

11-361

Viața Românească

✓ 35 666

BIBLIOTECA ÎN: FED
 PROAGGELI ÎNLEZ ADRIANA
 19-Mures MANSASOROSY

Univ. "Petru Maior" Tg. Mureș

0868972613

Viața Românească

22. OCT. 2019

Revistă literară și științifică

I A Ș I

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ȘI EDITURĂ
„VIAȚA ROMÎNE ASCĂ.”

1921

Emile Durkheim

Mentalitatea brutală a anilor de războiu cu gustul ei pronunțat pentru aspectul practic și imediat al vieții, după ce a monopolizat despotice mințile în zilele groaznicului incendiu, n'a dispărut cu desăvârșire. Cercetătorul imparțial și indiferent e angrenat peste tot la atitudini militante. Gîndirea nu se mai poate desfășura îndrăznește, fără ipocrizie, în solitudinea blindă a repausului moral. Astfel dispariția covârșitoare a personalității științifice a lui E. Durkheim a trecut tăcută, timidă, ca toate evenimentele care nu se trec în comunicatul vreunui cartier general dinainte sau de după războiu. Motivul e că E. Durkheim a fost exclusiv un om de știință cași Helmholtz, cași Pasteur, cași W. Wundt. În fața încăerării mondiale, el n'a combătut ca cetățean, nici măcar semnînd un manifest ca acela al celor 93. Înfășurați în flacăra patimii șoviniste, oamenii nu pot erta acelora care-și permit un calm sufletesc, o judecată intactă, care nu-și părăsesc delicioasele mâini ale investigației științifice,—cohortă glorioasă care amintește de Pliniu îndărătnicit să-și termine ultimile pagini ale «Geografiei» sale sub groaznica amenințare a lavei Vezuviului.

Cu toate acestea Durkheim trebuie înțeles și discutat. Dacă Claude Bernard spune cuvîntul hotărîtor într'o știință care datează dela Harwey, dacă Pasteur dă strălucire unor ipoteze timide înainte de el, Durkheim reușește să salveze o tinără știință, înăbușită de încercări rătăcite, inundată de toate „sans patrie“-urile celorlalte științe, dîndu-i un obiect clar și o metodologie precisă și fecundă.

Toți secolii culturali au coloritul lor. Știința din timpul lui Descartes era știința matematic-mecanică. Mai tîrziu a dominat aspectul biologic. Peste tot auzeau de «adaptare la mediu», «selecții» ori «evoluție». Azi, dela politicianul empiric

până la literatura indulgentă a tuturor gazetelor, știința e înaintea de toate sociologică. Niciodată problemele n'au fost puse mai cu predilecție în mediul social, niciodată misticismul prestigiului societal n'a fost mai imperios. Ori, nici o noțiune nu e mai puțin clară decât aceea de „sociologic.“ Dacă limitele bine precizate ale celorlalte științe refuză să primească un fenomen hibrid prin natura lui, el va găsi desigur un adăpost primitiv în imensa latitudine științifică a științelor sociale. Încetul cu încetul Sociologia s'a colonizat cu atîția necunoscuți înșit s'a internaționalizat, devenind un fel de Americă a științei. Statisticianul german Von Rümelin spunea că dificultatea confirmării acestei discipline ca știință nu e că n'are un obiect, dar că le are pe toate.

O muncă de curățire a terenului, de critică, de precizare, o muncă de construcție mai ales, era necesară. O producțiune brilliantă de intuițiuni fine, de scăpărări diletante nu era tocmai ceea ce-i lipsea mai mult științei noastre. Un G. Tarde sau G. Simmel o împodobiseră cu toată strălucirea exterioară. Un efort serios, puritan până la jansenism, intolerant pentru tot ce era „alături“ de știință îi era mai necesar. E. Durkheim a îndeplinit aceasta. Covârșit de dificultăți insurmontabile, caracteristice tuturor începuturilor, el a realizat cu o consecvență intransigentă un program bine definit. Ajutat de o pleiadă, a reușit să facă școală, mai mult să consacre un succes puternic după atîtea obstacole.

Care e partea caracteristică, „la faculté maîtresse“, a acestui sistem și care e valoarea lui? Vom încerca să o degajăm.

I.

A îndepărta tot ce e străin unei științe, a indica metodele generale de critică, a curăți terenul pentru o sinteză viitoare nu e de ajuns. Pentru a ajuta o știință să se formeze, e necesar în primul rînd să-i definești obiectul. Definiția fenomenului social esențial e prima sarcină a sociologului.

Încercările anterioare plecau dela individ. Concepția atomistică care crede că societatea e o colecție, o sumă de indivizi, că viața ei e o valoare diferențială algebrică căpătată prin aceea ce rămîne comun la urma urmei din atîtea psihologii particulare, arată ca fenomen ultim, individul. În sentimentele sale sociale, în raporturile pe care le leagă cu semenii săi, în scopurile pe care le urmărește stă definiția societății. Dela contractualismul naiv al lui Rousseau la asociaționismul idilic al lui Fourier și până la Gabriel Tarde ori G. Simmel, sociologii au întrebuițat aceeași metodă. Se priveau aglomerațiile sociale subiectiv, pe dinăuntru, căutînd în elastica stare sufletească a individului relațiile care-l legau de ceilalți. Con-

ceptia naivă a lui Rousseau despre geneza societății dispăruse doar ca formă. Cași înaintașul lor, sociologii moderni explică origina grupului social prin aderarea mai multor indivizi la un gen de viață comună. Numai că acolo unde filozoful francez vedea un acord conștient, voit, oamenii de știință mai noi au admis și un factor inconștient de legătură. Subt numele de «imitație», de «raport social», de «sociabilitate», vechiul contractualism continuă să supraviețuiască și astăzi.

Această metodă, privită strict științificește, e infecundă. Observația pozitivă nu poate urmări instinctele intime ale psihologiei individuale, decât ca un capitol al psihologiei în genere. Niciodată sociologia nu se poate constitui autonom pe această cale: ea va continua o existență subordonată, va fi o pagină parazitată a psihologiei colective.

Cercetările asupra genezei societății, infructuoase cum s'au dovedit, trebuie să înceteze. E indiferent omului de știință felul cum s'a constituit fenomenul primitiv. Ceiace îl interesează în primul rînd e că acest fenomen există. Dacă există, care e caracteristica lui principală? Preocupările genetice trebuie să facă loc unor preocupări empirice, realiste. Societatea e un fenomen dat. Aceasta e ipoteza dela care trebuie să pornim.

Cu drept cuvînt Durkheim rupe brusc cu pornirile sociologice care caută origina societății. Se întreabă fizicianul care e origina atomului sau matematicianul — procesul de formațiune al noțiunii de cantitate? Desigur că nu. Comoditatea metodologică — termenul e la modă dela Poincaré incoace — îți indică să faci abstracție de ceeace Comte încă numea „le pourquoi des choses”. Empiric desăvîrșit — așa cum e necesar să fii în științele pe cale de constituire — Durkheim se întreabă care e fenomenul esențial, exterior individului, prin care acesta se simte că trăește în societate — cu alți termeni, care e definiția societății. Ceiace surprinde la prima vedere e faptul că găsim în jurul nostru o serie de fenomene date, pe care le primim forțat, fără voia noastră. Copii. acceptăm un limbaj la a cărui creațiune n'am participat. În limitele lui strîmte, în armura lui de fier trebuie să ne închegăm gîndirea. Mai tîrziu trebuie să primim o morală, o educație care ni se impune. De cîte ori încercăm să eșim din hotarele ei, un sistem de represiune organizată juridic, ori numai subt forma de reprobare morală, ne readuce în albia trasă de mediul social. Membri ai unei biserici, primim o religie făurită de alții, pe care mai degrabă ori mai tîrziu trebuie să o adoptăm. Până și moda care ne indică cutare haină, ori cutare gest, ne e indicată din afară de noi.

Un sistem întreg de forme sociale ne impune o conduită dată. Traiul în societate e *supunerea la o autoritate*, e acceptarea unei *reguli de coercițiune*. „Iată deci un ordin de fapte care prezintă caractere foarte speciale: ele consistă într'un

mod de a gândi exterior individului și aparțin unei puteri de constrângere în virtutea căreia i se impun.“* Sau mai departe: „Un fapt social se recunoaște după *puterea de constrângere* externă pe care o exercită sau e susceptibil de a o exercita asupra indivizilor iar prezența acestei puteri se recunoaște la rîndul ei după o sancțiune determinată sau după rezistența pe care faptul o opune oricărei întreprinderi individuale ce ar încerca să-l contrazică.“**

Așa dar aceia ce definește în primul rînd societatea e existența unei reguli de coercițiune externă individului. Dar nu e numai atît. Individul nu e numai apăsător de societate. Activitatea sa nu consistă numai în acte de inhibițiune, numai în rețineri pasive. O activitate stimulentă, excitantă îi e favorizată deasemenea de mediul social. Acolo unde forțele individuale sînt lipsite de energia necesară unei acțiuni complete, societatea, printr'o colaborare efectivă îl susține. Sistemele generale de gîndire și acțiune pe care oricine le împrumută de-agata dela mediul său social sînt un puternic sprijin în viața zilnică.

Astfel societatea se definește mai cu samă prin două caractere: constrângere și colaborare cu individul. Asistența pe care societatea o acordă individului e rezultatul general al solidarității sociale. Ceiace ține strîns legați între ei indivizii e diviziunea travaliului social. În faza primitivă a grupului social, solidaritatea reese din asemănările, din similitudinile comune pe care indivizii le au între ei.

În această fază solidaritatea e un produs *mecanic* al *asemănării*. Mai tîrziu însă, cînd complexitatea grupului crește, îndeplinirea diferitelor funcțiuni sociale e divizată. Indivizii nu se mai aseamănă, din contra se deosebesc. Din faptul că un același om nu poate îndeplini toate atribuțiunile, el se găsește într'o dependență strînsă față de semenii săi, căci fără concursul acestora se găsește paralizat în activitatea sa. Subt acest nou aspect solidaritatea reese mai mult din *deosebiri*, din dependențe mutuale — ; ea devine o solidaritate *organică*. Subt noțiunea de diviziune a travaliului, a muncii sociale, nu trebuie să înțelegem conceptul strict economic dat de Adam Smith. Munca socială nu cuprinde numai factorii economici, ci toate aspectele, toate rolurile pe care le poate avea individul în complexitatea grupului social.***

Prin coercițiune jucăm un rol pasiv în care societatea

* E. Durkheim. Les règles de la méthode sociologique, pag. 8.

** E. Durkheim, Op. cit. pag. 15.

*** E. Durkheim, De la division du travail social pag. 1-30 și Conclusion.

are ultimul cuvânt; prin fenomenul diviziunii muncii sociale, colaborăm activ la viața și evoluția grupului. •

* * *

Definiția aceasta generală și abstractă trebuia ilustrată prin studiul amănunțit al unei instituții sociale, astfel ca din ilustrarea datelor concrete să reiasă fundamentul afirmărilor de mai sus. Ce instituție putea să aleagă Durkheim ca mai reprezentativă pentru sistemul său? Ceiace îl caracteriza era ideea de autoritate. Instituția care conține în gradul cel mai dezvoltat acest principiu va fi aceia care va opri atenția sociologului nostru. La prima vedere s'ar părea că organizația politică a statului încarnează cel mai mult principiul de autoritate. Cu toate acestea impresia aceasta e numai aparentă. Chiar statele cele mai despotice — nu mai vorbim de viața frământată și contradictorie a democrațiilor — sînt supuse revoluțiilor și conspirațiilor. Morala? Dar cine s'a înțeles vreodată în mod unanim asupra unor reguli etice? Cînd constrîngerea morală a fost eficace și definitivă? Dela Pascal care ne spunea că morala e o chestiune de latitudine, până la etnograful modern care arată diversitatea infinită a capriciilor etice, se poate constata ce platonice rol joacă în viața societăților sancțiunea etică. Constrîngerea juridică? Dar codul penal prin însuși existența lui arată cît se calcă de des în toate grupurile sociale prescripțiunile codurilor.

O singură instituție oferă gradul cel mai înalt de prestigiu. Prescripțiile ei sînt considerate a priori sacrosante; adesea organizația juridică și politică îi oferă necondiționat tot ajutorul! În plus forța magică de teroare supranaturală face pe individ s'o accepte fără cea mai mică opoziție, printr'un fel de asentiment dela sine înțeles. Aceasta nu poate fi decît religia. Iată pentru ce o regulă elementară de consecvență l-a împins pe Durkheim să ia ca studiu principal al cercetărilor sale fenomenele religioase. Odată admis că principiul autoritar e acela care definește un fenomen social, ilustrarea cea mai elocventă a acestei afirmări nu se putea găsi decît într'o anumită teorie a religiei.

Pentru Durkheim religia e fenomenul cel mai primitiv al unei societăți. Totemismul australian pe care l-a luat el drept

* Durkheim a protestat adeseori contra concepției exclusiv autoritare a societății, pe care unii critici l-au imputat-o pe nedrept: „Societatea nu prezintă și un caracter de colaborare și asistență față de individ. Pe lângă imperativă, ea ne apare ca bună și binevoitoare. Ea ne domină și ne asistă în același timp. Dacă am insistat asupra primului aspect e fiindcă e mai vizibil, nu ne-am gândit însă niciodată să negăm existența celui de al doilea”. *Les formes élémentaires de la vie religieuse*, pag. 303 nota.

bază a studiilor sale religioase, ține în clanul primitiv rolul tuturor manifestărilor sociale. El constituie morala, dreptul, estetica primitivă a oricărei societăți, el lămurește o mulțime de bizareri neînțelese din viața sălbaticilor. Mai târziu, printr'un proces de diferențiere, Dreptul și Morala se vor desprinde din religie, noțiunea lui «*jus*» se va constitui independent alături de noțiunea lui «*fas*». „Se poate spune în rezumat că aproape toate instituțiile sociale sînt născute din religie. O singură formă a activității sociale n'a fost alipită încă în mod expres de religie: activitatea economică. Valoarea economică e totuși o «*putere*». Știm originile religioase ale ideii de putere. Bogăția poate conferi «*mana*». Prin aceasta se poate vedea că valoarea religioasă și valoarea economică trebuie să fie în legătură. Chestiunea aceasta însă n'a fost încă pe deplin studiată”. * Astfel Durkheim ajunge la un fel de panreligionism.

Dilema lui Voltaire după care religia nu poate fi decît ori prostie ori șarlatanism inventat tîrziu de clerici constituie tocmai contrarul acestei doctrine. Indirect și cu alte scopuri, Durkheim servește marea mișcare de renaștere religioasă, reprezentată prin James, Boutroux sau Höffding.

Definiția pe care o dă el religiei are ca prim element distincțiunea între lucrurile *sacre și profane*. Orice sistem religios, primitiv ori complex, are la bază un sistem de interdicte, de „tabu“-uri care feresc obiectele sacre de atingerea neinițiaților.—Lucrurile sfinte devin o lume aparte, pe care numai unii dintre muritori o pot atinge.

Se va zice însă că și magia, care nu e încă o religie, conține această clasificare în lucruri sacre și profane. E adevărat. Însă magia nu conține al doilea element pe care-l conține religia: noțiunea socială de biserică. Nu s'a auzit niciodată de o biserică magică, pe cînd nu e cult cit de mic care să nu-și adune credincioșii într'o grupare comună **. Astfel definită, religia* devine un fenomen social prin excelență.

Ca să se vadă și mai bine rolul de „factotum“ social pe care-l joacă religia în societățile primitive, Durkheim studiază mai deaproape într'o vastă lucrare religia totemistă.

Frazer, Andrew Lang și alții au crezut că totemismul e o transformare a cultului strămoșilor. Cu drept cuvînt această definiție nu se poate susține, căci cultul strămoșilor e o aparițiune foarte tîrzie, care nu se poate găsi în nici un caz în societățile rudimentare ale triburilor australiene. Principiul lui „mana“, adică al unei substanțe continue care s'ar încorpora în animale și pe urmă s'ar întinde pînă la oameni, e fenomenul cel mai esențial al totemismului. Ori Durkheim crede că

* E. Durkheim, *Les formes élémentaires de la vie religieuse*, nota 2, pag. 598.

** E. Durkheim, *Op. cit.* pag. 61 și urm.

această noțiune de „mana” e tocmai simbolul societății și al puterii de constrângere pe care o are aceasta asupra individului.

În adevăr, nimic nu poate fi mai analog cu această continuitate, cu această conservare de forțe decât societatea, eternă față de indivizii trecători. Pe de altă parte nimic nu poate inspira un prestigiu mai justificat decât forța colectivității.

Nu putem discuta aici întrucît e de potrivită interpretarea sociologului francez din punctul de vedere strict al etnografiei religioase. Fapt însă că dacă acceptăm această interpretare, religia devine sistemul de coeziune, de conservare al societăților primitive. Acolo unde sistemele politice, juridice ori morale lipsesc, religia le substituie pe toate. Puterea ei de autoritate e imensă. Lucrurile sacre exercită o teroare paralizantă asupra celor care le privesc. Riturile religioase care sărbătoresc totemul sînt accese de delir colectiv. Invers, riturile negative, care dau sancțiune unei greșeli contra totemului sînt îngrozitoare: ele extermină cu desăvîrșire pe delicvent.

Inițiații care sînt indicați să intre în relațiuni cu lucrurile interzise trebuie să se antreneze la această prin lungi practici de ascetism. Riturile sacrificiale, plâulare (de doliu), mimetice, toate se fac în colectivități de sute de persoane. Toate se fac pentruca noțiunea societății pe care o reprezintă să reînvie și să se menție veșnic proaspătă în mintea indivizilor.*

„Pentruca principalele aspecte ale vieții colective să fi început prin a fi religioase, trebuie evident, ca viața religioasă să fie forma eminentă și oarecum ca o expresie rezumativă a vieții colective întregi. Dacă tot ce e esențial în societate s'a născut din religie, lucrul se datorește faptului că ideea de societate e inima religiei”.**

Teroarea religioasă e primul fel de despotism. Prin ea individul e atașat societății în același timp printr'un respect profund și printr'o frică mistică. Incetul cu incetul însă formele mai complexe ale vieții sociale încep a se desprinde din religie. Evoluția și formațiunea dreptului penal ne arată că el e continuarea religioasă a noțiunii autoritare de sacrosant.

În adevăr, două mari legi domnesc evoluția penală: a) severitatea sancțiunilor penale merge direct proporțional cu gradul de despotism al guvernării politice, și b) pedepsele penale tind către privațiunea de libertate care devine pedepsa tip.***

* E. Durkheim, *Op. cit.* pag. 573.

** E. Durkheim, *Op. cit.* pag. 598-599.

*** E. Durkheim, *Deux lois de l'évolution pénale* în *Année sociologique* IV pag. 65-95.

În ce privește prima lege, se observă că cu cât guvernul politic e mai aspru, monarhia mai absolută, cu atât severitatea pedepselor e mai mare. Imperiile asiatice din antichitate cunoșteau torturi mai grozave decât republicile romane ori grecești. Se poate observa deasemeni că imperiul țărilor era mult deosibit de regatul Britaniei din acest punct de vedere. Care e explicația ?

Monarhia sau guvernul e o transformare a puterii religioase. Orice atingere adusă acestuia pare tot atât de odioasă cași insultele aduse divinității. Și cu atât oprobiul public devine mai puternic. Prima crimă penală e crima de „lèse-majesté”. Crimele contra particularilor nu se pedepsesc. Ele sînt lăsate pe sama răzbunării individuale, pe cînd crimele *politice* sînt susceptibile de o reglementare penală publică.

Cu cât însă democrația crește, adică cu cât monarhia își aliază un element profan, își pierde din caracterul sacru, crima politică nu mai e așa de odioasă, fiindcă opinia publică nu o mai consideră ca pe o insultă adusă divinității. În fața laicizării puterii politice prin democrație, indignarea în fața insultelor primite de aceasta e mai mică.

A doua lege are aceeași explicație. Cu cât caracterul anti-religios al crimei dispare, cruzimea descrește și ea, până nu se întrebuintează din pedeapsă decît just atât cît trebuie ca să facă pe delicvent inofensiv.

Desprins din religie, ca o aparițiune mai tîrzie, Dreptul e impregnat de severitate, atîta timp cît păstrează încă caracterele infailibile ale religiei.

Morala păstrează și ea, încă și astăzi, înrudirea cu religia. Adevărurile etice ne par indiscutabile, aprioric sacre și prin urmare intangibile. De cite ori stupidi'atea unei prescripțiuni morale nu s'a conservat numai datorită faptului că, fiind considerată ca infailibilă, oricine simțea o puternică repulsiune să o atace ?

* * *

Principiul autorității nu s'a mulțumit însă să se încarneze în religie, drept și morală. El s'a coborît în intimitatea sufletească a fiecăruia. Psihologia oricărui dintre noi conține o mulțime de elemente furnizate de-agata de mediu, ca niște tipare fixe, în limitele cărora numai ne e permis să percepem lumea exterioară. În primul rînd categoriile mentale.

Mulți gînditori continuă să le considere sub forma lor rigidă, osificată în care le prezentase Kant. Tipare imuabile în care realitatea e mutilată, categoriile rămîn formele-eterne în care mintea omenească își exprimă gîndirea. Totuși un început de reformă se poate întrezări. Cîțiva filozofi — și nu

dintre empirici—au formulat părerea că evoluția categoriilor—e vorba de o *evoluție!*—urmează pasul științei fiecărei epoci. Viața lor prezintă curba transformistă a tuturor realităților.*

Punctul de vedere sociologic a rămas străin însă teoriei cunoștinței. Dacă facem abstracție de câteva încercări în trecut, ale școlii reprezentate de „Völkerpsychologie“,** terenul rămâne virgin.

Printre primii, E. Durkheim a arătat cum viața socială cu conflictele și acordurile ei se coboară până în facultățile perceptive ale individului. Adevărul, ca nuanță medie, ar fi rezultatul nivelării logice, căpătată prin frecarea socială. Acolo unde printr'un consensus general se cade de acord asupra unui adevăr, stabilitatea lui este fixată și impusă individului. Societatea se angajează să ofere până și reprezentările generale, conceptele fixe dela care pornește orice gândire. Lucrul în sine, „numenul“, filozofiei criticiste kantiane se găsește în judecata socială, fatal judecata particulară a unui singur om rămânând parțială, unilaterală.

Conceptele sociale închid în ele soluția celor mai grave probleme ale teoriei cunoașterii.

Dar nu numai atât. Religia, reprezentanta generală a mentalității sociale în faza primitivă a societății, ajută la formațiunea genetică a tuturor categoriilor generale.*** Noțiunea de cauzalitate reese din riturile mimetice ale totemismului, care reprezintă credința că o imitație a unui fenomen îl poate produce; noțiunea de timp e o rezultantă a calendarului ritual care imparte în zile, săptămâni, luni anumite date ale riturilor; noțiunea de gen și prima clasificare logică o găsim în împărțirea teritoriilor și a indivizilor după totem;**** în fine noțiunea de substanță sau de forță e o derivațiune a conceptului totemic de „mană“. „Există un imens sistem de categorii care au jucat un rol considerabil în istoria ideilor: sînt *mitologiile*, dela cele mai rudimentare până la cele mai savante. E vorba tot timpul de ființe care au atributele cele mai logice. Aceste variațiuni prin care a trecut logica actuală, departe de a fi înscrise în constituția noastră mentală, depind, cel puțin în parte, de factori istorici, prin urmare sociali.*****

Dacă avem în vedere constituția socială a categoriilor,

* Vezi H. Höffding, *La pensée humaine* — ca cea mai reprezentativă în această privință.

** W. Windelband, *Die erkenntnislehre unter dem Völker psychologischen Gesichtspuncte*, in *Zeitschrift fuer Völker psychologie*, VIII pag. 166.

*** E. Durkheim, *Représentations individuelles et représentations collectives* in *Revue de métaph. et de morale*, Mai 1898.

**** E. Durkheim et Mauss, *De quelques formes primitives de classifications*, in *Année soc.* VI pag. 47 și urm.

***** E. Durkheim, *Les formes élem. de la vie religieuse* pag. 1

avem în același timp și soluția eternei discuțiuni dintre aprioriști și empiriști. Punctul de vedere social ne ajută să punem punct unor polemici care se întind la infinit de secol.

„Propoziția fundamentală a apriorismului e că cunoștința e formată de două feluri de elemente ireductibile și oarecum din două straturi distincte și suprapuse. Ipoteza noastră menține în mod integral acest principiu. În adevăr, cunoștințele pe care le numim empirice, singurele de care teoreticianii empirismului s'au servit pentru a construi rațiunea sînt acelea pe care acțiunea directă a obiectelor o trezește în sufletul nostru.

Sînt deci stări individuale care se explică exclusiv prin natura psihică a individului. Din contră dacă, după cum gîndim, categoriile sînt reprezentări esențial colective, ele traduc înainte de toate stări colective, ele depind de felul cum aceasta e organizată, de morfologia ei, de instituțiile religioase, morale, economice, etc. Este deci, între aceste două feluri de reprezentări, toată distanța care separă individualul de social și nu putem deriva primele din cele de al doilea, după cum nu putem deduce societatea din Individ—totul din parte, complexul din simplu. Societatea e o realitate „sui generis“, ea are caracterul ei speciale, care nu se pot găsi în restul universului.*

Astfel societatea își coboară forța de impunere, prestigiul autoritar chiar până în intimitatea vieții sufletești, chiar până în cadrul facultăților de cunoaștere. Legătura individului cu societatea, dependența sa de aceasta e înainte de toate sufletească. Originea socială a Logicii completează alături de religie, morală, drept și celelalte instituții, coeziunea perfectă a grupului social.

* * *

Ne mai rămîne de adăugat cîteva cuvinte asupra metodei care e la baza sistemului expus mai sus. Durkheim se ridică în primul rînd contra sociologilor filozofi care își încep studiul dela noțiuni preconcepute, noțiuni care n'au la bază nici o cercetare amănunțită, nici o concluzie inductivă. Cași Bacon altădată, el combate în primul rînd preferințele pentru acele „idola“ nejustificate.

Sociologul trebuie să se ferească de a accepta gratuit orice prenoțiune.

Cercetarea sa trebuie să pornească dela o descriere amănunțită și conștiințioasă a realității. Studiul detaliat al tipurilor sociale primitive trebuie să preceadă orice concluzie. Atunci cînd privește un fenomen social, atitudinea sa științifică trebuie

* Durkheim, Op. cit pag. 25.

să fie ca aceia a unui fizician care studiază un lucru inanimat. Punctul de plecare trebuie să fie pur obiectiv în sensul că fenomenele sociale trebuie privite numai în aspectul lor *exterior*, palpabil, adică numai într'atît întrucît se prezintă ca *instituțiuni* formate. Punctul de vedere *subiectiv* care privește un fenomen pe dinăuntru, nu poate duce la nici o rigurozitate de control științific. Aceasta tocmai fiindcă senzația și observația științifică sînt variabile dela un moment la altul.

Acolo unde fizicianul își poate controla senzația prin instrumente, prin termometru ori barometru, sociologul e lipsit de astfel de mijloace de control. Deaceia prima lui datorie este ca atunci cînd explorează un domeniu de fapte, să se silească a le considera prin o latură a lor unde se găsesc izolate de manifestările lor individuale. Căci manifestările individuale sînt fugitive și ar rătăci fixitatea observației.*

Cu toate acestea, nu acesta a fost punctul de vedere metodologic al sociologilor. Ei au pornit totdeauna dela definițiuni prestabilite pe care le-au admis „a priori”. Iată moralistii de exemplu. Majoritatea lor pleacă dela ideia de „bine” în sine, pe care o admit ca dată, fără să caute a o studia empiric dealungul istoriei societăților. Deasemeni economiștii construiesc noțiunea de valoare, care e la baza economiei politice din elemente abstracte, fără să-și dea osteneala de a observa cum se formează acest concept etnograficește ori istoricește.

După ce a observat un număr de fapte concludente între ele, sociologul trebuie să-și restrîngă cercetarea printr-o definiție. Pentruca să-și indice punctul de vedere către care se îndreaptă, pentruca să-și limiteze materialul, această definiție e indispensabilă. Ea pune claritate în lucruri și curăță terenul de excrescențe auxiliare. Toate acestea îndeplinite, sociologul nu se poate rezuma la o muncă exclusiv descriptivă. El trebuie să explice. Aici sociologii au întrebuițat iarăși o mulțime de căi străine. Pentru unii, a explica înseamnă a căuta utilitatea unui fenomen. Dar una e *cauza eficientă* a unui fenomen și alta e *funcția* ce-o îndeplinește. Afară de aceasta se mai poate întîmpla ca un lucru să fie perfect inutil. Cîte instituții n'au nici o utilitate și totuși continuă să trăiască! Pentru alții explicația se găsește în psihologia individului.

„Toată viața economică așa cum o explică economiștii ortodoxi se reduce la factorul pur individual al dorinței. E vorba de morală? Se face din datoriile individului față de el însuși baza etice. E vorba de religie? Se constată că aceasta e un produs al impresiunilor pe care marile forțe ale naturii le trezește în om. Dar o astfel de metodă nu e aplicabilă sociologiei, căci aceasta nu e un corolar al psihologiei.” Atunci care e explicația care

* Durkheim, Les règles de la méthode sociologique, pag. 57.

** Durkheim, Les règles de la méthode sociologique, pag. 124.

convine mai bine sociologiei? „Cauza determinantă a unui fapt social trebuie căutată printre faptele sociale anterioare și nu printre stările conștiinței individuale“.* Astfel vom explica filiația paternă prin cea matriarcală care e anterioară, cultul strămoșilor prin totemism, care e mai primitiv.

În rezumat năzuința lui Durkheim e pozitivă și empirică. El vrea să îndrepte sociologia pe calea științelor exacte, pe calea palpabilă a metodelor inductive, care deschid ipoteze verificabile și concluziuni fecunde.

II

Rîndurile precedente au expus în linii succinte și rezumative punctele esențiale și fizionomia generală a sistemului sociologic al lui E. Durkheim. Cele care vor urma își propun: în primul rînd să arate printr'o formulă generală care e caracteristica acestui sistem, dela ce influențe de idei s'a adăpat și care e valoarea lui; în al doilea rînd, unde e insuficiența lui și cum s'ar putea completa.

a) Dacă am putea închide într'o formulă generală infinitatea nuanțelor, complexitatea demonstrațiilor operei sociologului francez, am putea-o numi o *sociologie a autorității*.

În adevăr, dacă parcurgem toate laturile gîndirii sale, de la sociologia religiei, la teoria sociologică a cunoștinței și până la definiția societății, ceia ce ne apare izbitor e preocuparea sa de a evidenția existența unei forțe speciale, autocrate și apriorice care înăbușă peste tot activitatea individului. În afară de el, există veșnic prezentă un fel de divinitate cu un prestigiu special, o putere fatală, infailibilă, care taie individului orice aspirație către libertate. Gesturile cele mai mici, atitudinile cele mai neglijabile sînt reglementate minușios de această putere, cînd sub forma interdictelor religioase, cînd sub forma prescripțiilor juridice. Noțiunea de *sacru*, cu tot cortajul ei de caractere: *infailibilitatea*, *absolutismul*, etc., constituie o obsesie pentru Durkheim. Morala, dreptul, până și cutuma, sînt transformări ale noțiunii de *sacru*. Am văzut afinitatea care l-a împins să găsească în despotismul religios reprezentarea cea mai caracteristică a definiției sale despre societate. Autoritară și despotică, religia—cetește societatea—e la baza vieții sociale. Evoluțiile de mai tîrziu sînt transformări ale idoliilor primitivi, combinații mai mult sau mai puțin complexe ale respectului pentru „*tabu*“. Să cetească oricine sălbătăcia mistică a absolutismului ritual descrisă în paginile uriașei sale opere asupra religiei, în care individul plin de teroare acceptă umil și resemnat absurditatea lumii sfinte, și va avea aceeași impresie.

* Durkheim, Op. cit. pag. 155.

Pentru Durkheim societatea e o biserică, iar viața socială un ritual. Respectul profund pe care-l au până și astăzi unii indivizi pentru personalitățile publice, pentru forța guvernelor și a monarhiilor e o transformare a respectului pentru lucrurile sfinte.

Ca să înțelegem această caracteristică, trebuie să ne gândim la utilitatea pe care o prezintă pentru o doctrină sociologică în general. Nici o disciplină socială nu se poate încheia decât în marginile acestui adevăr: că societatea e ceva mai mult decât suma indivizilor ce-o compun. Ori afirmând aceasta, afirmi implicit în același timp o *superioritate* și o *exterioritate* a societății față de individ. Asociația trebuie să iasă dintr'un compromis, dintr'o renunțare a asperităților individuale, din o contopire a diferențelor, dintr'o depozitare a valorii fiecăruia în mîna unui terțiu imparțial, sau dacă vreți, egal de parțial, care nu poate fi decât societatea. Cînd se formează o societate pe acțiuni, un club sau o asociație comercială, statutele sînt mai presus de fiecare și toți se angajează să le respecte. O societate naturală nu-și poate asigura o existență liniștită, o forță de conservare imuabilă decât depunîndu-și pretențiile și aspirațiile în credința cătră un simbol. Natural că pentruca să se impue tuturor, acest simbol nu poate fi lipsit nici de prestigiu, nici de autoritate. Orice doctrină solidaristă ori socialistă, în alți termeni orice doctrină care are în vedere un consensus social, nu poate face abstracție de această noțiune.*

Iată cum înăși *natura* disciplinei indică această atitudine. O altă explicație o vom avea în *origina* sistemului.

Desigur că cercetările sociologice ale lui Durkheim au pornit în primul rînd de la preocupări de știință pură. În mare parte fenomenele sociale îi apăreau cu aceeași obiectivitate cum apare chimistului cutare reacțiune. Cu toate acestea științele sociale nu se pot izola în mod absolut de luptele și năzuințele politice practice ale epocii. Fără luptele socialiste care i-au dat conținut, dacă i.u. metodă, problemele sociologice, lipsite de substratul de clase care le-a condiționat, poate nici nu s'ar fi pus.

Sociologia e fiica socialismului. În multe privințe, și mai ales într'aceasta întrucît știința nu apare decât ca o teoretizare a necesităților practice. Fără mișcări sau revendicări sociale nu e cu putință nici știința socială prin lipsă de obiect.

Dacă e așa, atunci Durkheim n'a putut rămîne complet străin de politica practică din timpul său. Contribuția puternică pe care a adus-o marxismul științei sociale nu i-a rămas străină. Printre primele sale lucrări întîlnim un studiu asupra socialis-

* E. Durkheim et Fauconnet, *Sociologie et Sciences Sociales*, în *Revue philosophique*, Mai 1903.

mului. * Concepția solidaristă din „la division du travail social” l-a apropiat și mai mult de aceștia.

Ca să înțelegem însă și mai bine cum se explică această fizionomie a sistemului lui Durkheim, trebuie să-l plasăm în cadrul științei sociale din sec. XIX, căci continuitatea spirituală a evoluției sistemelor nu lasă izolată nici o apariție. Cătră începutul veacului trecut, două mari tendințe filozofice domină știința socială. Deoparte Kant, îmbuibat de individualismul lui Rousseau, tinde cătră o filozofie a autonomiei personalității, către o doctrină liberală. Individul e un scop în sine și trebuie tratat ca atare. Fichte care îi urmează, cu toate că în al său „geschlossene Staat” dădea mai multă importanță puterii societății, totuși nu permite aceștia să se extindă, decît într’atît întrucît favorizează și expansiunea individului.

În fața acestei tendințe se ridică hegelianismul. El nu se împacă cu doctrina autonomiei. Hegel pune la îndoială distincțiunea făcută de Kant între *moralitate* și *legalitate*. Fără îndoială analiza filozofică distinge în mod legitim legalitatea sau conformitatea cu o formulă externă, dar în realitate moralitatea și legalitatea sînt unite într’un ^{REAL} al treilea termen „Sittlichkeit” sau „bunele moravuri”. Bunele moravuri exprimă conștiința colectivă căreia se supune conștiința personală a omului normal. Se întîmplă fără îndoială ca conștiința individuală să se opue celei colective, ca în cazul lui Socrate, dar această pretenție a conștiinței de a se individualiza fără să fie seamă de „bunele moravuri” caracterizează o stare de disoluție a societății. Nu pe o anomalie se poate funda societatea. **

Pentru Hegel, societatea e totul și individul n’are altceva de făcut decît să primească arbitrarul ei. „Nimeni n’a profesat mai mult ca Hegel această idolatrie a universalului, pe care W. James o găsea inexplicabilă. Ceiace respinge Hegel e ideea că individul ar putea opune scopurile sale proprii acelorale societății, căci el observă aci aceiași deosebire ca între universal și particular. Deaceia dreptul statului trebuia să absoarbă pe acela al individului, după cum universalul absoarbe particularul. Se văd consecințele acestei doctrine: deciteori statul va intra în conflict cu individul, cel dintăiu va învinge” ***

Pe cînd doctrina Kantiană se stînge chiar la începutul secolului, ca să renască abia cătră sfîrșitul lui, hegelianismul domină întreg sec. XIX. El se transformă și supraviețuește prin Aug. Comte, Spencer, socialiști și prin școala istorică.

Durkheim, care începe a scrie cătră 1889, e influențat în

* E. Durkheim, *La définition du socialisme*, Revue philosophique 1903.

** Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechtes* pag. 87; Cf. O. Richard, *La question sociale et le mouvem. philosophique au XIX siècle* pag. 57.

*** Richard, *Op. cit* pag. 178.

special de două idei hegeliene. Întăiu de diviziunea muncii sociale. Se știe că Hegel făcea distincția între stat și societatea civilă. Aceste două diviziuni apar atunci când familia nu mai poate satisface toate nevoile sociale. Această idee adoptată de școala istorică (Roscher, Schmoller) e inspirată de aceștia și lui Durkheim în celebra sa teză.*

Al doilea, ideea predominanței societății și autorității acesteia e luată de Durkheim dela Hegel prin socialiști. Se poate ca la această idee să fi colaborat și influența directă a lui Comte, care ajunsese până la un fel de idolatrie religioasă a societății: „le grand être“ al său („Sistème de politique positive“).

Dacă Durkheim a adoptat sistemul hegelian în ce privește autoritatea societății, cași în concepția mecanică a studiului ei, vine un moment când îl părăsește, și aceasta face originalitatea sa, în ce privește concepția materialistă. Dacă neohegelienii devin materialiști ca Feuerbach, Marx sau Moleschot, — Durkheim rămâne un *idealist* puternic, după cum vom vedea mai departe.

Pe lângă toate acestea, concepția autoritară își mai găsește o explicație în faptul că a apărut ca o reacțiune contra doctrinelor individualiste. Individul a fost multă vreme punctul de plecare al tuturor cercetărilor. Mijloacele sale inventive, apărute printr'o generație spontană, se transmiteau celorlalte exemplare omenești prin panaceul *imitației*. Se știe că G. Tarde și-a legat numele de acest sistem, de acest mod de a vedea societatea**.

Mai târziu Dilthey și neokantienii au găsit explicația în modalitățile voinței individuale, adoptând o finalitate socială. Simmel cu multe aplecări către sociologia obiectivă, cade totuși în greșala de a identifica societatea cu un raport social între doi indivizi.

Reacția lui Durkheim era necesară. Concepția atomistică, individualistă, duce la negarea oricărei societăți. A pleca dela individ ca element ireductibil, așa cum se pleacă în fizică dela atom ori în biologie dela celulă, însumă a arăta esența societății exact în limitele indivizilor ce-o compun. Caracterul „sui generis“ al ideii de societate dispare. Noțiunea de *totalitate organică* se înlocuește cu noțiunea de *colecție****.

Noțiunea de autoritate și-a adus astfel serviciile ei! Ea

* G. Schmoller, *Principes d'économie politique*, vol. 2 pag. 248.

** Mihai D. Ralea, *Importanța sociologică a lui Gabr. Tarde*, în „Convorbiri Literare“, Mai, 1916, conține pe lângă păreri ce azi ni se par exagerate, și o critică a insuficienței sistemului.

*** Vezi Dilthey, *Einleitung in die Geisteswissenschaften*; Tönnies, *Gemeinschaft und Gesellschaft* și G. Simmel, *Soziologie Studien über die Formen der Vergesellschaftung*, pg. 1-30.

s'a încheiat odată cu știința Sociologiei și în același timp cu necesitățile ei. Putem spune că această ipoteză a făcut posibilă existența noii discipline.

b) O altă caracteristică importantă a sociologiei lui Durkheim e *caracterul ei idealist*.

Materialismul istoric ne indică factorii economici ca determinanți exclusiv ai evoluției sociale. Sistemele de producție, care atrag după ele sistemele de repartitie, decid fără apel despre transformările grupului. Dela cruciade și până la reforma lui Luther, obiectivele economice au tras în culise sforurile scenei istorice. Alături de marxști, geografii și antropologii căutau în noțiunea mediului cosmic și geografic rațiunea ultimă a științei sociale.

Nu aceasta e concepția lui Durkheim. Pentru el legătura socială, sistemul de relații strinse care face coeziunea dintre indivizi e de natură mentală. În primul rînd, în societățile primitive găsim religia ca substitut universal al vieții colective. Mai tîrziu ideea de valoare, reprezentarea colectivă a unei valori comune, ține grupați într'o națiune, clan, sectă, mai mulți indivizi. Citeodată valoarea comună e idealul național, altădată e idealul religios. Conceptul de ideal e cheia conglomeratului social.

Nim-ni n'a negat mai sistematic ca Durkheim eficacitatea determinismului economic. În toate recenziile publicate în „Année sociologique“ despre lucrări de istorie economică, punctul de vedere economic e înlăturat. Cînd discută cu E. Grosse origina economică a familiei, cu G. Schmoller origina economică a diviziunii muncii, peste tot concepția idealistă predomină. În această latură numai, sistemul său se apropie de al adversarului său G. Tarde. Însăși explicația utilitaristă nu-i spune mare lucru. Durkheim crede, cu multă dreptate, în existența și în realitatea lucrurilor inutile. „Un fenomen poate exista fără să servească la nimic, fie că n'a fost ajustat niciodată la niciun scop vital—fie că după ce a fost util o bucată de vreme, și-a pierdut orice utilitate continuînd să existe numai prin forța obișnuinței. Se găsesc supraieșiri în societate cași în organisme. Sînt chiar cazuri cînd o instituție își poate schimba funcțiunea, fără să-și schimbe pentru aceasta natura. Regula „is pater est quem iustae nuptiae declarant“ a rămas în codul nostru ceiace era și în dreptul roman. Dar pe cînd atunci proteja drepturile tatălui, azi din contra ea protejează drepturile copilului“*. Factorii cantitativi: masa, densitatea, homogeneitatea grupului social, de care s'a făcut atîta caz, pentru Durkheim se pot rezuma la un aspect moral. În ultimă instanță ele se repercută în conștiință sub formă de obiceiuri.

* Durkheim, Les règles de la meth. soc., pg. 112.

Cînd cineva pleacă dela noțiunea de autoritate, cînd face din religie piatra de încercare a doctrinei sale, el nu se poate feri de concluziunile idealiste. Astfel Durkheim a trebuit să cadă în exagerații inerente unor atari afirmațiuni. De pildă, nu numai că dreptul, morala și estetica se trag din religie, dar însăși viața economică, care își are un atribut în conceptul de putere, de „mana”, e derivată tot de acolo*. Ori sub această formă lucrul e greu de afirmat. În unanimitate toți etnografuli ne au mărturisit, chiar și acei pe care Durkheim îi ia drept mărturie afirmațiilor sale, că până în cele mai primitive Societăți nevoia economică subsistă cel puțin tot așa de puternică ca determinant al vieții sociale cași viața religioasă și că deci prima nu poate fi un derivat al celei de a doua. Tot așa și cu monopolizarea puterii politice. Departe de a avea o origină strict religioasă, eroii epici, regii de mai tîrziu nu sînt numai magiciani isteți ori preoți misterioși: forța și abilitatea militară intră cu un larg coeficient. Aseasta nu însemnă însă că punctul de vedere idealist nu e justificat atunci cînd îndepărtează explicația economică, utilitaristă, ca o explicație causal sociologică. Viața economică e mai degrabă un efect decît o cauză a vieții sociale. Ea e una din consecințele traiului în comun, o „manifestare tipică” a societății, cum se exprimă foarte plastic d. D. Gusti**. Fără o organizație socială presupusă, ne-ar fi greu să ne închipuim fenomenele de schimb, de circulație ori de repartiție a averilor. Insași noțiunea de valoare e efectul unui consensuș. Ceiace rămîne strict sociologic din tot țesutul societății e un sistem sufletesc de reprezentări și sentimente, adică de „reprezentări de realitate și de reprezentări de valoare”. Insistînd asupra acestui adevăr Durkheim aducea multe servicii tinerii științe.

c) În fine un al treilea caracter: *aspectul empiric*. Cîtlînd micul catehism sociologic care se numește „Les règles de la méthode sociologique”, ai impresia că Durkheim a plagiat pe Stuart Mill. Aceiași mentalitate inductivă, același entuziasm pentru metodologia științelor exacte. Metodele concordanței, a reziduurilor, a variațiilor concomitante joacă rolul principal. Durkheim reproșează până și lui Locke și Condillac că n'au fost destul de empiriști. Reproșul ar trebui adresat însă în primul rînd tocmai sociologului francez. Enunțarea strictă de principii din broșura sa metodologică, a fost de multe ori călcată. Ipoteza și raționamentul prin analogie, metode pe care nu le-a enunțat nici un empirist, au fost de multe ori întrebunțate de Durkheim în sistemul său. Adevărul e, că dela Stuart Mill, metodologia științelor s'a schimbat mult. Partea de ghicire, de arbitrar, de inspirație proprie pe care o între-

* Durkheim, Les formes élem. de la vie religieuse, nota pag.

** D. Gusti, Sociologia războiului, Sfelea, București, 1916.

bunțea ipotezele științelor contemporane n'a fost măcar menționată de epoca clasică a regimului inductiv. Din contra, faimoasele reguli ale concordanței, variațiunilor concomitante, ni se par azi caduce și sînt rar întrebunțate. Nu cunoștea Durkheim această transformare sau o preferință justificată l-a împins cătră inducția clasică? Răspunsul îl vom avea dacă ne vom gândi că orice știință are o fază a dezvoltării ei, care e strict empirică. Înainte de a emite îndrăznețele ipoteze asupra conservării energiei, asupra eterului, fizica se rezuma la o experimentare prudentă, controlabilă în laborator, — și atîta tot. Sociologia trebuie să treacă și ea prin această fază. Unele științe tinere, îngustimea principiului inductiv îi e indispensabilă. Acolo unde fluiditatea obiectului domnește, rigurozitatea metodei e un puternic corectiv.

Astfel predilecția lui Durkheim cătră empirism trebuie interpretată ca o interpretare voită, conștientă și justificată.

Tendința empirică l-a împins să conceapă sociologia ca o știință generală care se încheagă deasupra științelor particular sociale*. Se știe că Simmel respinge acest mod de a vedea. Pentru el societatea prezintă două aspecte: întâiu *forme generale* de asociație (*Vergesellschaftung*) de exemplu: subț și supraordonare, imitație, concurență, etc., și apoi *un conținut* (*Inhalt*) de exemplu: dreptul, politica, morala, etc. Pe cînd sociologia s'ar ocupa cu cele dintîiu în formele generale, științele trebuie să se ocupe numai cu conținutul.

Felul de a vedea al lui G. Simmel ni se pare greșit. Întâiu, toate aspectele conținutului (*Inhalt*), adică politica, dreptul, etc., au pe lingă aspectul lor empiric, propriu investigației strict particulare, un aspect general, formal. De pildă unul e punctul de vedere juridic al familiei și altul e punctul de vedere al legilor generale, sociologice, după care a evoluat aceasta. Așa cu proprietatea, statul, etc.

Al doilea. Dacă sociologia s'ar menține la indicațiile lui Simmel, ea ar rămînea un cadru gol, o cazuistică scolastică, deșartă de conținut, abstractă, de neînțeles. Sociologia ar succomba prin inaniție, fiind lipsită de obiect. ori ar deveni un exercițiu abstract, care ar eși din știință, fiindcă ar neglija legile observațiunii realității.

Din contra concepția lui Durkheim e justificată. Ea menține punctul de vedere general, formal, însă ține samă și de realitatea vie și de conținutul intrinsec al vieții sociale.

O *sociologie idealistă a autorității* clădită după un *principiu empiric*, acesta e sistemul sociologului francez. Din analiza făcută s'a putut vedea cum necesitățile formațiunii acestei științe coincideau cu această concepție. Valoarea ei stă toc-

* E. Durkheim, *Sociologie et Sciences Sociales* în „Revue de métaphisique et de morale”, 1904.

mai în faptul de a fi oferit unei discipline șovăitoare punctele de sprijin care îi erau indispensabile. Coeficientul personal al doctrinei aducea însă câteodată exagerări, care trebuie puse pe seama convingerilor intime ale autorului. Reușind să devie un *hegelian empiric*, el a rezolvit cea mai contradictorie dintre fuziuni într-o fericită armonie. Imprumutând dela filozoful german și dela socialiști ideea de autoritate și principiul idealist și îmbrăcându-le cu forma riguroasă necesară unei științe moderne, el a utilizat partea de adevăr a unei doctrine îmbătrânite, întinerind-o prin o metodă modernă.

* * *

Și totuși, la urma urmei, nu te poți despărți de acest sistem fără să ai sentimentul că prezintă un gol însemnat. Lăsând la o parte dezideratele politice ori morale asupra liberalismului, lăsând la o parte judecățile de valoare asupra naturii societății, considerând doar realitatea din punct de vedere strict științific, constatarea că sistemul sociologic al lui Durkheim sacrifică cu desăvârșire individul, apare foarte firească. Reacțiunea sociologică a fost necesară: e de recunoscut. Exagerațiile individualiste trebuiau îndepărtate; iar precauțiunile metodologice care ne indicau că în nici un caz individul nu poate fi punctul de plecare al explicației sociologice au fost foarte firești. În cele din urmă, admitând că societatea ca fenomen dat, ca realitate „sui generis“ e o achiziție definitivă a științei, rolul individului în determinismul social nu poate fi complet îndepărtat.

Dela activitatea banală de toate zilele până la descoperirile geniale ale marilor personalități, acțiunea individului nu e indiferentă și nu e lipsită de influență asupra grupului. Sociologii individualiști greșeau când o luau ca punct de plecare, când o studiau *genetic*: pentru aceasta însă ea nu trebuie complet înlăturată. Din punctul de vedere al lui Durkheim însuși, rolul determinismului individului s'ar putea studia privit pe *dinafară*, obiectiv ca o serie de cauze auxiliare, care aduc anumite derivațiuni tipului social dat. Combinațiile și disociațiile de scopuri așa cum le-a privit W. Wundt ori sociologul belgian Dupréel* se pot privi și după metoda inductivă. Voința particulară e oricum un ferment care poate schimba câteodată chiar etalonul de valoare al societății într'un moment dat, indicând un altul.

Cu toate acestea, Durkheim a neglijat intenționat aceste considerațiuni. Motivul e că atunci când vrei să insiști asupra

* Dupréel, *Le rapport social, essai d'une sociologie*, Alcan, 1912, e o merituoasă încercare de conciliațiune între punctul de vedere pur sociologic și cel individualist.

unor adevăruri, trebuie să ascunzi altele care le tulbură. Tăinuirea unor aspecte ale realității e o necinste inocentă și de multeori necesară. Pentru stadiul anemic al sociologiei din timpul lui Durkheim, dozele tari ar fi putut fi fatale, căci sînt afirmațiuni care înăbușă o știință. Mai e adevărat și faptul că Durkheim a studiat de preferință tipuri primitive de societate, unde rolul individului e, în adevăr, nul. În orice caz cei care vor veni după el vor trebui să-și îndrepte investigațiile și pe această cale.

Antiindividualismul, neglijarea coeficientului personalităților, e indicat și chiar necesar, cînd e vorba de definiția societății, adică de aspectul ei *static*; el nu se poate neglija totuși atunci cînd se are în vedere *evoluția* societăților. În acest caz urmărirea conștientă a scopurilor individuale e indispensabilă*.

Neokantienii germani, pe care Durkheim i-a neglijat, fiindcă-i tulburau doctrina, au insistat asupra libertății individuale**. Cu toate acestea sociologul francez are ceva comun cu neokantienii: autonomia sufletescului, ideea că conștiința nu e un epifenomen.

Astfel originalitatea lui Durkheim e de a fi conciliat o antinomie ireductibilă pînă la el: Kant și Hegel. Selectînd din acesta din urmă ceea ce e absolut indispensabil științei sociale el a știut să se oprească acolo unde socialiștii și materialiștii n'au știut. În Hegel existau reprezentate deopotrivă idealismul și materialismul. El a ales pe cel dintău, fiindcă i se părea mai justificat și mai fecund și prin aceasta s'a apropiat oarecum de Kant, în orice caz de neokantieni. Evoluția începută, dacă ar continua, ar putea complecta și alte goluri ale sistemului său.

Dacă mai amintim și celelalte calități secundare ale activității sale științifice, aceia de profund erudit, de gînditor subtil de detaliu, de organizator practic, sociologul francez apare ca una din marile personalități științifice ale ultimelor decenii. Cîndva, cînd noua știință își va încheia bilanțul, contribuția sa va fi aceea a unui inițiator, care a arătat calea definitivă a evoluțiilor ulterioare.

Mihail D. Ralea

* Othmar Spann, *Kurzgefasstes system der Gesellschaftslehre*, 1914, unul din ultimele tratate de ansamblu ale sociologiei, continuă să clasifice pe Durkheim, cu tot caracterul său idealist, printre mecaniciști, pag. 7.

** R. Stammler, *Wirtschaft und Recht*, pg. 14, 25, 27 și urm.

VARĂ

Vipiile lui Cuptor
Cu ciocanele de aur
Bat ogoarele și codrul
Și nisipul din izvor.

Rătăcindu-se pe drumuri
Subt a soarelui urgie,
Sufletul, în miezul zifet,
S'a culcat peste cîmpie...

Cînd subt sară se deșteaptă
Și îl strîng, găsesc în el
Toată miriștea cu snopii
Și cu seceri de oțel,

Iar în ultimele falduri,
Ca o piatră 'n fund de lac,
Doarme'n pînzături de aur
Tipărit, un pitpalac.

Noapte clară

Până 'n zări, polei de lună.
Cerule e spălat de ploi
Și lumina'ncremenește
Printre foi.

Balta n'are-un pic de apă
Ca să ia sau ca să dea.
Nici o umbră nu plutește
Peste ea.

În adîncul meu de neguri
Noaptea înstelată, iar
Își zidește temelia
De cleștar.

Dar din tot ce mă'ncunjoară
Numai eu m'am clătinat...
Numai eu n'am izbăvire
De păcat.

Ioan Marin Sadoveanu

Cocoșul lui Iusuf Aga*

Vecinului meu Iusuf Aga îi murise cocoșul. Am socotit dar de datoria mea ca, îndată ce am aflat de această veste, să mă duc și să-l asigur, că și eu împărtășeam durerea lui.

Cetitorule, nu zîmbi la aceste rînduri și mai ales nu te grăbi să iai în rîs întîmplarea aceasta și să zici de o pildă că, de, dacă a murit un cocoș, cumperi altul și nenorocirea nu e tocmai mare.

Sînt cocoși și cocoși. Iar cocoșul, a cărui viață a luat sfîrșit, nu era un cocoș oarecare, ci era cocoșul lui Iusuf Aga, bucuria stăpînului și mîndria întregului sat; faima lui ajunsese departe de tot.

Fiecare din satele învecinate avea cite ceva cu care se putea lăuda și prin care ce deosebea de celelalte.

Așa, bunăoară, sus pe deal era satul cu fîntîna cu apă rece, mai încolo era satul cu pădurea de fag, în spre șes venea satul, care avea o icoană făcătoare de minuni.

Noi aveam cocoșul lui Iusuf Aga. Și desigur nu l-am fi schimbat nici pe fîntîna cu apa cea rece, nici pe falnica pădure de fag și nici chiar pe icoana, de ale cărei minuni se povesteau lucruri așa de frumoase.

Iar cînd vr'un străin întrebă de numele satului nostru, i se răspundea: e satul cu cocoșul lui Iusuf Aga.

Stăpînul său îl adusese tocmai din Albania și anume de prin părțile Baratului, unde sînt cocoși vestiți în șapte țări, vestiți pentru vocea lor puternică și armonioasă, pentru frumusețea cîntecului lor care trezea toate ecurile.

Deaceia, cînd în zori de zi cocoșul lui Iusuf Aga se pune pe cîntat, răsunau munții și văile și deșteptau din somn pe cei ce dormeau la o depărtare de șapte poștii.

Vedeți, prin urmare, că pierderea acestui cocoș nu era numai o întîmplare neplăcută pentru stăpînul său, ori un prilej

* Din volumul „Spovedanli de cadină” care va apărea în curînd în editura „Viața Romînească”.

de jale și mîhnire pentru găinele rămase văduve, ci o adevărată nenorocire, pot zice chiar un dollu pentru toți locuitorii satului.

Așa se face că, îndată ce am aflat, că acest cocoș așa de prețios a murit, m'am dus la vecinul meu, ca să-l împărtășesc durerea, de care fusesem cuprins și eu.

L-am găsit pe Iusuf Aga stînd trist și abătut la colțul vetei și sorbind din ceașca cu cafea.

— Ei, Iusuf Aga, îi zic eu, a murit cocoșul nostru. Ce mare pierdere, ce mare nenorocire! Cum s'a întîmplat asta?

— Cum s'a întîmplat? a răspuns dînsul oftînd din greu. Am să-ți povestesc în două cuvinte, căci inima mi-e amărită și n'am putere de vorbă.

Și după ce mai oftă odată din adînc și își duse și mîna la ochi (mi se pare, ca să-și șteargă două lacrimi), Iusuf Aga vorbi:

— Nu se luminase încă dezi și eu m'am trezit din somn.

Nevastă-mea dormea.

M'am sculat și mi-am zis: ia să-mi fac singur o cafea. E drept că nevastă-mea o face mai bună, de cît nu m'am încumetat s'o deștept.

Căci tu cunoști gura femeilor. Ar fi început predica ei obișnuită: „Abia adormisem și m'ai trezit, n'am parte de odihnă nici măcar noaptea, mai rabdă și tu fără cafea până ce mă scol...” ce să-ți mai spun? cred, că și nevastă-ta nu e mai dihai decît a mea.

— Care nevastă? întreb eu mirat. Vecine, durerea după cocoș te face să uiți, că eu nu sînt însurat.

— Așa e, ai dreptate, să mă erți. Durerea... sărmanul meu cocoș!

Un al treilea oftat, după care continuă:

— Și așa cum îți spuneam, m'am sculat să-mi fac cafeaua. Știi, că o iau fără zahăr. Nu-ți place și ție tot așa?

— Nu, eu pun puțin zahăr.

— Nu faci bine, mă povățul Iusuf Aga, încearcă să o lai ca mine și ai să vezi, că e mai plăcută la gust. Căci zahărul... dar să lăsăm vorba asta... Și așa, cum îți spuneam, am făcut cafeaua, cînd ce să vezi? Nu găseam în toată casa nici un fir de tutun, ca să fac o țigară, căci de cînd e lumea, cafeaua nu se poate lua fără să fumezi.

— Ba se poate lua și altfel, obiectez eu. Uite, de o pildă, vecinul nostru Sali nu fumează și...

— Vecinul nostru Sali, intrerupse Iusuf Aga rîzînd? Te iai după dînsul? Știi ce-mi zicea într'o zi? Cîcă fumatul scurtează viața omului. atunci cînd se știe și e scris și în cartea cea sfîntă, că omul trăește atîta cît înainte chiar de nașterea lui a hotărît bunul Dumnezeu. Fumatul... reluă sentențios Iusuf

Aga, însă oprindu-se de odată, zise: dar parcă nu era vorba de fumat.

— Da, zic eu, era vorba să-mi spui, cum a murit cocoșul.

La auzul cuvintului de cocoș Iusuf Aga oftă din nou și zise: — Da, cum a murit cocoșul! Am să-ți povestesc în două cuvinte. ...Nu găseam, așa dară, nici un fir de tutun în toată casa. Dacă m'ași duce să cer o țigară vecinului meu Murat? mi-am zis. Știi, Murat, dela care am cumpărat mai acuma o lună o vacă. Nu zic, că am plătit-o scump, căci e vacă tânără și dă lapte mult. Numai atîta, că nu prea e blindă. Dar e încă tânără și așa sînt tineretele. Parcă eu am fost altfel, cînd aveam douăzeci de ani mai puțin? Țiu minte, că într'o noapte... dar parcă nu era vorba de asta. Ce voiam să-ți spun?

— Cum a murit cocoșul, îl lămurii eu.

— Da, da, cum a murit cocoșul, repetă dînsul, oftînd pentru a nu știu cîtea oară. ...M'am sculat, așa dar, să mă duc la vecinul Murat, ca să-i cer o țigară, cînd văd că începuse ploaia. Bun, zic eu, dacă plouă așa vr'o zi două, îmi fac arăturile. Știi, că am o bucată de pămînt lingă moara lui Osman. Și fiindcă veni vorba de Osman, ai aflat, poate, că-i merge rău de tot bietului om.

— Da, am aflat, zic eu.

— Era bolnav de picioare și s'a dus la oraș să se caute la un doctor, despre care se spunea, că e grozav. Cînd a plecat, tot mai putea umbla, dar cînd s'a întors, a venit în cîrji...

Vecine, grăi din nou Iusuf Aga, după o mică pauză. Să nu te iai după vorba femeilor și după cea a doctorilor. Femeile văd totul deandoaselea, iar doctorii se pricep de minune, ca dintr'un om sănătos să facă un bolnav, dar n'am auzit ca pe vr'un bolnav să-l fi făcut sănătos. Căci boala... Dar să lăsăm și vorba asta.

— Să o lăsăm, zic și eu.

— Și așa, cum îți spuneam. Dar ce voiam, oare, să-ți spun?

— Vroiai să-mi spui, cum a murit cocoșul și mi-ai spus, că n'avezi tutun, că Osman e bolnav, că vaca nu e blindă, că femeile...

— Lasă încolo și vacă și femei și să venim la bietul meu cocoș.

— Să venim, zic și eu.

— M'am dus, așa dar, la vecinul meu Murat, iar el m'a poftit în casă. Vino, îmi zise dînsul, căci ai să vezi și pe frate-meu. — Cum? e frate-to la tine, îl întreb eu? Care va să zică v'ați împăcat? Căci ți-aduci, poate, amînte că după moartea tatălui lor, ei se certaseră rău de tot din pricina unei vii. Și unul și altul pretindea, că via i se cuvine lui.

Au umblat pe la judecăți, au cheltuit o groază de parale,

Iar când nu mai aveau ce cheltui, s'au împăcat și au vindut via pentruca să poată plăti datoriile ce făcuseră cu judecățile. Așa păzește oamenii, când nu vreau să se înțeleagă cu binele. Căci, vezi, vecine, cearta între oameni și mai cu seamă între frați...

Dar parcă voiam să spun altceva ?

— Vroiai, zic, eu, să-mi spui în două cuvinte cum a murit cocoșul.

— Așa este, răspunse el, fără să uite a ofta din nou. Și unde am ajuns ?

— La casa lui Murat.

— Tocmai. Am intrat în casă la Murat și am dat ziua bună și fratelui său, pe care nu-l văzuseră demult... Ai aflat, cred, că el se dusesse departe prin străinătăți, inchipuindu-și că acolo e destul să te pleci, ca să strângi bani cu lopata. A văzut, însă, că nici acolo nu e altfel și că nu curge lapte pe străzi. Iar după ce s'a izbit de pragul de sus, atunci a văzut pe cel de jos, adică atunci și-a dat seamă, că tot e mai bine în sat la noi. Nu-l așa, că-l mai bine în sat la noi, mă întrebă Iusuf Aga ?

— Nu e tocmai rău, răspund eu.

— Da sigur, că nu e rău, pentrucă la noi în sat... Dar să lăsăm satul în pace și să venim la...

— La cocoșul care a murit, mă grăbiți eu să-l completez.

— Da, la săracul cocoș (și iarăși nelipsitul oftat). Ce începusem să-ți spun ?

— Vroiai să-mi spui, în două cuvinte, cum a murit acest cocoș.

— Așa este, aprobă Iusuf Aga. Și reluându-și șirul povestirii urmă: Pe când stateam, așa dar, de vorbă cu Murat și cu fraiele său, iar afară ploua tare, tună de odată puternic, și un fulger lumină toată casa. Murat zise: Să ne păzească D-zeu de vr'o nouă nenorocire, așa cum s'a întâmplat acum un an, când l-a trăznit în pădure pe bietul Mustafa... L-ai cunoscut pe văcarul Mustafa ? mă întrebă Iusuf Aga.

— L-am cunoscut, răspund eu.

— Fie-l țărina ușoară, adăogă Iusuf Aga, căci om de treabă a fost. Era sărac lipit, dar om cinstit și cu frică de D-zeu. Căci nu bogăția face cinste, ba chiar cei săraci sînt oameni mult mai cum se cade decît cei bogați. Nu ești și tu de același părere ?

— Da, și eu tot așa cred.

— Ce bine îmi pare, că gindurile noastre se potrivesc, zise Iusuf Aga vesel.

Așa ar trebui să fie între vecini, căci doi vecini, care nu se înțeleg între dinșii sînt ca... Dar să lăsăm vorba asta.

— Să o lăsăm, zic eu.

— Vroiam, dar să zic... reluă dinșul. Dar oprindu-se, mă întrebă încurcat: — Despre ce era vorba?

— Apoi trebuia să fie vorba despre cum a murit cocoșul, pe care văd, că l-ai cam uitat, i-am observat eu cu oare care răutate.

— L-am uitat? E, oare, cu puțință să-l uit? zise Iusuf Aga, oftînd bine înțeles, din nou.
Și întinzîndu-mi chiseaua cu tutun, îmi oferî să fac o țigară.

— Vecine, îi zic eu, văd că începi să cam uiți multe lucruri. Ai uitat chiar, că eu nu fumez.

— Așa e, să mă erți, la vîrsta mea nu e tocmai de mirare. Uite, mai acum o săptămînă nevastă-mea îmi spuse să cumpăr niște sare. Știi cu ce m'am întors acasă? Cu trei ocale de smoală! Să-i fi auzit acum gurița! „Tu, care ești așa și pe dincolo, care uiți dela mină până la gură. Să-mi aducă smoală, cînd eu îi cer sare! Dar să fiarbă în lumea cealaltă numai în smoală și în păcură!“. Nevastă, îi răspund eu liniștit, cum mi-e firea, dreptea am uitat să cumpăr sare, n'am uitat însă că fac parte din acea religie, care pe noi bărbații, ori cît de păcătoși am fi, ne trimete în raiu și că acolo în loc de smoală avem muni de pilaf și riuri de lapte și tot felul de siropuri, care de care mai plăcute la gust. Și iarăși nu uita, îi zic eu, că acolo fiecare din noi primește cîte șaptezeci de femei, care de care mai frumoase și că...

— Dar dacă și aceste șaptezeci de femei or fi avînd gura celor de pe pămînt, ce te faci, Iusuf Aga? îl întrebai eu rîzînd.

— Mă lepăd și de raiu și de pilaful lui și mă duc în fundul iadului. Mai bine fierb toată veșnicia în șapte căldări de smoală fierbinte, decît să am parte de astfel de ființe.

După ce se gîndi, încă, puțin, zise din nou: — Dar îmi închipui, că Profetul, în adîncă sa înțelepciune, s'a gîndit la acest lucru, așa că mai de grabă cred, că femeile din raiu sînt mute. Altfel, raiul se preface în iad și nu mai e chip de trăit acolo.

Și după ce trase de cîteva ori din lungă sa luea, urmă:

— Știi că după religia noastră, femeile ori cît de virtuozose și de cuminți ar fi ele, totuși nu sînt permise în raiu. Nu-l așa, că și după religia voastră, porțile raiului le sînt închise?

— Nu, îi răspund eu, religia noastră dă voie și femellor să intre în raiu, însă cred că ele lasă pe pămînt gura și celelalte năravuri rele.

— Așa tot mai merge, zise Iusuf Aga, însă totuși e mai sigur cum a orînduit Profetul nostru.

Căci femeia... dar nici nu merită să ne batem atît capul cu dînsa.

— Să o lăsăm, dară, zic și eu.

— Da, să o lăsăm și să venim la vorba noastră. Spuneam, așa dară, că nevastă-mea... dar, na, iar femeia! Spuneam, așa dară, că... Dar ce spuneam, oare?

— Sare, smoală, raiu, iad...

— Nu, frate, mă întrerupse Iusuf Aga, era parcă vorba de altceva.

— De cocoșul care a murit, îi adusei aminte pentru nuștiu a citea oară.

— Ah, da, zise el, uit orișice, dar pe dînsul nu-l pot uita. Vroiam, dar, să spun...

— ...In două cuvinte cum a murit, îi întregii eu vorba.

— Asta e, vecine. Unde eram, prin urmare?

— Parcă la vecinul Murat, observai eu.

— Nu, căci plecasem de acolo. Ah, da, acum mi-am adus aminte... După ce am eșit, prin urmare, dela Murat, văd că vremea se îndreptase, căci ploaia se oprise. Atunci mi-am zis: ce ar fi dacă m'ași duce până la livadă? Nu de altceva, dar cu o săptămînă înainte, intraseră într'însa boii lui Giafer și-mi făcuseră pagubă mare. L-am ertat de rîndul acesta, dar el nu e om pe care să-l erti, căci inima lui e plină de răutate. Și gîndul nu-i e curat. Adesea-ori mă întreb: cum poate fi cineva așa de rău? Răutatea îți amărăște viața și nu te lasă să guști nici o plăcere. La urma urmelor, ași înțelege să faci rău unui dușman, dar unui om din sat, unui cunoscut, nu-i o rușine aceasta?

— O rușine, repet eu.

— Ce vrei, vecine! zise Iusuf Aga, înfierbîntîndu-se! S'a stricat lumea, nu mai sînt vremile de odinioară. Imi spunea unul, care a umblat prin lume și a cetit și cărți sfinte, că toate acestea sînt semne că sfîrșitul lumii e aproape.

— Cred că mai e mult până atunci, îi obiectai eu.

— Să nu zici o vorbă ca aceasta, vecine, mă sfătui părintește Iusuf Aga. Seceta din vara trecută, boala care a dat în vaci, un măr care a înflorit în Februarie și alte multe, nu sînt oare toate acestea semne că ne pîndește o mare primedie și că ceva groaznic plutește deasupra capetelor noastre?

— O fi și așa, zic eu, ca să pun un capăt acestei vorbe.

— Nu o fi, dar așa este. Nu degeaba am văzut eu soarele înaintea ta. Orice ai zice tu, dar are și bătrînețea partea ei cea bună. Dar voi tinerii sînteți obișnuiți să luați în ris spusele celor cărora le-a albit părul. Așa, bunăoară, mai alaltăeri mă înfilnesc cu cineva, care... Dar să lăsăm această poveste, căci e cam lungă, iar azi eu n'am poftă de vorbă.

— Văd, zic eu.

- Și precum îți spuneam : Dar ce-ți spuneam, oare ?
— Că pe ziua de azi oamenii sînt rai, că se apropie sfîrșitul lumii, că a dat o boală în vaci și că oamenii bătrîni...
— Bine, toate acestea sînt bune, parcă alta fuse vorba noastră.
— Cam așa e, răspund eu. Vorba noastră era, ca să-mi spui în două cuvinte cum a murit cocoșul.
— Cum a murit cocoșul ?
— Ei, da, cum a murit.
— Nu știu nici eu cum a murit ! încheie nemîngiatul meu vecin Iusuf Aga, care „n'avea poftă de vorbă“.

N. Batzaria

Anglia și Germania înainte de 1914

Părerile unui om de stat englez

Dând samă de scrierea lordului Haldane*, arătăm într'un număr trecut al acestei Reviste**, care era marea întrebare pe care o puneau cele arătate în această scriere și acele din memoriile lui Bethmann Hollweg și ale amiralului Tirpitz.

Am arătat că acea întrebare, acea problemă, ar fi următoarea: Este sau nu adevărat că Anglia a urmărit „încercuirea” Germaniei, pe cînd trata cu ea o înțelegere? și că Germania prin „politica lui Tirpitz” urmărea statornic micșorarea sau chiar nimicirea Angliei, în timpul acelor tratări? Era totul prăfăcătorie și înșelătorie din partea uneia sau din partea a-mindoror națiuni?

Și încheerea părții întâia a acestei dări de samă era că numai cu *documentele* cunoscute până acum nu se putea deslega istoricește această chinuitoare problemă; și aceasta cu atît mai mult cu cît nici Germania, nici Anglia, cum am văzut, nu-și ascundeau una celeilalte planurile lor în privința flotei dela care părea că vin toate neînțelegerile.

Numai dacă nu ar fi adevărat, zice Haldane, că a existat în Germania o politică de felul aceleia numită de el „politica lui Tirpitz”, politică care ar fi susținut că era neaparat nevoie de un războiu, „preventiv”, pentru apărarea și pentru siguranța Germaniei în viitor,—numai atunci, zice Haldane, s'ar putea spune că Bethmann-Hollweg are dreptate cînd zice, cum zice și Tirpitz, că Anglia, Rusia și Franția au hotărît, ele toate împreună, să lee inițiativa unei politici de agresiune împotriva

* Viscount Haldane Before the War by (1 vol. London 1920).

** No. 5 din Mai, 1921.

Germaniei, politică care cuprindea: „pentru Franța «la revanche» pentru pierderea din 1871; pentru Rusia, dobândirea Constantinopolului și dominațiunea în Balcani, iar pentru Anglia nimicirea comerțului german”.

Este drept că în Germania se spunea curent că „Anglia a luat Germaniei locul ei la mare”, iar în Anglia „că liberul schimb englez a fost una din cauzele care au contribuit mai mult la prosperitatea germană”^{*}, dar aceste erau socotite mai mult ca vorbe menite să slujească politica internă.

De fapt, zice Lord Haldane, Împăratul german, cu toată părerea contrară a multora, cași Cancelarul, nu avea toată autoritatea și înfrurirea ce ar fi trebuit să aibă, și care ar fi împins spre înțelegere și pace. „Așa că nimic nu înfrâna voința și puterea Statului-Major”.

Prin urmare, urmează fostul ministru englez, Germania nu trebuie să uite pe generalii și amiralii săi, precum nici pe istoricii și economiștii săi, pe toți acești sprijinitori înflăcărați ai doctrinei: *Weltmacht oder Niedergang*.

Din aceste ar urma, după lord Haldane, că în zadar și fără nici un temei, spune Bethmann-Hollweg că Anglia prin „Cumpăna Puterilor” în Europa urmărea, de fapt, numai împiedicarea dezvoltării comerciale a Germaniei. Această „Cumpănă” nu era ceva nou; ea exista înainte de dezvoltarea Germaniei; ea este „o veche tradiție a Angliei”, la care ține și astăzi, cu credința și nădejdea, însă, că acea „Cumpănă” va fi înlocuită prin „Liga Națiunilor”, *if that practicable*.

Discuțiunea lordului Haldane cu Bethmann-Hollweg și cu Tirpitz, pe care, se înțelege, nu o putem da decît pe scurt, este cu atît mai însemnată cu cît amindoi acești din urmă se întemeiază și se referă tocmai la convorbirile avute de ei cu Haldane. Acesta recunoaște că, „în linii generale”, ei redau bine acele convorbiri, zicînd că are de discutat numai în privința încheerilor ce ei trag din „atitudinea” lui.

Aici este tocmai partea dramatică a acelor convorbiri istorice. Neconținut, chinuit, se pune același și același întrebare: Cine are dreptate? Căci, orice s'ar zice și crede de cătră unii, adevărații mari antagoniști în războiul din urmă, acei care prin biruința unuia sau a celuilalt, aveau să schimbe, cel puțin pentru cîtva timp, îndrumarea lumii, dacă nu chiar a omenirii, sînt numai Anglia și Germania. Biruința lăturalnică a celorlalți, pe lângă ei, nu putea avea decît efecte locale și mărginite.

Cine este răspunzător de acest războiu?—„aceasta este întrebarea, la urma urmei!” Căci, firește, cum spune foarte bine un scriitor francez, vorbind despre războiul din 1870—71, „de-clarat de cătră Franța: „adevărutul răspunzător de un războiu, nu este acela care îndeplinește formalitatea care se

* C. Sarolea *The Anglo-German Problem* (London 1912):

numește „declarația războiului“, ci acela care, prin voința sa și prin evenimentele ce stîrnește, face să nu poată fi înlăturat*.

Lord Haldane mai ține mult, — aceasta se vede din toată scrierea sa, — să se apere că ar fi voit să facă vre-o „înțelegere“ cu Germania, fără de Franța și de Rusia. El spune de mai multe ori cum că în toate „convorbirile“ sale cu Germanii a pus, ca o condiție nestrămutată, că Anglia trebuie să are dreptul să încunoștiințeze și pe aceste două țări. Nu știe, încă, dacă și întru cît s'a înfăptuit această condiție. Ceia ce se vede din scrierea aceasta este că în toate discuțiunile de care ni se vorbește, nu ni se pomenește nici de vr'o împotrivire a acelor țări, nici că ele să fi cerut să fie și ele părtașe la discuțiuni și să pună și ele condițiuni. Nu găsim vorbire decît de condițiuni în folosul Angliei și a Germaniei.

S'ar părea că această rezervă de „încunoștiințare“ s'ar fi mărginit, în fapt, numai la „comunicarea cu lealitate a tot ce se vorbea“, cum zice Haldane. Și de fapt se vede că lord Haldane a și comunicat, cel puțin unele „convorbiri“ domnului Cambon, ambasadorul Franței la Berlin, carele cu spiritul său viu binecunoscut, ar fi observat, cu oarecare ironie, ca un fel de scuză a acestor „convorbiri“, neconținut repetate, cum că era vorba mai mult de „détente“ decît de „entente“.

Germania, spune lord Haldane, în condițiunile „scrise“ ce i-a comunicat, cerea „neutralitatea binevoitoare (benevolent) desăvîrșită“ a Angliei, în caz de conflict cu alte țări. Dar, adăugă D-sa, „aceasta nu se putea“, așa că s'a încetat orice discuție „asupra acestui punct“, în 1912. Așa dar, totuși discuțiunile au urmat; însă, ne asigură fostul ministru al Angliei, numai asupra ne mai măririi flotei germane, „căci numai astfel se putea ajunge la relațiuni mai bune“. Nu se prea vede lămurit ce oferea Anglia în schimb, căci fără îndoială oferea ceva.

Fără această micșorare a flotei, orice înțelegere ar fi fost „oase fără carne“, după vorba lordului Haldane. Și pentru aceasta, invoacă din nou nevoile izvorînd din poziția insulară a Angliei, argument care este un fel de *leit motiv* al acestei însămnate scrieri, argument al cărui însemnătate crește ciudat și tragic acum față cu sporirea neîncetată și hotărîită a flotei americane.

Și astfel, „fără să se fi hotărît nimic“, stînd pe un tărîm care nu inspiră încredere nici Germaniei, nici Angliei“, s'a ajuns, la August 1914, cînd Germania „a provocat“ războiul, zice Haldane**.

* Georges Vilmont, *L'Intérêt de la France et l'Intégrité de l'Autriche-Hongrie*. (1 vol. Paris 1915). p. 77.

** În „Amintirile lui Bismark“, ale căror volum. III, se publică acum, — nu însă în Germania ci în Anglia, — se găsește următoarea părere: „...Niciodată nu am crezut că ar fi cu putință o înțelegere permanentă între ea (Anglia) și noi și niciodată nu aș fi jertfit o pose-

Se știe care sînt cele două fapte care, mai cu samă, se dau ca dovezi de cătră unii, cum că Germania, dacă nu a îndemnat-o chiar dela început, dar cel puțin nu a oprit, nu a domolit pe Austria și că, în urmă, a împins-o chiar ca să se împotrivescă la orice cerere împăciuitoare, cu prilejul bine cunoscutului *ultimatum* făcut Serbiei, în Iulie 1914.

„Unul din aceste fapte este intrunirea, la 5 Iulie 1914, a unui Consiliu de Coroană, la Potsdam“, cînd Impăratul s'a hotărît pentru războiu“. Bethmann-Hollweg tăgăduiește, însă, existența acestui „Consiliu“.

Dar din spusele amiralului Tirpitz se învederează, zice Haldane, că prin acei pe care Impăratul i-a văzut în acea zi acolo, și prin discuțiunile ce au fost, aceste consfătuiri alcătuiau, de fapt, un asemenea Consiliu de Coroană.

Intre altele, Ambasadorul Austriei ar fi arătat că nu se putea pune temeliu pe România (*she was unreliable*) așa că, după sfatul Impăratului Germaniei, s'ar fi convenit ca „România să fie lăsată în afară“, Germania luîndu-și, totuși, îndatorirea să facă așa fel ca România să fie prietinoasă (*friendly*). În fine tot atunci, și tot după lord Haldane, s'ar fi dat Austriei chezașia că ea se poate bizui pe Germania, care va sta neclintită lîngă ea“.

Cum *adouazi* Impăratul german a plecat în obișnuita-i preumblare mai lungă pe mare, ce fusese vesită de mai înainte, sprijinatorii părerii hotărîrii războiului la 5 Iulie la Potsdam, tîlmăcesc această plecare, greu altfel de înțeles, prin aceia că s'a voit a nu se îngrijora lumea și a-i da prilej de bănuială. Ar fi deci, după ei, nu după Haldane, tot „prefăcătorie germană“.

De fapt nu numai Haldane, dar și Tirpitz socot că această plecare a fost o mare greșală, căci ei cred că, dacă Impăratul ar fi fost în Berlin, el ar fi putut, la urma urmei, să împiedice războiul, celace Cancelarul, care și-a luat „această sarcină peste puterile sale“, nu a știut sau nu a putut să facă, deși lord Haldane gîndește că Bethmann-Hollweg, de bună credință, a voit să-l împiedice și a crezut că putea să-l împiedice.

Al doilea fapt care se socoate, de cătră unii, ca deplin doveditor al „vinei“ Germaniei, atîrna de ziua cînd Cancelarul a cunoscut asprul *ultimatum* făcut Serbiei. Bethmann spune, în ale sale *Betrachtungen*, că von Jagow, ministrul Afacerilor străine, i-a „adus“ acest *ultimatum* numai în ziua de 22 Iulie, cînd,

siune engleză pentru a-mi asigura bunăvoință engleză. Această bunăvoință nu ar putea supraviețui ministerului care li-o hărăzește“. Și mai departe: „Anglia este una din acele puteri dibace cu care este cu nepuțință de a încheia o alianță trainică“, tîlmăcind că ea atîrnă de alegeri și de majoritățile ce es din aceste alegeri. „Numai o ratificare de cătră Parlament garantează, întru cîva împotriva schimbărilor adînci pe neașteptate“. Am crezut interesant să dăm această părere cu toată puțina valoare ce se dă acestui volum de cătră cei care îl cunosc în întreg. Până cînd scriem aceste, apăreau numai extrase în *The Times* de unde am luat aceste.

după cele ce i-a spus von Jagow, îi fusese dat de către ambasadorul Austro-Ungariei. Bethmann adaogă că l-a găsit prea aspru și că a sfătuit împlinzire și aminare, neștiind că el fusese publicat, în ajun, în ziare la Viena.

Din aceste Bethmann ajunge la încheierea cum că atit „Consiliul de Coroană” dela 5 Iulie, dela Postdam, cit și copărtășia Germaniei la *ultimatum* „sint legende”.

Admițind lucrurile astfel, și fără a fi nevoie de a bănuî buna credință a lui Bethmann Hollweg, pe care lord Haldane o recunoaște desăvârșită, rămîne totuși, cum au observat unii, întrebarea dacă von Tchirsky, ambasadorul german la Viena, n'a cunoscut acest *ultimatum* mai înainte. Se știe că unii îl învinuesc, după interpretarea unor documente, că ar fi fost chiar partaș la redactarea lui! Și este greu de crezut că acesta să nu fi făcut guvernului său nici o comunicare asupra unui pact și a unui document, în privința însemnătății și rostului căruia un diplomat cu experiență, ca el, nu se putea înșela.

Spuselor lui Bethmann Hollweg, le opune lord Haldane cele ce povestește Tirpitz în ale sale *Errinungen*. Acesta spune că la 13 Iulie, Cancelarul a trebuit să fie încunoștiințat despre punctele de căpetenie din acel *ultimatum* plănuît de Austro-Ungaria, fiindcă la această dată i s'a comunicat și lui, ca Ministru al Marinei, în localitatea de băi unde se afla, un „Memoriu” în care se vorbea de încunoștiințarea privată ce făcuse Tchirsky despre acest *ultimatum* care era să fie făcut Serbiei.

Haldane observă că Bethmann nu spune deslușit că nu i s'ar fi încunoștiințat mai înainte planul cuprinsului acestui *ultimatum* și adaogă că din cele ce s'au discutat la Postdam, la 5 Iulie, ținînd samă și de persoanele pe care Impăratul le-a văzut, fie și pe rînd, dacă nu deodată, e greu să se zică că acolo nu a fost atunci o sfătuire care samănă cu acele ce le numesc în deobște Consilii de Coroană”. Totuși ar rămîne de știut ce s'a hotărît atunci și despre aceasta nici Haldane, nici alții, până acum, nu spun nimic de neîgăduit doveditor.

Tirpitz recunoaște că din cele ce erau cuprinse în „Memoriul” ce i s'a trimes, el și-a făcut convingerea că Serbia nu putea primi cererile ce aveau a i se face și că urmînd, deci, să fie neapărat războiul, nu putea fi vorba de un războiul localizat, nici de neutralitatea Angliei.

Toate aceste și altele, ce ar fi prea lung a înșira aici, slujesc lui Haldane să scoată din ele dovada, ce caută cu stăruință, cum că nu Anglia a dorit și căutat războiul și cum că nu atîrna de ea ca să-l împiedice, deși „a făcut tot ce putea pentru aceasta”.

Lui Haldane i se pare că scopul lui Tirpitz este de a arăta că Bethmann Hollweg «nu a înțeles și nu a văzut nici odată adevărata stare a lucrurilor» și anume că nu și-a dat samă că adevăratul dușman al Germaniei era de fapt Anglia. Politica lui Bethmann de a «căuta, o înțelegere sau apropiere

cu Anglia și a o crede cu puțință, era întemeiată pe o nedare de samă deplină a stării reale*.

Și Tirpitz, — cași Cancelarul, — voia pacea; decît numai cel dintăiu socotea că trebuiau luate alte căi pentru aceasta. Tirpitz, înfuriat de vestitele teorii ale amiralului american Mahan*, credea că singura cale este „tăria pe mare“. Dar, zice Haldane, toți conducătorii Angliei își dădeau samă că dacă ideile lui Tirpitz „ajungeau să se înfăptuiască“, Anglia ar fi fost „redușă la o puțință precară de traiu“. Așa dar, zice el, „Anglia trebuia să vegheze“. **

Dar tocmai pe aceste considerațiuni, pe această credință arătată statornic de toți în Anglia, se întemeiază acei care susțin, ca Tirpitz, că Anglia „este adevărată provocatoare a războiului“, războiu care era pentru ea singurul mijloc de a opri, cît mai era vreme, înfăptuirea planului naval german!

La citirea „Memoriului“, de care am vorbit mai sus, Tirpitz zice că, dîndu-și sama de primejdia ce amenință, a voit să vie la Berlin, însă Cancelarul i-a trimis răspuns că această întoarcere neașteptată ar fi o cauză de neliniște și că, poate, s'ar fi văzut în ea „o amenințare“***. Așa că, după lord Haldane, rămîne stabilit faptul că, „de bună credință“, Bethmann-Hollweg, singur, „nu a știut ce să facă și nu a răspuns cererii lui Sir Edward Grey pentru o conferință“.

Este vădit că toate aceste păreri și discuțiuni nu dau un răspuns lămurit asprei întrebări pe care o pun faptele arătate de antagoniști. Pentru a i se da răspunsul potrivit și hotărîtor nu ajung, din nenorocire, afirmările nimanui, oricît de bună credință ar fi și oricare ar fi situația sa, nu ajung părerile, credințele, întreprinderile, oricît de cinstite sufletește ar fi.

Haldane mai departe tăgăduiește temeinicia părerii lui Tirpitz cum că era vădit că Anglia căuta, și acum, a restabili „Cumpăna Puterilor pe Continent“, aît de prielnică ei. El susține că Grey, „voia, și a căutat, pacea“ — așa că tot ce spune Tirpitz este „un mit“. Anglia, urmează el, „nu pizmuia pe Germania și nici nu se teme de un războiu naval cu ea“.

În Germania, însă, se susține că Anglia voia un războiu „preventiv“ și că aceasta se învederează bine, între altele și din tot ce zice acum lord Haldane, cași alții, neconținut, des-

* Asupra acestui vorbește Norman Angell în a sa „Marea Iluziune“, comparîndu-i teoriile cu acele ale lui von Stengel.

** A se vedea în aceeași privință interesante extrase din ziarele engleze date de Norman Angell, în scrierea sa sus citată.

*** Pe atunci Statele-Unite admiteau, sau păreau a admite supremația maritimă a Mării Britanii. Așa era întocmită legea privitoare la marina de războiu care s'a volat în 1913, după stăruința Președintelui Wilson. (v Daniel Halevy, Le Président Wilson p. 229 1 vol. Paris, 1919). Se știe că de atunci, chiar încă sub preșidenția lui Wilson, prin așa numitul „program monstru al lui Daniels“, Statele-Unite au vederi mai puțin modeste.

pre „trebuința neapărată” ce Anglia insulară are de „stă pînirea Mărilor”.

Argumentul dat de Haldane pentru a dovedi netemeinicia credinței lui Tirpitz, în privința atitudinii lui Grey, este că acesta nu cunoștea pe Grey, „pe care nu l-a văzut niciodată”; iar el, Haldane, „este prietin cu dînsul de 25 de ani și locuia, în 1914, în aceeași casă cu dînsul, așa că poate ști mai bine ce face acesta gîndea și ce a făcut”. Este vădit că trebuie să fie și alte argumente mai tari, căci, negreșit, numai acele de felul acesta cu greu ar putea fi socotite ca avînd o îndestulătoare putere de dovedire.

Altfel este de temut să nu se găsească pentru părerea sau, mai bine zis, grija patriotică a lui Tirpitz, fie măcar o umbră de temeinicie* în spusa răspicată și neconținută, dinainte de războiu, și chiar de cînd s'a isprăvit războiul, — spusă ce găsim de mai multe ori și în scrierea lordului Haldane, — cum că „Anglia nu putea îngădui” înfăptuirea programului naval al Germaniei, program pe care, cum am văzut, împăratul îl comuncase lui Haldane. Acesta vorbind de nevoia Angliei de a se împotrivi acestei înfăptuiri, adaugă însemnata declarațiune, că „era vital pentru noi ca Germania să nu izbutească să ajungă la acest țel”, fiindcă „dacă izbutea, erau primejduite nu numai siguranța noastră împotriva unei năvăliri, dar și transporturile noastre de hrană și de materii prime”.

Aproape zilnic se fac observațiuni de acest fel, pentru viitorul apropiat, în ziarele engleze, tot atît de deslușit și de stăruitor menite, neîndoios, să fie auzite de alții, căci flota germană nu mai există.

Înceerea lordului Haldane este că numai o Germanie „prietinoasă”, — și prin aceasta, din tot ce scrie trebuie să se înțeleagă o Germanie fără flotă puternică și, deci, amenințătoare, — sau o „Ligă a Națiunilor” nu ar fi fost pentru Anglia o primejdie mare. Însă, adaugă el, „școala lui Tirpitz”, — la care s'a unit și împăratul cu al său sgomotos: „Viitorul nostru este pe apă”, — nu numai a mărit primejdia, dar a și apropiat-o, „a făcut-o de așa fel încît se putea pipăi”. Aceasta a dus „silit” la „Înțelegera (*Entente*) de apărare”.

Scriitorii germani amintesc că tot atunci regele Angliei,

* Este vădit, socotim, că oricare ar fi constatarea definitivă a Istoriei, în privința „provocării” războiului, oricine ar fi acel care l-a făcut cu neputință de înlăturat, această adevărată istorică nu poate fi cauza niciunei justificări cît de mici, care să erte sau să slăbească vina mare pentru cruzimile și fără de legile, voite și nu neînlăturabile ale celor ce se luptau: măceluri, puneri de foc, baljocore, chinuri de nevinovați și de prizonieri, jafuri și toate celelalte licăloși și neomenii despre care s'a vorbit atîta, ori de cine ar fi fost săvîrșite. Orice talmăcirii s'ar încerca a se da pentru ele de cătră cei vinovați, nu-i pot acoperi și nu le pot aduce nici o desvinovățire ori cît de mică. Se cuvine o ispășire aspră și dreaptă pentru toți făptuitorii lor fără nici o deosebire.

Edward VII, bănuitul urzitor al politicei zisă „de încercuire”, — politică al căreimerit Francezii îl pun în seama lui Delcassé, iar alții în sama lui Iswolsky, — ar fi zis cunoscutele vorbe, vădit și ele amenințătoare, dacă sînt adevărate — că: „Gra-mița noastră (a Angliei) este pe Rin”.

Cu toate criticile vii ce s'au adus în Anglia politicil de „înțelegere cu Germania”, care era politica lui Grey și a lui Haldane, acest din urmă arată și în această scriere credința sa statornică că această politică „era cea bună”. Dacă izbutea, zice el, atunci Anglia, a cărei tărie la urma urmei stă în pu-terea ei pe mare, era asigurată. Îi trebuia neapărat, dar îl a-ju-gea, și o armată mică, dar perfectă, „pentruca să împiedice pe orice dușman al ei să ocupe coastele Franciei, vecine cu Anglia”.

Și cu acest prilej, Lord Haldane amintește ce a spus von der Goltz în vestita sa scriere asupra „Națiunii subț arme” și anume că el socoate că în viitor „o mică oștire destoinică, și bine înarmată, avînd în capul ei un Alexandru, va împrăstia lesne cetele mari care vor ajunge a fi fără coeziune”. Această vedere a viitorului a fost amintită des după războiu în Ger-mania și aiurea.

Tirpitz este de acord cu Haldane în ceiace privește starea respectivă a țărilor lor, una față de cealaltă, însă crede, că „dacă Germania ar fi fost pregătită pentru războiu, cum era pregătită Anglia”, marina germană, chiar atîta cît era, „între-buîntată bine și la timp”, ar fi putut înre altele împiedica ve-nirea Englejilor în Franța. Am văzut mai sus că această credință se potrivește cu părerea sau teama retrospectivă a lui Haldane.

* * *

Aceste sînt, în scurt, elementele problemei istorice pusă viitorului. Acesta cu seninătatea depărtării și mai ales cu aju-torul documentelor încă necunoscute — dă de multe ori alte deslegări decît acele dela început, dar de multe ori și întărește pe cele dintăiu, care nu totdeauna sînt izvorite numai din patimă.

În afară de această discuțiune, ajunsă acum numai teoretică și istorică, Lord Haldane ține să se aperse hotărît, și să aperse politica țării lui de o învinuire, în adevăr grea, ce ar eși din cele spuse de Tirpitz, și anume că în 1912, pentru a se ajunge la o înțelegere în privința mărginirii construcțiunilor navale, Anglia ar fi oferit Germaniei „teritorii ce nu erau ale ei”, ci ale Franței, Belgiei și Portugaliei, pentruca astfel Ger-mania „să-și dobîndească locul la mare”.

Lord Haldane susține cu tărie că Anglia nu a oferit nici-odată decît schimburi de teritorii ce erau ale ei, pentru teri-torii ce erau ale Germaniei, luînd totodată îndatorirea de a nu căuta să facă acesteia concurență (*to not compete*) pentru

dobîndirea unor anume teritorii „care ar putea veni pe piață“ (*that might come into the market*).

Tirpitz nu are, deci, dreptate cînd bănuiește „sugestiunile“ făcute de Haldane cu desăvîrșire „bona fide“ și „potrivit cu instrucțiunile ce avea“. Și după aceea Haldane adaugă că se vede din scrierea din urmă al lui Tirpitz, că el însă pleacă dela o „idee fixă“, care a ajuns pentru el „o obsesiune“. Și aceasta l-a împins la credința că trebuie să se facă orice, care să ducă la răpunerea, la desființarea Angliei“ ca Putere pe mare.

Anglia, spune din nou Haldane, nu numai că nu a oferit teritorii ce nu erau ale ei, dar niciodată, în propunerile ei de prietinie, nu a căutat să adoarmă pe Germania, urmărind pedetăparte, cum s'a spus, în ascuns, „încercuirea ei“ sau înfăptuirea altor măsuri agresive. Dovada cea mai bună a temeiniciei spuselor sale, o vede Haldane în faptul că în 1914 Anglia a cerut ca proiectul de înțelegere, la care se ajunsese asupra unor puncte, să nu fie ținut tănuuit, ci să se publice.

Dacă Anglia s'a pregătit, — și este adevărat că a făcut-o, — a fost numai și numai „pentru apărare“. E drept că această pregătire era desăvîrșită, așa că „totul era gata“, zice cu vădită mindrie fostul ministru de războiu al Angliei, organizatorul noii sale armate, totul „până și ordinele și telegramele“... precum și tot ce era trebuitor pentru a se face legătura între armată și flotă. Dar, încă odată, „totul“ era numai în vederea apărării, fiindcă dacă Anglia ar fi avut „gînduri agresive“, ea ar fi căutat să aibă o armată mai mare, așa cum cereau „prietinii“, ei, Franța și Rusia.

Lord Haldane apără Anglia și de învinuirea că ar fi avut unele planuri ascunse de năvălire în Germania prin Belgia. „Studiile“ colonelului Barnadiston, descoperite de Germanii la Ministerul afacerilor străine cînd au ocupat Bruxelles*, nu alcătuiesc, cum zic Germanii, un asemenea „plan“. Și ele nu aveau în vedere decît tot numai „măsuri de apărare“, de rindul acesta de apărare a neutralității Belgiei, la care Anglia era ținută prin Tratatul din 1839, acel „petec de hirtie“ călcat de Germania în August 1914.

Cum însă despre un „plan de năvălire în Belgia“ au vorbit nu numai Germanii, ci în 1911 baronul Greindl, ministrul Belgiei la Berlin, Lord Haldane înlătură această greutate spunînd că „este probabil“ că Greindl nu a înțeles cele ce el numea „revelațiunile perfide și naive ale atașatului militar englez la Berlin“. Fără a se putea hotărî de partea cui este adevărul și dreptatea, până nu se vor cunoaște exact toate docu-

* Amintim că Germanii au publicat „documentele“ descoperite astfel, sub titlul : „*Documents Diplomatiques*“ 1905—1914. (Berlin 1915) ; însă atunci s'a spus că ar fi neexactități și lipsuri în acea publicație, ceiace firește Germanii neagă. Și această chestiune complică și face mai grea problema „cauzelor războiului“.

mentele, se pot totuși găsi neîndestulătoare „dovezile“ ce vor-
ește să dea Lord Haldane. Aceste „dovezi“ sînt următoarele:
D-sa afirmă că, fiind Ministru de războiu, nu a făcut un ase-
menea plan și nici nu a avut că l-ar fi făcut altcineva. Mai
mult încă: întrebînd în urmă, după publicarea actelor găsite
la Bruxelles, pe acum Generalul Barnadiston și pe urmașul său
colonelul Bridges, „acești ofițeri distinși“ i-au spus că „nu a
fost nimic de acest fel“. Pe lângă aceste sir Eduard Grey, în
1915, în un document înfățișat Parlamentului, „a dat o zdra-
văna tăgăduire insinuațiunii“ (*a vigorous denial of the insi-
nuation*). Și atita tot! Vădit,—e de netăgăduit,—că trebuie să
mai fie și alte „dovezi“.

Așa dar, zice Lord Haldane, nu mai rămîne nimic din în-
vinuirile aduse Angliei și lui însuși de către dușmanii lor și
chiar de unii printre aliați. El, Haldane, a pregătît o armată
mică, dar desăvîrșită, singura ce se putea avea în Anglia în
timp de pace, pentru eventuala „apărare“, și numai pentru
„apărare“, lăsînd însă deschisă puțința, cum s'a dovedit, a mă-
ririi ei „cînd va fi nevoie“.

Așa dar, închee autorul, Germania își datorește ei înseși
înfrîngerea ce a suferit,—mai ales, adaogă d-sa, „fiindcă A-
liații aveau puterea morală care îi lipsea ei“.

Privind acum „la cei învinși prin propria lor vină“, cum
zice Lord Haldane, el spune compatrioților săi că nu „trebuie
să-i lase pe Germani fără nici o nădejde în un viitor mai
bun“, nici să fie aduși acolo încît să creadă că nu pot scăpa
decît „alcătuiind o unire a popoarelor nemulțumite“.

Firește, zice dînsul, Germania și Austro-Ungaria trebuie
să-și capete pedeapsă „dinaintea dreptății internaționale“. Însă
adaogă că „pedeapsa trebuie imblinzită prin ceva mai mult de-
cît îndurare“ și aceasta „de teamă de ceiace amenință lumea
pentru viitor“. Și mai departe spune ceiace spun, în Anglia
mai cu samă, necontenit mai mulți,—și anume că neaparat „tre-
buie să vindecăm rănilile, iar nu să le ținem deschise“. Numai
astfel,—așa se crede acolo,—Anglia ia măsuri pentru siguranța
și apărarea ei în viitor și se dovedește „că ne gîndim la ge-
nerațiile viitoare“.

Anglia, mai spune acest bărbat de stat, nu este „vindi-
cativă“, ea nu păstrează multă vreme dușmăniile sale: „a-
ceasta este taina puterii sale în lume“. Nimene, în Anglia,
nu dorește moartea poporului german! zice el. Numai un „ig-
norant“, care nu cunoaște dezvoltarea literaturii, muzicii, știin-
ței, filozofiei, industriei și comerțului Germaniei, o dorește, dar
„un neștiutor nu a fost niciodată un bun călăuz“.

Lord Haldane adaogă că spune „hotărît“ acestea, deși știe

că „nu va mulțumi pe extremiști“; dar zice că el scrie „pentru cei nepătimiși“.

Pricina de căpetenie a acestui războiu sînt, după scriitorul de care vorbim, „bănuelile“ unuia despre cellalt, născute numai din faptul necunoașterii bine reciproce“. Prea s'au judecat popoarele, unele pe altele, numai după ce spuneau zierele și ai lor „corespondenți speciali“, sau după ce spun, uneori, oameni fără nici o răspundere. Cu vremea, nădăjduște Lord Haldane,—și aceasta ar fi de dorit, dacă părerea sa ar fi pe deplin întemeiată,—popoarele se vor judeca între ele altfel decum o făceau mai înainte. Oare, se întrebă autorul, Englezii de astăzi judecă revoluția franceză tot cum o judecau străbunii lor ?

Firește, urmează el, trebuiau puse condițiuni aspre învinșilor, dar „avem de făcut ceva mai mult decît numai să tragem urmările biruinței; trebuie să arătăm cum voim să trăim cu Germania în viitor... Trebuie lărgime de spirit... să nu facem greșala ce a făcut Burke cu revoluția franceză... Trebuiesc căutate temeliile pentru pacea adevărată, care atîrnă nu atît de litera Tratatului, cît de spiritul în care a fost făcut. Aceste temelii trebuiesc căutate în ceiace este mai înalt și mai trainic în omenire“.

Ziarul *The Times*, în suplimentul său literar, dînd samă despre această de neîgăduit însemnată scriere, spune că afară de unele excepțiuni, „spiritul celor spuse de Lord Haldane este excelent“. Rezervele ce face sînt mai cu samă privitoare la părerea autorului asupra sentimentelor Englezilor, la început, asupra revoluției franceze,—ceiace este numai o chestiune de interes istoric,—și asupra chestiunii „îndoelnice“, după *The Times*, dacă „este ceva de cîștigat prin încercarea ce face Haldane de a micșora învinuirile aduse Germaniei“.

Dar, adaugă acest ziar, „dacă Lord Haldane nu ne poate cere să falsificăm istoria trecutului“, în alte privințe „el are simpatia deplină a tuturor oamenilor ce vor binele“, atunci cînd ne cere „să ne luăm privirile dela trecut și să le îndreptăm spre viitor“.

Am crezut că nu este de prisos pentru a ajuta a ne da samă de părerile, sentimentele, năzuințele din Anglia, să dăm părerea principelui Liar, nu numai patriotic, dar chiar „jingoist“, „chauviniste, din „presa Lordului Northcliffe“.

Se știe că Lord Northcliffe a avut, în vremea războiului, o înflurire foarte mare, covârșitoare, mai ales prin zierele sale; el a fost pe toate căile (*far and away*) „cel mai puternic călăuz al soartei engleze“ și a fost atîta vreme „puterea de dîndărătul tronului care a adus pe Lloyd George în capul afacerilor și a dirigit politica acestuia“, cum arată un bun cunoscător * al stării lucrurilor. Deși simțitor scăzută, înfluri-

* Sisley Huddelston, *Peace-Making at Paris* (1 vol., London, Fisher Unwin, 1919) pg. 145.

rea „presei“ sale este încă și acum destul de mare. Cearța sau neînțelegerea sa cu Lloyd George, anul trecut, a luat proporția aproape a unei întâmplări istorice în Anglia.

Lord Haldane își dă bine sama și o spune anume, că nu se poate încă scrie istoria definitivă. Pentru aceasta trebuie o oarecare depărtare de fapte. El își dă bine samă că lucrurile de care vorbește sînt încă prea aproape de noi, pentruca să avem toate elementele; și trebuie, credem, adăogaf, pentru a avea și nepărtinirea liniștită, fără de care ele nu pôt fi prîvite și cercetate fără patimă, așa cum numai se cuvine.

Acum ne stăpînește mult, încă pe toți fără deosebire, voit sau nu, mult neadevăr, acel neadevăr care însă „este una din marile trebuințe ale vieții“, dacă trebuie să credem pe scepticul Anatole France, tălmăcitorul îngăduelnic al tuturor slăbiciunilor omenești.

Acum, și în o chestiune ca aceasta, în care mult este întemeiat, cum am văzut, „pe gînduri și intențiune“, ni se pare că se potrivește mai mult decît oricînd, maxima juridică engleză *Hearsay is not evidence* (ceiace se spune nu este o dovadă). Lord Haldane amintește el însuși, cinstit, această zicătoare.

Scrierea sa totuși este un început de îndrumare spre limpezire, care cuprinde și unele mărturisiri. Pentru aceasta am socotit că nu ar fi fără oarecare folos a fi cunoscută mai pe larg și la noi.

C. Krupenski

Ne me perdas illa die

Te port în mine fără să te cunosc ; mi-e dragă
Povara dulcii tale obsesii și mă doare ;
Mi-e dragă ca un mormur într'o tăcere vagă
Și-apoi mă doare ca o poruncă strivitoare.

Ființa mea te simte și 'n noapte te creiază
Departé, pentru nu știu ce rătăcirii de mine ;
Te simte 'n juru-i albă și fină ca o rază
Și te sporește 'n mine ca pe un miez în pline.

Iți văd înfăptuirea cum se desăvirșește
În timp și 'n spațiu, caldă, cu grațiile sale,
Și cum mi se strecoară în sînge nebunește
Ca, într'o zi, să-mi iasă doborîtor în cale.

Tu, unde ești, acolo, departe, fără mine,
Auzi, sub cuiburi pline de pasări adormite,
Pe sub frunzișuri grele de fericiri străine,
Un zbor de visuri roșii spre tine potopite.

O mină nevăzută te la ușor de mină
Ca să te scoată, asifel, în fața mea de-odată;
O mină te 'nflorește pe sufletu-mi stăpină
Și mă desface mie din mintea-mi zdruncinată.

Va fi o zi de aur topit și nebunie,
Un soare nou va pune pe ceruri stăpinire,
Privighetori albastre vor rîde 'n veșnicie
Și va porni 'n natură o altă 'nmugurire.

În ziua-aceia însă să nu mă pierzi, femeie!
Tu clipă-abia 'ncepută și totuși nesfîrșită!
Prin tine năzuința mea tainică se 'nchee
Sau își repede zborul tot mai desăvirșită.

Cuprinde 'n brațe albe, moi și tulburătoare,
Povara mea de gânduri, de visuri, de durere,
Apoi îmbrățișează-o la sin ocrotitoare
Și, dacă poți, încearcă să nu mă pierzi; tăceri!

N. Davidescu

ZILE NEGRE*

La retragerea armatei noastre în Moldova pentru refacere, Diviziei C i se destinase zona în jurul Burdujenilor.

Am ajuns la Burdujeni la 22 Decembrie 1916.

Refacerea s'a început cu schimbarea comandanților. Dela Marele Cartier General a venit noua ordine de bătae, adică noua împărțire a comandamentelor între alți comandanți. Se tăia în carne vie. Toți comandanții care nu eșiseră bine în prima parte a campaniei, au fost înlocuiți. Nu e vorbă, că deși „carne vie“, era însă numai „carne macră“; toți au fost trecuți la comandamentele teritoriale, adică la părțile sedentare—și erau destule: cinci de corp de armată, douăsprezece de divizii, plus comandant militar al garnizoanei Iași. Asta însemna leafa întregă cu accesorii, cincimea de războiu, indemnizație de hrană, bez Vlaşca și Teleormanul.

Din numărul total de generali ai armatei, douăzeci și unul au rămas la armata de operații, iar optsprezece au fost puși la recompensa de războiu ce am arătat și au mai fost cîțiva cărora nu li s'a putut da nici recompensa asta: au fost scoși pur și simplu.

Dacă s'au trimes, însă, la bine optsprezece generali, din care patru de divizie, a rămas armata de front fără general și atunci s'au pus comandanți la divizii, coloneli. La unsprezece din șaptesprezece divizii, comandanții erau coloneli. Aceasta era, desigur, răsplata dreaptă a bravurii cu care făcuseră războiul și cu care, uniți din ei, comandanți de regimente cu o zi înainte, își duseseră trupele în foc.

Era îmbucurător să vezi cum se rupe în acest fel cu trecutul și se ridică la comanda înalte acei pe care i-a ridicat meritul. Bucuria a fost însă de scurtă durată și căptușită tot cu dulcele obiceiuri ale trecutului. Cetirea noii ordini de bătae o arăta. Chiar după o campanie în care țara eșise ciuntită, cu capitala în mîna dușmanului, cu armata redusă și demoralizată, dulcele nostru trecut tot se oglindea în cartea cea nouă. Noua

* Fragment din volumul „1916—1918“ care va apare în editura „Vlașca Romînească“.

rînduală ar fi trebuit să fie zguduirea de redeșteptare a unui neam, trăit până atunci în credința că steaua lui cea bună îi îngăduie orice învîrteli. În loc de asta, noua ordine de bătae era plină la Marele Cartier General cu multe, foarte multe nume care nu se termină cu „escu“, pe-o vreme cînd era o nevoie de ofițeri la corpuri, de se deschisese largi porțile pentru căpătarea gradelor ofițerești.

*

Pe zonele de refacere pregătirea militară a fost izbită fără veste de izbucnirea epidemii. Divizia C a fost mai puțin atinsă, avînd și efectiv de oameni mai redus și fiind și retrasă în nordul extrem al Moldovei, fără contact cu alte trupe și fără să fie în drumul mare al circulației, care ar fi expus-o mai mult.

Am fost mutat în 5 Februar 1917 dela această divizie la divizia a 9-a, ca medic-șef al spitalului mobil și în același timp delegat temporar ca reprezentant al Armatei I-a în comisia mixtă ruso-romînă, la Marele Cartier, pentru fixarea măsurilor de apărare împotriva boalelor. Această comisie n'a lucrat decît o zi și asta fără rezultate practice, de oarece era grea înțelegerea prin interpreți ne-medici, cu oameni care nu știau decît limba lor. Comisia s'a mărginit la discutarea măsurilor de igienă generală. Am plecat adouazi la noul meu spital.

Cînd am ajuns la divizia 9-a, epidemia de Tifus exantematic era în toiul ei; cu toate acestea nu era ceiace văzusem la trecerea mea prin Iași. Tabloul îngrozitor al convoiurilor de morți și muribunzi pe străzile Iașului, îngrozitoarea grămadire de nenorociți care nu mai aveau locuri prin spitale și stăteau lungiți pe sub paturi și prin coridoare, murdăria fără samăn pe care o întrețineau prin spitale numărul de bolnavi peste capacitatea sălilor și pentru a căror îngrijire era absolută lipsă de personal sanitar;—toate acestea sînt prea cunoscute și trecem peste ele, căci orice descriere nu poate reda sîmblul tablourilor care sînt în amintirea fărîi întregi, pe atunci toată la Iași.

Epidemiile erau fatale poate, din pricina îngrămădirii forțate a unsprezece divizii, din șaptesprezece, în spațiul mic care ne fusese lăsat de Ruși între Siret și Prut, și acela numai dela Vaslui în sus. Ingrămădirea era mai mare în jurul imediat al Iașului, de care vroiseră să fie mai aproape mulți dintre comandanți. Poeni, Grajduri, Voinești, Galata, aproximativ 24 kilometri în lat, 20 kilometri în lung, reprezintă reședințele și întinderea a patru divizii—aproape 100,000 oameni—grămadite toate în preajma Iașului, fără să socotim toată soldătimea pe care o întreținea în a doua capitală puzderia de stabilimente și servicii centrale ale armatei.

Toate aceste divizii își trimeteau toți bolnavii la Iași, de oarece nici-o descentralizare a spitalelor nu fusese realizată, încît convoiurile spre Iași și în Iași, erau urmarea fatală a surprinderii cu care ne a izbit epidemia.

Ne odihneam și răsufлам în tihnă la orașe, după emoția unei retrageri așa de grabnice; poate că de asta am lăsat să se odihnească și soldații și să se grămădească prin sate, prin locuințele țărănești, după ce au bătut drumurile retragerii și le-a intrat în oase frigul a patruzeci de nopți trecute ca vai de lume.

Grămădeala mai este și în firea Romînului, căci cu toată răbdarea cu care duce el la ger și la intemperii cît de grele, totuși, cînd se găsește înaintea focului, se grămădește în vecin cu toate hainele pe el, cu genunchii la gură și stă de vorbă. S'au grămădit soldații peste locuitorii satelor, s'au grămădit cu duimul în odăile mărunte țărănești; și veneau mereu alții, ca să completeze efectivele, încît în curînd s'au găsit cîte șaisprezece oameni, într'o odă de opt metri patrați, adică jumătate de metru patrat de om, pe cînd după toate regulile, minimum trebuie să fie de trei metri jumătate.

S'a incuibat boala, s'a incuibat mai ales în unitățile cu supraveghere slabă, unde drumul greu prin satele glodoase, pe vremea erneli, a făcut ca oamenii să stea fără de niciun control în casele țărănești. Nu s'a dus, nu comandantul să-i vadă, dar nici ofițerii tinerei, pentru care un drum, chiar rău, nu este în alte ocazii piedică. Au stat soldații de capul lor, iar ofițerii au stat la casele lor.

Mai ales la părțile sedentare lipsa de control era îngrozitoare. Acestea erau de obicei în preajmă unităților lor active, dar băgate în sate mai infundate, de oarece satele de lîngă căile de comunicație erau date trupelor de front, care aveau nevoie de legături lesnicioase. La aceste părți sedentare, comandantii de regimente erau căpitani eșiți la pensie: mustăți albe, cu vîrfurile bine îndreptate spre cuceriri, și o cravașă care bate mereu în tureatca botforilor. Aceștia erau ajutați de plutonieri de ultima reangajare înainte de pensie: mustăți stufoase pe care degetul arătător drept le încolăcește mereu. Toți aceștia își aduceau aminte de bune vremuri în serviciul armatei, dar vedeau cu jale că pensia are să sfîrșească în curînd viața asta de bine. Și-au adus, deci, cu toții toate rudele în satele de refugiu din Moldova; au ocupat cu rude și prietini casele cele mai bune, iar satul era o satrapie în mîna lor. Eșeau dimineța mustățile albe în cerdac și dădeau de-acolo ordine; gradele stăteau înșirate în față, ascultau scandarea ritmică a cravașei pe botfori și porneau apoi să împlinească ordinele, fiecare la rîndul lui satrap în raza lui. Zile întregi nu călcau în stradă cizmele bine lustruite ale domnului comandant.

Au stat oamenii fără control, fără sfat; ori s'au schimbat de rufe, ori nu; chiar dacă ar fi avut rufe de schimb, era o istorie întreagă să le spele.

A izbucnit boala și ne-a zăpăcit. Au strigat comandanții că, dacă e vorba de boală, e treaba doctorilor să ne scape de ea ; au țipat la doctori—căci de aceia au grade mai mari—și au pierit bieții doctori pe-un cap, din ordin. Nu prea știau nici medicii natura boalei celei noi ; nici n'o văzuseră, nici nu știau că la fiecare pas al lor în locuințele dospite de viața infectă a atîtor oameni, îi pîndește agentul de propagare al boalei.

Nu mai rostim numele acestui agent ; e destulă simpla evocare a halului extraordinar în care se găseau unii oameni, cu colonii de miliarde de asemenea „agenți”. Il știm cu toții, căci ne-a populat toate visurile de groază ale nopților din două ierni.

Ce puteau să facă medicii cu asemenea agenți ? Să umble după ei cu siringa cu seruri ? Sau cu tuburi de comprimate ? Era treaba comandanților să nu se încuibe murdăria în oame-nii lor. Tifusul exantematic este o boală de poliție, nu de medic ; numai cu măsuri polițienesti se stîrpește,—iar pentru a schimba rufele și a face baie, nu e nevoie de medic. Desigur că Tifusul exantematic a izbucnit din lipsa de control asupra oamenilor și asta cade numai în vina comandanților.

În divizia 9-a, concluziile de mai sus erau cum nu se poate mai demonstrate. Divizia 1 se destinase, ca zonă de refacere, un triunghi cu vîrfurile în jos, la Vaslui, culcat la stînga apei Birladului, mărginit la răsărit de râul Birladului și avînd latura asta întinsă nord-sud, în sus pînă la Buhăești ; aproximativ 25 kilometri ; la sud-vest latura era formată de pîraul Rahovei, latura întinsă de la vest la est, aproximativ 20 kilometri ; unele unități treceau puțin peste văile acestor două riuri ; latura de a treia unea aproximativ cele două extremități ale laturilor arătate mai sus. Se vede acum că aceiași suprafață ocupată spre Vaslui de o singură divizie, era disputată în preajma Iașului de patru divizii : 2-a, 4-a 11-a și 15-a.

În această divizie, într'un regiment, al 9-lea de vînători, în care oamenii n'au stat de loc în sate, ci au fost dela început așezați în bordeie largi, bine aerisite, situate în mijlocul unei păduri și în care comandantul regimentului și toți ofițerii erau veșnic în mijlocul oamenilor, au fost abia cîteva cazuri de boală—și acelea numai prin contact exterior. În alte două regimente care ședeau în satele de pe valea Rahovei, au fost cazuri ceva mai multe ; proporția creștea la un regiment în-desat întreg în Buhăești și era maximă la un regiment ce-și băgase oamenii prin casele mărunte ale satelor mai puțin gospodărești de pe valea Stemnicului, care face bisectrița triunghiului destinat diviziei noastre.

Cînd am sosit la această divizie, am găsit spitalul ce era hărăzit conducerii mele, așezat deja în mijlocul acestui din urmă regiment, într'un sat unde era construit de cîteva ani un dispensar medical pentru plasă, adică un mic spitalaș destinat, nu să primească bolnavi, ci numai să le dea consultați

și medicamente. Una din odăile mai mari ale acestui dispensar putea să cuprindă șapte bolnavi, nu în paturi, de care nici nu era vorbă, ci în târgi. Am ocupat alături de spital școala, care nu funcționa și în a cărei sală mare de clasă încăpeau douăzeci și cinci de târgi. Am avut ceva mai multă muncă să iau încă o sală din școală, în care învățătoarea primise în gazdă o colegă refugiată. Atît ea cît și colega ei erau fără familie și ocupau fiecare cîte o odaie. Le-am rugat atunci să se mute amîndouă într'o odaie și să-mi dea mie una; refugiată n'a vrut să consimtă în ruptul capului și mi-a demonstrat că refugiații au drept mai mult la recunoștința țării decît băștinași, de oarece ei și-au părăsit casele lor. Poate că mă dovedea cu argumentele feminine și mai ales cu morișca care le învîrtea; am dovedit-o eu, cu argumentele medicale, și s'a mutat la Vaslui, nu fără să mă înștiințeze că are să mă spună revizorului școlar.

Aveam neapărată nevoie să creez disponibilități de paturi pentru bolnavi, de oarece cu patruzeci de locuri nu se putea răspunde nevoilor unei divizii, iar eu îmi pusesem în minte să nu las niciun bolnav din această divizie să bată drumul la oraș. De aceea am transformat în săli de spital toate casele din sat care puteau servi la acest scop. M'am lovit însă de niște personaje atotputernice, care m'au biruit. M'au biruit, deși eu aveam de partea mea atît nevoia absolută a spitalului, cît și gradul meu militar. Eu eram colonel, șef de spital, iar ei erau sergenți-majori, șefi de jandarmi.

Jandarmii aveau în acel sat, în două din cele mai spațioase case, instalate: în una secția de jandarmi și în alta postul de jandarmi, fiecare cu cîte patru odăi: cancelaria, arhiva, arestul și locuința particulară a domnului comandant. Nici secția, nici postul n'aveau însă nimic de lucru, de oarece pe zona unei divizii poliția satelor se făcea de pretorul diviziei cu jandarmii lui, și afară de asta satele erau bușite de soldățime, încît rolul jandarmilor era nul. Atunci domnii șefi de jandarmi din sat desființaseră și ei arestul, arhiva, cancelaria și aduseseră refugiați—și mai ales refugiate—care ocupau toată casa. Am spus sergentului-major care era șeful secției, că e în interesul armatei să fac spital pentru bolnavi și că-l rog să mute postul la un loc cu secția și să-mi dea mie una din case, pentru spital. Mi-a răspuns că nu se poate, căci are nevoie de amîndouă casele și că, dacă vreau, să fac raport domnului comandant al companiei, care e la Vaslui. Cînd am auzit cine e comandant, m'am bucurat tare, de oarece îmi era prietin dela Iași, încît consideram treaba cași făcută. I-am trimis un raport și i-am scris și o scrisorică particulară, în care îl rugam de afacere. La scrisorică nu mi-a răspuns, iar pe raport a pus înalta apostilă: „Șeful secției va raporta dacă se poate da una d'n case“. Șeful secției, negreșit a raportat tocmai ceea ce-mi spusese și mie, dar într'un stil ceva mai specific: „Nu se poate satisface cereria, de oarece jandarmii are nevoie de liniște“. M'am dus atunci la gene-

ralul comandant al diviziei și i-am expus cazul; el tocmai se ducea la Marele Cartier și mi-a spus să-i dau un raport despre „afacere“, pe care-l duce el și-l sprijină la Cartier, ca să se dea ordin de-acolo să mi se elibereze una din case.

Asta se petrecea în Februar. Am trecut toată vremea epidemiei, m'am ajutat cum am putut pentru spitalizarea bolnavilor și am primit, în sfârșit la 20 April, când se isprăvisse epidemia, un dosar voluminos care se începea cu raportul meu către general privitor la chestia postului de jandarmi. Pe acesta îl susținea generalul comandant al diviziei cu un alt raport către Marele Cartier. În colț scria Șeful Statului Major general al armatei dela M. C. G. că: „Marele Pretor să dea ordin să se dea una din case“. Marele Pretor (parc'ai zice „Marele Dalailama“) trimetea ordinul companiei de Vaslui să-și dea părerea și să trimeată și planurile caselor. Compania de Vaslui trimetea dosarul șefului de secție; acesta iarăși răspundea că „jandarmii are nevoie de liniște“. Pe aceleași căi dosarul a urmat drumul înapoi, ca să ajungă la mine. L-am trimis și eu înapoi Marelui Dalailama, cu un alt raport, în care-i spuneam că-i trimit dosarul, ca să-l pună în muzeul de moravuri al României dela 1917, ca să se poată compara cu o istorioară—pe care i-am și transmis-o—ce a pățit-o un biet jidan din Iași, înainte de 1877:

„Ii ceruse un sub-comisar mită și el n'a vrut să-i dea; atunci sub-comisarul l-a bătut. Jidanul a reclamat în scris la procuror. Procurorul: „dl. comisar va refera“; Comisarul: „dl. subcomisar va ancheta“, adică tocmai cel cu pricina. A reclamat jidanul la Ministrul de Justiție: „dl. Procuror general va cerceta cazul și refera“. Procurorul general: „dl. Procuror cutare va ancheta“; de-aici înceto drumul ajungea pe calea știută. S'a dus jidanul cu jalba la Domnitor: „se recomandă d-lui Ministru al Justiției“. Calea de-aici mai fusese făcută, încit nu era grea.

Au triumfat jandarmii,—au învîrtit și România din războiu, cum au învîrtit-o și pe cea de până atunci; au arătat că acești sub-comisari ai satelor au dreptul la simpatia vie care i-a fixat definitiv în dragostea țărănimii și care a făcut ca, ori de câte ori, mai târziu, pleca spre Muntenia vr'un tren cu jandarmi, care se întorceau la reședința lor, soldații făceau acestor „găinari ai satelor“ o petrecere cu huiduelli și scuipături până nu se mai vedea trenul...

Această mică diversiune a putut servi ca să arăte că epidemia își putea face drumul în voe, sprijinită bine din toate părțile. Și și-l făcea! Tabloul unui regiment bolnav nu putea să difere mult de celace am văzut la regimentul în mijlocul căruia am stat.

Trupa eșea la exercițiu dimineața. În fața spitalului meu, apa Stemnicului se revărsase peste toată valea și apoi înghe-

țase. Pe ghița asta vedeam în fiecare zi soldații noștri în mantale rusești, cum se trudeau în dreapta și'n stînga. În fiecare zi, însă, numărul mantalelor scădea. Tot mai mulți soldați lipseau dimineața la apel. Sergentul de zi întreba de urma lor, și-i spuneau camarazii de locuință că aceia au rămas acasă, fiind bolnavi. Trecea sergentul de zi pela casele acestora și scria pe ușă cu crida: „casă de scutiți“,—îi scutea el pe ziua cea de front. Dacă în aceeași casă se făceau mai mulți scutiți, adouazi ștergea ce scrisese eri și scria înloc: „Fermelie“. Douăzeci-treizeci de „fermelii“ și tot pe-atîtea case de scutiți, nu impresionau nici pe cel care le decreta cu crida, nici pe cei de mai sus, unde noutatea ajungea mai greu; deoarece un comandant de companie nu trebuie să aibă oameni bolnavi în compania lui,—iar dacă are, nu-i spune, căci e notă rea în fața colonelului.

Cei scutiți nu veneau nici adouazi la serviciu; alții deveneau scutiți la rîndul lor. Plecau dintr'o casă de scutiți dimineața la front cei care se mai puteau ține pe picioare și lipseau de-acasă toată ziua; sara se întorceau acasă trudiți și se culcau fără multă vorbă. Cînd se sculau dimineața să plece din nou la apel, scutiții de sub paturile unde zăceau, erau morți, poate de-o zi întreagă, căci nimeni nu-i mai întrebaseră. Mi-i aduceau la spital doar să-i îngrop, căci eu aveam preot, iar preotul regimentului lor era în al treilea sat. Hotărîse preotul meu să păstreze o listă nominală a celor îngropați în cimitirul satului, listă pe care trebuia să o predea primarului din sat în ziua cînd plecam de-acolo cu spitalul; la căpătăiul fiecărui mormînt punea pe-o cruce de lemn un număr, care pe listă corespundea cu numele celui îngropat, ca să știe

*Copii și cei ce dragi ne sînt,
De-or vrea să plîngă pe-un mormînt,*

locul anume unde este îngropat mortul pe care îl caută...

A ajuns preotul să ducă până la paisprezece într'o zi. S'a întîmplat, însă, să întrebe pe cei ce aduceau un mort:

— Cum îl cheamă, măi băeți?

— Gheorghe Ion, sâr'u mîna, taică părinte.

— D'apoi bine, măi băeți, pe Gheorghe Ion l-am îngropat eri; ăsta trebuie să fie altul...

— Nu putem ști, taică părinte; așa ne-a spus domnul sergent de zi.

— Duceți-vă și întrebați din nou, că nu se poate face îngroparea de două ori pe-un nume.

Se duceau și peste-un sfert de ceas se întorceau tot cu numele acela. Am trimis și mi-au chemat pe plutonier; și-a adunat compania, a făcut apelul, a făcut cercetările lui și mi-a adus alt nume. O fi fost acela numele adevărat al celui mort? ..

Ora 3 după prînz era a ceremoniei colective; până a-

tunci aduceau mereu căruțele și târgile. Cu ce murea în spital, cu ce venea din sat, suia la deal, spre cimitirul satului, tristul convoiu de târgi acoperite cu prostiri albe, purtate de sanitarii mei în bluze albe.

Se oprea des până'n deal convoiul alb, pe cărarea pono-rită. Era purtată cu puteri în fiecare zi tot mai sleite povara din târgi; tot mai doborâți de muncă erau sanitarii ce-o purtau, deși se făcea tot mai ușoară sarcina trupurilor supte de trai prost și de boală.

Din vale se vedea acest convoi de groază albă filfiind în vîntul sfîrșitului de iarnă. Ca un plinset, pe care-l întărea vîntul la fiecare popas, ajungeau în vale moliftele prelungi ale preotului din capul convoiului, iar din satul de peste deal și din cel din jos, plîngeau mereu clopotele bisericilor, care întovărășeau alte convoiuri la fel.

La noi nu mai suna clopotul. Era destulă jalea tăcută, în care se mișcau spre spital în tot satul, dela fiecare casă, târgile cu bolnavi și căruțele cu morți.

Am avut, timp de patruzeci de zile, popota ofițerească despărțită numai cu o ușă de sala de exantematici. Tot în această o-dae era și farmacia și odaia a doi farmaciști și a unui medic maior. S'au restrîns cu toții, ca să facem săli mai multe pentru bolnavi. Asta arată, doar, că eram siguri că nu poate să fie contagiune, mulțumită curățenței ce întrețineam. Și n'a trecut prin ușă contagiunea niciodată. Treceau prin ea doar gemetele dramei în care se zbăteau în odaia de-alături atîtea suflete ce abia se țineau de trupurile lor.

N'a fost contagiune în spital. Am dat însă 15 sanitari la regimentul vecin, care avea boala în el. Ceruse comandantul dela divizie, sanitari—de oarece pretindea că boala în regimentul lui se lățește din cauză că nu are sanitari. I-am dat cincisprezece și s'au îmbolnăvit toți cincisprezece.

A murit sergentul Neculai Ion, care nici nu era sanitar: făcuse armata la calarași și cine știe cum stăruise în timpul neutralității, de l-a mutat la sanitari. A murit caporalul Morîndău Pandele, cuminte și blînd ca o față mare: fusese întrebuințat la popota ofițerească, până într'o zi, cînd s'a sfîdit un medic cu un farmacist. I s'a părut unuia că Morîndău e protejatul celuiălalt și l-a mutat dela popotă: Ar fi trăit, sărmanul, dacă nu se sfădeau mărimile...

A stat între viață și moarte sergentul Dincă, cîrciumar cuprins, din țara țuicii. A venit într'o noapte la mine medicul maior să-mi spună că din odaia lui aude cum ridică casa Dincă cu țipetele unui delir furios: a trîntit toți sanitarii în furia lui și vrea să fugă pe ușă; mă întreba dacă nu e bine să-i facă o injecție de morfină. Văzusem în timpul studiilor mele un acces de delirium tremens și mi-am adus aminte că lipsa excitantului obișnuit, la consumatorii statornici de alcool, provoacă acest delir. O doză convenabilă din excitantul lor, liniștește delirul. I-am dat 100 grame rom dintr'o dată și i-a

trecut delirul. S'a vindecat și de boală și l-am întrebunțat după aceea cu folos oridecîteori era nevoie de trimis un om priceput, într'o misiune grea.

S'a ținut bine până la urmă soldatul Top Constantin, singurul care venea în contact mai aproape cu agenții care provoacă boala, deoarece el era însărcinat să primească hainele bolnavilor ce intrau în spital și să le pună la etuvă. A pus în funcțiune etuvele—căci am avut două—tot timpul cît a ținut epidemia (și volu arăta în curînd cît au avut de lucru aceste etuve). Se scula dimineața la patru, cel dintăiu din toată trupa, fără să-l silească nimeni, ca să dea foc la etuve, să fie gata la opt, cînd se'ncepea treaba. L-am convins că el e cel mai important din oamenii mei și mi-a arătat totdeauna că e pătruns de rolul lui. Mecanica ce servea, îl ridica în ochii lui proprii și înțelegea că nu face o corvadă soldățească, ci o treabă subțire. Inventase el anume mijloace să pună efectele în etuvă fără să le atingă și ținea de rău—el, mai tare decît oricine—pe camarazii lui care umblau cu efectele fără băgare de samă. S'a îmbolnăvit și el în April, cînd se termina epidemia. Pe atunci boala mai slăbise în putere, încît a scăpat mai ușor. Mai tîrziu, peste-un an, cînd la alt spital aveam bae și cup-tor de deparazitare, încît etuva nu mai servea pentru deparazitare, tot el a fost mecanicul nediscutat al acestora: dar de etuva lui cea veche nu s'a lăsat: toată ziua ședea calare pe ea și o meremetuia, căci trăseseșem țava de aburi a etuvei într'o despărțitură anume amenajată și făcuseșem bae de abur, ca să dăm și etuvei o întrebunțare.

Au mai pierit și alții din sanitarii mei. Am pierdut și un medic și mi s'au îmbolnăvit și alți doi. Dar aceștia fuseseră victimele serviciului la regiment. Din spital nu s'a îmbolnăvit niciunul.

Fără să împodobim paza noastră cu aparatele de scafandri, complet închise, care fuseseră adoptate de unii colegi prin alte părți, făceam cu toate acestea paza cuvenită și inspecția îmbrăcăminte la fiecare reintrare în casă după serviciu. Negreșit că tema care revenea mai des în discuție, era grija de contagiune care ne urmărea pe toți. Ordonanțele noastre erau cercetate, și aveau ei singuri aceiași grijă. Ordonanța mea—un băiat fercheș din ținutul Pietrei—lua totdeauna parte activă la cercetarea îmbrăcăminte mele împreună cu mine. Într'o sară găsesc, în fine, pricină să flu îngrijorat. Am văzut amîndoi în același timp pricina și ne-am uitat unul la altul înlemniiți. Gheorghe-al meu mă consolează:

— Da' nu vedeți, domnu' colonel, c'aista-i o peritură... n'are nici-o putere n'ntnsu'! n'aveți nici-o teamă!

Cunoștințele lui asupra modului de acțiune a agentului boalei, n'au dat greș de data asta.

Cînd am intrat în mezul boalei, am expus generalului comandant al diviziei părerile mele și i-am arătat că boala nu se stirpește dacă soldații vor mai sta prin locuințele fărănești.

A avut noroc această divizie de un general comandant care, la înaltele calități ostășești, cu care a pus divizia lui în fruntea cârții de aur a neamului, în care a scris cu sîngele a mii de bravi din divizile: Topraisar, Amzacea, Stîlpu-Mihălești, (Neajlov), Mărășești,—a adăugat o bunătate de suflet care este podoaba marilor comandanți.

Am expus generalului ce cred că este de făcut și a dat ordin să se construiască în cea mai mare grabă bărăci și bordeie, și a scos soldații din sate. Fiecare unitate, cînd îi era gata baraca, se pornea de dimineață din casele țărănești cu toate calaballcurile ei și venea la mine la spital; aici îi curățeam radical pe toți și, în timp ce se făcea toaleta lor corporală, efectele lor stăteau la etuvă. Pe lângă etuva spitalului mai găsisem una care stătea degeaba la Vaslui. Cu două etuve curățam efectele a patru sute oameni pe zi. Dela spital intrau curății în bărăci. În urma lor, în sat, o echipă de sanitari de-ai mei, curățeau casele de unde eșiseră soldații, scoteau toate efectele afară, le puneau în căruțele oamenilor și-mi aducea la spital tot satul, pe listă mai dinainte întocmită, ca să nu scape niciunul. Până'n sară se ducea acasă și satul curățat. În fiecare zi era rîndul unei alte barace, a unei alte unități, a unei alte mahalale din sat. Într'o săptămîină scosesem din trei sate tot regimentul cel primejdul. A mai avut el boală,—la oameni care, în ziua cînd au venit la mine la curățenie, erau deja în faza de incubare a boalei; dar cînd le-a izbucnit boala, n'au mai avut agentul care s'o mai dea la alții, încît boala s'a zurgumat în scurt.

S'a hotărit atunci generalul să-și întrezeze deplin băeții, să le dea hrana de care aveau nevoie, ca să se înfiripeze. A adus din jos, de dincolo de Vaslui, unde îndepărtase de ochii pofitori ai intendenței centrale, o cireadă de vite, pe care la părăsirea Dobrogei n'a vrut să le lase în mîna inamicului; a adus porci; a dat tot pentru hrana trupei. A hotărit să se dea convalescenților după boală două mîncări de carne la fiecare masă și vin. S'a sfătuit și cu mine, și i-am arătat că la regimente au să răsără pe socoteala asta foarte mulți convalescenți, încît regimul de hrană ce a ordonat pentru ei, n'are să ajungă totdeauna la gura lor. Am hotărit atunci să țin la spitalul meu cîte cincisprezece zile să-și facă convalescența, pe toți care aveau nevoie de regimul special. Erau, desigur, prea mulți; ca să-i pot adăposti pe toți, am întins în ograda școalei, unde era spitalul, corturile mari de spital cu părășii dubli, care erau destul de călduroase, și alte corturi pentru cîte zece oameni. Le-am făcut paturi din nuele împletite, ridicate de două palme dela pămînt, iar deasupra nuelelor am așternut frunză și iarbă uscată dela pădure. Era la spitalul meu un furnicar de soldați vrednici, care pregăteau adăposturi pentru convalescenți; un rînd de oameni împleteau toată ziua la nuele: băteau patru-cinci țărushi subțiri în pămînt, la distanțele necesare ca să facă dimensiunile dorite și, pe dinșii împleteau nuelele, pentru lungimea

și lățimea unui pat de cinci oameni; când dimensiunile erau ajunse, scoteau țărșii cu totul din pământ și patul era gata. Alt rind de oameni greblau în pădure iarba și frunza, iar căruțele cărau toată ziua dela pădure aceste saltele. A venit, nu e vorbă, într'o zi dela Iași, dela bine, o mărime sanitară care nu avea aface cu frontul, dar se găsea în treabă, fiindcă pe vremea ceia de zăpăceală dădeau cu toții ordine sanitare; și a dat părerea că ar fi mai bine decît frunză, să punem iarbă de mare, de care pun tapițerii la mobile. A rămas să-mi trimeată dela Iași într'un plic recomandat...

Mi-a trimis generalul pentru bolnavii mei tot ce-i ceream; mi-a trimis din cireada diviziei șase vaci cu lapte și dăduse ordin să se facă spitalului tot ce cere.

S'a îngrijit generalul de oamenii lui cu dragul ce are numai acel care știe ce poți face din soldat, când te-ai apropia cu sufletul de el; a făcut pentru ei mai mult decît permiteau ordinele: le-a dat o hrană care nu se găsea în multe divizii. Era veșnic între dînșii. În ziua de Paști a stat toată după-amiaza la spital, între bolnavi. Când la „Hristos a înviat“ al generalului, au răspuns cu drag: „Adevărat a înviat“ șapte sute optzeci și cinci de trupuri slabe, șoapta abia a eșit depe buzele supte de boală, dar sufletele li s'au ridicat până la al comandantului lor, care a înțeles că poate să facă din ei ce-o vrea. Și a făcut! A făcut Mărășeștii!

În slujba mea la spital am intrat, totuși, în conflict cu un comandant de brigadă: m'a reclamat la divizie că silesc locuitorii din sat să dea la spital lapte și ouă cu mijloace de constrîngere. Era lângă spitalul meu un regiment, al cărui comandant stabilise principiul, că pentru a ține pe ofițeri lângă regiment, trebuie să-i lași să-și aducă în satul lor, tot ce le trebuie, ca să nu dorească orașul. Se chema zona de refacere și era o refacere în satul acela, de nu mai ajungea spitalul să capete lapte, pentru bolnavi, din pricina cafelelor cu lapte, fără de care nu se puteau reface persoanele care erau destinate să facă pe ofițeri să uite orașul. La poarta fiecărei case țărăneșii, aproape la ugerul fiecărei vaci, stătea de pîndă un caporal, un sergent, care sechestra laptele pentru domnu ofițer cutare. Am întrebuintat și eu atunci constrîngerea mea: Se dăduse ordin ca formațiunile militare care au cai, să-i dea la țărani pentru arat. Eu aveam cai, regimentele aveau mai puțini și ciți aveau, le trebuiau pentru serviciul zilnic. Mie mi s'a dat ordin să dau cai. Am hotărît și eu că pentruca să dau un cal, cel care-l cere, să-mi aducă, cu prețul pe care i-l plătesc domni ofițeri dela regiment, adică cincizeci bani litrul de lapte și zece bani oul, cinci litri de lapte și zece ouă. Am avut îndată tot ce mi-a trebuit, dar țărani n'au mai avut de unde să mai dea celor care se „refăceau“ în sat; de-aici reclamația la divizie. Am arătat generalului cum stă afacerea cu „refacerea“ și... nu știu ce-a mai fost, căci pe mine m'au lăsat în pace.

Adunînd în felul arătat, la spitalul meu, toți bolnavii și con-

valescenții din divizie, am ajuns să am, în timp de cincisprezece zile în șir, regulat peste șase sute bolnavi și convalescenți pe zi în spital. Într'o zi am avut șapte sute optzeci și cinci, dela șapte paturi cu care se începuse spitalul,—deacea nu-mi ajungea laptele dela cele șase vaci ce-mi trimisese divizia.

Dacă a văzut generalul roadele bune ale spitalului meu, a hotărât să mai facă încă unul, ca să aibă cite unul la fiecare brigadă. Am hotărât să dăm grija aceasta celeilalte formațiuni sanitare a diviziei, Ambulanța, care stătuse inutilă până acum, din cauză că-i murise și medicul-șef și unul din medicii maiori, iar dela centru nu mai aveau de unde să scoată medici mari, de oarece aceștia se țineau bine de lași. Am dat atunci ca să organizeze noul spital, pe medicul maior care era ajutorul meu și arătase un zél și o pricepere care-l indica să organizeze ceva la fel cu ceiace văzuse dincoace.

A fost o istorie întreagă așezarea noului spital, de oarece locul pe care trebuia să fie așezat, era pe moșia unuia din cei fără „escu“ la coada numelui, care făceau pe ofițerii curieri automobili la Marele Cartier. N'a vrut cu nici un chip să ne lase să facem spital pe moșia lui, ca să nu-i umplem pământul de microbi. Se înțelege că, decît să ne punem Marele Cartier în spate, ne-am luat mai bine noul spital în spate și l-am dus pe-un vîrf de deal, într'o pădure răzășească.

Umblam, însă, după medici ca după iarba de leac. Se nimerise tocmai atunci să fie rînduită o mare schimbare între toți medicii. Comandanții de regimente, ca să aibă oricînd medici lîngă ei, nu lăsau să plece medicii mutați, până nu veneau înlocuitorii; înlocuitorii nu puteau să vină, tot fiindcă erau reținuți; cînd plecau, în fine, unii medici găseau în mutare un prilej să mai întîrzie pela orașe, citeva zile, între plecarea dela un corp și prezentarea la cel nou, încît vre-o lună de zile, luna care se nimerise tocmai cea mai grea în ce privește serviciul medical, telegraful militar a bătut desigur numai ca să caute pe medici dela un corp la altul, ca să le poată da de urmă. Unli muriseră și nu li se știa sama, dar telegraful tot îi căuța.

Cam dela începutul slujbei mele la această divizie, se îmbolnăvisese de Tifus exantematic chiar medicul-șef al diviziei; generalul comandant al diviziei vroia să mă treacă la serviciul sanitar al diviziei, iar la spital să rămînă medicul maior care-mi era ajutor. Nu puteam însă să las slujba dela spital, fiindcă vedeam cu ochii roadele bune ale campaniei mele. Am răspuns deci generalului că pun mai mare preț pe regulata funcționare a mecanismului ce pornisem la spital,—de aceia nu-l părăsesc, dar iau și slujba dela divizie, și le fac pe amîndouă, ceiace este și un avantaj, căci măsurile ce-ași rîndui dela divizie, le-ași executat tot eu la spital, în spiritul în care le-am conceput.

Am luat, deci, amîndouă slujbele: dimineața până la ora 1 eram la spital, iar după-amiază la divizie și pe la regimente. Erau între divizie și spital pe drum bătut șapte kilometri; de-a-

dreptul erau cinci kilometri peste două dealuri și-o pădure; se înțelege că am adoptat drumul cel mai scurt. Mă duceam la început într-o căruță dobrogenească. Drumul prin pădure trecea, însă, prin tot soiul de exerciții de silvicultură de războiu a armatei: copaci răsturnați în mijlocul drumului, cioate la fiecare pas, iar crengile subțiri lăsate pe locul unde a fost curățat copacul, încît pe asemenea drum se fărima orice vehicul. M'am răsturnat de trei ori la scurte intervale și am părăsit căruța. Am început să mă duc calare.

Nu m'am suit pe cal de cînd sint: poate din pricina asta eram din principiu dintre acei care, cu zece-cinsprezece ani mai înainte, judeca cu destulă asprime pe acei comandanți, care sileau pe medici, muncitori cu capul, să meargă calare la manevre. Cînd am văzut, însă, că la fiecare nouă răsturnătură mi-e amenințat tocmai capul, m'am hotărît mai bine să-l economisesc pe el.

M'a suit pe cal un președinte de tribunal, căpitan de cavalerie de rezervă, care era comandantul trupel mele: mi-a dat calul cel mai blînd și vre-o trei zile a trimis și un soldat cu mine. După trei zile m'am făcut forte să las soldatul acasă, dar prezidentul meu tot mă asista regulat la fiecare suire pe cal, iar la ceasul cînd trebuia să mă întorc sara la spital, cerceta cu grijă zarea dealului de unde trebuia să apar, ca să mă vadă, înșfîșit, apărînd și eu, nu numai calul singur.

Am făcut timp de patruzeci de zile slujba asta.

Mă vedeau cei dela divizie pe unde nu mă căutau, ori de-aveau gîndul la mine, ori nu. Oriunde rînduiau ei o treabă militărească, băgam și eu medicina mea. Ne-am trudit și unii și alții, dar dela o vreme boala a mai conținut. Incepusem să fim siguri că o avem în mînă. Divizia a 9-a scăpase cu perderi mai mici decît oricare alta.

— Vedeți, domnule general, ce regiment am? spunea generalului cu mulțumire, la o defilare, un comandant de regiment.

— Văd, răspundea generalul, dar nu l-ai făcut dumneata; și l-au dat doctorii.

Incepuse să deie în primăvară. Iarna nesfîrșită din care nu mai eșeam, prăpădul ce văzusem timp de două luni la orice pas în jurul nostru, făcuseră să ni se pară că în acel an vine parcă mai tîrziu ca oricînd soarele. Știam că numai la el ne era scăparea;—el trebuia să pună capăt grijei ce purtam, atît pentru divizie, care putea să fie nimicită de boli înainte de ceasul izbînzii pentru care ne pregăteam, cît și pentru noi, care puteam să plătim în orice moment același tribut boalei, care ne pîndea în orice loc.

Cînd soarele ne-a venit înșfîșit, l-am văzut parcă cu credința în dumnezeirea lui.

Drumul ce făceam prin pădure spre divizie îmi arăta în fiecare zi cum în fiecare colț se deșteaptă o altă viață. Moartea ce mă întovărășise două luni și pe care în fiecare dimineață găseam în spital, mi-o alunga la amiază pădurea, în care soa-

rele, tot mai cald, îmi creștea, tot mai mult, bucuria de a fi ajuns să-l mai văd odată.

Drumul acesta nu mai era slujbă acuma. Îl și făceam de două ori mai lung. Calul și călărețul gustau, fiecare în felul lui, viața cea nouă. Calul, de voia lui, lăsa cărarea și-și infunda călărețul în pădure, pe unde firul cel nou de iarbă îi arăta și lui că s'a sfârșit cu sfecla înghețată și cu turtele de floarea soarelui, cu care se hrănise toată iarna. Călărețul îl întovărășea pasul legănat, cu cîte un cîntec prelung și numai cînd, dela marginea pădurii, se vedea divizia, calul singur se așternea la drum, căci înțelegea că nu mai are de ce să se dee zăbăvii.

În fiecare zi pădurea îmi arăta o altă față. Dintr'un colț de pădure venea până la mine cîte-un cîntec trăgănat, cu care vre-un soldat la tăiat lemne își trimetea gîndul lui departe, cătră casă. Pe-o cărare un ținc, ascuns subt căciulă, își ducea cîteva oi, scăpate de primejdia vremilor. Toate vietățile frunzișului își înmulțeau în fiecare zi chemările lor. De subt frunza de an, pădurea își trimetea, în fiecare zi cu alte culori, florile care erau nădejdea unor vremi nouă.

Nădejde nouă se infiripa și în sufletele noastre. Boala începuse să se stingă; soldații, adunați cîte doi-trei la un loc—cei dintr'un sat—întîși la soarele calduț în odihna amiezii, își spuneau gînduri de departe și în fiecare zi le dădea soarele, ceia ce le luase o iarnă întreagă molima, dospită în grămădeala din sate. Cei mai în putere sprijineau cu bunătațe pe cei abia sculați de pe boală și care lepădau cei din urmă mantalele boțite de aburul etuvelor.

A făcut preotul meu slujbă mare în ziua de Florii. A făcut o capelă de verdeață în mijlocul ogrăzii spitalului și n'au lipsit dela slujba asta decît cei care nu mai puteau să ne ceară dreptul acesta. Era rugăciunea de laudă pornită din adîncul sufletelor celor ce scăpaseră de-o iarnă fără sfîrșit. Vietile șubrede care ascultau din gura preotului ruga de mulțumire cătră Cel Prea Înalt, nu erau, desigur, în clipa aceia prea pline de însuflețirea războiului. Cînd preotul, în mijlocul rugărilor, a spus ruga obișnuită,

„...Și pentru vremi cu pace Domnului să ne rugăm”
din șapte sute de suflete năcăjite s'a ridicat o singură rugă
„Dă Doamne !...”

Dr. Ștefănescu-Galați

MUNȚII

— De Albert Samain —

O! martorii'n picioare din vremile de basm!
Cînd urcă spre văzduhuri giganticul lor spasm,
Plutește împrejururi o spaimă depărtată
Ce-a mai rămas ca umbra durerii din noian...
Smerit se'nchină vasta cîmpie prosternată,
Căci nimeni nu-i întrece în vîrsta venerată,
Afară de străbunul Ocean.

Cu tunetul se'mpacă: e ca un larg aplaus,
Cînd șerpi de foc pe frunte, li se 'mpletesc din haos
Și trăznete'n galopuri duc faima, mai departe...
Iar herghelii de vifor, cînd urlă 'n noaptea sură,
Semeți își 'nalță dreaptă, antica lor statură,
Uimiți să-și vadă coama pădurilor, departe,
Cum flutură 'năspriță ca de ură.

Mai sus, mai sus de turma cîmpiilor servile,
Mîndria uriașe a crestelor sterile,
Se 'mbracă 'n luminoase, adînci singurătăți...
În mantia lor castă, cu vulturii visează,
Iar moartea nevăzută pe vîrf de codri, trează,
La margini de prăpăstii sinistre, reci,—veghează
Sălbaticile lor virginități.

În inima lor mare, tristeți-adesea curg...
 Un buciom dela stîină, prin lenevos amurg,
 Din văi în văi, trimite un dor peste cîmpii...
 Imprăștiate turme ce pasc cicori și nalbe,
 —Sburdalnici țapi și capre, mioare pașnici, albe—
 Pe coaste se agață în șiruri-șiruri salbe,
 —Izvor de svon de clopote-argintii...

Al zilei rege, seara, pe umerii lor moare.
 Învăluți de-o umbră mai amenințătoare
 Asvîrle 'n depărtare o 'nfiorare mută,
 Iar cînd din fund de ceruri, surizători vin, zorii
 Cinstesc întii bătrîni —cum fac toți muritorii—
 Și 'n vreme ce fanfare repetă cîntătorii,
 Pe creștelele albe îi sărută!

Ei sînt într'ariparea pămîntului spre ceruri;
 Azurul le dă nîmbul, —și asprele misteruri
 Inspiră pe trimișii iluminați de sus.
 Și-atuncea gîndu-i faciă pe margini de Gomorhă,
 Iar glasu-i cataractă de raze de-auroră,
 Și-același vînt de virfuri, în lira lor sonoră
 Cuvînt de bronz în strofa lor și-a pus.

Pe Tayget, în codri, Diana-a'ntins un arc...
 Pe culmi parnasiene al muzelor monarc
 Arcuș de aur'naltă în aer inspiraf...
 Olympu'ncremenește de-o sfîntă veselie:
 Pe Caucaz vulturul din Prometheu sfîșie,
 Și Oeta vede 'n toga de flăcări purpurie,
 Pe Hercules în zeu transfigurat.

Orpheu, și Christ, și Moise cu fruntea de aramă,
 Toți visătorii palizi ce'n verb un spirit cheamă,
 Au coborît pe muchea lor stearpă și înaltă.
 Căci munții au un suflet în straturi nepătrunse,
 Și Visul cînd se naște, de fulgerul lor uns e,
 Și 'n pleptul lor de marmur stau blocurile-ascunse
 Din care Zeii-apar, chemați de daltă!

Mai sus, din pisc în piscuri, cu ascuțite lespezi,
 Nestîmpărata minte se'ncearcă 'n zboruri reperi
 Să soarbă din răcoarea de spații nesfîrșite:
 Cetăți, păduri și dealuri, se nelezesc, s'apleacă,
 Și liniile toate topite se înecă, —
 O singură fișie de orizon te 'nghite
 Ca valurile mării domolite...

Aci, ghețari, în stavili de sloiuri, țin deluvii.
 Adîncea mărăție a pașnicelor fluviu
 S'anunță, crește'n unda limidelor izvoare.
 Prin liniștea de codri, departe de-ambuscade,
 Trec cerbi și căprioare în salt de cavalcade,
 Și 'n pulbera de apă a vastelor cascade
 Un curcubeu s'aprinde 'n soare.

Păstrînd doar pentru dînșii tot zbuciumul furtunii,
 Privirea, seara-și culcă la poalele pășunii,
 Cu grija părintească de patriarhi cumiști;
 În vreme ce 'n văzduhuri, granticele creste,
 Pierdute 'n auria Pleiadelor poveste,
 Torc visul veșniciei mai sus de umilinți!

D. Nanu

Un roman al Ardealului

L. Rebreanu: „Ion“

În evoluția unei literaturi, romanul de moravuri, romanul social căruiu dela Balzac încoace ne-am deprins să-i cerem o reprezentare obiectivă a vieții, nu poate apărea decît tîrziu, sub forma lui desăvîrșită.

Căci acest gen presupune din partea unui scriitor însușiri multiple care se întîlnesc rareori împreună: puterea de observație și de analiză, o bogată experiență a vieții și a oamenilor, imaginația psihologică a caracterelor, dramatismul situațiilor, simțul compoziției care grupează părțile unui tot subordonîndu-le unei concepții unitare, atitudinea obiectivă care are la bază comprehensiunea și simpatia pentru alții, oricît ar fi aceștia deosebiți de noi.

Și era natural ca literatura noastră să nu producă pînă acum în acest gen decît puține încercări de o valoare durabilă.

Nu mă ridic pînă la „Ciocoi vechi și noi“ care însumă pentru unii critici începutul romanului și în care nu pot vedea decît oarecare simț de observație amestecat cu atîtea situații false sau de o simplitate naivă și tendențioasă.

Mă opresc la generația trecută. „Dan“ și „Viața la țară“ sînt desigur încercări remarcabile, cea dintîiu prin puterea de analiză pătrunzătoare a autorului, cea de a doua prin unele scene pline de duioșie sau delicateță.

Una din condițiile esențiale ale genului le lipsește însă: obiectivitatea. Îndărătul personajelor, autorul cu sentimentele și înclinațiile lui personale e în fiecare moment vizibil. Pentru Vlahuță, numai proletarul intelectual poate avea însușiri, orice reprezentant al burgheziei e vițios sau ridicul. D. Zamfirescu e mai puțin subiectiv, totuși simpatia sa pentru vechea boerime și moravurile patriarhale de altădată, cași disprețul său pentru cei rîdicați de noua stare de lucruri, apare în deajuns.

Dacă între prozatorii din generația nouă, d. Sadoveanu a scris un roman istoric merit să rămână, poetul unei epici, al teorii liric care e în d-sa, l-a împiedecat de câte ori a tratat subiecte din realitatea contemporană să ne dea o imagine neidealizată și veridică a vieții.

Greoiu și neîndemnat, nu însă fără putere și pătruns de un înalt suflu etic, d. Agârbiceanu a încercat să redea în „Arhanghelii” un colț din viața Ardealului, fără a reuși să evite cu totul unele exagerări sau zugrăvirea unor tipuri convenționale.

Cu însușirile sale artistice excepționale, d. Brătescu-Voinești părea cel mai chemat pentru a deveni romancierul generației noastre. Excesul de condensare care se observă în tot ce a scris d-sa, lipsa poate a acelei imaginații constructive și puteri de voință necesare unei opere „de longue haleine”, l-au făcut să se mărginească în domeniul nuvelilor.

Acolo unde nu au reușit deplin atenția scriitorilor de valoare, pare a fi fost mai norocos d. Rebreanu, într-o operă care reprezintă mulți ani de muncă.

Nuvelile și schițele sale, cu personaje luate mai totdeauna din drojdia societății, din lumea apăsătorilor și a souteneurilor, dovedeau desigur simț de observație și darul analizei, reunite c-o înclinație spre detaliul trivial și spre o formă de realism brutal și rece, dar în ele nimeni nu ar fi putut să întrevadă pe romancierul de mai târziu.

Titlul romanului e „Ion” după numele eroului principal, dar nu avem aface cu un roman biografic în felul lui „Dan”, ci mai degrabă cu unul dramatic. Lupta lui Ion pentru a pune mâna pe pământurile lui Vasile Bulbuc, cu toate fazele ei: bătaia cu Gheorghe, seducerea Anei, cearta cu Vasile, refuzul acestuia de a-i da pământurile, gonirea Anei, împăcarea cu Vasile, apoi sinuciderea Anei, moartea copilului și la urmă patima violentă a lui Ion pentru Florica, urmată de uciderea lui de către Gheorghe, cuprind situații de un real dramatism.

Dar ele formează numai unul din aspectele romanului. Paralel cu tragedia lui Ion, a cărei actori sînt țărani și împletindu-se mereu cu dînsa, se desfășoară altele cu personaje ce aparțin „domnilor”, inteligenții satelor și orașelor ardelenne: conflictul surd dintre familia învățătorului Herdelea și preotul Belciug, sforțările celui dintăi pentru a-și asigura viitorul fetelor, lupta lui de fiecare zi cu mizeriile pe care i le face stăpînirea și cu greutățile vieții, zbuclumul tînărului Titu până ce-și găsește calea, munca îndărătnică cu care Belciug urmărește unica țintă a vieții lui, clădirea bisericii.

Cu toate episoadele numeroase și scenele atât de variate care dau acestui roman în două volume, proporții neobișnuite în literatura noastră și adevărate dimensiuni de frescă, acțiunea lui, deși pe alocuri deslinată, nu lincezește niciodată în mersul ei și interesul nostru pentru soarta eroilor rămîne până în clipa dinodămîntului, totdeauna susținut și viu.

Cu o ghibăcle care se întilnește rar, d. Rebreanu știe să combine și să alterneze fără a forța aproape niciodată doza, descrieri, narații, analize, portrete, dialog—așa încît înaintînd în ceteria romanului, caracterul personajelor, a celor principale în primul rînd, se dezvăluie în trăsături din ce în ce mai lămurite în fața noastră.

D-sa nu intervine niciodată direct pentru a analiza sau explica în mod discursiv psihologia unui personaj, ci zugrăvește numai atitudini sau gesturi, lăsînd personajele să vorbească sau să reacționeze în raport cu mediul.

Și dela început pînă în momentul final al romanului, aceste personaje nu prezintă nici o notă falsă și, chiar atunci cînd evoluează cu vremea sub influența împrejurărilor (cazul lui Titu sau al Laurei), ele rămîn totuși aceleași, consequente cu ele înșele, manifestîndu-se în fiecare împrejurare prin vorbe, acțiuni sau gesturi potrivite cu firea lor și cu situația.

Căci d. Rebreanu posedă într'un grad înalt acea imaginație psihologică și sintetică care, spre deosebire de cea plastică, creiază caractere animate de o logică internă, însușire fără de care un scriitor nu ne poate da decît viziunea exterioară a personajelor sau fanteze lipsite de suflul adevărat al vieții.

O altă însușire pe care d. Rebreanu o are într'un grad deosebit între toți scriitorii noștri, e obiectivitatea. D-sa e un observator minuțios și pătrunzător care, asemîni unui om de știință exactă, se supune, — după expresia lui Brunetière, — cu totul obiectului.

Privirea lui senină și clară nu e niciodată tulburată de acele înclinări de ordine subiectivă și personală care falsifică viziunea simplificînd sau deformînd realitatea, pe care se încearcă s'o redea scriitorul.

În acest roman nu avem aface cu personaje abstracte care întrupează o virtute sau un viciu, îngeri sau demoni pe care nu i-am întilnit nicăiri în experiența noastră.

Figuri care nu sînt niciodată idealizate după cum nu sînt nici șarjate sau caricaturizate, eroii acestui roman sînt oameni plămădiți din pasta comună, avînd fiecare, desigur nu în aceeași proporție, însușiri și defecte, lumini și umbre, indisolubil legate de trecătoarea noastră existență.

D-sa nu are aversiuni pentru unii, preferinți pentru alții, ci căutînd să înțeleagă complect realitatea și s'o redea cu fidelitate, îmbrățișează pe toți, dacă nu cu aceeași simpatie, dar cu un interes egal și cu aceeași comprehensiune largă.

Să ne oprim puțin asupra acestor personaje.

*

Ion e un flăcău bine înzestrat de natură. E deștept, e vioiu, e harnic. Dar sărac, el are sufletul ros de invidie și de ură împotriva acelor care au mai mult decît dînsul și e stăpînit de •

patimă violentă, lăcomia de a avea pământ, cît mai mult pământ. Pentru a-și satisface patima, el nu se dă îndărăt dela nimic, urmărindu-și ținta cu o voință îndărătnică și tenace. Fără sfială, Ion vîră plugul în brazda vecinului și, rîvnind la pămînturile „bocotanului” Vasile Baci, ca să le poată avea, deși era în dragoste cu Florica, întoarce capul fetei acestuia Ana, pe care o seduce cu viclenie. Cînd fata rămîne însărcinată, el refuză s’o ia de nevastă, pînă ce Baci nu-i făgăduiește pămînturile toate pînă la unul. Cînd după nuntă, Baci nu vrea să-i dea celelalte făgăduise, Ion trimete pe Ana înapoi și, după multe clorovăeli, n’o ia decît după ce Baci consimte să facă formele.

Aspru, brutal și crud la minie, el își bate nevasta, mama și părintele. Sinuciderea Anei și moartea copilului îl lasă rece și numai grija că Baci ar putea să-i reclame acum pămîntul, mai tulbură acest suflet de un egoism feroce, care nu cunoaște bunătațea, nici mila.

Și același violență elementară și sălbatică cu care rîvnise stăpînirea pămîntului, ciocotește în patima lui aprinsă pentru Florica și îl mîină spre moarte.

Vasile Baci e o fire înăspriată de năcazuri, în urma morții soției lui. Mîndru de averea și de pămînturile pe care le are, nu vrea cu nici un preț să-și mărite fata după un calic ca Ion, ci după un flăcău bogat ca Gheorghe care n’o să-i pretindă nimic cît trăește. Beția și mîrginirea îl împiedică să-și dea samă de legăturile fetei cu Ion, ba crede chiar că ea a fost sedusă de Gheorghe și, cînd află dela acesta adevărul, izbucnește fioros, brutalizînd-o în chip sălbatic. Viclean, după ce vede că Ion nu vrea în nici-un chip să-i ia fata fără toate pămînturile, i le făgăduiește, dar după nuntă nu vrea să-și mai țină cuvîntul, și numai frica de judecări, atît de naturală pentru spiritul lui greoi și simplu, îl face înfirșit să cedeze. După moartea Anei și a copilului el își reclamă însă din nou avutul.

Mai puțin isteț decît Ion, viclenia și îndîrjirea sînt amestecate în sufletul lui cu o teamă vagă și superstițioasă de preot și de oamenii dela țîrg.

Gheorghe Bulbuc cu statura înaltă și disgratioasă, e un flăcău blind, molău, mîrginit, care se umflă în pene fiindcă părinții lui au avere și se însoară cu Florica, fata cea mai frumoasă și mai săracă din sat, numai din vanitate... Gelozia îl face însă prefăcut și la urmă sălbatic.

Ana e un suflet simplu, plîpînd și chinuit. Ea iubește dela început pe Ion și se lasă ușor ademenită de dînsul. Brutalizată de tată, după ce a păcătuit, și gonită la Ion care o trimete înapoi iarăși, ea are cîteva clipe de fericire, numai atunci cînd el se hotărîște s’o ia.

Cu umilința unui cîine tîrîtor îi ascultă poruncile, dar gonită mereu dela casa bărbatului la cea a tatălui, bătută, ba de unul, ba de celalt, năpăstuită și blăstămată de soacră, în ziua în care:

înțelege că Ion iubește pe Florica și nu a luat-o decît pentru averea ei, gîndul de a renunța la o viață de chin încolțește într'însa. Spînzurătoarea crișmarului Avram, cași moartea pe minile ei a bătrînului Moarcaș, sînt un îndemn mai mult și dragostea copilului nu-i deajuns ca să-i poată opri hotărîrea.

Dintre figurile secundare se desprind vii: bătrînul Glanetașu, tatăl lui Ion, cîntăreț din trișcă în tinerețe, leneș pe cît era fiul de muncitor, suflet vesel, chefliu, dar bun și milos, singurul din familie care compătîmește cu nenorocita Ană; soția lui, Zenobia, femeie vrednică care duce singură toată munca gospodăriei, dar aprigă, lute la minie, muștrîndu-și mereu nora; Savista oloaga, cu dragostea ei de viață, cu devotamentul ei de cîine păzitor; Florica cu farmecul ei tulburător, cu frumuseța ei provocătoare și fatală.

Țăranii pe care-i zugrăvește d. Rebreanu nu sînt figuri idealizate de o imaginație romantică, nici mai buni, nici mai răi decît acei pe care-i întîlnim în realitate, ei beau mult, se ceartă pentru pămînt, se bat și seucid chiar sub puterea unor porniri primitive și violente. În firea lor simplă, brutală și aspră e însă o notă de egoism împreună cu nu știu ce îndîrjire și tenacitate pe care în Moldova o întîlnim mai rar.

Viața interioară a acestor țărani nu e desigur „neant fără evenimente”, pentru a întrebuița expresia cunoscută a d-lui Zamfirescu, dar trebuie să recunoaștem că, mîrgînindu-se numai la ei, romanul d-lui Rebreanu ar fi prețuit desigur mult mai puțin în ceiace privește interesul cași semnificația. Căci personajele sale din pătura cultă, cu traiul lor mai complicat în toate privințele, au un suflet mai bogat, mai variat în nuanțe și în conflicte, preocupări intelectuale sau morale, de un ordin mai înalt.

Iată-l pe învățătorul Zaharia Herdelea. E un sentimental și un naiv, din care grijile familiei și greutățile vieții au făcut un om slab, șovăitor care se teme de cel puternici și e dispus la compromisuri cu stăpînirea străină pe care le regretă apoi și de care suferă. Fire mobilă, expansivă, de o vanitate copilărească, el nu-și poate ascunde bucuriile, nici năcazurile. Cînd fata cea mai mare se logodește, el răspîndește știrea în tot firgul, după cum cetește tuturor scrisoarea prin care stăpînirea îl scoate la pensie cu mulțumiri. Incredător și lipsit de cunoștința oamenilor, el e adesea înșelat, dar dacă năcazurile îl îndoae, ele nu-l doboară niciodată cu totul.

Deși cu atîtea slăbiciuni și micimi sufletești, Herdelea rămîne totuși, simpatic, prin blîndeța și bunătatea lui pentru toți, prin solitudinea pentru ai săi, prin munca lui de fiecare zi, prin optimismul lui inalterabil.

Preotul Belciug e croit din altă stofă; e o fire concentrată, raționalistă, rece și autoritară. Gelos de prestigiul său în fața turmei pe care o păstorește, orice contradicție îl năcăjește, făcînd din el un om minios și răzbunător. Dar numai vremelnice

căci acest om cu viața sobră și pură, are o conștiință scrupuloasă și o voință disciplinată, care-l fac să-și stăpânească pornirile. Supărat împotriva lui Herdelea cu care fusese prieten, fiindcă acesta luase partea lui Ion, pe care preotul îl considera ca un element primejdios al satului, după ce nu se poate opri de a nu face unele greutăți și mici mizerii familiei Herdelea, când învățătorul e suspendat și năcazurile se abat asupra-i, preotul începe a-i simți lipsa și a recunoaște că neînțelegerile dintre ei își aveau obârșia în deșertăciuni mărunte, aproape copilărești. El devine atunci ertător, ba chiar sffrșește prin a semna actul alif de dorit de Herdelea, prin care se asigură acestuia proprietatea locului pe care învățătorul își clădise casa, loc ce aparținuse până atunci bisericii. Naționalist fără șovăire, el refuză să învețe pe copii tatăl nostru în ungurește și, în fața observațiilor inspectorului, atitudinea lui e curajoasă și plină de demnitate. Clădirea bisericii e marele scop al vieții pentru acest preot debil și uscățiv, însuflețit însă de o voință fermă, care ascultă de un singur ideal. Dacă Herdelea prin păcatele cași prin sentimentele lui e mai aproape de sufletul nostru, figura lui Belciug rigidă și severă are în ea ceva care impune.

Titu Herdelea, deși zugrăvit în trăsături mai puțin precise, e de asemenea o figură interesantă și vie. Cu liceul neisprăvit, tânărul candidat de notar trăește pe spinarea familiei și scrie versuri apreciate de unele persoane din împrejurimi și chiar din hotarul județului. Fire ușuratică și visătoare, e la început cu totul absorbit de preocupările lui artistice, de aventura cu Roza Lang, nevasta învățătorului din satul apropiat sau de balurile din Armadia. Când e nevoit însă să primească postul de ajutor de notar în alt sat, ochii i se deschid, devine tot mai conștient de asuprirea maghiară și de datoriile lui față de popor, sentimentul național sub forma lui extremă, iredentismul, crește cu tărie în sufletul lui. În alegeri, luptă cu tot entuziasmul lui juvenil pentru candidatul român, ciocnindu-se cu scepticismul bătrînului Herdelea care, nădăjduind un ajutor dela cei puternici, în încurcătura în care se afla sub amenințarea judecătorului ungur, votează cu omul guvernului. În conflict cu stăpînirea ungurească, fiindcă susținuse plîngerile unor țărani romîni acuzați de agitație, cheltuindu-și energia în ocupații prozaice și meschine, Titu simte tot mai mult că se înnăbușă în atmosfera apăsătoare a Ardealului și ia hotărîrea de a trece în regatul liber. Acolo va fi gazetar.

Cu aspirațiile lui confuze la început, care se precizează încetul cu încetul, cu idealismul lui entuziast, utopic și verbal contrastînd cu starea de spirit ponderată și calmă a generației mai vechi, Titu apare ca un tip reprezentativ al unei părți din tinerimea ardeleană.

În trăsături nu mai puțin vii și caracteristice sînt zugrăvite femeile. Maria Herdelea, soția învățătorului, e o fată de

țaran, mândră de situația ei și uitându-se cam de sus la cei din prostime. E impulsivă și voluntară, dominându-și adesea soțul, iute la mînie, izbuclnind repede în invective. Dar e o gospodină neobosită, devotată pentru soț și copii. Ceasurile libere și le petrece cufundată în cartea de rugăciuni sau în caetul de cîntece naționale de care sînt legate amintirile tinereții.

Disprețuind toate noutățile, sindrofiile fetelor cași moda, îmbrăcată totdeauna în rochia ei veche, ea pare o icoană vie a obiceiurilor de odinioară și a tradițiilor străbune, un suflet simplu, dar viguros și lipsit de ascunzișuri.

Cu mult simț de observație și de justă intuiție a sufletului feminin, sînt redată Laura și Ghighi, fetele învățătorului atît de deosebite una de alta. Laura e serioasă, închisă, tăcută. Visătoare și pretențioasă, ea e îndrăgostită de tînărul medicinist Ungureanu. Teologul Pinteau nu e pe placul ei, fiindcă e mai scurt decît ea și o să fie numai preot; totuși, față prudentă ascultînd și de sfaturile lui Titu, ea nu lasă fără de orice răspuns cele optzeci de scrisori și ilustrate ale tînărului. Ungureanu mai avea însă cinci ani pînă la sfîrșitul studiilor și nu făgăduise nimic, deaceia Laura văzînd că nu obține nimic dela el și gîndindu-se că e fără zestre, se hotărăște destul de repede, după înzistențele părinților să ia pe Pinteau. Și domnișoara romantică de altădată devine repede, după exemplul mamei, o soție iubitoare și prozaică, absorbită de grijele casei, înstrăinîndu-se tot mai mult cu vremea de cuibul de unde plecase.

Ghichi e mai ușuratică, mai vorbăreată, mai expansivă. Ea are pentru sora ei mai mare o adorație naivă și pentru a-i face plăcere, minte uneori față de Laura, spunînd lucruri exact contrare cu credințele ei intime. Cu ocazia logodnei, ea nu conținește în laude aduse lui Pinteau și vorbește de rău pe Ungureanu, deși avea un profund dispreț pentru cel dintăiu, fiindcă nu dansa bine și admira pe cel de al doilea pentru același motiv.

Și în contrast cu aceste femei crescute într'un mediu patriarhal de sănătate fizică și morală, Roza Lang, soția învățătorului din Jidovița, un produs al orașelor mari (femeia care se plictisește la țară și, setoasă de aventuri, se aruncă în brațele primului venit, fără multă pudoare).

Numeroasele personaje secundare, deși schițate sumar, rămîn nu mai puțin în amintirea noastră. Gînd ți-vă la membrii familiei Pinteau; venerabilul preot și soția lui, asistînd la logoîna teologului, și toate odraslele lor; George Pinteau, soțul Laurei, cu firea lui cinstită și dreaptă asupra căruia e păcat că autorul n'a înzistat mai mult; doctorul din Sibiu, căpitanul cu loialismul lui monarhic, contabilul din Cernăuți cu realismul lui necruțător, fata căsătorită cu deputatul din București, profesorul de gimnaziu din țară, nici unul nu samănă cu celălalt, fiecare are figura lui distinctă și individuală.

Interesante figuri de intelectuali sînt de asemenea avocatul Victor Grofșoru, om cu inima largă, dar politician și diplomat abil în același timp, cultivîndu-și cu îngrijire popularitatea în vederea alegerilor apropiate sau profesorii dela liceul din Armadia discutînd cu înfocare politică cu solgobirăul și silviculorul ungur, în fața paharelor pline, în cîrciuma dela Jidovița.

În psihologia acestor personaje, alft de minuțioasă, cînd e vorba de cele principale, ceiace d. Rebreanu reușește mai ales să scoată în lumină cu o deosebită pătrundere și uneori nu fără o nuanță ușoară de umor, e elementul egoist, interesat și meschin, alături cu micile variații și contradicții din care e alcătuită proza măruntă a vieții.

Iată pe Titu Herdelea sfătulindu-și familia pornită împotriva lui Belciug să nu o rupă cu totul cu dînsul, căci fără trăsură preotului vor fi nevoiți să meargă pe jos la balul din Armadia! Herdelea tatăl și fiul nevoind să cheltuiască bani pe gazete, cetesc pe acele ale preotului, abonat din patriotism la toate cele romînești, fără a ceti vreuna. Părerile alft de diferite ale d-nei Herdelea în privința lui Belciug, înainte și după ce acesta semnase actul de donație a locului, sau atitudinea bătrînelui Pinteala la logodna fiului său, cînd declară în public că atunci cînd e vorba de căsătoria copiilor, el nu se amestecă din principiu, mustrînd în același timp la plecare și între patru ochi pe George că s'a grăbit să între în calicime.

În ceiace privește iubirea care, deși nu e pe primul plan, nu lipsește în romanul d-lui Rebreanu, d-sa o vede mai ales sub aspectul ei senzual și fizic. Gîndiți-vă la scenele dintre Ion și Florica, la aceia în care Ion seduce pe Ana în aceeași odaie cu tatăl ei beat sau Titu surprinzînd pe Roza Lang adormită. Deși în aceste două din urmă d. Rebreanu abundă în detalii adesea riscate de un crud și brutal realism și ele nu par la prima vedere necesare acțiunii, totuși, reflectînd, ne dăm samă că aceste scene de un contur viguros contribue la cunoașterea caracterelor și nu depășesc limitele decenții.

Iubirea are un caracter mai ideal în idila dintre Laura și Ungureanu, iar scena în care dînsa așteaptă în zadar declarația acestuia, e scrisă cu mult adevăr și pătrundere. Totuși, nu eșim în ea din domeniul prozei, căci analiza sentimentelor delicate, cași lirismul poetic, sînt coarde pe care le-am căuta în zadar la autor.

Soarta personajelor sale îl lasă de obicei indiferent și dacă, atunci cînd e vorba de familia Herdelea, întîlnim unele momente duiioase (scena în care învățătorul își ia rămas bun dela școală cînd e suspendat sau aceia în care familia lui cîntă

în sările de vară în cor, în auzul trecătorilor și a satului), de cele mai multe ori simțim printre rînduri, nu știu ce uscăciune sufletească și lipsă de căldură comunicativă.

Moartea nefericitei Ana sau cea a lui Ion, scene profund motivate din punct de vedere psihologic și evocate cu o reală putere, sînt scrise cu o vizibilă răceală. Ele par a fi pentru autor numai niște cazuri interesante și deaceia ele mai mult impresionează decît zgudue pe cetitor.

*

Mediul în care se desfășoară acțiunea e satul Pripăs și orașelul Armadia și la sfîrșitul romanului asistăm și la serbările naționale din Sibiu. Între acest mediu și personaje e un veșnic schimb de impresii și, prin zugrăvirea lui, opera devine un vast tablou de moravuri.

Atmosfera morală a satului e redată în trăsăturile ei caracteristice, sub aspectul ei rustic, vesel sau zgomotos în scene ca cea a horei sau a nunții lui Ion, sau acel solemn și grav, în cea a sfințirii bisericii...

Iar unele momente din cea a orașului sînt puternic evocate în scena balului sau în cea a alegerii de deputat.

Lucru pe care-l întîlnim rar la alți scriitori ai noștri, autorul reușește să dea viață nu numai personajelor individuale, ci și grupurilor sau maselor.

În scene ca acele menționate mai sus nu avem numai viziunea pitorească și statică a unei anumite mulțimi, ci aceasta e evocată dinamic, ea se mișcă, trăește, e însuflețită parcă de o personalitate proprie. Și istoricul de mîni va putea reconstitui după aceste tablouri de ansamblu cîteva din aspectele esențiale ale vieții ardeleni.

Unul din acestea, și nu cel mai puțin însemnat, îl formează desigur raportul dintre Romîni și celelalte naționalități cu care viețuiesc împreună. El nu lipsește din romanul d-lui Rebreanu, și e o dovadă de bun simț și în același timp de conștiință artistică faptul că d-sa a știut să păstreze nota justă în acest domeniu primejdios, evitînd acele exagerații de origine sentimentală sau șovinistă, care scoboară adesea un scriitor la rangul unui gazetar tendențios.

Cei cîteva evrei care apar în opera sa nu sînt simple caricaturi sau niște ființe prin esență perverse. Dacă învățătorul Lang e vișios și amoral, părerile notarului Friedman asupra stării de lucruri din regat nu sînt lipsite de temei, iar sinuciderea lui Avrum crîșmarul, ruinat din cauza unor afaceri nenorocite, e descrisă cu însuflețire.

Ungurii nu dau deasemenea un procent de brute sau de personaje odioase mai mare decît alte nații.

Dacă judecătorul din Armadia e răzbunător, minia lui e în mare parte explicabilă. Avocatul Leudvay e însă îndatoritor și plin de bunăvoință față de Herdelea, iar postul de învățător la stat al acestuia fusese obținut prin intervenția inspectorului Cernatony.

Cînd e vorba de aspirațiile naționale românești sau de limbă, Ungurii devin desigur intransigenți și inspectorul Horwath e revoltat cînd vede pe nevasta și fata învățătorului ignorînd limba stăpînirii sau pe elevii lui Herdelea pronunțînd incorect sau neștiind să spună „tatăl nostru“ în ungurește. Totuși și în privința asta se găsesc excepții. Silvicultorul Madarassy apare ca un spirit tolerant care ia apărarea Romînilor în fața renegatului Solgobirău Chițu.

Dacă plutonierul de jandarmi ungar e brutal cu țaranii romîni, asemenea gesturi sînt cunoscute și în alte țări libere, iar locotenentul care vine să ancheteze cazul lui Titu, acuzat de agitație, e desigur un bărbat destul de civilizată și amabil.

O notă de adevăr e de asemenea faptul că deosebirile naționale nu apar totdeauna pentru d. Rebreanu ca un obstacol în ceiace privește legăturile de sentiment. Fără a insista asupra trecătoarei aventuri a lui Titu cu Roza Lang, să amintim cazul învățătoarei Virginia Gherman către care Titu se simte atras un moment. E o fată deșteaptă, cultă, poetă în orele libere și de un naționalism aprins. Totuși la curtea asiduă a plutonierului ungar ea nu rămîne insensibilă, ba chiar sfîrșește prin a se logodi cu el.

Defecțiunile, compromisiunile, lucru inevitabil în fața oricărei stăpîniri străine, nu lipsesc desigur în rîndurile Romînilor, totuși în ceasurile grele, solidaritatea în suferință apropie și unește pe frați. Semnificativă și simbolică în aceiași vreme e pacea încheiată între Belciug și Herdelea, între învățător și preot după vizita inspectorului ungar.

„Belciug rămase cu Herdelea în curtea școlii după plecarea inspectorului, amîndoi descoperiți, în soarele vesel și fierbinte. Din clasă glasurile copiilor, desghețate de frica prin care au trecut, veneau molcom și topite într'un zumzet de albine harnice... Stăteau tăcuți, gînditori și tulburați. Apoi deodată privirile lor se întîlniră și fiecare ceti în fața celuilalt aceeași zbućumare.

— E greu de tot, loane! S'au pus pe capul nostru să ne doboare! zise Herdelea trist și nehotărît.

— Nici pe Dumnezeu nu ni-l cruță, păgîni!... Vor să ne ucidă sufletul, nu le-ajunge că ne-au încătușat limba!... murmură Belciug cu o îndîrjire adîncă și stăpînită.

Tăcură iar. Primejdia parcă-i împrejmuia tot mai strîns, apropiindu-i și înduioșindu-i. Ochii lor se îndulciră privindu-se. Și în același timp inimile lor se umpleau de iubirea care înfrățește pe ostași în fața dușmanului.

— Și noi sîntem vinovați, Zaharie! zise preotul cu glas mare iartă și cere ertare.

— Greșala ertare așteaptă—adăogă învățătorul. Iși strinseră minile cași cînd ar fi făcut un legămint...

Și din acest punct de vedere, opera întregă a d-lui Rebreanu respiră un robust optimism, o senină și virilă încredere în rezistența pasivă, tăcută dar cu atît mai tenace a țărănimii ardelenе, în forțele vii și eterne ale romînismului

Natura nu apare des în romanul d-lui Rebreanu, căci ceiace îl interesează în primul rînd sînt oamenii. Și atunci cînd o zugrăvește, ea servește totdeauna la încaadrarea unei stări sufletești sau la explicarea acțiunii.

Deși ceiace predomină la d-sa e imaginația psihologică, d. Rebreanu nu e lipsit nici de viziunea plastică a lucrurilor. Și în roman, întîlnim aspecte ale satului sau variate priveliști ale vieții cîmpenești, redată nu fără de culoare sau de relief.

Iată un peisaj destul de reușit: „Din vîrfurile dealului se deschidea o priveliște măreață. Valea Bistriței, ocrotită sub o pinză fină de ceață argintie, se deștepta din somn în mîngierile calde ale soarelui toamnic. Jos, în față, răzimat pe o spinăre de pădure cu frunze verzi și ruginii, orașul bătrîn părea plîpînd ca o jucărie de copil, iar turnul bisericii săsești, un paznic uriaș și ursuz, îmbrăcat în strae străvechi, cenușii, mincate de vreme”.

Cîteodată natura e umanizată, însuflețită, ca în pasajul caracteristic în care Ion contemplă pămînturile, pasaj străbătut, ceiace e excepțional la d. Rebreanu, de oarecare suflu poetic: „Subt sărutarea zorilor tot pămîntul, crestă în mii de frînturi, după loanele sau nevoile atîtor suflete moarte și vii, părea că respiră și trăește. Porumbiștele, holdele de grîu și de ovăs, cînepiștile, grădinile, casele, pădurile, toate zumzeau, şușoteau, fișiau, vorbind cu gralu aspru, înțelegîndu-se și bucurîndu-se de lumina ce se aprindea din ce în ce mai biruitoare și roditoare. Glasul pămîntului pătrundea năvalnic în sufletul flăcăului ca o chemare, copleșindu-l. Se simți mic și slab cît un verme pe care-l calci în picioare sau ca o frunză pe care vîntul o viltorește cum îi place”.

Ceiace nu mulțumește totdeauna pe cetitor în romanul d-lui Rebreanu, partea cea mai vulnerabilă a operei lui, e desigur stilul.

El nu e la înălțimea puterii sale de observație și de pătrundere a caracterelor.

Excelent mai totdeauna în dialog, în care personajele vorbesc în fiecare moment potrivit cu firea lor sau cu clasa socială din care fac parte și unde printr'o frază sau câteodată printr'un simplu cuvînt chiar, autorul reușește să ne redea ceva din fizionomia lor sufletească, stilul d-lui Rebreanu e lipsit în descrieri, narații sau analize de mijloace artistice de primul rang, nu are strălucirea și virtuozitatea pe care o întîlnim în paginile unui Sadoveanu sau Galaction, nici sobrietatea sau precizia clasică a lui Brătescu.

Imagini de un deosebit efect pictural, fraze măestrit cizelate sau perioade ritmice, cu o profundă rezonanță afectivă nu găsim aproape niciodată la d-sa.

Stilul său e lipsit de o puternică notă personală și imaginile sale care ilustrează de obicei o stare sufletească au mai totdeauna un caracter explicativ și prozaic.

Iată cîteva exemple: (e vorba de deprimarea lui Herdelea în urma suspendării lui) „Inima lui se zbătea ca o bucată de carne pe tăetor”; (sau de acea a Anei cînd nu mai are nimic de așteptat dela viață) „Își simțea inima seacă și goală ca o pungă zvirlită într'o margine de drum de un trecător nepăsător”.

Uneori aceste imagini nu sînt lipsite de oarecare confuzie, ca în exemplul următor unde autorul vrea să ne explice sentimentele Anei atunci cînd ea își dă samă că Ion dorește pe Florica: „Odinioară s'ar fi prăpădit de durere; acum numai o rușine crîncenă îi ardea sufletul, că toți oaspeții o văd batjocorită... Și încetul cu încetul, rușinea se schimbă într'o greață năbușitoare. I se părea că toată lumea, cu tot ce e într'însa, se scufundă în niște ape tulburi, atît de murdare încît scîrba singură plutește deasupra ei ca o iazmă otrăvitoare. Închidea ochii și totuși vedea neîncetat apa spre care o împingea o mînă grea, ca spre un liman care spală urmele și părerile de rău...”

Cu tot acest deficit de însușiri artistice, este totuși ceva care nu se poate nega stilului d-lui Rebreanu: puterea de a crea viața.

Prin acumularea unor detalii mici și uneori triviale, dar semnificative, redată într'o formă de obicei banală, câteodată vulgară și nefngrijită pe alocuri, cam încet și cam greoiu uneori, d-sa izbuteste, ceiace nu se întîmplă totdeauna artiștilor, să însufletească o scenă, să dea viață unui caracter.

*

Dacă prin atmosfera morală a romanului și prin psihologia personajelor care au o viață interioară simplă, clară, lipsită de ascunzîșuri cași de adîncime, de orice dispoziție spre

visare sau spre misticism, romanul d-lui Rebreanu are în el un fond latin sau sudic, prin lungimea lui neobișnuită, prin poziția mai mult difuză decât concentrată, prin prozaismul amănunțelor, prin factura cași prin stilul său fără de strălucire el se deosebește de romanul francez al unui Flaubert sau Maupassant și pare mai degrabă din același familie cu unele romane germane, cum ar fi cunoscutul „Soll und Haben“ de Freytag.

Operă de o masivă și solidă construcție în care nu găsim poezie, delicateță, subtilitate; dar forță, bogăție și viață. Ion nu va plăcea în chip deosebit spiritelor fine care cer artei senzații rare, nici esteților pe care-i încântă numai frumusețea formei.

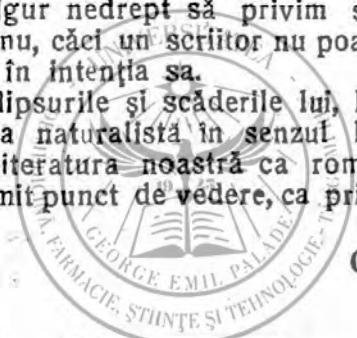
El nu poate satisface întru totul nici pe acei care cer tot mai mult unul romancier în epoca noastră nu numai să redea și să analizeze viața, dar în felul lui Goethe odinioară sau a lui Romain Rolland azi, să cugete asupra ei, încercând printr'un efort sintetic să-i interpreteze sau să-i ghicească sensul.

Dar ar fi desigur nedrept să privim subț acest unghiu opera d-lui Rebreanu, căci un scriitor nu poate fi judecat după aceia ce nu a fost în intenția sa.

Oricare ar fi lipsurile și scăderile lui, Ion e un adevărat roman după formula naturalistă în sensul larg al cuvântului. El va rămânea în literatura noastră ca romanul Ardealului și poate, dintr'un anumit punct de vedere, ca primul nostru roman.

Ianuar, 1921.

Octav Botez

LEON DREI

(Roman)

Cina se apropia de sfârșit. Leon Drei, după ce mincă de minune, foarte mulțumit de sara petrecută, era pe cale a se scula, ca să zică bună sara. Dar Betsi, care, fără îndoială, îi urmărise mișcările, nu-l lăsă.

— D'apoi unde pleci, Leon?—îl opri ea.—Nu pleca; mai stai cu noi. Estera aduce îndată cafeaua. Saul are să ne cească noile sale versuri.

— Nu, nu,—zise Saul, uitându-se înamorat la Betsi, și dintr-un cap.—Domnul Drei are să se plictisească de versurile mele.

— De versurile tale?—se indignă Betsi.—Iudita, auzi ce spune? Parcă e cu puțință? Ași vrea să văd și eu pe acel domn, care s'ar putea plictisi de versurile tale! Doar tu, tu... —ie încurcă ea,—ești un poet extraordinar. Leon, n'asculta ce spune el. Modestia lui devine la urma-urmelor un viciu.

— Tu mă mingii, scumpa mea,—rosti Saul, mișcat, dar dacă domnului Drei nu-i plac totuși versurile?...

— Nu, mie îmi plac foarte mult versurile,—mărturisî cu modestie Leon Drei, care niciodată nu s'a gândit la poezie, și uitase demult și ce mai învățase odinioară prin liceu.

— Ei, iacă vezi, că întotdeauna n'ai dreptate,—zise Betsi, mulțumită de răspunsul lui Leon,—domnului Drei îi plac versurile. Insfârșit, tu n'ai dreptul să refuzi, odată ce eu...—și ea se uită la el expresiv,—te rog, scumpul meu Saul. Vreau să mă laud cu tine. Dacă bărbatul meu e un mare poet, apoi tot Unicul trebuie să știe aceasta și să-l recunoască.

— Tu-mi exagerezi talentul,—obiectă Saul încet, rușinându-se. Eu nu-s decît un modest poet de provincie.

— Dar vei fi al capitalei, — se amestecă în discuție Iudita, — asta e chestie de timp. Eu cred în tine. Tu ești un poet adevărat, binecuvîntat de Dumnezeu.

— Și așa trebuie să fie fără îndoială, — odată ce o spune soția și sora, — zise însfirșit Leon Drei, care se plictisise tăcînd. Pe dumnealor le cred și am să te ascult cu mare interes. Și eu mă exercitam odată în poezie, — adăugă el cu un zîmbet de indulgență pentru sine însuși, — dar mai pe urmă m'am lăsat, fiindcă mă stingherea dela treabă...

— Tu mă pui într'o situație jenantă, — mai încercă Saul încă odată să scape, adresîndu-se Betsi. Versurile mele n'au să-i placă domnului Drei.

— Au să-i placă, — răspunse Betsi îndată, înroșindu-se, — îți garantez eu.

După acest argument atît de puternic, Saul se recunoscîi învins și cu supunere dispăru în odaia vecină. Estera ridică lute depe masă tot ce amintea o cină, deschise o fereastră, ca să se primenească aerul, aduse cafeaua, o turnă în niște cești de moda veche, foarte groase, și numai atunci se arătă Saul, în pensneu și cu un caet în mînă.

— Imi dai voie să văd caetul, — zise Drei cu un ton glumeț, — grozav îmi place să privesc scrisuri de autori. Unul scrie frumos, altul așa fel, că pentru scris nu l-ar primi nici într'o cancelarie. În genere scrisul autorului e ceva adînc instructiv. Aceleași litere, cași la toți oamenii, și cuvintele — aceleași; dar ce deosebire! Colo' prostie goală, ici — și se opri o clipă, căutînd cuvîntul, — ceva... parcă ar fi dela Dumnezeu...

— Mă rog, — zise Saul, întinzîndu-i caetul.

Leon Drei îl luă, regretă că nu poartă pensneu, desfăcu caetul, se uită și îndată declară cu un ton de autoritate:

— Dumneata ai un scris foarte caracteristic. Litera „r” e foarte originală, dar „k” e slab din cale afară. Dar poate că așa și trebuie. Doar dumneata ești poet!

— Doar e poet, — întări Betsi încîntată. — Literele ei le scrie cu sufletul, nu cu mîna, de aceia sînt ele așa. Eu îl ador scrisul.

— Dar ce-ași putea să vă cetesc? — întrebă Saul, jenat pînă la suferință de aceste dezbateri pe sama lui.

Luă dela Leon Drei caetul albastru, școlăresc și începu să-l răsfoiască cu îngrijorare.

— Ceva din versurile din urmă, — îl sfătui Iudita, — de pildă, fie chiar „Pămîntul respiră”.

— Da, da, — exclamă cu foc Betsi, — „Pămîntul respiră”. E admirabil. Ceva gingaș și nu se poate mai poetic. O îți mînt, Iudita? Dar tu, Estera?

Saul zîmbi recunoscător nevestei, își netezi micile favorite, își suci mustețile, se sculă, aruncă îndărăt cu o mișcare poetică, o șuviță de păr, care îl căzuse pe frunte și, după ce se uită foarte stăruitor într'un singur punct, zise cu voce tremurătoare și tră-

gănată: „Pământul respiră”, — poezie de Saul Rozen. Apoi tuși și aproape cîntînd, despieînd totodată văzduhul cu minile, începuse să cetească :

Obositul
Pământ respira
Gingaș,
Slab.

Și ca ecoul nopții
O broască,
O broască verde
Îl însoțea
Gingaș,
Slab.

Ofta, amorțea,
Respira
Noaptea.

Iar caii somnoroși
Zburau
Pe cerul de matasă,
Ca vîntul.

—
Verdele!

— Ce frumos, ah, ce frumos! — exclamă Betsi, cu ochii plini de lacrimi, cînd sfîrși Saul, și cu o privire naivă, întrebătoare se uita la toți. Acuma „Pământul respiră” mi-a plăcut și mai mult. Cu cît mai des cetești versurile tale, cu atîta par și mai așincî, și mai bune. Așa-i, Iudita?

— Minunat, minunat, — întări Iudita, — eu nici nu înțeleg, cum ai reușit tu să scrii poezia asta! Un om de rînd nici nu visează asemenea sentimente. Sau de pildă, acest „Verdele” dela sfîrșitul poeziei! Ce final, ce acord îndrăzneț! Ce înșamnă asta? Eu nu știu. Dece l-a scris Saul? Unde-i înțelesul tainic al acestui cuvînt-aluzie? Răspunsul lipsește. Și cu toate astea te mișcă pînă la lacrimi. Parcă m'ar fi atins un fulger. Verdele! Eu sînt subț sugestia poetului. Sînt nevoită după această poezie deodată să simt, să retrăesc verdele! Un capriciu, dar ce efect întăritor!

— Cît de bine, cît de bine le explici tu, — șopti Betsi, privind încîntată pe Iudita.

— Iudita noastră simte ca un poet, — adăugă Estera.

— Și mai încolo, — urmă Iudita, simțindu-se subț stăpînirea privirii lui Armand, — să numești o broască — ecoul nopții, nu-i îndrăzneț, nu-i admirabil? Dar caii somnoroși care zboară ca vîntul? Nu ne zmulge această imagine dela monotonia și plictiseala vieții de toate zilele? Poetul nu transformă viața, ci pur și simplu ne îndepărtează de dînsa, și pentru asta îi sîntem noi recunoscători. O, crede-mă, Saul, tu ai să fii un mare poet!... Domnule Drei, — era cît pe ce să spună: Armand de Quergats, — dumitale cum ți-a plăcut „Respiră noaptea”?

Leon Drei, care în timpul cetirii lui Saul deabla își reținuse

rîsul, se uită serios și grav la poetul, care cu înfrigurare își aștepta sentința.

„I-a plăcut, sau nu i-a plăcut?—se gîndea Saul.—O, dacă cea dintăiu... Dar dacă acela, străinul, îi respinge poezia cu răceală. Dacă n'a simțit-o, n'a înțeles-o?... Dar drumul spre Olimp merge prin Golgota“,—se consolă el îndată. Las' să-l persecute, să-l respingă, el tot va scrie!

— Poezia „Respiră noaptea“,—se auzi vocea lui Leon Drei, care îndată și-a luat, se înțelege, ținuta de om care cunoaște bine literatura și poezia,—mie, la drept vorbind, nu mi se pare poezie, dar sint împrejurări atenuante...

— Dece?—obiectă Betsi, rănită în mîndria ei. E poezia cea mai adîncă, poezia cea mai gingașă, pe care am auzit-o eu vr'odată.

— Deaceaia, —răspunse zîmbind Leon Drei, fiindcă n'aud rima. O poezie trebuie să aibă rimă, după cum o floare trebuie să aibă rădăcină. Îți poți dumneata închipui o floare fără rădăcină, o pasere fără aripi? Rima e izvorul creșterii, rima dă mișcare, zbor, poeziei. Depldă, își aduse el aminte,—poezia fabulistului Crilov: „Greerul și Furnica“. Probabil, și dumnea-voastră o cunoașteți. Incepe așa:

Greerele 'n desfătare
Trecînd vara cu cîntare,
Deodată se trezește,
Că afară viscolește...

După cum vedeți,—rima e la locul ei, totu-i limpede, și prin urmare—iaca o poezie...

— Perfect de adevărat,—întări Saul, respirînd ușurat;—în versurile mele dumneata n'ai să întilnești rima, și eu cu asta mai ales mă mîndresc. În poezie lucrul de căpetenie stă nu în rimă, rima e un prejudiciu vechiu. Totul stă în ritm, în melodia lăuntrică; simțit-ai dumneață vr'un ritm în poezia mea?

— Iacă, tocmai asta e și împrejurarea atenuantă, despre care vorbeam eu,—rosti grav Leon Drei.—Tocmai despre ritm vroiam să vorbesc. Ritmul se simte admirabil.

— Dar tocmai asta e lucrul cel mai de căpetenie,—zise Betsi. Versuri rimate scriu numai poeții mai bătrîni. Cei tineri s'au lăsat demult de rime.

„De unde le știe ea toate astea?—se miră Leon Drei cu cludă.—A dracului! N'o mai recunosc. Trebuie să fi învățînd zile întregi. Iacă eu, nu! Numai de mueri mă țin! Mueraticule!—se dojeni el cu amărăciune.—Ai fi putut să fii și tu om, ca atîția, și ce ai ești?—Dobitocule!—se înjură el pe loc.—Face să învidiezi pe Berta? Tu o duci mai bine decît toți!“

— Dar,—zise Saul, începînd din nou să tremure,—mai

importă și impresia. Ce impresie ți-a produs dumitale poezia mea ?

Înainte de a răspunde la această întrebare însemnată, Leon Drei se prefăcu că se încurcă, și starea aceasta de încurcătură o băgară de samă toți. Dar el de bună samă nu știa, ce să răspundă. Ce impresie i-a produs poezia ? Dar cine dracu poate s'o spue ? Mai de grabă nici una. Sau, poate, chiar vr'o impresie bună ? Cine poate să înțeleagă asemenea prostii ? Cu toate astea, Saul cînta așa de nostim, așa de melodios ! „Broasca verde”—încercă Leon Drei să repete în gînd melodia. „Asta, mi se pare, n'a fost așa de slabă. Dracu să-l ia, îi trag o laudă, mai ales că m'au hrănit așa de bine. Parcă nu-mi vine să-l jignesc. Și apoi nu pierd nici eu“.

— Despre impresie nu vorbesc, — răspunse el simplu lui Saul, care tremura, — asta se înțelege dela sine. Impresia e admirabilă; da, admirabilă, — repetă el. — Dar, — nu se stăpîni Leon Drei, întorcînd lauda cu ascuțitul cel otrăvit, — mie mi se pare că eu, dacă aș vrea, aș putea ușor să scriu asemenea poezie. Mai ales fără rimă. Nu-î greu de loc.

— Încearcă, — zise Betsi, scînteind din ochi și destul de supărată.

— Ești un copil, — rosti Saul liniștit, întorcînd o privire gingașă către Betsi, — degeaba te enervezi tu ; — domnul Drei niciodată nu va scrie asemenea poezie. Eu înțeleg că poate să-i pară așa... Poezia cea mai grea întotdeauna se pare simplă și foarte ușoară. De pildă, la Pușchin. Dar i-a scrie-o, ca Pușchin ! D'apoi eu două luni de zile am purtat-o în cap pe a mea : „Pămîntul respiră“ . Eu îi cunosc greutatea, despre care domnul Drei nici nu bănuște. Cît am muncit eu, ca să obțin acest ritm, melodia lui internă ! Dar alegerea cuvintelor ! Dar bogăția lăuntrică de imagini, care se obține prin spiritualizarea și rafinarea comprehensiunii ! Poezia tînără a găsit ceiace n'aveau în trecut nici poeții de mîna întăia.

— Cum vorbește, cum vorbește ! — șopti Betsi încîntată. Iudita, tu auzi ?

— Aud și sînt cuprinsă de admirație pentru fratele meu, — răspunse Iudita, sorbind cu ochii, — dar cu băgare de samă, — pe Leon Drei.

— Nu mă lăudați, — rosti Saul modest și rușinat. Lăsați-mă să-mi sfîrșesc ideea, asta importă mai mult. Nu-i nimic mai ușor, — continuă el întorcîndu-se spre Leon Drei, — care deodată simți o grozavă poftă de somn, — decît să scrii o poezie rimată. Dar eu urăsc rima, care ca o jăvră plicticoasă se ține de capul poetului. Rima e un prejudiciu, de care poezia cea nouă demult s'a lăsat, domnule Drei.

— Cu toate acestea, mie îmi place foarte mult Lermontov, — zise Estera, care asculta cu atenție. De pildă : „Es singur în drum“. Ce frumos, ce frumos !

— Dar Saul în bucățile lui mai bune îmi amintește pe Lermontov,—zise ludita visătoare.

— Tu prea mă înalți,—rosti Saul ca un ecou, devenind sta-coju.

— S'a înroșit, s'a înroșit,—ințepu să strige Betsi, rîzînd vesel,—ca pedeapsă să ne citească „Zorile Purpurii“ ale sale.

— He-e,—se gîndi Leon Drei,—d'apoi ei se pregătesc, mi se pare, să mă omoare cu poeziile lor. Trebuie să fug.

Dar n'a reușit să fugă. A ascultat până la sfîrșit.

„Zorile Purpurii“

Purpurii!

Zori Purpurii!
Arătări îndepărtate
Ale pămîntului nostru,
Metaluri purpurii!

Pe Voi fermecătoare aripi,
Ca niște valuri
Murmurătoare,
Zburați prin eter!

„Prin eter“,—strigă Leon Drei, înloc de „bravo“, și bătînd din palme, parcă ar fi fost la teatru.

„Ducă-se dracului, las' să scrie,—se gîndi el,—pe mine vocea lui m'a mișcat foarte mult. Intocmai ca găina, înainte de a oua. Las' să zbiere cu fruntea asudată, să cînte, să cotcodăcească, să dea din mîni,—mie ce-mi pasă? Las' să asude toți poeții, să se chinuiască, să strice bunătate de hîrtie,—puțin îmi pasă“.

„Prin eter“,—zbieră el din nou cu o voce nenaturală, în loc de „bravo“, și după asta totul se amestecă. Saul nu se mai stăpîni, și de fericire se duse să se ațîrne recunoscător de gîtul lui Leon Drei. În ochii lui străluceau lacrimi. Leon Drei cu plăcere se lăsă îmbrățișat, îi privi ceafa adîncită, înțelese că acest idiot n'are să chelească așa de curînd, și-i oferî un obraz.

— De bună samă e oare așa de bine? întrebă între acestea Saul. O, cît îți sînt de recunoscător! Dumneata cu laudele dumitale ai turnat un sînge nou în vinele mele.

Leon Drei primi aceste sărutări ca ceva datorit, parcă versurile le-ar fi scris el, iar nu Saul, — și-i zicea chiar cam de sus:

— Da, dumneata ești un adevărat poet. Dacă ceiace ai citit dumneata nu-i poezie, atunci eu nu mai știu ce e poezia. Scrie, scrie! Te sfătuesc și chiar îți recomand.

După asta, se înțelege, n'au mai vrut să-i dea drumul. Estera a adus dulcetuși, și Leon Drei a trebuit să mai asculte și o cantată cu titlul „Oița cerească“, dedicată de cătră poet scumpei lui Betsi; aici subț oița cerească se ascundea într'un chip foarte puțin echivoc „scumpa Betsi“. Cantata o cîntau surorile după o melodie, născocită tot de Saul, iar Saul cînta

din flaut. Leon Drei se înarmă cu o lingură de desert. Betsi se așază într'un fotoliu. Surorile se luază cu drag de mîni, ca niște fetițe mici. Saul se așază cu modestie în dosul surorilor și înfipse capătul flautului în gură. După un semn din mîna al Betsii, începură; flautul puțin cam scîrția, dar cantata nu suferi. Leon Drei se desfătă sincer cu muzica, cu cuvintele, cu dulcelejurile...

— Foarte frumos, minunat! — se extazia el înghițind dulcelejurile. Ce versuri, ce muzică! Continuați, aprob! Madmazel ludita, — nițeluș mai tare: iaca așa, iaca așa. Flautul ceva mai încet, — comanda el, și acum serios, întocmai ca un capelmaistru, începu să gesticuleze din mîni.

Muzicant și cîntăreți între acestea îi trăgeau tot mai uniți, tot mai siguri:

Oița cerească
Inoată,
Inoată
In eterul azuriu

Și cu gingașă
Privire
Iși ia adio dela pămînt
Liniștită,
Frumoasă
Oița cerească!

Plăcerile dragostei și bucuriei începură numai după plecarea lui Leon Drei.

De îndată ce se potoliră pașii pe scară, Saul și Berta se priviră expresiv și, parcă ar fi fost înțeleși, se aruncară în aceeași clipă unul în brațele celuilalt.

— El și-a făcut azi cariera, — șopti Estera fericită.

— Să mergem, — zise ludita, făcîndu-i semn, — lasă-i să se desfăteze de dragostea lor.

Fără zgomot dispărură amîndouă în odaia lor, și una și alta cu dorința de a se cufunda în visurile ei: Estera despre viitorul lui Saul, ludita — despre contele Armand, despre fericitul eveniment din viața ei.

Saul și Betsi, după ce se ținură unul pe altul în brațe vre-o două minute și se săturară de sărutări, se duseră la fotoliul, destul de vechiu, de lângă fereastra deschisă și, zîmbind, începură să și-l dispute. Mai împăciuitoare, Betsi curmă disputa, se așază pe scaun și propuse lui Saul să se așeze și el, — întocmai ca un copilăș mic, pe genunchii ei. Saul zîmbi vesel și închizînd cu viclenie un ochiu, zise:

— Copilul meu, tu crezi, că se mai poate? Eu știu, că ți-ar face plăcere, dacă ași îndeplini dorința ta, dar, copilul meu, tu ești în 'a opta lună! Tu te pregătești să devii mamă! Nu, puiele, mai bine scoală să șed'eu, și să te iau eu pe genunchi.

— Dar mie îmi place așa de mult, cînd îmi stai în brațe, — zise Betsi, rugătoare. — Îmi face atîta plăcere să privesc ochii tăi adînci, să mă cufund în ei, să uit totul pe lume.

— Și totuși, — obiectă Saul, căutînd s'o convingă, — pentru mine e și mai comod, și însfirșit, — găsi el argumentul cel mai puternic, — prin cea mai mică mișcare greșită pot să fac rău viitorului nostru copil, viitorului nostru soare. Copilul meu, ascultă, ce-ți spun.

O privi atît de rugător, încît ei i se făcu milă de dînsul. Oîtînd și dînd a înțelege, ce jertfă enormă aduce viitorului soare, Betsi se sculă și se lăsă molatec pe genunchii lui Saul. Acesta o cuprinse în brațe și începu s'o privească în ochi. I se părea ea frumoasă și mai înainte, dar de cînd sarcina o cam slufise puțin, începu să i se pară și mai frumoasă. La sentimentul estetic se mai adăoga și mila, și iubirea, neîncercată încă, pentru ființa care creștea, care se dezvolta subț inima ei. Fața ei umflată și lăbărtată nu-i deștepta dezgust, ci dincontra, i se părea plină de putere, de vlagă. Simțimintele sale pentru ea le exprima prin minunate vorbe poetice, care îi încălzeau inima, care o mîngîiau ca un cîntec de leagăn.

— Eu sînt muza? — întreba ea în extaz, jucîndu-se cu părul lui de poet, și zîmbind dinainte de ceiace are să audă ca răspuns. Iar el îi spunea :

— Da, da, tu ești muza, muza mea. Un copil ca Betsi, e tocmai muza cea mai adevărată; nu poate să nu fie o muză. O muză e frumusețea, poezia, iubirea; și tu ești tocmai frumusețea, poezia, iubirea. Sunetele vocii tale, strălucirea ochilor tăi mă cufundă în Frumos. Cu tine ași putea vorbi în versuri...

— Da, — rosti ea deodată îngrijată; dar eu sînt sigură, scumpul meu, că pe tine au început să te doară picioarele. Doar noi sîntem foarte grei, — făcu ea aluzie la ființa, care trăia în ea.

— Dar, Betsi, nu vă simt deloc, sau mai bine zis, nu vă simt aproape deloc, — se îndreptă el. Și însfirșit, parcă pentru fericirea de a te simți așa de aproape, de a auzi bătăile dese ale scumpei tale inimi, respirația ta grăbită, n'ași putea să și sufăr puțin? Sînt gata să îndur o greutate și de zece ori mai mare.

— Știu, — răspunse ea, dar tu ești așa de plăpînd, scumpul meu Saul, și acuma eu trebuie să te păzesc și mai mult. Tu ești singurul meu apărător pe lume. În curînd ai să devii tatăl viitorului nostru soare, și ași vrea ca tatăl copilului meu să fie zdravăn, voinic.

— Și am să fiu așa, — o liniști Saul. Doar pentru tine, pentru dînsul beau eu acuma lapte în toate zilele, deși, — cum știi, — nu pot să sufăr laptele. Mănînc cîte trei ouă în flecare dimineață, și m'am îndreptat, mi se pare, foarte mult. Ia privește, cît am devenit noi de grași, glumi el.

— Da, da, asta n'ajunge, tu trebuie să mănînci nu mai puțin de cinci ouă și cel puțin un litru de lapte pe zi; și noi nu

ne putem îngădui asta,—zise ea cu amărăciune, și se așeză pe un alt scaun. Doamne, dacă măcar Drei s'ar ține de făgăduință! Eu cred că are să se țină. Ce poate să-l împiedece? Iar pentru noi ce fericire ar fi! Dumnezeuule! Să ai pe lună. nu 60, ci 150 de ruble... Dar asta e o bogăție. Eu ași putea să-ți aranjez cu totul altă viață. Liniștită, comodă, sătulă! Te-ai îngrășa... Ah, cum ași vrea să te văd gras! E doar visul vieții mele.

— Hai să mai planăm prin Empiree,—propuse el.—Numai că pentru o iluzie mai deplină, tu trebuie să șezi pe genunchii mei.

Betsi cu un zîmbet gingaș plecă îndată căpușorul și căzu în brațele lui.

— Așa dar,—începu Saul cu gravitate,—doamnă muză, noi sîntem posesorii unei bogății de 150 de ruble. Bancherul nostru ne plătește lunar această sumă. Cum ați distribui dumnevoastră această sumă? Se înțelege, Saul ar primi zilnic cîte un litru de lapte nesuferit... Hai, descrie viitorul nostru fel de viață, planează în nouri, în Empiree!

Betsi începu să desfășure planul viitoareii lor vieți. Mai în-tăiu, ar fi rămas în aceeași locuință.

— Tu ești de părerea mea?—întrebă ea. Țin așa de mult la drăguțul nostru cuibușor și la grădinuțele din strada Zdrențelor. Însfîrșit aici, sub influența ta, eu am crescut sufletește. M'am regenerat, am aflat adevărata fericire. Cît vă sînt de recunoscătoare, vouă tuturor!—zise ea cu căldură. Nu, dragă, noi vom rămînea pentru totdeauna în cuibușorul nostru. Și cum miroasă salcimii sub fereastra noastră! Mi se pare, că nicăeri nu miroasă așa de frumos, ca aici.

— Draga, draga mea Betsi,—șopti Saul.

— Dar tu nu mă lași să continui povestea,—zise ea cu o umbră de nerăbdare, dîndu-se la oparte.—Dimineața m'ași duce singură la lăptăreasă, vecina noastră. Acuma cumpărăm laptele din piață, fiindcă în piață e mai efin; pecînd, avînd 150 de ruble pe lună, mi-ași putea îngădui luxul de a lua lapte dela mîsură. Înainte de a pleca la biuro, tu ai putea să bei o jumătate de cvartă de lapte proaspăt și parfumat. Iute mi te-ai îndrepta, și obrajii tăi s'ar acoperi cu roșeață. Tu ești veșnic palid. Pe mine uneori mă apucă chiar groaza, gînduri negre îmi vin în minte,—și în ochii ei se arătară lacrimi. Scumpul meu, tu încă niciodată nu te-ai odihnit; tu mereu ai muncit, sărmanul, scumpul meu poet!

Își puse capul pe umărul lui, ca să-și ascundă emoția și lacrimile.

— Știi, Betsi,—zise Saul după o pauză lungă și dulce,—eu, pecînd eram neînsurat, grozav mă temeam de femeile însărcinate. E greu să-ți descriu sentimentul, pe care îl încercam. Era mai ales ceva neplăcut. Dar de cînd, scumpa mea, te văd pe cale să devii mamă, nu mai pot privi fără duiosie o femeie însărcinată... Tu m'ai învățat multe. Tu-mi apari ca o mare Mamă-

Mă închin cu gândul înaintea ta, înaintea înaltei fapte, înaintea jertfei tale. Tu ți-ai pus viața în primejdie pentru un om viitor. Nu-mi obiecta, nu-mi obiecta, așa e : vorbele nu mă vor clinti din convingerea mea.

— Dar e o fericire așa, de mare,—abia apucă să strecoare Betsi,—e o bucurie...

— Știu, așa-i,—continuă Saul,—dar asta tot nu micșorează eroismul tău. O minune. În tine se dezvoltă un ce, care are să aibă conștiință, are să simtă, să iubească, care va tinde către idealurile cele mai înalte, către bine ! Nu-i asta o minune ? Doar tu porți în tine germeul unei lumi întregi, germeul gândirii, omenirii întregi ! Acuma, după cum ți-am spus, eu întîmpin cu lacrimi de duioșie o femeie îngreunată, chiar străină. Mai înainte asta n'o înțelegeam, mă îngrozea urîtenia aceleia, care trebuia să devină mamă ; acuma însă pîntecele mărit până la diformitate mi se pare o frumuseță superioară, creiață de natură.

— Cît de fericit are să fie soarele nostru,—rosti Betsi, tulburată de vorbele lui,—și eu sînt fericită,—și iar fericită,—că acest copil are să se nască tocmai la noi. Avem să-l adorăm. Dar ce zici,—întrebă ea deodată cu viclenie,—dacă această mică ființă, vicleană și necunoscută nouă, ne ascultă, ne înțelege ? Poate chiar rîde de noi ? Grozav ași vrea să știu, cine stă acolo, atît de cuminte, băiat, ori fetiță ?

— Băiat,—exclamă Saul, fără să stea la gînduri,—băiat, nici vorbă ; altfel nici nu se poate.

— Dar dacă-i fetiță ?—îl necăji Betsi. Eu sînt chiar sigură, că-i fetiță,—zise ea, apărînd dinainte, de nemulțumirea lui Saul, ființă pe care ea o iubea deja din tot sufletul.

— Am să ador și fetița,—zise Saul cu foc, înțelegîndu-i sentimentul,—dar mie mi se pare,—nu știu de ce,—că are să fie băiat. Betsi,—rosti el deodată, aruncînd îndărăt părul cu o mișcare cunoscută,—Betsi, îmi vine o inspirație. Iată chiar în clipa asta a început. „Concepătoarea”,—zise el inspirat,—nu tu mi-ai șoptit acest cuvînt ? Am să scriu un imn mamei. O, cît e de frumos ceiace se petrece în tine. Concepătoarea ! Tu, mama universului,—începu el să declame,—păcătoasa și martira ! Tu ești altarul dumnezeceștii mîle.—Ține minte aceste vorbe, Berta !

— Sînt fericită,—îi șopti Betsi la ureche.—Eu cad de bucurie. Sînt femeia cea mai de rînd ! Dragul meu, dragul meu, ci ce am să-ți pot eu răsplăti iubirea ta ?

— Numai cu atîta,—răspunse glumeț Saul,—că îndată ai să te duci să te culci. E timpul, e timpul, scumpa mea ! Iar eu nă așez la lucru. „Zorile purpurii” sînt gata, dar „Umbrele de narmură” și „Concepătoarea” încă nu sînt scrise ; să mergem, raga mea.

Solemn, braț la braț plecară în odaia de dormit, și locul br îl iau încurînd surorile, care demult vroiau să iasă în balcon. Amîndouă se așezară, și îndată le înfășoară cu iubire lumina rîgîntie a lunii.

— Cît e de frumoasă această întindere albastră cu stelele ei palide și micuțe,—zise Iudita, visătoare, privind cerul.—O măreață și eternă mare,—adăogă ea în șoaptă, parcă ar fi citit din vr'o carte,—dar fără corăbii. Sau după cum a spus cineva,—un etern cimitir, unde planează sufletele celor morți, care au trăit pe pămînt dela însăși crearea lumii. Numai acolo ne vom întîlni cu aceia, care ne-au fost scumpi, numai acolo sufletele noastre vor găsi odihnă după suferințele dureroase de aici.

— Numai acolo,—repetă Estera, numai acolo.

Surorile tăcură. Iudita intră în grădina misterioasă, unde demult o aștepta cû nerăbdare de înamorat acela, care în visurile ei se numea Armand de Quergats. Ea se apropie de iazul cristalin și sări în mica luntre, unde o susținură puternicele brațe ale lui Armand, care sămăna așa de surprinzător cu Leon Drei.

VII

Familia Grabov nici nu bănuia, că încurînd afacerile ei au să se îndrepte. În dimineața asta, în locuința capului familiei—croitorul Iacob Grabov,—era mult zgornot și însuflețire. Se dădea bătălia între mama, Rachela și fiul cel mai mic, lunganul Isac. Strigătele se auzeau așa de desperate, de parcă ar fi fost stîlcit cineva într'o cameră de tortură. Drama se desfășura în odaia de dormit. Lunganul de Isac cu nici un preț nu vroia să se scoale din pat. Rachela căuta în tot chipul să smulgă depe el plapoma, pe care acesta n'o lăsa din mîni. În același timp se apăra cu îndemînare cu ajutorul picioarelor și zbiera din răsputeri.

Croitorul Iacob Grabov, un om gras, rotund, cu capul în forma oului și lipsit de păr, om cu vîrfu nasului întotdeauna a sudat, cu cel mai blajin caracter din lume, auzind gălăgia din dormitor, zîmbea numai. Asemenea scene de dimineață nu-l nîrau deloc. Mai degrabă s'ar fi mirat, poate, dacă dimineața ar fi trecut liniștită. Se înțelege, cu altfel de nevestă totul ar fi mes altfel, dar cu scumpa lui Rachelă, femeia cumplită, cu nasul acufiț, slabă, cu ochii de pasere rîpitoare, glumele nu mergeat. S'a spus că-i noapte: putea să fie ziua mare, trebuia să recunoască toți că pe pămînt deodată s'a făcut noapte. Lui Isac i s'a poruncit să se scoale, trebuia să se supună; nu te-ai supu,—rabdă acuma, fiul meu.

Fără haină și vestă, cu „sanțimetrul“ la gît,—ale cărui capete se împreunau pe pîntecele lui rotund, Iacob Grabov ședea acuma la ceaiu, în fața fiicei lui, Luța, subchirurga, care se pregătea să meargă la spital.

— Bine îl mai ia, —roști Grabov, după ce ascultă cu plăcere ultima replică a nevestei; și înfigînd dinții săi negri în pîne, bău apoi din ceaiu.—Isac n'are încotro, trebuie să se scoale.

Ascuțită limbă mai are maică-ta, Luța. Unde a ascuțit-o ea așa de bine?

— Tăie tot îți vine să rizi,—se supără Luța, luând partea mamei și uitându-se cu interes la oul, pe care tocmai îl răsturnase într'o farfurioară. Un leneș, ca Isac al nostru, ar trebui sculat din așternut cu biciul. Sint deja unsprezece ceasuri! Mama are să-și piarză glasul de atita strigăt.

— Fără îndoială,—întări cu plăcere Iacob Grabov,—și eu i-am spus-o nu odată. Cu toate astea, Luța, eu pentru întâia dată aud dela tine, că oamenii mari trebuie ridicați din pat cu cnutul. Ai observat așa ceva, poate, în spitalul vostru. Dacă-i așa, spune-mi și mie: interesant de ascultat... Cum strigă mama! Minunată voce. De unde o fi luat ea așa voce?—roști el încintat.

— Papa, nu te face, că nu-ți pasă. Nici nu se potrivește cu tine de loc să fii răutăcios, nici n'are să te crează nimeni,—zise Luța, nemulțumită de gluma nepotrivită a tatălui ei. Să câștige măcar un ban. Putea de pildă, să intre la o farmacie. Ce, asta nu-i o profesie de intelectual? Cîți băeți nu visează să intre la o farmacie! Dar Isac n'ar vrut să se facă farmacist,—zise ea, zîmbind sarcastic, și mesticind oul cu o linguriță.—E mult mai pe gustul lui meseria de perde-vară. Și eu ași fi putut refuza să muncesc; se înțelege, e mai ușor de trăit pe spinarea ta, dar eu n'am dorit asemenea viață. Fiecare e dator să muncească, și numai leneșul nostru de Isac continuă să facă pe fiul de croitor „bogat“.

La cuvintele „croitor bogat“ Iacob Grabov făcu Luței un semn vesel din ochiu, scoase înafară pieptul său larg, și cu un aer foarte expresiv își netezi buzunarele pantalonilor. Luța fără voe începu să riză, alergă sprintenă către tatăl său, îl mîngîie, ca pe un copil, pe chelie și zise:

— Tu, tată, ești curat ca un copil,—pe tine chiar sărăcia ta te distrează. Cum să nu te iubească cineva pentru asta?

Il sărută solemn și dulce și alergă la locul ei, să-și isprăvească modestu-i dejun.

— Va să zică pace,—întrebă cu viclenie Iacob Grabov, mișcat totuși de gestul Luței.

— Pace, tată, pace!

În clipa asta strigătele din dormitor ajunseră la maximum de putere și sonoritate. Chiar tatăl se sculă îngrijat. În odaie intră, tirît ca un urs, de un lanț, leneșul de Isac, învălătucit într'o plapomă roșie, cu părul vilvoiu și amintind foarte mult pe un vînător indian,—tînăr, cu un nas enorm și cu ochii de culori diferite,—cel drept era căpriu, iar cel stîng—albastru.

— Ticălosule, leneșule,—țipa din răsputeri Rachela,—tu nu ești fiul harnicului tău tată? Mă întreb, cu cine sameni tu, păcatele mele! Nici vestitul tău unchiu n'a fost așa de nepăsător ca tine. Dacă nu credea în Dumnezeu, cel puțin nu spunea despre asta nimănui; pecînd tu ești gata în stradă să spui oricui,

că vrei să fii vînător. Ce vînător, vai de mine! Ce va să zică să fii vînător? Parcă noi trăim în păduri? Vrea să fie vînător!— strigă ea într-o notă nebunește de înaltă, întorcîndu-se deodată către Iacob Grabov, pe cînd acesta se aștepta mai puțin. Cum îți place noutatea asta? Abia azi mi-a mărturisit! Zimbești, Grabov! nu poți să plîngi? Iată-l fiul tău!—izbi ea cu mînie pe Isac, întorcîndu-l cu fața spre tată, cași cum acela nu l-ar fi văzut niciodată. Privește-l! La ce se gîndește, ași vrea eu să știu!

— Se gîndește desigur,—zise Grabov, ghicindu-i parcă gîndul,—că nu-i vine de loc să stea în plapomă în fața surorii.

— Ce răzi!—țipă Rachela, parcă ar fi fost mușcată de ceva și tăbărînd pe Iacob Grabov.—Grabov, Grabov, are să fie rău! Grabov, vino-ți în fire! Plîngi, Grabov, fiul tău merge spre peire. Cu cine să mă sfătuesc eu, dacă moșneagul ăsta chel, într'una ride? Te gîdelă cineva pe subsuori? Spune-o odată pentru totdeauna, și vom ști. Luțo, măcar tu ascultă-mă, d-na Serebrea-naia, după multele rugămînți ale tatălui, a făgăduit înșfîrșit să facă un rost gogomanului nostru la domnul Leon Drei, viitorul său bărbat, și iaca a treia zi, decînd fu-l pot face să se ducă, să vorbească cu domnul Leon Drei despre condiții. Dar tot pe dînsul îl așteaptă fericirea, dacă domnul Leon Drei îl ia în slujba sa.

— Dar de ce tu nu-i spui și asta Luței, de ce nu vreau eu să merg la domnul Leon Drei,—zise înșfîrșit Isac, lîvîndu-se cu două degete peste nasu-i enorm.—Am spus odată și încă odată repet, dacă vrei, că numai atunci mă duc la domnul Leon Drei, dacă îmi dai surtucul de sărbătoare al tatei. Îmi dai surtucul, mă duc; nu dai—nu mă duc,—zise el solemn, închizînd din ochiul cel căpriu.

— Singurul surtuc de sărbătoare al tatei îl cere,—țipă din nou Rachela, uitîndu-se,—nu se știe în ce scop,—spre tavan,—ați văzut? La ce îi trebuie lui singurul surtuc de sărbătoare? Parcă surtucul are să vorbească cu domnul Leon Drei? Vai mie! Nebunul! Vînătorul!..

— Dar poate că lui de bună seamă îi trebuie?—riscă să întrebe Iacob Grabov—Un surtuc, oricum, nu-i o jucărie. Cum crezi tu, Luță?

— Cum îți trebuie ție chelia, așa-i trebuie lui singurul tău surtuc.—strigă Rachela, deplin convinsă de dreptatea ei. Și dela cine, Grabov, ceri tu sfat? Dela Luța? Ce înțelege o subchirurgă la treaba asta?

— Ah, lăsați în pace, vă rog, subchirurgle—se supără Luța. Subchirurgă și-a mîncat oul și îndată pleacă la slujba ei.

— Atunci pleacă și nu mă mai sîci, cînd învăț minte pe fiu-meu. Ia gîndește-te, Grabov. Ai un singur surtuc de sărbătoare, pe care îl îmbraci de trei ori pe an, la anul nou, la ziua cea Mare și la Paști, și tocmai acest surtuc să cadă jertfa vînătorului nostru. Nădăjduesc, că tu încă n'ai început a face negoț de surtuțe, ca să-i faci pe plac.

— Și cu toate astea eu în haina mea nu mă duc,—zise Isac cu tărie, după ce ascultă cu luare aminte pe mamă-sa. Ce are să creadă despre mine domnul Leon Drei, când m'oiu arăta în haina mea? Are să mă ia drept un pungaș. În schimb în surtucul ta-tei îndată îi capăt stima. Un surtuc boeresc pentru omul cum se cade e un adevărat atestat! — declară el cu tărie, lovindu-se din nou cu degetele peste nas. Un surtuc bun samănă cu un pașport; asta o știe toată lumea, numai tu, mămico, n'o știi. Și de unde ai s'o știi tu, sărmano? Intr'un cuvînt, mămico, dai surtucul—mă duc; nu-l dai—nu mă duc,—sfîrși el cu fraza asta, care-i plăcea mult. Și se învălătuci în plapomă cu mîndrie.

— Dă-i surtucul,—zise Iacob Grabov, curmînd discuția și făcînd vesel din ochiu cătră fiul său. Ce-ți pasă, dacă eu permit? Copii, are să mă junghie azi cu privirile ei. Nu te mai uita atîta la mine.

— Atunci bine,—zise Rachela după o pauză,—dar ține mînte, Grabov: dacă vinătorul nostru pierde surtucul, tu ai să fii de vină. Poate ai să cauți să te îndreptățești și să arunci vina pe mine, dar nu uita, că e martora Luța. N'ași da acuma trei copeice pe surtucul tău,—roști ea cu amărăciune,—dar nu-i treaba mea.

— Atunci, poate, să nu mai dăm surtucul?—întrebă Iacob Grabov, prefăcîndu-se speriat.

— Cum să nu-l dai?—răcni Rachela. Dar slujba? Nu capătă slujbă fără surtuc! Eu am să înnebunesc cu oamenii ăștia. Ba da, ba nu da. Ce, v'ași găsit jucărie? Na-ți surtucul și rupe-l, numaidecît să-l rupi! Las' să fie pedepsit Grabov asta măcar odată, că nu prețuește așa nevastă, pe care i-a trimis-o Dumnezeu.

După o vorbă și o încheere așa de neașteptată, triumfătorului Isac i se eliberă surtucul negru, cu miros puternic de naftalină, cu care învingătorul se retrase în dormitor. Acolo, șterrînd nepăsător, Isac începu să se îmbrace destul de iute. Iar cînd, gătit cu surtucul, răspîndind miros de naftalină, se arătă în fața părinților, impresia pe care o făcu asupra tuturor, fu irezistibilă.

— Ce tînr plăcut!—zise cu mîndrie Rachela cea dintăiu, privind pe triumfătorul Isac.—Cînd se îmbracă mai bine, eu totdeauna mă îndoesc, dacă-i fiu-meu. Ia spune, Grabov, dacă mai samănă cu Isac de mai înainte?

— Tu totdeauna pui întrebări proaste,—îi tăie vorba cu tărie Iacob Grabov. Cum poate el să samene cu Isac de mai înainte, odată ce a îmbrăcat singurul meu surtuc? Eu văd acum nu un om ci un soare. Niciodată n'ași fi crezut, că am eu așa surtuc! Ce față nobilă are surtucul,—continuă el să glumească.—Asemenea surtuc putea chiar pe vremea mea să capete o zestre de cinci sute de ruble, iar acum i-aș da la sigur și o

mie cinci sute de ruble. Rachela, l-ai da tu pentru o mie cinci sute de ruble? Cred că nu! Tu ai cere trei mii.

— Mai puțin—nici o copeică,—declară hotărît Rachela, în-telegînd și rîzînd de gluma bărbatului.

— Cum am ghicit eu!—zise vesel Iacob Grabov, îndrep-tîndu-se cătră Luța. Cunosc eu pe nevasta mea. Dar atunci poate l-am pune amanet la muntele de pietate? Cred, că vre-o cinci sute de ruble ne-ar da.

Cu această nouă glumă a veselnicului Grabov se isprăvi istoria de dimineață, și Isac luîndu-și ziua bună dela părinți, eși în stradă, trîntindu-și cu nepăsare pe o ureche pălăria virtoasă, destul de învechită. Luța plecă la spital, iar Rachela se coborî la vecină-să, ca să-i povestească cu deamănuntul, ce noroc a dat peste scumpul și alintatul ei Isac.

(Va urma).

Semen Iușchevici

Cuvinte moarte

Era o dimineață limpede de toamnă. O brumă ușoară se întindea peste câmpul sur. Cerul clar și uniform avea ceva casant, de cristal. Aerul era rece și pătrundea adânc în piept ca o lamă de cuțit.

Dinspre Daidir, tunurile toată noaptea nu conteniseră. Parcă tot pământul se dădea de-a rostogolul, ca un bolovan huruind înăbușit,—iar câte odată parcă se surpau stinci în inima pământului. Cerul pe zare scăpăra des în spasmul unor fulgerări scurte, și'n lumina boltită ca o gură, cōpacii goi de pe coama dealului apăreau negri, de cărbune.

Retragerea începuse în timpul nopții. Coloanele răscoliseră drumul prin păduricea tinăără, cu un zgomot de ferărie și roate care nu se mai isprăvea. Capetele oamenilor, supte și aspre, tremurau scuturate, zimțuind zarea cu cornul capelilor ascuțite, ca un fereștrău ce se pornise să taie cristalul cerului. Ochii pierduți fără țintă în noaptea limpede, își arătau doar vagul alb, fixat într'un punct, pe care nu-l vedeau și către care totuși mergeau în neștire.

N'am închis ochii toată noaptea. O baterie care se retrăgea prin ogoarele de pormb uscat, pornise o foșnitură cumplită, amestecată cu pocnetul cocenilor rupți. Din cînd în cînd un jîpet scurt se deslușea, acoperit îndată de zgomotul căruțelor dela coloane care scuturau pământul, la nesfîrșit.

Am trăit o noapte fără să gîndesc la nimic. N'aveam putere să mă întreb unde mergem, și care poate să fie sfîrșitul. Am impresia că nimeni nu s'a gîndit în noaptea aceea.

Ne-am oprit în zori într'un fund de vale. Formația sanitară și-a împrăștiat trăsurile de ambulanțe înalte cît niște biserici. Tărgile au fost coborîte pline cu oameni pe jumătate

adormiți, pe jumătate inexistenți. Viața perzista în ei, fără voia lor, fără ca ei să o simtă, fără să-o mai dorească; era ca efectul unei mașini care continua să umble, după ce ei, care-o porniseră, au murit demult,—dăinuia dela sine în trupurile lor, cum într'un copac abătut din ajun, seva ultimului ceas urca încă spre virfuri.

Momentul retragerii mă apucase pansat; și în lipsa de locuri, am mers pe trăsura de ambulanță, alături de soldatul care mîna caii, sus de tot, pe-un fel de loc mai mult suspendat de cer decît sprijinit de pămînt. Ochii mi-au tremurat toată noaptea pe de-asupra popușoaelor moarte și bronzate care păreau niște alei de plante artificiale, gătite pentru un corțgiu mortuar de lux.

În spatele nostru pămîntul se dărîma ca niște dealuri prăbușite cu fiecare lovitură de tun. Deși veneam de-acolo nu-mi dădeam încă bine sama, unde se întîmplă asta. Totul se petrecuse așa de repede, într'o singură noapte, deodată, după atîtea altele întregi stăpînite de-o liniște de piatră.

Aveam numai impresia senină și plină de-o luminoasă bucurie c'am scăpat dintr'o catastrofă. Parcă pentru mine se sfîrșise orice durere, cu toate că nu știam ce se poate întîmpla și nu aveam puterea să mă gîndesc la nimic în viitor.

Soldatul de-alături pe care atunci îl văzusem întăia oară, stringea cu stîngăcie cele patru hățuri, silind să scape coamoara din cutia aceia mișcătoare, din care nu mai venea nici un geamăt, nici un semn de viață. Prin tocatul roatelor numai odată a pătruns un glas stîns:

— Mai încet, fraților...

Caii lăsați la pas dădeau cu nepăsare din cozile scurte, și capetele lungi se bălăbăneau la dreapta și la stînga cu fiecare pas. De pe părul ud se ridicau aburi albi.

Am trecut la marginea unui crîng uscat. La o detunătură puternică, frunzișul veșted avu o foșnitură sinistră de coroană aruncată pe-un sicriu.

Nu știu cît am mers așa. Piciorul strîns în bandajul proaspăt îmi părea de plumb și se clătina greu ca un obuz. Cîteodată parcă-mi era frică să nu se prăvale singur de-alături de mine. O clipă mi-am adus în mințe împrejurarea: Umbre negre răsărind de-asupra unui șanț,—pe urmă un om mare, mare, care a crescut din noapte în fața mea, și înainte de a fi făcut ceva și de-a ști unde merg, un bizîit stăruitor ca de țîntar, o înțepătură caldă în pulpa piciorului și o țîșnitură ferbinte și gîdilitoare în podul palmei, pus deodată de-asupra ranei. Apoi, un picior lipsă, pironit cu un cui înroșit undeva în aer, o aruncătură în vid, o cădere în care pămîntul se învîrtea întreg cu tot ce era pe dînsul, și-un zgomot puternic care vîra aerul în piept ca pe-o vargă de oțel.

Împrejur la cîțiva pași, în noapte, o manta sură înghe-

boșată ca un morman de cenușă, din a cărei sfîșietură deasupra eșea ceva care semăna cu un trunchiu de copac tăiat.

Toate gândurile s'au amestecat scuturate de hurducătura trăsorii în mers.

Eram obosit. În piciorul greu pe care-l simțeam în coaja de oțel a bandajului, simțeam o durere mișcătoare, purtată acolo de niște ființe mici, cu piciorușe subțiri, ascuțite și rezezi.

M'au întins cu fața în sus pe-o targă așezată jos pe fundul văii în care ne oprisem. Dimineața era senină. Cerul, așa cum îl priveam, se ridica din ce în ce mai sus—înalt cum nu-l mai văzusem niciodată. Mi se părea că eșisem din noapte ca dintr'o mină care s'a prăbușit. Dinspre răsări, coama dealului se lumina livid și stăruiitor. Peste fața ce eșea de sub cerga ce mă acoperea, aerul dimineții trecea rece ca o apă de izvor.

Doctorul cu sanitarii începură inspectia rănișilor din trăsuri, pentru schimbarea pansamentelor. S'au suit încet, aplecînd capetele sub acoperișul scund al trăsorii, și după o vreme s'au scoborît, dînd ordin să se dea jos și să se întindă pe targă unul din cei dinăuntru.

Cînd au dat perdeaua de pînză a trăsorii la o parte, am zărit colțul banchetei din dreapta, cu un șir de mîntăli albastre, băgate una în alta pentru a se susține reciproc, și două fețe livide și imobile, plecate în jos, cu ochiul fix și pierdut.

Doi soldați au scoborît pe o targă pe cel arătat de doctor, și l-au așezat nu departe de mine.

Era un om aproape bătrîn, cu o musteață mare de culoarea tutunului, căzută în neregulă peste gură, lăsînd să se vadă numai buza de jos, uscată, ca o bubă.

Fața avea o înfățișare de pergament boșit.

Clarul dimineții îi lumina straniu figura. Ochiul îndreptat spre cer, rămăseră deschiși fără să clipească; parcă de sus, din cer, cineva îl fixase și se uita adînc în sufletul lui.

L-au desfăcut la piept, și tunica prinsă de cămașa însîngerată pîrii scurt. Nu fusese încă bandajat.

Nu știa nimeni cine l-a adus și l-a așezat în trăsură; numai așa, cu cămașa de pînză aspră cocoloșită de-asupra pieptului. Cine știe cine-l adunase de pe cîmp, în grabă, cu un gest de gospodar care ridică ultima zdreanță din casă în clipa cînd o părăsește pentru totdeauna. Au început să desfacă boțul acela de cămașă și de singe. Mi-am întors capul în cealaltă parte.

Cînd m'am uitat din nou era cu pieptul gol. În partea dreaptă prin părul aspru și încilcit care-l acoperea, am văzut abia un punct negru. Un punct mic, așa cum e o pată pe care ai face-o cu virful unui deget. Era ceva așa de mic și neînsemnat. În urma spălăturii făcute pata mică lăasă să se prelingă, prin golul dintre două coaste, o șuviță aproape roșie.

Rănitul nu făcuse nici o mișcare, nu scosese nici un sunet. Ochii rămaseră tot așa, pironiți de sus, din cer.

Doctorul avu o privire desnădăjduită de om bun, dar ale cărui puteri se sfârșeau acolo, la pata aceia neagră, mică — ca o pată făcută cu virful degetului.

Deodată fața rănitului se contractă. Cu o sforțare care-i crescuse sbirciturile feții, se ridică puțin în coate, apoi recăzu. Întinse mâna spre cel ce s'apropiase să-l culce iar și vroii să vorbească, să spue ceva.

Limba se văzu o clipă ezitând în părul musteților căzute pe gură, și-abia un bilbiit slab putu să rupă tăcerea. Fața avea ceva întrebător, se desprindea de toată ființa lui, ridicându-se singură spre soldatul de-alături. Făcu un semn cu mâna, ca și cum ar fi chemat pe cineva să-i spue la ureche. Gura i se descleștă în răstimpuri lungi, îndemnând, într'o tăcere grea, cuvintele pe care nu putea să le spue.

Am simțit că vrea să vorbească, să spue ceva. Tot efortul lui era pentru asta. A deschis odată gura tare cu o hotărâre teribilă, ca și cum ar fi vrut să spue un gând întreg deodată, și mă așteptam să articuleze măcar un sunet care să însemne cel puțin începutul unui cuvânt pe care să-l ghicesc apoi.

Sforțarea aceasta îl obosei peste măsură. Cuvintele căzură într'însul, adinc, și se înecară tăcute pentru totdeauna.

Murise.

Soldatul de-alături scoase o balistă albastră cu margini roșii și o întinse pe fața mortului.

De-atunci au trecut patru ani și mă chinuește și-acum taina cuvintelor pe care nu le-am putut auzi.

Oare ce-a vrut să ne spună?

O ultimă dorință, nouă, niște străini care-l văzuserăm atunci pentru întâia oară?...

Nu'nțeleg cum a putut să moară.

...Pe undeva țărîna unui mormint parcă se ridică întrebătoare, așa cum se ridicase fața aceia uscată, atunci cînd vroia să vorbească.

Demostene Botez

Din registrul ideilor gingașe

Pentru noi bărbații toți, femeia este un fenomen banal, obsedant și grav. Cu deosebiri, se înțelege, după vîrstă, temperament, rasă și sferă socială, — dar nu prea mari, fiindcă raporturile naturale și istorice de care vorbesc aici sînt doar din cele mai uniforme.

Printre pușinii iluștri pe care-i pomenește lumea ca supreme excepții, Spinoza și Kant, de exemplu, nu mai apar, deaproape cunoscuți, atît de excepționali cum obișnuit se crede. Kant a pierdut desigur cîteva clipe de tihnită reflecție pentru a-și întemeia sistematic hotărîrea de a nu se însura; Spinoza a fost îndrăgostit, ca cel mai simplu tînăr; iar un alt mare izolat, Descartes, a avut un copil natural. Insfirșit nu fără bună și delicată logică a imaginat legenda, într'o caracteristică apropiere cu lumea feminină, pe Isus, straniul nostru zeu revoluționar. Norma este prin urmare absolută; genii și zei sînt cuprinși de dînsa.

Dar cea mai groasă banalitate se preface într'o arătare misterioasă și străină, oridecîteori ea, prin cine știe ce ascunse întîmplări ale gîndirii, se rupe din lanțurile greoaelor asociații care nasc și nutresc toate banalitățile comode ale vieții practice.

„Nu cred că un om de rasă europeană, dacă nu se va mîrgini la superficialități și aparențe, va putea pricepe și descrie pe femeia japoneză întocmai cum este... Rasa galbenă și rasa noastră sînt cei doi poli ai speciei omenești; sînt între dînsese deosebiri extreme pînă în modul de a percepe obiectele exterioare, și cunoștințele noastre asupra lucrurilor esențiale sînt adeseori contrarii. Nu putem niciodată pătrunde cum

trebuie într-o inteligență japoneză ori chineză; la un moment, cu o misterioasă spaimă, noi ne simțim oprii de stavile cerebrale, peste care nu se poate trece: oamenii aceștia simt și gândesc dea'ndoasele decît noi". Loti scrie aceste, cel veșnic îndrăgostit de misterele celor mai depărtate străinătăți. Fără îndoială, în locurile acele și în fața acelor neamuri în tot chipul depărtate, fiorul neînțelegerii, farmecul iritant și descurajator al sufletului exotic, ne ia cu o surprinzătoare violență. Totuși, oriunde am fi, în curentul adormitor al vieții celei mai normale, ne împresoară statornic și latent, exotismul claselor, înstrăinate una altele prin hotare săpate de vremuri de luptele variate și îndărătnice ale vieții istorice. Cași portul arhaic, cași fizionomia atît de ciudat șireată și naivă a țăranului, haina pestriță a femeilor noastre, penele enorme bizar așezate pe cap, încălțămîntea care le înțepenește piciorul într'un unghiu absurd, nu-ți apar acestea, în clipele rare de lucidă și liberă contemplare ca simboluri pipăite ale profundelor înstrăinări sociale? Nu te izbesc atunci raporturile aceste, atît de viu desenate și colorate ca semnele unei lumi de tot depărtate și stranie?... Astăzi, cînd pornirea către aplanarea și egalizarea istorică este mai violentă ca alte dăți, deosebiriile aceste capătă un relief cu deosebire aspru.

Astfel femeia ne apare ca o exotică icoană. În farmecul ei, atît de bogat și de subtil amestecat, sentimentul straniului este, pentru acei capabili să dăm femeii o atenție mai puțin vulgară, ingredientul cel mai specific poate, și cel mai ascuns. Însă atotputernica atracție sexuală oprește deobiceiul pe bărbat de a simți deslușit, că tocmai acea încîntătoare înstrăinare maschează un ferment de străveche și temeinică ostilitate. Ca toți obișduiții, femeia ne dușmănește, pe noi stăpînii tuturor drepturilor, cu o nealterabilă și naturală persistență. Dar noi, care ne-am bucurat atîtădată fără grijă și discreție de puterile noastre, am intrat acum, asemenea zeului Wotan, pe calea fără întoarcere a concesiilor și învoelilor; iar decînd ni s'a întîmplat aceasta, pitorescul atractiv al raselor și claselor pe care voința noastră nedelicată le-a făcut inferioare și nevoiașe, a început să ia un gust supărător. Dorința avem încă de a ne apropia cu o indulgență ori chiar respectuoasă curiozitate de cultura preistorică a țăranului genuin, atît de atrăgătoare pentru noi ca una ce ne este așa de străină și ne pare așa de ciudată; dar vrăjmășia este astăzi prea manifestă, pentru acei care sîntem destul de lucizi, și dorința aceea conciliantă ori rămîne o fadă și echivocă convenție literară, ori este cu totul stricată de o iritație amară, de o îngrijorare gravă de care nu mai putem scăpa.

Oricum ar fi, mai greu de constatat față de femei, mai ușor față de celelalte clase și rase obișduite, vrăjmășia aceasta ajunge în zilele noastre atît de patență, încît nimeni din noi,

vechii stăpînitori pe cale de a fi detronați, nu mai poate să nu o ia în samă. În multe feluri, se înțelege, poate fi luat în samă un asemenea fapt. Înainte de toate, răfuele istorice trebuie făcute cu politică; cred însă că în orice bună politică este loc și pentru a spune deadreptul ce avem pe inimă și în gînd.

*

Ca toți acei pe care voința celor mai tari i-a făcut inferiori și nevoiași, femeile sînt oameni fundamental practici. Omul a cărui voință este supusă altui om, silit fără încetare să pîndească și să ghicească voința acestuia, nu are cum, nu are nici cînd fi contemplativ. Naivitatea specifică din care s'a născut și trăește arta și știința pură, aceste caracteristice copilării bărbătești, nu se poate și nu s'a putut găsi în grad simțitor la femei. Nu se putea atunci cînd sclăvia era fățișe și brutală; nu se putea nici atunci cînd a fost mascată cu tot felul de zorzoane sociale, așa cum s'a întîmplat dela apariția moravurilor cavaleresti încoace. După această prefăcută inovație, femeia a fost silită doar să ducă o politică mai complicată; atîta tot. Era inevitabil ca, instinctiv și de multeori nedeslușit pentru ea însăși, femeia să privească arta și, în general, orice atitudine teoretică, ca un moft, ori ca un ornament bun pentru alte anume scopuri pur vitale.

La toți proletarii și oprimații, aceiași antipatie firească și explicabilă pentru tot ce nu-i imediat util. Curiozitatea pentru obiect ca atare, naiva urmărire a formelor și transformărilor lui, trebuiau să rămînă niște puerilități deșănțate, pentru acel absorbit pînă la ultimele puteri de lupta socială în felurile ei cimpuri. Pentru femei vorba a fost și încă este, cum să rupă mai mult, cele mai adeseori în chip ascuns, din atotputernicia unui stăpîn, care, oricît de batjocorit ca individ, rămînea de temut prin formidabila și absolută consacrare pe care i-o asigura tradiția neîndurată a comunității. Cum în sufletul acesta veșnic iritat de luptă, veșnic lacom de stăpînire, ca orice suflet de sclav, ar putea, ar fi putut încapa poftă și înțeles pentru lucrurile care, prin esența lor sînt cele mai depărtate de asemenea luptă, de orișice fel de luptă?

În situația aceasta de latentă sau evidentă înverșunare pentru a ajunge, sau în satisfacția supremă și indiscretă de a fi ajuns, psihologia feminină a căpătat acel cunoscut caracter de parvenitism specific. De-aceia este cele mai adeseori atît de fals și disgrățios entuziasmul femeilor pentru activitățile pur speculative. De-aceia răsfrîngerea prea puternică a gustului feminin în arte a dat naștere la forme atît de deplorabile cum a fost poezia lirică franceză, și pe urma ei mai toată poezia europeană, dela începutul secolului XVII pînă la nașterea autenticalui lirism modern. A fost ca o răzbunare batjocoritoare

din partea celor ținute la o parte de viața complectă a spiritului. Din această nedreaptă oprire ne-a venit tot ce se cheamă *mièvre*, tot ce-i strîmbăcios și strîmb, toată falșa pudoare, toate convențiile extraestetice, grosolan strecurate în artă sub cuvînt de bună creștere, toate imbecilele deformări sentimentale, născute din visele unor suflete veșnic ofensate de nedreptăți fățișe ori deghizate, veșnic turburate de dorința de a se smunci din legăturile absurde în care au fost încătușate.

Gîndirea științifică și cea artistică, ca forme de pur lux al spiritului, sînt produse ale unor două foarte ciudate tipuri psihice omenești. Un infim număr de bărbați a fost, pe cît se poate ști, în toate timpurile diferențiat de natură pentru crearea și păstrarea specifice acestor domenii, direct inutile, indirect exploatate pentru felurite trebuințe ale vieții sociale. Și, fiindcă între aceste exploatari figurează și aceia de a întrebuița arta și știința ca o parte deosebit vizibilă a costumului de bună creștere, s'a întîmplat ca femeile, în sufletul cărora nevoile robiei au făcut să înflorească special simțul ornamentului, au fost aduse, dela anume vreme încoace să se intereseze într'un anume fel de aceste mijloace suplimentare de găteală. Iar o minciună de salon, o farsă bărbătească cusută cu cele mai vizibile sfori, a venit (firește, din partea bărbaților celor mai străini de producția artistică și științifică) să consacre, sub formă unui dulce și atingător compliment, pretinsul gust și pretinsa dragoste naturală a femeilor pentru artă. Astfel s'au închipuit gingașele, inspiratoare, sfătuitoare și protectoare ale artiștilor, — ori, mai drept, nu atît ale artiștilor cît ale virtuozilor. Pentru că este vorba doar de ornament social, și atunci virtuozul are negreșit toată precăderea. Și influența aceasta s'a exercitat inevitabil în gustul acela specific feminin pe care l-am schițat mai sus.

Despre legăturile false, amărăciunile, dușmăniile crunte și catastrofele sufletești care au înflorit aici, nu se mai vorbește. Sînt banale. Literatura, din motive lesne de închipuit, a exploatat cu preferință aceste triste și comice trageri pe sfoară ale războiului intersexual.

Lupta fără răgaz contra bărbatului și pentru cucerirea și stăpînirea lui în marginile care i-au fost îngăduite, singură lupta aceasta crează și modifică sufletul feminin. Pentru activități de lux nu poate fi loc nici deplin înțeles în spiritul, în voința aceia care nu poate vedea alte motive decît acele hotărîte de pofta necurmată de a se ridica și de a stăpîni, poftă naturală atotputernică în orice ființă robită.

Ca toți desmoșteniții, femeia trăește, în cutele obscure ale sufletului său, din resentiment; este radical prepuelnică, totdeauna la pîndă și fricoasă de a fi păcălită. Ca toți cel tiranisiți și înșelați, ea bănuiește în acele activități care se afirmă

ca inutile, ori o caraghioasă născocire de stăpîn trîndav, ori cine știe ce teatrală înșelătorie pusă la cale de tiran.

Naivitate și inocență poate avea obișnuita jumătate a speciei noastre doar numai în credința ei că are dreptate să lupte fără preget și cu orice preț. Incolo, un practicism absolut o stăpînește. De-aceia este și are să fie un subiect excelent pentru politică, singura treabă pentru care deocamdată poate avea înțelegere adevărată, apetit autentic și capacități natural dezvoltate de condițiile vieții sale istorice. La întrunire, în agitație electorală, în club, în parlament, la vorbă îndărătnică și practic sumară, însfirșit oriunde este chestie de întrecere și de putere, acolo trebuie deschis drum larg supuselor noastre de până eri, care sufocă nerăbdătoare de a se arunca, cu toată lăcomia acumulată, în neastîmpărul vieții publice, în care până acum prea rar numai s'au amestecat ele altfel decît ca inspiratoare oculte și iresponsabile. Să le liberăm dar din ascunzătorile aceste, în care sînt nevoite să se pituleze într'un chip care nu-i nici frumos pentru aspectul, nici sănătos pentru mecanismul vieții cetățenești.

În felul acesta se va curăți și singulara meditație artistică și științifică de diletantismul cel mai fals și mai disgrațios pe care l-a născut cel mai perfid poate din viclesugurile noastre față de femei. După lungi vremuri de viață deplin liberă, cînd se vor fi șters din sufletul feminin semnele cele din urmă ale celei mai curioase sclăvii, se va deschide și mintea femeiască în chip deplin și normal pentru luxurile superb naive ale spiritului.

Anton Gherman

Cronica literară

Cîteva trăsături ale literaturii antirăzboinice

Celînd pe Andreas Latzko —

Cine ar crede că volumul „Oamenii în războiu”, atât de spălmîntător la prima vedere, să fie de fapt o carte răpitoare, un fel de ciudat roman cu un groaznic subiect, dar cu o delicioasă aromă? Da, întrebunţăm adjective şi avem un avînt liric în fraza noastră critică, de parcă am scrie despre o poezie, despre o paslune. E cu neputinţă să scriem altfel despre Latzko, dacă ţinem mai mult la sinceritatea noastră sincer scrisă, decît la prestigiul doctoral al criticii decolorate de eterul abstracţiei.

Dar înaintea lui Latzko sînt, cunoscuţi energicul Rolland, logicul şi sensibilul Barbusse...

Scriturilor ungar îşi joacă şi el armăsarii lui.

*

Energia lui Romain Rolland izvorită din optimismul mistic, funciar, al unei vieţi în care contradicţiile esenţiale au fost deslegate ca în ceruri să cînte toate păsările şi pe pămînt să înflorească toate inimile, — într'o absurdă, copilăroasă şi îndoită bucurie a existenţei, — această energie era lipsită de raţiune. Simţea bine că pacifismul lui Rolland n'are baza de beton armat a creierului. Incercările lui de eşafodare raţională pentru susţinerea construcţiei optimiste n'a dat naştere decît la articole de ziar, scrise în Elveţia în timpul şi — foarte bine spus — „deasupra” marii încăerări. Consecinţa acestui rudiment de logică a fost un fel de imensă pată roşie, stîşiată pe cer — puteai să crezi că e răsăritul: dacă aveai inima lui Rolland; puteai să crezi că e apusul: dacă aveai o inimă ceva mai puţin germanică. Robusteţea lui Jean Christophe, învingătorul unei crime absurde, eroul intangibil al unei iubiri isterice şi deprimate, optimismul care a desfiinţat însăşi moartea — sună zgomotos ca o trompetă de alamă dealungul tuturor rîndurilor pacifice, la gura unui plebeu cîrnat cu puternice instincte sociale.

Adevărata construcție logică, făurită cu o răbdare surprinzătoare, cu o finețe unică și un bun gust atic, e datorită poetului Barbusse. E cunoscut „Le Feu” — mai puțin „L'Enfer” și „La lueur dans l'abime”. Barbusse nu e numai un pasionat iubitor de oameni, ci și un tălmăcitor al acestei iubiri — am putea spune că pasiunea lui e doar o înfinit de deasă țesătură a unor raționamente și că tot umanitarismul lui e scoborit din creier la inimă. Barbusse a voit în primul rând să fie convins — în fața suferințelor morale extraordinare și a terfelirii trupului uman — ca să încerce apoi să convingă și pe alții că aceste batjocuri n'au un scop echivalent în noblețe și dacă scopul însuși ar putea fi suprapețit, găsiindu-l-se virtuți omenești identice cu ale pacifismului integral, acest scop este ales de rapacitatea onora și încuviințat de imbecilitatea tuturor. Credincios originii intelectuale a creațiunii sale literare, cel mai frumos capitol din „Focul” este, în împrejurări crude și un decor dezolant, o pledoarie pentru împăcarea națiunilor. Dar gustul estetic nu-l putea lăsa pe această pantă periculoasă...

Scriitorul cu penița prea subțire pune capăt cărții și reia lupta în viața politică, întemeind o asociațiune (destul de slabă, vai! și fără răsunet remarcabil) pe care o numește — e doar un raționalist — „Clarté”. De data aceasta e liberat de cătușele artei. Poate vorbi de-a dreptul pentru o înfăptuire politică imediată, al cărei înțeles să fie suprimarea războiului. Dar de-aci încolo maniacii artei nu mai au de ce urmări pe Barbusse. Concepției lui politice, i se poate pune în față oricare alta — ea se bucură și suferă după toate legile unor astfel de lupte. E greșită însă credința că Barbusse a fost numai un ziarist care și-a urmărit realizarea ideii lui sociale. „Focul”, prin stilul dur și totuși subțire ca un fir de oțel, prin harul divin care a însuflețit acele fantome și prin intuiția umană extraordinară, rămâne cea mai demnă și mișcătoare contribuție artistică a anilor minjiți de sânge.

N'am putea spune că elementul volițional și cel rațional sînt exclusive în opera literară a fiecăruia din cei doi scriitori. În domeniul psihic nu există proprietate bine delimitată; hotarele sînt todeauna nebuloase. Am voit numai să indicăm locul coloanei vertebrale... Dar lipsea sensibilitatea — cu precădere — în reacțiunea literaturii europene.

Latzko aduce elementul sensibil și numai elementul sensibil. Este poetul prin excelență al acestei reacțiuni. Sensibilitatea (aproape fără nici-o urmă de voință și rațiune) îi e slăbiciunea și tăria; slăbiciunea, că pare frivolă, tăria că atinge adîncurile etern omenești și va putea astfel naviga pe toate apele viitoare. Cele șase nuvele care alcătuiesc volumul sînt lipsite de o compoziție sigură — ceia ce mărește farmecul prin păstrarea unei prospețimi de pictură bogată în culoare. Am suferit deci din lipsa originalului (în nemțește? în ungurește?) căci o specială savoare trebuie să musteze puternică între cuvinte, ca în niște păstăi de leguminoase — și toată cartea asta pare scrisă cu o simțitoare și dulce mină de femeie.

Nefericitul rîndaș ungar, eroul cu sufletul barbar și cu fața răvășită de cirpeliile războiului, soldatul Ióhan Bógdan care se reîntoarce la grajdul în care mijesc crupele cailor și la iubita lui, Marcea — este tipul caracteristic al lui Latzko. Nici-o idee generală din suferințele trecutului, din posibilitățile viitorului. Ióhan Bógdan

pălmuește și cit pe aci să gitue pe socialistul ghebos care încearcă să-i schimbe ideile asupra rostului claselor sociale, asupra inutilității și nedreptății războiului. Alta e suferința lui. „In umbra frumoșilor salcimi pe care el îi văzuse crescînd, și care îl văzuseră pe el crescînd, i se păru deodată că se întilnește față în față cu Ióhan Bógdan cel frumos, mîndrul vizitiu boeresc. Iși mușca pumnii ca să-și înăbușe suspinele și-și strîngea capul între mini încercînd să cugete... Un infirm nú-i decit un infirm.

Marcea se logodise cu Ióhan Bógdan, nu cu monstrul ista care venea acum acasă... Patria! Dar ce? Cu patria la braț avea să se ducă ea la altar? Cînd celelalte femei au să-i plîngă de milă, ea are să le arate patria? Ce? Patria mînă caii inhămați cite patru cit îi țara, cu pălăria fluturînd de panglici?”

E singura suferință pe care, subt diferite aspecte, o înțelege Latzko, scriitorul ungar prețuitor al fericirilor prea sensibile. In „Botezul de foc” tragedia sufletească a căpitanului Marschner n'are altă origină. In „Camaradul” durerea provine din pricina unei sensibilități *dela distanță* — fără alt amestec cerebral. Eroul mărturisește că și-a găsit însirșit un camarad: un mutilat de războiu, pe care nu-l poate uita. „Iată-l în picioare în spatele meu, îl simt. Dar chipul lui îl am în fața ochilor, pe fila nesisă ca un cuvînt în relief și condeiu meu se trudește să-l acopere cu fraze ochii, măcar ochii care mă privesc cu atita dojană...”

Nu e de mirare deci că un asemenea temperament, setos după savoarea primă a celor citorva simțuri, atît de umane prin confundarea întregel omeniri în același ocean al deliciului existenței, să aibă o idee prea mică asupra originii războiului. Foarte pe scurt, scriitorul ungar ne lămurește — de altfel în chip mișcător — că pricina războiului stă în citeva cuvînte, profitabile doar furnizorilor militari: „Front”... „Inamic”... „Moarte eroică”... „Izbîndă”... „Cu limba aprinsă, cu ochi scînteetori, dulăii se repăd asupra lumii. Ei mișcă, hăituesc, împing unii pe alții, pe milioanele de oameni cărora li s'a inoculat cu scrupulozitate toate vaccinurile; îi fac să se îngrămădească cîntînd în trenuri care merg pe 'o cale opusă; îi fac să se sfarme, să se spin-tece și să se împuște, să-și dea carnea, să-și dea oasele pentru alu-atul insingerat care va pregăti plăcinta de unde fericții vor mușca cu toată pofta: acei care vor fi vindut patriei piei de vită cu un ciștig de sută la sută, în loc să-și ducă la bilci pielea proprie pentru un franc și jumătate pe zi...”

Leacul anti-războinic este și el indicat — și are același valoare mică, salvată însă de o reală frumuseță literară. Căpitanul Marschner își spune că se va înapola acasă, dovedind că primește mai curînd să fie ucis decît să ucidă. E numai revolta sensibilității — întoarsă odată în șarjă („Invingătorul”) împotriva generalului pentru care războiul este numai un „Moș-Crăciun plin de daruri”. Dar cel mai simplu cetitor știe că atita vreme cit istoria nu e dusă de sensibilitate ci de alte forțe, indoiala e o lașitate deghizată. Și întrebarea se pune: intrucit sensibilitatea revoltată poate intra în socoteala istoriei, și în caz că ar copleși un fragment de omenire — restul nu și-ar lua poate o groaznică revanșă?

Dar mult mai caracteristic — și al cărui suprem merit e numai frumusețea — e cellalt leac: femeia. Ea poate și trebuie să vindece omenirea de războiu. Groaznice nu sînt sub-pusele etaje ale infernului modern — ci plecarea spre infern. „Crezi tu că am mai fi plecat noi dacă nu ne trimeteau femeile la războiu? Crezi asta? Dar întrebă pe rîndașul cel mai idiot să ți spuie de ce își pune crucea cînd pleacă în permisie... Ca să aștepte pe fata care-l așteaptă, ca să momească pe altele, ca să facă pe mehenghiul pe lângă femei, ca să pue mîna pe ele... de asta, vezi, și nu de alta. A! da, ne-au trimis acolo... Dacă nu ne-ar fi lăsat să ne tesculm în vagoane, dacă ar fi țipat că nu le trebuie asasini, ce general de pe pămînt ar fi fost în stare să facă ceva? N'ar fi plecat unul, dacă ar fi țipat că nici-una nu are să se culce cu un om care a ucis. Auzi tu, nici-unul! O, n'ași fi crezut niciodată că ele vor primi asta. Imi ziceam eu: se prefac, se stăpînesc, dar cînd au să audă mașina fluierînd, a! atunci au să țipe, au să ne smulgă din tren și au să ne salveze... Gîndește-te că *ar fi putut* să ne salveze, și că s'au mulțumit numai să fie crude... Și asta pretutindeni... în toată omenirea l...”

Andreas Latzko nu putea gîndi altfel. El a cerut ajutor acolo unde va fi simțit că e mai bine înțeles, și poate lubit.

Reacțiunea antirăzboinică în literatura europeană are această formă organizată, aidoma cu un suflet conștient și activ. Cel trei scriitori au cuprins în opera lor trăsăturile disparate care au mijit în gîndirea contemporană — și au suflăt asupra lor ceva din sufletul viu și turburător al lui Dumnezeu.

F. Aderca

Cronica Externă

Cursul evenimentelor mondiale în anii viitori nu poate fi prevăzut. Negura care ne învăluie este mai deasă ca de obicei.

...Viitoarea grupare a națiunilor, viitorul lumii și în special al Europei vor fi determinate prin prietenii vechi și nouă.

(Lloyd George, 18 Mai, 1921)

Ideia unui nou războiu cu alte directive decât cel așa zis mondial era considerată încă acum un an, pentru multă vreme, ca o imposibilitate morală și materială. Luptele continuau, ce e drept, în diferite regiuni ale Europei, dar ele făceau parte din marele și anevoiosul proces de lichidare a războiului care încetase în mod oficial. Alte lupte nu existau și nu se puteau concepe. Dece? În primul rând desigur pentru că omenirea nu era nici dispusă, nici în stare să ducă un războiu provocat de ambiția sau de nepriceperea citorva diplomați. Pe urmă, pentru că elaborarea păcii ținea încă laolaltă toate statele care luptaseră pe același front. Solidaritatea aliată, ce fusese poate o solidaritate morală, devenise una de interese. Dintr'însa eșisera tratatele a căror executare era încă în discuție.

Dar cu timpul își făcură loc interese care nu derivau din tratate sau care nu-și găsiseră satisfacerea în ele și aceste interese nu mai erau convergente și deci nu mai puteau angaja solidaritatea interaliată. Cu timpul apoi statele, înțelegând pe acele care mai pot face o politică mondială, părăsiră tabăra comună cu drumurile ei politico-militare indicate de ținta supremă a războiului pentru a merge de astădată pe vechile drumuri ale păcii, adică ale tradiției politice individuale. Și pe măsură ce divergențele se schițau, foarte palid bine-înțeles, dar totuși foarte precis, se putu vedea că tabloul politic nu fusese schimbat decât în parte prin rezultatele războiului, că acesta nu fusese un războiu în adevăr mondial, întrucât nu soluționase chestiuni mondiale de foarte mare însemnătate și nu deslegase în formă durabilă nici pe acele care își așteptau direct deslegarea. Se putu—cu alte cuvinte—vedea că nici materia conflictelor nu fusese epuizată, nici puterea lor de inflamare nu fusese îngrădită. Această inflamabilitate își găsea expresia în menținerea întregului aparat militar naval și terestru. Era suficient pentru a putea înțelege că războiul va intra cu același măsură cași până acum în calculele politice și că acesta va avea să fie adevăratul războiu mondial.

Nu este rolul nostru de a face profeții, ci numai de a înregistra realitățile. Ne mărginim deci aici. Cum este vorba numai de curente de politică mondială, ele sînt ușor de definit. În antagonismele actuale și viitoare care vor influența toate faptele politice oricît de mărunte și oriunde s'ar produce, politica europeană ca totalitate va fi un element de al doilea plan, iar țările naționale din Balcani și din noua Macedonie ce începe la Reval și se termină la Fiume, nu vor avea în marele joc decît rolul unor pionii de șah. Dacă politica independentă a fost pînă la 1914 o iluzie, ea este de acum o absurditate. Chiar alianțe ca Mica Înțelegere sau grupări de interese ca acela ce va eși din conferința dela Porto-Rose nu se vor putea ridica niciodată la însemnătatea unor individualități autonome, ci numai la acela a unor piese utile în marele angrenaj mondial.

Nu este necesar ca acel conflict mondial, dacă ar fi să izbucnească vreodată, să înglobeze în mod automat aceste grupări mai mărunte. Politica nu va ajunge, nădăjduim, niciodată la astfel de grad de mecanizare. Și invers, nu este necesar ca un conflict local, care ar putea să se aprindă în disprețul Ligii Națiunilor, să declanșeze o conflagrațiune mai largă. Războiul balcanic din 1912 a putut produce pe cel din 1914, dar faptul nu poate avea valoarea unei regele generale. Un lucru însă este sigur și necesar: Orice conflict local va fi condus în mod aproape invizibil de interesele mari mondiale și va avea rezultatul pe care ele îl vor dicta sau îl vor îngădui. El va fi astfel o piatră de încercare pentru lupta dintre acele interese primordiale.

Factorii de primul plan sînt pentru moment Anglia, Statele-Unite, Japonia și Franța, ca element de compensație. Toate acestea duc o politică de izolare, o politică insulară în sens propriu și figurat, toate se concurează pe terenul economic, toate au deuseșuri de apărut și de cucerit. Chestiunea Pacificului ridică față în față într-o rivalitate ireductibilă Japonia și Statele-Unite. Anglia este legată de Japonia printr-o alianță mai veche, a cărei reînnoire nu poate fi ascunsă astăzi în urma vizitei foarte semnificative la Londra a moștenitorului tronului japonez și lucrul nu trebuie să surprindă. Politica britanică, în marile ei liniamente urmărite cu o consecvență neînfrîntă dealungul veacurilor nu poate fi împiedicată de considerații de rasă sau de limbă. Identitatea anglo-saxonă nu va fi în stare să oprească un conflict chiar armat între Statele-Unite și Imperiul Britanic. Anglia și Dominioanele ei au în Pacific interese care se acoperă cu ale Japoniei. Ea vede ridicîndu-se din ce în ce formidabila flotă comercială americană gata să-și smulgă supremația mărilor. Chestiunea petrolului este și ea redusă în ultimă analiză la o cruntă luptă anglo-americană. Nu mai vorbim de rivalitățile economice și financiare.

Antagonismul acesta s'a arătat cu destulă limpezime în cîteva ocazii, ca de pildă în repartizarea mandatelor asupra insulelor din Oceanul Pacific și în special asupra insulei Yap, care prin poziția ei față de Insulele Filipine are o deosebită importanță strategică. Puterea care ar reuși să-și creeze la Yap o bază navală, ar putea la un moment dat să izoleze Filipinele de America. Consiliul Ligii Națiunilor atribuiseră, după propunerea Angliei, menționata insulă Japoniei. America, nefăcînd parte din Ligă, nu avusese putința să-și valorifice observațiile. Iudată însă după venirea la președenție a d-lui Harding, America interveni pe lingă guvernele aliate pentru a cere o revizuire a mandatelor din Pacific. Anglia nu luă nici-o atitudine, dar Franța răspunse fără întîrziere asigurînd guvernul Statelor-Unite

de tot sprijinul ei. Tot după intervenția Franței chestiunea insulei Yap fu trecută în ordinea de zi a celei mai apropiate reuniuni a Consiliului Ligii Națiunilor. O chestiune similară fu acela a concesiunilor petrolifere achiziționate de Anglia în Mesopotamia. Nu este însă locul aici ca să discutăm politica petroliferă a Americii și amestecul ei în toate exploatațiunile din lume.

Atitudinea Franței cu privire la insula Yap nu este de altfel decât o manifestare ocazională a tendinței de apropiere de marea republică de peste ocean. Simțind rivalitatea ce se schițează, Franța se dă în mod hotărît de partea Americii. Vizita d-lui Viviani în Statele-Unite a avut scopul de a preciza bazele acestei apropieri care e pe cale să devină o „înțelegere cordială”. Ne putem aștepta de acum înainte ca oricâteori Franța ar avea un diferend cu Anglia, fie trecător fie durabil, America să fie alături de ea. Și vice-versa.

Interesant și foarte bogat în învățăminte privitoare la aspectele europene ale rivalităților mondiale este recentul diferend silezian. Franța are în politica continentală două ținte paralele: Incercuirea Germaniei și supremația franceză în orientul și centrul Europei. Pentru Anglia, izolarea și anihilarea puterii germane nu poate fi o țintă permanentă. Ea nu cunoaște decât o singură atitudine față de continentul vechiu: politica echilibrului. Veleitățile de dominație continentală ale Franței nu se pot împăca cu tendințele de echilibrare ale Angliei. Or, pentru stabilirea echilibrului, Germania este un element indispensabil. Deasemenea nu poate fi decât utilă perpetuarea unor mici dar serioase neînțelegeri dintre tinerele state răsăritene. Alci stă chestia diferendului relativ la Silezia superioară.

Anglia nu privește cu simpatie existența statului polonez. Este desigur și o chestie de sentiment, dar mai ales una de interes. Polonia practică un anumit imperialism nesănătos care lucrează mină în mină cu expansionismul Franței. Polonia este o unealtă franceză care după concepția britanică nu poate fi lăsată să devină prea puternică. Germania dimpotrivă trebuie să fie menținută pentru a contrabalansa aceste tendințe de supremație și pentru a putea fi utilizată de Anglia și în viitoarea politică față de Rusia și în eventualele complicațiuni mondiale.

Din aceste motive atitudinea Angliei în problema bazinului industrial din Silezia a fost dela început fixată. Încă în timpul tratativelor de pace ea a stăruit pentru admiterea plebiscitului, pe care Franța nu-l socotea necesar. Tot Anglia a fost aceea care mai târziu a impus ca emigrații din Silezia să fie admiși la vot în aceeași zi și în același loc cași populația băstinașă. Faptul acesta a avut de altfel o influență decisivă asupra rezultatului. Ce a urmat, se știe: Polonia încearcă să surprindă pe aliați, înainte de delimitarea definitivă a provinciei, prin crearea unei stări de fapt favorabile pentru ea. Delegatul polon Korfanty,—un om de o rară putere de acțiune și de o egală abilitate—aduse la îndeplinire lovitura. Detașamente de agitatori intrară în mod clandestin în zona industrială și înarmară muncitorimea polonă. O grevă generală fu imediat declarată și toată provincia era amenințată să cadă sub teroarea bandelor polone. Trupele aliate, compuse din 12.000 Francezi și 2000 Italiani, nu erau în stare să mențină ordinea și nici nu aveau libertatea să reprime cu forța insurecția. Aliații nu erau dispuși să verse sânge. Și totuși lucrurile nu puteau rămânea aici.

Atunci Lloyd George pronunță în Camera Comunelor vestitul discurs, care căzu ca o bombă în cercurile diplomatice. D-sa atacă în termeni hotărâți guvernul polon pentru amestecul său în Silezia. Insurecția polonă din Silezia violează tratatul de pace—spunea el—și trebuie condamnată. Tratatul de pace nu poate fi lăsat la discreția învinșilor, dar nici la bunul plac al învingătorilor. Soarta Sileziei va fi hotărâită de Consiliul Suprem și statele interesate sînt datoare să aștepte în liniște deciziunea. Provocarea Poloniei ar putea da Germaniei ocazia să riposteze și atunci tratatul ar fi sfărîmat. Dar Lloyd George nu se oprea aici; el anticipa asupra deciziunii ultime, contestînd Poloniei orice drept asupra zonei litigioase. Discursul primului-ministru britanic fu întîmpinat cu o unanimă protestare în Franța. D. Briand arăta că îndemnarea Germaniei la intervenție era inadmisibilă și se grăbi să telegrafizeze la Berlin că cea mai mică mișcare va atrage în mod automatic ocuparea basinelui Ruhr. În clipa aceea critică, situația a fost salvată de guvernul german. Cancelarul Wirth a avut atunci marea prudență de a nu specula diferendul franco-englez. El rămase în rezervă și declară neted că Germania înțelege să aștepte și să se supună hotărîrii Consiliului Suprem. În același timp el închise granițele spre Silezia. Criza trecuse.

Aliații căzură apoi de acord asupra necesității de a pune capăt agitațiunilor și de a pregăti în mod conștient deciziunea finală. Anglia trimetea patru batalioane, insurgenții aveau să fie dezarmați, iar granițele închise. O comisiune de experți fu însărcinată cu studiul amănunțit al chestiunii. În momentul cînd va apărea această cronică, Consiliul Suprem va fi probabil în măsură să-și dea verdictul. Dar oricare ar fi el, urmele incidentului și dira profundă, trasă de comentariile necruțătoare ale presei engleze și franceze, vor rămîne. Incidente ca acesta nu trec cu ușurință nici peste cele mai solide prietnii. Un grav dezacord franco-englez a fost posibil. Constatarea aceasta ajunge.

Bine-înțeles că de aici și până la acea conflagrațiune a cărei posibilitate am căutat s'o dovedim la începutul acestei cronice este o mare distanță. Nimeni nu caută războiul cu orice preț. De altă parte curentele politice—nu vorbim de cele ideologice—pentru menținerea păcii și pentru limitarea armamentelor sînt destul de puternice. În America ele și-au găsit expresia în moțiunea Borah votată de Senat. Franța și Anglia nu se pot dispensa de sprijinul reciproc pentru menținerea stării de lucruri creată în comun pentru fiecare în parte. Politica are însă evoluția ei inexorabilă și în calea acesteia se vor ivi complicațiuni ce nu vor putea fi anălțurate decît prin forță. În fața acestei perspective statele europene au datoriat de a stringe rîndurile și de a constitui un bloc unitar de apărare a păcii. Mijloacele ar putea fi găsite. Din nenorocire cronicarul nu este în măsură să opună decît acest deziderat unei primejdii foarte reale.

Cronica economică

Situația actuală a cooperăției în România întregită

Criza de producție a obiectelor de primă necesitate, care bintuie toate țările europene, face ca lumea să se gândească cu seriozitate la rezolvirea problemelor ei de existență.

Evident, că în haosul de păreri și în labirintul de îndrumări, pe care vremurile actuale ni le procură cu prea multă imbelșugare, se pot găsi multe soluții fericite în teorie, dar din punct de vedere practic desigur Cooperăția este instituția, spre care se îndreaptă cugetele cele mai serioase și oamenii cei mai deplin înțelegători ai realităților care ne condiționează viața.

Nu e nevoie nici s'o definim, nici să-i facem apologia. De mai bine de 20 ani, ea face progrese simțitoare printre noi; i-am apreciat rezultatele și—in ce privește satele—putem spune că ea a fost singura pirghie, care a înlesnit înlăturarea celor două mari nevoi ale țărănimii—creditul și pământul. De-asemena nu e desigur locul de a arăta ce a făcut ea în alte țări; pentru aceasta trebuesc lucrări speciale care nu ne lipsesc, dar despre care nu ne putem ocupa aici.

Ne vom folosi însă de ultimele date, pe care le găsim în cele mai recente lucrări, pentru a arăta situația de astăzi a cooperăției în România întregită și pentru a trage concluziile și învățămintele necesare, care să ne poată servi și îndruma în viitor. Aceste date ni le procură în special *Anuarul Băncilor Populare și Federalelor din vechiul regat al României pe anul 1919*, publicat de curind de Centrala Băncilor Populare, în *Anuarul Cooperăției Orășenești* publicat de Direcțiunea Cooperăției Orășenești, iar pentru ținuturile alipite, în monografiile d-lor I. Eneșcu, Ep. Balamace și alții, lucrări care, deși nu sînt speciale pentru cooperăție, conțin însă date suficiente, după care să putem aprecia exact situația cooperăției din aceste ținuturi.

Celace ne izbește dela început ochirea sumară a tabloului cooperăției de azi, este lipsa ei de unitate și uniformitate.

Astfel:

În vechiul regat, avem două feluri de cooperăție: una sătească și alta orășenească, cu două centrale deosebite. Cea a Băncilor Populare îndrumază și controlează 3.114 bănci populare cu

678.061 membri și 243.863.256 lei și 18 bani capital, iar cea orășenească abia 53 bănci, cu 6.918 membri și lei 2.896.183, bani 06 capital, plus 160 societăți cooperative de consum cu 33.470 membri și 3.473.527 lei și 50 bani capital și plus alte 39 diferite categorii (construcții, producție, aprovizionare, desfacere) cu 1.042 membri și 555.060 lei și 37 bani capital varsat. Adică în total Centrala Cooperărilor Orășenești îndrumează și controlează abia 252 unități cooperative cu 41.430 membri și un capital de Lei 6.924.770, bani 93.

La această situație trebuie să mai adăugăm că cele 3114 bănci populare sînt grupate în 45 unități de al doilea grad sau Federale, pe cînd din cele 252 orășenești abia 138 s'au grupat în 6 federale.

Aceasta însă nu este singura anomalie în cooperarea din vechiul regat.

Astfel există bănci populare și cooperative de consum la orașe, de care nu se ocupă Direcția Cooperărilor Orășenești, ci Centrala Băncilor Populare sau cea a cooperativelor sătești.

Apoi cooperarea rurală are ea însăși două direcții, una a Băncilor Populare, de care ne-am ocupat, și alta a cooperativelor sătești, care deși nu supraveghează decât vre-o 554 cooperative de consum, care merg extrem de slab, nu și-a publicat încă anuarul pe 1919, iar situația lor e cu mult inferioară celei din 1913 de cînd posedăm date mai sigure și cînd se putea evalua la 835 de unități numărul societăților cooperative de consum, cumpătări, păduri și diverse cu 38.500 membri și aproximativ 438.000 lei capital.

În schimb obștile care au și ele o direcție aparte, se pot considera ca inexistente. Comitetul Agrar le-a desființat și reînființat de atâteaori, încît ele se pot asemăna foarte bine cu bolnavul, pe care doctorii dintr'un sentiment de milă, comun tuturor muritorilor, îl mîngie și-l tăgăduesc gravitatea bolii, dar nu fac nimic pentru a-l vindeca. *Toți recunosc utilitatea lor, dar nimeni n'a lucrat pentru ele...*

Ultima circulară a Comitetului Agrar este tipică: " Ea spune: „Acolo unde s'a aplicat improprietărirea (care? cea a inginerilor, ori cea cu certificate? N. A.), supravegherea culturii și întocmirea debitelor se face direct de către consilierul agricol, prin organele sale, agronomi regionali și agenți agricoli, iar obștile și comitetele intră imediat în lichidare. În restul cazurilor (adică în mai toată țara, căci moșii parcelate sînt prea puține. N. A.) rămîn în funcțiune tovărășile actuale (obștile de improprietărire și comitetele). Se lămu-rește (?) că tovarășile vor rămîne acolo unde improprietărirea nu s'a aplicat în mod definitiv și acolo unde sătenii cer în mod indiscu-tabil ca tovarășia să rămînă și în anul acesta (numai? N. A.) până la desăvîrșirea lucrărilor de improprietărire”.

Dar dacă sătenii nu cer, iar improprietărirea definitivă nu s'a aplicat? sau: dacă sătenii cer și improprietărirea s'a aplicat? unde rămîn și unde nu rămîn obștile?

Cît privește vechile obștile de arendare, care în terenuri neex-propiate, ele sînt atît de puține, și atît de lăsate în părăsire, încît nici nu se pomenește de existența lor. Această situație ce s'a creat obștilor pare foarte naturală dacă privim chestiunea numai din punc-

* Vezi Pr. C. Dron, „Tovărășile jărănești”, pag. 247.

** No. 24 din 12 Aprilie 1921.

tul de vedere al împroprietăririi țăranilor ; ea e însă cu totul vinovată, dacă privim chestiunea din punctul de vedere al intereselor superioare de stat, al necesităților sociale care subsistă la baza oricărei organizațiuni omenești.

Aceasta este în genere situația cooperăției în vechiul regat.

Dar în celelalte ținuturi ?

În Ardeal (Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș) am avea vre-o 1.236 unități cooperative. Ele sînt însă în majoritate străine. Românești sînt numai 70 de bănci populare, 377 de consum și 14 de producție.

Dintre cele străine o atențiune deosebită merită cele săsești, care atît ca număr, cit și ca organizare, merită toată lauda. E de ajuns să spunem că cei aproximativ 250.000 Sași (suflete) existenți în Ardeal, au singuri ei 184 bănci populare, cu 16.882 membri cu 402.567,98 cor. capital vărsat, plus 59 cooperative de consum cu 3.940 membri și 59.955 cor. capital, pe lîngă alte 5 cooperative de producători de vinuri, cu 176 membri și o moară cooperativă*.

În Bucovina, din cele 827 cooperative, abia 223 sînt românești, restul aparținînd Rutenilor (326), Germanilor (112), Evreilor (101), Polonezilor (14) și la diverși (41). În Basarabia însă avem : 429 cooperative de credit, 603 de consum și 13 uniuni de credit și consum**, toate de dată recentă și nu tocmai consolidate, toate înglobate în Directoratul Agriculturii (serviciul de stat al cooperăției din Basarabia) care le controlează, dar toate fără legături mai strînse cu restul cooperăției din România întregită.

Aceasta este situația. Am putea spune că ea reprezintă, din punct de vedere al numărului și calității, un mozaic de forme cooperative, răsplatit aici mai compact, dincolo mai dispersat pe tot întinsul României Mari, iar din punct de vedere al organizării și al administrației, o situațiune care s'ar putea numi cu drept cuvînt *haosul cooperativ*. Căci, dacă în ce privește ținuturile alpine, e foarte natural ca cooperăția să difere și ca număr și ca organizare, e cu totul de neînțeles, de ce în vechiul regat există două feluri de cooperăție, cu două centrale deosebite: una pentru sate și orașe și una pentru... orașe.

Înțelegem ca cooperăția să se grupeze și să se organizeze pe specialități—consum, producție, credit—dar nu înțelegem, că pentru aceleași specialități, să fie organizații centrale deosebite, cu mentalitate deosebită, cu personal deosebit, apăsînd budgetul statului și pierzîndu-și acțiunea în lucruri de amănunt menite a agrava iar nu a soluționa problemele ce li se pun spre deslegare.

Și chiar în ce privește ținuturile alpine, este de făcut următoarea observație : cooperăția fiind o instituție economică, merită a satisface interesele celor nevoiași, ea e aplicabilă tuturor naționalităților, în aceeași măsură. De ce dar organizare pe naționalități ? De sigur, aceasta e o moștenire a statului Austro-Ungar ; dar dacă oamenii de stat ai Austriei aveau interesul să întreție animozitățile dintre naționalități, pentru a putea trăi din conflictul dintre ele, astăzi cînd popoarele foastei monarhii și-au căpătat hotarele naturale,

* Ion și Iuliu Enescu, Ardealul, pag. 13 și 244.

** Ep. Balamace în „Cooperăția în România întregită“, vol I, pag. 52 și urm.

nimic nu le împiedică, de a trăi în bună înțelegere. Înăuntrul noilor state, cooperarea trebuie să fie un mijloc de consolidare și de împăcare a tuturor intereselor, toți având același scop: *rezolvirea necesităților economice și ridicarea din nevoi a claselor de jos.*

Toate aceste ne dovedesc, că ne găsim în fața unor anomalii: că organizarea noastră cooperatistă nu e pe drumul cel bun și că statul, regulatorul tuturor funcțiilor economice și sociale, are datoria de a studia și soluționa problema conform principiilor fundamentale ale cooperăției, care sînt însăși rațiunea ei de a fi, și conform intereselor cetățenilor și liniștei de care avem nevoie toți.

Nu-i vorbă, actualul guvern, printr'un decret-lege din 1920 (publicat în Monitorul Oficial din 26 Sept. 1920), extinde dispozițiile legii băncilor populare în vigoare, asupra tuturor ținuturilor din România-intregită; el însă nu și-a produs efectul și se pare că mai pretutindeni domină încă spiritul de regionalism și neîncredere în vechiul sistem de organizare din patria-mumă. De asemenea, o comisiune de specialiști a studiat chestiunea unificării legislației cooperatiste; ea a depus și un raport cu oarecare concluzii; până acum însă nu s'a făcut nimic din punct de vedere practic, așa încît *haosul cooperativ*, în care ne găsim dela războiu încoace, pare a deveni din ce în ce mai amenințător pentru problemele ce cooperarea își propune a dezlega.

O singură explicație poate avea situația de mai sus: că timpul, de cînd nolle ținuturi s'au alipit la patria-mumă, nu e prea lung. Credem totuși, că cei trei ani, care s'au scurs dela unire încoace, au fost deajuns, măcar pentru un început de unificare, deși ar fi fost de dorit ca cooperarea să fie ea însăși un mijloc de apropiere, atît între cetățenii diferitelor ținuturi, cît și între națiunea dominantă și minoritățile conlocuitoare.

Situația cooperăției astfel cum a fost descrisă mai înainte ne indică însă și alt lucru, acela că dintre toate organizațiile cooperatiste din România-Mare, tot cea din vechiul Regat stă mai bine.

Exceptînd cooperativele de consum și cooperarea orășenească, despre care vom vorbi mai jos, trebuie să spunem că băncile noastre populare sînt în plină prosperare, denotînd o admirabilă organizare de jos pînă sus. Spicujînd numai cîteva din datele pe care ni le procură Anuarul de pe 1919, iată ce găsim:

Numărul membrilor care fac parte din băncile noastre populare este de 678.061, din care 615.443 sau 90.76 la sută plugari. Raportînd această cifră la numărul locuitorilor, avem următorul rezultat: Cele 7.000.000 de suflete, care reprezintă populația din vechiul regat, însemnează cam 1.400.000 capi de familie, așa încît cei 678.061 membri reprezintă 48.43 la sută din populația țării. Cum însă mai toate băncile populare sînt la sate și cum proporția țărănilor față de orășeni e cam de 80—85 la sută, rezultă că numărul capilor de familie țărani e cam de 1.200.000, față de care proporția celor ce fac parte din băncile populare este de 56.5 la sută.

Din acest punct de vedere sîntem printre cele dintăiu țări din lume, căci nu ne întrece decît Danemarca, cu cooperativele ei de producție, foarte bine organizate.

Capitalul social pe care acești 678.061 membri l-au vărsat, însumează cifra de lei 243.863.256 bani 18, ceace revine în termen mijlociu cîte 360 lei de membru.

Din acest punct de vedere este de făcut următoarea observație: Fiindcă între membrii băncilor populare figurează — într'o proporție mică — și alte categorii sociale decît plugari (meseriași, funcționari, comercianți, proprietari, învățători, preoți), este o întrebare capitală aceia de a se ști în ce măsură capitalul băncilor populare este țărănesc curat. Anuarul pare a avea în vedere suma de 2.000 lei, ca reprezentînd maximum de capital țărănesc într'o bancă populară și, pe această bază, proporția capitalului ar fi de 58 la sută. Noi credem însă lucrul exagerat. Înainte de războiu limita capitalului țărănesc se considera îndeobște suma de 500 lei, iar proporția capitalului țărănesc, socotită pe această bază, era de 40.72 la sută (1912). Astăzi cifra la care trebuie să ne oprim este 1.000 lei și în acest caz proporția capitalului țărănesc este de 39.27 la sută sau rotund 40 la sută, adică cam aceiași proporție ca în 1912. Și cînd ne oprim la această cifră nu comitem un arbitrar; în adevăr, numărul membrilor cu capital pînă la 1.000 lei este 611.380, adică tocmai — sau aproape — cifra care reprezintă categoria plugarilor care este 615.443. În 1912 cifra plugarilor era 512.426, iar cifra depunătorilor pînă la 500 lei 519.787, deci aceiași — sau aproape aceiași — proporție între unul și altul, de unde rezultă că suma de 1.000 lei se poate considera în termeni generali ca maximum de capital țărănesc.

La aceiași concluzie ajungem dacă ne referim la depunerile spre fructificare care în 1912 erau țărănești în proporție de 40.54 la sută, iar astăzi sînt în proporție de 31.53. În orice caz situația de astăzi indică o ușoară sporire a capitalului și mai ales a depunerilor celorlalte categorii sociale, ceace nu e un rău, dar ceace necesită oarecare explicațiuni.

Mai întăiu trebuie de remarcat un fenomen nou, acela că pe cînd la 1918 numărul plugarilor în băncile populare crescuse în raport cu anul 1912 cu 65.599 membri, acel al celorlalte categorii se micșorase.

La 1919 constatăm însă fenomenul contrar: toate celelalte categorii au un număr sporit de membri, pe cînd categoria plugarilor sporește numai cu 37.418 membri. În special numărul membrilor de sub categoria „proprietari” crește dela 5.037 (1918) la 9.004 (1919), pe cînd dela 1912 la 1918 el scăzuse dela 5.269 la 5.037. De asemenea numărul comercianților care la 1912 fusese 9.848, scade în 1918 pînă la 9.500, iar în 1919 se ridică la 11.030.

Faptul că în ultimul timp proporția celorlalte categorii față de „plugari” a crescut, și că deci 60 la sută din capitalul băncilor populare nu e țărănesc, ar putea face pe unii circotași să zică că aceste bănci au devenit mijlocul legal prin care camatarii satelor storc pe semenii lor, sau „prin care necapitaliștii proprietari sau neproprietari plătesc dobîndă capitalului”, cum spunea Kautsky. Chestiunea a și fost discutată amănunțit de defunctul C. Dobrogeanu-Gherea în *Neo-îobăgia*, din acest punct de vedere, dar ea nu comportă mare îngrijorare, într'u cît chiar dacă ar fi așa, nu e un rău că băncile populare au atras capitalurile frunțașilor săteni. Dacă aceste capitaluri nu ar fi venit în ajutorul sătenilor prin băncile populare, care au dat în termen mijlociu modesta dobîndă de 6 la sută la capital și

maximem 5 la sută la depuneri, ele ar fi ajuns la săteni sub forma împrumuturilor cămătărești, cu dobloda urcată, celace ar fi fost un rău incalculabil de care abia am scăpat. Faptul că capitalul nețărănesc a crescut, poate fi însă o dovadă de enorma încredere ce băncilor populare inspiră la toată lumea, care nu se mai adresează băncilor comerciale și nici nu utilizează capitalurile în întreprinderi de speculă, ci preferă doblonda mică, dar sigură dela Banca Populară.

Apoi noi credem că prin cuvântul „proprietari”, nu trebuie să înțelegem pe proprietarii de moși, care ar tinde acum după expropriere să dea navală în cooperatie; numărul tuturor proprietarilor de moși din țara noastră, dela 100 hectare în sus, abia atinge cifra de 4.000, de unde rezultă că cei 9.004 proprietari din anuarul Centralei nu sînt tocmai „proprietari”, ci mai degrabă majoritatea trebuie să fie liber-profesioniști sau proprietari urbani, pe care alcătuitoarii bilanșurilor i-au înregistrat sub termenul generic de *proprietari*.

Este apoi cu puțință ca capitalurile țărănești să treacă de 1.000 lei, în care caz proporția lor poate fi mai mare decît cea constatată de noi.

În orice caz, semnalînd lucrul, atragem atențiunea Casei Centrale, să studieze chestiunea prin personalul ei de control și să vadă din timp dacă nu cumva este la mijloc începutul vreunui fenomen bolnăvicios, așa precum schimbarea de temperatură indică pentru corpul omenesc prezența microbilor patogeni.

În ce privește împrumuturile, care se ridică la suma de lei 242.606.593,29, trebuie de văzut în ce măsură sînt folosite de țărani.

În această privință, dacă considerăm tot 1.000 lei suma maximă de împrumut țărănesc, am avea o proporție de 59,50 la sută pentru împrumuturile pînă la 1.000 lei. Cum însă știm din experiență că din cauza excesivei scumpete a vitelor, uneltelor, etc., țăraniî împrumută astăzi sume mult mai mari, putem accepta suma de 2.000 lei ca maximum, și în acest caz proporția în care țăraniî adevărați se folosesc de fondurile băncilor populare este de 75,94 la sută, adică peste trei sferturi, celace însemnează că ele își îndeplinesc cu prisosință rolul în mijlocul țărănimii.

Sînt însă de făcut două mici rezerve asupra felului în care se acordă împrumuturile. Astfel proporția împrumuturilor pe amanet și ipotecă, adică a împrumuturilor suficient garantate, este de 35,80 la sută, iar cea a împrumuturilor pe credit personal cu garanții și cambii, adică mai puțin garantate, este de 64,20 la sută. Mi se pare prea mare distanța dintre ele și cred că conducătorii de bănci trebuie să vegheze ca împrumuturile să fie bine garantate. Creditul personal, în afară de cel care se sprijină pe capitalul din bancă, este foarte primejdios pentru situația unei Bănci populare și conducătorii trebuie să se ferească de el. În ce privește apoi *scopul* pentru care au fost acordate împrumuturile, Anuarul găsește că 84 la sută din împrumuturi sînt făcute în scopuri productive. În realitate proporția împrumuturilor productive este numai de 62,40 la sută, căci împrumuturile pentru hrană și nutreț, care reprezintă 21,24 la sută, nu trebuie puse în această categorie. Rămîne deci un procent de 37,66 la sută împrumuturi neproductive, celace e un semn de întrebare în organizația băncilor noastre populare, mai ales că la 1912 aceste împrumuturi nu erau decît în proporție de 33,45 la sută și ele ar fi trebuit să scadă, nu să se ridice.

O primejdie care amenința băncile populare și pe care am semnalat-o cu alt prilej*, au fost dobinzile datorate. În 1918, totalul lor însemna cifra de lei 17.739.708 bani 46, iar astăzi vedem numai lei 16.450.864 bani 78, deci o diferență în minus de lei 1.288.843 bani 68. Aceasta înseamnă că o mare parte din debitorii întârziți și-au regulat situația și că conducătorii băncilor noastre populare își fac datoria. Faptul denotă asemenea că organizarea noastră este solidă și că chiar dacă ici-colo se produce câte o spărtură în edificiul pe care-l reprezintă băncile populare, harnicii noștri cooperatori o repară la vreme. Suma rămasă e încă mare, dar probabil, treptat cu refacerea noastră economică, ea va diminua din an în an, ceiace de altfel trebuie să fie unul dintre cele dintâi țeluri ale conducătorilor de bănci populare, ca și a Centralei dela București.

Un loc important îl ocupă în mișcarea cooperativă federalele în număr de 45, cuprinzând 2.834 unități cooperative federate, cu lei 14.418.739 bani 25 capital și lei 59.916.578 bani 11 depuneri. Organizarea federalelor noastre comportă o discuție mai întinsă, pe care o vom face altădată. În genere ele îndeplinesc oficiul de intermediare între băncile sătești și Centrala dela București, contribuind la descentralizarea mișcării și stabilind unitatea de organizare și de acțiune pe județe, ceiace a înlesnit foarte mult progresul băncilor populare făcând din ele, acolo unde s'au condus bine și n'au făcut politică, o forță economică într'un județ.

Aprovizionarea cu care s'au ocupat în timpul războiului și cu care unele se ocupă și acum, a fost o piatră de încercare pentru ele. Experiența făcută a dus la concluzia că organizarea cooperației de al doilea grad trebuie făcută pe specialități și că, dacă astăzi mai dăinuște vechiul sistem, în care tot felul de operații se încurcă, nu e departe vremea când această anomalie va înceta. Deja în multe județe s'au constituit ununi de obști și cooperative care au dat rezultate bune, și chiar dacă obștile vor lichida, vor rămînea cooperativele de consum și producție, care se vor înmulți și care vor trebui negreșit să se grupeze în unități de al doilea grad, pe județe sau pe centre mai mari, spre a avea un rol hotărîtor în aprovizionarea satelor și în stabilirea unor prețuri juste a articolelor de primă necesitate.

Acestea ar fi reflexiunile pe care ni le sugerează „Bilanțul general rezumativ al băncilor populare din vechiul regat, încheiat la 31 Decembrie 1919” și publicat de Casa Centrală. În liniamente generale, el ne arată că cu excepția micelor simptome îndoelnice relevate, băncile noastre populare merg bine, că Direcțiunea Centralei lucrează cu chibzuință la îndrumarea lor, ferindu-le de riscuri și de operații temerare, și că în edificiul nostru cooperativ ele formează bolta subț care cooperația de toate genurile și din întreg cuprinsul Romîniei Mari se va putea organiza temeinic.

În ce privește însă consumul și celelalte cooperative, lucrul stă cu totul altfel — asemenea și întreaga cooperație orășenească, care deși se bucură de avantajul de a fi subț oblăduirea unei direcțiuni deosebite din Ministerul Muncii, merge totuși foarte slab.

* Pr. C. Dron, *Tovărășille Jărănești*, p. 219.

Și să nu credeți că lipsesc îndrumătorii entuziaști sau personalul de administrație și conducere competent! Nu.

La centrala cooperativelor sătești din București au rămas cei mai cu experiență dintre vechii promotori ai mișcării noastre cooperative; iar la sate aceiași oameni, care au pus temelii așa de bune băncilor populare, nu ar putea face același lucru pentru cooperativele de consum? Dece dar merg slab? Pentru că în realitate *pricina rezidă în lipsa mediului necesar dezvoltării lor*. Acest mediu e și el la rândul lui determinat de două cauze fundamentale dintre care una cu caracter social, iar alta cu caracter etnic, specific rasei din care facem parte.

Să le studiem puțin pe fiecare:

Cînd a apărut la noi mișcarea cooperatistă, două nevoi strigau cu persistență deslegare: *nevoia de pămînt și nevoia de credit la sate*. Potrivit acestor nevoi, datorite și ele construcției noastre sociale din acea epocă, numai două categorii de cooperative au prosperat: *Obștiile și băncile populare*. Consumul și celelalte cooperative nu s'au dezvoltat, pentru că nu erau cerute de împrejurări, în măsura în care era necesar, pentru că instituția să poată lua o dezvoltare mare; aceste împrejurări încep să se ivească abia acum, cînd viața și la sate și la orașe se scutură în mod excesiv, ceea ce a dat oarecare avînt, în special cooperatelor orașenești, care înainte de război nu exista de loc, iar de cîțiva ani a făcut progrese simțitoare, stăgînd din nou în timpul din urmă, din cauza împrejurărilor excepționale în care se dezvoltă viața economică în toate țările.

Acestea ar fi cauzele cu caracter social, care împiedică avîntul cooperatelor de consum. Există însă, cum am spus, și o a doua pedică datorită firii noastre, lipsită de aplicație spre organizare metodică cum cere cooperativa. Ea este admirabil descrisă de Charles Gide, care observă același lucru la poporul francez, cu care ne înrudim ca rasă:

„Rasa—zice el—sau cel puțin totalitatea factorilor, care se înțelege sub acest termen nu prea precis, exercitează o acțiune încontestabilă asupra mișcării cooperative. Spre a ne convinge, n'aveam decît să comparăm țările anglo-germane de o parte și țările latine de altă parte. Se va vedea că, în timp ce pentru Marea-Britanie, Olanda, Germania, Austria, cele 4 țări scandinavice, inclusiv Finlanda, proporția cooperativelor față de populația totală este în termen mediu 131 la 1.000, din contra pentru Franța, Belgia, Italia, Spania și Portugalia, ea nu este decît 65 la 1.000, adică exact pe jumătate. Dar iată o probă mai izbitoră, pentru că e vorba de locuitorii aceleiași țări, unde deci factorii împiedicători ca înegalitățile civilizației, instrucția, bogăția, se găsesc înălturate; e vorba de Elveția: în cantoanele germane proporția cooperativelor în raport cu populația este de aproximativ 7 la 100, iar în cantoanele latine ea este de 3 la 100. Chiar în Belgia, în provinciile flamande se vede o mare superioritate, față de cele valone, cu toate că mai puțin decît în Elveția.

Din aceste cifre rezultă că rasa anglo-germanică, posedă mai bine virtuțile și poate și defectele, care convin mai bine cooperatelor,

* Chestiunea aceasta am mai tratat-o pe larg în lucrarea mea: „Tovărășiile țărănești”, pag. 239 și urm.

„ca spiritul de ordine, respectul pentru disciplină, spiritul de solidaritate, pasiunea pentru organizare, care ușurează formarea și conducerea mulțimilor omenești. De altfel trusturile și cartelurile sînt manifestarea aceluiasi spirit” *.

Se înțelege că fiind și noi latini, sîntem fără spiritul ordinel, fără respectul de disciplină și mai ales lipsiți de aplicația spre organizare, ce face ne face să nu întvedem din timp primejdia și să nu-i opunem organizarea metodică și stăruitoare, fără care nu se poate realiza nimic temeinic.

Ni se va răspunde poate : dar băncile populare și obștiile care au dat rezultate așa de frumoase ? La aceasta vom răspunde tot cu Gide : „Este adevărat că în Franța syndicatele agricole, și în străinătate băncile populare (Caisse rurales) au reușit admirabil ; dar aceasta s'a întimplat, pentrucă ele lasă destulă libertate membrilor. Ele le procură avantaje, fără a le cere vr'un sacrificiu. Pe de altă parte agricultorii nu prea au simpatie pentru cooperativele de consum, căci ei au în vedere interesul producătorului, nu al consumatorului, ei sînt protecționiști, vreau prețuri ridicate, susținînd clasele mijlocii și micul comerț” **.

Același lucru se poate spune și despre obștiile și băncile noastre populare, care pe lingă că au izvorit din necesitatea rezolvirii unor nevoi adînci, ele au lăsat „destulă libertate membrilor”, ce face convenea foarte bine firii individualiste a poporului nostru, pe cînd cooperativele de consum nici nu erau cerute de împrejurări puternice, și nici nu conveneau firii noastre, lipsită de aplicația spre organizare și de puterea de stăruință în realizarea unui lucru.

Cu toate aceste, problema nu este înălăturată ; din ce în ce rolul cooperativele de consum devine mai mare, din cauza împrejurărilor prin care trecem. Frământările pe care le vedem înaintea ochilor, arată lămurit că omîenirea e pe cale de a-și preface formele politice, economice și sociale, iar producția, ca și consumul tind a fi din ce în ce mai supuse unui control sever. Ne aflăm în fața unui dezzechilibru al forțelor economice, din care cauză legea cererii și a ofertei nu mai funcționează, iar prețul tuturor articolele il formează capriciul împrejurărilor, sau calculul meșteșugit al oamenilor de profesie, ce face să răcește pe unii, îmbogățește fără rost pe alții, întretinînd între toți un spirit de nemulțumire și anarhie care tinde să ia proporții neprevăzute.

Această situație nu se poate schimba de cit prin *Organizare*. Publicul trebuie să înțeleagă—și va sfîrși prin a înțelege—că actuala problemă economică, de care atîrnă și cea socială, nu se poate rezolvi numai cu discuțiile din cafenele, cu indignarea adesea fațarnică din presa noastră cotidiană sau cu aplauzele dela întruniri. Zădărnice ne vom îndigna în contra speculatorilor și îmbogățiților de războiu, atîta timp cît nu-i vom înlătura prin organizarea noastră solidă în societăți cooperative, cu ajutorul cărora să înlăturăm obstacolele create de efectele împrejurărilor de războiu. „*Organizați-vă!*”—acesta trebuie să fie cuvîntul de ordine, care trebuie scris pe toate zidurile și mai ales în toate inimile. Țara întreagă trebuie să se acopere de

* Charles Gide, Les soc. coop. de consommation, ed. 1917, pag. 216-217.

** Ch. Gide, op. cit : 220.

o rețea de cooperative, îmbrățișind producția ca și consumul, înlesnind inițiativa, dezvoltând cu energie aptitudinile firești și înlăturând pretutindeni capitalismul străin sau indigen, cînd el amenință să ne înăbușe sau să ne strivească sub povara lui.

Astfel se va înlătura ruina și mizeria și mai ales astfel vor înceta discuțiile sterpe, tendințele anarhice și ura sălbatică dintre clasele sociale, gata să se încadreze, să se distrugă și să se prăbușească în abizul creiat de haosul desorganizării noastre politice și economice. Aceasta este o problemă profundă a viitorului și ea se va deslega în sensul acelor arătate de noi, cu toate scăderile ce rezultă din firea noastră latină.

* * *

Există însă și un alt aspect, sub care trebuie să privim mișcarea cooperativă actuală și anume: *aspectul politic*. Votul universal, chemînd la viața politică masele, iar aceste mase fiind înglobate, cum am văzut, într-o proporție de 56 la sută în cooperatie, ea s'a resimțit de înverșunarea luptelor politice. Asistăm chiar la unele întâmplări foarte regretabile, cînd anumite partide își fac o glorie din a fi venit în fruntea unei federale și mai ales din acela că au gonit pe adversarii politici. Pe de altă parte în unele părți se urmează cu îndărătnicie vechiul sistem, de a se înlătura energiile bune, dacă fac parte din partidul advers sau numai dacă nu fac politică. S'au constituit pe alocurea adevărate „oligarhii cooperative” care au făcut din cooperatie un monopol, dar pe care au compromis-o prin refuzul de a primi conducătorii cu alte elemente de cît cele ce fac parte din club și care nu sînt totdeauna cele mai bune, și mai ales prin îngăduințele vinovate ce și-au făcut conducătorii, celace a dat ca rezultat administrație proastă, concesii, călcări de statut, dacă nu ceva mai mult.

Citeva federale sînt pe cale de a se ruina din cauza acestui viciu.

Evident că nimeni nu admite sistemul, dar... el continuă. Cooperatorii care fac politică sînt și ei indignați, dar numai în contra adversarilor politici, care fac și cooperatie nu și în contra propriilor lor partizani, care, negreșit, pot să facă și una și alta.

Bine-înțeles că din punct de vedere doctrinar, la noi nu s'a pus în discuțiune chestiunea dacă mișcarea cooperativă trebuie să se alipească sau nu de un partid; în străinătate însă, ea a provocat multe discuții și iată ce ne spune în această privință Ch. Gide: „Chestiunea s'a pus în Anglia unde cooperativele nu poartă firme sociale și a dat loc la discuțiuni foarte vii. Ea a fost prezentată congresului dela Paisley în 1905, sub o formă modestă; era vorba numai de a face cooperativele în măsură de a fi reprezentate în parlament printr'un deputat, fără a face act de adesiune la *Labour Party*, sau la orice alt partid politic. Totuși propunerea a fost respinsă la două congrese succesive cu o majoritate zdrobitoare, căci din cele aproape 1.400 societăți consultate, nu s'au obținut de cît 6 glasuri. Aceasta din pricină că *cooperatorii erau înspăimîntați de spectrul politicei de partid, aducînd vrajba în sinul societăților și sfărîmînd unitatea neștirbită a mișcării lor*”.

Cele de mai sus sint destul de concludente, cind mai ales ne gindim că, dacă cooperația noastră și mai ales cea de consum nu se poate măsura nici pe departe cu cea engleză, fiind inferioară și ca număr și ca organizație, în schimb moravurile noastre politice *le întrec* pe cele engleze, în lipsă de scrupule.

În fapt idealurile cooperației, întocmai ca și idealurile bisericii, sint cu totul incompatibile cu politica de partid. Lucrul e firesc, întrucît cooperația urmărește și ea un ideal moral de înfrățire universală, pe cind politica de partid este o organizație restrinsă de partizani—de multe ori fără nici o idee—care apărind interesele partidului, celace e foarte firesc, împinge lupta spre acele ciocniri de partimi, care nu au în ele nimic nobil și frumos. Temeiul principal de deosebire, îl formează însă faptul că pe cind cooperația îmbrățișează pe toți, politica de partid îmbrățișează... pe ai săi.

În fața acestei situații inextricabile, adevăratul cooperador, pătruns de idealurile cooperației, trebuie sau să știe a deosebi bine politica de cooperație, adică să aibă o înțelegere adincă și dreaptă despre rolul lor, și mai ales să fie stăpîn pe sine și să *poată* deosebi pe una de alta, sau să renunțe la una din ele.

Cine nu este pătruns de adevăratul spirit al cooperației, și cine nu are o concepție clară și un suflet larg, să se ferească de a fi îndrumător în cooperație.

Altfel impulsunile firești, ca și ignorarea țelurilor curate pe care le urmărește cooperația, vor țiri mișcarea în noroiu, o vor face antipatică mulțimii pe care o vor lipsi astfel de una din cele mai puternice pîrghii de progres.

Subt aceste auspicii se prezintă astăzi cooperația în România-întregită. Ea înfățișează în general multe noutăți în raport cu cela-ce era ea înainte de războiu. Asupra acestor noutăți am vrut să atrag atențiunea adevăraților cooperadori precum și a Casei Centrale ca organ superior de îndrumare.

Acesta și este de fapt scopul articolului de față.

Pr. C. Dron

Cronica Veselă

Chestiuni la ordinea zilei

I

*O expunere de motive: pentru ce
n'am concurat și eu la premiile
academice?*

Intăiu, — fiindcă mi-a fost lene.
Al doilea, nu 's modernist
Sentimental ca Demostene
Și nici ca Blaga — futurist...

Al treilea, mi-e imposibil:
Eu dezaprob și versul șchiop
Și orice premiu divizibil..
Al patrulea, sînt mizantrop.

Al cincilea, — din fudalie..
Al șaselea, fiindcă n'am .
Incredere 'n Academie
Și nici la cine s'o reclam.

Al șaptelea, mi-a fost rușine.
Al optulea, n'aveam nici eu
Păreră bună despre mine..
Al noulea, îmi vine greu

Să mă prezint cu opu 'n mână
 Pe la iluștrii mei confrăți
 Din Academia Romînă,
 Să zic : E bun, — mi'l prêmiați ?..

Al zecilea, nu pot admite
 Să fiu bătut la handicap —
 Și cînd m'ar scoate din sărite
 Le-aș da, pardon, cu opu 'n cap !

Al unsprezecelea, — valuta
 Reduce-o parte din talent...
 Cînd mîia face azi cit suta,
 Ori dați un spor echivalent
 Ori ne lăsați mai bine în pace :
 Concursul este imoral
 Ș'al doisprezecelea, nu-mi place
 Ca să 'ntrețin acest scandal !

II

D-l Mihail Sadoveanu a fost ales membru al Academiei Romine.

Răsună cobza și vioara,
 Fac gospodinele pomeni...
 Ce chef La noi în Viișoara,
 Ce praznic mare 'n Rădășeni !

Chiar Hanul Bouiui învie !
 Iar jos, la Crișma lui Moș Precu,
 E-atîta svon și veselie
 De parcă azi se lasă secu !

La Vodă Tomşa vin răzeşii
 Să afle astăzi crezămint.
 Şoimaru bea cu megieşii
 Izbînd căciulile 'n pămînt.

Pe cînd Dudaia Margareta,
 Rămasă singură 'n iatac
 Să-şi facă 'n grabă toaleta,
 S'a 'mpuns la deget cu un 'ac...

Vuesc pe Bistriţa nahlapii
 Şi cîntă volbura la Toance.
 Plutaşii dîrzi, în sforul apii
 Infig prăjina, ca o lance.

Spre-o lume care-a „fost odată”
 Duc vestea undele 'n răspăr...
 Stă Zina Lacului mirată,
 C'un nufăr galben prins în păr...

Pe grindul unui lac sihastru,
 Din depărtări şi din trecut,
 Un mîndru Cocostirc albastru,
 Misterios a apărut.

El vine cu mişcări atente.
 Înaintează fără glas,
 Făcînd uşoare complimente
 Din 'cap, la fiecare pas...

Şi 'n urmă zice cătră Zină,
 Oprîndu-se într'un picior:
 — Din Academia Romînă
 Eu singur sînt nemuritor...

III

Riposta Cometei care-a trecut.

Regret că mă 'nterupți din cale
Cu interview-ul dumitale,
Dar totuși mă opresc o clipă
Să-ți dau răspunsul meu în pripă.

V'am salutat odată sfera
Acum vre-o zece mii de ani,
Cînd astronomii de pe Terra
Erau de-abia urangutani.
(Flammarion era gorilă
Și bietul Newton - diplodoc.
Ervin era de-abia cochilă,
Sau poate... nu era de loc.
El de-abia azi cînd scrie proză
Se află în metamorfoză
Și se transformă foarte greu :
Aspiră-acum la cimpanzeu.)

De-atunci prin negrele stihii,
În noaptea largă și profundă,
Am rătăcit cu zeci de mii

De metri pe secundă...

Și diafană m'am ivit,
Din perioadă 'n perioadă,
Să-mi desfășor spectrala coadă,
Ca fulger blond increment
Pe cerul nopții la zenit...
Planetele cu sateliții
Purtîndu-și mîndre paraziții,
Mi-au dat portretul prin gazete
Și m'au fixat mii de lunete...
Dar, gata să-mi găsec mormîntul
În vre-un sistem de constelații,
Am revenit zburînd prin spații,
Căci nu disprețulam Pămîntul :
De-ați fi în cer, ca mine, voi
V'ați minuna întotdeauna

Cum globul ăsta de noroi
 Apare luminos ca luna...
 Și-aveam de gând—ca un simbol
 De milenară simpatie—
 Cu cel din urmă-al meu ocol
 Să ne unjm pe veșnicie
 Într'un fantastic carambol!
 Și măritându-i neagra humă
 Cu luminosul meu adaos,
 Într-un aprins vârtej de spumă
 Să ne rostogolim în haos...

*

Dar cind văzui ce... porcărie
 (Să-mi erți cuvîntul)—ați făcut,
 În ultima-mi călătorie
 Pe bietul vostru glob de lut—
 Cu spaimă, la perihelie
 Din zborul meu m'am abătut.
 Și nimbul clar și țrenea lungă
 Ca o eșarfă de lumină,
 Mi le-am ferit să nu le-ajungă
 Vre-un strop întunecos de tină...

*

De-atunci, iubitul meu, îmi vine
 De supărare și rușine
 Să fug cu coada 'ntre picioare
 Prin spații interplanetare
 Și să mă mistui în neant..
 Mă duc. Adio... Salutare!..
 Să-mi scrii: Uranus, *poste-restante*...

G. Topîrceanu

Botoșanii...

De-ai privi, în pacea amurgului, depe oricare din dealurile vecine, Botoșanii sau *Botoșanii* noștri și împrejurimile lui, ai întui, ca'ntr'o icoană ideală, esența filotei bătrînului oraș: liniștea. Și'n înfățișări, și'n viața launtrică, Botoșanii e un colț de pace, de armonie, de visare și de artă; și toate încep chiar dincolo de hotarele lui...

Păduri bogate, așezate pe dealuri line, la apus, la miază zi și răsărit: a Baisei și Agafitonului, a Cristeștilor, cunoscută de botoșăneni sub numele de *Raiul*, adevărat colț de rai, înflorit și răcoros. Pe vremuri, ele ajungeau până în preajma tîrgului: azi numai *Rădiul*, pădurice tinăra și rară, se mai apropie, sfios, de așezările mărginașe ale unei căzărmi... În zări trandafiril, dorm în lumină de amurg codrii străvechi ai Voronei și Tudorei. Ogoare întinse vălurează până'n depărtări. Cărrile șarpuite, drumuri largi coboară și urcă domol către sate și tîrguri, către zări nelămurite, printre lanuri și pajști pline de flori...

Dar Botoșanii nu e stăpin peste un ținut singuratic și pustiu de așezări omenești. Satele vin până aproape. Iată, ici, în preajmă, Curteștii, cu căsuțe puține și sărace, cu biserica-i atbă între livezi; mai încolo, Orășenii și'n depărtare Cristeștii, cu pădurile Coșulei. Spre apus, pe o măgură, se tupilează între pomi minăstirea de malce a *Gaftonului*, cu satul revărsat pe coastă, spre iazul din care n'a mai rămas nimic. Incoace, pe costișe, în Minăstirea Doamnei, apoi Baisa, puține case presărate pe laturile drumului ce urcă dealul păduros spre Vlădeni. Mai spre miază-noapte, se arată Stințeștii, sat de oameni gospodari, care privesc fără ură curtea boierească a familiei Calimachi. În partea stîngă a drumului spre Cucorăni, sat frumos și bogat, cu biserică înaltă și supțire, mai aproape de tîrg, stau ascunși în văgăună Ipoteștii cei cu sfinte amintiri și, mai încoace, chiar lingă drum, Cătămăreștii, cu instalația de apă, așezată lingă casa proprietarului moșiei. Chiar lingă tîrg, sînt casele sărace din Lulzoaia, apoi *Çișmeaua* cu fabrica de bere, Roșlorii și, peste deal, Stăucenii, cu iazul său întins și bogat în lișițe, rațe sălbatece și racl...

*

Între niște așezări ca acestea, bogate și fermecătoare, își întinde, pe coline neslmțit-inclinate; Botoșanii, hotarele sale.

Cine va fi pus temelia celei dintâlu așezări a tirgului, fie el un Botăș, cum spune d. Iorga, sau altul, a fost desigur un om iubitor de pace și un suflet de poet. N'a fost nici pescar cu dor de ape, nici negustor cu gindul la ciștiș, ci poate un contemplativ și un mistic, de și-a ales drept așezare sie-și și alor lui, un ținut ca acesta, lipsit de vre-o apă fremătătoare și bogată în pește, la mijloc de țară, departe de hotarul supus primejdiilor și de drumurile cele mari de negoț, afară de unul, după-cum se spune.

S'a zis despre oamenii liniștiți că n'au istorie: s'ar putea spune pe drept același lucru și despre așezările omenești liniștite. Și e foarte interesant de știut și caracteristic faptul că așezarea Botoșanilor nu intră în istorie de cit în 1439 (vezi N. Iorga, *Istoria Romnilor în chipuri și icoane*), cînd „Tătarii din Crim... îi prefăcură în ceaună bordeie, căsuțele de lemn, acoperite cu șindriță și stuf”. O dată relativ tirzie, desigur față de aceia a întemeierii satului care a precedat orașul.

Dar, oricît de săracă ar fi istoria Botoșanilor, ea nu lipsește cu totul. Și spre a se vedea aceasta, fie-mi îngăduit să reamintesc, fugar și necomplet, pe temelii cărților d-lui Iorga, unele fapte din istoria mai veche a orașului nostru.

Satul ars de Tătari la 1439 n'a dispărut niciodată, nu s'a oprit pe loc. Domnii țării, atrași poate de farmecul locului, de liniștea și răcoarea pădurilor din preajmă, de patima vînătorii, ori de năzuinți mai înalte ca: împărțirea dreptății, nu l-au lăsat uitării. Despre marele Ștefan nu se poate spune că a stat în Botoșani, totuși a înfăptuit, de dragul locului, la 1496, ctitoria sa, biserica Păpăușilor, în apropierea tirgului. Aici Ștefan avea loc de popas și odihnă. După ce Ștefan luă Pocuția, Botoșanii începură a se ridica prin negoț: era așezat pe drumul dintre Suceava și Iași, pe unde coborau mărfurile în josul țării.

Petru Rareș a îndrăgit, însă, chiar tirgul Botoșanilor: d. Iorga vorbește de o scrisoare a Domnului către Blistrițeni Ardealului, datată din „oppidum Botusan”, anul 1528. În mai multe răstimpuri, îl găsim aici.

Dar Doamna sa, Elena, de neam sîrbesc, și-a legat numele de ctitoria celor două vechi biserici ale Botoșanilor, Sfîntul Gheorghe, cel înalt în anii din urmă și Ospenia, astăzi catedrală, purtătoare de turn cu ceasornic... Doamna, însă, n'a fost îngropată nici la Sf. Gheorghe, nici la Ospenia.

Pe la 1601, pe vremea lui Ieremia Movilă, s'a oprit citva timp în Botoșani, Sigismund Bathory; mai tirziu, Vasile Lupu a stat de două ori în tirgul lui Botăș.

În aceste vremuri de viață orășănească acum, Botoșanii era cîrmuit de un șoltuz cu doisprezece pîrgari, la care se adăugară, din vremea Doamnei Elena, vornicii. Actele se scriau de cătră dieci ori preoți, de care erau dol, de obicei.

Tirgoveștii erau romîni și armeni: erau negustori și meșteri iscusiți. Dela 1745, se pomenesc tirgovești evrei. Se întilnesc în acte și nume de negustori greci.

Prin strămutarea capitalei dela Suceava la Iași, Botoșanii ajung centru comercial și o populație numeroasă se adună între hotarele lui.

În veacul al XVIII-lea, însă, negoțul Botoșanilor decade. Totuși Mihai Racoviță îngrijește orașul. Fiul său, Constantin, schimbă biserica lui Ștefan Vodă în minăstire și o închină patriarhiei din Antiochia. În fruntea ei, sînt de acum înaintea Egumenii greci.

Pe la sfîrșitul veacului, se așază în oraș boerinașii. D. Iorga pomenește vre-o 18 nume, care reprezintă tot atîtea familii. Vrednic de amintit e faptul că bunicul lui Mihail Kogălniceanu, boerinașul Ioan, s'a cununat cu Smaranda Bontaș în minăstirea Păpăușilor. Mormîntul lui e la biserica Sf. Paraschiva a Botoșanilor.

În același vreme, colonia Armenilor ajunge bogată și influentă. Temeiul vieții de oraș e de-acum în cele patru iarmaroace anuale: Sf. Ilie și Sintămăria mică, la Sf. Vineri și Sf. Teodor. Dintre ele, se mai păstrează, ținîndu-se pe tăpșanul din preajma bisericii Dumînica mare a Botoșanilor, numai cel dela Sintămăria mică.

Aceasta e, în trăsături extrem de sumare, viața Botoșanilor pînă la epoca Regulamentului organic. Dela introducerea noilor principii de organizare, felul vieții orășenești se schimbă și „vechiul regim” dispăre.

O istorie temeinică a vieții orașului sub „noul regim” nu e nici măcar schițată; rămîne, deci, să fie făcută, competent și deplin. În aceste fugare și impresioniste „cristee”, nu voi îndrăzni s'o fac, pentrucă, în situația de acum a cercetărilor istorice, ar fi pretențios din parte-mi... Chiar dacă bunii celtori ar fosti osîndă pentru această nevoită lacună... Poate tocmai asta va fi pentru unii îndemn la lucru...

Bogată sau săracă în trecutul ei, viața de azi se desfășoară pe un pămînt binecuvîntat: rodnic și frumos.

Între dealuri pline de încintări, întinderea orașului e astăzi stăpînită, pe trei părți din ea, de grădini. Din orice punct înalt al privii țîrgul, din afară ori din lăuntruul său, acest aspect îți încintă vara ochii și te îmble stăruitor. De ți-arunci privirea în lungul umbrit de tel al Bulevardului spre gară și cuprinzi cu ochii și toate străzile ce dau în el; de cercetezi întinderea țîrgului spre „Villa lui Boian” ori spre mahalaua Armenimii; verdele deschis al salcîmului, cel larg desfășurat, al teiului ori castanului și cel închis, posomorît și simpatic, țotuși, al bradului, te farmecă și te odihnește.

Dar toată poezia grădinilor botoșănene pare c o intrupează Grădina Vîrnăv, grădina publică a orașului. De numele ei de azi, se leagă amintirea uneia din cele mai vechi familii moldovenești, care a dat reprezentanți și literaturii romîne, și vieții publice trecute a țîntului Botoșanilor.

...O revăd într'o licoană din anii cei tineri, învălîuită în poezia amîntirii. Din Bulevard, intri, pe o poartă largă, în alea din mijloc. Bănci străjuiesc primitoare, de o parte și de alta, pînă în preajma lacului. Drumușoare umbrite de copaci urieși se despart din ea și se furîșează printre covoare de iarbă mătăsosă, presărate ici colo de straturi cu flori. Văd lacul din mijloc, cu apa lui clară, tăiată de

sute-o barcă, în plescăit de lăpeți. Două podețe de platră legate printr-o insulă, trec în arc pe deasupra-i. Copaci umbroși își pleacă pe mal bogățiile de crengi, ori oglindesc în apă siluete svelte. O adiere înduște fața apei, nesimțit...

Dincolo, e cloșcul muzicei, și lângă ei, havuzul cu ape țâșnitoare își cînta melancoliile în mijlocul florilor de un roșu-aprins.

O pajistă înflorită se desfășură în față, scăldată în lumină, iar ei de mesteacăn, sus, în largul văzduhului. De acolo, priveliști sculptoare se desfășură ochilor în toate părțile; dar dintre toate, nu cred să fie una fermecătoare ca aceia pe care o dă apusul, toamna...

Cîtă mișcare nu s'a cheltuit pe aleele pline de taină ale acestei grădini, printre brazil din care adie mirezme, cite doruri, cite gânduri nu s'au liniștit poate în pacea acestui colț de raiul Cine va scrie această istorie încîntătoare și necunoscută?

Azi, numai după cîțiva ani, Grădina Vîrnava a murit în parte. Zilele grele pentru oameni n'au trecut fără să lase urme și în filifa ei. Azi, lacul e săcat și pe fundul lui a crescut, bogată și neașteptată, iarba... Podețele și-au ruinat răsămătorile artistice, cloșcurile din preajmă s'au simplificat, havuzul doarme parcă somnul de platră al veșniciei... Numai natura e veselă tînără: mingietor și, totuși, dureros contrast.

În bogăția de grădini, se înalță sau se tupilează casele vechi și nouă ale tirgului. Mari ori mici, dacă nu sînt, chiar în stradă, ele au în față răzoare de flori: stînjinel și crini și rozetă. Nucl bătrîni își tremură adesea frunza lată pe ramuri noduroase... Aerul pur scaldă toate, subț cerul calm, ca și țînutul...

Numai o parte a tirgului, cea dinspre răsărit-miază-noapte, e fără grădini. Acolo sînt în masă, după cum e, între biserica Sf. Voievozi și cea armeană, Armenimea, — negustoria și meșteșugarii, cei mai mulți evrei. Casele, cu înfățișare modernă, stăpînesc mai toată întinderea străzii Mari. Se înalță, grămădite unele în altele, pe amîndouă părțile Străzii din centru și pe străzile ce pornesc pretutindeni din ea. Aici sînt magazile cele mari și *dughenile*, mai mici. Aici e fosta Piață Carol, cu pivnițe subterane de întinderi fabuloase, în întinericul cărora dormeau odată vinuri vechi și scumpe. Pe aproape e și Teatrul vechiu al Botoșanilor (azi: Sala Silbermann), pe scena cărui bunicii noștri au privit jocul unui Milo, în anii lui tîneri, ca și anii lor, atunci...

Dintr'un punct al Străzii Principale, se zărește Sinagoga cea mare. La spatele ei, și pînă departe spre biserica Sf. Ilie, e un țînut cu aspecte interesante: acolo trăește și muncește îndărătnic, în cocloabe-mizere, roase de umezeală și murdărie, înclinate de ani, Evreimea săracă. E un Ghetto, cum nu-l are nici-un oraș al Moldovei.

Print'r'un ciudat contrast, dincolo de această regiune a mizeriei omenești, ride un țînut gospodăresc, cu grădinițe încîntătoare și căsuțe văruițe, ce strălucesc de curățenie și îngrijire. Un aspect rustic, fermecător...

* * *

Pe toată întinderea asta, dintre grădini și case, își înalță turnurile sculptoare în soarele amiezii ori cenușii de vreme, cele a-

proape douăzeci de biserici botoșănene. În muzica lor de clopote, în zile de sărbătoare, cîntă parcă amintirile, altele pentru fiecare dintre ele, și plîng generațiile ce dorm somn etern sub brazda verde a pămîntului...

Sau poate plîng și părăsirea pe care a adus-o duhul vremii noastre. Căci botoșănenii erau odinioară oameni plini de credință; azi, pentru biserică nu numai că nu jertfește nimeni nimic, dar necredința a săpat șanțuri adînci în suflete: din frumusețea lor, s'a dus o parte...

Cu credința, s'a dus însă și o parte din morala societății de odinioară și din patriarhalismul ei original și bun. Azi, frivolitatea e o trăsătură pe alocuri și a botoșăneanului, chiar cînd el e de baștină. *Mondenitatea*, adesea în ce are ea mai prost, a pătruns și în acest oraș, capăt de cale ferată. Ea se resfață și în case și pe stradă...

În fața acestei situații, se ridică credința părții din populația botoșăneană care e Evreimea. Sinagoge, multe, unele din ele bogate, sînt pline de credincioși, moșnegi și tineri. Chipuri clasice de Evrei bătrîni își pleacă frunțile pleșuve și strălucitoare pe cărți cuvioase, în biserici, în prezi de sărbătoare. Lumini lucesc în candelabre sara și țărja coboară în suflete muncite de traiu greu, dar bogat în biruinți...

Sectarii și deci separatiștii sînt Lipovenii Botoșanilor. Gospodăriile lor ocupă o întindere însemnată din țîrg, în partea lui de Răsărit. Au biserica lor, ca pretutindeni, vorbesc numai graiul rusesc în casă și rare-ori, prost, pe cel romînesc. Vestii prin bețivăniile și violența lor din zilele de sărbătoare, sînt muncitori de pămînt și grădinari de fructe, stăruitori și tăcuți la lucru. Se îmbracă încă în portul rusesc tradițional și poartă barbe mari și plete lungi, unse. Chipuri de *mujici* din Rusia mare, nu arare-ori și se arată printre ei cite o figură tolstoiană, interesantă și evocativă. În bigotismul și misticismul lor, au în tradiție fabricarea luminărilor: datorită acestui fapt, Botoșanii au una din cele mai bune fabrici de luminări din Răsărit.

* * *

Dacă în suflete credința a suferit o micșorare, învățătura în Botoșani înflorește, cu tot greul în care se zbate. Țîrgul nostru are, în primul rînd, un Liceu de băieți, una din școlile cele mai vechi ale Moldovei, cu o vrednică de respect tradiție culturală. Generații nenumărate de elevi, unii azi personalități strălucite, s'au perindat pe dinaintea numeroșilor profesori, celebri unii prin marea lor învățătură, alții prin sufletul lor mare.

Dar furtuna anilor din urmă a lăsat această școală fără adăpost. Căci pe dealul care domină orașul întreg, stau și azi tristele ruine ale templului ce poartă numele lui August Treboniu Laurian. În focul rusesc din 1917, s'a mistuit, odată cu frumoasa clădire, una din bibliotecile cele mai interesante ale țării și o arhivă care cuprindea, în hîrtiile-i colbălte, o comoară neprețuită de fapte și amintiri.

De existența localului acestui Liceu, se pare că a fost legată și soarta Ateneului din Botoșani. Ani de zile de-a-rîndul, în Aula largă și luminoasă, s'au rostit zeci de conferințe interesante, care răscoleau gînduri și dădeau indemnuri, și celor bătrîni, și celor ti-

meri. Azi, totul e amorțit... Căci Liceul nu-și mai are casa: școala primară a lui Marchian Folescu îl găzduiește, restrins și incomod. Și suferinți de-acestea taie aripile însuflețirii...

Dar problema localului e aceea pe care viitorul va trebui să o rezolve pentru mai toate școlile botoșănene. Căci nici Liceul de fete, școală veche și gospodărește administrată, nici noile școli normale, cea de băieți și cea de fete, nici școala profesională, nici cea comercială, nici școlile primare toate, n'au localuri cum trebuie, ori stau în casă străină. Bine o duc, însă, și din acest punct de vedere, cele două școli primare ale Evreilor; iar dintre școlile românești, numai un institut particular, liceu de fete, are localul, incomod totuși, pentru o școală cu internat.

Oricum ar fi, dragul de învățătură și de cetit a sporit în ultimele decenii și în Botoșani. Librăriile, vre-o patru mai însemnate, trăesc toate, deși nu numai prin comerțul de cărți; iar cele două tipografii, dintre cele mai bune din nordul Moldovei, nu-și lasă mașinile să ruginească de nemîșcare. Păcat însă că nu totdeauna spre mare folos...

* * *

Botoșăneanul e artist și sentimental mai mult decît negustor și practic. Mulțămîta acestei trăsături de suflet, clădirile publice, de pildă, ridicate în anii de prosperitate materială a țirgului, au un aspect impunător și fin, caracter ce se observă și la casele particulare noi sau înalte. Cu dreptate, dar, s'a spus că niște clădiri cum e a Prefecturii, în sala de consilii a căreia se află un admirabil tablou de Verona, ori a Tribunalului sau Primăriei, fac podoaba oricărui oraș de mîna întăiu.

Tot instinctului lor artistic datoresc botoșănenii și Teatrul lor, o frumoasă clădire modernă, pe scena căruia se perindă trupe bune și trupe mai puțin bune, cum e norocul clipei...

Opere sculpturale, Botoșanii n'au; un bust al lui Eminescu, așezat în grădinița școlii Marchian, e lipsit de orice calități artistice: operă de pură comandă...

Muzica apoi e gustată de botoșănenii și, după cît se pare, nu din snobism: nici sus, nici în burghezie nu lipsește, pianul în casă decît arareori. Nici-o pătură a societății n'o disprețuește: lăutarii, muzicanții, breaslă veche în Botoșani, trăesc aici mai bine ca pe alturea. Nu-i vorbă, asta se mai poate explica și altfel...

Odinioară, pe vremea Ateneului, erau căutate audițiile lui muzicale: azi se regretă și lipsa lor. În schimb, cinematografele, destul de multe în Botoșani, cheamă lumea, poate și prin orchestrele lor, nu cele mai proaste din cite cunosc.

Există în Botoșani, ca pretutindeni, o „aristocrație“ a banului și una a culturii. Pe cea dintăiu o află și printre Romîni și printre Armeni, printre Evrei ca și printre Lipoveni. Ea e generoasă, cînd are și tradiții culturale în familie, ori cînd are o deosebită educație a sensibilității. Ei îi datoresc Botoșanii înfrumusețarea din ultimele decenii și confortul modern pe care l-au adus orașului canalizarea, apa și electricitatea. Ei, ca sprîjin material... „Aristocrația“ culturii

o formează de fapt burghezia luminată, care e în măsură să se solidarizeze, chiar azi, pentru a susține o mișcare ce trece dincolo de moment, material și moral. Mai mult sau mai puțin pronunțat în alte părți, spiritul de castă n'o stăpânește încă și nici-un individualism rău înțeles. Nu-i lipsesc apoi calitățile de muncă și virtute...

Evreii formează majoritatea negustorimii, Romîni minoritatea. Lucrătorii în fabrici și ateliere, în morile vestite odinioară ale Botoșanilor, sînt, relativ, puțini. O mișcare socialistă n'a prins aici, și din pricina asta, desigur, și din altele mai profunde. Căci meșteșugarii ori lucrătorii, romîni sau străini... sînt oameni așezați, pe care nu-i mișcă ațișările anarhice. În ce privește socialismul doctrinar, nu le putem cere să-l priceapă... Nici chiar celor ce vor cu tot dinadinsul să fie socialiști...

Cît despre cealaltă politică; ea se face în tirgul nostru: toate partidele, vechi și noi, au cluburile și reprezentanții lor, iar în preajma alegerilor, chiar foala lor... Nimeni, însă, n'o mai face cu pasiune, nici chiar agenții electorali, așa de zeloși altădată, nici chiar demagogii grupărilor de „oameni noi”...

Politică de principii, însă, nu se face nicăiri: de acela, oamenii care ar putea să trăiască în armonie, se dușmănesc în ascuns, cînd nu-și deschid războiu pe față, din meschine interese și ambiții personale. Până și pe Evrei i-au dezbinat alegerile făcute după votul universal...

Politica n'a adus desbinări în familie: în fond, aceasta e tradiție clădită, mai ales în burghezime. Petreceri laolaltă, între membrii familiei mai des, între vecini și cunoscuți mai rar, întăresc legăturile care nu se pot rupe niciodată: ele, însă, n'au *amploarea* din vremea bunicilor noștri. *Vizitele*, așa de obișnuite odinioară, în vremuri de belșug și voe-bună, nu le mai fac decît cei crescuți în vechile tradiții, ori adaptați lor. Patriarhalismul se stinge încet și în Botoșani...

Botoșăneanul de bastină e ospitalier și pașnic; vitregiile refugului, însă, au alterat pe alocuri bucuria de caspeți, fără s'o stingă în sufletul său. Iubirea lui de pace, totuși, n'au schimbat-o, ba, pentru cine vede mai adînc, au intensificat-o până la instinct.

Oameni ai indeletnicirilor domoale, în casa lor și în afară de dînsa, burgheji liniștiți, sentimentali și iubitori de artă și natură, botoșănenii urăsc din instinct excesul de orice fel. Nu-s nici conservatori inflexibili, nici revoluționari fanatici. Pacea și echilibrul firesc al ținutului în care se află tirgul lor, s'au coborît, fără îndoială, în suflete: ele au nivelat orice asperitate, au potolit aspirații prea mari, izolat ivite odată.

Am ajuns la sfîrșitul acestor note fugare.

Sînt gata să las condeiul ostenit de alergare până la acest ceas de noapte. Dar peste întunerecul grădinilor și pacea caselor, din seninul profund și vast, „luna varsă... voluptoasa ei văpae”... Pe ferestra deschisă, adie mireasmă de brad și, într'o grădină, cîntă o privighetoare... Peste toate plutește răsufletul înfîințatului...

Și simt că tabloul acesta îi tregește tot ce-am spus, și bine și rău, fără măiestrie, despre tirgul lui Botăș visătorul...

N. N. Răutu

Recenzii

D. D. Patrașcanu, *Strategie și O Escursie de plăcere*, Bibl. „Foi volante”, Edit. Viața Românească, Iași, 1921, Prețul 2 lei.
Broșura aceasta oferă admiratorilor d-lui Patrașcanu două dia-
minunabile sale schițe umoristice.

În *Strategie*, scena se petrece pe vremea neutralității noastre, chiar în ajunul războiului, într-o cameră rezervată a unui local de con-sum din București. Un „mare” general (...Bubi Ionescu), un Napoleon al nostru de pe atunci, vine să stea de vorbă cu doi prietini, oameni de afaceri, în fața halbelor și a hărții întinsă pe masă. Generalul își combină planul strategic pe hărți, cu trei feluri de creioane.

— Intrăm, zice el. Situația s-a limpezit...

Și convorbirea lor, care trece de la strategie înaltă la furnituri de bocanci, de la politica internațională la un proiect de chef „cu lău-
tari și cu... mă'nșelegi” - e de un comic irezistibil.

Tipurile sînt violent caricaturizate. Autorul își bate joc de ușu-
rința vinovată cu care ne-am pregătit pentru războiu. E o șarjă plină
de ironii, în care humorul d-lui Patrașcanu, rare-ori satiric, în tonul
obișnuit al acestui gen, izbutește și aici să păstreze aceeași bonomie
în expunere, făcîndu-ne să uităm pentru moment amărăciunea pe care
ne-o aduce în suflet amintirea păcatelor din vremea neutralității.

În *O excursie de plăcere* regăsim pe d. Patrașcanu, fără nici o
preocupare de satiră, cu toate însușirile sale de povestitor humoristic,
care i-au atras sufragiile unanime ale publicului celitor. Cu o vervă
susținută de la un capăt până la altul, de o veselie firească, comunica-
tivă, d-sa povestește peripeziile epice prin care a trecut, într-o excursie
„de plăcere” la stația balneară Lacul Amar de lângă orașul Mangal-
chiol... Nu, cîl ai fi de trist, e imposibil să-l rezisti! Mai cu seamă
înțoarcerea în tramcar, cu pasagerii siliți să pue umărul la roată, cu
nevasta majurului, cu popa și cu vizitiul țigan care-i lerorizează, e un
epizod de o forță comică rare-ori întîlnită în literatura noastră.

În împrejurările neurastenizante de azi, trebuie să fim recunos-
cători unui autor care are darul să descrețească frunțile. O jumătate
de ceas petrecută astfel în societatea d-lui Patrașcanu, te face să uși
amărăciunile zilei.

Și, dacă d. Patrașcanu ar mai avea nevoie de ea, asta ar fi cea
mai bună recomandare față de ceilalți.

G. TOPÎRCEANU

F. Aderca, *Țapul*, Editura „Viața Românească”, Prețul 15 lei.
Zeul cu copitele despicate, cu pulpele acoperite cu păr de țap,
și arată, pe copertă, cornițele răsărînd ușor în colțurile frunții volu-

lare, încordate; deasupra ochilor care ținesc victima dorită, cu pornirea tremurândă în nările subțiri, pe buzele înflorite de un suris poșnaș, baljocorilor.

Dar cum victimele Țapului d-lui Aderca nu sînt nici nimfe, nici driade, nu ne poate oferi, ceiace titlul ar promite, nimic din poezia pădurii, din farmecul proaspăt al cîmpului și al izvoarelor, din fluierul dulce-zicălor al zeului păstorilor. Rămîne numai ironia și senzualitatea, lipsite de idealitatea pe care Pan o revarsă în miturile lui și care împletește flori parfumate în nodurile brutale ale palimii.

Ironie și senzualitate, două elemente statornice, nelipsite din toate scrierile d. Aderca. Ironia ridicată de romantici la înălțimea unei dogme literare; ironia, care după formula lui Tieck ajută pe scriitor să-și domine subiectul, să se ridice mai presus de dînsul, să nu i se dea cu totul, e o însușire pe care o regăsești, ca pe o notă a vremii noastre, la literați diferiți totuși ca concepție și ca factură — la d. A. Maniu, spre pildă și, ca un sarcasm strident, în „Cetatea Idealului” a d-lui Dem. Teodorescu; dar e împinsă până la obsesie la autorul „D-rei din Str. Neptun”.

Și nu e de mirare, după făgăduințele care se schișeau în această primă a sa încercare de roman, să vedem apărînd, într'un cadru larg și de astă dată, aceleași veștăși realiste de a rechema, în decorul noroios și monoton al unei provincii, aceeași atmosferă de vulgaritate și de grotesc, fascinat parcă, de uriciunea și platitudinea care trebuie să îndurezeze ochii unui eslet.

Eroul nu mai e unul din romanticii amorezi ai mahalalei Neptunului; el nu poate lubi decît într'un singur fel. Pentru pretenții de sătir însă, acest don Juan, în felul lui (linar-avocat cu chelie prematură și șlind a cînta din violoncel), fără de voință în alegerile sale, mai mult sedus decît seducător, e un „Țap” care nu se ridică prin însușiri trușești sau vre-un alt avantaj deasupra turmei. Desigur acest Țap „cugetă”, cugetă mereu ca toate personajele d-lui Aderca. Dar mentalitatea lui naivă și neînsemnată, temperamentul lui clar, sînt prea modeste pentru proporțiile, care se atribuiesc cerebralității lui, — ceiace face că nu știi totdeauna cînd este vorba de Țap și cînd de autor... Dacă, indiferent de calitățile eroului, „Țapul” nu e decît înălțuirea „măștilor voluptuoase și tragice” ale sexualității, înrudită cu chemarea genezică universală, generalizarea d-lui Aderca e tot altă de nedreaptă pe cît e de pesimistă. Viața are uriciuni și josnicie, dar nu totul e uriciune și josnicie. Nici făgăduia nesincera a unor porniri firești de însemnată primordială, dar nici plăcerea de a se lăvăli ca un biet animal în mărturisirea instinctelor trușești, reducînd cerebralitatea la un simplu joc mecanic, răspunzînd ca o lovitură de ciocan, grabită antipodului său fiziologic, cu o nervozitate înfrigurată, crudă, lipsită de senzibilitate. — Dacă totul se reduce la atîta, ironia sa e foarte îndreptățită. Dar în acest nihilism de concepție, în această anarhie a tuturor credințelor și convingerilor, în negarea tuturor desăvîșirilor slă și negarea realității estetice, și atunci... Oricum ar fi realitatea, — frumosul și elevațiunea stau în însuși gîndul care le concepe, în răsunetul dureros al distincțiunii Țignite, în nepotrivirea tragică dintre ideal și realitate. Caut zadarnic un ideal pozitiv la d. Aderca. Să fie oare în adevăr altă de dizolvant?

Nu se poate contesta romanului o unitate statornică în dezvoltare și în inspirație, o intenție lămurită în conturarea lipurilor, o violență rară în deșteptarea ideii și a imaginilor roind ca niște fluturi într'un dens neobosit.

— Dar acțiunea?

Acțiune-subiect nu se pomenește; dacă o fel însă ca mișcare, ea circulă în goana fără răsufare a stilului, împletind cu o ingeniozitate proprie autorului, mici fapte nenumărate din lumea din afară cu ecoul lor senzorial, în scena de viață lăuntrică, unde materia de observație se pierde fără urme, mistuită de o prodigioasă pornire cons-

tractivă. Stil și fond se confundă, de altfel, și ar fi tot aștia de spus de unul cît și de altul (abuzul neologismului dă limbii o sîrăntă înfățișare); dar mă urmărește risul bașjocoritor al unui scepticism rece, lipsit de simpatie, și-mi amintesc de vorba lui Tolstoi către Gorki: „Maxime, lasă-ne, să privim puțin către cer!”.

CORA IRINEU

Radu Rosetti, Povești Moldovenești, Editura „Viața Românească”, 1920, Iași, Prețul 12 lei.

D. Radu Rosetti a studiat profund rînduelile sociale din trecutul Moldovei. Multe documente, cu litere simple sau înzoronate, clare ori de-abia descifrabile cu lupa, au trecut pe sub ochii d-sale de cercetător imparțial. Printre afaceri de pămînt și de muncă, printre socoteli bănești, d. Rosetti a dat și peste multe înîmplări de lume, cu amoruri violente și isprăvi extraordinare. Dar d. Rosetti nu și-a luat subiectele numai din documente, ci — fiind membrul unei vechi familii boeresti — a ascultat înțelețele părăinșilor și ale bunicilor, care povesteau uneori, sara, despre faptele care s'au petrecut în timpul vieții lor, cu dinșii și cu alți boeri cunoscuți, sau despre cele foarte de demult, păstrate în familie din generație în generație... Aceste povești din bătrîni le ascultăm, la rîndul nostru, din gura d-lui Rosetti.

Aflăm înîmplări vechi, dela 1650 și mai dincoace, pînă la sfîrșitul veacului trecut. Aceste înîmplări nu s'închise între limitele intrigii lor; ele au o perspectivă mai adîncă: se cufundă în mediul de pe vremuri.

Vedem Domnii care, după ce făceau „îmbelșugată cinste vinului vechi din pivniță”, provocau — prin măsurile lor nechibzuite — năvălirea hoardelor iătărești: țînturi pustii rămîneau în urma lor, poporul de jos era trecut prin sabie, iar boerii — luaji în plean. Biruitorii vîndeau la mezat femeile și fetele, ridicate ca pradă de prin locurile acestea: mame, soții și surori de boeri moldoveni își isprăveau viața în haremurile din Stambul sau din alte orașe orientale.

Dar și 'n timp de pace, nimeni n'avea siguranța persoanei și a avutului său. Omul era într'o deopotrivă primejdie acasă, cași la drum. Bandiții mișunau pretutîndeni, și uneori ei lucrau în înțelegere chiar cu ispravnicii. Bunul plac și neclusea administrativă domneau în voce, transformînd viața într'o povoaară de nesuportat.

Țiganii erau băluși la scară, pentru toate nimfcurile: cînd greșeau, de pildă, bucatele nesărate sau le aduceau reci la masă: Țăranii de-asemeni erau bătuși. Boerii moldoveni, la urcarea pe tron a unui Domn vrăjmaș, porneau în bejăntie peste granișă. Cu dinșii, pe lingă carele și slujitorii, luau și năravurile rele. Prin orașele austriace adesea intervenea poliția locală, cînd vre-un boer bărbos porunceă „certarea părăntescă” a țigonilor, la scara principală. Acestea se petreceau pela începutul veacului trecut.

În timpurile mai apropiate, „bonjuriștii” doar de protestau împotriva năravurilor și a rînduelilor de pe atunci. Și d. Rosetti adesea se oprește asupra rolului acestor oameni, care — în urma șederii lor în țări înaintate — nu mai puteau tolera regimul arbitrar și crud dela noi.

Violențele persistă și acum. Ele însă se produc mai mult în taină, — c'o oarecare jenă. Cel puțin, se știe acum că bălala nu-i un lucru frumos.

Viața de altădată se desfășura sub teroarea evenimentelor arbitrare, cași sub opresiunea credinșilor stabilite din părăinși în părăinși. Ba, — mai mult: chiar superslijiile nu-i lăsau pe oameni să trăiască după voia inimii lor.

Printre faptele crude din trecut se primbă însă un fir de lumină: Dragostea care, cași acum, îi domina cu același putere pe războinici și pe oamenii pașnici. Un tânăr, de pildă, nu sătea pe gânduri să treacă hotarele țării, căutându-și logodnica printre neamuri străine, cu primejdia vieții la fiecare pas.—Aventurile galante se petreceau sub arme, între scripșiri de talagane și focuri de pistol. Dorinșile violente ale oamenilor izbucneau c'o naturaleșă primitivă.

Oamenii aspri de odinioară aveau unele sentimente delicate, care îndușează. Spiritul de jertfă reciproc al părinșilor și al copiilor, cași a celorlalte neamuri apropiate, ne inspiră respect pentru partea bună din sufletul omenesc,—oricil de păraginit ar fi acesta.. Oamenii străini își arată, uneori, recunoșșinșă până la moarte. Negustorii de femei captivie își respectă cuvintul dat,—chiar în fașă unui concurent nou, care ar da un preș cu mult mai mare.

Poveșșile d-lui Radu Roselli se ascultă nu numai cu plăcere, dar și cu interes. Iar „Visul istoric“, o admirabilă bucată de literatură pură, se fixază în rindul lucrărilor cetile, de care veșnic ne-aducem aminte.

În opera d-sale, șșim că nu-i vorba de niște eroi închipușșii de autor,—ci de niște oameni care au trecut pe aici în carne și 'n oase, care au iubit și au urit, care și-au vînzolli patimile violente pe locurile acestea, unde odală a curs sînge și unde, poate, iarășșii va mai curge.

M. SEVASTOS

Mihail Manoilescu, Regimul impozitelor față cu Producșșia nașșională, Institutul de editură „Reforma socială“, Bucureșști, Preșșul 8 lei.

Într'o broșșură de 42 pagini d. Manoilescu publică comunicarea făcșșută de d-sa, la Institutul Social din Bucureșști. D. Manoilescu își începe tratarea acestel chestiunșșii cu analiza criteriului economic în așșezarea impozitelor. D-sa porneșște dela idela că atunci cînd Statul așșază un nou impozit, face politică economică fără să-și dea samă, și că trebuie să facă această politică economică, fixîndu-l după un criteriu social, unul moral și unul economic.

Făcînd politică economică, Statul poate acționa acele ramuri de producșșie care la un moment dat pot să prezinte un mare interes pentru economia nașșională, sau poate salva un anume fel de producșșie cu o valoare de tradișșiune și decăzut din diverse împrejurări (creșșterea venimilor de mătase, agicultura) sau să previe prin impozite anume tendinșșe de dezechilibru în ordinea economică (cum ar fi formarea de trusturi și de consorșșii).

D. Manoilescu în expunerea-i obiectivă enumeră și obiecșșiunile aduse acestei metode, printre care mai importantă ar fi că acest sistem de impozite cu tendinșșe economice trebuie schimbat foarte deseori și adaptat noilor împrejurări de dezvoltare economică. Și d-sa așșunge la concluzia că impozitele sînt cele mai potrivite mijloace de politică economică, și că trebuie admise ca instrument pentru realizarea unui program economic.

Analizînd apoi situașșia financiară și forșșele de producșșie, și plecînd dela idela că cheltuelile bugetare sînt în funcșșiune de schimbul cu străinătatea, bugetul fiind condișșional de starea valutei, d-sa dă o serie de date statistice, uneori aproximative, dar foarte elocvente.

Un buget se razămă pe producșșie și mai ales pe ceiace rămîne disponibil din producșșiunea unei țări. Puterea de plată, barometrul puterii financiare a unei țări, nu este alșși producșșiunea brută, cîl exportul. Înainte de războiu bugetul reprezenta 24 la sută din producșșia nașșională anuală a Romîniei, iar așșlăzi ar reprezenta 33 la sută. În 1912 bugetul reprezenta 78,5 la sută din valoarea exportului, iar în 1924

7a un buget de 5 și un sferl millarde care trebuia să corespundă unui export de 6 trei sferturi millarde, pentru a avea proporția din 1912, nu a fost decît un export ce se urcă abia la 3 millarde.

Și-atunci remediu?

a) *Reduceri bugetare*.— autorul preconizînd importante reduceri la capitolul anuităților datoriei publice. La plata datoriei publice să contribuie și altă generație. De prelungit deci termenul de plată scăzînd cota anuităților. Iar la inconvenientul că mai tirziu valoarea leului va fi mai mare ca cea de astăzi, și deci datoria va fi mai apăsătoare, d. Manoilescu face o propunere, care nu este ideea unui financiar, după cum spune d-sa și anume: O uriașă conversiune a tuturor datorilor de războiu în senzul de a garanta astăzi nu o dobîndă de 5 lei, ci de 0,50 lei aur.

Propunerea ca soluție este ingenioasă și poate nelipsită de puțina unei realizări.

Ce-ar fi ca un financiar să fie obsedat de această idee?!

b) *Mărirea veniturilor*, prin sporirea producției și prin schimbarea sistemului fiscal. Ajungînd la miezul special al chestiunii ce și-a propus să trateze și anume: contribuția industriei și minelor la venitul Statului, d-sa dă iarăși statistice interesante din care rezultă că, în sistemul de protecție al industriilor romîne, industria și minele au plătit în vechiul regat mai puțin de 4 milioane lei anual, cînd astăzi după proiectul d-lui Titulescu vor da 182 milioane numai în vechiul regat. Impozitul era cam de 1,5 la sută. Se vede ușor că această contribuție era mult prea mică.

Analizînd apoi principiile impozitelor, d. Manoilescu enumeră avantajele impozitelor directe, pe venit, și sistemul cedular față cu cel uniform, cedular proporțional sau progresiv; ajunge la următoarele considerate, față cu sistemul proiectului d-lui Titulescu:

1) Întreprinderile industriale și miniere trebuie să constituie o cedulă separată de cea a comerțului, adică procentul de impunere să fie altul, — și anume mai mic, — la întreprinderile industriale decît la cele comerciale, căci comerțul înseamnă schimb, iar industria producție, — producție care mărește averea națională, o crește.

2) Impozitul cedular privilegiilor la venitul persoanelor morale cu scop lucrativ, nu trebuie să fie simplu proporțional ci progresiv, și anume o progresivitate nu pe mărirea absolută a veniturilor, ci o progresivitate în proporție cu raportul între beneficii și capitalul investit. De ex.: o Societate care are un venit de 1 la sută să fie impusă cu 28 la sută din venit, iar alta care are un venit de 5 la sută să fie impusă la 12 la sută din venit. Acest sistem exista deja în provinciile alpine și d. Manoilescu îl preconizează și pentru vechiul regat.

3) Alte propuneri pentru încurajarea industriilor care prezintă azi un interes primordial pentru economia națională, și pentru încurajarea unei creșteri a valorii instalațiilor industriale.

Expunerea d-lui Manoilescu este făcută cu multă sistematizare, și fără a aprofunda prea mult problema; d-sa o prezintă limpede și concis, dînd totdeauna soluțiuni echitabile, care vor trebui luate în considerație și care, în orice caz, merită toată atenția și o largă discuțiune.

DEMOSTENE BOTEZ

Dr. E. Teposu și Dr. L. Cimpeanu, *Apele minerale și stațiunile climatice din Ardeal, cu cele din Vechiul Regat, Basarabia și Bucovina*, Edit. „Viața Romînească”, 1921, București, Prețul 22 lei.
Dacă lucrarea pe care autorii o intitulază „călăuză” nu ar fi, într’adevăr, decît alt, încă ar umplea un gol uriaș.

Cîți dintre noi, medicii,—s'o mărturisim fără înconjur!—cunoaștem în întregul ei, nesecata bogăție a pămîntului românesc, în locuri ce odihnesc și îmbată sufletul prin frumusețea priveliștii, sau tîmăduesc suferințele trupeișii prin aerul lor binefăcător, prin belșugul de verdeață ori de izvoare miraculoase?

Și cîți din bolnavii noștri n'ar fi cruțați de greutatea de azi ale călătoriilor îndepărtate, de jefurile bănești enorme pentru mulți,—dacă noi, sfetnicii lor, am fi mai bine informați și le-am arăta, că fiecărei stațiuni balneare din occident, cu faimă mondială, îi corespunde în țara noastră o localitate similară, mai bogată poate în principii curative, mai accesibilă, în orice caz, mijloacelor oricui?

Dar contrații mei de peste munți au făcut mai mult decît atât. Inzestrați cu spiritul critic al omului de știință, ei nu s'au mărginit la o înregistrare a localităților, la o înșirare a însușirilor terapeutice și a avantajilor ce fiecare stațiune oferă oaspeților ei. Ei nu s'au mulțămii să arate ce sînt aceste stațiuni; ci au indicat mai ales ce ar putea să devină ele, dacă cei chemați ar depune zelul și munca ce se cuvine.

„E de datoria noastră,—spun autorii în Introducere,—să refacem celace s'a stricat și să construim instalații moderne acolo unde lipsesc, ca în felul acesta să putem face accesibile suferinzilor nu numai dela noi, ci și celor care ar alerga aici din țări străine, izvoarele de medicamente și stațiunile recreatoare ale naturii. De ce am arunca anual zece și sute de milioane lei peste frontieră, pentru aer, soare, și ape mult inferioare celor dela noi?”

Ce îmbold sănătos în cuvintele acestea! Un întreg program! Să nu se creadă însă că lucrarea d-ilor Teșosu și Cîmpeanu se adresează îndeosebi profesioniștilor, sau autorităților. Dimpotrivă: artistul ce dublează în contrații mei transilvănenii pe omul de știință, ne însoțește pas cu pas, în frumoasele excursiuni pe care le facem, cutreerînd minunatele locuri de odihnă și tîmăduire din Ardeal și din întreaga patrie reconstituită.

Se simte vădit, pagină cu pagină, trebuința sufletească a autorilor, de a face ca pitorescul descripției să fie vrednic de „România pitorească” pe care o descriu.

Complectă ca informații și documentare, instructivă prin fond și captivantă prin formă, cartea se citește de cătră oricine ușor, plăcut și cu interes, amintindu-și pe J. Huret cu călătoriile lui în largul lumii, pe G. Cain cu preumblările lui în Parisul vechiu și nou, pe G. Hallays, cu pribegile lui prin fermecătoarea grădină a Franței.

Dar apariția acestei lucrări mai are încă o latură, pe care jii să o menționez aci cu cea mai vie satisfacție, cu un adevărat orgollu: ea a eșii la iveală din indemnul și sub auspiciile unuia dintre cei mai vrednici oameni de știință, care reprezintă peste munți cultura din vechiul regat, Prof. Dr. Jacobovici...

Cei care, la fel cu distinsul chirurg, părăsesc o situație strălucită pentru a-și lua modestul și ingratal rol de misionari, într'un mediu oarecum nou, într'o reședință mai modestă și, într'un cerc, în orice caz, mai restrîns,—încep să culeagă roadele binefăcătoare — pentru țară!—a apostolatului lor.

Opera lor nu este numai o operă de înfrățire și contopire sufletească între cei de același neam, ci este și un început bun, merit să reabiliteze faima vechiului regat, faimă pe care politicianii și administrația noastră l-au creat-o în țările alipite.

Utilă tuturor și indispensabilă oricărei biblioteci, sîntem încredințați că în scurtă vreme lucrarea pe care autorii, cu o afit de frumoașă modestie, o intitulează „călăuză”, nu va lipsi din nici o casă romînească.

Și atunci va ști oricine că sînt destule surse în țara noastră pentru a și cei cu multe și cei cu puține resurse, să găsească alinare și lămăduire.

Nu pot sfîrși fără a transcrie cuvintele cu care d. Prof. Iacobovici își încheie călduroasa recomandare:

„Lucrarea d-ilor Teșosu și Cîmpeanu este o frumoasă operă românească pentru care merită mulțumirile tuturor”.

Dr. A. VEREA

Șalom Alehem, Stația Baranovici, etc. Traducere din idiș de C. Săleanu, Editura „Viața Românească”, Colecția „Foi Volante”, 1921, Iași, Preț 4 lei.

Mulți scriitorii evrei din Rusia au descris viața evreiască. Această viață însă a fost întotdeauna privită, oarecum, prin cultura rusească, prin sufletul rusesc. De-altfel, chiar faptul că ei au scris în rusește ne dă indicații asupra înstrăinării lor. Șalom Alehem redă, mai bine decît oricare altul, nu numai viața Evreilor din Rusia, ci însăși viața evreiască, — și c'o naturaleță, pe care literaturismul n'o alterează întru nimic.

Viața de ghetto, cu mizeria ei atroce, cași viața îndestulată a celor avuți, este pătrunsă pînă în fund de ochiul ager al lui Șalom Alehem care prinde oriunde, la cea dintăiu privire, chiar partea mărunță de ridicol.

În opera lui Șalom Alehem nu-i numai rîs, satiric cîteodată, nevinovat de cele mai multe ori, ci în profunzime e o tristeță nemărginită, tristețea poporului vagabond care de alita vreme, și pretulindeni, suferă prigoane și ofense. Tristețea aceasta din cînd în cînd esă la iveală. Protestul acestui neam, — subțiat de lupta pentru viață, prinre oameni de diferite naționalități, prin locuri felurite și strălne, — nu-i gestul brutal sau cuvîntul violent. Nu. Pe subț brațul care se ridică împotriva-i, el lunecă șarpele risului său disprețuitor. Un rîs cu dinți de oțel. Un rîs cu ochi viol și mișcători, ca boabele de argint viu. Un rîs cu limba mobilă și bifurcată, care șueră cu sunet de biciu.

Dar Șalom Alehem, cel care ride ostil în fața asupritorilor neamului său de umiliți, știe să ridă cu bunăvoință de mamă deasupra tuturor păcatelor acestuia. Defecțele mari, cași greșalele de toate zilele, nu scapă privirii jucăuse a lui Șalom Alehem, care — așintit parcă asupra lor — face să încremenească gestul cu păcat și ni-l expune mult, subț zîmbetu-i sau subț hohotu-i de rîs, așteplîndu-ne să ridem, și noi, din toată inima.

Dela un capăt la celălalt al operel lui Șalom Alehem, circulă un spiril vioiu, care-ți scapă printre gînduri, ca apa printre degele. O vervă care nu ostenește niciodată. O vervă repede-repede. Niște gesturi sprintene în loale părșile. Și niște priviri lucii, vii — aruncate la dreapta, la stînga, fără întrerupere... Deodată verba are o eclipsă scurtă, gestul rămîne suspendat în aer, privirea se tulbură, — și două lacrimi cad, într'o clipă, aproape neobservate. Comedia își reia apoi mersul, grabnic, cu precipitare, gonită parcă din urmă de-o durere imensă — fugind, de teamă să nu se oprească și să nu izbucnească, iarăși, în lacrimi.

Volumul „Stația Baranovici” cuprinde bucăți cu meșteșug alese, care redau cît mai multe aspecte ale caracterului lui Șalom Alehem și care se cetesc, într'un suflet, fără să capeți răgazul unei opriri.

Traducerea din idiș, ca stil și ca limbă, este foarte bună. D. C. Săleanu a reușit să dea operel un ton specific evreesc, fără să altereze bine-înțeleș gramatica, cum fac unii — chiar neîmboldiți de intenții anti-semitice — cînd vor să reproducă dialogurile între Evrei.

M. SEVASTOS

Ed. Jaloux, *La fin d'un beau jour*, roman, grand prix de l'Académie française, 1920, Librairie Renaissance du livre, prix 6 frcs.

Se cunoaște dragostea la bătrînețe, inspirată de Goethe *Marianel de Willemer*, *Ulrikel de Lewetzow*, ultima iubire a lui *Wagner*, și alte iubiri lirice inspirate de mulți oameni mari, unor femei cu mult mai tinere.

E o parte ideală de abnegațiune și devotament feminin în aceste iubiri, inspirate prin covârșitoarea influență ce o exercită opera acestor oameni asupra imaginațiilor sentimentale. Prin puterea lor vizionară, au creat idealizări profelice, răspunzând noilor nevoi ale spiritului, oboseit de vechile formule de artă, au însufleșit ficțiuni de o putere atât de covârșitoare de sugestie, — încât acestea, pătrunzând adânc în sufletele prea sentimentale, au îmbrăcat vagile năzuinți spre un ideal, dând mișcări nefirești mecanismelor sufletești susceptibile de înriuriri exterioare. Aceste suflete alterate prin cefire se confundă în eroii-ficțiuni, se simt fiii sufletești ai autorului, își fac un ideal din el. Influența eroilor din „*Suferințele tinărului Werther*”, a eroilor romantici creați de genul lui *Byron*, asupra spiritelor din acele vremuri, ne-o dovedește. De multe ori aceste opere au înriuriri asupra unui întreg secol și exaltarea unei generații prea sentimentale îl găsește pe scriitorul către apusul vieții, când nu mai poate fi un ideal omenesc pentru femeile în vîrstă visurilor și a idealurilor. Iar dacă se înfîlesc, se pune deoparte și dealtă problema de a sacrifica, sau a se sacrifica, cu răspunderile respective.

Edmond Jaloux în „*La fin d'un beau jour*” face locmai analiza psihologică a acestei situații.

Ioachim de Prémery, un scriitor de geniu, înfîlește la vîrsta de 68 de ani o tinără falsă, *Olive de Hallencourt*. Aceasta i-a cîștigat manele, s'a entuziasmat de eroticele lui, se regăsește exact în una din ele, se simte înțeleasă de acest mare scriitor și, nedîndu-și sama de natura sentimentelor ei, i se pare că-l iubește cu iubirea celor de același vîrstă. *Prémery* este, ca orice om de geniu, un singularic, un spirit înțeles de pușini, izolat chiar în mijlocul familiei lui, pe care o disprețuiește. A avut multe iubiri, pe care le schimba îndată ce ele îi dădeau tot celace le cerea spiritul lui, dorind de forme nouă, veșnic înclinat spre cercetare și analiză, și ajunsese la vîrsta de 68 de ani într'o izolare apăsătoare. „*Tinerii se împacă mai ușor cu singularitatea decît bătrînii*”, spune *La Bruyère*, și *Prémery* găsește în această față care-l aduce, în răceala singurătății senile, căldura temperamentului ei entuziast și tinăr, ultima rază de soare care-l luminează viața pornită spre întunericul veșnic. În apropierea ei se simte întinerit și, — „*le coeur n'a pas des rides*”, — prinde pentru ea pasiunea bătrîneții, amestec de paternitate cu dragoste lipsită de dorință, dar în orice caz egoistă. Nu-și dă sama la început de natura sentimentului ce-l încearcă, dar cînd nepotul lui, *Hector de Jaulgonne*, voește să o ia în căsătorie și uzează de mijloace nedemne, pentru a o sili, intervine el sub impulsia geloziei și o salvează. Fata îi spune atunci cît îl iubește, că nu poate trăi departe de el și se oferă să-i fie tovarășă în viață, soție. *Prémery* înțelege prăpastia ce-i desparte, și nebunia unui asemenea act, dar — bătrînețea e totdeauna egoistă — numai după o grea luptă sufletească, care-l consumă și mai mult, se hotărăște să renunțe la dragostea ei, și o sfătuește să la pe unul din discipolii lui, *Alexandru Girval*, care o iubește în tăcere cu multă pasiune, dar nu îndrăznise să-i vorbească. *Olive*, sub influența ideii că-l iubește pe *Prémery*, nu-l observase pe *Girval*. Îndemnați de *Prémery* se cunoștea abia acum, își vorbesc, se împrietinesc și ea începe să-l iubească, în timp ce bătrînul scriitor se retrage din nou în singurătatea-i senilă, căutînd o uitare în una din vechile prieteni.

Ed. Jaloux dă dovadă, în acest roman, de multă finețe în analiza psihologică a eroilor. El trece dincolo de expresiunile exterioare ale proceselor sufletești și adâncește studiul acestor suflete intelectuale alii de complexe, până în însăși esența firii lor și a motivelor atavice, sau educative de acțiune. Stilul sobru, dar clar, și a motivelor scrisă, face ușor înțeleasă această operă, care merită „Grand Prix”-ul se l-a decernat Academia Franceză.

O. ALEXIU

Pietro Verri, *Discorso sull'indole del piacere e del dolore*, 1919, Lanciano. Ed. R. Carabba, Prețul 2 lire.

Biografie.—Din prefața lui Papini aflăm despre contele Pietro Verri, că ar fi fost „cel mai demn, mai solid, mai cu judecată și mai activ” dintre enciclopediștii milanezi din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. El s'a născut în 1728. Luă parte la războiul dintre Austria și Prusia, de unde, reîntors în patrie, deveni scriitor satiric în contra superstițiilor timpului său, economist politic și psiholog. Fu activ și în afacerile publice. Dela 1764—1766 scoase, cu prieteni săi, ziarul revoluționar „Caffè”, cu tendința de utilitate și libertate. Se ocupă și cu afacerile financiare. Ocupă diferite funcțiuni înalte. În 1786 se retrase la țară și redeveni scriitor. Muri în 1797. Multe scrieri l s'au publicat după moarte. Operele lui filozofice sînt puține, dar ele au fost suficiente spre a-l creta, pentru timpul său, o reputație meritată. Avu chiar succesul de a fi citat de Kant în *Antropologie*, cu adaosul: „Subscriu cu toată convingerea concluziunile contelui Verri”, după cum a remarcat Papini. Principalele-i scrieri sînt două: „Discorso sulla felicità” și „Discorso sull'indole del piacere e del dolore”. Studiul de față republicat de hărnicia și de priceperea lui Papini, este privit ca cel mai de seamă. Prima ediție e din 1773 și ultima din 1854.

Din ideile lui Verri.—Între ideile lui Verri sînt unele care mi se par că pot cere și astăzi atenție. Sînt cele relative la cauza plăcerii, la compararea cantitativă a durerii cu plăcerea, la cauza acțiunii, la artificialitatea sentimentelor estetice, și la diviziunea caracterelor după cum ele judecă sentimentele din punctul de vedere al duratei și intensității.

Papini crede că ideea centrală a lui Verri, acela că plăcerea e o „calitate negativă”, că durerea e pozitivă și că orice plăcere nu este altceva decît „o repede încetare de durere”, l-a venit în vremea pe cînd era ofițer în Germania, cînd după mari oboseli avu plăcerea unei profunde odihne. Expresia de „calitate negativă” dată plăcerii o întrebunțează el înainte de Schopenhauer, dar—după cum însuși recunoaște—și după Cardan.

Maupertuis afirmase că, în lume, cantitatea de durere e mai mare decît cea de plăcere, și Verri admite și el. Calculul acesta n'ar fi numai o iluzie. E drept, zice Verri, că durerea pare lungă fiindcă este pozitivă, și că plăcerea pare scurtă fiindcă e „o încetare de acțiune, o stare uniformă a sufletului”, „o calitate negativă”; și totuși se poate spune fără iluzie că, în lume, e mai multă durere decît plăcere. Plăcerea poate fi mai intensă decît durerea, dar dacă înțindem oarecum intensitatea plăcerii în timpul durerii precedente, aflăm de obicei, crede el, o cantitate de plăcere mai mică decît de durere. În sprijinul tezei de superioritate cantitativă a durerii, se adaugă și faptul, ne spune, că unele dureri terminindu-se prea înănt, nu mai produc plăceri.

Care sînt cauzele acțiunii? Durerea este, după Verri, singura ei cauză. Fără dureri omul ar fi „un animal inert și stupid, și ar pieri pușin după naștere”. Ceiace deșteaptă pe copil este durerea. După ce copilul suge lapte „cade în indiferență și doarme, și n'ar mai fi rechemat la viață, dacă durerea nu l-ar zgudui”. Artele frumoase sînt și ele o acțiune, și ca atare s'au născut și ele din dureri. „Dacă oamenii ar fi fost de o perfectă sănătate și veseli, nu s'ar fi născut nici odată artele frumoase”. Și deasemenea aprecierea artei fiind o acți-

une, omul viguros și mulțămii nu are nevoie și nu se desfăștează în mod sincer de artele frumoase.

Plăcerile și durerile produse de artele frumoase ar fi neadevăratale. Niște sentimente de aparență.

Pietro Verri zice că, „în calculul plăcerilor și al durerilor, omul apreciază mai mult intenționalitatea decît durată” și prinde varietatea caracterelor, relativ la aprecierea sentimentelor după durată și intenționalitate, între clase. 1. În prima clasă pune „parțea cea mai comună a oamenilor”. Ei privesc obiectele subț un colorit și un contur șters. Nesigur în judecată, n'au pasiuni mari, și caută să-și treacă timpul. Sînt imitatori și superficiali. Ei judecă sentimentele după intenționalitate, nu după durată. 2. O minoritate dintre oameni vede obiectele colorate și bine conturate. Sînt imaginațivii, entuziaștii, și oamenii de elevație sufletească. Ei se subîmpart în două categorii: a) — constanții, cei care, dacă ideea e folositoare omenirii, sînt eroi; dacă e vătămătoare, sînt criminali; și dacă ideea e incoherentă, sînt nebuni; și b) — inconstanții, și anume poezii, pictorii și oratorii. Cei constanți judecă în cercul pasiunii lor nu numai după intenționalitate, ci în parte și după durată; în afară însă de pasiunea lor judecă numai după intenționalitate. Cei inconstanți judecă numai după intenționalitate. 3. — O altă minoritate vede obiectele colorate și distincte. Cei din această grupă au pasiuni mai slabe decît cei din a doua, sînt mai raționali și mai unițari în felul de a fi. Ei judecă cei mai bine, luînd samă și de intenționalitate și de durată.

Unul din cusururile plîpîndeii filozofiei actuale dela noi este în lipsa oricărui contact cu trecutul filozofic, așa de puțin cantitativ și, din punct de vedere universal, așa de foarte puțin însemnat cît a fost. Dar a fost. Și una din cauzele principale ale acestei lipse este greutatea cu care ne procurăm lucrările romînești vechi de filozofie. În apus, filozofia veche locală reapare mereu în ediții nouă, precum e și cazul cărții lui Verri. Din ceia ce se tipărește astăzi la noi, poate numai a mia parte merită munca și răspîndirea liparului; însă o bibliotecă, critică dar și foarte plăcută la înfășurare în același timp, a vechilor tipărituri și manuscrise filozofice romînești, cred că și-ar merita apariția.

Printre aspectele cele mai largi ale renașterii romînești este și prelucrarea trecutului prin alegere, însufleșire, adunare și organizare. Așa a fost de pildă în politică, istorie, limbă, arhitectură, literatură. Deasemenea o bibliotecă a filozofiei romînești vechi ar avea rolul de alegere, însufleșire, adunare și organizare a trecutului nostru de gîndire filozofică.

Biblioteca s'ar adresa dela sine, prin conținut cași prin formă, către un public mai întins decît al pușnilor specialiști în filozofie. Limba va trebui bine-înțeleș explicată, iar altelei, ca în scrierile mai nouă ale lui Bărnăușu, trebuie în întregime tradusă în limba de azi. Din foarte multe e de ajuns să se publice numai extrase.

Cînd vom avea biblioteca? Ce plăcere de adîncă perspectivă, ce sugestivă lectură în limba lor evlavioasă, mohorită, așezată și muncită — a prinde cît mai de aproape ideea... Ce gîndiri interesante; căci bătrînii noștri, fără altele diplome pretențioase ca noi, aveau diplomă dela natură, și cugetau chestiuni, care totdeauna sau aproape totdeauna erau de mare folos pentru viață... Ce sugestivă e lectura lor, cînd ne închipuim că părinții, bunicii, străbunicii noștri, în singurătatea vreunui schit din codrii Neamșului, le-au celit tacticos, le-au frămîntat pe îndelele, sau le-au scris cu cea mai mare, pioasă grijă.

Cine știe dacă, în afară de un caracter mai oriental, mai local, ce ar împrumuta, în general, viitoarei filozofii romînești, n'ar avea influență și în senzul încărcării cu idei a betei, noastre arte. Cît de puțin. Lipsa unei bogate mișcări filozofice locale este cauza obișnuită a lipsei romanilor romînești de idei.

Revista Revistelor

Revue de Paris (Mai, 1921).
Louis Bertrand, O evoluție nouă a romanului istoric.

Se pare că nu numai studiile și monografiile de vulgarizare istorică, dar și operele care îșiiau materia și subiectul în trecut, nu locmai gustate în timpul naturalismului, sînt iarăși la modă. Toluși Salammbô a lui Flaubert, care poate fi considerată ca un model al genului, a fost publicată la 1863, iar în 1872 și 1877 au apărut „La tentation de Saint Antoine” și „Trois contes”. La 1890, în plină teroare naturalistă și zolistă, apare Thais a lui Anatole France, povestire filozofică, dar plină de arheologie și de critică renaniană. De atunci numărul romanelor istorice crește. E destul să pomenim de operele lui Pierre Louys, Paul Adam, Jean Lombard, Maurice Maïndron, Henri de Régnier, Louis Bertrand. Dumas père e azi mai celii ca întotdeauna. Pierre Benoît pastonează marea public peniru eroica Königsmarck sau Don Carlos, iar Atlantida sa, care a avut alii succes, nu e numai un roman de aventuri, ci și unul de istorie și de erudiție. Toluși împotriva romanului istoric s’au ridicat obiecții. Cel care le-a formulat cu mai multă putere a fost Taine.

În studiul său asupra lui Walter Scott din „Istoria literaturii engleze”, marele critic susține că toate încercările de reînviere a trecutului sînt imperfecte, că orice imitație e un pastis, că „accentul modern esă la iveală în cuvintele personajelor antice, că orice zugrăvire de moravuri trebuie să fie indigenă și contemporană și că literatura arheologică e un gen fals. Literatura istorică, spune el, trebuie să dispară și să se trans-

forme în critică și istorie”. Naturaliștii au exagerat încă această leză, ducînd la exces cultul documentului contemporan și instanțaneu. Artistul trebuie să se limiteze la prezent, la minuta ce trece, el nu știe decît ceiace vede, ce simte și cade subț ochii săi. Taine însă, cîșiva ani mai lîrzîu, într’o scrisoare către Flaubert, recunoștea că expunerea și comentarul istoric al documentelor nu sînt deajuns în istorie și că pentru a da o imagine vie și complexă a trecutului, istoricul e obligat să facă apel la calități, care sînt acele ale romancierului, imaginația reprezentativă și simpatia intelectuală. Astfel istoria lînde să se confunde cu romanul. De fapt Taine nu se contrazicea, căci ceiace el criticase era balada artificială, falsa tragedie greacă, deci pasișul literar. Aceasta nu implica însă condamnarea unui gen care poate întruni soliditatea documentară și critica științifică cu facultățile literare imaginative.

Bourget a susținut deasemeni în ultimul timp că romanul nu se distinge în mod esențial de istorie. Toluși deosebirea pe care o face el între romanul istoric și cel de moravuri nu e exactă. În romanul istoric, spune Bourget, istoria e pe primul plan, iar în cel de moravuri, cazul psihologic. Dar dacă într’un roman de moravuri cazul psihologic e pe primul plan, acest roman nu mai e de moravuri, ci e psihologic. În realitate, într’un roman de moravuri cași într’unul istoric, cazul psihologic și istoria sînt pe același plan. Moravurile chiar contemporane sînt tot istorie. Ori, ele ocupă același loc în Madame Bovary cași în Salambo. Dar, spune Bourget, pentru a reda

moravurile contemporane e de ajuns să le observăm, pe cînd acele dispărute nu le putem evoca decît printr'un efort violent de imaginație, printr'un fel de halucinație a trecutului. Această halucinație nu e proprie însă numai romanului istoric. Ea este de fapt condiția tuturor operelor mari. Acestea au la origine o obsesie a gîndirii și a imaginației de cătră un subiect care se oferă, confuz și chaotic. Dar această halucinație originală are nevoie să fie susținută și hrănită de documente, de observații directă sau indirectă. Iar documentația romanului istoric e exact aceeași ca a romanului de moravuri. Pentru a descrie minele dela Creusot de azi, sînt obligat să mă duc la fața locului, dar același lucru a făcut Flaubert cînd a voit să descrie minele africane din secolul al III-lea. Se va spune că un mineer de azi e mai aproape de mine decît un sclav din secolul al III-lea. Lucrul nu e sigur și în orice caz între ei e o diferență numai de grad și nu de natură. Între romanul de moravuri și cel istoric nu se poate stabili o diferență intrinsecă. Cel de al doilea nu e decît o varietate a celui dinăuntru. Romanul de moravuri e situat în prezent, pe cînd cel istoric, în trecut. Ce face le deosebire e numai o chestie de cronologie. Eroarea naturalistilor a fost de a voi să limiteze la prezent literatura de imaginație. Dar un scriitor poate vedea și simți mai bine lucrurile istorice decît cele contemporane. În realitate artistul e stăpînul spațiului și al timpului. Ca și romancierul de moravuri contemporane, acel istoric exprimă ceea ce e universal și permanent într'o aventură trecută. El degajează marile idei conducătoare ce domină o epocă, condițiile eterne ce stăpînesc viața unui popor sau a unei țări, fasonînd moravurile ca și acțiunea lui politică și socială. El zugrăvește locurile și timpurile, costumele și arhitecturile, materialul ca și spiritul unei civilizații.

Revue des Deux Mondes (Mai, 1921).

Victor Giraud: Rousseau, profet religios.

Cu prilejul operei lui Maurice

Masson „La religion de Rousseau” apărută la 1916, criticul francez caută să lămurească unele aspecte ale personalității scriitorului. Împotriva părerii multor din admiratorii săi, el susține că Rousseau nu trebuia considerat ca un logician, ci ca un poet.

Rousseau vedea lucrurile izolat, fragmentar, sporadic, în loc de a le prinde în dependența lor mutuală și a le concepe ca părțile succesive ale unui tot. Incapabil de a-și lega idelle, el avea intuiții vii pe care nu le putea domina, organiza, sistematiza. Dar pe cînd la poezii clasici, un Virgil, un Dante, Corneille, sau Hugo, arătura logică nu dispăre cu totul, Rousseau, prin forma și modul său de a gîndi, nu e un latin și se apropie mai mult de poezii și gînditorii de rasă germanică, un Shakespeare, un Carlyle, un Schiller, un Hegel. „Identitatea contradicțiilor” e o formulă potrivită cu filozofia și temperamentul său. Și poate deaceia, acțiunea sa asupra romantismului german și anglo-saxon a fost tot altă de considerabilă ca asupra celui francez. Cu toate contradicțiile ce abundă în opera lui Rousseau, întîlnim în ea cîteva puncte fixe și unele direcțiuni generale. Acestea e mai ales adevărat cînd ne lăsăm pătrunși de curentul sentimental și de elanul comun ce însuflește această operă. După Bruneliere și Lanson, Masson a arătat că acest revoluționar înăscut sfirșește aproape în toate chestiunile prin concluzii destul de conservatoare. El explică această dispoziție a spiritului, prin lenea intelectuală, prin timiditatea ca și prin resemnarea lui Rousseau.

După Giraud, cauzele acestei dispoziții au o origine mai impersonală. Rousseau nu e din punct de vedere religios decît moștenitorul tradiției calviniste și din toate elementele divergente ce s'au încorporat în filozofia lui religioasă, cu tot mediul catolic în care a trăit atîția ani, aportul calvinist e cel mai considerabil. El a împrumutat dela Calvin împreună cu multe argumente contra papismului, marele principiu al autonomiei conștiinței, ca și nevoia ind

vidualismului religios. Deismul sentimental era deosebit de profasat de mulți pastori genevezi, două secole după moartea lui Calvin; și în această privință religia naturală a lui Rousseau nu exprimă decât ultimul stadiu al cugetării protestante. Critica filozofică împotriva revelației creștine din „Profesia de credință a vicarului savoyard” e datorită influenței enciclopediștilor asupra fostului lor tovarăș. Dar la Rousseau nu găsim niciodată ironiile și grosolăniile volleriene împotriva catolicismului și e încontestabil că profesiunea lui de credință e îndreptată împotriva filozofilor și e o apologie a creștinismului. Desigur, între deismul lui Voltaire și materialismul lui Helvetius sau Holbach sînt nuanțe, dar filozofia tuturor are un caracter raționalist și violent anticreștin. Rousseau protestează contra abuzurilor rașunii susținînd că adevărul nu poate fi dovedit, ci se vede, se simte. Răzuinea e un principiu de disoluție și de anarhie și singurele adevăruri inatacabile, care sînt la baza vieții și a societății, sînt acele de sentiment. Să ascultăm vocea inimii care ne revelează conștiința, existența lui Dumnezeu, a Providenței și a sufletului nemuritor. Și aceste noțiuni care erau la Voltaire niște simple formule algebrice, un produs abstract și teoric al spiritului, devin la Rousseau niște pasiuni vii, izvorîte din adîncimile sufletului. Dar el nu admite divinitatea lui Christ, dogmele și miracolele, și de aceia Giraud socotea că declarațiile lui nu pot fi numite religioase. Nu se poate nega însă ceia ce s'a numit religiozitatea lui Rousseau. Dacă el nu adoră, venerază. E un creștin prin dorință și a creat o dispoziție sufletescă nouă: „pietatea fără de credință”.

Deaceia Rousseau, cel dintău printre romanțierii moderni, a fost considerat de celtiori ca un adevărat director de conștiință și Masson avea intenția să scrie un volum: „Les confessés de Jean Jacques”.

Pentru o lume săturată de ironia perpetuă a ideologilor materialişti, el apărea ca un profet, ca

omul care a restaurat în drepturile lui eterne sentimentul religios și categoria Idealului.

Cași Lanson, Giraud consideră pe Rousseau ca pe un protestant liberal, și opera lui ca o dată esențială în istoria protestantismului. În Franța însă, țară de logică, de precizie latină și de ereditate catolică, sufletele nu se puteau opri mult timp în regiuni vapoase și nesigure. A fi religios, pentru un Francez înseamnă a fi creștin; și a fi creștin, înseamnă a fi catolic. Și un mare poet, reluînd moștenirea lui Rousseau, trebuia s'o adîncească și s'o îndrepte în această direcție.

L'esprit-nouveau (Mai, 1921).
Ivan Goll, Mișcarea teatrală în Germania.

Altit din punct de vedere tehnic, cit și al operelor, teatrul german e, după părerea autorului, cu cel puțin cincisprezece ani înaintea celui francez. Scena mobilă dela Deutsches Theater permite reprezentarea pieselor, cu scene foarte scurte și variate, de Shakespeare sau Goethe. Decorurile sînt complet modernizate și în mare parte opera pictorilor tineri, expresioniștii sau extremiștii. Actorii, intelectuali, au ceva personal și sînt niște adevărați colaboratori ai autorului dramatic.

Germania modernă are trei poeți mari dramatici: Wedekind, Kaiser și Sternheim. Toți trei sînt niște novatori. Hauptmann și epoca lui a trăit. Naturalismul nu mai are trecere. Europeanul dela 1910 a devenit mai cerebral. El nu se mulțamește numai să privească viața, ci o critică.

Cei trei poeți sînt chirurși ai sufletului omenesc și ei ne arată lipsurile și bolile lui, fără sentimentalitate și fără pudoare. La început, publicul și cenzura s'au înspăimîntat; și acum zece ani, Frank Wedekind a fost tirit înaintea tuturor tribunalelor imperiului. Acum, doi ani după ce a murit, operele lui („Flori de primăvară”, „Lulu”, „Cutia Pandorei”, etc.) sînt reprezentate în toate centrele mari ale Germaniei. Wedekind are un umor teribil, care te face să rîzi, dar în același timp te tulbură. Personajele lui sînt

cinc spirituale și au în ele ceva mefistofelic. Bărbații săi sînt de obicei aventurieri, iar femele niște cocole, dar acțiunea e totdeauna înaltă și generoasă.

Carl Sternheim, care se numește singur: un Molière german, e pictorul satiric al burgheziei. El cunoaște toate vicliile, defectele, micimile, toată proslia contemporanilor, pe care-l zugrăvește în caricaturi magistrale și într'un stil sec și casant.

Dar scriitorul cel mai gustat azi e Georg Kaiser, creatorul dramei expresioniste, în care îndrăzneala acțiunii rivalizează cu cea a cuvintelor. În plesile lui nu găsești fraze întregi, ci mai mult cuvinte. Acțiunea e totul și gestul. Apoi, deodată, o cascadă, un monolog, debitat nervos și eruptiv. Viața evocată de el pare halucinantă. Problema socială cu aspectul ei roș, chinurile foamei, sînt temele obișnuite ale pieselor sale. Kaiser e un maestru al situației, care face să bală inimile și biciuește nervii. Cei care nu gustă spun că arta lui e prea cerebrală și prea puțin omenească, dar alții înțeleg că acest mare artist, care a găsit o formă și o limbă a lui, poate transpune în teatru manifestările sociale, estetice, cosmice ale erei noastre electrice și rapide. Kaiser se apropie adesea de film și piesele lui se adaptează minunat acestei noi arte.

Mercure de France (Mai, 1921).

Luăm din articolul d-lui *H. R. Savary*, *Reparațiile și Acțiunea aliaților*, câteva date, ce ni se par de un interes mai durabil, căci studiul în întregime și-a pierdut, acum, o bună parte din interesul său de actualitate.

Cauza primă a dificultății aplicării tratatului dela Versailles în ce privește despăgubirile de războiu este lipsa de precizie a acestui tratat: Comisiunea de reparații, însărcinată cu realizarea acestor despăgubiri, și-a văzut atribuțiile sale confuz determinate, puterea de inițiativă lipsită de elasticitatea necesară, nevoia fiind să ceară continuu lămuriri dela

guvernele, ce au numit-o și, în cele mai multe cazuri, să ia hotăriri numai cu unanimitatea membrilor săi și în imposibilitate de a executa hotăririle luate.

A doua pricină este situația creată de faptul următor: Anglia, plătită prin flota și coloniile germane, s'a dezinteresat într'o măsură sensibilă de executarea tratatului în această direcție. Ba mai mult. Odată dispărut pericolul militar și economic german, interesele sale față de Germania sînt opuse celor franceze: sub presiunea revoluției irlandeze și indiene, a mișcărilor sociale interne, cu perspectiva primejdiei rusești în Orient și în Asia, ea caută să restabilească viața normală economică cit mai curînd, spre a dobîndi în Germania o plată de desfacere a obiectelor manufacturate și o forță, pe care s'o utilizeze în viitorul conflict internațional. De aici propaganda în favoarea ușurării sarcinilor de războiu ale Germaniei, de aici volumul d-lui *Keynes* și altele similare, care au făcut afila rău Franței, în opinea publică mondială; de aici nervozitatea engleză în fața plîngerilor Franței care-și arată rănile sale de războiu nevîndecate.

Pentru a concilia teze opuse și a ceda cit mai puțin din punctul său de vedere în aplicarea tratatului, guvernul francez a fost nevoit să se plimbe, după anolimpuri, dela nord la sud, dela țară la oraș, la San Remo, la Hythe, la Ympue, la Bolonia, la Spa, la Paris, și a înfrînit necontenit în drumul său ideea fundamentală a lui Lloyd George: că trebuie să fie ascultați în contradictoriu Germanii, pentru a fixa suma definitivă a datoriei evaluate, fără a se mai aștepta fixarea completă a pagubelor de către Comisiunea de reparații. Astăzi această sumă e fixată, procentul convenit Franței determinat, plățile se efectuează; totuși opinea publică zăpăcită de aceste calcule de miliarde, rămîne sceptică: ea ar voi ca plata lor, eșalonată pe distanțe considerabile de timp, să fie asigurată prin ceva pozitiv: „o ocupare militărească prelungită pînă la com-

plecta plălire și o ocupare ceva mai grea decât cea, care apasă acum pe Rin"...

Deși este încă la modă în cercurile aliiale, geloase și susceptibile, a denunța militarismul francez și a acuza Franța și aliații sa Polonia că, „înselate de aventuri și pe mărghinea ruinii financiare, de care singure sînt responsabile, caută, spre a se salva, să robească economicește Germania... totuși balonul așa de bine umflat cu sofismele d-lui Keynes, e gata să crape”. D. Savary are toate ironiile și tot desgustul posibil pentru idelle exprimate în *Consecințele economice ale păcii* și, fiindcă Germania s'a arătat nevrednică de încrederea aliaților, „ea trebuie să suporte controlul Comisiei de reparații în materie financiară... să afecteze pentru plata datoriei venitul vămilor, tulu-nului, alcoolului, a minelor, pădurilor, drumurilor de fier... Pentru ca aliații să participe la prosperitatea Germaniei, ei trebuie să organizeze sistemul fiscal german pentru ca *toată* plusvaluta să fie afectată plății despăgubirilor. Trebuie lăsate deoparte taxele pe export, mijloc indirect și vician, de a combate concurența germană. Să lăsăm Germania să cîștige bani, dar să organizăm controlul finanțelor sale astfel ca să înceteze scandalul unei Germanii bogate, risipitoare și falite în fața aliaților împovărați de impozite și incapabili de a se ridica din ruinele lor”.

Și apoi: „o Germanie, constrinsă a plăti un lung șir de ani sume grele pentru a repara crimele sale, nu va mai putea visa revanșă, nici să-și reconstituie forța militară”. De aceia d. Savary își termină articolul cerînd ca „ultimul soldat să plece din Germania numai după ce va fi plătită ultima centimă”.

La Revue de France (Mai, 1921).

Peste memoria lui Napoleon, al cărui centenar îl serbează anul acesta cu multă pietate națiunea franceză, scriitorii risipesc cerneala cu îmbelșugare. „Napoleon și Inteligența”, „Napoleon și Femmele”, „Napoleon înlim” și încă altele multe sînt fețele, pe care

minți pline de imaginația veacului nostru le împrumută marelui corsican. Dar toate aceste zugrăvelli nu pot să-i dea o înfățișare bine deslușită. Napoleon, această uriașă izbucnire a genului omenesc, rămîne pentru noi o lăină.

D. *Paul Adam*, în partea a II-a a studului său *Ligny și Waterloo*, se mulțamește să ne descrie pe-ripejile celei din urmă lupte a Impăratului. Povestirea e colorată. Simțim cruda ironie a destinului, care își poate ride oricînd de cel mai strălucit dintre muridori. Ia-l pe Napoleon în ajunul bătăliei dela Waterloo: se culcă liniștit într'un pat alb și moale. Înainte de a închide ochii, el vede victoria, care-l aștepta adouazi, fețele plouate ale dușmanilor lui din Paris, intrarea triumfală în Curtea Tuillerilor. Iar adouazi sara... „Napoleon Bonaparte împietrise cu brațele încrucișate pe piept. Lacrimile îi curgeau în tăcere, pe cînd privea drumul spre muntele Saint-Jean. Mai multe mii de cadavre zăceau în lumina lunii... Nimeni nu-l veni în ajutor... Și Impăratul Latinilor se duse la Paris, ca să abdice...”.

Această înfrîngere n'a oprit însă zborul libertății asupra lumii”. D. *Paul Adam* termină constatînd, spre marea mîndrie a conaționaliilor săi, că „în ciuda tuturor înfrîngerilor dela Leipzig, Waterloo sau Sedan, la începutul sec. XX Rușii, Perșii și Chinezii chiar, au adoptat regimul liberal al controlului parlamentar în sunetele Marsellesei iacobine”.

Încă un centenar: al lui *Beaudelaire*. D. *Fernand Vandérem* constată că acest poet n'a fost niciodată răsfățatul autorităților: sub imperiu e lăsat în uitare și'n mizerie. Singurul act de atențiune față de marele poet a fost amenda de 300 franci pentru „*Les fleurs du mal*”. Subt regimul actual, n'are mai mult noroc. În cincizeci de ani Republica n'a găsit nici suma modestă, nici peticul de pămînt pentru bustul lui *Baudelaire*. Abia dacă s'au învrednicit să pună o placă comemorativă pe casa, în care s'a născut.

În schimb critica de astăzi reneagă în întregime pe cea de ieri. Ea risipește laudele cu același

belșug, cu care cea de ieri azvirelea disprețul și insultele. Dacă s'ar aduna părerile criticilor până la 1910, — Weiss, Taine, Sainte-Beuve, Schérer, Brunelière, Faguet și ceilalți, — s'ar face o amuzantă plachetă, care, în contrast cu diliramele de astăzi, ar arăta drumul pe care pot să-l parcurgă judecătorii literari, când li se lasă cincizeci de ani, ca să se desmelească...

D. Vandérem își propune să înlătore două greșeli, pe care criticile le face, când afirmă că Baudelaire a fost catolic și reacționar. Nici în „Les fleurs du mal”, nici în „Poèmes en prose” nu se găsesc motive, care să justifice teza că Baudelaire este un catolic. Cele câteva aluziuni la păcatul original și acele câteva înțoarceri spre Evanghelle sînt cu totul slabe în opera poetului, pe lângă aproape o sută de alte bucăți imbibabile de păgînism și sensualitate. Nicăieri în Baudelaire nu se poate găsi ceva apropiat cu credința ferventă a unui Verlaine, Rimbaud, Francis Caillard, Francis James, Paul Claudel. „Satanismul” lui nu-i decît o moștenire literară a romanismului și un izvor pentru imagini și personificări ale păcaletor omeniilor. Din scrierile, unde și-a formulat în mod vag tendințele, nu se găsește niciun semn de catolicism militant. El vorbește în prefețele diferitelor ediții ale „Florilor” sale „despre regiunile eterate ale adevăratei poezii, unde nu este Răul și nici Binele”. „Cartea aceasta n'a fost făcută în alt scop decît ca să petrec și să-mi exercit gustul pasionat pentru obslacon”; și în altă parte: „Poetul n'are niciun partid, altfel ar fi un simplu murilor”.

În poemele în proză aceiași orientare: Un idealist fervent, nu un credincios, care se închină dogmelor. Într-o scrisoare el se exprimă astfel: „...voiu căuta o religie (libetană sau japoneză), căci disprețuesc prea mult Koranul; și în clipa morșii, vultu lepăda această din urmă religie pentru a arăta mai bine desgustul meu pentru prostia universală. Vezi că nu m'am schimbat”... Barbey d'Aurevilly l-a caracterizat foarte just, cînd a spus despre el că este un

mare poet, care nu se crede creștin și care nu vrea să fie. Toluși, fiindcă poartă în sine altelea veacuri de credință, aceasta se trezește cîteodată în versuri:

Ah! Seigneur, donnez-moi la force
[et le courage,
De contempler mon coeur et mon
[corps sans dégoût!

Inconsequențele sînt însă rare. „Artistul vigilent și de o perseverență de neînchipuit în neștrămufata contemplare a ideii sale, n'a fost invins”.

Rămîne reacționarismul poetului. Toată lumea știe că în tinerețe Baudelaire a fost un republican ultra, un roșu. La 1848 se bate pe baricade, scoate un jurnal revoluționar. Mai tîrziu rămîne cu aceleași convingeri. El scrie o prefață plină de laude la volumul de poezii cu caracter social al lui Dupont.

Baudelaire este etichelat ca reacționar în urma apariției culegerilor póstume, *Les fusées* și *Mon coeur mis à nu*, niște note dispartate, care pot duce ușor în greșală pe critici. Tot reacționarismul lui se reduce la „oslilitatea înăscută, pe care au inspirat-o în toate timpurile spiritelor alese, verbozitățile de tribună, intrigile lăturalnice și compromisele, pe care le slujesc”.

Dar fie că omul ar fi fost în diferite epoci ale vieții sale cel mai grozav dintre anarhiști, apoi cel mai strașnic dintre reacționari, în opera poetului nu s'a strecurat niciodată nimic din patimile politice. „Les fleurs du mal” va rămîne tipul cîrjii de poezie pură, asupra căreia n'au drept de încălcare nici o părere și niciun partid.

D. Valery La baud ne vorbește despre evenimentul literar cel mai de samă în Anglia din ultimul timp: publicarea prefețelor scrise de Joseph Conrad pentru ediția definitivă a celor cinci romane ale sale. Cine este acest scriitor alit de puțin cunoscut la noi? Conrad, fiu de aristocrați polonezi, împtins de dorul mării, își părăsește țara și familia și rătăcește ca ofițer de marină ani de zile pe toate mările globului. În cele din urmă se re-

trage în Anglia, de care îl legase prieteniile, căsătoria, copiii. Pentru a-și trece vremea începe să scrie în limba țării adoptive. Opera sa este reconstituirea poetică a amintirilor lui. Cași Ulyse, Conrad a văzut multe obiceiuri o-menești și multe țări. „Această reconstituire poetică se compune dintr'un element principal, care este o regiune determinată a globului, o țară sau un oraș, și dintr'un element secundar, care este un personaj, mai adesea o femeie, împrejurul căruia se grupează gesturile și slărilile de suflet ale celorlalte personaje. În sfârșit în al doilea rând, este o intrigă dramatică, pe care se bazează dezvoltarea generală a temei principale”. El merge dela un sfînt de amintiri la un alt sfînt de amintiri, dela viața pe oceanul Indian la viața în golful Mexic. În prefețele, despre care este vorba, Conrad ne face să cunoaștem „atelierul” lui de mare artist, adică mijloacele și materialele, pe care le întrebuințează în construirea romanelor sale. D. Larbaud se mulțumește numai să ne anunțe în mod sumar acest conținut; totuși se poate ghici că aceste prefețe alcătuiesc un prețios volum de critică literară.

Le Monde Nouveau (April, 1921).

Chestia speculei preocupă prețurîndeni, alții opinia publică cîi și pe guvernanți. D. Paul de Cassagnac vorbește despre „Specula ilegală”, care în curînd va fi adusă iarăși în dezbaterile Parlamentului francez.

Legiurile existente s'au dovedit dacă nu inutile, dar foarte puțin folositoare, — producînd chiar, în aplicarea lor, multe nedreptăți. Astfel, deobicei un ofițer oarecare de poliție constată specula, comparînd prețul de vînzare al mărfii cu cel din factură. Această procedură nu-i dăreapă. Numai bilanțul poate dovedi specula; și poate nici el: deși beneficiul este criteriul de judecată în astfel de chestii, *cursul* însă, care variază din zi în zi, provoacă unele încercături grave. Dar ce aparat de control ar trebui să aibă la îndă-mînă Justiția — pentru a revizui

registrele marilor întreprinderi de comerț și de industrie!

Atunci, — care-ar fi soluția? Autorul propune ca legiuitorul să nu definească specula, ci să lase deplina apreciere în sama judecătorilor.

D. de Cassagnac este de părere ca, în fiecare caz aparte, inculpatul ar trebui să recurgă la avizul specialiștilor: El ar alege un membru al Camerei sindicale, judecătorul de instrucție altul, iar acești doi ar numi pe un al treilea. Această comisiune de trei ar trebui să-și dea avizul nu numai asupra faptului în discuție, dar și asupra moralității inculpatului. Judecătorul de instrucție n'ar fi obligat să respecte încheerile celor trei, ci ar putea oricînd să dea ordonanță de urmărire.

Această procedură oferă cele mai multe garanții pentru public, cași pentru cei aduși la bara Justiției.

D. Robert Vayssié publică un articol de o crudă realitate: Prima condiție a reconstituirii franceze și mondiale. Grava situație financiară a Franței nu mai e un secret pentru nimeni. Deși în ultimul timp diferența între importul și exportul Franței nu mai este așa de mare ca în anii trecuți, totuși cursul francez, nu numai nu s'a ridicat — dar a scăzut încă... Și aceasta se datorește presiunii, pe care o exercită datorile publice asupra finanțelor franceze — și deci temerii de o prăbușire completă.

Franța serioasă nu mai are mari speranțe în puterea de plată a Germaniei. Visurile roze s'au risipit. Franța trebuie să se pue pe picioare altfel: prin relațiile ei comerciale intense cu străinătatea. Aceste relații însă nu se pot lega din pricina valutei franceze, scăzute. Și nu-i decît o scăpare: revizuirea datorilor interaliate. Unli preînd chiar anularea datorilor de războiu dintre aliași. Autorul cere numai o însemnată micșorare a lor.

Statele-Unle și, apoi, Anglia sînt marii creditori ai Franței, Italiei, Belgiei, etc. Dacă acestea ar renunța la 5—600 milioane de dolari din datorie, Franța și-ar putea re-

face finanțele. Această renunțare n'ar fi un gest de liberalitate, ci o participare — în măsura puterilor fiecăruia — la sarcinile războiului. Refacerea Franței este o datorie a acelora, care au purtat războiul, în comun, pe teritoriul francez și, care, mulțumită sforțărilor franceze, au realizat câștiguri însemnate.

Dar, în primul rînd, Statele-Unite și Anglia nu trebuie să renunțe numai din datorie. Statele-Unite și Anglia, din pricina valutei lor urcate, nu mai găsesc plasamente pentru mărfuri pe piețele aliate: de aici rezultă o mare criză economică. Renunșind la 5—600 mil. de dolari, Statele-Unite și Anglia ar reface financiarmente Franța, Italia, Belgia — ridicîndu-le cursul și puîndu-le astfel vînde mărfuri. În modul acesta marii creditori n'ar suferi o pagubă reală, — ci dimpotrivă ar înlătura criza economică, ce a început să bîntue peste Ocean și peste Canalul Minceii — criză, ale cărei proporții și consecințe nimeni nu le poate prevedea cu deamănuntul, dar fiecare își dă seamă de gravitatea lor.

La Revue Hebdomadaire, (No. 22, 1921). Un număr închinat aproape numai amintirilor și portretelor...

D. Pierre Hamp se ocupă cu personalitatea actualului ministru al regiunilor liberate din Franța, d. Louis Loucheur. Acest om, care acum joacă unul din cele mai de seamă roluri în politica țării sale, are origini foarte modeste: bunicul său era țesător în Roubaix. N'a moștenit dela părinți decît tenacitatea, sîrguința și ambiția. Acum douăzeci de ani d. Loucheur era încă simplu inginer în serviciul căilor ferate, avînd înaintea sa cel mult perspectiva unui îndepărtat post de inspector-șef. La 1899 părăsește serviciul pentru a întemeia, împreună cu un bogat antreprenor, casa „Giros et Loucheur” pentru executarea de lucrări tehnice. D. Loucheur „un politehnician depolitehnicizat”, nu se oprește la punctul de atingere al teoreticului cu realul, ci merge direct la aspra realitate. Prin spiritul său întreprinzător, prin colaboratorii energici, pe care știe să și-i cîștige,

ajunge în scurt timp unul dintre marii antreprenori, efectuînd lucrări de sute de milioane. În timpul războiului d. Loucheur devine cea mai de seamă figură în tre fabricanșii de muniții. Tot atunci, întră în viața politică. Dar îmbogățirea lui prea grabnică l-a făcut nepopular, căci „spiritul francez suferă mai cu ușurință îmbogățirea unei familii (Rothschild, Schneider), decît aceea a unui singur individ”.

Loucheur demisionează din cele patruzeci și opt consilii de administrație, unde avea, în lanțime, 400.000 franci anual. Micșorîndu-și averea, el vrea să-și mărească vaza în fața cetățenilor. Politică devine o pasiune pentru el. Încelînd să fie un mare șef de lucrări, el trece dela un ordin, care conține toată puterea de transformare socială, la un ordin perimant: parlamentarismul. N'a vrut să înțeleagă că acesta nu mai este important în viața Franței!.. Este probabil — spune autorul, — că după comunismul militar, care domnește acum în această țară, va veni regimul comunismului industrial.

D. Loucheur ar fi putut să fie creatorul liparelor, în care noile transformări sociale și-ar fi luat forma, organizînd și perfecționînd instituția patronalului. Ca mare industriaș, datorită sa era să lucreze pentru a cuceri piețele Rusiei. Dar acum d. Loucheur are pasiunea poliției și activitatea sa se concentrează numai asupra regiunilor liberate, pe care vrea să le restaureze. Dacă va izbuti, el va sta în istorie alături de Sully, Colbert și Carnot, marile spirite ale organizării franceze.

Autorul face o apropiere între Loucheur și Hugo Stinnes. Stinnes este forța guvernului german, Loucheur este forța guvernului francez. Stinnes este puternic în politică, printrucă e puternic în patronat. Loucheur crede că trebuie să-și slăbească puterea patronală, ca să-și mărească forța politică. Stinnes este forța industrială germană. Loucheur nu mai este forța industrială franceză. Ministerul său seamănă cu un minister special de finanțe pentru pîgubiții de războiu. Tot ce crede necesar d.

Loucheur, este să aibă bani de împărțit. El nu propune pentru o-rașele distruse un plan de celalte model, ci un proiect de împrumuț... Ca să se îmbogățescă, Franța trebuie să producă cu siguranță. D. Loucheur, șef de industrie și ministrul cel mai important pentru bogăția țării, trebuie să înțeleagă acest lucru și să înceapă în grabă lucrările de reparare cu muncitori francezi și germani, fără deosebire.

Oesterreichische Rundschau (Mai, 1921),

Dr. Richard Kerschagl, Proiectele de relacere economică a Austriei.

Primul proiect a fost acel al lui Sir Ernest Harvey și consta în înlemetarea unei mari bănci de credit, care să înlesnească exportul, contribuind astfel la ridicarea valulei. Era perioada, în care catastrofa nu era încă vizibilă în toată înfășurarea ei și se mai spera în eficacitatea măsurilor financiare și tehnice, criza economică fiind considerată atunci în prima linie ca o criză comercială. Dar îndată ce comisia reparațiilor, sub preșidenția lui Sir William Goodes, a început a cunoaște situația, s'a recunoscut că proiectul lui Harvey nu era numai insuficient, dar încetase chiar de a fi actual. Și cu colaborarea unui cerc de specialiști s'a alcătuit atunci un plan de reconstruire economică. Acest plan cuprindea o serie de măsuri pentru ridicarea producției agricole, pentru întrebuiințarea căderilor de apă în locul cărbunilor, cași liniile mari ale unei politici de producție și de export. Planul lui Goodes îmbrățișa întreaga problemă și el punea realizarea lui în legătură cu înlăturarea barierelor economice ridicate de unele state naționale dușmane și cu o anumită colaborare a statelor, care au succedat Austriei. Și creditul necesar acestei reînvieri economice, Goodes îl socotea la minimum 150 sau 200 milioane dolari. Planul lui Goodes a fost însă respins la Londra. Suma cerută de el a părut prea mare pentru un stat mic ca Austria. Financiarii doreau o ofertă mai avantajoasă cu riscuri mai mici și mai ales un proiect,

care să nu fie internațional și să cuprindă obligații morale, ci un proiect, care să fie o întreprindere privată, avînd înaintea de toate caracterul unei afaceri.

În același timp cu proiectul Goodes apărui proiectul Loucheur, alcătuit în cercurile ambasadei franceze din Viena. Din motive de prestigiu, alit economice cît și politice, Franța înlea să opună ceva proiectului Goodes. În proiectul francez suma necesară se ridică la 200 milioane lei, celalte e destul de puțin și acest proiect nu are alit caracterul unei refaceri cît alcel al unei penetrații pacifice în sensul acelei îndeplinite de Franța în Alger și Tunis, adică al unei întreprinderi coloniale. Un consorțiu de financiarî trebuia să reprezinte pe aliași, să evite însă orice legătură directă cu statele aliate. Acest consorțiu avea cele mai întinse drepturi de control asupra finanțelor statului și se stabilea astfel un adevărat protectorat asupra Austriei. Proiectul lui Loucheur a fost însă și el respins, căci Anglia și Italia au văzut cu drept cuvînt în el un amestec prea direct în afacerile interne ale Austriei, amestec care ar fi putut da naștere la complicații politice primejdioase.

Ultimul proiect de refacere e acel propus de olandezul Ter Meulen. El constă în crearea unei mari asociații internaționale de credit, la care ar participa marile state europene. Statul, care ar avea nevoie de credit, ar fi împuternicit pe baza unor garanții serioase, să emită bonuri, care să servească de bază pentru achitarea importatorilor din afară. Rămîne de văzut dacă acest proiect care, ca și acel al lui Goodes, are ca principiu numai credite de producție, se va realiza în practică. Primul punct în care, după părerea autorului, Antanta poate ajuta Austria, e crearea unor condițiuni, în care forțele ei economice productive să se poată dezvoltă. Și această dezvoltare ar fi posibilă, numai dacă Austria ar avea materii prime și cărbuni în cantitate suficientă. Al doilea e mai mult de natură psihică. Voința de a munci atîrnă în primul rînd

de poporul austriac însuși, dar desigur că unele credite pentru procurarea mijloacelor de traiu sînt necesare, o hrană suficientă ar crește pulerea fizică de muncă ca și voința de a munci, iar producția ar fi atunci cantitativ și calitativ mărită. Al treilea punct are un caracter special. Nu-i vorba numai de refacerea Austriei, ci trebuie să se țină samă că ea a făcut parte dintr'un mare complex economic, care s'a dizolvat și că e silită acum să-și caute o nouă formă de viață. - Se vorbește din punct de vedere politic de o Austrie independentă, de alipirea ei la Germania sau de înființarea unei confederații dunărene. De soluția acestei probleme atrîne însă direcția, ce se va da refacerii ei economice.

Otecestvo (No. 1 și 2). Această revistă rusească apare la Paris, sub conducerea d-ului A. I. Kuprin. Ea are un caracter literar, dar și politic: antibolșevic. „Otecestvo” pe lingă mici schițe, iscălite de d-nii Kuprin, Bunin, etc., printre care remarcăm: „Piosic, ciornii nosic (isprăvile unui cine rău crescut), cuprînde articole informative asupra Rusiei sovietice, cași a Rusiei de altădată, c'un pronunțat caracter de propagandă.

Astfel d. *Boris Nikitin*, fost general cu cartiruirea pe lingă Ștabul circumscripției militare din Petrograd, restabilește unele fapte, gre-

șit relatate de presa franceză, din timpul primei revoluții rusești. E vorba de rolul lui Kerenski în revoluția bolșevică.

La începutul lui Iulie 1917, bolșevicii au făcut o încercare neizbutită de a răsturna guvernul provizoriu. Cu acel prilej, Troțki, Nahankes, etc. au fost arestați, Lenin reușind să se ascundă. Kerenski a intervenit, cu autoritatea lui, pentru punerea în libertate a bolșevicilor arestați. Mai mult: el a luat Ștabulul militar dreptul de a mai aresta bolșevici.

În afară de aceasta, Ștabul-cărè avea informații precise asupra depozitelor bolșevice de arme - începuse percheziții și confiscări. Kerenski imediat a intervenit. Ștabul a fost oprit de a mai confisca arme. Kerenski a lansat o proclamație patetică, invilind poporul rus - conștient și de bunăvoie - să depună în cutare și în cutare loc, dela cutare până la cutare oră, toate armele militare sau particulare. Numai cîțiva burjujii, spune d. B. Nikitin, - au depus la locul indicat cîteva pistoale și săbiți din timpul războiului rusoturc. În Octombrie 1917, Kerenski s'a putut convinge, cîte arme n'au fost predate de bolșevici.

Această a fost, închee autorul, obîrștia vărsărilor de sînge de mai lîrziu.

No. 2 este consacrat memoriei generalului Kornilov, ucis de soldatesca rusă în April 1918.

Mișcarea intelectuală în străinătate

ROMANE

Ludwig Ganghofer, *Das grasse Jagen*, Berlin, 1918, Grote, 575, S., M. 7.50.

Născut în 1855, Ganghofer trăiește în München, și ca navelist și scriitor de romane dezvoltă și acum o energie productivă surprinzătoare. De obicei își alege subiectele din mediul jăranilor munteni din Bavaria—o înrudire, în ce privește genul, cu Anzengruber, dovadă mica piesă „Der Herrgottschnitzer von Oberammergau”, de aliftea ori jucată de către trupele populare din cunoscutele producții jărănești ale „pașii Domnului”. Însă Ganghofer și-a lărgit cercul celorlor mai ales cu romane—„Der Jäger vom Fall” (1883), „Berglust”, „Martinslause”, „Das Gotteslohn” (1898), și altele—scrise în maniera la modă pe atunci a literaturii de foileton ori a revistelor de familie, cu largi concesii făcute linereiului pudic de ambele sexe, gen cunoscut în Germania sub numele de „Gartenlaubeliteratur”. În romanul de față e vorba de emigrarea protestanților din Berchtesgaden, mai ales spre Prusia. Marea prigoană are loc către finele secolului al 18-lea, secol strivit de lăvălugul altor războaie, și o face biserica în cinstea ministrului prusac și a atașatului său militar, colonelul von Berg, zis și „Kronprinzipal”, viitorul Friedrich cel Mare.

Louis Dumur, *Le bouclier de Verdun*, Albin Michel, Paris, 1921. Impresiile de războiu ale unui locotenent german, Hering. Rănit în lupta dela Marna, el e îngrijit într-un lazaret militar din Aix la Chapelle. Însănătoșat, petrece Crăciunul în sinul familiei, la Halle. În sara Crăciunului el se logodește și cu toții beau pentru victoria Kaizerului. Reintors pe front, el luptă la Verdun, unde se găsește în anturajul Kronprinzipalului. O artistă franceză vrea să ucidă pe Kronprinzipal, dar mai puțin noro-

coasă ca o Judită sau Charlotte Corday, e descoperită și executată Hering ca ceilalți ofițeri apar ca niște brute senzuale, orgolioase și crude. Cartea, scrisă c'o ironie amară, vrea să dezvăluie barbaria germană, ascunsă sub masca civilizației materiale.

Federigo Tozzi, *Trece croci*, Milan, Treves, 1920.

Acest roman e istoria unui delict vulgar, a unui simplu fapt divers al croniceii locale: istoria a trei frați Gambi, librari și anticari în Stenna, care înșeală pe cavalerul Nicchioli, fabricând în numele lui niște false scrisori de schimb. Cele șase personaje principale ale romanului trăesc c'o energie intensă, iar opera produce o puternică emoție. „Stilul sobru e de o puritate clasică. Pe cînd stilul unui d'Annunzio, în romanele lui, e mai mult pictural, Tozzi are un stil de sculptor. Copil al Toscanei, el e din rasa marilor artiști florențini, un Ghiberti sau Donatello”.

TEATRU

Walter Bloem, *Helden von gestern*, Schauspiel in 3 Akten, Leipzig und Zürich o. I., Grethlein et Co., 1921, 118 S., M. 10.

Bloem zugrăvește efectele și urmările marelui războiu în prezentul nostru trist. „Eroi de ieri” sînt doi grafi, doi iuncări veritabili—tatăl și fiul, care după ce s'au distins în luptele „pentru patrie”, vin acasă și găsesc moșia neîngrijită și îndatorată. O clipă stau ca zmulși din rădăcină, fără razim și fără de mijloace. În fața lor apare însă cumpărătorul moșiei lor străbune, un îmbogățit din războiu, dar nu un parvenit de rînd și fără importanță, ci un om cu mentalitate onorabilă, un „pacifist”, care în anii cei de jertfă a trebuit totuși să lase fiul să se înroleze și să moară. O căsătorie între fata sa și băiatul iuncărului ar putea să scape pe cei doi grafi, de mi-

zerie. Contesa este încântată, și dorește această alianță, pe care o încurajază chiar și cu mijloace mai puțin demne... Numai innerii se opun. În sufletul lor ei hotărăsc să trăiască în chip vrednic, din muncă proprie, pentru ei și ai lor.

MEMORII, BIOGRAFII

Richard Dehmel, *Zwischen Volk und Menschheit*, Kriegstagebuch, Berlin, 1919, S. Fischer, 494 S., M. 12.

Richard Dehmel este un nume cunoscut până dincolo de hotarele Germaniei. Partizanii au văzut într'insul „profetul unei noi forme lirice, al principiului muzical în cuvânt și al ritmului sufletesc”. În prefața volumului de poezii și povești „Lebensblätter”, Dehmel vorbește despre intențiile lui artistice, făcând singur o expunere a teoriilor sale, și dând o icoană completă a vieții sale sufletești. Deși de vre-o 50 de ani — fiind născut în 1865, — la izbucnirea războiului Dehmel s'a înrolat și, instruit într'un regiment de infanterie, a fost trimis pe front ca simplu soldat, în Octombrie 1914. Înaintă până la gradul de sublocotenent, servind în tranșee, fiind conferințe din sector în sector — până la izbucnirea revoluției. Experiența această formează acum conținutul jurnalului său: „În mijlocul poporului și al omenirii”. Când a pornit pe frontul belgian, capacitatea de funcțiune a ochilor, inimii, puterea de reflecție a minții era clară și neuzală. Pe încetul însă ritmul lor s'a încelinit, ochiul și inima au devenit tot mai indiferente. Cugelarea se transformă într'o „cicăleală nervoasă, din care pricină și pentru celilor capifolele lucrării sale devin tot mai fără interes”.

Federigo Tozzi, *Con gli occhi chiusi*, Milan, Treves, 1920. Autorul mori anul trecut, la vârsta de 38 ani, e considerat de critica autorizată ca unul din primele talente ale literaturii italiene noi. Opera e primul capitol al unei autobiografii. Micul Federigo, copil bolnăvicios și trist, își petrece zilele într'un colț, nemișcat. Viața

cași existența i se par niște penabile iluzii. Tatăl lui, om aspru și brutal, nu are decît dispreț pentru dînsul. Mama, creatură pasivă și muncitoare, trăește o viață de roabă, lotdeauna umilită în fața bărbatului. Lumea, care se perindă în han la ora mesei, e evocată cu o rară putere. Prin puterea de observație și darul de a însufleți personajele, Tozzi amintește pe unii scriitori ruși, pe un Cehov, sau Gorki.

FILOZOFIE

Milivoja Pavlovitch, *Le langage enfantin*, Paris, Champion, 1920, 204 p.

Autorul a făcut studii de aproape asupra copilului său, care a învățat în Franța în același timp limba sîrbă — limba maternă — și limba franceză. A strins o sumă de date, care fac cartea utilă, fiindcă e interesant să urmărești la un copil învățatul limbii, mai ales o limbă cu flexiune așa de complicată, cum e limba sîrbă, — și încă învățarea a două limbi de odată. La achiziția vocabularului autorul semnalează faptul că un copil prinde mai lesne cuvintele, care prin forma lor seamănă cu alte cuvinte cunoscute, fără să se confunde împreună. Urmărind constituția progresivă a morfologiei, arată că un copil, care vorbește o limbă flexionară, învață ușor cazurile, sau invers, că verbele sînt învățate întâiu sub forma imperativului. În capitolul asupra frazei, copilul începe prin a forma propoziții cu un predicat, și numai după aceea o complică pe încetul introducînd și alte elemente: subiect, atribut, complement...

CRITICĂ

Stephan Zweig, *Romain Rolland*, Frankfurt, Rütten-Löning, 1920.

În 1912 a apărut încă o biografie a lui Rolland, de Paul Seippel, dar mai puțin cunoscută. Zweig zugrăvește personalitatea creatoare a poetului, cercelîndu-i până și cele mai mărunte lucrări de începător, despre care s'au păstrat

abia liliurile, și făcînd legătura între manifestările acelea de demult și între creațiile sale ulterioare, care ne duc la figura principală din „Jean Christophe” scoțînd din ele toate concepțiile poetului în marele cadru, în care reprezintă el lumea: epocă renașterii, a revoluției... Eroii sînt niște fanatici, martiri ai ideii și convingerii. Zweig pune pe „Jean Christophe” în centrul expunerii sale. Relevă părechea J. Christophe și Olivier, care reprezintă spiritul francez și german, semnaleză presimțirea poetului despre viitorul războiu între Franța și Germania, căci R. Rolland a fost multă vreme chinul de grija luptei între „spirit și forță”. De aci Zweig trece la cărțile recente: „les Précurseurs”, satira din 1918 „Liluli”, și romanul „Clérambault” publicat după patru ani de muncă, în 1920. În aceste opere poetul se răfuește cu spiritul războiului, încorporează în diplomați și intelectuali, în gazetari și literați. Dar R. Rolland nu urăște neamul omenesc, ci e plin de nădejde, cum dovedește drama sa din 1902 și cum dovedește tovarășia sa recentă cu Anatole France, H. Barbusse și Marcel Martinet.

ISTORIE

S. Charléty, *Histoire de la France contemporaine.—La Restauration*, Calmann Lévy, Paris, 1921.

Din numeroasele istorii generale ale Restaurației publicate până acum, nici una nu e scrisă după o metodă științifică și ele nu tratează decît evenimentele politice. Cartea d-lui Charléty ne dă dimpotrivă un tablou cu totul nou al acestei perioade alît de importante a istoriei franceze contemporane. Autorul a utilizat numeroase documente din arhive, memoriile recente și lucrări speciale.

Lupă el istoria unei epoci nu e complectă, dacă nu conține decît schimbări de miniștri și intrigi de diplomați, de acela d. Charléty face în cartea lui o parte largă mișcărilor religioase, artistice, literare, ca și evoluției economice și civilizajiei.

FILOLOGIE

E. Norden, *Die germanische Urgeschichte in Tacitus' Germania*, Leipzig, Berlin, 1920, Teubner, 505 S., 1 Karte, 72 M.

Norden cercetează legăturile lui Tacitus cu predecesorii săi, precum și locul „Germaniei” în literatură etnografică a antichității. Izvoarele lui Tacitus, cînd a scris istoria străvechilor Germani, sînt mai ales capitolele din Plinius, despre războaiele germane, care încep cu războiul Cimbrilor și în până la Claudius. Însă Plinius se întemeiază și el pe Livius, care la rîndul său s'a folosit de Timagenes, a cărui expunere se baza în sfîrșit pe Herodot. Timagenes a folosit, pe lîngă Cezar, mai ales pe Posidonius, cel mai vechiu informator despre Germani (ca 80 a. Chr.), lăsînd la o parte pe Artemidorus (pela a. 100), care dă cele dintău vești despre Cimbrii. Dar Tacitus a mai folosit rapoartele neguștorilor romani, ale ofișerilor, etc. Se explică atunci pentru ce terminologia lui Tacitus poartă stampila grecească. Norden discută așezările primitive ale triburilor germane. Helveții stăteau în Elveția nordică încă în s. III a. Chr., unde plecaseră din sudul Germaniei. Tot prin Elveția trebuiesă fi trecut și Cimbrii. Faptul că Tacitus s'a influențat de literatura greacă, este de importanță deosebită pentru înțelegerea pasagiului așa de des discutat, cînd e vorba să aflăm originea numelui Germanilor—chestiune, cu care s'a mai ocupat Norden. Rezultatul, după el, ar fi următorul: în pasagiul *ut omnes primum a victore ob metum, mox etiam a se ipsis invento nomine Germani vocarentur* — „a victore” trebuie tradus „după învingător” iar nu „de cătră învingător” căci a are aici senz grecesc, întocmai ca *ἀπὸ*. Pasagiul întreg s'ar traduce deci astfel: „Numele Germania este de dată recentă și a fost primit de curînd, de oarece Germani s'au numit la început numai Tungrii de azi, atunci cînd au trecut Rinul cei dintău și au respins pe Galli. Însă numele acestui trib german a căpătat pe încetul atîta însemnătate,

că pe urmă s'a zis așa (de cătră Galli) poporul german întreg, întâiu de teamă luîndu-se după porecla învingătorului, apoi și-au zisașă ei înșiși, luînd de bun numele, pe care l-au primit. — Numele poate să fie de origine celtică. Dacă însă Tugrii la început erau de naționalitate germană ori celtică — e discutabil, căci și alle triburi germane eu purtat nume celtice: Usipeții, Nemeții, Tribocli, etc.

POLITICĂ

A. Cramb, *L'Imperialismo britannico*, trad. din englezește de G. Salvadore, LX-167 pag., F. Ili Bocca, Torino, 1918.

În istoria cugetării europene autorul distinge patru epoci: întâia este inspirată de idealul sfînt („civilas dei” a fericitului Augustin); a doua, de iluzia libertății religioase (reforma lui Luther); a treia, de credința în libertatea politică (revoluția franceză); a patra, de pasiunea înfințului trecut dela individ asupra statului (imperialismul).

Void să dovedească funcțiunea istorică a imperiului britanic, autorul exaltă politica engleză. Imperiile, zice el, sînt încarnații ale ideii divine, care vede în războiu realizarea unui scop înalt. În ciuda pacifiștilor, războiul este o manifestare sublimă a aptitudinii omului de a se jerfi unor idealuri neperitoare. Dacă Anglia tinde azi cătră domnia universului, o face supunîndu-se unei porunci de sus, descoperite cu prilejul războiului de o sută de ani, după martiriul nedrept al Ioanei d'Arc. Deci Anglia, prin politica ei colonială, cînd vrea să însuflească pămîntului spiritul englez și convingerile engleze — execută fără să vrea un imperativ divin. Epoca noastră este epoca ei. Încarnînd o idee sfîntă, ea se poate considera ca „sanctuarul central al pămîntului” și reprezentanța umanității. Cramb legitimează politica engleză colonială din ultimele secole.

TEOLOGIE

Georg Heinrici, *Die Hermes-Mistik und das neue Testament*, herausg. von Ernst v. Dobschütz, Leipzig, 1918, XXII-242 S., M. 10, 80.

Primul caet din întâiul volum al „Scrierilor pentru istoria creștinismului primitiv” — organ al Institutului saxon de cercetări în domeniul religiunii comparate — cuprinde o lucrare neisprăvită a defunctului teolog din Leipzig, în a căreia înroducere se vorbește întâiu despre raportul dintre mistică, filozofie și magie, despre vechimea literaturii mistice, forma și cuprinsul ei, apoi se cercetează amănunțit cele 15 tratate transmise sub numele lui Poimandre — toate cu cultul lui Hermes — și fragmentele de aceeași natură din Stobaeus, Asclepios, precum și citațiile cu Hermes din părinții bisericii. În a doua parte e vorba de raporturile dintre mistică hermetică și noul Testament. Se discută noțiunile *revelație*, *Dumnezeu, lume, om, mîntuire*. Centrul de greutate îl formează analiza textelor de până azi. Autorul zice că scrierile sfinților părinți se poate să fi fost influențate de cătră mistică lui Hermes, nu însă și noul Testament. Că există o dependență între literatura hermetică și noul Testament, este foarte probabil. După Heinrici, influența elenistică asupra creștinismului, în epoca apostolilor, nu se poate constata. Creștinismul primitiv nu trebuie considerat ca o religie sincretistică — o reunire de sisteme variate — ci poartă „un caracter unitar și deosebit”. Literatura hermetică este un document prețios pentru sincretismul elenistic. În deosebire de alți cercetători (Reitzenstein, Norden, W. Kroll și al.), Heinrici pune în discuție problema dacă literatura hermetică a fost influențată de cătră noul Testament.

BIBLIOGRAFIE

- Adolphe O. Orna**, *Les Aralgées* (Roman), Les Editions G. Crès et Cie, 1921, Paris, Prix 6 francs.
- Mihail Sadoveanu**, *Orhel și Soroca* (Note de drum), Edit. „Glasul Țării”, 1921, Chișinău, Prețul 8 lei.
- Dr. Emil Teșosu și Dr. Liviu Cîmpeanu**, *Apele Minerale și Stațiunile balneo-climaterice din Ardeal, cu cele din Regat, Basarabia și Bucovina (Călăuză)*, Ediția a II-a, Editura „Viața Românească”, 1921, București, Prețul 22 lei.
- Ramiro Ortiz**, *Cronici Italiene* (Giosuè Carducci.—Antonio Fogazzaro.—Giovani Pascoli.—Artur Graf.—Retractationes), Editura „Viața Românească”, 1921, Iași, Prețul 14 lei.
- D. Caracostea**, *Poetul Brătescu-Volneșli*, Editura „Viața Românească”, 1921, București, Prețul 15 lei.
- Adrio Val**, *Poètes Roumains*, Impr. H. Libert, 1921, Paris.
- Adrio Val**, *Sonnets*, Impr. Andrée Forng, 1921, Paris, Prix 2 fr.
- Dr. Dimitrie Marmeliuc**, *Sofocles*, Tip. Universității, R. Brüll, 1920, Cernăuți, Prețul 8 lei.
- Florin Sion**, *Considerațiuni asupra Constituției bolșevice*, „Biblioteca juridică” No. 9, Editura „Samitca” S. A., 1921, Craiova, Prețul 6 lei.
- M. Teodorian-Carada**, *Noroceul lui Iani* (Roman), Editura Gutenberg, 1921, București, Prețul 8.50 lei.
- Jur. Dr. Florea Lupu**, *Curmarea speculei și sporirea producției*, Editura „Carlea Românească”, 1921, București, Prețul 2 lei.
- Eugeniu Speranția**, *Frumosul ca înafă suferință*, Editura „Cele trei Crișuri”, 1921, Oradina-Mare, Prețul 2 lei.
- Artur Gorovei**, *Datoria și Dreptul*, Carte pentru săteni, Edit. „Carlea Românească”, 1921, București, Prețul 10 lei.

Mercur de France, 1-er Juin, Prix 3 fr. 85.

La Nouvelle Revue Française, 1-er Juin, Prix 4 fr. 50.

La Revue Mondiale, 1-er Juin, Prix 3 francs.

Bulletins et Mémoires de la Société de Neurologie, Psychiatrie et Psychologie de Jassy No. 1-2 și 3-4.

Presă Dentară, No. 3, București.

Gîndirea, No. 4, Prețul 2.50 lei.

Transilvania, No. 5 și No. 6, Prețul 10 lei.

Vremea Nouă, No. 5, Prețul 3 lei.

Foia Plugarilor, No. 6, Prețul 2 lei.

Orizontul, No. 21, Prețul 1 leu.

România Viitoare, No. 5, Prețul 2 lei.

Ideia Europeană, No. 68, Prețul 1 leu.

Roma, No. 5, Prețul 4 lei.

Crinul Satelor, No. 1, abonament anual 18 lei.

Revista Sănătății, No. 3, Prețul 5 lei.

Cele trei Crișuri, No. 11, Prețul 3.50 lei.

Buletinul Muncii și al Ocrotirilor Sociale, No. 9-12, Prețul 10 lei.

Lamura, No. 8, Prețul 5 lei.

Pentru inima copiilor, No. 1 și 2, Prețul 4 lei.

Ideia, No. 2, Prețul 3 lei.

Biblioteca Copiilor și a Tinerimii No. 21-22, Prețul 2 lei.

Cîmpul, No. 11, abonament anual 35 lei.

Junimea, No. 2, Prețul 3 lei.

Revista Jiului, 11-12, Prețul 6 lei.

Revista Caricaturii

După modă

Nas lung

Oculstul (examinând bolnavul):
Inchide gura!

Pacientul: Vi i nasul încă înă-
untru, domnule Doctor...

(Fliegende Blätter)

Uite, bărbățele, nici nu mai
am cu ce să mă îmbrac.

Bucură-te, ai să fii atunci du-
pă ultima modă.

(Simplicissimus)

Atavism

— Stați! nu trebuie să vă gândiți numai deocult la crimă... Poate c'a
mai avut în familie, printre strămoșii lui, vre-unul călcat de automobil...

(Le Rice)

La optician

— Nu văd nimic anormal la ochii dumneavoastră... Ce vă jenează mai mult?

— Inchipuește-ți, doctore, că nu mai poți distinge figura actrișelor la teatru.

— Se vede treaba că te uiți mai mult la picioarele lor...

(*Passing Show, Londra*)

Un cunoscător

Imbogățitul de războiu (angajînd pentru o seară pe un pianist)
Ce bucăți cinși dumneata?

— Numai clasice.

— Da? Atunci să-mi cînși numai de prima clasă.

(*Fliegende Blätter*)!

Scumpetea

- Un chilogram de carne!... Ai bani destui la dumneata?...
(Le Rire)

o tragedie

Julia) Eello: Vechea poveste: Bătrînii nu vreau, tinerii vreau... Adio,
Bella: Adio, Romeo!

(Lustige Blätter)

ȘCOALA

Intr'o zi, pecind mă duceam la Siret, mă opri în bolțile dela marginea târgului Focșăneanu David, unul dintre tovarășii mei la școala lui domnu' Trandafir. Era un palid și firav fecior de târgovăț. În unele după-amiezi, cu dînsul și cu alții, „băteam bumbii” subț un zăplaz,—și el se deosebea prin vicleniile pe care le desfășura ca să ne cîștige avutul. Acuma, pieptănat și îmbrăcat curățel, ca într'o zi de școală, sta în pragul dughenii și, cași tatu-său, își freca minile așteptînd mușterii.

Era la Sintămăria-cea-mare, zi de iarmaroc. În puținii ani ai vieții mele, încă nu văzuseră un lucru așa de însemnat. Pe lîngă asta, Focșăneanu David mă îndemna cu prietinie să mă opresc la el. Mă hotărîi să las de data asta apa și zăvoiu-l Siretului, ca să văd mișcarea lumii în „medean” și pe ulița largă a prăvăliilor.

Subț bolți, unde stăteau înșirate mărfuri felurite, pielării și cituri, fierării și pine, carne de porc lîngă lînuri colorate, frînghii și oale lîngă coloniale și cofeturi, încă nu pătrunseră sătenii; negustorii așteptau gînditori, răzimați de stîlpi, în lumina soarelui de dimineață. Bătrînul Aron Focșăneanu își făcea rugăciunea în strîmta lui dugheană de mărunțișuri. Cu șalul dungat în spate, cu lădițele negre înfășurate pe curele la mînă și la frunte, se plimba încet, mormăînd. Din cînd în cînd se oprea, eșea în prag, privea la deal și la vale și spunea ceva ovreește, c'un glas gutural, tovarășului meu. Apoi iar se concentra parcă în rugăciunea lui, închizînd pe jumătate ochii și petrecînd printre degetele-i osoase fuioru-i cîrunt de barbă.

„Măi Focșăneanu David, întrebai eu pe băiat; ce faci tu acasă și pe cine aștepți aici?

— Acuși începe vînzarea, îmi răspunse el. Trebuie să dau și eu ajutor...—Și-mi zîmbea cu buzele-i fără sînge.

— Da' tu știi să vinzi?

— Cum nu? Am învățat demult să măsor, să socotesc și să vînd!

Atunci îmi adusei aminte de minunatele socoteli la aritmetică, pe care Focșăneanu David le făcea la școală, și de problemele încurcate pe care ni le arăta el uneori într'un caet soios, cu mult mai grele, mai lungi și mai amănunțite decât cele ale domnului Trandafir și ale aritmeticei noastre. Focșăneanu deprindea taina numerelor și la o școală ovreiască, unde mai învăța și alte lucruri în ceasurile când noi, băeții fără griji ai creștinilor, ne fugăream, băteam mîngea, ori hoinăream prin împrejurimile tirgușorului.

„Măi Focșăneanu David, de-aceia dezlegi tu așa de ușor socotelile la *artimetică*! zisei eu, cu puțină invidie.

— Eu știu să înmulțesc în cap cu zecile și cu sutele! Îmi răspunse mindru David.

— Cum se poate! strigai eu cu mirare. Știi tu cât e 30 înmulțit cu 25?

— Știi! vorbi hotărît tovarășul meu. 30 înmulțit cu 25 face 750!“

Intr'adevăr, pentru mine socoteala aceasta făcută într'o clipă era o ispravă fenomenală! Era una din minunățiile lumii și-mi aducea aminte de greutatea vieții mele. O picătură neagră îmi căzu parcă pe inimă și, fără să-mi dau socoteală, căutam în mintea mea un răspuns care să mă înalțe în ochii lui Focșăneanu David.

„Dar tu știi să bați mîngea? strigai eu. Te duci la Siret? Știi să înoți? Ai fost în zăvoiu? Acolo sînt și bur-suci!“ adăogii holbînd ochii.

Focșăneanu David, săracul, nu știa nimic din toate acestea. El crescuse în umbra zidurilor și, puținii ani pe care-i trăise, se strecurase prin hîdicioare înguste și murdare. Acuma mi se părea că mă privește el pe mine cu admirație. Chiar bătrînul Aron se oprise din rugăciunea lui și se uita la mine ca la un animal de pe alte țărîmuri. Indată începui a povesti despre isprăvile mele; încercai a spune ceva chiar și despre o pușcă cu care aveam de gînd să mă duc la vinat. Și tatăl și feciorul ascultau, zîmbind, vorba mea înflăcărată și priveau din cînd în cînd spre mulțimea care se aduna în medean. La cel dintăiu muștereu care trecu pe sub boltă, fui lăsat în drum cu isprăvile mele voinicăști. Focșăneanu David se răpezi dela locul lui întrebînd:

„Ce vrei să cumperi, bade? Avem marfă foarte bună!“

SătEANUL trecu mai departe. Negustorii rămaseră liniștiți lîngă mine. Dar avîntul meu trecuse. Incepui a privi cu luare-aminte mișcarea și lumea.

În medean era viermăt de oameni, o curgere neîntreuptă de căruțe cu cai, de cară cu boi, de gospodari și gospodine în strae de sărbătoare. Năvălea spre tirg norod din unsprezece sate. Căldura zilei de August creștea și se stîrnea, în lumina vie, colbul vestit și neistovit al tirgului. Vitele și oamenii pluteau ca'ntr'un fel de pîclă cenușie.

În obor, unde se puneau la cale vânzările de animale, geambașii făceau larmă; încercau caii, dădeau tircoale boilor și vacilor, își șopteau la ureche prețurile, băteau palma. La o parte, în bărânci joase de scinduri, câteva femei frigeau carne de porc și pește de Galați la niște vetre joase de cărămidă. Alături, Lipoveni bărboși cu cămăși roșii și Lipovence cu broboade verzi și galbene legate pe subt bărbie vindeau mied gălbui în cânățui de sticlă. Coropcari, câtră marginea târgului, își înșiraseră jos, pe țoluri, marfa de mărunțișuri și-și strigau mușteriii, — flăcăuși și copile, care se opreau pentru un păun, pentru o zgârdiță, pentru un șirag de hurmuz. Deasupra chemării lor se ridicau țipetele certurilor și zarva norodului...

Gospodarii și gospodinele începură a intra subt bolți. Aron bătrînul și tovarășul meu, din ce în ce mai vii și mai vorbăreți, ațineau calea lumii și cercau să facă vad spre prăvălioara lor de mărunțișuri. Intindeau minile, opreau pe femei, apucau de pulpana sumanelor pe bărbați. Cu uimire ascultam cum Focșăneanu David vorbește despre o marfă care era cea mai „prima” și cea mai aleasă din lume, adusă dela *Țarigrad*, dela *Viana* și dela *Pariz*.

„Poștiți, domnilor, în prăvăliile” îndemna David cu seriozitate.

Dar domnii, cu opinci și cu ciubote unse cu dohot, nu se opreau. Era prea devreme pentru târgueli; nu se întâlneau încă finii cu îniașii, și toți erau încă „pe inima goală”, nu mîncaseră adică nimic. Treceau mai departe, spre crișmele unde începeau a țipa viorile și a zumbăi cobzele Țiganilor.

Curînd totuși începură să meargă și afacerile prăvăliilor ovreești. Două gospodine, una în vîrstă, alta tînără și frumuseică, stătură puțin la indoială în fața dugheniei lui Aron. Focșăneanu David se răpezi înaintea lor și le pofti să intre:

„Poștiți vă rog! ce voiți să cumparați? Avem marfă extra... Poate voiți un cit de modă nouă? Avem de care dorii! Avem orice...”

Femeile priviră în urmă, apoi înainte; după aceea întoarseră capetele spre noi. Bătrînul le zise grav:

„Intrați înăuntru!”

Cuvîntul lui fu hotărîtor. Femeile intrară.

Aron le cercetă o clipă cu ochii; apoi întrebă cu dulceață:

„Ce vreți să cumpărați dumneavoastră? Un cit bun? ori o pînză?”

— Dă-ne niște hasă...” răspunse ascuțit bătrîna.

David se răpezi spre rafturi și trase un val de pînză, — apoi, după valul de pînză, două bucăți mari de stambă. Le așeză lingă hasă, — și bătrînul, desfășurînd pînză, cerca încet-încet să atragă luarea-aminte a femeilor spre colorile vii pe care copilul le desfășura cu mișcări iuți.

Incepu o dezbatere nedeslușită de vorbe. Atenția îmi era îndreptată spre furnicarul uliții; auzii numai țipetele de uimire

ale femeilor și risul prietinos al bătrînului; și gospodinele, spre mirarea mea, nu eșiră din prăvălie cu pînză, ci cu citurile colorate pe care le coborise din rafturi băiatul.

Îndată intrară alte femei, apoi altele. Și bătrînul spunea despre stamba lui o poveste curioasă.

„Așa cit, pe care-l vedeți dumneavoastră, este țesut tocmai la țirgu' Americii... și împărăteasa Chinejilor se îmbracă cu el... așa-i de frumos ș'așa-i șede de bine...”

În adevăr, stamba pe care o desfășura Focșăneanu cel bătrîn trebuie să fi fost în gustul chinezesc.

„Mie mi-ar trebui un lucru mai bun... zise cu hotărîre o femeie oacheșă cu sprîncenele ca lipitorile, privind îndrăzneță la negustor.

— Care lucru mai bun? întrebă bătrînul Focșăneanu, înălțîndu-și sprîncenele. Parcă este lucru mai bun? Dar dacă vrei, hai să caut altceva, mai potrivit pentru ochii dumitale... Numai îmi pare tare rău că nu vrei să mă crezi pe mine! Aici ai și lucru bun, și eștin! Costă numai optzeci de bani cotul!

— Optzeci de bani? strigă cu glas înalt nevasta. Da' unde s'a mai auzit așa ceva?

— Hm! nu vrei să crezi dumneata? Așa preț ți-l fac numai dumitale, căci văd cu cine am a face; dar am vîndut azi din marfa asta c'un franc douăzeci, așa să am eu bine! Dacă o vînd cu șaptezeci și nouă de bani, pierd la dînsa! Dar ziceai că vrei altă marfă: nu așa de bună ca asta;—aceia are să fie mai eștină...

— Apoi nu... mai proastă nu-mi trebuie, jupîne!

— Dumitale, dragă, știu eu că nu-ți trebuie lucru de mîna a doua. Pune mîna pe marfa asta și vezi! știu că cunoși... vorbi moale Ovreiul, întinzînd femeii stamba. Pune, te rog, mîna. Asta nu costă parale.

— Văd eu, văd... da'-l scump, jupîne!

— Știi ce? se amestecă, în clipa asta, tovarășul meu de școală; știi ce? Am să pun un cuvînt ș'am să rog pe tata să-ți lase cinci bani la cot! Are să te coste așa lucru *fain*, numai șaptezeci și cinci de bani cotul.

— I-ra! da' unde se află una ca asta! doar eu nu-s de eri de alaltăeri și nu mi-i acu întăia oară! Am mai văzut eu cituri ș'am mai cumpărat!

— Cît dai? întrebă scurt bătrînul, întinzîndu-se spre femeie, peste tarabă. Spune un preț! eu nu mă supăr... țirgul n'are supărare..

— Apoi, jupîne, eu ți-oi spune una: marfa dumitale face patruzeci de bani cotul!

— Cum ai zis? țipară într'un glas tatăl și fiul. Și groază, amestecată c'o înfricoșată umire, li se zugrăvi pe obrazuri. Iși duseră mînile la tîmple și-și clătinară capetele. C'un gest.

de indignare, Aron dădu cu dosul palmei marfa la o parte. Cu același gest, David o repezi în alt colț al tejghelei.

Femeia îi privi pe rînd, cu ochii ei negri și bănuitori.

„Dau patruzeci de bani cotul!” zise ea cu hotărîre.

Copilul rămase nepăsător. Tatăl, rece, întoarse cu dis-

preț capul.

„Cu așa preț, nu pot!”

Femeia se îndreptă spre uliță.

Deodată bătrînul o întrebă cu glas prietinesc:

„Dai șaptezeci de bani?”

Nevasta se opri.

„Mai pun și eu zece bani!” zise ea rîzînd.

— Atunci se apropie tîrgul! se amestecă David și-și șterse vesel nasul cu dosul palmei.

— Ai să mai pui și ceilalți douăzeci de bani! grăi Aron.

— Nu pun, ferească Dumnezeu! Dacă-ți place așa, bine; dacă nu, mă duc; mai găsesc eu și alți negustori.

— Ba ai să mai pui doi gologani! strigă cu hotărîre negustorul.

— De ce să nu pui? întrebă, rugător, și David.

În clipa aceea, un gospodar înalt și spătos, cu bundă înflorită, împinse în dugheană două fete stioase, codane de cinsprezece ani, și după el un cîrd întreg de cumetre, de nînase și de fine se abătură din drum. O femeie gureșă își făcea loc în fruntea lor. Era îmbrăcată cu rochie croită la tîrg, era frumoasă, albă și rotofee.

„Poftiți, cucoană preuteasă, sărut mîna!...” tresări David, repezindu-se cu umilțînă înainte-i.

Prăvălia se umplea. Aron, hotărît, se plecă la urechea femeii oacheșe, îi șopti ceva cu taină, apoi apucă bucata de stambă și i-o puse în brațe.

„E bun cuvînt? strigă el vesel. Să mă sor?”

Cucoana preuteasă, adusă la ales de gospodine, se așeză pe un scaun, tîrîit în grabă de David, și o salută cu respect și domnu' Aron. Femeia oacheșă se lăsă convinsă de cuvîntul misterios al negustorului. Stamba țipă ascuțit, cînd David o rupse cu mîinile subțiri. Iar gospodarul, cu cele două codane, vesel și el parcă de navala din prăvălie, privea în juru-i, pe cînd fetele cercetau cu ochi aprinși cordeuțele, horbotele și pinzeturile de care era tixită dugheana negustorului.

De cităva vreme urmăream cu încremire pe tovarășul meu de școală. Între el și bătrîn parcă era un joc neconținut de gesturi, de mișcări și vorbe repezi. Cum se umplu prăvălia, uimirea mea crescuse. Focșăneanu David, ca și cum ar fi fost într'o luptă, se înmulțea; scotea parcă din ochi, din nări, din gură, din vîrfurile degetelor vorbe, argumente, horbote, cordele și pinzeturi, spunea prețuri grozave, cobora cu liniște pînăla jumătate, măsura răpede cu cotul de lemn, însemna cu foarfecele, rupea; slujea și pe cucoana preuteasă, întindea în vîr-

ful degetelor și niște hurmuzuri codanelor Romînului cu bundă. Dimineața începuse goală pentru prăvălie, negustoria pornise ușurel și cam alene după aceea; acum era însă o adevărată înfrigurare, căci se făcuse vadul mult dorit; și de lingă teighea, unde căutau să mulțamească pe toată lumea, certindu-se din prețuri, mirîndu-se, uimindu-se, supărîndu-se, îmblînzindu-se și împăcîndu-se, cei doi negustori chemau și pe trecători, se repezeau chiar până la prag, îndemnînd pe oameni cu tot ce le dorea inima...

Tovarășul meu de școală mai făcea ceva, ce mă umplea de respect: îndată ce un preț era rupt, zimbetu-i dispărea o clipă, rămînea gînditor, cu ochii așintîți, apoi rostea hotărît și sigur rezultatul unei socoteli pe care ceilalți o verificau încet și trudnic pe degete...

Nu știu ce farmec a avut pentru mine, în dimineața aceea de iarmaroc, tovarășul acela al meu de școală palid și subțiratic. Nu mă mai interesa nici iarmarocul, nici zarva și mișcarea oamenilor; parcă vedeam o ființă nouă, cu stranii mișcări și cunoștinți de viață, într-o lume nouă. Obrajii i se coloraseră și ochii i se aprinseseră; nu mai era băețelul cel umilit, bătut și spăriat cînd eșeam gălăgioși dela școală... Ba era o ființă de temut chiar. Bătrînul îl priveghea și-l urmărea cu dragoste...

Eram la o școală pe care n-o cunoșcusem încă, o școală ciudată și neliniștitoare, de care abia mai tîrziu mi-am dat deplin socoteală. Tovarășul meu îmi zimbea triumfător în clipele-i de răgaz.

Intr'un răstimp, l-am întrebat, prinzîndu-l într'un colț:

„Măi Focșăneanu David, da' după ce isprăvești, nu mergi tu cu mine la scaldat?...“

Ași fi vrut să-i arăt și eu lui ce pot: cum fac rătuște pe Siret cu pietrele, cum fug, cum inot; așa fi vrut să-i arăt zăvoiu și murele, cerul și paserile,—dar el murmură ușor cu buzele o socoteală în limbă străină, apoi mă privi pieziș, rîzînd, cașicum i-ași fi vorbit de lucrul cel mai zadarnic și mai comic din lume.

Mă lăsă și se răpezi după mușterii. Am simțit golul îndemnului meu. El era neștiutor de toate ale mele. Am plecat singur din zarva tîrgului și l-am lăsat pe Focșăneanu David în jocu-i aprig. Cerul, apa și crîngul mă chemau la altă școală, care era străină tovarășului meu, cumi îmi era nîie străină lumea lui.

Mihail Sadoveanu

Isgonirea lui Prometheus

— fragment-preludiu dintr'o Tragedie —

...Pe virful Caucazului. Alături cu vulturul veşnic flămînd care îl scurmă, Răsvrătitul, depe stîncă pe care Zeus l-a ferecat odinioară, priveşte, neclintit, în zare. La picioarele stîncii, Mulţimea. A venit să-l blesteme pe Prometheus pentru că a răpit Focul din cer şi l-a aruncat pe pămînt — din dragoste pentru omenire, spunea el... Dar omenirea nu e mulţumită. Răsvrătire? pentru ce?... Mulţimea nu pricepe. Era mai bine altădată, cînd nu era Foc! Acum, toţi îi poartă grija... Şi asta, numai din pricina lui Prometheus... E vina lui! Nemernicul... Nu i se cuvin decît haidueii şi pietre... Huo! Prometheus...

PROMETHEU (neclintit).

Un urlet surd, adînc ca o furtună,
Imi geme în urechi necontenit...
E vîntul care prin prăpăştii sună...
Ori stînci din virfuri s'au rostogolit?...

Cînd Vremea încă nu s'a implinit,
Pe Prometheus cine-ar putea să-l cheme?...
E Muntele, bătrînul, care geme...
Adormi din nou, tovarăş ostenit...
Porunca Vremii nu s'a implinit...

Nu s'a sfîrşit nimic. Mai este încă:
Nu creşte Veşnicia, nici nu scade.
Abia mai simt că vulturul mă roade;
Abia mai simt că rana mi-e adîncă...
Mi-e trupul stîncă 'n lanţuri pe o stîncă!
De multă vreme nu mai ştiu să simt...

Spre cer de veacuri fulgerînd mereu,
E-atîta vreme decînd ochiul meu

Și-a 'nfipt adînc privirile în zare,
Că m'ar durea să mi le smulg! și, greu,
S'ar povîrni, prelungi și orbitoare,
Ca niște drugî de aur svîcniți din ochiul meu...

MULȚIMEA

Huo! Prometheu...

PROMETHEU (tresărînd)

Cine-a strigat pe Prometheu?...

S'a împlinit sorocul Sorșii, oare?..
De-abia cîteva veacuri călătoare
S'au stîns deavalma în Nemărginit—
Și drumul Vremii s'a și împlinit?..

De-ătîta neclintită Veșnicie
Mi-s ochii grei—și-abia mai văd pămîntul..
— E vîntul care urlă prin prăpăstii..
E vîntul...

Huo! Prometheu...

PROMETHEU (tresărînd mai tare)

Același glas!

MULȚIMEA (cu un urlat prelung, în
timp ce azvirle cu pietre).

Huooo! Prometheu...

La strigătul Mulțimii, Prometheu, zguduît de un cutremur adînc, și-a întors privirile spre pămînt... Privirile lui au izbit Mulțimea, făcînd-o să șovăie... o clipă... Dar urletul care începuse din rou s'a stîns, cînd Prometheu, svîrcolindu-se, și-a rupt lanșurile, pe care acum le ține în mină, fluturătoare...

PROMETHEU (în picioare pe stîncă, urlînd, cu o mină țînîndu-și lanșurile, cu cealaltă gîtuînd vulturul, ca pe un hub...)

O, Urlet, te-așteptam!

Svîcnește, Singe!

Cutremură-te 'n mine, Viață! Sfarmă-
Te 'n mine iarăși, Răcnet de alarmă!
O, inimă, în pieptul meu te strînge
Ca un pumn!

(spre cer; hohotînd:)

Ascultă, Zeus! Omenirea zbiară...
N'ai auzit?... În cerul tău ascuns
Străvechiul Răcnet încă n'a ajuns?...
Trezește-te!...

(Mulțimea urlă; spre ea:)

Da, urlă, urlă, Fiară!
Mugește, turmă!...
Al timp destul să plîngi, pe urmă...

(spre cer:)

O, Zeus! Omenirea-l ca un cîine,
Sătulă de izbavă și osîndă...
Ascultă-i urletul adînc, „Stăpîne!”
„Părinte!” frînge-ți trupul ca o pine,
Și zvîrle-l omenirii — că-i flămîndă...

Columnele templelor tale,
Ca niște gîturi albe, sbucnite din pămînt,
De mii de ani spre cerul tău zadarnic
Își răsuceesc flămîndul lor avînt...
Mulțimea, Zeus, nu te mai așteaptă!
Blestemul ei prin mine spre tine se îndreaptă...
Prea mult întîrzii, Zeu nebun!

Acum, cînd lanțurile mi-au căzut,
Coboară lîngă mine, Zeu de lut,
Să-ți spun...

Să tremuri, Zeus! Trăsnetele-s sparte,
Vulturii morți!
Spre tine Vremea vine de departe
Cu huruit de roți să-ți bată 'n porți...
Să tremuri, Zeus! Trăsnetele-s sparte,
Vulturii morți!

Dă-mi mâna, Zeus! Singur ești, ca mine,
 În cerul tău pustiu și zdrențuit...
 Spre stinca unde-am stat înlănțuit
 Privește 'n jos Puhoiul care vine,
 Privește-l bine...

Ne blastămă Mulțimea deopotrivă...
 Ești singur, Zeus! Singur sînt și eu...
 Dece înlături mîna milostivă
 Pe care ți-o întinde Prometheu?...
 Ești singur, Zeus! Singur sînt și eu...

Cu mine, Zeus, svirle-te în larg,
 Acolo unde zările se sparg
 Spre haosul cu mii și mii de ceruri
 În care se vor naște aștrii noi...
 Dece nu vii cu mine 'n larguri, Zeus,
 Să cucerim Nemărginirea amîndoi!..

Mulțimea sbiară. O clipă, Prometheu pare că așteaptă... Apoi,
 glasul lui, amenințător și puternic, se ridică. Hohotul lui baljocoritor
 umple văzduhul, în timp ce își aruncă lanțurile spre cer:

la-ți, Zeus, lanțurile înapoi!
 Au ruginit de vînturi și de ploi,
 Dar sînt destul de trainice și grele...
 Păstrează-le - dacă mai crezi în ele!

(cătră mulțime:)

Iar voi, flămînde fiare, înapoi!
 Pomană vreți?... Așa e: se cuvine
 S'aveți și voi o urmă dela mine...

(le aruncă vulturul gîitul.)

Luați-!.. E destul de proaspăt încă...
 E plin la trup și gras de nemurire...
 Te pune 'n patru labe și minîncă,
 Omenire...

(insinuant!)

E un stîrv mai sfînt ca altele, un dar
 Ceresc... E vulturul lui Zeus, doar!..

(spre cer:)

Nu te scobori!... Ți-e frică, Zeu nemernic!
Păstrează-ți bine lanțurile...

Eu

Mă voi urca spre Soarele puternic,
Să 'ntîmpin Vremea nouă 'n drumul meu...

(cu glasul tot mai svircolit:)

S'adun în mine fulgerele toate,
Să mi le-aprind priviri în ochi să sorb
În ochii mei întreg văzduhul orb,
Și cerurile toate să le sorb!

Și inima Luminii s'o smulg din Haos vie,
S'o prind pe veșnicie 'n pieptul meu...
Și, pîn'voiu isbuti să mor și eu,
Intemnițat în Veșnicie,
Mereu să sufăr și să lupt mereu...

(Cu brațele înfînse în Gol:)

În Nicăieri, o, Nimeni, te salut!..
Vă năruiți de-acum, statui de lut,
Religii, zei, apostoli, mucenici,
Credințe mici..
Isbește-te cu creștetul de soare,
Pămînt!
Cer, înapoi! Drum larg despică 'n zare,
O, Mare!

(spre cer:)

Iar tu, tu cel de sus, cel „bun“ și „sfînt“,
Coboară iarăși pe pămînt,
În țărna 'n care trebuie să vii,
Țîlhar al Soartei, Hoț de veșnicii!
În glodul dela care te-ai svîrlit,
Săgeată frîntă în Nemărginit,
În glodul slut din nou rostogolit!

(spre mulțime:)

M'ați isgonit!...

Mă 'ntorc în nemurire,
Să-mi caut altă omenire 'n loc;
Să-i dau și ei mistuitorul Foc;
Și ferecat de-o nouă 'nlănțuire.
S'aștept să se mai năroe un cer,
Să mă mai latre încă-o omenire...
Și-așa, din isgonire 'n isgonire,
Să-mi port prin Haos risul meu stingher...

Urlați!... In desnădejdea voastră nu e
Decît izbînda strigătului meu
Care de-apururi tot mai sus se sue,
Din cer în cer! din Dumnezeu în Dumnezeu!
— Căci cine va putea cîndva să spue
Că l-a văzut plîngînd pe Prometheu?...

Urlați!...

Rămii în urma mea, Pămînt!
Pe fruntea ta, lovită de-un cuvînt,
Pe veci de-veci de-acuma se așterne
Pedeapsa Așteptărilor eterne...

Și-acum—

într'un vârtej cotropitor
Ca un vulcan Lumina 'n mine fiarbă!
Avînt, o, Cer! o, Vînt, aripil să zbor!
Să simt cum crește 'n mine Nemărginirea oarbă...
Bulboana Soarelui clocotitor
Pe veșnicie să mă soarbă!

Se aruncă. Golul îl înghite. O clipă, făcerea... Apoi, la poalele
prăpăstiei, Jalnică, Mulțimea:

Prometheu...

Al. A. Philippide

Artă literară și simplă literatură

Observații nepractice și unilaterale

Madame Louise Ackermann, poeta filozoafă, nu era femeefrumoasă. Drept este că și disprețuia adînc tot ce este exterior. Se îmbrăca așa, încît Parizienii o luau drept o bătrînă sărmană, dintre acele care, pe piețe și în grădini publice, închiriază scaune la lumea care se plimbă. Măritată cu un teolog blînd și studios, își pierduse bărbatul de tînără; dragostea însă pentru cărți și învățături serioase și-a păstrat-o înreagă pîn'la moarte. Rare au fost, cred, femeile atît de perfect filozoafe ca dînsa; sufletul ei era o severă poemă didactică. Ca o alegorie gravă și cenușie a stoicismului se arată cărunta poetă, în mascarada cheflie și pitorescă a imperiului al doilea.

Totuși Madame Ackermann s'a supărat rău, cînd Anatole France, cu perfida lui modestie, i-a spus că poeziile ei sînt foarte frumoase, dar n'au imagini... „Elle demeura un moment stupéfaite. Puis, dans l'excès de l'étonnement, elle s'écria: Pas d'images! Que dites vous là? Je n'ai pas d'images! Mais j'ai l'esquif. L'esquif, n'est-ce pas une image?... L'esquif sur une mer orageuse, l'esquif sur un lac tranquille!... Que voulez-vous de plus?” — Oricum, o asemenea supărare trădează, parecă, oarecare ambiții frivole, nu prea de înțeles la o persoană atît de serioasă...

Era, și probabil mai este încă, la facultatea de medicină din Viena, un profesor de boli nervoase, Siegmund Freud, om prea original, cum sînt adeseori doctorii de nebuni. Freud a construit o filozofie bogată în consecințe și aplicații foarte distractive, întemeiată pe credința absolută că singura funcțiune adevărat naturală și normală este funcțiunea sexuală. Tot ce face omul în afară de actul acela foarte banal și totdeauna interesant, constituie o abatere dela scopul nostru unic, o deformare a naturii noastre normale. Religie, știință, artă, tehnică, — toate s'au născut numai din faptul că viața socială, prin efectele ei absurde, a oprit pe om de a se consacra exclusiv activității aceleia pentru a cărei realizare nu se cere, normal,

decît o societate formată din doi indivizi de sex deosebit, înzestrați numai cu anume bune dispoziții, unul pentru celalt. De necaz că fatalitățile vieții sociale nu i-au lăsat și nu-i lasă a se ocupa numai de singurul lucru pentru care au într'adevăr vocație, oamenii au inventat—curios efect, într'adevăr!—religie, filozofie, artă, știință, tehnică, în sfîrșit tot ce face omul în afară de ce ar trebui și ce ar vrea el, sincer vorbind, să facă. Originea aceasta nefirească și oarecum piezișă a acestor produceri, oricît de bine mascată ar fiea prin nesfîrșitele complicații ale structurii lor, se tradează totuși, mai totdeauna aceluia care știe să cerceteze lucrurile cum trebuie. Și supraingeniosul Freud a inventat o metodă, numită psihoanaliză, care dela orișice manifestație tehnică sau speculativă, te duce fără greș pînă la izvorul ei prim și autentic, la o supărătoare stabilire socială a actului sexual. Această colosală descoperire a avut succes foarte frumos la medici; mai frumos încă la literați. Aceștia s'au arătat să aibă, în timpurile noastre, o deosebită slăbiciune pentru noutăți senzaționale cu parfum științific. S'a ridicat astfel o strașnică recoltă de monografii care studiază istoria artelor și a științelor, după minunata metodă, cu rezultate de multe ori hazlii, totdeauna grav prezentate.

Dac'ași fi psihoanalist, așa putea, cred, să dovedesc exact și minuțios cetitorului, din ce experiențe erotice sau, mai exact, din ce lipse de asemenea experiențe s'a născut vanitatea naiv-literară într'un suflet grav, stocic, metafizic, ca al doamnei Ackermann. Poate chiar fiecare vers al austeriei scriitoare se poate explica, după subtila metodă, din impulsuri sexuale social oprite... Dar eu nu sînt deloc stăpîn pe acea minunată tehnică, și numai cu sfiata cuvenință profanului respectuos de învățători bune, îndrăznesc să dau aici, psihoanalizatorilor și altor cetitori ingenioși, următoarea delicată amintire a lui France despre venerabila poetă:

L'idée seule d'une faiblesse des sens lui faisait horreur, et elle s'éloignait avec dégoût des personnes qu'elle soupçonnait d'être trop attachées aux choses de la chair. Quand elle avait dit d'une femme: elle est instinctive, c'était un congé définitif. Elle avait même, à cet endroit, des rigueurs inconcevables. Il lui arriva de se brouiller avec une amie d'enfance, parce que la pauvre dame, âgée alors de plus de soixante ans, avait un jour, assise au coin du feu, passé les pincettes à un très vieux monsieur d'une manière trop sensuelle. J'étais là quand la chose advint. Il me souvient qu'on parlait de Kant et de l'impératif catégorique. Pour ma part, je ne vis rien que d'innocent dans les deux vieillards et dans les pincettes. La dame du coin du feu n'en fut pas moins chassée sans retour. Madame Ackermann l'avait jugée instinctive.

Freud ar încheia de aici sigur, că o așa sfîntă groază și scribă de lucrurile sexuale arată tocmai un interes extrem

pentru dinsele. Iar cînd neprihănită scriitoare zice: Je puis avec orgueil, au sein des nuits profondes De l'éther étoilé contempler la splendeur, — psihoanalistul explică simplu: ce vrei să faci o femeie pe care soarta a păzit-o cu așa părințească grijă de orice urmă de frumusețe fizică, și a dat-o unui teolog blajin care lucra toată vremea dicționare, și a murit doi ani după căsătorie? L'orgueil, l'éther étoilé sînt, la toată urma, derivative foarte cuviincioase.

Cred că așa ar vorbi freudiștii drept credincioși. Mie îmi ajunge să constat numai atît: cu inocenta ei ambiție literară, poeta filozoafă, încadrată de France și de Freud, m'a ajutat să scriu această introducere, întrucîtva veselă, la tratarea unor probleme de teorie literară, destul de aride și sârbete prin firea lor, dar de oarecare interes, cred, pentru scriitorii tineri cu caracter serios.

*

La littérature est l'art de tout le monde, zice Delacroix, pictorul literat căruia-i plăcea să vorbească de sus. El credea că orice om capabil poate fi fără greutate un bun scriitor, și aduce ca exemplu deosebit de convingător ordinele de zi și proclamațiile lui Napoleon. Nu cred că sentința acestui pictor, care pune astfel scurt la cale arta literară, rezolvă definitiv problema talentului artistic-literar și natura producărilor sale. Îmi închipuiesc că oamenii care s'au ilustrat în arta literară, ar prețui acele ordine de zi, sau elocvența pe care orice om convenabil instruit o poate produce, tot așa cum ar fi judecat Delacroix însuși desenele lui Victor Hugo sau ale lui Goethe, ori inevitabilele picturi și aquarele ale nenumăratelor amatoare din lumea bună. Alît numai îmi pare adevărat: că există, în mari cantități, literatură care nu-i altceva decît — l'art de tout le monde. Cine înghite, de exemplu, multă poezie, se expune lesne să o și dea din cînd în cînd îndărăt. De aceia profesorii de literatură, ori chiar de filozofie, sînt adeseori ispitîți să facă poezie. Este vorba aici de lectură multă, de bunăvoință, de entuziasm, de un nobil amor de glorie. În alt gen, dar în fond din asemănătoare diletanțescii îmbolduri, damele multcătitoare de romane ajung lesne la o miraculoasă fecunditate literară, mai ales acele care s'au bucurat, în viață, de experiențe multiple și au gustat interesante dezluzii din legături prea-entuziaste cu sexul celalt.

Despre doamna Ackermann spune colegul ei de poezie serioasă, Sully Prudhomme, liricul cel atît de instructiv și cuminte: les sujets qu'elle excelle à traiter, tirés du problème de la condition de l'homme, sont d'un intérêt supérieur et permanent. Astfel vorbind, foteleptul și bunul literat arată nu numai un caracter literar al învățatei sale colege, dar nimește, pe cit văz, chiar înțelesul cel mai consacrat al ideii de literatură în general. Gîndirile acele înalte, despre care se ad-

mite că oamenii toți s'au interesat și se vor interesa oricînd, formează tocmai acel cuprins intelectual căruia i se zice obișnuit literatură. Cuvîntul acesta însă, orice am face, rămîne să trăiască cu un înțeles deosebit de neprecis, ba chiar se pare că își frage valoarea tocmai din această neprecizie. Cum se vede, aceasta-i soarta obișnuită a cuvintelor care durează prea lungă vreme. Astfel s'a întîmplat cu filozofia. Pe la mijlocul veacului trecut, un om atît de cumpănit ca Jouffroy a putut zice, cu serios temei, că filozofia este o știință căreia nu i s'a fixat încă obiectul; și astăzi încă delimitarea domeniului astfel numit mai dă ocazie la studii complicate și diverse. Literatura este și ea, pentru lumea de astăzi, o zestre foarte antică; ea are, dacă nu greșesc, o origine curat pedagogică. Suma de cunoștinți trebuitoare educației pur oratorice din lumea veche, hrană încălzită apoi de humaniști, trecută prin eleganța salonieră a clasicismului francez și a imitațiilor sale europene, ea servește încă la întreținerea unor anumite norme și idealuri ale vieții intelectuale și sociale de astăzi. Din această îndoită origine, antică și salonieră, rezultă, mi se pare, tot prestigiul și toate ispitele literaturii în vremile noastre, fenomene destul de ciudate într'o lume atît de strașnic închinată tehnicei și vieții economice. Idealul antic al perfectului orator și derivatul său: idealul clasicist al omului de lume — l'honnête homme qui ne se pique de rien et a des lumières sur tout, — supraviețuiesc formelor sociale care le-au născut și determină încă ambițiile de lux ale burgheșilor supraspecializați prin complexitatea fantastică a vieții capitaliste.

Cele două neprecizii, a filozofiei și a literaturii, se întîlnesc adese și contactul lor difuz dă naștere la curioase nedumeriri. Școala, îndeobște, clasează încă filozofia între studiile literare, cu toate că de vre-un secol și jumătate științele exacte o iau tot mai tare și mai sigur în stăpînirea lor. De mulțori un om pătruns de stimă și dragoste consacrată pentru literatură își cumpără cu bani scumpi o grea deziluzie, din colecția verde a lui Félix Alcan, ori din acea roșie a lui Flammarion. Omul ia cartea împins de convingerea sentimentală și nedeslușită, dar cu atît mai solidă, că în aceste respectabile colecții filozofice se tratează tocmai subiectele care, după vorba lui Prudhomme, — sont d'un intérêt supérieur et permanent. O carte care se întitulează, să zicem: Valoarea științei, poate înșela amar pe omul cu interese superioare; fiindcă el se așteaptă numaidecît la un discurs despre foloasele sublime ale științei pentru înobilarea sufletelor setoase de adevăr și iubitoare de bine, iar cartea li distruge așteptările frumoase cu un șir de capitole asupra ideilor de spațiu, de timp, de număr, ori despre geometria quadr-dimensională; sau chiar îl ofensează cu vre-un $\sigma = S + S'$, asigurîndu-l cum că: „il est clair que C₃ contiendra un grand nombre de séries de sensations distinctes”. Evident că acea prealabilă înțelegere de care a-

firmă realizarea unei comunicări normale, nu se poate face între scriitor și cititor, în o astfel de situație. Poincaré vorbește hotărât altă limbă decât literatul: matematicul vorbind de valoarea științei a înțeles valabilitatea sau obiectivitatea ei, a avut prin urmare în vedere problema centrală a teoriei cunoștinței. Un asemenea caz, desigur, se complică și cu perfidia librarilor, care în aceleași cadre cu titlu de bibliotecă filozofice, adăpostesc, cu șireată indiferență, și produse blajine, unde aromește mintea magistraților sau militarilor pensionari, unde se destind ambițiile literare ale medicilor sau inginerilor retrași din afaceri,—dar și opere foarte hapsine și viguroase ca ale fabulosului matematic Poincaré. Cele de felul ăstău sînt tocmai la nivelul înțelegerii literare, cîteodată mai jos decât chiar acest nivel; cele din urmă sînt, pentru același public, o surprindere supărătoare și fără speranțe de mîngiere. Dar indiferența aceasta aproape ofensătoare a librarilor este ea însăși un semn al confuziilor de care vorbim.

Un exemplu din sfera nedumeririlor literare mult mai senzațional decât cazul acela extrem al filozofului matematic este entuziasmul publicului literar pentru lecțiile și cărțile lui Bergson. Pentru a se apăra de nestăpînita dragoste a diletanților, acest filozof s'a văzut nevoit odată să explice, prin scrisori adresate ziarelor, că materiile și metoda lecțiilor lui nu sînt — literatură. Negreșit explicațiile acestea n'au avut nici un efect asupra adoratorilor literari ai profesorului; ei își urmează drumul cu inocentă satisfacție, dupăcum poate simți oricine are prietini sau prietene pasionate de — ces sujets, qui tirés de la condition de l'homme, sont d'un intérêt supérieur et permanent.

Unul dintre numeroșii noștri clasici a produs, într'un moment de filozofică emoție, următorul vers: Nu de moarte mă cutremur, ci de veșnicia ei. Acest adevăr imens și trist, bine rînduit în cinsprezece silabe de ritm cuminte și îngăduit, a fost primit cu un entuziasm particular în tezaurul citatelor frumoase, și se întrebuițează cu zeloasă sfințenie în vorbirea serioasă, tipărită, manuscrisă ori simplă orală. Se înțelege numaidecît: un vers pe o temă atît de întrebuițată, cum este grozăvia morții, trebuie să fie interesant și prețios. Dela gîndul acesta pleacă cititorul care vrea să-și impodobească mintea cu idei adînci, frumos spuse. Din partea lui, poetul are grijă să i-anunțe că în versul acela stă un adevăr deosebit, o descoperire asupra universalei și eternei disrugeri; — de aceea scrie el special: ci de veșnicia ei. Poetul care a luat asupra lui slujba de gînditor nu se sperie ca orice om de moarte, ci din motive profunde, nêluate în samă de alții, descoperite de dînsul. Ceilalți mulți, care nu se ostenesc cu filozofia, se sperie de moarte oarecum în bloc, nelămurit; neapărat trebuie ca poetul să le arate limpede: dacă moartea ar fi dintre acele lu-

cruri de spaimă cu care se poate sta la tocmeală, asupra căror se poate reveni pentru a le anula ori măcar slăbi efectul catastrofal, atunci nu ne-am speria de dînsa în aceeași măsură; dar, fiindcă moartea este un fapt irevocabil și absolut definitiv, ea rămîne o sperietoare unică și incomparabilă pentru oricine are aface cu dînsa.

Dacă este exact acest comentariu al meu, în care am căutat să desfir, cu toată răbdarea de care sînt capabil, capitalul de gîndire depus în celebrul vers, atunci mi se pare inevitabilă întrebarea: dar nu-i acesta cumva înțelesul obișnuit al morții? Frica de moarte în cel mai nefilozofic și neliterar individ, ar fi ea de înțeles fără caracterul acesta absolut al fenomenului? Atunci de ce mai distinge poetul atît de solemn? Ce ne mai poate anunța și învăța acel ci, care strigă acolo atît de grav, ca pentru a impune atenției noastre frivole o distincție neprevăzută, prin grele meditații surprînsă.

Am întreat așa pe mulți buni Romîni, iubitori de literatură serioasă și cu deosebire încercați în lucrurile literare. Acei care nu-mi respingeau brusc obiecția ca nepatriotică, mi-au explicat că trebuie să fiu un om cu totul refractar la farmecul vorbirii poetice, și mi-au amintit principiul foarte comun, foarte solid și foarte util: că poezia scoate tocmai minuni sublime și inexplicabile din adevăruri care, în simplă proză, pot să pară foarte nesărate. Astfel provocat, am căutat să verific principiul cu metoda bine consacrată a prefacerii versului în proză. Dar această operație care, după opiniile cele mai comun admise, trebuie numai decît să dea rezultate evidente, mie nu mi-a reușit niciodată. Dacă schimb ordinea cuvintelor, atunci numai accentele vin altfel, și se desface doar ritmul, dar adevărul dinăuntru așa rămîne cum l-a gîndit poetul care l-a descoperit. Să înlocuiesc cuvintele chiar cu altele, nu sînt în stare: oricît m'ași osteni, nu văd care anume vorbe, în versul acela sînt eminent poetice; nu pot găsi prin urmare nici presupusele lor echivalente prozaice.

Necăjită de asemenea nehotărîri iritante asupra cuprînsului literaturii și a distingerei teoretice a stilurilor literare, curiozitatea mea află de obicei, dacă nu mîntuire, cel puțin mîngîiere în oarecare vechi idei estetice de o strălucită candoare și superioară onestitate. Gellert, un contemporan modest al lui Frederic cel Mare, simplu și cuminte fabulist destul de uitat astăzi, spune cinstit că scopul și interesul poeziei este să arate celor care n'au minte destulă adevărul prin imagini, — dem der nicht viel Verstand besitzt die Wahrheit durch ein Bild zu sagen...—Mai tînăr decît Gellert, dar cu aceleași credințe estetice, gîngașul și pastoralul Florian închipuește un dialog între La Fable și la Vérité, unde se zice foarte cuminte: Mais aussi, dame Vérité, Pourquoi vous montrer toute nue? Cela n'est pas adroit; tenez, arrangeons-nous: ...chez les sages, à cause de vous, Je ne serai point rebutée; A cause de

moi, chez les fous, Vous ne serez point maltraitée. Dar mult mai de aproape decît aceste două peruci cumiņi, ne vorbește George Sand, umanitara cu inimă largă și maternă: Nous croyons que la mission de l'art est une mission de sentiment et d'amour, que le roman d'aujourd'hui devrait remplacer la parabole et l'apologue des temps naïfs. Din toate aceste vorbe bune și înțelepte se pot lua, mi se pare, lămuriri folositoare despre înțelesul și funcțiunea literaturii.

Există dar un fel de a vorbi care-i prin excelență frumos. Este aproape de înțelegerea oricui, că nu se cade a întrebuința acest stil frumos pentru orice materie, ci, pe cît se poate, trebuie păstrat ca o haină scumpă pentru împrejurările cînd sufletul se inspiră din — ces sujets qui, tirés de la condition de l'homme, sont d'un intérêt supérieur et permanent. Bunăoară: Nu de moarte mă cutremur, — și celelalte!... Cred că putem spune acum, cu oarecare hotărîre: literatura este o artă de interes foarte general și, astfel fiind ea orientată, va trebui să gîndească tot în adevăruri pe înțelesul tuturor, să fină dar seamă de capacitățile intelectuale ale multor oameni care, cele mai deseori n'au timp, nici totdeauna gust, cîteodată chiar nici putere de a gîndi intens. Literatura are să gîndească în idei populare, și bunul simț, această zilnic invocată, mult prețuită și nedefinită capacitate, trebuie să fie primul său fundament, — literatura urmează să fie bunul simț gătit ca de duminică.

După opiniile cele mai sănătoase, gîteala aceasta reprezintă partea estetică a literaturii; prin ea literatura vine adică în atingere cordială cu toate artele frumoase. Inșă ideile obișnuite despre artă și activitatea artistică s'au produs, prin diverse trepte de popularizare, din felurite concepții filozofice. Filozofii, propriu sau impropriu ziși, acei din pronunțată vocație cași acei numai de carieră, sînt, prin natura ori prin meseria lor, inteligențe cu orientare abstractă și generalizatoare. De aceia, în mai toată tradiția filozofică, ne întîmpină o stăruitoare atitudine depreciativă față de cuprinsul sensibil și concret al conștiinței, care este tocmai domeniul autentic al experienței estetice. Hermann Lotze, om adînc și subtil, a făcut răutăcioasa constatare, că estetica filozofică modernă și-a făcut începutul cu o hotărîrită lipsă de stimă pentru propriul ei obiect. Lotze se gîndea la distincția erarhică între cunoștința sensibilă și cea intelectuală, pusă în circulație de Leibniz și aplicată de Baumgarten în Estetica lui; dar afirmația poate fi, cu dreptul, generalizată, fiindcă dela Platon, el însuși dealtfel om cu apucătură poetică, ne urmărește disconsiderarea filozofică a artei. Filozoful și artistul sînt două tipuri prin natură opuse unul altuia, sortite să se înțeleagă greu unul pe altul. Estetica filozofilor poate da un material psihologic interesant pentru cunoașterea tipului filozofic ca atare, pentru a ne arăta cum arta este primită de spiritele abstracte; dar prea puțin a

ajutat ea la înțelegerea artei însăși. Această înțelegere s'a trezit în afară de sfera speculației filozofice, prin reflecțiile câtorva artiști sau cunoscători de artă. În fața activității artistice și a produselor sale, tipul filozofic se lovește de fapte cărora, instinctiv și din imediata lui natură, nu le poate găsi justificare. De aici cunoscuta goană după interpretări ca aceste: opera de artă exprimă caracterul cel mai general al obiectului, tipul speciei, esența, idealul, este manifestarea sensibilă a Ideii, a Legii, simbolizarea unei lumi superioare, arătarea celor nevăzute prin cele văzute,—însfîrșit tot ce poate da perplexitatea unui tip intelectual abstractiv în fața unor date care, prin natura lor, sînt unice, individuale și ca atare perfect iraționale, sînt însăși negarea abstractului și oprirea pornirii spre generalizare. Din aceleași motive psihologice, complicate cu altele de natură practică, a căutat estetica filozofilor să pună arta cu orice preț în absolută legătură cu religia și cu metafizica, demulțorii pîntru a o arăta ca o treaptă inferioară, o fază primitivă a acestora. Lucrarea artistică este un fapt prea neînsemnat pentru mintea filozofică, care natural privește totdeauna în adînc și departe, dincolo de aparențele sensibile. Gîndirea filozofică nu se poate opri la acele diversități absurde, ci caută neapărat să le dea un miez, un înțeles, să le considere interpretativ pentru a le preface în valori universale, fiindcă numai aceste pot avea înțeles pentru dînsa.

În felul acesta, cu deosebire serios și practic, de a considera aparențele sensibile și atitudinea artistică, estetica filozofilor se înfilnește negreșit cu perfectul bun simț. Perfectul bun simț este și el o atitudine filozofică, mai modestă decît aceea propriu zisă; este filozofia acelor care n'au nici cînd, nici cum să filozofeze cu prea multă osteneală, o filozofie de nimereală practică și expeditivă. Omul de bun simț deschide cartea ca să ia de acolo ceva idei. O poezie poate da cîteva versuri de ales, care se pot strecura frumos într'un discurs, într'un foileton, într'o scrisoare către o prietină cu interese superioare. Într'o povestire se pot găsi întotdeauna situații duloase ori grave care trezesc dulci suvenire întîine; și fantezia vine atunci foarte drăgălaș în ajutorul bunului simț, pentru a-l face să viseze, cum ar fi fost de frumos, dacă nu era cum a fost. Din literatura de teatru, în sfîrșit, se pot colecționa replici, spirituale ori sentimentale, bune de ținut minte. Cu deosebire plăcute sînt cărțile din care se pot scoate deadreptul idei a-asupra moralei, puțină metafizică, ceva teorie politică, cite o aluzie interesantă la vre-o întîmplare din istorie; mai cu seamă: detalii despre monumente artistice vestite, despre Italia și supraproamenii din vremea Renașterii, despre Orientul pitoresc; despre Goethe și Gounod, care a înțeles atît de bine pe Goethe, despre Wagner și Nietzsche care, din nenorocire, s'au înțeles așa de greșit unul pe altul... Și alte multe cunoștinți folosite pentru viața socială, cum am zice: de sărbătoare, de

care un om cult cu nici un chip nu trebuie și, din fericire, nici nu poate să se despartă. Astfel, după gust și trebuințele inimii, un tânăr sau o tânără ia din Anatole France o idee sceptică asupra teoriei cunoștinței și câteva elegante păreri politice anarhiste; din Hugo și Lamartine puțină emoție religioasă; din Ohnet, Bourget sau Bordeaux sentimente frumoase pentru familie și patrie; dar mai ales idei precise asupra societății franceze, care este leagănul tuturor eleganțelor sufletești și altele; din Goethe se scoate, fără excepție, prea cunoscuta desperare a lui Faust în fața mult regretatului faliment al științei; din Eminescu, nihilistică budistă, dragoste de istoria Rominilor și ceva flori pentru declarații de dragoste; din Romain Rolland, cași din Biblie: de toate! În sfârșit din Coșbuc, sentimente țărănești; din Vlahuță: Nu de moarte mă cutremur, și celelalte.

Distanțele între acești producători de cărți pomeniți aici pot să pară cuiva enorme, scandaloase. Dar experiența cea mai comună poate arăta că anume—și mulți!—cetitori se poartă la un fel cu aceștia toți, întrebunțind produsele lor ca mijloace de informație instructivă cu caracter plăcut și de o specială valoare de ornament pentru persoana cetitorului. Acești cetitori consumă la un fel aceste mărfuri care d-tale, de exemplu, îți par cu totul necomparabile între dîsele; iar prin această simplă și unitară metodă de consumație, materiale atât de diverse se tocesc într'un aluat neutru unic, în care deosebiriile cele mai violente sînt reduse pe măsura celor mai comode atitudini cu aparență de intelectualitate. Cu atât mai plăcut, fără îndoială, dacă operele sînt astfel eșite din mintea autorului, încît prefacerea aceasta să se poată opera cît mai ușor. Poate că așa este bine să fie—dintr'un punct de vedere universal pedagogic. Dar acela care nu crede în obligativitatea unor erarhii absolute ale valorilor omenești, ci simte înțelesul vital al disparității și al contrastelor, înțelege că fiecare tip uman energetic diferențiat are dreptul, fiindcă are puterea să fie unilateral în o specifică a lui orientare. Doar numai cu prețul acesta, reflecția, cași orice altfel de acțiune a noastră asupra realității, poate fi rodnică.

În contra lui Musset mărturisește Baudelaire, într'o scri-soare, sentimentele aceste: *Excepté à l'âge de la première communion, je n'ai jamais pu souffrir ce maître des gandins;.. son torrent bourbeux de fautes de grammaire et de prosodie, enfin son impuissance totale à comprendre le travail par lequel une rêverie devient un objet d'art (Oeuvres posthumes, pag. 301 Crépet).*—Execuția poate părea răutăcioasă, pedantă, nedreaptă. Ar fi într'adevăr ingrât să izgonești toate dramele lui Musset din sfera operelor de artă. Mulți dar se vor supăra sincer și absolut asupra acestei judecăți, în care vor vedea o simplă defăimare, și își vor justifica frumos supărarea. Mie îmi pare că Baudelaire, cu simțul sigur al maestrului, a găsit viciul originar de care este stricată aproape toată lirica mult

iubitului poet. Și prin antipatia aceasta, brutal vărsată, vorbește natura autentică a tipului artistic. Prefacerea visării și a emoției într'un obiect estetic se operează prin mecanisme sufletești ciudat unilaterale, care nu rezultă și nu pot fi înțelese din ori și care fel de capacități de simțire și de fantezie, oricât ar fi ele altfel de intense.

În mijlocul curentului mediocru și hibrid al vieții practice, în care toți stăm prinși, cuprinsul conștiinței este el însuși hibrid și mediocru. Nici abstracție riguroasă și generalizare atentă, nici precizie de contur și profuzie de culoare; ci numai scheme și generalizări grabnic regulate, de care atîrnă la întimplare vagi rămășițe de imagini—un amestec sarbăd, dar comod, tocmai potrivit pentru adaptarea practică a creaturii. Dincolo de această sferă a spiritului practic și comun trăsesc formele excepționale și extreme ale sensibilității și intelectului; în esența lor, ele depășesc trebuințele de adaptare momentană, iar funcțiunea lor este independentă de eventualele efecte pe care le pot ele avea, în depărtare, asupra strictei practice. Așa numita elocvență sau lirică naturală, prin care un tînăr își varsă focul dorurilor chinuitoare și amărăciunile geloziei, nu este dintru-ntăiu decît o manifestare practică, care privește exclusiv pe cei doi direct interesați și, cel mult, irită plăcut curiozitatea psihologică și biografică a vecinilor. Dar numai deosebite operații intelectuale pot extrage din simpla turburare sentimentală motive de creație artistică. De aceea artistul Baudelaire nu se putea lăsa ademenit de trepidațiile amorzate, tumultuos literarizate de veșnic junele și svăpăiatul băiat.

Tolstoi, pe cînd lucra la un roman, rămas neisprăvit, al Decabriștilor, face această surprinzătoare spovedanie: „M'am adîncit cu totul acum în cetirea documentelor dela anii 1820, și nu pot să-ți spun plăcerea pe care o simt cînd mă cufund în vremurile acele. Ți se pare că vezi cu ochii cum figurile, în tabloul acesta, nu se mai clatină nesigur, și cum totul se fixează în liniștea solemnă a adevărului și a frumuseții. Mă simt atunci ca un bucătar, care a sosit în piață și, dînd cu ochii de atîtea legume, cîrnuri și pești, este prins de entuziasm gîndindu-se la mîncările gustoase ce ar putea să gătească din ele. Astfel mă cuprinde și pe mine entuziasmul și, Dumnezeu știe pentru a cîtea oară mă pierd în fantazări. Să le gătești toate aceste, greu lucru este și de temut. Dar e mare desfătare să le curăți și să le alegi frumos toate” (Contesei Alexandrina Tolstoi, Ianuar 1878. Vezi Tolstoi-Bibliothek I, München, 1913, pag. 320—321).—Așa descrie, din imediată experiență, starea de spirit a scriitorului artist, un om atît de pătimăș de morală și credință, tocmai în anii cînd îi cuprinsese criza religioasă care a hotărît orientarea lui de mai pe urmă,—un om dar din cei mai puțin suspectți de estetism voit. Naivi-

tatea vioae cu care vorbește scrisoarea-aceasta, trimisă nu doar unui confrate curios de estetică, ci unei bune mătușe; comparația care vădit izbucnește dintr'o impulsivă și deplină onestitate, sfidînd orice eleganțe imbecile,—dau mărturisirii psihologice cuprinse acolo o evidență de o rară strălucire.

Tolstoi ne face să surprindem în plin caracteristica transformare a visării în obiect de artă.

La 23 Mai 1871 jurnalul fraților de Goncourt însemnează: à ce moment nous sommes chassés de notre observatoire de verre, par le sifflement des balles qui passent à côté de nous, faisant dans l'air comme des miaulements de petits chats.— În aceeași zi, tot despre sunetul gloanțelor (Journal IV 311, 314): les balles éraflent la maison, et ce ne sont aux fenêtres que sifflements ressemblant au bruit que fait la soie qu'on déchire.

Să compare numai cineva detaliile în care caută să se fixeze starea de atenție senzuală, silințele imaginației de a găsi o transpunere sensibil exactă pentru impresiile imediate ale artistului, cu starea intelectuală a omului redus la bun simț, pus în fața unor analoge detalii,—și va înțelege, comparînd astfel, pe cît se pot înțelege asemenea stări interne, cît de ciudată și exagerată lucrare este experiența artistului, privită din pragul experienței normale și mediocre care muițamește cu prisos viața practică.

Literatura este zona în care vin să se odihnească, sub haina efină a locurilor comune și a zicerilor consacrate, abstracțiile molii și imaginile fade ale oamenilor pentru care efortul intelectual, deslegat de orice rezerve practice, este o lucrare indiferentă, neînțeleasă, necunoscută.

Există un stil comun, adică un sistem de tradiții născut din mîntea neglijentă și hrănit din imaginile nesărate ale tipului intelectual comun. Acesta este tocmai și stilul simplilor literați, care-l înfloresc numai, cu grije și economie, cît trebuie ca să aibă aer de sărbătoare, și fără a pune la cheltuială necumpănită capacitatea de înțelegere și fantezia cetățeanului cetitor. Cînd în astfel de stil, corectitudinea gramaticală pare deplin constatată, atunci pedagogii de toate treptele, guvernantele, academiile și alte autorități severe vorbesc de limpiditatea clasică și se încintă solemn de minunea perfectului stil curgător. Dar în contra acestui stil comun—fenomen puternic și dominator ca tot ce produc majoritățile—artistul literar luptă cu toată înverșunarea pe care i-o dau pornirile exagerate ale sensibilității lui. Vorbirea consacrată a literatorilor și cetitorilor literari este o ispită statornică și primejdioasă: ea îndeamnă pe artist să aperseapă în mod comun și mediocru. Prin izvorul și natura lui, stilul acela, cu un fel de ostilă îndărătnicie, caută să oprească pe artist de a căuta expresia deosebită pe care o cere cuprinsul singular și extrem al experienței sale. În direcții opuse, dar deopotrivă depărtați de ulița obișnuitei și in-

dispensabilei literaturi, tipul artistic cași acel științific nu pot să vorbească *ca lumea*, ci își creiază neapărat o vorbă *pedantă*. Ca scriitor sau cetitor, simplul literat este natural împins a preface totul în literatură, în material de întrebuițare practică, instructivă; și înțelege oricine că aproape toate operele artistice pot fi schematizate așa încît să obție un material brut de fapte și opinii oarecare. Literatul cetitor se servește de operele artistice mai ales pentru a extrage asemenea material; literatul autor adună din ele și provizii de ornamente cu care să-și potrivească stilul frumos. Este de însemnat că literatul, ca producător de distracții instructive, și ca tip fără experiență energetică caracterizată crede, în chip natural, că „adevărurile” sînt manechini pe care, după gust și trebuință, îi îmbraci în stil sec și propriu, sau îi înțolești în stil frumos. Artistul însă nu poate să știe de frumos în înțelesul acesta garderobier; el știe numai de necesar, de cuprinsuri intelectuale impuse prin funcționarea specifică organismului său psihic.

Întrebarea care ar trebui să fie, pare că, cea dintâiu și cea mai fără de voe în fața oricărui complex de imagini și ficțiuni este acea relativă la funcțiunea lor: sînt ele semne autentice ale unei vieți interne care nu trăește decît printr'însele, sau sînt pretexte mai mult ori mai puțin inocente, în slujba unor trebuințe ori unor vanități care, indiferent din ce motive, caută o deghizare?—Un entuziasm naiv și curat pentru formele poetice, cași vanitatea mai puțin naivă de a figura printre autori, sînt motive tipice care fac să se nască sonete, drame, povestiri și dialoguri, acolo unde, în chip natural, era putere și rost numai pentru articole de popularizare filozofică, morală, politică, sau de o modestă declarație de dragoste, cu caracter exclusiv privat și practic. A găsi odată pe săptămîină o metaforă interpretativă sau o comparație pedagogică arată o capacitate care, nici calitativ și nici macar cantitativ, nu se poate asemăna cu generațiile de imagini care se revarsă în conștiința artistului, independent de orice trebuințe practice explicative sau chiar în contra acestora.

*

Diferențierea cunoștințelor și, potrivit cu aceasta, accentuarea din ce în ce mai acută a deosebirii capacităților individuale, sînt fenomene foarte vechi și însemnate ale vieții europene; cel puțin așa de vechi, încît Socrate chiar luase cu mare interes conștiința de dînezele; și așa de însemnate încît de obicei le trecem cu vederea, ca lucruri dela sine înțelese. Literații, care trăesc în generalități, pare că neglijează cu o deosebită consecvență întîmplările aceste. Dar fapte de o așa profundă fatalitate nu pot fi închise în registrul lucrurilor de la sine înțelese fără o luare aminte mai gingașă decît aceea care poartă zilnic condeiul fugar și practic al literatului.

Divizarea din ce în ce mai complexă a cunoștințelor nu s'a oprit doar la sfera matematică și fizică, ci a luat în curențel ei mai toate semi-științele sau pseudo-științele numite obișnuit morale ori sociale. Aceste discipline din care literatura își colecționează moderatele ei adevăruri comune, morale și religioase, politice și altele, au intrat și ele sub un control special și migălos care preface din temelie structura și stilul lor. Se ridică astfel o greutate neînălăturabilă din împrejurarea că ideile din care se face literatură nu mai pot fi astăzi atât de ușor îmbrățișate ca altă dată de moderatele capacități ale bunului simț. Părerile metafizice, morale ori politice au acum două existențe prea tare deosebite între dinsele: una vagă și comodă, în literatură; cealaltă, anevoioasă și cu ostentivitate îngrijită precizată, în disciplina specială corespunzătoare. Și era de așteptat ca prin această dedublare să se schimbe, la o anumite parte a oamenilor de azi, toată dispoziția față de generalitățile literare, toată considerația pentru funcționarii simplei literaturi. Dar prin vechiu și îndărătnic obicei, literații continuă, în fața unui public foarte suggestibil tocmai prin solida, deși ascunsă lui indiferență intelectuală, să vorbească drapați în domino de „mage éffarés” sau de gravi apostoli, pare că'm fi pe vremea profesilor iudei sau a celor șapte înțelepți ai Greciei. În afară de acel public, cursul generalităților morale, metafizice, politice, în sfârșit literare, se găsește într'o scădere stăruitoare; și vorbind de Anatole France, un tip ciudat combinat de literator și artist literar, am arătat ceiace mi s'a părut că este o formă originală a crizei acesteia în valorile literare (Viața Românească XII 343-4). Adăog numai că tocmai cuprinsul de cunoștințe din opera lui France ne face să simțim, prin calitatea detaliilor, cât de energetic s'a schimbat nivelul diletantismului literar; atât de energetic încît acest diletantism s'a negat aproape cu totul prefăcîndu-se într'un complex specializat de erudiție, care pe cetitorul literar cu vechi năravuri îl ține într'o nedumerire foarte plicticoasă, rareori mărturisită.

Acumularea și divizarea cunoștințelor și a metodelor a atins pe artiști înșiși. Talentele autentice au fost tot mai tare depărtate dela obișnuita literatură, și s'au concentrat în câmpul artei literare afirmîndu-și natura specifică cu o conștiință din ce în ce mai clară. Nicăeri nu a fost atât de violentă această afirmare ca în Franța dela mijlocul secolului al 19-lea;—poate pentru că sensibilitatea literară a fost acolo mai intens cultivată, ori și din cauză că abuzul de literatură era mai vast decît aiurea. Orișicum nu pare să fie întimplare că artiștii franceji au atacat și urmărit locurile comune cu un necaz așa de susținut.—Cu deosebire semnificative și prețioase pentru judecarea crizei prin care s'a afirmat atunci arta literară sînt contrastele în care se găsește clasicistul și totuși modernul Taine. Clasicist prin educația dela normală și ca profesor, el desa-

probă stilul și estetica cea nouă, cu preconizarea detaliului colorat, a bogăției de impresii; și condamnă hotărît metoda lui Flaubert, dar mai ales acea pe atunci cu totul scandaloasă a fraților de Goucourt, proclamîndu-se credincios lui Musset. Dar iată ce neașteptate lupte și nedumeriri se iscă în sufletul profesorului: depuis dix ans (24 à 34) tout le courant de ma réflexion et de mon éducation a tendu à transformer l'idée abstraite et sèche en idée développée et vivante. C'est le passage de la formule à la vie... Quand je me regarde intérieurement, il me semble que mon état d'esprit a changé, que j'ai détruit en moi un talent, celui de l'orateur et du rhétoricien. Mes idées ne s'alignent plus par files comme autrefois: j'ai des éclairs, des sensations véhémentes, des élans, des mots, des images; bref, mon état d'esprit est bien plutôt celui d'un artiste que d'un écrivain. Je lutte entre les deux tendances, celle d'autrefois et celle d'aujourd'hui... Il faut choisir, être artiste ou orateur. (Vie et Correspondance II 259 sqq.; februar și octombrie 1862). Făcînd rezultatul, Taine încheie că notarea impresiilor, în afară de orice construcție logică, rămîne forma cea mai potrivită acum spiritului său, — il y a un genre littéraire de ce côté. Iar felul cum întrebunțează cuvîntul literar, în textul pe care-l transcriu mai jos, precizează pare că și mai tare natura și gradul de conștiință a crizei sale de stil: C'est parce que tu es littéraire, que tu n'entends pas les descriptions, — scrie Taine mamei sale, la 7 Septembrie 1858.

A fost sortit dar ca normalianul clasicist să fie necredincios bunelor tradiții literare, și nu fără humor constăți că astăzi, după trei sferturi de veac aproape, un profesor de istorie literară observă întrucitva muștrător că stilul lui Taine păcătuște prin exces de imagini (vezi Lanson, Histoire de la littérature française¹², pag. 943), iar de altă parte meșteșugitul France vine să ne surprindă, în necrologul consacrat lui Taine (Le Temps, Martie 1893) cu această paradoxală distincție: Bien qu'il écrit avec autant d'éclat que de force, il n'avait l'esprit nullement littéraire.

*

Deprecierea generalităților literare din care se prepară literatura era fatal să se producă în judecata oamenilor cu înțelegerea și fantazia îndreptată firește spre diversitatea infinit colorată, spre continua revărsare a detaliilor naturii, așa cum se arată ea simțurilor și spiritului liberate de toate grijulivele rezerve pe care nevoile practice, printr'o naturală contrabandă, caută să ni le furișeze oricînd, în orice colț al sufletului. În consumația comună literatura urmează a-și păstra justificarea ca debit de jucării pedagogice. Nu-i nevoie, și nici drept¹³ nu-i, ca pe toți producătorii din acest gen să-i numim „farceurs à idées”, — o vorbă a lui Flaubert, cel veșnic supărat, și cu izbucniri adeseaori copilăros hapsîne. Dar poate fi de folos: să simtă cineva bine originea fundamentală onestă și adîncul înțeles istoric al acestei injurii.

Paul Zarifopol

REMEMBER

Ceci est un fait divers atroce.
Les Mémoires du Bal. Mâbille.

Sînt vise ce parcă le-am trăit cîndva și undeva, precum sînt lucruri viețuite despre care ne întrebăm dacă n'au fost vis. La asta mă gîndeam dăunăzi sara, cînd rătăcind printre hîrțile mele, ca să văd ce se mai poate găsi de ars—hîrțile încurcă—am dat peste o scrisoare, care mi-a deșteptat amintirea unei întîmplări ciudate, așa de ciudate, că de n'ar fi decît șapte ani decînd s'a petrecut, m'ași simți cuprins de îndoială, ași crede că într'adevăr am visat numai, sau că am cîțit-o ori auzit-o demult.

Era în 1907. Fusesem greu bolnav în București și mă întorsesem la Berlin acasă. Insănătoșirea mea se făcea cu anevoință, cerind îngrijiri mari. La plecare, doctorul m'a sfătuit să mă feresc pînă și de cele mai ușoare zguduiri sufletești.

Bietul doctor! Am dat din umeri zîmbind și i-am spus să fie pe pace.

După un surghiun de doi ani revedeam Berlinul. Am mare slăbiciune pentru el; nici împrejurări foarte triste nu m'au împiedecat să-l revăd cu plăcere. L-am regăsit cum îl lăsasem: tot numai flori. Așa frumos chiar ca în acel început de lunie nu-mi păruse totuși niciodată.

Ca să-l vîntur însă, și să-l colind ca odinioară, nu mai mergea. Oboseam repede și oboseala putea înlesni reivirea boalei. M'am resemnat dar cîtăva vreme a sta pe acasă, jertfă de care mă despăgubea în parte frumusețea muzicii vechi ce se făcea la noi de dimineață pînă sara. Năpădit de o dulce aromeală, îmi lăsam visările să nască și să se topească în vocea în noianul de armonii sublime, uitîndu-mă pe fereastră, cu ochii pe jumătate închiși, cum unduiau curcubeuri în pulberea fluidă a fîntinii din larga piață-grădină. Lina boare a asfințitului legăna ciucurii purpurii ai trandafirilor acățați pe terasa casei din față, purtîndu-le mireazma pînă la mine. Sara dădea

Insufletește umbrelor, în oglinzi tainic treceau fiori. Acesta era ceasul pe care-l așteptam, ca să admir colțul cel mai frumos al pieței—un petec de pădure rămas neatins în plin oraș—cîțiva bătrîni copaci frunzoși și sumbri, vrednici să slujească de isvod celor mai cu faimă meșteri ai zugrăvelii.

*

Și regăseam chiar, la muzeul Frederic, într'o cadră de Ruysdael, aceiași copaci stufoși, adumbrind, lingă o cădere de apă, un castel în ruină. Odată nu puteam trece pe dinaintea ei, fără a mă opri îndelung. Privind-o, gîndul mi se pierdea, fără să sfîrșit, în fărîma-i de cer vinăt cu zare adîncă. E înăscută în mine, drojdie de străvechiu eres, o iubire păgînă și cucernică pentru copacii bătrîni. Lor le datoresc inspirații mult nobile și grave, fiindcă nu cred să se afle pe lume viers omenesc sau cîntare meșteșugită care să mă miște mai viu ca tainicul freamăt ce-l deșteaptă, în frunzișul lor, vîntul sării. Arborii aceia zugrăviți mă încîntau totuși mai mult chiar decît acei adevărați, acel mic peisaj melancolic înfățișîndu-mi o oglindire a sufletului meu.

Mergeam la muzeu foarte ades. Cît de cufundat eram în contemplarea cadrelor, nu treceam cu vederea nici pe oaspeți, interesanți uneori, așa că printre ei băgasem de samă că se afla nelipsit un tînăr, care, acolo mai ales, ar fi atras privirile oricui, căci, despre el, s'ar fi putut pe drept zice că-l desprinsese, de pe o pînză veche, o vrăjă. Poate fi plăcere mai rară, pentru cei ce s'au împărtășit cu evlavie întru taina trecutului, decît să întilnească în carne și oase o icoană din veacuri apuse? Cu doi ani înainte văzusem, în sala franțuzească a muzeului, o cuconiță care copia după Mignard pe Maria Mancini și avea o așa izbitoare asemănare cu modelul, încît ai fi crezut că privindu-se în oglindă, își zugrăvește, împodobindu-l, propriul ei chip.

Tot astfel semăna tînărul cu unii din acei lorzi, ale căror priviri, mîni și surisuri, Van-Dyck și, după el, Van-der-Faes, le-au hărăzit nemuririi. Zic unii din acei lorzi, fiindcă mai toți sînt la fel. În trecut, în castele restrînse, celor de aproape și înmulțit înrudiți, trăind împreună, cu același port și obiceiuri, fiecare epocă le întîpărește același aer dacă nu chiar aceiași înfățișare. Se întîmplă iarăși ca, acolo unde cu gîndul nu gîndești, să răsară ființe, cărora le trebuie căutată aiurea, în alte țări, la alte neamuri, în alte veacuri, adevărata asemănare, fără a li se putea bănuî măcar în vre-un fel, cu aceia de care îi despart prăpăstii de timp și de stirpe, vre-o cît de îndepărtată înrudire.

Era de prisos dar orice presupunere asupra obîrșiei tînărului cu pricina; făceam însă tot felul de reflexii asupra a cine putea fi și ce, ființa lui rară într'adevăr și stranie impunîndu-se porun-

citor luării aminte. Mă subjugase prestigiul recei trufii a tinărului ce, în deplină frumusețe, pășea singur în viață, nepăsător, cu fruntea sus. L-am crezut, din capul locului, una din acele făpturi excepționale, străine de omenire, pentru care am resimțit totdeauna o vie atragere. Il vedeam zilnic aproape, nu muzeul fiind singurul loc unde îl întâlneam. În plimbările ce începusem a relua prin oraș, de teama obșelii, făceam lungi vechi rachierii neerlandeze. După Ruysdael, Van-Brouwer și Van-der-Googh. Nici acasă nu mă simțeam mai bine ca în acea încăpere îngustă și cam întunecoasă, ce ar fi putut face cinste oricărei locuințe de burgmaistru sau de staroste de breaslă, așa bogat captușită cum era cu stejar afumat până la jumătatea peretelui, unde blana eșea afară, făcând jur-impjur o largă poaiză, pe care stăteau înșirate năstrape și ulcioare de Delft. Ce minunate clipe petreceam acolo!

Alături de mine, pe singura laviță, din primitoarea cămară, tinărul cu chip de portret vechiu sorbea pe îndelete băuturile cele mai dulci și mai parfumate, asemenea unor nestimate topite, așiftătoare de visări exotice și de îndepărtate nostalgii cu piperatele lor mirodenii de Java sau de Antile. Acolo, parcă nu mai eram străinul unuia de altul; și, ce face e mai nostim, mai tirziu, ne-am mărturisit că și lui și mie ni se păruse a mai fi stat și altădată împreună într-o încăpere la fel.

Nu m'ași fi gândit însă să ne împrietinim chiar, fiind îndreptățit a-l crede dintr-o lume cu totul alta decât a mea. Sărea în ochi: una e floarea de câmp, alta floarea de grădină. Acum, fie că trebuiseră veacuri ca, la asfințitul ei, o înaltă rasă să inflorescă așa de strălucit, într'un semeț avânt al singelui albastru spre tipul ideal, fie că fusese numai o nimereală fericită, în toate chipurile, mai mult nu se putea da. Mai era nevoe, e drept, și de ceva osteneală, zilnic, ca această podoabă a omenirii să-și împlinească frumusețea, pentru că auita găteală nici la o muere nu mi-a fost dat să văd. Să-l fi presupus după asta că era unul dintre acei deșuchiați cu năravuri retăcite, al căror număr pare să fi sporit, în timpii din urmă, pretuindeni, într'o măsură întristătoare? Nu, nu-mi venea să o cred, căci dacă păpușei aceștea sulemenite îi flutura uneori pe buze un surâs neliniștitor, sub arcu sever al sprincenelor trase negre cu condeiul, ochii aveau acea nevinovată limpezime ce strălucește numai sub pleoapele eroilor și ale copiilor.

Era și foarte tinăr: să tot fi avut douăzeci de ani. Ce nu se îngăduie la vârsta aceasta, celor bogați mai ales?

Lipsa grijii zilei de mine prefăce creerul omenesc, amorțind simțimentul temerii de răspundere; avuția moleșește și imbată de o ametală dulce, neîntreruptă ce îndeamnă la goana după plăceri rare, după senzații nouă. Din acea lume nepăsătoare și deșartă, dezbrătată de prejudecățile de rînd, făcea parte și noul meu cunoscut, care, fără îndoială, trebuia să se bucure

de mari mijloace de traiu. Arăta însă a trăi în afară de acea lume, și mai mult chiar, în afară de orice lume. Ca dînsul, în Berlin-W., mai erau și alții, dar pe aceia nu-i puteai decît rareori zări, călărind în ceața dimineții, sau zburînd repede sara la înfloritele lor desfătări. Nici pe el nu-l vedeam altfel decît locuind într'una din străzile ce mărginesc regescul Tiergarten spre apus, încingîndu-l cu o minunată salbă de vile, unde aurul a izbutit întrucîtva în încercarea de a sădi iarăși raiul în viața pămîntească. Mi-l închipuiam dar răsfoind cu degetele lui subțiri cărți cu legături scumpe, în somptuoasa singurătate a odăilor cu oglinzi adinci, unde lîncezește o risipă de flori rare. Nu deștepta oare vedenia unui asemenea decor singură numai pătimașa mireasmă ce răspîndea el în juru-i, atît de îmbătătoare că treaz te făcea să visezi?

Aubrey de Vere. Cînd mă gîndesc... Ne-am vorbit într'o zi, așa, parcă ne-am fi cunoscut decînd lumea. Numele lui normand—și pînă astăzi nu știu dacă astfel se chema într'adevăr—nu-mi era străin, fiind numele de neam al svăpăiaților conți de Oxford, după stîngerea cărora a fost cules și alipit la cel de Beauclerk de Stuarții de mîna stîngă, ducii de Saint-Albans. Să se fi tras cumva din aceștia nu i-ar fi făcut mai multă cinste ei lui decît el lor. Deși englez pînă la măduvă, în vorbire se slujea obișnuit de franțuzească și așa cum rar mi-a fost dat să o aud. Cu timbrul grav al glasului său mlădios și pur, ea era pentru dînsul ceva mai mult decît un mijloc de înțelegere, era o unealtă de seducere. Aflînd ce era, l-am înțeles pe dată în totul; datina căreia Brummel i-a pus pecetea numelui său, trăia în Aubrey de Vere în deplină strălucire. Pînă și plăcerii de a se sulimeni îi găsisem astfel talmăcirea: cei dintăiu locuitori ai Albionului, de care se pomeneste, nu-și boiau în întregime goliciumea în albastru? Această culoare îi era în deosebi dragă noului meu prietin; el o purta în însăși făptura lui, în ochi și sub pielița foarte străvezie a minilor, în care, cînd la una, cînd la cealaltă, sclipeau șapte inele, gemene toate—șapte safire de Ceylan. Cu brățara și cu parfumul—acea de neuitat mireasmă de garoafă roșie—inelele erau singurele lucruri cărora le rămînea credincios, încolo ca îmbrăcăminte nu știu să-l fi văzut de două ori la fel. Dar toată această migăloasă găteală nu era la dînsul decît un amănunt dintr'un întreg desăvîrșit, de o fericită armonie. Aubrey de Vere avea un creier de minune alcătuit și un duh scînteetor, el ar fi făcut față clubului cel mai închis și nu s'ar fi simțit la strîmt nici într'o adunare de cărturari, pentrucă dacă mărturisea că rufele și le spăla la Londra, adăuga că tot astfel, în suta ă optsprezecea, coconașii din Paris și le spălau în Flandra și cei din Bordeaux la Curaçao, și așa știe să vorbească de toate, cu asămănări din trecut, cu apropieri și amănunțiri fermecătoare, de cîte ori i se întîmpla să povestească de călătoriile lui prin ținuturile străvechi ale Răsăritului, sau prin os-

troavele pierdute ale Oceanului liniștit, unde domnește primăvara veșnică. Atît am putut afla din viața lui, că văzuse multe, cunoscînd mări și țări, că cetise și mai multe, prea multe chiar pentru anii lui, fiind fost cu puțință să fi amestecat ce văzuse cu ce cetise, sau să fi privit cele văzute prin geamul înșelător al cetirii, care laolaltă cu bogăția îi cam suciseră capul, deși, dela fire, avea judecata limpede și rece. Așa, de pildă, am înțeles că se îndeletnicea cu cercetări oculte îndrăznețe, pentru care era hărăzit, pe lângă o înclinare înăscută rară, și cu cea mai uimitoare pregătire. Părea chiar să fi avut mai multe legături cu duhurile decît cu cei vii, de oarece în povestirile lui nu venea niciodată vorba de ființe omenești.

Cu ce prilej, în ce împrejurări făcuse, așa de timpuriu, călătorii atît de minunate, nu spunea, precum nici cine era, ce, și de unde, dacă avea părinți, rude sau prietini, unde stătea cu casa măcar—nimic, cu desăvîrșire nimic. Ce stăpînire pe sine avea ca să se poată ascunde astfel la vîrsta lui fără a se trăda! Dacă el însă nu destăinuia nimic, apoi eu îl întrebam și mai puțin și presupun că tocmai asta a fost pricina că am legat prietenșug. O veșnicie să ne fi întîlnit, tot mai lesne i-ar fi scăpat lui o destăinuire, decît mie o întrebare. Dealtfel nici nu țineam să aflu ceva: ce mă privea pe mine? Întîmplător l-am văzut—fără să bage el de seamă—alegînd flori de patru-cinci sute de mărci, garoafe și orchidee rare—un adevărat desfrîu—și n'ași fi avut, cum cunoșteam pe domnișoara vinzătoare, decît, după plecarea lui, să intru să-mi înfloresc cheutoarea ca să aflu unde le trimesese și, punînd astfel mîna pe fir, să împing cercetarea mai departe. Dar la ce bun? Să fi avut un scop stăruința încăpățînată cu care își perdeluia scurtul lui trecut și viața de toate zilele, se putea prea bine, era însă, o spun iarăși, atîta mîndrie în privirea lui, ce, pururi nepăsătoare de ce se petrecea pe pămînt, arăta a se pierde aiurea, în depărtările unei lumi de vis, încît ar fi făcut să se risipească orice umbră de neîncredere sau de bănuială. Totuși, nu-mi scăpase din vedere că uneori ar fi dat să mai spună ceva, dar se răsgingea pe loc, înăbușindu-și vorba pe buze. Roșea el atunci subțuliman, i se înou-rau într'adevăr ochii, așa cum mi se părea, într'o foarte scurtă clipă de dare pe față a unei tulburări ascunse? Nu ași putea jura, ce știu însă e că, pe cînd povestea, privirea lui, făcîndu-se și mai adîncă, se ațîntea asupra nelipsitelor inele lung și cu duioșie, cași cum acele pietre ar fi cuprins taina vieții lui, oglindindu-i în ghiața lor limpede și albastră toate gîndurile și amintirile.

Dela o vreme, fără ca legăturile noastre de prietinie să se strîngă mai mult, ne vedeam mai des, uneori dimineața, cel mai obișnuit după amiază, niciodată însă sara, niciodată. Din pricina căldurii părăsisem taverna olandeză și ne întîlneam la Gruenwald, pe terasa unei cafenele, la marginea unui crîng de pini—o terasă idilic cotropită de tranșafiri de toate neamurile și fețele ce, la

adierea vîntului, se scuturau în pahare. Sosea totdeauna fără grabă și fără întîrziere. Odată l-am așteptat însă zadarnic până la ceasul cinei. Intorcîndu-mă acasă, găseam o scrisoare în care se ruga pe scurt de ertare că nu putuse veni și iscălea: Sir Aubrey de Vere. Am cercetat cu luare-aminte scriptura semeață cu slove mari și pecetea de ceară albastră: un sfinx culcat în mijlocul panglicei unei jaretiere la fel cu aceeași împresoară scutul în stema Mării Britanil. Pe panglică ceteam cuvîntul „Remember“.

Ca eraldist nu eram mulțumit: mă așteptam să aflu arme adevărate, nu o simplă emblemă. Dela acea scrisoare sir Aubrey n'ă mai dat semn de viață. Nu era de mirare: o zăpușală umedă, cumplită, clocea orașul, cuiabar uriaș de ticăloșii și de rele. Nu mai era de eșit decît sara, cînd sir Aubrey nu se arăta. Noaptea erau însă atît de frumoase, încît greu mă înduram să mă mai întorc acasă. Tot umblind astfel până tîrziu, am avut odată, spre miezul nopții, în Tiergarten, o stranie întîlnire.

Trecea o femeie înaltă, cu un bogat păr roșu subt o pălărie mare cu pene, o femeie slabă și osoasă, fără șolduri și fără sîni, într'o rochie strîmtă de fluturi negri. Ea pășea țepănă ca o moartă, care ar fi împinsă sau atrasă de o putere dinafară, străină de voința ei, spre un țel tainic în noapte. Nu știu de ce nu mi-a venit să cred că e o femeie că toate femeile din capul locului, chiar înainte ca, în ochii ei tîniși mari, ce arătau a privi înăuntru, și în trăsurile feței ei prea sulimenite să-mi pară a recunoaște... Dar, mai trebuia să mă îndoesc, mai putea fi numai o bănuială cînd, în mîna cu degete lungi rînjeau șapte safire de Ceylan? Am rămas uluit, în prada unui simțimînt tulbure, în care și nedumerirea și urîtul și teama își aveau partea lor, apoi, cu nările pline de cunoscută mireasmă—mireasma de garoafă roșie—am dat s'o urmăresc. Era însă tîrziu; o pierdusem. La capătul aleii așteptau cîteva droșii de piață; se suise pesemne într'una și pierise.

Pentru un vechiu berlinez ca mine ar fi fost copilăresc să mă las cuprins de uimire. Cîte nu văzusem! În schimb, mă simțeam îmboldit de o curiozitate josnică ce m'a făcut citeva sări să pîndesc mereu pe acolo. Nimic însă. Estimp arșița creștea tot mai aprigă: în ziua căreia i-a urmat noaptea ce voui povesti numaidecît la vale, picaseră oameni pe drum ca muștele. Era o noapte de catifea și de plumb, în care adierea molatecă a unui vînt fierbinte cerca în zădar să risipească picla ce închegase văzduhul. Zările scăpărau de fulgere scurte, pădurea și grădinile posace tăceau ca amortite de o vrajă rea; mirosea a taină, a păcat, a rățacire. Înaintam cu greutate prin întunericul ce vătuia aleele singuraticе, trebuind uneori să mă opresc covîrșit de slăbiciune. La răsپintia unde e fîntina lui Rôland din Berlin, în lumina prea vie, care, după besnă, îmi luase vîzul săgetat, mă pomenii față în față cu sir Aubrey, ceiace, cînd îl privii mai bine, nu-mi făcu tocmai plăcere.

Nu, pentru că de data asta întrecuse orice măsură. Oricum, nu se esă astfel în lume. Pudra cu care își vâruiise obrazul era albastră, buzele și nările și le spoise cu o vopsea violetă, părul și-l poleise, presărîndu-l cu o pulbere de aur, iar ochilor le trăsesese împrejur largi cearcăne negre-vinete, ce-i dădeau o înfățișare de cîntăreață sau de dănțuitoare. Incolo, îmbrăcat tot fără cusur, în frac albastru sub mantaua ușoară de sară, cu orchidela la cheutoare, nelipsindu-i nici brățara din mină, nici inelele din degete. Avea însă ceva schimbat, era neastîmpărat, neliniștit, pe cît eram eu de muiat și de stîns. Impotriva obiceiului lui vorbea pripit și tremurat, rugîndu-mă să rămîn cu el—el, care făcea parte din acei oameni ce, fără voe, în ciuda inesei curteniei lor, dau să înțeleagă că fac o însemnată jertfă cînd suferă să stea cu cineva. Mai mult, îmi luase chiar brațul și mă întorsese din drum. Îl simțeam cum dîrdie din toate încheeturile, scuturat de friguri, și vedeam cum ochii aci i se ținteau în gol, sticloși ca ai femeii cu păr roșu, aci îi lăcrămau lîncezi și pierduți. După cum atunci nu-mi venise să cred că arătarea ce treceuse pe lîngă mine era o femeie, acum mi se părea că ființa ce mă tira cu ea în umbră nu era un bărbat. Am mers tăcuți pe marginea pădurii: eu posomorît, cătînd a arăta cît mai puțin plictisit; el, cu surîsul pe buze, privindu-și în zare pietrele albastre de care se legau poate amintiri tainice și cărora le hărăzea parcă, cu patimă și dor, gîndirea lui cea din urmă—am mers tăcuți pînă ce, ajungînd la podul de peste canal, unde începe calea Electorilor, el s'a oprit, desfăcîndu-se de mine.

Aveam înaintea mea un alt om, cu desăvîrșire altul decît acel de adineaori. Să-ți avut pietrele lui virtuți ascunse? Trep-tat se redobîndise pe sine, se îndreptase, înțepase nările și acum stătea țeapăn, rece și mindru, foarte mindru. Trăsurile feței sale prelungi se ascușiseră, culoarea ochilor îi trecuse, dela albastrul fraged de floare, la albastrul cu licăriri aspre al oțelului și, pe buzele subțiate, zîmbetul se făcuse crud. În paloarea-i lunară, eu părul său de aur, sir Aubrey, nu mai avea ca înfățișare, în acele clipe, nimic firesc, semănînd mai mult a serafim, a arhanghel decît a făptură omenească. Rămase astfel înmărmurit cîțva timp scrutînd întunericul, pe care îl biciuî deodată cu mînușile lui albe cași cum ar fi voit să alunge o vedenie.

„E o stranie noapte”, zise el grav. „Asemenea nopți sînt mai de temut ca beția; vîntul cald împrăstie friguri rele. Sten-dhal scrie că la Roma cînd bate un anume vînt, în Transtevere se ucide”.

„Trebuie să te simți și dumneata slăbit de zăduf”, urmă el. „Ai să-mi faci plăcerea să ei ceva cu mine, un păstrăv-doi și o sticlă de vin de Rin, să ne mai întremăm. Dar, înainte, să-mi dai voe să lipsesc puțin”... Și scoțînd ceasornicul — o floare de platină muiată într'o rouă măruntă de pietre albastre—„ai să vrei să mă aștepți, nu-i așa? Am să zăbovesc nițel, poate mai mult de un sfert de ceas, oricum însă mai puțin de o jumătate. Mai

plimbă-te în vremea asta, ne găsim aici la pod, cine vine întâiu așteaptă pe cellalt". Imi întinse mîna, care era ca ghița, ridică pălăria și-mi întoarse spatele. Făcui întocmai, îndreptîndu-mă din nou spre pădure; sînt în apropiere cei mai frumoși copaci ce se pot închipui, uriași seculari, druidici, așa de înalți și de înfoiați că, privindu-i, îți vine să te crezi pe alt tărîm. M'am întors la pod după un sfert de ceas și înainte de jumătate, dar fără a-mi găsi tovarășul. Cum așteptarea, ca toate neajunsurile, e mai grea la început, am mai luat-o pe cheu, în sus, fără a mă depărta prea mult de locul de întîlnire.

Cheul era pustiu iar casele oarbe. Peste tot ferestrele erau negre; unele fiind însă deschise, se zăreau înăuntru acele lucruri posomorite de argint-viu ce rînjesc în oglinzi în întuneric. Una singură, de sus, se împăenjina de raze slabe, aceia a unei odăi încărcate de poleeli, unde veghea o lampă așezată pe un colț de dulap—mai mult candelă decît lampă—abia lăsînd să se cearnă, ca înseninată printr'un inveliș de smalțuri verzi, o lumină înăbușită, una din acele lumini care, după datinele vrăjitorești, sînt prielnice duhurilor rele ce rătăcesc în puterea nopții.

M'am oprit; și privirea mi-a rămas îndelung pironită asupra acelei ferestre. Ah! farmecul ferestrelor luminoase în întunecime, cine s'ar mai încumeta a-l spune după Barbey d'Aurevilly? Dar, în nemuritoarea lui povestire, e perdeaua cirmezie, în altele scrise mai frîziu și atît de timpuriu uitate sînt geamuri de nu mai știu ce culori; la fereastra mea nu era nici perdea, nici geam și, totuși, în ceața verzue, afară de poleeli și de oglinzi, ce și ele păreau înzăbrănite, nu se vedea nimic.

Să fi fost vre-o legătură între acea fereastră, care e de ajuns să închid ochii ca să-mi răsără înainte întocmai ca atunci, și cele ce s'au petrecut în acea noapte clar, bănuiesc, nu pot să știu. M'am întors la pod, tot așa de nenorocos cași întâia oară: prietinul nicăeri. În vederea unei așteptări mai lungi, m'am rezemat de parmaclicul de tuciu al podului, lîngă mal, mi-am descoperit capul care mă durea și m'am cufundat cu totul în măreța priveliște a nopții.

Nu o voiu uita niciodată. E drept că așa frumoase nopți două n'am văzut la fel, eu care știu a prețui noaptea ca nimeni altul și care am iubit-o cum nu se poate iubi ziua, cu nesaț și cu patimă. Sufletul meu sălbatic, care de obicei pare a așipi, sgribulit de o nemulțumire nedeslășită, nu începe a trăi pe deplin decît odată cu stingerea celor din urmă vâpăi ale amurgului: pe măsură ce se așterne vâlul sării, renasc, mă simt mai eu, mai al meu. Să-mi fi îngăduit mijloacele de trai a schimba fața împrejurărilor, cu anii ar fi fost cu puțință să nu văd raza zilei. A, să nu fi fost noapte, n'ași fi așteptat pe sir Aubrey, nu! dacă e vorba, apoi nu țineam să-l revăd de fel. Am stat pentrucă acasă tot nu m'ași fi întors, ași fi zăbovit tot atît, hoinărind pe acolo unde, în umbră, freamătul copacilor înalți face ca singurătatea să pară nemărginită. Nu-i

puteam însă erta lui sir Aubrey că mă făcea să-l aștept, să-l aștept în vreme ce el cine știe la ce desfătări se deda, în înfiorarea acelei nopți calde, poate chiar la acea tulbure lumină verzue, în brațele vreunei femei, a cărei frumuseță să fi făcut șese poate să pregătească pentru mai târziu întrunirea vreunui sobor ocult și uitase de lumea celor vii. Oricum, singe-rău n'aveam de ce-mi face Imi reluai dar firul gândurilor, sprijinit de parmaclie în coate, cu țimpletele în palme. Subt mine alunecau solzii grași ai apei leneșe, deasupra căreia se înfiripa străveziu un zăbranic de aburi. Canalul era sinistru. Că deosebire!—ziua, privești în partea locului e cum nu se poate mai blândă: ramurile copacilor de pe maluri, înfrățite spre vîrf, fac boltă deasupra canalului, în care își oglindesc frunzișul ușor și neastîmpărat, de un verde proaspăt și fraged. Aceasta e calea ce-o urmează trupurile celor înecați. În 1905, țin minte, într'o dimineață poleită de April, apele purtau o mireasă albă. Se aude dealtmintreli la Berlin un cîntec vesel: „Plutește-un cadavru pe Landwehrkanal“.

Răcorindu-mi fruntea, o vie adiere mă trezi din toropeală. Cît am stat țintuit acolo nu mi-am dat samă—am tras, nesu-părat de nimeni, și un pui de somn; nu știu să fi auzit bătînd orologiul dela Gedächtniss și trebuie să fi bătut în mai multe rînduri. Cînd, mahmur, mi-am ridicat capul din mini, pe cerul care se făcuse ca scrumul, casele se desprindeau împinzite. Vîntul se întese rece, iar arborii porniseră a geme. Mi-am acoperit capul—pălăria am găsit-o jos, căzută, și am dat încă un țircol pe cheu să mai văd lumina cea tainică. Fusese însă stinsă. M'am hotărît înstîrșit să plec spre casă, începuseră a cădea stropi groși și se lumina de ziua.

Ca o adevărată pasere de noapte urăsc zorile. Fără a ține samă că o răceală mi-ar fi putut fi funestă, în loc să caut vre-un adăpost, am luat-o la picior pe străzile pustii, gonit de sarbăda lumină ce se cernea țesută cu apă din văzduhul în-cruntat, biciuit în răstimpuri cu furie de vîntul de miază-noapte. Cînd, ud learcă, m'am văzut acasă, am fost cuprins de o ciudă grozavă, ceiace nu m'a împiedecat totuși să dorm, fără vise până la amează.

Afară se așternuse pe ploae, o ploae care n'a conținut o săplămină încheiată decît în scurtele răgazuri ce-și dădea ca să pornească mai vajnică. Făceam ce dregeam și gîndul îmi zbură la întîmplările din nopțile din urmă. Decîteori venea poșta săream să văd dacă nu era ceva și pentru mine. Aș-teptam bine-înțeles un cuvînt dela sir Aubrey—se cădea din partea lui; și faptului că pe picururile sosite nu se afla nici scriptura semeată, nici pecetea cu sfînxul, nu i puteam găsi tîlmăcire.

Intr'un ajun de sărbătoare, vremea rea făcu însfrșit pace. Neîncrezător, nu eșii decît tîrziu la plîmbare. La zări se lumina a ploae. Era așa de albastră acea sară dulceagă și lînă, de un albastru-închis fluid, că orașul părea scufundat în adîncimile tainice ale unei mări. Străzile mișunau de lume; fericirea de a trăi, de a se bucura de bunurile vieții, se oglindea pe toate chipurile, se răsfrîngea în toate privirile, vie, aproape ațîțătoare, dînd frumuseții femeilor o deosebită strălucire. Închipuirea mă purta în trecut, evocam vedenia a cum vor fi fost în asemenea sări marile cetăți ale vechimii, Babilonul, Palmira, Alexandria, Bizanțul? Imbinînd astfel realitatea cu visarea, urmai fără grabă șivoiul mulțimii până la podul de peste canal, unde ceasuri întregi așteptasem atunci pe șir Aubrey. Frumuseța locului era împlinită, desăvîrșită de albeața fără samăn a cîtorva lebede ce se aflau la acea oră albastră pe apă parcă într'adins. Nu mai trecui podul și mă înturnai la un birt din apropiere. Pe cînd așteptam mîncarea, o privire aruncată pe un ziar mă făcu să aflu abia atunci un lucru de care urla tîrgul de două zile.

Se pescuise în Charlottenburg, acolo unde Sprea își ia înapoi apele împrumutate canalului făcînd vârtej, se pescuise legat cobză într-o manta un cadavru ce arăta a fi acela al unui tînăr blond și svelț, bogat îmbrăcat în finută de sară, gătit și înmănușat, însă desculț.

Tînărul fusese nu demult ucis. Trupul purta în partea stîngă a pieptului o rană adîncă. Lovitura fusese atît de puternică încît arma—o lamă îngustă cu două tășuri—se frînsese, o parte rămîinînd în rană.

Se găsisse asupra victimei în hîrtie și aur o mică avere, bașca prețul sculelor ce purta cu risipă nebună—toate din belșug băute cu safire de Ceylan. În schimb nici o hîrtie tîpărită sau scrisă care să poată trăda ceva despre ucis—nimic, nimic. Hainelor le fusese smuls pețecul cu numele croitorului, iar ceasornicului tasul cu iscălitura aurfaurului. După chip înecatului nu mai era nînici un fel de recunoscut, pentru că fața îi fusese arsă cu o apă tare ce-i rosese aproape în întregime pielea și carnea până la os.

De așa sfrșit a avut parte șir Aubrey de Vere. Putea să isprăvească mai bine, sau mai tîrziu măcar, după ce așii fi plecat eu, fiindcă din noi doi, la început, nu știu zău care a fost mai de plîns...

Prin ce am trecut, din clipa în care am înțeles cine era ucisul, ce am tras mai e nevoie să spun? Și n'a fost nimic totuși pe lîngă ce puteam păți. Remember?—da, cred. Se zice că frica e albastră; eu am văzut-o de toate culorile, i-am străbătut iadul întreg, pogorîndu-i rîpele fără fund, suindu-i cu mile cele mai repezi, piscurile de groază ce se pierd în norii

nebuniei, și cum n'am înebunit deabinele e de mirare. Fusesem singura ființă în tovărășia căreia se arătase sir Aubrey în lume la lumină; la taverna olandeză, la terasa dela Grunewald trebuia să fi trecut ca nedespărțiți, încât nimeni n'ar fi voit să creadă că despre tînărul cu care păream atît de legat, tocmai eu, sărăcuț de mine, eram cel care știa mai puțin—mai puțin chiar decît nimic. Nu ar fi dat aceasta mai mult temei u banuelii că nu ași fi fost străin de răpunerea acelu necunoscut? Simțeam urzindu-se în ascuns, în jurul meu, strîngîndu-se pe tăcute, mrejele meșteșugite ale celei mai îndrăcite poliții, mă și vedeam apucat, năpăstuit... pierdut pentru totdeauna, nou Lesurques, ispășind nelegiuirea a cine știe cui... Incepusem a mă crede singur vinovat—și nu eram oare în destul pentru faptul numai că înădisem prieteșug cu un om ca sir Aubrey? Atunci mi-am dat lămurit sama cît e de greu în țară străină, între strălîni. Întăiul meu gînd a fost dar să părăsesc numai decît Berlinul, să fug la mine în țară. Nu am putut închide ochii toată noaptea, mă apăsa de data asta întunericul, iar zorile le așteptam ca o desrobire. Cu lumina renăștea în mine liniștea și nădejdea. M'am răzgîndit de plecare și mi-am desfăcut lucrurile, apoi sara le-am strîns la loc, făgăduindu-mi iarăși să plec, fără greș, dimineata—și a mers astfel multe zile, zile negre, la amintirea cărora, astăzi încă, pîlpîie în fiori scurți răsunetul îndepărtat al spăimei cumpănite de-atunci cînd orice nimic făcea să mi se zbată inima ca o pasere rănită. Dar ca toate simțimintele omeneșii—afară de ură—cu timpul și frica se ostoește și pierde. E locul să strecor că adîncă mea tulburare n'a putut fi cetită din afară; viața zilnică nu mi-o schimbam întru nimic, iar de focul care mă mistuia n'am simțit nevoia să mă spovedesc nimănui, precum n'am găsit de cuvîntă nici să mă duc să spun celor în drept ce știam, sau mai bine zis nu știam despre sir Aubrey. Am mers mai tîrziu, la taverna olandeză și nu m'a întrebat nimeni de tovarășul de odinioară, nimeni deasemeni la terasa din Grunewald. Pretutîndeni aceiași tăcere. Ceteam toate ziarele și-mi venea aproape ciudă: nici un rînd măcar în care să se mai pome-nească de groaznica pescuire. Nu se descoperise pe semne nimic. Sfinxul își păstra taina neștirbită.

Altmintreli, prin ea însăși, pieirea lui sir Aubrey n'a depășit în ochii mei însemnătatea unui «fapt-divers». Ce rost ar fi avut să împing părerea de rău convenită până la a plînge în acel străin necunoscut pe un Marcellus? Că era tînăr și frumos? Poate tocmai așa tînăr cum arăta nu era; sînt ființe ce înșală vîrsta; iar în ce privește frumusețea, nu e de prisos ce anume lămurire. Găsisem frumoasă, nu atît făptura lui sir Aubrey, cît asemănarea lui cu unii din aceia demuli pieriți în spulberarea veacurilor; îl găsisem frumos, pentru că în el vedeam retrăind o icoană din trecut, vedeam reînviat scumpul

Trecut însuși, Trecutul apus pentru totdeauna. Deacea m'am împotrivit ispitei să merg să privesc și eu, subț geam, la morgă, pe acela care fusese Aubrey de Vere; cum înfățișarea ce o dă moartea o șterge adesea pe cea din viață, ar fi fost păcat să se strice în amintirea mea acel chip ce părea desprins însuflețit dintr-o cadră veche, am voit ca el să rămână așa cum l-am cunoscut, semănând atât de mult cu acei frumoși lorzi, care au petrecut așa de nebunește, la Whitehall, cu Killegrew și cu Rochester, cu Barbara Villiers și cu Nell Swinn și pe care, muițați în catifele și în mătăsuri înspumate de horbote și înflorite de panglici, ținând în mână trandafiri sau mîngîind cîinii de pret, i-a înfățișat, surizători și mindri, cavalerul Lely. Totuși, mai mult decît arătarea din afară, dela el mi-au rămas de neșters întipărite în minte unele mișcări lăuntrice ce-i scăpărau pe neașteptate în vorbire, cugetări cum n'am prins dela alții, nici n'am găsit scrise. În depărtatele-i călătorii plutoare, această ciudată ființă știuse să deslușească din înfiorarea crîngurilor de finici la vestirea furtunilor oceanice șoapte adînci, să pătrundă, la zări neșcrutate, pe care le purta oglîndite în ochii lui limpezi ca safirele de Ceylan, taine ce nu se dezvălesc decît celor Aleși, și pe care zadarnic se trudesc a le cerceta cei ce, fără chemare, își tocesc viața întreagă vază și minte pe buchea stearpă a cărților. Și toate, tinerețe, frumusețe, înțelepciune fuseseră menite să isprăvească în apa murdară a unui canal.

Însfîrșit sosi ziua plecării. Incepuse toamna, dar nu toamna rumenă dela miazăzi, bacantă incinsă cu piele de pardos, purtînd ciorchine de struguri și poame în părul arămiu, ci toamna spelbă a țărilor de secară și de bere, cu cer searbăd, cu soarele foarte jos, tîrîndu-se ofilit la zare. Mă închisesem din nou în casă în timpul din urmă; ceteam în neștire, ceteam pîntrucă muzică nu se mai făcea; iar afară, pe fereastra deschisă încă pînă tîrziu, nu mai aveam ce privi. Fîntînii apele nu-i mai jucau în raze, pe terasa casei din față trandafirii se scuturaseră, iar în colțul cel frumos, securea abătuse acei bătrîni copaci ce păreau a fi zugrăviți de Ruysdaël.

S'au perindat de atunci șapte ani. A fost parcă eri, parcă nicio dată. Parcă eri, pîntrucă tinere de minte am bună, parcă nicio dată pîntrucă îmi lipsește evlavlia amintirii. Mi s'a întîmplat adesea să mă gîndesc la tenebroasa dramă, căreia i-am fost poate, în acea noapte de fiori și de friguri, martor nevăzut și orb. Ce fusese însă, ce se petrecuse nu m'am mai întreat, n'am mai ținut să știu, ba chiar dimpotrivă, dovadă dăunândă chiar, avînd prilejul să aflu, n'am voit eu.

Intîrziaseam, pe vreme rea, într'un local de noapte bucu-reștean și căzuse peste mine un cunoscut de prin școală; îl zărisem de departe și pe la Berlin, învăța ceva pe acolo, pare-se. Limbut peste măsură și, în felul lui hazliu, mi-a împuiat urechile cu o sumă de fleacuri, istorii de gazde, de fete și de slujnici de gazde—tot lucruri înălțătoare, după calapodul „Micuții” lui Hașdeu. Cîtă deosebire între cum văzusem eu Berlinul, și cum omul care stătea în fața mea, fălindu-se cu însăși nerușinarea lui efină. Dar de ce în acea sară se deșteptă vie ca niciodată amintirea lui sir Aubrey, de ce vedenia nopților berlineze cu întîlniri stranii îmi răsărea atît de puternică? Să fi fost pricina aburii amărîți ai spiritului de simburi care venea, și el, dela acea veche și vestită rachierie neerlandeză? Nu, era altceva. Mai îmbătătoare ca orice băutură, mă învăluia o aprigă mireasmă de garoafă care se desprindea dela o cuconiță așezată la masa de alături, mireazma ce răspîndea tinărul cu pietre albastre, mireasma ce odată, spre miezul nopții, o lăsase în urma ei femeia cu păr roșu într'o alee pustie din Tiergarten. Și-i revăzui și pe ea și pe el, și fereastra cu turburea lumină verzuie—toate acelea ca în puterea unei vrăji. Nu m'am împotrivit unui imbold neîncercat pînă atunci, acela de a povesti cuiva istoria lui sir Aubrey de Vere.

Am fost ascultat cu toată luarea-aminte. Băgam însă de șamă cum din cînd în cînd pe buzele cunoscutului meu mijea ușor un zîmbet. Cînd cu pescuirea cadavrului am încheiat, m'a întrebat dacă asta e toată povestea? I-am răspuns că da. „Să-ți spun eu atunci urmarea”, a reluat el, „a fost dandana mare. S'a făcut mușama ce e dreptul numaidecît, dar adevărul n'a putut fi împiedecat să răsufle. Ai să afli lucruri grozave, să vezi“...

L-am oprit scurt: „Nu țin să aflu nimic”. Și cum se uita uimit la mine, neștiind ce să priceapă, am apăsat pe cuvîntul din urmă rostindu-l de mai multe ori. „Îți va părea ciudat”, am urmat, „dar după mine, unei istorii frumusețea îi stă numai în partea ei de taină; dacă i-o dezvălui, găsesc că-și pierde tot farmecul. Imprejurările au făcut să întîlnesc în viață un erimpei de roman care să-mi împlinească cerința de taină fără sfîrșit. De ce să las să mi-l strici? Vorbînd așa nu mînjeam tocmai, dar îndărătul acestui fel de a privi lucrurile cam ușuratic, mai mult literar, se ascundea ceva mai înalt, o gîndire nobilă, care ea singură m'a hotărît a pune lacăt gurii cunoscutului meu și pe care, dacă i-ași fi spus-o, mă îndoesc că ar fi fost în stare să o priceapă. După cum, pentru a nu vătăma în mintea mea icoana senină a făpturii din afară, n'am voit să văd chipul mutilat al sărmanului tînăr,—tot astfel nu m'am învoit să aflu nimic despre el, de teamă să nu fie ceva care să-i

poată mînji amintirea sufletească. Rămînă și aceasta frumoasă, fără pată în umbra-i de taină și de trufie, rămînă în totul sir Aubrey de Vere așa cum mi-a plăcut să-l văd eu, numai așa—ce-mi pasă de cum era în adevăr. Am nimicit singura dovadă că l-am cunoscut în ființă, am ars scrisoarea în a cărei pecetie zîmbea sfînxul împresurat de zicerea „Remember“. Remember?—da, firește că n'am să uit, dar cum anii tulbură unele din amintirile vechi, făcîndu-le să plutească aburite la hotarul dintre realitate și închipuire, dacă soarta mă va hărăzi cu viață lungă, într'un tîrziu are să-mi pară poate că toată această întîmplare trăită a fost un vis numai sau vre-o istorie cetită ori auzită undeva, cîndva demult. ◦

1914.

Mateiu Ion Caragiale

„Republica aristodimocratească“

Nu poate fi lipsită de interes actual nici o chestiune în legătură cu problema constituțională impusă de întregirea României. Mi s'ar părea potrivit chiar, dacă toată publicistica intelectuală ar fi dominată, cu totul absorbită de această problemă. S'ar crea curente, s'ar crea cadre, din care cu greu ar putea eși publicistica pătimasă, dezlănțuită, în ajunul legiferării, de către luptătorii sociali, stăpiniți de grija supremă a „consolidării partidului“. Nimic nu ne îndreptățește să credem, că alcătuirea noii Constituții se va face altfel decât a celei dela 1866. Adică prin concurs de generozitate între partide, prin entuziasm și aclamație. Atunci, din moment ce raportorul a declamat în Cameră, că în proiectul guvernului se găsec „toate libertățile înconjurate de toate garanțiile ce a putut produce spiritul uman!“, înflăcărarea patriotică a întunecat mințile până într'atît, încît votul individual s'a părut, probabil, o ezitare insultătoare și s'a votat prin aclamație. De data aceasta, mi-e teamă că ceiace va fi nou, va fi un și mai mare entuziasm. Ceiace va întirzia în principal aclamația proiectului, are să fie discursurile unei mari părți din opoziție, care va dovedi că guvernul caută să înșele poporul, fiindcă mai sînt „libertăți și garanții produse de spiritul uman“, care totuși nu se găsec în proiectul ce va expune raportorul.

Cele mai pesimiste ipoteze trebuie să fie îngăduite, de vreme ce intelectualii care și-au cunoscut datoria de a-și spune părerea în cealaltă chestiune vitală pentru neam, războiul, nu și-o cunosc în această altă, tot atît de vitală,—Constituția. Este doar vorba, nu mai puțin decît de *temelia pe care națiunea va hotărî să-și clădească viitorul, urmărindu-și fericirea*, cum spunea nu-mi aduc aminte care vechiu și mare gînditor.

Ceiace mi se pare mai mult amenințat de-a nu fi primit în compoziția totalului de idei și credințe din care se vor scoate cele citeva articole, este tot același principiu, care a fost disprețuit și de importatorii Constituției belgiene: *suggeriunea morfilor neamului*.

Legile, și mai ales acele fundamentale, trebuiesc făcute cu sufletul, nu cu inteligența. Tiraniei trecutului lor, nu se pot sustrage nici indivizii, nici popoarele. Cultura universală ne poate forma inteligența; strămoșii ne-au făurit sufletul.

Constituția viitoare va trebui să fie samă de sufletul românesc așa cum a eșit el dintr'un trecut chinuit.

Dacă Englezii ar avea dreptate, dându-și o lege fundamentală, să nu se ocupe de *Witenagemot* și *Shiremot*,—noi, mi se pare, am dovedi lipsuri îngrijitoare, dacă am neglija instituțiile noastre de mai eri-alaltăeri. Oricît ne-am ameuți cu ideea vertiginosului nostru progres, rămîne veclintit și cu toate consecințele lui faptul, că nu pe vremea lui Alexandru cel Bun, dar pe aceea a bunicilor noștri, s'a conceput—de pildă—*planul de republică aristodimocraticească*.

Manifestațiile de civilizație în treburile publice de acum o sută de ani, oricît ar fi de naive—și cu cît ar fi mai naive—nu se poate să nu determine întru nimic opera legiuitorilor Romîniei întregite.

În epoca „cărvunării” și probabil în anul 1822—„leatul minunat” a lui Naum Rîmniceanu—printre alte multe manifestații ale febrilității progresiste din Moldova, un boer cărturar alcătuiește un plan de reorganizare a obștinuirii statului.* Valoarea principală a acestui act, și asupra căreia nu se poate trage îndeajuns atenția legiuitorilor de astăzi, stă în grija armonizării ideilor și formelor străine cu vechiul obicei al pămîntului și cu sufletul românesc așa cum era atunci. Dealtmîntrelea bunul simț al cărvunării atinge proporțiile genialității și este izvorul splendoarei acelei epoci.

Documentul este publicat de Codreanu, marele patriot, prin nețărnutura-i dragoste de trecut. Din *Uricar* însă, nu știu să fi fost scos, scuturat de colb și prezentat meditațiunii generațiilor nouă, ațintite cu ochii exclusiv spre viitor.

„Planul” logofătului D. Sturza, autorul, imaginează o republică pe care o numește „aristodimocraticească”, și care este o amestecătură de forme și principii engleze cu obiceiurile moldovenești.

Temelia organizării este un mare Divan compus din cincisprezece boeri mari, un Divan judiciar, alcătuit din cincisprezece boeri de toate rangurile și încă un Divan, numit Divanul de jos, compus din 48 de membri aleși, boeri sau nevoeri, cîte trei dela fiecare ținut.

Logofătul-cărvunar îmbogățește limba și ceiace este și mai meritos, vocabularul științelor sociale, cu un nou cuvînt: *aristo-*

* Despre cărvunarii moldoveni și rolul lor de avangardă a civilizației romînești, am scris într'un număr precedent („V. R.”, August, 1920). Acel articol ca și acesta de față—sînt adaptarea unor capitole dintr'o lucrare ce va apare foarte curînd, sub titlul: *Cea dintăiu Constituție*.

dimocraticec. Republică aristodimocraticească este o expresiune și plastică și corectă. Dacă cuvîntul n'a avut noroc, dacă n'a rămas, cel puțin ne dovedește intensitatea culturii într'o importantă epocă a trecutului nostru așa de puțin cunoscut. Autorul cunoscutul proiect de Constituție al protipendadei desfărate, inspirat de autocratismul moscovit, după ideile lui M. Sturdza, care cere chiar binefacerea supușăniei rusești.

Dar Logofătul nu avea numai cultură clasică, fiindcă în sensul antic al cuvîntului democrație, și-ar fi putut numi democrație, Constituția sa. Se pare însă, că știa evoluția acestui cuvînt, știa că democrația antică nu mai există, că—mai ales dela revoluția franceză—domnia poporului este cu totul altceva. El voia chiar să introducă în Moldova și citeva din principiile acestei democrații moderne. Astfel proiectul său nu era nici ceiace se numea un guvernămînt aristocratic, nici o democrație după idealul pentru care se lupta și se murea de cităva vreme în toate colțurile lumii, lucru ce desigur emoționa pe distinsul ișlicar. Pentru a eși din încurcătură, neputîndu-se decide să lase pe sama comentatorilor grija clasificării științifice a „planului” său, a creiat o categorie nouă: aristo-dimocrația. Noi i-am zice democrație temperată, moderată sau falsificată, după simpatia sau antipatia ce ne-o inspiră sistemul.

Capitolul A. — Divanul cel mare este cea mai mare putere în stat, el are răspunderea și grija întregii ocirmuiri. El reprezintă țara Moldovei în afară, și de el depinde totul înlăuntru. Totuși, celelalte două Divanuri sînt independente. Acel judiciar, pentrucă el nu poate să aibă alt izvor decît legile; iar cel de jos, pentrucă este „icoana unui norod deplin slobod”. Mari principii moderne curente printre cărvunari.

Membrii Divanului cel mare sînt pe viață; trebuie să aibă 30 de ani; să fie boeri mari cunoscuți pentru învățătura și virtuțile lor. Se aleg prin cooptare și pot fi excluși pe o cale analoagă, și numai pentru motive grave.

Capitolul acesta, întăiu, al *planului* este împărțit în cinci articole, fiindcă și divanul este împărțit în cinci comisuni de cite trei membri. Ultima parte a celui de al cincilea articol prevede o a șasea comisiune, dar care nu este permanentă ca celelalte. Este o *comisiune legislativă*. Merita totuși cinstea unui articol special, de oarece atribuțiile sale sînt din cele mai importante. Inițiativa legilor o are Divanul cel mare. Acesta delegă trei membri care, împreună cu trei membri delegați de Divanul judiciar, alcătuesc comisiunea. Lucrarea comisiunii se dezbate în cele două Divanuri reunite și se hotărăște prin majoritate de voturi.

Cele cinci comisuni permanente ale Marelui-Divan sînt: *Comisiunea instrucțiunii și a agriculturii*. Instrucția este obligatorie, părinții putînd fi siliți să-și crească copiii după starea lor. Copiii „sărmani” sînt crescuți de republică, „căci toți de obște

sînt al săi fii". Fetele trebuie să primească instrucție și educație cași băeții. Astfel, la cîrvarari găsim și cele dintăiu idei feministe. Ei cei dintăiu în România au voit să ridice femeia la egalitate cu bărbatul, dintr'un important punct de vedere.

Comisiunea bunelor moravuri și a sănătății publice amintește consiliul celor zece al vechei Veneții. „Cele mai multe a sale urmări se vor face pe taină“, zice textul. De comisiunea aceasta mai depind teatrele și „alte asemenea făcute pentru desfătarea publicului“. Spectacolele, se vede, nu aveau nimic instructiv și intrau cu totul în competența poliției moravurilor.

Comisiunea financiară. La fiecare șase luni ea prezintă Marelui-Divan bugetul cheltuelilor. Acesta delegă un membru să meargă la Divanul de jos să susțină bugetul. Divanul de jos, după discuțiuni cu totul libere, fixează sumele prin majoritatea voturilor. Apoi repartizează totalurile pe ținuturi, după puterea fiecăruia, ascultînd obiecțiunea deputaților respectivi. Sumele de adunat din fiecare ținut se trec în acte separate. Aceste 16 acte se înmînează reprezentantului Marelui Divan, care le trimete ținuturilor. Deputați liber aleși ai plășilor se adună în capitala fiecărui ținut, pentru repartizarea pe plăși a totalului județian. Reprezentanți ai satelor fac cislă pe locuitori. Alte dări subt nici o formă nu se mai pot percepe.

Comisiunea afacerilor străine este numai un organ de execuție al Marelui Divan, singur și numai în complectul său, competent de a rezolvi afacerile Moldovei cu agenții consulari.

Comisiunea militară are aceeași competență restrînsă. Marele Divan, în complectul său numai, poate dispune de armată, de pace și războiu. Știm că boerii-cîrvarari au încercat, fără mult succes, revenirea la autonomia din tractatul lui Bogdan Vodă.

Capitolul B. Divanul judiciar se compune din 15 boeri, de cel puțin 25 de ani, specialiști în știința pravilelor. Vacanțele se completează prin cooptare. Atribuțiile sînt, după cum am mai spus, legislative; dar și judecătorești, ca instanță supremă. În acest capitol se organizează puterea judecătorească subt formă de tribunale mixte și un fel de comisiuni de arbitraj. Tot în acest capitol se garantează libertatea individuală, reglementîndu-se cu severitate arestarea preventivă.

Capitolul V.—Divanul de jos al celor 48 se alege de către delegați ai plășilor, „gospodari localnici“, aleși de delegații satelor. Deputat ținutaș poate fi oricare gospodar, boer sau neboer. Sarcina este obligatorie. În acest capitol se mai prevede un important principiu constituțional,—puterea constituantă. Celor trei Divanuri se atribuie omnipotența constituantă.

Capitolul C.—Cuprinde multe dispozițiuni înțelepte pentru reorganizarea Bisericii, a erarhiei clericale, a jurisdicțiunii duhovnicești. Înălții prelați au atribuția de control în chestiunile de instrucție și moralitate publică. Subt acest capitol se înființează un fel de arhivă a Statului.

Cam acestea sînt liniile mari, necomplect și aproximativ redate, ale „planului” pentru o „republică aristodimocraticească”. Numai din cetirea documentului cuvînt cu cuvînt și pagină cu pagină, se poate vedea înțeleapta armonizare a celor vechi cu cele nouă.

Ideile nouă sînt de inspirație engleză. Lucrul mi se pare în afară de orice îndoială. Mai întăiu, însuși Logofătul ni-l mărturisește pentru unul din principiile admise, și încă din cele mai esențiale, despre care spune că este: „întocmai cum se obișnuște și la Englitera, țară slobodă, vrednică de-a lua paragdimă defădînsa”.

Divanul de jos este Camera Comunelor, atît prin compoziție, cît mai ales prin atribuții și origină. Autorul cetise probabil istoria Constituției engleze și înțelesese marea cuceririi celei mai binefăcătoare reforme sociale: *impozite liber consimțite de națiune*. Divanul de jos este alcătuit din elementele superioare ale orașelor și satelor (*commoners* și *gentri*) reprezentînd poporul.. suveran. Expresie pe care dealtmîntrelea Logofătul n'o cunoaște, dar nici vre-un text constituțional englez nu vorbește de acest superb atribut al poporului. Camera Comunelor nu s'a separat în alt chip din Witenagemot; iar scopul ei nu a fost altul decît stîrpirea abuzurilor regale în privința dărilor. Chiar mecanismul alcătuirii bugetului și fixării impozitelor amintește mecanismul englez. Raporturile Marelui Divan cu Divanul de jos se asemănă cu acele dintre Lorzi și Comune. Un reprezentant al Camerei înalte vine să prezinte celelalte reformele bugetare, pe care aceasta are dreptul să le modifice sau să le respingă, dacă nu și le însușește.

Să presupunem că se realizează „planul” Logofătului. Desigur, această mare putere a Divanului de jos, ar fi făcut din el cea mai mare putere în stat. Încetul cu încetul și-ar fi lărgit cadrul atribuțiilor, întocmai cași Camera Comunelor în Anglia, și ar fi devenit cași aceasta acolo, omnipotent.

Proclamarea libertății individuale în legătură cu reglementarea arestului preventiv și a eliberării pe cauțiune, evocă cu multă claritate legea *habeas corpus*.

Divanul cel mare împreună cu cel judiciar, amintesc pe deoparte vechiul consiliu privat al lui Enric al VI, și pe de alta Camera Lorzilor. Împărțirea în cinci comisii administrative a celor 15 boeri mari este cu totul sugestivă. Iar marea grijă a „planului” pentru independența și prestigiul înaltei Curți de justiție, este preocuparea de om pătruns de înțelepciunea și bunul simț englezesc.

Poate și suprimarea monarhului a admis-o Logofătul cărunar, tot ca o consecință logică a principiului său, adaptarea formelor importate. Evident, nu avem deaface cu un republican de școală franceză, care a ajuns la ideia de republică pornind dela poetica formulă: egalitate, libertate și fraternitate, sau dela cealaltă, mai realizabilă: libertate, egalitate sau moarte. Republi-

canismul ișlicarului nostru este democratic, fără să fie revoluționar, și este liberal fără să fie egalitar — este „aristodimocrațicesc”. Organizarea ce el dă statului, este conformă evoluției firești a societății moldovenești, cu lipsurile și absurditățile ei; după cum organizația statului englez a eșit din firea, nevoia și absurditățile societății engleze. Dar, încercînd o apropiere, autorul a trebuit să înlăture, mai ales ceiace acolo este specific acelui popor și fără rațiune de a fi decît în acel cadru. Astfel, a trebuit să vadă că regele nu mai era decît un simbol istoric și că autoritatea îi vine numai dela principiul secular respectat în Anglia, a păstrării formelor, chiar cînd fondul a dispărut. Însă mediul, împrejurările, tradiția engleză lipsind în Moldova, cărvunarii importînd constituția britanică, au avut bunul simț să suprime ceiace nu se putea transplanta. Într'adevăr, regele Angliei nu are nici un rost esențial; mecanismul complicat al statului nu are nici un resort, care să nu poată funcționa fără rege; totuși, în fapt, el are un rol foarte important, și din cele mai folositoare, în fiecare mișcare constituțională și chiar de guvernămînt în general. Pentru că însă rolul îi vine numai dela o anumită tradiție, cînd aceasta lipsește, principiul monarhic n'avea rațiune să fie admis, în cadrul ideilor abstracte, scoase din mediul lor viu englezesc.

O dovadă mai mult că autorul a ajuns la republică numai pe calea logice, negăsind altă soluție față de premisele sale: o Constituție engleză și în același timp moldovenească — stă faptul că nu făcea parte din gruparea celeilalte Constituții republicane, *Decemviratul*, cum zicea în ironie Bejdîman marele-vornic. Acolo, se știe, că ideia republicană a eșit din neînțelegerea între acei care aspirau la Domnie, iar normele de conducere a statului erau o monstruoasă și imbecilă exploatare a țării, în interesul rău înteles al citorva.

„Planul” n'a avut însă succes, cu toată grija autorului de a doza cu mare atențiune avansul ce dădea noilor forme de stat, asupra stării reale de înapoiere a societății. Ideologia a îndepărtat prea mult de realitate pe cărturarul Logofăt, în două chestiuni esențiale, ceiace a hotărît soarta „planului” său. Intuiția, bunul simț ale cărvunarilor, n'a putut admite nici suprimarea Voevodului, nici eligibilitatea nevoerilor în Parlament. În zadar autorul proiectului o fi susținut, că a deschide larg de tot porțile boeriei, cum voiau ceilalți cărvunari, este același lucru, în fond, cu propunerea sa. În zadar a susținut și logica suprimării monarhului. Fruntașii cărvunarismului întorceau desigur argumentele Logofătului, spunîndu-i că, întocmai cași în Anglia, vor să mențină tot ce nu este necesar să fie distrus. Pentru ce nu s'ar fi păstrat antica distincțiune între boeri și nevoeri, tocmai fiindcă, în fond, era cași suprimată, din moment ce intrarea în clasa privilegiată era ușor accesibilă tuturor? În ce privește păstrarea monarhiei, dreptatea cărvunarilor era mult mai evidentă. Desigur argumentele lor nu prea erau științifice și cel mai elocvent ar fi putut fi

reala binefacere a unui topuz minuit după moda veche, cînd a-tiția mari boeri dovedeau o „dobitocească neînțelegere“, cum s'ar fi exprimat, în stilul epocii, un hrisov ce-ar fi justificat o părintească pedeapsă.

Astfel, pentru aceste două defecte, „planul“ Logofătului, cu toate că în amănunțele lui și în toate celelalte mari principii a urmărit cu sfințenie armonizarea celor nouă cu cele vechi și venerabile, conducătorii mișcării progresiste l-au îndepărtat. Constituția dela 13 Septembrie 1822 care a fost adoptată, este alta, de alții redactată, și un adevărat monument al bunului simț. Ea face un mare pas pe drumul progresului, după cum s'a dovedit în acei patru ani în care i s'a încercat aplicarea, cînd părea a fi încă prea liberală.

Alătura de preocupările cumiți ale celei dintăiu generații de reformatori, stă entuziasmul cultivaților, care i-au urmat.

Istoria vieții noastre constituționale este plină de învățăminte.

De dincolo de unde a apus, soarele luminează încă potecile strîmte ale vieții și ne oprește să ne lovim unii pe alții.* Dar sînt pe lume mîopi și grăbiți, care vînd-să ajungă mai repede—de multe ori nici ei nu știu bine unde—o iau razna, dau prin șanțuri, și se trezesc schilozi și cu totul în altă parte decît acolo unde ar fi voit.

D. V. Barnoschi

* Comparația este a d-lui I. Botez în *Aspecte din civilizația engleză*.

BIBLICE

Culegătoarea de spice

Cu trupul învelit în șaluri,
De mirosenii și de vis,
Culegătoarea mea de spice, țî-ai deschis
Drumul, în bronzate valuri.

Atît de zveltă ești, atît de coaptă că
Tu pari un spic crescut
Spre luna ce te vrea ca un sărut—
In holda care mi te ia și mi te dă.

Nici o gîndire nu tortură
Capul tău oval;
Un zîmbet, ca un licăr ideal,
Expîră la un colț de gură.

Mici, ochii tăi sînt de iscodă
Subt geana fină ca o aripă de porumbel,
Iar cerul vînat de amurg, și el
Pe umerii tăi pare o broboadă.

Eu te aştept la margine de lan.

Cînd mă'î zări să nu pari speriată ;
Tu să rămii deodată
În grîu, cu mîna pe bănuţul din colan.

Veacurile'n clipa-aceia s'or topi :
Copilul David va ciupi din harfă,
Iar Saul, frămîntînd în mînă o eşarfă
Regală, nebunêşte va rînji.

Copila neagră care n'a păzit
Via tinereţii ei,
Va plînge clătînînd cercei
În poala regelui iubit.

Iar sus, peste grădinele-albăstriei
Din Babilonu' unde magii priveghează,
Pe-un fir de rază,
Ruth—o nouă stea va răsări l...

Semnul

S'au aşezat la margine de drum
Două femei. Şi au privit cu ochii moi
Cum trec cu taurii copiii goi
Spre satul şters în fum.

Nu răsărise luna ; depărtarea
Se închidea dinspre apus ;
Doar firul alb, de zare dus,
Era şi cerul, era şi marea.

In noaptea care'nainta agale,
 Viile-atîrnau abrupt:
 Ciorchini imenși de parcă i-ar fi supt
 O gură larg deschisă'n vale.

Și o femeie zise celeilalte :

„Nu-s tînără; la sînul meu au supt
 Hidrele atîtor suferinși,
 In gură am doar cîtiva dinși
 Și linia spinării mi s'a rupt.

„Dar tu ești fragedă, copila mea, tu ești
 Ca mărul încă nemușcat —
 Să-ți caut un bărbat
 In Gosen, și copiii lui să crești“.

Și'n marginea de drum unde stătea,
 Tînăra femeie își perduse
 Capu'ntre genunchi și începuse
 A tremura deodată — căci plingea.

Tovarășa avea înțelepciunea:
 — „Sau dacă harul tot din carnea ta
 Pe nici un om nu va mai înșela,
 Micuța mea, ai ochii tăi, minunea !

„Te-oiu duce'n țara crocodililor scortșoși,
 In iarmaroc vei sta o clipă goală,
 Te-o îndrăgi vre-un om de smoală —
 Și numai pentru sînii tăi frumoși !“

Dar gura arsă de sărutul acru
 Al plinsului (pe cînd o mină mică
 In sus şuvițele de păr ridică)
 Pocește-un zîmbet, ca un simulacru.

— „Of! Crunt bătută sînt de Dumnezeu
 Cu toate frumusețile femeii —
 Unde-mi este omul? Unde mieii?
 (Dinții mici se strîng) — Și unde-s eu?“

Se ridicară. Clar din vale
 Venea în noaptea limpede un ropot
 De cal; se depărta pe drum, în tropot
 Și-apoi perdut, o'nerucișare de cavale...

Și cum urcau colina, printre vil,
 Femeile păreau că fug dintr'o Sodomă.
 Și'n noaptea încărcată de aromă
 Șoptea cea mică: — „De-ași muri,
 De-ași muri...“

Pe culme-au stat. Iar buna
 Tovarășă grăi iluminată: — „Sabaot
 A'nsămîntat cu stele cerul tot,
 Ruth — și ca o seceră e luna!...“

Esther

pentru Estherica, prietina mea.

Cînd Ahasver cu barba lui frezată
 Gitul și-a sucit spre-a te vedea,
 Holbîndu-și ochii pe figura ta —
 Esthèr, erai atît de ne'mbrăcată!

Cutremuratu-s'a istoria, să dreagă
 Nebunia unui rege pers,
 Uluit de două piciorușe'n mers
 Și timpit de gura mică și întreagă.

Magii înțelepți au călbit
 Și calculat-au aproximativ
 Că regele-Ahasver n'avea motiv
 Și-o stea de-altfel din cercu-i a cămît.

Biblia a sămănat păcate
 Acolo unde umbli ca să știi—
 Esther, tu n'ai știut că vei iubi
 O barbă și o voluptate.

Ci'n cartea sufletului tău,
 Pe care-o'ntoarce filă după filă,
 Mina cea fără de milă,
 Naiv sta cel mai dulce rău.

Și te-au gătit în cămășuța cea de fir —
 Dar chipul mic vorbea cuvintele eterne,
 Pe care gura ta, mușcînd în perne,
 Nu le spusese regelui assir.

Tu nu știai decît că vrea —
 Și ai danțat, cea mică și'nflorită !
 Cînd omul vine cu o minte amețită
 Cerînd — Esther, ea trebuie să dea !

Și-astfel în clipa cea mai critică,
 Esther, păpușă dulce și suavă,
 Dat a fost să fii o mică sclavă,
 Și iubirea ta, politică...

F. Aderca

LEON DREI

(Roman)

Isac Grabov se gîdea. După ce șuera aceeași arie de cîteva ori, Isac luă în sfîrșit hotărîrea să intre în tutungeria unui oarecare Knecht, cu care era în strînse legături.

„Imi dă, ori nu-mi dă?” — își puse el întrebarea, și răspunse cu mîhnire: „mai sigur că nu dă. Dar să încercăm. Înainte de toate îndrăzneală!”

— Bună ziua, Knecht, — se adresă el cu aer degajat către bătrînul cu barba lungă, cărunță și mototolită, care stătea la teighea. Ce faci? Bine? Imi pare bine! Inchipue-ți, Knecht, iar n'am țigări! Nu înțeleg, cine mi le-a fumat așa de iute. Ori e treaba vre-unui hoț casnic? Să-l prind, i-ași da eu! — adăugă el descurajat, cînd zări în ochii lui Knecht licărind o lumină de neîncredere. În sfîrșit trebuie să mărturisesc, că ghi-cești grozav de bine. Dumneata ești un om grozav de pătrunzător, Knecht. De bună samă, cum ai putut dumneata să știi încă de eri, că până azi dimineață au să mi se isprăvească cele zece țigări, pe care mi le-ai încredințat dumneata pe datorie?

— Eu mai pot spune încă multe alte lucruri despre tine, — strecură Knecht printre dinți, strîngîndu-și în mîna barba mototolită.

— De pildă? — întrebă neîncrezător Isac Grabov, privindu-l totuși cu prietinie. Spune, Knecht, nu te jena. Mie îmi place mult să te ascult. Nu degeaba se spune despre dumneata, că ești un izvor de înțelepciune.

— Cine spune? Nu cumva frate-meu, care nu mai poate de nerăbdare de a mă vedea mort, ca să moștenească prăvălioaara asta?

— Ne îndepărtăm dela subiectul conversației noastre, roști

Isac Grabov, declinînd atacul. Ai spus, mi se pare, că știi despre mine ceva de bine,—adăugă el, mîngîind cu privirea pe supărăciosul bătrîn. Spune-mi odată, nu mă necăji.

— Eu presupun, că tu mi-ai adus datoria,—i-o trînti Knecht.

— Ba nici pomeneală, scumpe Knecht; aici ai dat tocmai de o piedică de neînvins. Însăși natura e în contra dumitale. Nu, nu, de eri până azi n'am prins eu la bani. Cine-i măgarul, care ți-a spus, că eu ți-ași fi adus datoria? Din contra, Knecht, am venit la dumneata, ca să iau pe datorie,—adevărat, azi cu mai multă garanție decît eri,—încă zece țigări. Cum îți place îndrăzneala mea?

— Ași prețui-o, dacă ar avea vr'un succes,—răspunse Knecht, luîndu-se din nou de barbă,—dar n'are să aibă succes. N'are să aibă,—repetă el aspru.

— Serios?—ridică Isac Grabov, nasul cu un aer ofensat. Ești sigur? Dar dacă îți descopăr un secret? Și încă pe degeaba? Un secret, care fără îndoială o să te bucure, căci dumneata, Knecht, nici singur nu știi, ce inimă bună ai. Lasă în pace odată nenorocita dumitale de barbă. Să nu te chinu-esc? Bine, am să-ți spun. Ține-te cu minile de tarabă, căci altfel ai să cazi de mirare. Eu intru în slujbă la vestitul bogătaș Leon Drei. Înțelegi? Prăvălioara dumitale are să înceapă a înflori.

— Atunci, zise Knecht ofînd, eu încep să cred, că din clipa asta ție nu ți se mai poate încredința pe datorie nici zece țigări.

— Eu nu glumesc,—amenință Isac Grabov, scînteind din ochiul cel căpriu. Uită-te, cum sînt îmbrăcat. Dumneata vezi surtucul ăsta. Recunoști dumneata acest singur surtuc? Pentru ce l-am îmbrăcat eu, te întreb? Cine mi l-ar fi încredințat măcar pentru o clipă cît de mică? Și unde pot eu merge, cînd sînt în așa surtuc? Să nu greșești, dă țigările mai iute, sau pierzi în mine pentru totdeauna un mușteriu sigur.

Aici Knecht nu se stăpîni; sări din dosul tejghelei, înhăță pe Isac Grabov iute de amîndouă minile și, trăgînd spre el trupul puternic al tînărului, îl privi adînc în ochii lui bicolori. Găsind în fundul lor ceiace-i trebuia, alergă tot așa de iute după tejghea, coborî de pe raft o cutie cu țigări, o dădu lui Isac și-i zise din toată inima:

— Să fie într'un ceas bun, Isac, te cred! Fumează sănătos și nu uita pe Knecht, care te-a ajutat în clipele grele ale vieții. Iar dacă domnului Leon Drei, stăpînului tău, îi place să fumeze o țigară bună, ține minte, că la Knecht găsești tutunul turcesc cel mai adevărat, pe care mie mi l-a adus un matelot cunoscut, din Smirna. Mai mult n'am să-ți spun nimic.

Isac Grabov strînse cu mulțumire r'na bătrînului, aprinse o țigară, trase din ea cu mare plăcere și, încindu-se de fum, zise tușînd:

— Knecht, eu pe dumneata n'am să te uit. Am să te protejiez, cașicum mi-ai fi tată. Din această clipă Leon Drei devine, cași mine, clientul pe veci al dumitale. Salutare, mă grăbesc ca la incendiu.

Dar nu se putea zice, că se prea grăbește. În stradă, în loc să iuțească pașii, merse cu pasul încet, precaut, al vânătorului prin păduri. Fără grijă, cu țigara în gură, se uita în toate părțile cu atita curiozitate, de parcă acuma i-ar fi dat cineva drumul dintr'o temniță. Despre „singurul“ surtuc uitase și-l presăra nepăsător cu scrum. Să se grăbească? La ce? Timp mai e! Leon Drei azi încă nu pleacă în Anglia, sau în America, și nici chiar la Moscova. Mai așteaptă el. Doar nu-i arde casa! Iată, de pildă, un magazin de jucării! Cum să nu privești călușii ăștia frumoși, locomotiva asta cu vagoane, vaporul ăsta?...

Isac Grabov stă lângă vitrina prăvăliei și privește cu băgare de samă modelul vaporului. Frumos făcut, să aibă el așa vapor, dar în dimensiuni mari, ar pleca el undeva. Și-ar cumpăra la toată întâmplarea un costum de scafandru. Într'un cuvânt, ar cumpăra el multe lucruri. Depildă, o pușcă, un tun...

Ar mai fi visat el încă mult, dacă atenția nu i-ar fi fost atrasă de niște strigăte. Să întoarse, și ca o săgeată se aruncă de pe trotuar. În mijlocul străzii stătea, încunjurat de mulțime, un domn bine îmbrăcat, pe care numai prin minune nu l-a tăiat în două chiar acuma vagonul tramvaiului. Isac Grabov ridică în fugă o pălărie care, după cum se dovedî, aparținea domnului speriat de moarte, și îndată i-o puse pe cap prietinește. Polițistului care sosi, începu să-i povestească cu deamănuntul, ce s'a întâmplat, deși în realitate Isac Grabov n'avea despre cele întâmplate nici o idee. Apoi începu să propună martoriilor, să meargă cu el la poliție, pentru iscălirea procesului verbal. Doritori de a-și pierde timpul împreună cu el nu s'au găsit, de-aceia Isac se așeză singur în birjă împreună cu polițistul și cu cel pățit, și plecă la secție.

Istoria asta îi luă timp de un ceas,—doar pe ziua de azi domnul Leon Drei nu se pregătea să plece în Anglia, sau în America, nici chiar la Moscova.

Străbătînd cu pas de vînător labirintul de străzi, Isac dădu de o altă întâmplare. Mulțimea urmărea pe un om, bănuît de furt. Toate instinctele vânătorului, care urmărește o fiară, deodată se treziră în el. Se înfipse în mulțimea care alerga, și îndată eși înaintea tuturor. Zbura ca un leu, cu poalele fil-fuitoare ale „singurului“ surtuc, despre care uitase cu desăvirșire, și tuna într'una: „prindeți, prindeți hoțul“.

Urmărirea tâlharului se dovedî o greșală prostească, fiindcă supraveghetorul victimei, care alerga împreună cu mulțimea, apucă să explice că fugarul nu-i hoț, ci un bolnav, decurînd liberat dintr'un spital de psihiatrie, căruia i se năză-

rise că vrea să-l tae nevastă-sa. Mulțimea începu a se rări; și singur Isac Grabov, care nu știa cum stă afacerea, continua a se ține de urma nenorocitului, până puse cu triumf mâna pe el. Cînd lucrul se lămuri, dădu victima înspăimîntată pe mîna su-praveghetorului și-l sfătui să nu mai dea drumul în stradă, ne-bunilor, altfel altădată se poate să iasă neplăceri.

Fața i se liniși, Isac aprinse o țigară și se înecă de fum. „Acuma mai că ar fi timpul de mers la acest Leon Drei,— se gîndi el. Dar m'a făcut el azi să alerg! Inceputul pare fa-vorabil! E interesant totuși de văzut, ce fel de pasere e Leon Drei și la ce îi pot eu fi de folos. Un om căruia îi trebuie un servitor și un secretar! Un individ interesant... Desigur, vre-unul cu toane... Desigur, nu poate suferi cîinii! De altfel, vom vedea!”

Nimerind în catul al dollea, lîngă ușa viitorului său pa-tron, Isac Grabov auzi cîntec de vioară și-și ascuți auzul.

„E muzicant mi se pare!—se gîndi Isac Grabov cu groază. Dealtfel, samănă mai mult a vals, decît a muzică. Curios, zău! Ia să sunăm. Vedem noi apoi!”

La sunet veni o fată de casă: îl lăasă să intre și dispăru în grabă, spre marea mirare a lui Isac Grabov.

„Și-ò fi închiphuit că am venit s'o mininc“, se gîndi el po-somorit, și luînd un scaun, îl apropie de ușa și începu să as-culte muzica, plăcută pentru urechea lui.

„Mi-am zis eu, că domnul Leon Drei nu se pregătește să plece pe ziua de azi, nici în Anglia, nici în America, nici la Moscova. Dar ia să fi spus vorba asta mamei. Mă opărea cu apa fierbinte a vorbelor ei! Cine a avut dreptate, mamico? Păcat că nu ești aici, pierzi o minunată ocazie de a strînge din umeri!”

Timpul trecea. Trecu o jumătate de ceas, trecură trei sfer-turi. Nu se arăta nimeni. Concertul sau valsul din dosul ușii tot nu se isprăvea. Isac Grabov începu să piarză răbdarea. Se lovi cu degetele peste nas și luă o hotărîre. Sculîndu-se de pe scaun, se apropie de ușa, puse urechea, ascultă o clipă, și în-dată fața lui curioasă se însenină de un zîmbet de bucurie.

„Așa-i,—se gîndi el. Atîta-i? Dacă-i așa, să fim mai îndrăzneți...“ și deschise cu curaj ușa.

Iată ce se înfățișă privirilor lui încîntate. Un domn tînăr, foarte bine făcut, într'o cămașă nescrobită, cu brîu larg în loc de vestă, făcîndu-se că susține cu mîinile o damă, se învîrtea cu vioiciune prin odaie; iar un bătrîn venerabil și foarte impo-zant, cu niște luxoase bucle de păr cărunt, sămănînd a actor, sau persoană bisericească, făcea gesturi din mîni cu aceeași vioiciune, cu care se învîrtea domnul cel dintăiu, și comanda din cînd în cînd într'o limbă necunoscută lui Isac Grabov.

„Care dintre acești doi oameni o fi Leon Drei: nobilul bă-trîn, sau tînărul frumos și înalt“,—se întrebă Isac Grabov și, zîmbind modest, intră în odaie.

Leon Drei, la vederea tinărului nepoftit, pe care bălăbănea liber un surtuc negru prăfuit, de un fason cu totul nearistocratic, se înroși de necaz și, fără a ține samă de zimbetul amabil al necunoscutului, încreși admirabilele sale sprincene, încremeni într'o poză măreață și cu un ton regesc, sacadat, îl întrebă:

— Cine ești? Ce cauți? Pe tablă sînt arătate orele de primire.

— Mă cheamă Isaac Grabov,—răspunse, fără să se sînchisească eroul cu ochii bicolori, apăsînd mai ales asupra lui „a” dublu din numele „Isaac”.—Isaac Grabov,—repetă el, desfătîndu-se parcă de sonorul său nume, adresîndu-se cătră impunătorul bătrîn.

— Ce comedie o fi asta?—se supără Leon Drei,—întorcîndu-se la rîndu-i cătră mărețul bătrîn,—nu cunosc nici pe un Isac Grabov.—Ce poștești? Pentru afaceri la mine nu primesc,—se întoarse el spre Grabov, uitîndu-se cu o curiozitate involuntară la ochii lui bicolori.

— Cer ertare,—răspunse Isaac Grabov, fără să-i pese cîtuși de puțin, dar cineva dintre dumneavoastră trebuie să mă știe, fiindcă dumneavoastră, sau poate că dumneavoastră,—se uită el la bătrîn,—ați vorbit despre mine cu doamna Serebreanaia, protectoarea tatălui meu, croitorul destul de cunoscut în cartierul lui.

Aici Leon Drei își aduse aminte și mormăi:

„A!”

— Așa, da!—zise el cu blîndeță după o pauză,—dece n'ai spus-o dela început? Grabov. Așa, așa! Mi-aduc aminte. Du-te în antreu și așteaptă, până sfîrșesc cu lecția de dans cu stimatul profesor, her Walz.—Am să te chem.

Isac Grabov deodată simți o poftă grozavă să șuere, se stăpîni însă înțelepțește și, salutînd teatral, eși în antreu, unde îndată lipi urechea de ușă.

— Scumpe domnule profesor, auzi el...

— Scumpe domnule profesor,—începu Leon Drei să-i explice lui her Walz această întîmplare, care la început părea atît de inexplicabilă,—tinărul, pe care l-ați văzut chiar acuma, e acel viitor secretar și slugă a mea, despre care v'am vorbit deja. A venit cu recomandaje dela scumpa mea logodnică. Ați auzit-o și asta. Dar, scumpul meu her Walz, dezlegați-mi, vă rog, o întrebare. Nu vi s'a părut cumva fața acestui secretar-slugă, cam caraghioasă,—mai drept vorbind, cam ciudată în ofiginalitatea ei? Depildă acest nas enorm, care samănă mai degrabă a excrescență, sau acești ochi de culori diferite, care unui om nedeprius îi pot pricinui spaimă. Scumpe domnule profesor,—continuă Leon Drei, luîndu-se de bărbie, cu un aer de profundă cugetare—poate că acest tinăr e pur și simplu un fenomen, pentru care era mult mai nimerit să se arate la circ pentru bani? Oare să nu-l refuz?—gîndiți-vă bine

și spuneți-mi. Cine poate ști mai bine decât dumneata cerințele din lumea bună ?

— Negreșit, negreșit, cerințele din lumea bună, — răspunse her Walz, cu accentu-i specific nemțesc, luându-se și el de bărbie și zîmbind, ca un bunic blajin. Dar mie fața acestui tînăr mi s'a părut chiar interesantă. Ochiul de culori diferite se găsește rar la oameni, dar se găsește. Nu strică nimic.

— Atunci mă sfătuiți să-l iau, scumpe her Walz ? Și n'au să rîză de mine ? — întrebă Leon Drei, tot ținîndu-se de bărbie.

— Te sfătuesc, te sfătuesc, — zise cu vioiciune her Walz. Te previn chiar, că asta nu face nici un rău.

Ce însemna fraza din urmă a lui her Walz, Leon Drei nu înțelese, dar se prefăcu că a înțeles-o foarte bine și făcu chiar semn din ochi lui her Walz, — ceiace acesta nu înțelese deloc, și propuse a se urma cu lecția înainte.

— Atunci să începem cu pas d'Espagne al nostru, pe care mi l-ați recomandat atît de stăruitor să-l învăț, — zise Leon Drei, luîndu-și poziția. Dar fac eu oare ceva progrese, stimate domnule profesor ? Mă rog, nu vă jenați, — îmi place adevărul. Dacă merit laude, lăudați-mă. Are să-mi facă plăcere.

— Foarte mari, foarte mari, — răspunse her Walz cu o sinceritate ademenitoare. Dumneata în curînd ai să dansezi, cași mine, adăugă el scuturînd luxoasele sale bucle. Carl, — se adresează el deodată către scripcar, luînd o înfățișare de fiară, — mi se pare, ai adormit. Incepe. Pas d'Espagne !

— Eu doar v'am prevenit, că s foarte capabil, — declară Leon Drei, foarte mulțumit de laudă și începînd să danseze. Sînt chiar grozav de capabil. Și absolut nimic nu mă costă să fiu capabil. Ași fi putut să fiu chiar ministru, dacă ași vrea. Dar nu vreau să fiu ministru, — și nu-s ministru. Simplu și limpede.

— La, la, la, — acompania cu vocea-i bătrînă și trăznită her Walz, dînd din mîni.

Isac Grabov, ascultînd această conversație, începu de cîteva ôri să șuere cu sarcasm felurite șansonete din repertoriul lui. Apucă să fumeze cu lăcomie trei țigări. Apoi se plictisi de toată afacerea asta și începu a se gîndi, dacă n'ar face bine să plece la vr'un biliard, ca să joace o mică partidă cu vr'un prietin, cînd muzica încetă deodată, și în prag se arătară her Walz împreună cu Carl, care își ținea abătut scripca sub-suoară.

Isac Grabov se sculă și, nerăbdător cum era, aruncă în treacăt o privire asupra radioasei figuri a lui Leon Drei. Drept răspuns, Leon Drei îi făcu semn cu mîna să între înlăuntru, se lăsă îndemînat ec într'un fotoliu și, făcîndu-și vînt cu o batiștă parfumată, întrebă grav :

— Cum te cheamă ?

— Isaac Grabov, — răspunse Isac, scintecînd din ochiul cel căpriu. De altfel eu numele deja vi l-am spus.

— Dece Isaac, și nu pur și simplu Isac,—roști Leon Drei cu o grimasă. Și lung și urît. Isa-ac! Drăcia dracului!

— Eu tatei asemenea întrebări nu i-am pus,—răspunse Isac Grabov respectuos și cu tonul unei păreri de rău.

— Nu i-am pus?—repetă Leon Drei, încurcat, dar se reculese îndată și zise cu asprime: trebuia pus.

— Când, la naștere?—întrebă Grabov cu naivitate?
— Nu-i treaba mea, când,—răspunse Leon Drei, umflându-se. Isaac nu-i nume, ci un fel de porcărie. Doar n'ai țîșnit din Biblie. De altfel, să lăsăm chestiunea asta, la care ne întoarcem noi mai pe urmă. Ce știi dumneata să faci?

— Tot,—răspunse Isac Grabov, fără să se gîndească.

— Foarte bine,—zise pe nas Leon Drei, jucîndu-se cu batista și uitîndu-se în fereastră,—dar vezi că eu am avut o educație foarte bună și foarte delicată, și mi trebuie un om, care să știe,—subliniez cuvîntul „care”,—să facă de toate: să scrie, de pildă, o scrisoare, dar cu gramatică, ca să fie stilul bun, apoi și scrisoarea s'o ducă. Afară de asta, eu sînt un om nerăbdător, și la o supărare se poate să lovesc,—lucru pentru care dumneata nu trebuie să te superi. Așa sînt eu crescut.

„Și eu pot să lovesc la o supărare”,—era să zică Isac Grabov, dar sforăi numai zgomotos din nas.

— Mai am nevoie uneori și de un sfat bun numaidecît, dar un sfat bun,—confinuă să înșire Leon Drei ce anume vrea el dela sluga sa,—sfaturile dobitocești nu-mi plac. In genere, fiecare poruncă a mea trebuie îndeplinită iute și fără discuție, chiar dacă ți-ași porunci să săi dintr'o fereastră din catul al patrulea. Așa-s eu educat.

— Mie îmi place să sar din catul al patrulea, zise Isac Grabov, fără să stea la îndoială.

— Ce spui?—se miră Leon Drei, neputînd crede deodată.

— Pot să vă dovedesc îndată, roști Grabov, întorcîndu-se cu hotărîre cătră fereastră și făcînd un pas spre ea.

— E-e, stăi, du-te la naiba, nu mai arăta boscării,—strigă speriat Leon Drei, aici nu-i circ. Stăi. Dumneata îmi plăci foarte mult. Ascultă, ai voce bună?

— Eu sînt cam cîntăreț,—roști, zîmbind, Isac Grabov,—dar pentru teatru vocea mea, mi se pare, nu-i bună.

— Dă-l dracului de teatru,—rîse Leon Drei,—ce are a face aici teatrul? Eu te întreb, dacă ai voce pulernică, dacă știi să raportezi într'un chip impunător? Depildă, vine la mine o damă. Sînt unii, care cred că cu cît li se raportează mai încet, cu atît e mai aristocratic, mai nobil. Eu înțeleg treaba asta cu totul altfel. Trebuie să tunel—izbucni deodată Leon Drei,—cînd intră o damă în casa mea. Dumneata trebuie să zbieri așa fel, încît zidurile să se cutremure. Prin asta dumneata ți-arăți respectul față de vizitatoare.

— La zbierat mă pricep, îmi și place,—roști foarte mulțumit Isac Grabov, căruia viitorul patron începea să-i placă.

— Minunat,—rosti Leon Drei,—atunci să facem îndată o încercare. Eși, intră și raportează «doamna Rozen», «doamna Serebreanaia», «doamna Dugler».

Încântat de propunere, Isac Grabov eși lute, zăbovi puțin după ușă, ca să se poată sătura de ris, își șterse gura, intră, se opri lângă ușă și, foarte liber, răcni din răsputeri:

— Doamna Rozen! Doamna Serebreanaia! Doamna Dugler!

— Excelent,—zise Leon Drei, încântat, după ce ascultă aceste strigăte cu luare aminte; ai o voce tocmai cum îmi trebuie mie: foarte bărbătoasă, puternică și foarte impunătoare.

— Pot să raportez și mai tare,—zise cu modestie Isac Grabov, zîmbind cu băgare de samă.

— Nu, mai tare nu-i nevoie, destul. Da' mai e încă un amănunt important și cel din urmă. Dacă-i ști să satisfaci și această cerință, rămii la mine. Eu nu-s zgîrcit, ca alți boeri, eu îs darnic: Masa—foarte bună. Dacă oiu fi mulțumit de dumneata, faci carieră. Eu încurînd mă însor cu doamna Serebreanaia, și cine nu știe că această doamnă e o milionară?

Isac Grabov făcu numai semn din cap și aștepta să auză și condiția cea mai din urmă.

— Chestia e,—începu Leon Drei,—că eu, inchipue-ți, nu știu nici să mă îmbrac singur. Nu sînt în stare să îmbrac măcar o simplă cămașă, fără ajutor străin. Așa sînt eu educat. Ai încercat vr'odată să îmbraci pe cineva?

— Nu, niciodată,—răspunse Isac Grabov, căruia propunerea viitorului stăpîn i se păru foarte curioasă,—dar voiu încerca.

— Am să te învăț eu treaba asta foarte ușor,—îl liniști Leon Drei; aci totul stă în dorința sinceră de a ajuta omul, care nu știe să se îmbrace. Pe lângă toate astea, eu zilnic fac cîte o baie. Îmi place să mă scald ca o rață,—începu el să explice. Țin la curățenia corpului, ca o femeie... cochetă,—începu să rîză Leon Drei cu încredere; și după ce văzu zîmbetul lui Isac Grabov, continuă: Ia să-mi spui,—dumneata ești om zdravăn, voinic?

— Mi se pare,—răspunse Isac Grabov, serios. Ridic, de pildă, cinci puzi cu o mină.

— Bravo,—zise Leon Drei, încântat; ia arată mușchii, că eu în astea mă cam pricep. Nu te jena. Mai întâiu nu-s femeie. Însfîrșit inchipue-ți că ești în fața unui doctor, sau a unui profesor de gimnastică.

— În cazul asta...—mormăi Isac Grabov, înroșindu-se ca o față; și suflecîndu-și o mincă, dezveli bicepsul, în formă de măr, pe care îl duse pînă sub nasul lui Leon Drei.

— Strașnic mușchiiu,—îl laudă Leon Drei, admirînd de bună samă bicepsul și netezindu-l;—de unde ai dobîndit dumneata asemenea odor? La prima vedere e cît un mic pepene. Ai mei îs mai mici,—mărturisii el cu mîndrie; eu am un corp cu desăvîrșire femeesc, catifelat, gingaș... Vrei să vezi?

Și fără să aștepte răspunsul lui Isac Grabov, puțin cam rușinat, își dezvăli brațu-i alb, grăsuliu, moale, puțin roz.

— O frumuseță, — rosti el cu însuflețire, privindu-și brațul cu drag, — și nici un fir de păr! O adevărată bomboană mare, nu braț... Câte buze de femei l-au sărutat cu deliciu! — adăugă el visător.

Drept răspuns, Isac Grabov sfărâi din nas. Apoi lăsară amîndoi brațele în jos, și Leon Drei se întoarse la bae.

— Așa dar, eu zilnic iau câte o bae. Am o odaie de bae minunată. Cea mai bună odaie trebuie să fie pentru băi, — începui să explic el grav, — înțelegi? Lumină multă, aer, temperatura uniformă și a. m. d.. Celebrul meu povățuitor și profesor, Grigori Alexandrovici Melnicov, avocat cunoscut, împărtășește în totul părerea mea în această privință. Dar nu despre asta e vorba. Totul merge strună, dacă dumneata, după ce te-ai scaldat, poți să eși din bae. Altă chestie dacă nu ești capabil de asta, sau ești astfel crescut, încît ți-i urit să părăsești baia fără ajutor străin. M'ai înțeles? Mie nu-mi place să vorbesc mult despre lucrurile clare. Trebuie, după ce m'am scaldat, să mă scoți din bae, să arunci pe corpul meu un cerșaf cald, păros, — am eu de astea, — și să mă duci, ca pe un copil, în odaia de dormit. Poți să te învoești la asta, Grabov? Pentru forța dumitale dorința mea nu va prezenta o greutate deosebită.

Isac Grabov, căruia aceste negocieri începură să-i placă tot mai mult, se gîndi, se gîndi, mai șueră în gînd și, făcîndu-și socoteală, că la un asemenea original slujba nu va fi de loc grea, ci mai degrabă plăcută și chiar veselă, se învoi ușor la toate condițiile.

— Foarte bine, — zise Leon Drei, — chiar azi vei avea un costum al meu din anul trecut. Te previn că eu hainele le părăsesc aproape noi, și prin urmare dumneata ai să fii îmbrăcat cum se cade. Dar pentru orice întîmplare, să facem o încercare, pe care am să ți-o propun îndată. Inchipue-ți că eu stau în bae. Vino la mine, ridică-mă cu băgare de samă, numai, — pentru Dumnezeu, — cu băgare de samă, și du-mă în odaia vecină. Și am să te mai rog încă ceva, — deprinde-te chiar de pe acuma să nu sufli pe mine.

Isac Grabov dădu la o parte poalele «singurului» surtuc, se apropie de Leon Drei, care se lăsase molatec într'un fotoliu și-i propuse să-l cuprinză.

— Nu, nu, — zise Leon Drei, capricios și pe nas, asta nu vreau și nu pot. Eu îs mititel, eu îs copil. Eu nu sînt în stare să fac nici o mișcare, ca omul mare. Aici e totul. Ia-mă așa, cum sînt.

— Pot, — rosti Isac Grabov zîmbind; și zmuncindu-l, cum face un cal vrednic cînd mișcă din loc un car greu încărcat, îl ridică și porni cu el prin odaie.

— Ce putere! — începui să strige Leon Drei, încîntat, — ești

un atlet. Dar ce plăcere simt eu! Sint întocmai ca un copil-mititel. Mă simt prunc. Inceț, nu mă scăpa jos!

Și pe loc se gîndi:

„Iaca așa o să mă duceți mai apoi, idioților, murdărie omenească,—ce sinteți voi toți. După nuntă am să mă dezvălui eu!”

Isac Grabov zîmbea și șuera în gîndu-i.

IX

O dimineată plăcută, limpede, de Duminică, de pela sfîrșitul lui Iunie... E răcoare. Pavajul—încă umed dela ploaia din noaptea trecută. Portarii îngrijați sint cu măturile în mînă. Mișcare pe stradă—puțină.

Iunie are reputația unei luni de o căldură temperată în jumătatea întăia, și nesuferită în a doua. Dă puține depozite și e bun pentru cei bolnăvi de plămîni. Faptul însă, că această lună numai cît odată la douăzeci de ani îndreptățește această reputație se pune de obicei nu în sarcina ei, ci a furturilor ciclurilor, curențe marine și altor puteri ale naturii. Absolut nimeni nu ține socoteală că de obicei, în timp de douăzeci de ani, în jumătatea întăia a acestei luni ploile vin mai adeseori, decît în Mai; că barometrul într'una arată ploae și că ploile din Iunie sint de obicei foarte violente, cu picături mari și grele, lungi, cu furtuni cu fulgere orbitoare, al dracului de primejdioase, însoțite de tunete infernal de zgomotoase. Părerea, stabilită odată pentru totdeauna despre Iunie, ca despre luna cea mai liniștită și mai încîntătoare, rămîne neclintită, cu toate împrejurările neprielnice.

Așa sau aproape așa se gîndea posomorît în dimineată arătată cam pe la ceasurile zece, Leon Drei. Pela vremea asta cerul își reluase aspectul lui obișnuit de nemărginire, de nepăsare, îmbrăcat în vălu-i albastru și surizînd la toată lumea. Și, se înțelege, nimănu-i, privind albăstrimea lui curată, nevinovată, nici nu i-ar fi trecut prin minte că toată noaptea a curs o ploae turbată,—uneori înlocuită de grindină, și că spre zori se deslănțui o furtună cu niște fulgere și tunete, așa de lungi și de dese, de parcă ar fi sosit ceasul din urmă al universului.

Leon Drei în această noapte grozavă a îndurat toate chinurile unui condamnat la moarte. Din pricina fricii animale, neînvinse,—el, care nu putea suferi și disprețuia furiile naturii, întră deabinelea, cu ajutorul curajosului Isac, în baia de porcelan, punînd într'însa oglinda de toaletă; și pierzînd orice rușine, se așeză pe ea gol, sub cuvînt că sticla nu-i conduce toare de electricitate. Dar după oarecare chibzuință nici băile

de porcelan, nici oglinzile nu i se părură deajuns pentru scăparea scumpii lui vieți. Chemă din nou pe întrepidul Isac Grabov, care în mijlocul luminilor orbitoare ale fulgerelor i se părea un spirit zburător, și-i porunci să golească de cerneală două călămări grele și să i le dea lui. În așa poziție, cu două călămări groase, strînse bine în mini, șezînd gol pe oglindă așezată în baia de porcelan, a stat până la sfîrșitul grozavei furtuni, care, sperîndu-se,—se vede treaba,—de aceste călămări, cruță scumpa lui viață.

Cînd furtuna însfîrșit trecu, Leon Drei, după lungi negocieri cu Isac Grabov, părăsi călămările și-i lăsă să i le ia. Eșînd din bae și așezîndu-se în pat, cu trufie declară îndată lui Isac Grabov, că a intrat în bae nu de frică, după cum nici Isac Grabov n'a intrat în ea de curaj. Aici era la mijloc acea socoteală simplă că el, Leon Drei, nu-i un Isac Grabov și că Isac Grabov nu-i un Leon Drei. În fond Isac Grabov n'are ce pierde în viață, pecind Leon Drei, în cazul unei morți atît de neașteptate, foarte comode și fără durere,—știe doar toată lumea, că moartea de fulger e cu totul fără durere,—ar trebui să se despartă de îngerul său de logodnică, care cu siguranță n'ar suporta moartea lui. Și iată de ce—și numai din pricina asta, ținînd samă de această împrejurare, subliniez „ținînd samă“, Leon își permise să se folosească de bae și de călămări.

Isac Grabov, care pe brațele lui vinjoase transportase pe Leon Drei în pat și-l acoperise cu grijă, cu un cerșaf, răspunse fără vre-un ton de indulgență că nu l-a înțeles tocmai bine, dar îl aprobă în totul. Era încă pe la ora 6 dimineața. După ce se sătură de vorbit Leon Drei adormi liniștit, iar Isac Grabov plecă în mica sa odăiță, cu o fereastră la stradă și, așezîndu-se în pat, puse minile sub cap și stăfu culcat până la 9 ceasuri cu ochii deschiși. Se gîndea la felurite lucruri și între altele, că eri s'a împlinit întăia lună a slujbei lui aici. Iar cînd pe dinaintea ochilor închipuirii lui trecu icoana sării din ajun, fața glumeață a acestui aventurier născut se luminează de un zîmbet copilăresc.

Primind în mână, în deplină proprietate, enorma sumă de șizeci de ruble, Isac plecă acasă într'o fugă nebună. Lui Knecht, care stătea în pragul prăvăliei abia apucă să-i facă un semn prietinesc din cap și nu se săpini, ca să nu strige «Ura, Knecht», — și dispăru pe poarta locuinții părintești.

Familia Grabov era tocmai adunată, cînd el, deschizînd cu zgomot ușa, strigă din prag: „Bună ziua, mamico. Te salut, tătico“!

În clipa dintăiu îl întîmpinară cu îndoiială. Fiecare credea, că totul s'a isprăvit. Isac Grabov zîmbi de această primire și declară liniștit, că a primit chiar acuma dela Leon Drei leaful de 60 de ruble. Nu l-a crezut nimeni nici acuma. Dar cînd Isac Grabov începu să fluture pe dinaintea nasului și tăticii, și mă-

micăi, și Luței pachetul cu ademenitoarele hîrtii de bancă, deodată crezură cu toții și începură să-l laude pe întrecute.

— Eu întotdeauna am crezut în fiul meu, — zise solemnu Rachela, parcă ar fi căutat să convingă pe cineva.

— Nu degeaba e el fiu de croitor, — declară Iacob Grabov, fără să explice ce-a vrut să spue cu asta.

— În viața oamenilor tineri se întimplă și momente frumoase, — zise Luța pe gânduri.

— Acuma toți mă lăudați, — se supără Isac Grabov, — să mă fi lăudat atunci, cînd n'aduceam leafă, ci dormeam până la 11 ceasuri.

— Tu ceri aproape imposibilul, — zise Luța, aprinzîndu-se.

— Ba eu totdeauna te lăudam, chiar cînd nu primeai leafă, — zise Rachela cu un ton sfișitor, unînd tragic sprîncenele și zbîrcîndu-și nasul de uliu.

— Ași fi curios să știu, cînd a fost asta, — încercă să-și aducă aminte Isac Grabov.

— Nu mai departe decît azi, — răspunse Rachela, și la cuvintele astea fața i se acoperi de mînie.

— Perfect de adevărat, — începu să rîză deodată cu hohot Iacob Grabov, sunînd din linguștele pe care Rachela i le luă îndată din mîni. Perfect de adevărat, — repetă el, luînd dintr'odată o lingură și o furculiță, și continuînd aceiași muzică, — și era, Isac, foarte, mă rog, foarte cu haz, crede-mă. Din pricina ta s'a certat cu scumpa sa madam Kohan, care venise să împrumute de la ea strecurătoarea. Afacerea ajunsese până acolo, încît madam Kohan vru să lovească pe numă-ta cu strecurătoarea, — rîse bătrînul. Să împrumuți la vecină o strecurătoare și să-i spargi capul cu aceiași strecurătoare. Am rîs grozav.

Și începu să rîză vesel, contagios din nou.

— Iar rîzi? — țipă Rachela — îți mai lipsește, pe lângă toate, pe cît se vede, nevastă-ta cu capul spart. Dă lingura și furculița. Ți-ai găsit o nouă jucărie.

Iacob Grabov îi dădu cu supunere lingura și furculița, dar îndată întinse mina după două cuțite.

— Dar madam Kohan învirtea strașnic strecurătoarea, nu mai înceta. Iacob Grabov: — Ce-s eu vinovat? Cum zicea mama ceva, madam Kohan punea în lucru strecurătoarea. Eu în timpul ăsta tocmai călcam pantalonii domnului Apelzweig și, de rîs, am scăpat chiar ferul jos. Ea, ei o vorbă, iar aceia, — cu strecurătoarea la ea..

Aducîndu-și aminte de tatăl său în aceste minute, Isac Grabov nu putu să nu zimbească cu drag și să nu șoptească: ce bătrîn drăguț!

Dupăce se liniștiră de bucurie, mama propuse să se pună în dezbatere chestia, ce-i de făcut cu cele 60 de ruble. Aducîndu-și aminte, Isac Grabov se întoarse pe așternutul său și începu să sforăe pe nas. După certe lungi, la care Isac Grabov,

se înțelege, nu luă parte, se hotări, că o jumătate din leafă Isac o va da tatălui, o jumătate din jumătatea rămasă — mamei, iar jumătatea acestei din urmă jumătăți Isac va depune-o lunar la casa de economie pe numele Luței, ca să-i adune bani pentru zestre.

— Va să zică, voi, — îndată-și făcu socoteala Isac Grabov, — îmi propuneți pentru slujba mea la Leon Dreu 7 ruble și 50 de copeice pe lună. Interesant, unde o să găsiți voi pe prostul, care s'ar învoi să muncească pentru o plată atât de mică!

— Eu primeam odinioară, zise Iacob Grabov, închizînd vesel dintr'un ochiu, — o rublă și jumătate pe lună și o sută de ghionturi pe deasupra.

— Dar în ce an era asta? — se informă Isac Grabov.

— Era, mi se pare, la 1864, — răspunse bătrînul. Tu pe atunci încă nu erai pe lume, dar mama deja trăia.

— Bine, — zise Isac Grabov, după ce se gândi puțin, — dar acum nu-i anul 1864.

— Nici n'o spune nimeni, Isac; dar în schimb tu ai să primești de cinci ori mai mult, și fără ghionturi în plus.

Rachela, ascultînd cu o tragică încrețitură pe frunte această conversație glumeată între tată și fiu, nu se stăpîni și zise veninos:

— Tată-tău, Isac, vesnic glumește. Mi se pare, nici cînd va muri, n'are să se lese de glume. Lasă-l. Dar, înadevăr, gîndește-te. Noi te-am crescut. Noi, cu toate greutățile, te-am hrănit, te-am îngrijit; și asta a ținut aproape douăzeci de ani. Cît face pe an, de pildă, după părerea ta, întreținerea unui om? Nu pune la socoteală nici chiar iubirea noastră, nici grija de tine, socotește numai hrana.

— Eu, mamico, socot, — răspunse Isac Grabov, după ce șueră a pustiu, — că nici într'o farmacie nu se fac socotelile ca la dumneavoastră.

— Nici într'una, — întări hotărît Iacob Grabov, făcînd semn din ochiu fiului, — doar ea te-a hrănit nu cu doctorii...

— Poți tu astăzi să încetezi cu glumele? — se aprinse Rachela, — eu acum vorbesc despre lucruri serioase. Luța, ia-i cuțitele! De muzica lui a început să mă doară capul. Strînge totul de pe masă: cuțite, furculițe, linguri, farfurii... Dar, Isac, pe noi întreținerea ta ne-a costat, cu una cu alta până la zece ruble pe lună, — se întoarse ea la subiect. — Cîți bani face pe an? O sută douăzeci de ruble. Doctoriile, doctorii, cărțile, cînd învățai, plata pentru învățatura, eu nu ți le socot.

— Ea e femeie cinstită, — iar nu se stăpîni Iacob Grabov, căutînd ce să mai ia de pe masă.

Va să zică, — continuă Rachela, fără să mai fie samă de bărbatu-său, — pentru zece ani tu ne datorezi de zece ori cîte 120. Face... cît, Luțo? Dar mai iute. Mama se muncește și tu te joci cu medalionul. Ai doar creion, scrie. Numai nu

pe fața de masă. Îți place să scrii numai pe fețele de masă, pe batiste, pe manșete...

— Dumneata, mamă, niciodată nu te poți lipsi de observații răutăcioase. Când am scris eu pe fața de masă?—se miră. Luța. Cred că niciodată în viața mea. Nu-mi obiecta, altfel începem să ne certăm. Și nici nu-mi trebuie creion. De 10 ori cite 120 fac 1200.

— Ce spui?—se miră Rachela încintată,—așa de mult? N'ai greșit? Am avut noi așa de mulți bani?... Va să zică, Isac numai pentru zece ani ne e dator 1200 ruble; dar pentru douăzeci?... Ei, Luța, mai iute!

— Două mii patru sute,—răspunse Luța la moment.

— Cum? sînt eu dator două mii patru sute de ruble?—se îngrozi Isac Grabov.—Nu se poate. Trebuie să fie vre-o greșeală. Când am putut eu să fac asemenea datorii? Am trăit întotdeauna atît de modest, aproape flămînd. Mamică, eu trebuie să dau vina pe dumneata. Va să zică, dumneata ai cheltuit fără socoteală cu mine. Ești o femeie pur și simplu risipitoare. Rău ai făcut, că ai cheltuit fără consimțimintul meu. Doar datoriile aveam să le plătesc eu, nu dumneata. Poate că o altă femeie, mai economicoasă decît dumneata, care știe mai bine prețul banului, ar fi cheltuit pentru creșterea mea mai puțini bani. Asemenea femeie, poate, ar fi cheltuit pentru mine pe lună nu zece ruble, ci două; și te pomenești că eram și mai sătul... M'ai făcut bancrutier!

— Eu am fost risipitoare?—începu să țipe îndată Rachela.—D'apoi tu, sărmane, ai mâncat așa de puțin... Lapte nu-ți dădeam, cu carne de găină nu te hrăneam... Ce ai mâncat tu, sărmane, la mine? Sau te-am hrănit eu cu sardele, cu potîrnichi, cu cremă? la întrebă pe tată-tău...

— Dar cele două mii patru sute de ruble?—obiectă Isac Grabov. Pe ce s'au dus două mii patru sute de ruble? Ce fel de mamă ești dumneata, dacă pentru două mii patru sute de ruble niciodată nu mi-ai dat să gust o sardea? Despre existența potîrnichilor eu am aflat abia zilele acestea la Leon Drei. Sînt, în adevăr, foarte gustoase. Nu, mamică, aici trebuie să fie vre-o încurcătură. Sau că ai fost foarte risipitoare, și atunci îți pun cu îndrăzneală întrebarea: ce drept aveai dumneata să fii risipitoare pe socoteala mea, odată ce eu pe dumneata despre asta nu te-am rugat; sau că n'ai fost risipitoare, și atunci de ce nu-mi dădeai nici potîrnichi, nici sardele?...

Rachela, care văzu cum se ridică,—nu se știe de unde,—în fața ei înfiorătoare problemă, scuiță indignată, încrucișă minile pe piept și îndreptă o privire minioasă spre Iacob Grabov, cași cum el ar fi fost vinovat de toată această harababură. Întîlnind privirea ei, Iacob Grabov, ca de obicei, se înveseli și cu o plăcere nespusă începu să-i facă semne din ochi.

— Ei bravo, Isac! — rosti el, lovindu-l zdravăn pe umăr, — bine mai strînseși cu ușa pe mamă-ta! Ei, Rachela, răspunde-i. Grozav a mai știut să le întoarcă pe toate în contra ei... Urmează, Isac. Încă ceva, mai ales despre potirnicii. Cu potirnicile niciodată n'o mai discursă...

Dar aici Isac Grabov o dădu pe mărinimie și nu mai vru să atace pe mama, care se încurcase cu totul.

— Scumpă, mamică, — zise el cu gingășie, — acumă dumneata vezi, că nu-i frumos să prezinți unui fiu socoteli de farmacie. Nici nu-i demn de o bună mamă. Dumneata, mamică, ai scăpat din vedere principalul, că eu nu v'am fost străin. Eu doar nu te-am rugat să mă naști; dar odată ce lucrul a avut loc, dumneata trebuia să porți toate consecințele nașterii mele. Și însfirșit, parcă eu nu v'am plătit deja? Adu-ți aminte, cum mă iubiai, cînd eram mic, adu-ți aminte, cîtă plăcere și bucurie îți făcea să mă hrănești cu pieptul, adu-ți aminte plăcerea, pe care ți-o aduse cea dintăiu gîngureală a mea; fericirea cînd mă însănătoșeam; extazul, cînd începui să merg, și multe, multe altele: parcă astea nu-s'o răsplată pentru întreținerea mea? Va să zică, eu față de dumneata sint complect achitat. În schimb, scumpă mamică și scumpe tatică, ca dovadă că vă iubesc atîta, cu plăcere am să vă ajut, cît mă vor lăsa puterile. Iată-vă toți banii mei, împărțiți-i, cum vreți. Mie nu-mi trebuie.

După aceste vorbe avu loc o scenă mișcătoare, la amintirea căreia lui Isac Grabov i se arătară lacrimi dulci în ochi. Sări din pat și început să șuere un cîntec vesel. Uitîndu-se la ceas și văzînd, că arată nouă și jumătate, se spală iute, se îmbracă și, în așteptarea sunetului din partea lui Leon Drei, eși la stradă. Aici ochiul lui ager zări îndată o femeie, care stătea tocmai în dreptul ferestrei lui Leon Drei. Fața ei era misterios acoperită cu un voal albastru.

„Iar ea, — se gîndi Isac Grabov, — ași vrea să știu, cine-i cucoana asta? Iată deja două săptămîni, decînd o văd zilnic în același loc. Ce vrea? Pe cine așteaptă ea cu atîta răbdare de înger? Oare nu-i vre-o amenințare la adresa stăpînului meu Leon Drei? O clipă nu-și ridică ochii depe fereastra lui! Poate-i vre-o iubită părăsită, care îl pîndește, ca să se răzbune într-un chip grozav. Ar fi bine să aflu mai sigur, să descopăr taina asta. Ia să te văd, Isac, mai iute până doarme el. Imbracă-te mai iute!“

Luînd hotărîrea, se îmbracă iute, luă din cuer pălăria de pae, de tot bună a lui Leon Drei, o aruncă în sus așa fel, ca să i se așeze singură pe cap, și cu pasul furișat al unui agent polițienesc, coborî jos. Ajungînd în stradă, se uită cercetător la fereastra lui Leon Drei, controlă direcția privirilor necunoscutului și incredințindu-se că afacerea stă așa, cum bănuia el, că ea pîndește pe Leon Drei, băgă minile în buzunarele pantalonilor lui Leon Drei și, cu un aer nepăsător, începu să se apropie de criminală. Ocupat cu treaba lui, nici nu băgă de

samă salutul prietinos al băcanului cunoscut, care stătea în pragul prăvăliei sale, și nu se opri, ca să mai stea de vorbă cu un cîne roșcovan, bun, mare, de un aspect ce e drept cam posac, care trecu în fugă pe lângă el.

„Cînil ăștia roșcovani poți să-i faci să latre foarte bine, — se gîndi el cu părere de rău, uitîndu-se după cînele posac, care alerga cu botul la pămînt, — dar n'am ce mă face. Necunoscuta e mai importantă decît orice. Acuma să ne gîndim la un chip de a-i atrage luarea-aminte. Dealtfel asta ne vor dicta-o împrejurările.”

Trecu strada și începu să se plimbe pe lângă dînsa, nădăjduind că ea se va întoarce sau cel puțin prin ceva își va arăta neliniștea. Atunci va începe și el acțiunea. Cum? Ei va dicta-o inspirația.

Dar necunoscuta, pecit se părea, nu era dispusă să vadă nimic în lume, afară de ferestrele lui Leon Drei. Zădarnic făcu Isac Grabov felurite și expresive evoluții cu minile, zădarnic șuera arii, vorbea, fără să se vadă cui se adresează, zădarnic se oprea în dreptul ei; necunoscuta nu-l vedea, nu-l auzea. Deodată deschise o umbrelă mare, neagră și dispăru cu totul sub ea.

„Bravo, se gîndi Isac Grabov. Mai iute n'o făceam nici eu! Dar ce încăpăținare, ce statornicie de caracter! O damă interesantă! Dar în afli eu secretul, oricîte sforțări m'ar costa. Și totuși ce să mă fac eu acuma? Leon Drei probabil s'a trezit și mă cheamă. Trebuie să mă grabesc acasă. Dar mă preocupă al dracului întrebarea: să l previn de primejdia, care îl amenință, sau să nu l previn? N'ar fi mai bine să l păzesc în taină și să nu mai bag îndată nehnște în viața lui? Dar dacă ea, cu toate măsurile mele, îl omoară? Nu, mai bine să l previn. Așa dar, am luat hotărîrea și acuma mă întorc acasă.”

Cînd fu sus, răsună și sunetul de chemare al lui Leon Drei. Isac Grabov aruncă pălăria în pat printr'o mișcare a capului, își șterse cu o batistă a lui Leon Drei fruntea înădușită și se grăbi la stăpîn.

Leon Drei se trezise de un sfert de ceas și avusese timp să se gîndească cu oarecare amărăciune la toate imperfecțiunile lui Iulie. Dispoziția i se îmbunătăți ceva, mai apoi, posomorala îi dispăru depe față; și el se lăsă dus de visuri despre scumpa-i logodnică, dela care, după părerea lui, se putea lua deja ceva bani.

— Eu trăesc larg, — se gîndi el, obiectînd parcă cuiva, — și ea trebuie să fie fericită, că banii ei merg la o treabă bună. Un băiat frumos ca mine, Ninocica, trebuie răsfățat.

Întră Isac Grabov și zise modest:

— Buna dim neața, Leon Alexandrovici.

— Cum e vremea? — întrebă a lene Leon Drei. — Sper că

s'a îndreptat? Ridică storurile și dă-mi apă de mentă. Vreau să-mi spăl gura.

— Vremea s'a îndreptat,—confirmă Isac Grabov, ridicând storurile, și dădu lui Leon Drei paharul cu apă de mentă de pe mesuța de noapte.

— Foarte bine a făcut, aprobă Leon Drei,—nu-i nimic mai plăcut, decît o vreme îndreptată. Parcă s'ar grăbi să-și repare vina în fața dumitale, își descoperă toate frumusețile cu sinceritatea unei fete nevinovate. O știu eu pe șireata astal Uita-te la cerul ăsta. Micșurează-l, și vei avea cel mai gingaș capușor de copil. Mărturisesc. Îmi place cerul fără nouri. Dar ce lucru minunat e apa de mentă după somn! Cînd te'i îmbogăți, Isac, numai decît să-ți faci deprinderea de a-ți clăti gura dimineața cu apă de mentă. Înainte de somn deasemenea e bine.

— Eu cred,—răspunse Isac Grabov,—că înaintea mea are să se îmbogățească tata.

— Vorbești serios?—se interesă Leon Drei.—Ce, a primit așa de multe comenzi?

— Nu, el are pur și simplu un băiat foarte bun,—răspunse Grabov.

— Așa-a!—zise Leon Drei, care se aștepta la un alt răspuns.—Dar ști, Isac, la ce m'am gîndit eu azi dimineață?—zise el după o tăcere. N'am să mă mir chiar dacă mi-i numi genial. Am născocit chipul să scap de primejdia de a fi omorîți de fulger oamenii,—subliniez, Isac, „de fulger“,—care nu vor să moară de o moarte așa de ușoară, lipsită de dureri și, după cum se spune, chiar plăcută. Ce zici?

— De bună samă?—se miră Isac Grabov. Dar mie mi se pare,—adăugă el după ce se mai gîndi,—că asemenea mijloc există demu t: trebuie numai să nu te temi de trăsnet.

— Da' tu judeci slab,—obiectă Leon Drei cu îngăduință, dar ce te faci cu acei încăpăținați, care se tem totuși de trăsnete?—căci există oameni—închipue-ți—care găsesc chiar plăcere în faptul că se tem de fulgere, de tunet, de furtună... care se mîndresc chiar de această capacitate de a se teme. Asta n'ai știut-o? Păcar. Și totuși e fapt.

— Atunci,—obiectă Isac Grabov,—scinteind din ochiul cel căprui, la ce le trebuie lor mijlocul dumneavoastră?

— A, Isac,—roști nerăbdător Leon Drei,—dumneata mă obosești cu nepriceperea dumitale... Dumitale îți place veșnic să pui întrebări nesocotite. Învață-te să judeci odată. Ți-am explicat odată că oamenii ăștia nu vor,—înțelegi,—nu vor să moară anume de o moarte așa de ușoară,—cum se spune,—chiar plăcută.

— Va să zică,—zise Isac Grabov, nedîndu-se bătut,—acești oameni în același timp doresc să se teamă de furtună, dar nu vor să moară din pricina ei. Atunci niște oameni așa de ciudați,—trebuie lăsați de capul lor. Al doilea, dacă mijlocul

dumneavoastră e bun, e bun numai foarte relativ, fiindcă el nimiceste plăcerea, pricinuită de frica furtunii; și eu în locul lor, depildă, invenția dumneavoastră n'ași cumpăra-o.

— Nu vorbi prostii, Isac,—se supără Leon Drei. Dumneata discuți pentru discuție. Mie pentru invenția mea are să-mi mulțumească o jumătate din glob. Am să capăt brevet, am să construiesc o uzină și am să devin milionar. Și dumitale, Isac, are să-ți cadă cite ceva din bogăția mea. Dar întreabă: în ce constă secretul? Ești cu totul lipsit de curiozitate. Dracu' știe ce fel de om ești dumneata! Nu înțeleg firea dumitale. În tot cazul eu pot conta pe discreția dumitale. Secretul meu nu trebuie divulgat. Așa dar, ce ai să zici Isac, despre un fotoliu mare, solid, de sticlă? Ai înțeles acuma? Forma, mărimea, ornamentele, se pot inventa, se înțelege, ușor. Principalul e, se înțelege, ideia fotoliului de sticlă. Ascultă, Isac, dumneata cunoști acele simptome dezgustătoare de boală, care se arată la mulți oameni, chiar la cel mai slab tunet.

— Nu mi-s cunoscute de loc.

— Vezi,—zise Leon Drei,—dar eu le știu. Oamenii acestia, deși se mândresc de frica lor, dar sufăr foarte mult din pricina ei. Frica ticăloasă îi forțează să facă fapte destul de rușinoase. A te așeza în bae încă nu e de loc o rușine, fiindcă aici are loc un act eugetal, bazat pe cunoștința legilor naturii. Dar unii,—și aceștia sînt majoritatea,—se bagă subt pat fără nici un sens, se ascund în dulap, parcă fulgerul nu i-ar găsi și în dulap, se acopăr cu salteaua, și nici un sfat nu-i poate face să se lase de niște acte curat animalice. Unii se bagă pur și simplu subt masă; și cu nici o fâgăduială, cu nici o amenințare nu-i scoți de-acolo. Nourii apăruți pe cer, stîrnirea unui vîntșor îi face să-și părăsească toate afacerile și să alerge acasă cu birja, ca să se ascundă în dulap. Ai văzut dumneata, cum pe timp de furtună aleargă pe străzi birje cu mușterii? Sînt cei care sufăr de frica tunetelor. Acuma, Isac, închipue-ți că la fiecare dintre ei se găsește acasă fotoliul meu de sticlă. Ce fericire, ce liniște! Joacă zimbetul pe buzele celor care se tem de tunete. S'a așezat în fotoliu și s'a asigurat de moarte... Las' să turbe furtuna cît îi place, las' să joace fulgerile prin văzduh, ca diavoli, lasă tunetul să sfarme cerul și în mii de bucăți: cel din fotoliul meu de sticlă stă neturburat și liniștit și, cu țigara în gură, ascultă cu plăcere larma naturii. Iată ce promite invenția mea, Isac! O să încingem Rusia cu un lanț de uzine, și milioanele au să curgă spre noi. Grabov, dumneata ai intrat la mine într'un minut fericit.

— Eu în locul dumneavoastră,—zise Isac Grabov, după ce ascultă cu băgare de samă discursul emoționat al lui Leon Drei,—fără să renunț la un fotoliu de sticlă, ași cumpăra totuși un cîne, deși nu vă plac cîinii.

— Cum un cîne?—se miră Leon Drei, și lăsîndu-se pe pat

se uita holbat la Isac Grabov: a inebunit acesta? Ce are a face cînele?

— Un animal deștept,—răspunse Isac Grabov,—afară de asta credincios, sigur, folositor. Cînele te poate păzi de un dușman nevăzut. Uitați-vă, vă rog, în fereastră,—roști el cu o voce solemnă.

— Și ce am să văd în fereastră?—întrebă Leon Drei, cu un ton îngrijat, și dîndu-se la tot cazul într-o parte dela fereastră.

— O cucoană care vă urmărește deja de două săptămîni, o cucoană care încă nu-i primejdioasă, dar care după părerea mea poate deveni primejdioasă.

— O cucoană,—mormăi Leon Drei, începînd a se întinde dulce, cu lîncezală. Ce spui? Nostimă? Sînt curios, sînt curios. Ia să-mi dai informații ceva mai multe. E blondă? Brună? Grăsuță? Cu gropițe pe obraji?... Ah, Grabov, știi dumneata cît face o păreche de gropițe pe obrăjeii unei femei tinere, fragede, cu trupul tare? Un milion, crede-mă, nu mai puțin. La de astea mă pricep eu. Sau poate e slăbuță? Foarte bine. La orice femeie se găesc frumusețile ei. La cele slăbuțe lipsește, ce e drept, corpul, dar sînt liniile. O linie oarecare poate să facă un milion, crede-mă. Ajută-mă să mă scol. Vreau s'o văd și eu, să-ți dau deplină mea apreciere.

Isac Grabov, plin de curiozitate, îndeplini îndată porunca. Leon Drei, învălîndu-se într'un cerșaf, ca într'o togă, și băgînd picioarele în pantofi, fără să se uite, se apropie de fereastră și se uită în stradă cu atîta precauție, parcă acolo ar fi stat cineva gata cu revolverul și ar fi așteptat numai să scoată el nasul.

— Dar nu văd nici o primejdie, roști el nesigur, întorcîndu-se spre Isac Grabov.

— Imediat, nu,—răspunse Isac Grabov,—dar ce ziceți despre dama singuratecă de colo, care stă pe bancă, drept în fața ferestrei dumneavoastră?

— În adevăr, am observat pe femeia asta îndată,—răspunse Leon Drei. E într'un voal albastru. Umbrela neagră îi stă pe genunchi. E destul de uscățivă. Cam de vre-o douăzeci de ani. Grabov, grozav mi-a venit gust de o brună frumoasă,—exclamă el inspirat. Du-te, cheam'o, roag'o. Imi trebuie grozav, grozav.

— Apoi nu-s eu un porc, Grabov?—rise el deodată. Destul să văd o femeie frumușică, și încep să-mi pierd capul, să inebunesc! Doamne, cită plăcere i-ași putea eu aduce acestei nostime brune! Sînt sigur, că are o guriță încîntătoare, niște ochișori răpitori și unele linii admirabile.

— Dar eu am motiv să cred,—îi potoli focul Isac Grabov,—că această damă nu-i așa de nevinovată, după cum se pare. Sînt sigur chiar, că vă pîndește cu un gînd rău.

— Ce prostie spui, Grabov,—roști Leon, fără să ridice ochii dela necunoscuta, care deasemenea nu-și lua ochii dela el. Acuși îi trimet o bezea. Dacă mă pîndește, atunci e clar, cu ce scop.

E pur și simplu înamorată de mine la nebunie. Să aibă în contra mea vre-o răutate? Pentruce? Pe mine femeile mă pot numai adora!

— Eu încă nu m'am lămurit, ce anume are ea în contra dumneavoastră,—înzistă Isac Grabov, dar am stabilit că această damă în timp de două săptămîni zilnic apare îndreptul ferestrelor dumneavoastră exact la ora 10 și dispăre la amiază. Nu-i suspect? Dacă ea, dupăcum credeți, e înamorată de dumneavoastră până la nebunie, totuși nu în asemenea chip se arată amorul. Mai degrabă dincontra. Eu în această încăpăținare de două săptămîni văd ura ei. Ei îi trebuie să vă pîndească, să vă afle deprinderile, ceasurile eșirii și cine știe încă ce!...

— Mi se pare, ai dreptate Isac,—rosti Leon Drei, tremurînd de frică, poate că i-a încolțit chiar gîndul să mă omoare. Cum crezi? Dar pentruce, Dumnezeule? Eu, afară de plăcere, n'aduc nimic femellor.

— Ei, până la omor e încă departe,—răspunse Isac Grabov liniștit, în tot cazul femeia asta trebuie urmărită. Mie îmi plac foarte mult asemenea cazuri; și descoperirea unei crime cu ajutorul unui polițist travestit prezintă mare interes.

— Asta las'o, nu îndrăzni nici să te gîndești la un polițist deghizat,—zise Leon Drei nemulțumit și croind o față speriată la cuvîntul „polițist“. O aranjăm noi cu ea singuri. Iată ce o să facem. Eu mă duc să fac o baie în grabă, eșim amîndoi și o întrebăm cinstit, ce vrea dela mine. Nădăjduesc că pe calea asta afacerea se va limpezi lute. Dacă-i o femeie frumușică, am să-i procur cîteva momente foarte plăcute. Așa dar, Grabov, la treabă.

Aruncă jos cerșatul și se înfățișă în toată splendoarea sa înaintea lui Grabov.

— Du-mă în baie,—rosti el.—Dar dacă această persoană e urită,—n'o invidiez. Dealtfel eu mint. Chiar în urîtenia unei femei e o doză de farmec! Ceva ca rocoforul. Mi-aduc aminte,—începu el să povestească, cînd Grabov îl luă în brațe,—o persoană destul de pocită, cu care avui un roman de o clipă. O luă cu dezgust, dar cît de iute acest dezgust se prefăcu într'un farmec nebun! Pociturile astea ascund în ele atîta foc. Iar frumuseța mișcărilor unui corp aprins de doruri! Insfîrșit, dela spate, mîni, piept nu ceri, nu cauți frumuseța aceia, atît de necesară feții...

Un sunet timid, încet, care răsună pe neașteptate, îl întrerupse povestirea. Isac Grabov lăsă jos pe Leon Drei și se uită la el cu nedumerire.

— Poate să fi sunat misterioasa noastră damă,—șopti el.

— Se poate să fie ea,—rosti Leon Drei, mulțumit; eu aproape nici nu mă îndoesc că da. Dacă ar bănuî sărăcuța, că eu nu-s nici măcar îmbrăcat?... Ce i s'ar întîmpla? Uită-te de bună samă, Isac, cît sînt eu acuma de biue, cît de seducător pentru o femeie. Un Apolon, un Apolon,—începu să se extazi-

ere el de sine însuși, privindu-se în oglindă. Așa frumuseță de bărbat... Să fiu al dracului! Dar ochii? Isac, din cauza afurișilor, frumoșilor ăstora de ochi cite femei mondene și nemondene s'au pierdut! Du-te, deschide acestei persoane și spune-i că o primesc; să aștepte puțin. Grozav mi-a venit gustul de o femeie proaspătă, necunoscută!

Isac Grabov, deprins deja cu stilul lui Leon Drei, eși fără grabă în antreu și deschise ușa, sperînd să vază îndată pe necunoscuta cu voal; dar care îi fu mirarea, cînd în locul damei misterioase, în fața lui se arată un domn destul de urît, deși bine îmbrăcat.

Domnul, cașicum s'ar fi temut să nu se închidă ușa îndată, păși grăbit înlăuntru, se numi Ovsei Gavrilovici Blumchin și declară, că e primul contabil al casei de comerț Serebreanaia și Co.. Rostind această frază, pe cit se vede, bine învățată, ridică pălăria sa vîrtoasă, model englez, cu borurile late. Pălăriile astea, după cum se știe, se bucură de renume, fiindcă oricărei persoane, de orice tip și naționalitate, îi dau aer de Englez.

Isac Grabov ascultă posac pe Ovsei Gavrilovici Blumchin, băgă de samă că acesta se uita pieziș cu ochiul stîng, probabil spre nemulțumirea neveste-sei, dacă o are, și întrebă ce vrea dela domnul Leon Drei așa de dimineață.

— Vreau,—răspunse Ovsei Gavrilovici cu o umbră ușoară de tristeță,—să vorbesc cu domnul Leon Drei, stimatul logodnic al doamnei Nina Marcovna Serebreanaia.

— Spre părerea mea de rău,—răspunse Isac Grabov,—acuma nu se poate. Domnul Drei în această clipă ia baia.

— A-a,—trăgână dezamăgit Ovsei Gavrilovici și, pierzînd terenul de subt picioare, se gîndi puțin și zise cu sfială: Domnului Drei îi va face, neîndoelnic, o plăcere întrevedereea cu mine, te asigur. Sînt chiar gata să aștept, pentru a face această plăcere domnului Drei—o dădu pe viclesug, Ovsei Gavrilovici. Anunță-mă te rog,—rugă el. Și nu uita pentru Dumnezeu: Ovsei Gavrilovici Blumchin, prim-contabil al casei de comerț Serebreanaia și Comp., în viitor Leon Drei și Comp..

Isac Grabov dădu tăcut din cap,—nici nu-i trecea prin minte, că din această întrevedere putea să iasă vre-un bine,—și se duse să anunțe.

Semen Iușchevici

(Va urma)

Scrisoarea a doua

Definiția evaluării estetice

După ce am terminat scrisoarea precedentă, m'am dus de m'am primblat singur prin ulițele străvechi, liniștite și împrejmuite de grădini de unde venea fîrîitul greurilor, și apoi m'am lăsat rătăcit prin aleele lăturalnice din grădina Copoului. Era în noaptea cea o făcere fără de margini, cerul scînteia cu luminile lui siderale și adiau miresme de salcîm și de fîn cosit. M'am primblat până tîrziu și m'am adîncit în chestiunea aridă, ce vreau să vă expun în scrisoarea de astăzi.

După ce am schițat relativul interes al problemei și înainte de a discuta posibilitatea unui mod ideal de evaluare estetică, am socotit că e natural să precizez mai întăiu înțelesul noțiunii de evaluare estetică, noțiune fundamentală de care m'am servit mereu și de care e natural mereu să mă servesc.

II

Înainte de a vedea ce este estetic și ce este evaluarea estetică, să vedem

ce este evaluarea?

Două sînt, mai ales, înțelesurile în care se poate lua termenul acesta: un senz mai larg și un altul, deci, mai restrîns.

Prin evaluare, în sensul larg al cuvîntului, mă refer la orice cunoștință. Orice cunoaștere, e împede că, stabilește un raport, atribue o însușire unui obiect, acordă o valoare adică. Cînd spun că aceste flori din fața mea din grădină sînt narcisi, am atribuit acestor flori însușirea, valoarea în toate senzurile a

* Vezi „Viața Romînească” No. 5 din Iulie, 1920.

noțiunii de narcis. Am făcut o cunoaștere, deci o evaluare. Deasemenea cînd spun că statuia David a lui Michel Angelo este de o superbă frumuseță sănătoasă, am făcut iarăși o cunoaștere, adică o evaluare. În evaluările, în senz larg, de orice cunoaștere, putem diferenția, pedeoparte, unele alcătuite din stabiliri de raporturi unde cei doi termeni sînt, în aparență, cu totul exteriori sufletului, subiectivității, și aparțin, în aparență, în mod exclusiv lumii obiectelor. Cînd am spus că florile din fața mea sînt narcisi, amîndoi termenii, și cel de flori și acel de narcisi, sînt oarecum înafară de subiectivitatea mea. Această judecată o numesc *obiectivă*. Și pedealtă parte se poate diferenția în evaluarea *largo senso* încă un alt mod, unde subiectivitatea, inclinația vitală intervine mai palpabil, unde constatăm preferențe. Cînd am spus că statuia David a lui Michel Angelo este de o superbă frumuseță sănătoasă, — primul termen, statuia David de Michel Angelo, este extern, dar al doilea termen este exprimarea plăcerii mele; rezultatul unei comparații mai personale decît înainte, și deaceia denumesc această judecată *preferențială*.

Prin evaluare, în senz restrîns, se poate înțelege stabilirea unui raport de preferință, adică al doilea fel de a fi al evaluării în general. Decîteori în seria scrisorilor voiu pomeni de evaluare, vă rog să o luați totdeauna în senzul preferențial, acesta fiind senzul ce voesc să-l utilizez aicea, el avînd în același timp și circulația cea mai bogată în societate, față de alte senzuri.

I-a observație. Tîm să vă atrag atenția că conținutul definițiilor, diviziunilor și terminologiei ce v'am expus, deși nu se găsește întocmai, sînt totuși pregătite oarecîm în atmosfera istorică a chestiunii valorii, pe care n'am avut nevoie decît să o supun unei critici. Am denumit unele evaluări ca obiective și nu cum se obișnuște, negîndu-se, în același timp, în mod nejustificat caracterul de evaluare a acestor judecăți, depildă ca judecăți existențiale, sau obiective, sau de realitate. Dece să le zic evaluări existențiale, cînd și în cazul celor de preferință se exprimă tot o existență pozitivă sau negativă? Imi place statuia lui David, deci afirm existența unei plăceri raportate la acea statue. Dece să le zic evaluări obiective, cînd subiectivitatea cunosătoare intervine de fapt și în producerea evaluărilor obiective, și cînd în cele de preferință judecata mea este și ea obiectivă, adică nu are vre-un interes personal de excepție în comparație cu judecata normală a celorlalți oameni? Dece să le zic evaluări de realitate, cînd și în cele preferențiale se manifestă o realitate, — în cazul citat, realitatea satisfacției sufletesti în fața operei lui Michel Angelo? Deasemenea, ideia și termenul de preferință întrebuițate rareori și nesistematic la alții, la mine se fixează pentru un uzaj continuu și coordonat înăuntrul unei concepții.

A II a observație. Dupăce am arătat ce voiu înțelege prin evaluare: stabilirea unui raport de preferință, pentru a ajunge în

mod limpede și temeinic să arăt ce înțeleg prin evaluarea estetică, rămîne să explic
ce se numește estetic?

III

Unii esteticieni mistici, fie din cauză de ignoranță, sau din insuficiență de analiză, sau din comoditate, sau din complicarea exagerată a chestiunii, au generalizat grăbiți propriul caz și au declarat de zadarnică încercarea de definire a ceiace este estetic: ceva așa de vag, de schimbător, de fugitiv și de infinit. Veți vedea, prietene, dacă impresia estetică este sau nu determinabilă, și eu voi susține că e tot așa de determinabilă cași alte categorii sufletești despre care zicem că sînt destul de luminoase.

Permiteți-mi, deci, să lămuresc un cuvînt, prin cuvinte. Știu cît de mult urîți cuvintele, și cred și eu că limbajul fu la început pentruca oamenii să se înțeleagă între dinșii, dar că uneori se dezvoltă într'un așa chip, ca să se încurce din ce în ce mai mult. Îndeosebi în lucrările de filozofie ale unor specialiști este atîta vorbărie, încît un superficial ar crede că *toată* filozofia este mai la urmă o chestiune de terminologie pedantă, pentru a exprima cîteva banalități și cîteva bizarerii. Eu mai păstrez încă multă speranță, și de aceea voi arăta, fără permisiune

ce s'a numit estetic

și apoi ceiace voi numi astfel în seria de scrisori ce va urma. Să vedem metodic ce este estetic în *senzul popular, filologic, filozofic originar și filozofic în dezvoltarea istorică*.

După *senzul popular*, e ceiace vag se numește frumos, și inestetic e ceiace vag se numește urît. Nu mă voi opri la această determinare, pentrucă se poate merge mai departe decît vagul celor care numai întîmplător și fără multă pregătire se ocupă de estetică, și pentrucă în estetica mai cultă s'a cuprins de mult urîtul ca o direcție negativă a valorii estetice.

Este de ales poate *senzul filologic*? În limba elenă, cuvintele *aisthisis* și *aisthithicos*, de unde purcede termenul nostru modern însemnau senzație, percepție și sentiment. Astăzi cuprinsul termenului de estetică s'a dezvoltat și nu se mai lasă redus la exact ceiace era odinioară.

Este *senzul filozofic originar*? Baumgarten, cel care a fost nașul disciplinei noastre, cînd i-a dat numele de estetică, a înțeles o disciplină avînd ca fapt fundamental: *aisthita*, adică intuiția. Astăzi înțelesul noțiunii s'a schimbat mult și ar fi tot așa de arbitrar și de neutru să ne întoarcem la origina istorică, peccît ar fi la cea filologică.

Să ne oprim la *senzul filozofic în dezvoltarea istorică*? Și așume la care senz, căci el a variat mai cu fiecare filozof? Unii, al căror tip reprezentativ îl putem lua pe Guyau, au fost prea largi în definiția lor; alții, al căror tip reprezentativ poate fi

Kant, au fost prea înguști, după cum mi se pare. Guyau, oricât ar voi de părintește să-l apere Fouillée, a extins esteticul și în domeniul senzațiilor zise inferioare, până a afirma că savoirea unui pahar de lapte, băut pe vîrf de munte, dă impresia estetică a unei simfonii pastorale, ceiace e o comparație nostimă, dar neexactă, și până a confunda, un timp, esteticul cu utilul și cu morală solidaristă. Maestrul Kant, la bătrîneța obosită și cu prejudecăți a unui anumit sistem, ne-a lăsat moștenire o definiție alambicată, obscură și imposibilă, care totuși a aflat și va mai afla partizani, mai mult sau mai puțin sinceri, printre amatorii de complicații inutile, de obscurități necesare și de paradoxe cu pretenții de adevăr, bune de spăriet oamenii inteligenți, dar fără pregătire suficientă și curaj. Iată ce se numește frumos și sublim, adică estetic, după Kant. Incrunțați, de curiozitate, sprincenele și cetiți magica formulă: este obiectul unei satisfacții dezinteresate, este o finalitate fără de scop, și se cunoaște fără de concept, ca obiect al unei satisfacții imediate, universale și necesare. Și vă întreb acum, pe d-tră care n'aveți grija lui Kant de a găsi și în judecata estetică, elemente apriorice ca în cele două critici anterioare, ați format vre-o judecată estetică așa ca să-i puteți acorda dreptul la universalitate și la necesitate, cînd știți că se întemeiază doară pe sentimentul neuniversal și ne necesar? Ați putea să-i acordați un astfel de drept, chiar de ați face apel la argumentele lui Kant, deci chiar dacă v'ați teme de ridicolul a pretinde că o judecată de frumos să nu trebuiască să fie admisă de toți oamenii, chiar dacă ați admite că condițiunile subiective ale cunoașterii în general ar fi universale și necesare și că ele ar influența sentimentele estetice, însăși chiar dacă ați accepta că predicatul judecății estetice ar fi un concept indeterminabil, și că sentimentul s'ar întemeia pe el, pe conceptul a ceiace ar putea să fie considerat ca substrat suprasenzibil al umanității? Puteți, pentru astfel de iluzorii argumente, să renunțați la experiența d-tră de variabilitate a judecăților estetice? Ați legat vre-o judecată estetică al cărei predicat să fie fără de concept, chiar cînd obiectul nu este o muzică pură? Dimpotrivă, nu puteți foarte bine face judecăți estetice avînd în acelaș timp conceptul clar și distinct al predicatului, cum ar zice Descartes? Apoi, ați avut vreodată vre-o judecată estetică, despre care să se poată afirma serios că este o finalitate fără de scop, dar vedeți: nu cu un scop indeterminat, ci pur și simplu fără de scop, — pretenție ce însuși Kant a uitat-o vorbind de om ca ideal estetic? Și cînd fiecare finalitate presupune un scop, nu este un paradox a vorbi despre o finalitate fără de scop? Și însăși, da a admiteți, cum pretinde Kant, că judecata precede sentimentul estetic, pentru a împrumuta judecății estetice universalitate și necesitate, spuneți-mi dacă ați avut acea miraculoasă judecată estetică, despre a cărei satisfacție să se poată zice că e imediată, cînd ea vine doară după judecată? Maestrul Kant și de data aceasta exprimă impropriu ceiace gîndește și gîndește neadecvat

esteticul, cu care relativ puțin s'a ocupat în viața lui. Se înțelege acuma pentru ce profundul analist Basch a scris despre "le tour de passe-passe" a puternicului, vastului și îndărătnicului filozof al nordului cu ceață? Concepția lui Kant este așa de strînsă, imposibilă, că deci nimic este ce nu poate intra de fapt în conținutul ei.

Observație. Și să nu uit. Dacă termenul de estetic este așa de greu de interpretat, de ce să nu alegem în locul său, un altul; de exemplu cel de criticism, ca unii Engleji, sau de calologie, ca Rosmini? Și de ce nu un alt cuvînt? Schimbarea ar fi inutilă, fiindcă termenul de criticism, după cum se vede lesne, e prea larg pentru domeniul estetic; cel de calologie se referă, propriu vorbind, numai la frumos, deci numai la o parte a esteticului; înșfîșit un alt cuvînt nou ar întîmpina opoziția cuvîntului de estetic întrebuițat deja, cu o largă circulație, durată și vitalitate, și ar trebui să se deformeze la rîndul său, ca orice alt cuvînt, după o lungă întrebuițare în societate.

Deoarece definiția populară mi s'a părut strîmă și vagă, cea filologică și cea filozofică originară, învechite pentru dezvoltarea ce o are astăzi sensul de estetic, și definițiile filozofice în dezvoltarea istorică prea largi sau prea înguste,—firesc a fost să încerc la rîndul meu o nouă definiție.

Ce înțeleg prin estetic?

Fiindcă obiectul, esteticul, există sub o formă mai mult sau mai puțin vagă în critica de artă estetică, în teoria estetică, în înțelegerea tradițională și actuală a publicului larg, sarcina mea nu este desigur de a inventa, ci de a prinde obiectul, a-l preciza, a-l rețușa, a-l formula și a îndreptăți formula.

Eu susțin că *esteticul este o impresiune cu scop sau cvaziscop, că acest scop sau cvaziscop nu e, în special, de cunoaștere, nici de voință, nici corporal, că e în special sentimental ajungîndu-și aproape sie însuși, că sentimentul e mai mult plăcut, și că plăcerea e spiritualizată mai mult sau mai puțin.*

Să vedem cum se detailează și lămurește această schiță de definiție socială, deocamdată înfoiată.

Ce înseamnă că esteticul este o impresiune cu scop sau cvaziscop?

Esteticul, pe lângă idee, este ceva concret înainte de toate: o impresie. Impresia este mai rareori și într'o mai mică măsură cu un scop conștient de a fi estetică; de cele mai multe ori este inconștientă de un astfel de scop, dar urmează oarecum un tipar de finalitate estetică, un cvaziscop.

Să luăm două exemple:

Dacă într'o dimineață intru în grădina Copoului, și îmi împun cașicum ași merge într'un muzeu, să primesc impresiuni

estetice, și dacă văd într-o alee un om acoperit de păsărele, pe cap, pe umeri, pe brațe și pe încălțăminte, așteptînd fărîmiturile de pîne, sînt cuprins de o duioasă emoțiune estetică, de o impresie după un plan preparat. Impresia estetică a fost acum realizarea unui scop estetic conștient.

Și dacă altădată, intrînd în grădină cu totul alte gînduri, mă opresc totuși dintr'odată uimit în fața unui teiu cu crengile înflorite și lăsate pînă în pămînt, subț frunzișul mort, așa că reprezintă întoarcerea eternă a vieții la pămîntul de unde a eșit; impresia estetică s'a produs fără să-mi fi impus un scop estetic. Am procedat de data aceasta oarecum după un scop estetic in-conștient mie, după un cvaziscop.

Ce înseamnă că scopul sau cvaziscopul nu este de cunoaștere, în special?

După concepția socială pe care vrem să o prindem și interpretăm, esteticul nu are de scop în primul loc cunoașterea. Deaceia cînd, eșindu-se din consistența socială a noțiunii de estetic, s'a zis, *de pildă*, că scopul impresiunii estetice este de a da *senzații*, sau *intuiții*, sau *intuiția vagă a perfecțiunii*, sau *cunoștinți asupra obiectului de impresie*, sau *iluziunea realității*, sau *aparența contemplativă*, sau *Einfühlung-ul*, sau *cunoștința tipică*, sau *autoiluziunea conștientă*, s'a trecut în arbitrarul individual, și s'a confundat scopul receptării estetice cu acel al activității conositive.

Unii au zis că scopul estetic ar fi de a produce *senzații*. În special s'a atras atenția asupra senzațiilor așa numite superioare: de văz și de auz, care fiind destul de îndepărtate de trebuințele vieții, și eu cred tocmai pentru că sînt mai dezvoltate de trebuințele umane, sînt mai complicate, mai fine, mai sonore în organism, și ca urmare mai analitice și mai sintetice, puțînd da naștere la forme, prin succesiuni și coexistențe. Sau s'a așezat scopul în producerea de senzații nouă, fie din cele zise superioare, fie din senzațiile de gust: ca simfonii de lichioruri, fie din cele de odorat: ca game de parfumuri, fie din cele de pipăit, de mișcare, sau organice, de pildă. S'a zis chiar că ar exista o senzație estetică specială, cu un organ corespunzător. În ce mă privește, toate senzațiile ce intră în compoziția impresiunii estetice, îmi apar de categorii cunoscute și studiul aprofundat al organismului uman nu ne-a descoperit nici un organ de senzații estetice speciale și nici speranță nu este. Conștiința socială a esteticului nu va suferi din această bănuială himerică nici o atingere. Laurilla în comunicarea făcută la congresul de estetică și de știință generală a artei, din 1914, s'a declarat tot pentru senzație și anume pentru a percepțiunea senzației. A susținut că senzația formează impresia estetică prin fuzionarea (*Verschmelzung* zice Laurilla, Karl Groos zicea *Verwachsung* și *Verwebung*) cu reprezentării de semnificație. Superioare sau inferioare, aperate sau nu, vechi sau nouă, dacă cercetăm ceiace e mai re-

zistent în concepția socială a noțiunii de estetic, nu vom afla puse senzațiile ca elemente hotărâtoare.

Alții au dat ca scop impresiei estetice: *intuiția*. De pildă, s'a atribuit impresiei logice cîmpul gîndirii discursive, și celei estetice intuiția. Unii admitînd caracteristica de intuiție, au adăugat în ea totdeauna, în mod miraculos, origina expresiei. Alții deasemenea intuitiviști, au procedat riguros excluzînd din impresiunea estetică senzația de gust, de odorat și de pipăit, pentru că ele nu apar ca imagini și mai ales ca imagini exterioare „făcînd spectacol”, cum pot să producă sunetele și culorile. Dar noi știm că sînt imagini, cum de obicei sînt cele geometrice pentru un geometru, ce nu sînt estetice, și apoi chiar imagina estetică nu ea caracterizează socialmente scopul impresiei estetice.

Concepția socială exclude și leibnitzianismul, ce așează scopul în *intuiția vagă a perfecțiunii*. Căci cum să admită, cînd intuiția vagă a perfecțiunii a unei soluții științifice de pildă se poate deosebi așa de mult de ceiace simțim bunăoară în fața artei; cînd impresiunea estetică poate cuprinde și intuiția clară, savantă chiar a perfecțiunii sau a imperfecțiunii unui vers bunăoară, fără ca intuiția să fie aceea mai puțin caracteristică esteticește; și cînd impresiunea estetică poate cu egal titlu de caracteristică să cuprindă o intuiție vagă a imperfecțiunii unui vers bunăoară care sună rău, fără să putem preciza defectul lui? Scopul este socialmente, adică în modul cel mai puțin arbitrar în cazul nostru special, de căutat aiurea.

Sînt mulți printre oamenii profani, sau „de bună voință”, sau metafizicieni, care cer impresiei estetice sau macar „adevuratei” impresii estetice, *cunoștinți asupra obiectului de impresie*, fie empirice, fie metafizice, directe ori sub forma de sugestii. Făcînd la colegiul Wachtei din Iași o anchetă cu tema de sinceritate de a-mi raporta fiecare elev judecățile lui estetice asupra bisericii Trei Erarhilor, ceiace a predominat în răspunsurile lor au fost cunoștințele asupra bisericii. R. Müller-Treienfels împărțea judecățile existențiale în de ajutor estetic și în pur intelectuale; după sugestia căruia am împărțit judecățile anchetei în de ajutor estetic îndepărtat și în de ajutor estetic apropiat. În prima categorie, formînd o atmosferă istorică obiectului, mi-au raportat legenda primei fundații a bisericii de către meșteșugari rătăciți în Moldova din armatele suedeze ale lui Carol al XII-lea; mi-au descris legenda reconstruirii ei de arhitectul armean Enachi Constantinopoliteanul, care ar fi lucrat 50 de ani, cu 80 de meșteri, și ar fi fost ucis ca să nu mai clădească o alta tot așa de mindră; apoi sinodul întregii biserici ortodoxe ținut aicea în 1642; și rugăciunile făcute aicea în 1711. În a doua categorie de ajutor estetic apropiat mi-au scris despre unirea în ea a cîtorva elemente disparate de stil ogival, bizantin, oriental și de renaștere germanică; apoi despre forma de cruce a bisericii și bazele stelate ale turnurilor, despre svelteța corpului bisericii și contraforturile drept caracteristice ale stilului românesc din Moldova,

și despre pașișele ei în bisericile dela Cetățuia și dela Tîrgoviștea. Deasemenea în cursul istoriei nu de rare ori s'a zis de cătră metafizicieni că scopul impresiei estetice ar fi de a ne pune în contact direct sau indirect cu tainele lumii. Din punct de vedere metafizic aceasta este una din multele ipoteze discutabile; dar empiricește s'ar putea explica această atribuire printr'o iluzie. Sentimentul care, după concepția socială, nu lipsește niciodată din impresia estetică, produce o tulburare, o eșire din obișnuit, și poate lua aspectul unei cunoașteri tainice. Cînd sentimentul e profund, iluziunea de a crede, prin transmisiune, profundă și cunoașterea este și mai lesnicioasă. Cunoașterea în pasajul estetic nu este cea mai profundă, căci nu urmărește adevărul și adeseori îngăduie falșul. Dar conștiința socială, care printr'un travaliu colectiv a produs și a întrezărit un domeniu distinct pentru impresia estetică, nu pune ca scop al ei nici cunoașterea empirică, nici cea metafizică, nici cea directă, nici indirectă.

Un grup de gînditori ziși naturaliști consideră ca scop al impresiei estetice *iluzia realității*, adică iluziunea identității dintre expresiunea realității sau a fantăziei cu realitatea însăși. În afară că această concepție eșă din cercul comun social al noțiunii de impresie estetică; iluziunea realității, chiar ca mijloc de producere a impresiei, nu poate fi exclusivă. Din punctul de vedere al mijlocului, ea mi se pare a păcătuji de o triplă eroare. Prima este că, după dînsa, ar trebui exclusă natura din domeniul estetic, fiindcă nu-i exprimată, ci se prezintă direct. A doua eroare este dificultatea în care o pune obiectele de artă precum sint de arhitectură, de muzică pură, de pictură pură, de sculptură pură, de artă decorativă pură, de sculptură, poezie și dans pure, unde partea de imitație a naturii sau impresia de natural se adăugă la alta de creație și de artificial tot așa de apreciate de unii, dacă nu și mai mult, din punctul de vedere estetic. A treia eroare e că și iluzia ce ne produce natura, îndepărtîndu-ne dela dînsa, poate fi un mijloc de producere a impresiei estetice. Cînd, într'un moment de distracție, culcat pe cîmpia Bahului, am crezut că văd un zbor de cruci, părăsind cimitirul Sf. Vasile și îndreptîndu-se spre orașul azurat de sară al Iașului, pecînd nu era decît un stol de cocoare. n'am avut prin îndepărtarea dela natură, înloc de apropierea de dînsa, o impresie estetică dantescă, chiar după ce am recunoscut iluzia?

Unii s'au pronunțat pentru *aparența contemplativă* ca scop al impresiei estetice. Cei care bunăoară asistă la o piesă de teatru nu trebuiesc să iee prea în serios ceia ce se petrece pe scenă, ci să caute plăcerea în aparență. Omul detreabă dela galerie care vîzînd în actul al V-lea, scena II-a, din Othello, că Maurul intră descompus de gelozie și mînat de furia crimei, în camera unde dormea presupusa vinovată Desdemona, a strigat din toată inima „Desdemona fugi, că vrea să te omoare Othello“, nu s'a comportat estetic cu obiectul. Teoria aparentistă, ca să o numesc astfel,³ este arbitrară prin importanța exagerată ce o dă elemen-

tului conocitif de aparență, cînd în alte cazuri, ca în fața naturii, pot intra și elemente de cunoaștere reală, însă și într'un caz și în altul nu ca scop.

Teoria foarte răspîndită a „*Einfühlung*-ului“, la începutul secolului al XX-lea, pretinde că scopul impresiei estetice ar fi dispariția aproape completă a conștiinței discriminatoare de subiect și de obiect, identificarea mai mult sau mai puțin sentimentală cu obiectul. Dacă, de pildă, mă aflu în fața unui sfînx egiptean și dacă încerc impresia estetică, perd eul meu, aproape în întregime, devin cit se poate mai mult sfînx: eu sînt în granit, eu sînt acela care rămînînd nemișcat pe cele patru labe cu ghiare, privește misterios deșertul timpului și al spațiului. Poate să pară curios că o asemenea teorie arbitrară a trebui să aștepte criticile lui Meumann și a urmașilor săi, ca să se vadă că unificarea subiectului cu obiectul nu se produc uneori în impresia estetică, de pildă cînd cu toată admirația păstrăm clar conștiința de a fi exteriori, liberi și întrucîtva reci noi înșine, și că unificarea se poate produce și în alte impresii, ca în cele morale, nu numai estetice.

O teorie curentă și foarte veche este aceea care pune scopul în *cunoașterea tipică*. După această teorie simplistă, Othello, de pildă, n'ar fi un oarecare Maur gelos, sămănînd desigur cu toți geloșii, dar și deosebindu-se de fiecare; ci ar fi gelosul în general, prototipul tuturor geloșilor. Ceiace mi se pare adevărat, e că *de multe ori* atențiunea sentimentală, ce se acordă obiectului, atrage asupra lui o importanță deosebită și adună imagini asemănătoare subiectului contemplat, devenit relativ un tip; dar nu acesta e scopul impresiei, din punctul de vedere cel mai obiectiv, care este cel social. Cînd nu poate fi primită forma atenuată, se înțelege cum e de privit vre-o variantă metafizică a ei, ca aceea că în impresia estetică subiectul ar deveni nimic mai puțin decît chiar un pur subiect de cunoaștere, iar obiectul s'ar fermeca într'un prototip platonice. Aceasta-i o poveste de acompaniat cu ghitara.

Nici teoria *autoiluziunii conștiente* nu mi se pare mai puțin arbitrară. Cînd în niște pete de culoare pe o pînză văd o pădure luminoasă, sănătoasă, oglindindu-se nemișcat până în fundul unui iaz, am făcut negreșit uz, cu voia mea, de iluziune; dar cînd un străin, dacă ar contempla bătrînul teiu zis al lui Eminescu, din grădina Copoului, spuneți-mi, nu-l poate el admira fără de nici o autoiluziune conștientă, ci simplu ca pe-un mare teiu bătrîn, cu ramurile aplecate sub povara vremii? Are el numaidecît nevoie să-și închipue sub teiu, așezată pe bancă, umbra shakesperiană a lui Eminescu și teiul ținînd adăpost înflorit genului său fără noroc? Autoiluziune conștientă sau nu, dacă este să ne adresăm la ceiace există, la ceiace e mai conștient din cercetările societății, nu putem să admitem un astfel de scop conocitif. Esteticul este aiurea.

„Simple artiste, je veux admirer sans connaître“.

În același timp, nu e mai puțin adevărat că elementele de cunoaștere, printre care am dat câteva exemple, ca senzații, intuiții, intuiția vagă a perfecțiunii, cunoștinți asupra obiectului de impresie, iluziunea realității, aparența contemplativă, Einfühlung-ul, cunoștința tipică, sau autoiluziunea conștientă, intră în compoziția impresiei estetice, însă ca mijloc, ca scop incidental pasager și solubil în masa estetică, ca scop secundar, solubil și el și ca efect solubil deasemenea. Diferențierea, este de adăugat, că e pur descriptivă; nu-i pentru a le pune în inferioritate față de elementul de scop estetic.

Ce înseamnă că scopul sau cvaziscopul nu este de voință, în special?

Scumpe prietene, permiteți-mi să vă povestesc un mic dialog caracteristic pentru problema noastră. În el am văzut realizată într'un chip saiant atitudinea de voință, în comparație cu cea estetică.

Într'o dupăamează am mers, în tovărășia unui tolstoist iconoclast, în împrejurimile Iașului, pe dealul mănăstirii Cetățuța. Abia ajunserăm pe înălțime, când veni din mănăstire un călugăr. După ce ne-am culcat tustrei pe iarbă, cum călugărul și cu mine admiram panorama erusalemică a Iașului, iconoclastul nu păru de loc încântat de ceia ce vedeam noi, și înturnându-se către călugăr, i se adreșă cam violent.

— Iaca, eu nu înțeleg pentruce admirați atita priveliștea asta. Mă uit în vale și văd biserici lângă biserici, și gândesc cită muncă s'a păraduit, iaca Trei Erarii cum strălucesc de parcă ar fi de aur. Ce gust nesocotit la întemeetorul Vasile Lupu să se iee la întrecere cu luxul împăraților bizantini, și ce gust la restauratorul rege Carol, când cu banii aceștia ar fi putut să clădească școli, aziluri și spitale.

— Uite ce, zise călugărul mihnit și ridicînd degetul arătător în sus, multe omul nu știe și mai multe încă nu înțelege. Pentruce s'a înalțat biserica, „sfînta rugă“, cum zice pe inscripție? Apoi, doară pentruca omul să aibă un locușor de închinăciune, și ca să gîndească la cel de sus, și pentru învățatura și mîntuirea noroadelor, și pentru mindria țării și a poporului, și pentru sfînta biserică și...

— Ian uite, domnule, îl intrerupse, dar nu-i apostolul Pavel care a scris Atenienilor că D-zeu nu locuește în temple zidite de mîni omenești, și nu-i sfîntul Origen acela care a învățat că tot spiritul drept este un altar și că de alt altar nevoe n'are, și nu-i Minucius Felix care ne-a recomandat să nu închidem pe cel fără margeni într'un mic adăpost, și n'a fost sfîntul Epifanius din Cipru acel care, intrînd într'o biserică din Palestina, a sfî-

șiat vâlul purtînd chipul Domnului și a dojenit zicînd că ar fi fost mai bine să fi făcut din el un veșmînt pentru săraci?

Și călugărul, cu barba tremurînd, se ridică, mestecă un „pune Doamne pază gurii mele” și pleacă scurt dintre noi.

Discuția torențială a lovit, una de cealaltă, două voinți de voință: o îndrumare spre binele material și cultural, și o îndrumare spre binele moral, religios și patriotic. Scopul cu care s'au prezentat în fața operei de artă a Trei Erarhilor, fu unul de voință, adică unul nespecific impresiei estetice. Ceiace resimt acuma, păstrează ceva din discuțiunea celor două spirite voințare, dar sînt abia străbătut ca de o auzie de utilitate și de inutilitate; și ceiace e mai limpede în mișcarea mea psihică, este direcțiunea, sistematizarea, atitudinea estetică. Pe cînd priveam Trei Erarii, mă simțeam luat, sistematizarea estetică a mișcării șufletești curgea spontan aproape asemenea a ceiace zicea Platon în „Ion”, că mulțimea este magnetizată de poet, prin opera lui poetică, în mod inconștient. După sfîșitul discuțiunii, am trebuit să intervin spre a îndepărta apariția intereselor economice, culturale, religioase, morale și patriotice, și acuma contemplînd imaginea Trei Erarhilor, totul ce poartă semnul voinții cu privire la imaginea din depozitele rembrandiane ale sufletului, ca să zic așa, formează o acțiune obscură. Cînd formațiunile practice ale voinții nu acționează împlinzite, îndepărtate, ci apar ca atare în conștiință, atunci nu avem impresie estetică. Voința intră ca mijloc al receptării; poate fi scop principal, dar incidental și perzîndu-se în masa estetică, sau scop secundar solubil deasemenea, cînd de pildă în afara de impresia estetică, Coșbuc a urmărit încă în „Noi vrem pămînt” scopul secundar de a deștepta conștiințele țărănești, a oamenilor drești, și frica și remușcarea exploatorilor; sau poate fi efect neprevăzut și convertibil esteticeste la rîndul lui, ca acela de a provoca înclinația la așa zisul desfrîu, în Decameron, efect foarte probabil neprevăzut de Boccaccio. Bine înțeles că făcînd diferențierea, n'am gîndit la o inferiorizare a voinței.

Ce înseamnă că scopul sau cvazisconul nu este corporal, în special?

Vreau să spun, că de pildă sculptorul Pigmalion, dacă, cum spune legenda, se va fi înamorat cu tot seriosul și sexual de statuia feminină ce crease, nu e de pretins că avea față de ea o atitudine estetică. Faptele vieții mai corporale au ecourile lor în receptarea estetică, însă nu sînt, după ideia socială a esteticului, care dau tonul. Sexualitatea umană, obsesiune a întregii noastre vieți, se înalță până la înflorirea estetică, multiplă, variată, mai mult sau mai puțin transformată, mai inactivă, ca mijloc, ca scop principal dar incidental, ca scop secundar, solubile în masa estetică, sau ca efect neurmărit, solubil și el în masa estetică. Răpet că diferențierea esteticului nu e pentru a-l avantaja.

Ce înseamnă că scopul sau cvazisconul este în special sentimental, ajungîndu-și aproape sie însuși?

În impresiunea estetică receptorul se predispune ori măcar se lasă sentimental. căci, pare-mi-se a vedea în concepția socială a esteticului, că scopul sentimental trebuie să predominie și să convertească esteticește toate elementele eterogene ale impresiei. Dacă rolul sentimentului este important, totuși el nu exclude celelalte elemente necesare producerii sentimentelor: elementele de cunoaștere, de tenziune psihică, adică de voință și corporale. Cei care este de observat, e că-i tot așa de necesar ca determinările aduse de acestea să se ștergă puțin, pentruca să dea posibilitatea sentimentului să-și ajungă sie însuși aproape. Estetul nu dă prea multă atențiune intereselor de natură conșcitivă, volitivă și corporală; el le atinge repede, vag, indirect, în cei care au de actualitate reală, de posibilitate, de actualitate imaginativă sau de amintire, așa ca să fie aproape în întregime absorbit de scopul estetic al impresiei. Estetul întrucît e pur estetic, nu va chestiona biologul despre posibilitatea ca în „Petrușca”, baletul lui Stravinsky, un șarlatan de iarmaroc să însufle, cu trei sunete de flaut, geniul muzical unei paiațe; nu va întreba popa despre moralitatea lui „Moș Nichifor Coțcaful”, nici pe agentul sanitar despre igiena poemei „Mortua est”. Teoreticienii cerbicoși ai artei pentru artă, au înțeles bineșor că esteticul este o categorie diferită de cele politice, morale, sexuale, științifice, religioase, bunăoară; dar au mers prea departe, n'au văzut suficient strînsa legătură tainică a categoriei estetice cu celelalte, și au exagerat că esteticul ar fi chiar scop în sine. Hennequin vedea ceva mai bine cînd nu punea emoțiunile estetice alături de celelalte așa zise ordinare, ci susține că orice emoție devine estetică, dacă devine inactivă. Eu nu vorbesc ca Hennequin numai de emoții estetice, dar în general de sentimente, adică de dispoziții, emoții și pasiuni estetice, și susține că orice interes conșcitiv, volitiv, corporal, de sentiment anestetic, devine un izvor de sentiment estetic, nu numai dacă sentimentul acesta e inactiv, cum pretindea Hennequin, ci dacă interesul conșcitiv, volitiv, corporal, sentimental, anestetic, este diminuat la un așa grad încît reprezintă *aproape* un „terminus” satisfăcînd, oprînd aproape sufletul de a trece mai departe spre alt scop. Sentimentul de orice fel poate deasemenea să fie, după schema ce am expus deja, mijloc, scop principal dar incidental, scop secundar sau efect. În toate cazurile, impresia va fi întru atîta estetică întrucît sentimentele acestea vor fi convertibile esteticește. Diferențierea, iarăși, nu am făcut-o spre a stabili o superioritate.

Observație: sentimentul estetic și „reproducerea de sentiment”.

Ascultînd la teatru pe Cațavencu perorîndu-și discursul de un „democratism” șiret și prost, și avînd un sentiment estetic, caracterul acestui sentiment ar fi, după unii, o reproducere a sentimentelor de comic și de desgust pe care le-am avut înainte, nu la teatru, ci în săli de întrunire publică reală. Dacă nu mă înșel, pentruca „reviviscenta sentimentului” să poată fi scopul

impresiei estetice, ar trebui, după logica noastră simplă, să existe mai întâiu. Sînt unii care, ca Ribot, le admit însă numai la unii oameni, pe bază de îndoelnice anchete încă, și sînt psihologi merițoși, ca Meumann, care le neagă existența pur și simplu. Despre „sentimentele memoriale” este infinit de dificil a se exprima serios, și eu înclin spre tăgăduirea existenței lor, din două motive. Întăiul motiv este, că pecînd imaginile memoriale, știm că sînt memoriale, cînd apar în conștiință deși obiectele ce reprezintă sînt absente; sentimentele par totdeauna să fieacompaniate de corespondențele lor somatice, așa că ceiace unora li apare ca „reproduceri de sentimente”, nu se poate dovedi că nu sînt de fapt niște simple sentimente foarte asemănătoare celor de dinainte. Al doilea motiv este o ipoteză metafizică, ce am înghebat, deocamdată, cu titlu provizor. Ași crede că sentimentul ar fi cea mai pură descendență a unui duh primitiv, mai rigid în natura sa originală, pecînd cunoașterea ar fi o adaptare a duhului la materia mai reversibilă.

Ce înseamnă că scopul sau cvaziscopul este un sentiment mai mult plăcut ?

Perversul care s'ar prezenta în fața unei opere sau în fața naturii pentru a suferi pur și simplu, pentru a se sinucide mai mult sau mai puțin, acela n'ar avea sentimente estetice; natura impresiei estetice este mai optimistă și cu ea omul se întrece pe sine. Desigur durerea nu lipsește, ea revărsă aicea ca și aiurea binefacerile, așa zice apele ei egiptene, și apare, prin unul din miracolele naturii, ce permite producerea unui lucru prin contrarul său, ca producătoare de plăcere estetică. Estetul caută plăcerea, fie și aceia delicioasă a lacrimilor. Durerea prin contrast cu starea de imposibilitate sau de plăcere obișnuită, excită viața și deci plăcerea; prin contrastul cu plăcerea ce urmează, tot așa de lesne se poate observa de oricine, că face plăcerea mai mare; pentru a evita efectele vătămătoare ale durerii inevitabile, omul se vaccinează cu ea, după expresia lui C. Bos; și însfîrșit, suferînd, omul în genere e astfel, încît se simte mai mare, mai nobil, mai pur, mai admirat, mai ertat, pe scurt superior lui însuși. Disonanța muzicală este ceva despre care aproape toți oamenii spun că ar fi dezagreabil în ea însăși, și cu toate acestea unii din ei se desfată cînd o întîmpină în Igor Stravinsky sau în Enescu. Publicurile muzicale devin din ce în ce mai favorabile disonanțelor, „condiment al senzației”, cum le numea Bouquier, și întîrzie totuși să priceapă esteticul oricărui sunet „muzical” sau zgomot, cum au atras atenția foarte drept futuriștii. Durerea poate fi mijloc, scop principal și incidental, scop secundar și efect; în toate cazurile însă estetizată în masa impresiei. Să mai spun că diferențierea n'am făcut-o în vederea vreunei superiorizări a plăcerii față de durere ?

Ce înseamnă că plăcerea e spiritualizată mai mult sau mai puțin ?

Însamănă că impresiunile prea corporale nu pot fi, după consensul social întrevăzut de mine, calificate de estetice. Împăratul Vitellius nu era doară un estef, pentrucă se chinuia de grija limbilor de canar și Mesalina nu se istovea în plăceri estetice, — fără a voi să spun prin aceasta că erau mai rele. Eu nu văd utilitatea acelor care s'au avîntat în ipoteze, descifrînd închipuite raționamente obscure în sentimentul senzorial, pentru a-l spiritualiza gratis și a-l ridica la planul estetic. În plăcerea prea corporală, sentimentul este de nivel senzorial, indiferent dacă va fi interpretat ca timbru al oricărei senzații, sau ca o senzație specială, după teoria senzaționalistă a sentimentului. Nu cer cine știe ce academism spiritual; un mic semn: o predispoziție spre spiritualitate și un început de iluminare a plăcerii prin, de pildă, reprezentării, imagini memoriale, asociații, raporturi de judecată, elemente mai mult sau mai puțin vagi. Natură vecină senzației, sentimentul poate să aibă dela începutul receptării, și acolo: la un sentiment corporal cu o direcție spiritualistă și elemente spiritualiste puține și vagi termină în orice caz, oricît de intelectual ar fi fost înainte. Plăcerile prea corporale, estetizate, participă legitim la impresia estetică, fie ca mijloc de pildă la versul liber cînd se conformează ritmului trupesc al conținutului poetic; ca scop principal și incidental, sau ca scop secundar, sau ca efect. Diferențiînd, n'am avut intenția de superiorizare estetică.

I *Observație* — intenție și realizare estetică.

O întrebare dacă s'ar pune: ce fel de impresie estetică ar mai fi aceia unde scopul sau evaziscopul estetic nu s'ar realiza? Ași răspunde simplu: o impresie estetică nereușită.

II *Observație*: esteticul și jocul.

Impresia estetică este un joc sau nu? Nu mi se pare dificil de constatat faptul; că totdeauna impresia estetică fiind făcută pentru plăcere și apoi avînd, uneori, sau alteori numai în unele elemente, lipsa de gravitate spre exemplu, între altele, intră în rîndul jocurilor adevărate. Alteori sau numai în unele părți, de pildă într'o epopee ca Marcu Kralievici, controlați și veți vedea că gravitatea, complexitatea, elevarea spirituală, sublimul, valoarea inspirației, sînt printre motivele ce ne silesc a admite că în impresia estetică în general este ceva care întrece jocul funcțiunilor receptive ale omului.

III *Observație*: fondul și forma.

În considerația estetică, unii admit numai fondul, alții numai forma, iar o a treia categorie fondul și forma laolaltă. Primii, cum sînt criticii estetici de nuanță practică, bunăoară șovinistă, socialistă, religioasă; ai doilea, cu mai multă autoritate estetică, de oarece punctul de vedere formal dă o mai mare posibilitate de iluzie, sînt bunăoară criticii așa inexact zisei „artă pentru artă”; ai treilea sînt spirite mai adînci sau bunăoară, printre alții, fricoșii conciliatori. Centrul dezbaterii îl formează

formaliștii, ale căror mai principale argumente sînt următoarele două : întâiu pe cînd fondul s'ar reduce complect la elemente cunoscute, ca morale, sexuale, politice ; forma, precum sonoritatea, culoarea, desemnul, modelatul, nu s'ar putea reduce la elemente cunoscute ca neestetice, dar ar forma ceva nou, care ar putea fi numit specific estetic ; al doilea, fondul prin interesele deosebite ce le deșteaptă duce la evaluări deosebite, pe cînd forma, de parte foarte de interesele noastre, ar da posibilitate unor judecări universale și necesare. În ce mă privește, sînt hotărît pentru considerarea estetică laolaltă a fondului și a formei, însă pentru argumente deosebite de ale partizanilor acestei atitudini. După cum am arătat nu e adevărat că fondul s'ar reduce complect la elemente cunoscute ca neestetice, căci în impresia estetică, unde se transportă fondul cași forma dealmintrelea, toate elementele de orice natură ar fi fost înainte, se estetizează. Ceiace e drept, e că ținînd samă și de fond sau numai de fond, trebuințele noastre practice și intelectuale se afirmă mai facil, în loc de a fi reținute pe un plan mai întunecat al conștiinții lucrătoare, ceiace e necesar pentru a estetiza interesele. Deasemenea partea a doua, a primului punct formalist este neexactă, căci efectele produse de formă sînt numai în aparență ceva care să nu intereseze în general într-o altă considerație decît cea estetică. Puneți-vă o singură întrebare : forma de căldură, de contur, de sunet, de tact, organică, de mișcare, olfactică, de pildă, nu sugerează ea realizări corespunzătoare dorințelor noastre ? Sînt ele, aceste senzații, bunăoară cu totul străine interesului de sexualitate ? O observație mai profundă ar constata contrarul. Gîndiți-vă la ceiace povestea Rodin, că voind să modeleze un vas de Sèvres, nu găsea forma convenabilă, și că forma a găsit-o abia numai după ce desena un superb corp de femeie. De unde și inversul asociației, dela liniile, proporțiile și modelările vasului de Sèvres la corpul de femeie.

Ori poate își închipue cineva că Rodin a considerat trupul gol și viu ca un simplu castrat ? Relativ la al doilea punct formalist, că forma ar conduce la o evaluare estetică universală și necesară, pot răspunde că numai cine n'are destulă experiență de critică sau nu cunoaște istoria criticei de artă, ar putea să-l adopte. Sînt de pildă artiștii care consideră operele de artă în mod formal, aproape cu totul, și cu toate acestea ajung la rezultate evaluatoare diametralmente opuse asupra unei aceleiași forme, dovadă discuțiile asupra versului liber. Concluzia mea este că fondul în surdină și forma mai accentuată, deci obiectul întreg, pot fi supuse receptării estetice.

IV *Observație* : cine este subiect estetic ?

A vorbi asupra divinității, ca subiect estetic, e hazardat ; dar animalele și popoarele salbatice, între limitele unor anumite vrste și grade de sanătate, nu încearcă tranzițiuni de suflet es-

tetic? Psihologia de astăzi e departe de concepția carteziană a spiritului la dobitoace; și dacă sînt animale senzibile în timpul perioadei sexuale, de pildă, la culori, expresii, mișcări, ciripiri, ce au fost lesne găsite ca obiect estetic de oameni, după perioada sexuală, posibilitatea de discernămint ce nu lipsește animalelor și relaxarea intereselor practice, nu antrenează după ele pasagii de suflet estetic? Tranziții estetice rudimentare, nu putem refuza unor animale și cu atîta mai mult popoarelor zise în stare de natură, dar nu putem vorbi cu siguranță de o impresie estetică dezvoltată decît la omul civilizat.

V *Observație*: natura obiectului de impresie estetică.

Înainte de a putea comporta în diferite chipuri, și dintre toate numai unul este cel mai propriu: e acela pe care ni-l insinuiază intențiunea creatoare a obiectului. Dacă în fața unui obiect estetic luăm o atitudine străină și dacă sîntem destul de senzibili, ne resimțim ca de un fel de silnicie. Ea cere, și Lipps, unul dintre mulții care au observat acest fapt, zice „cu necesitate”, o considerație estetică. Chestiunea e acumă dacă în fața obiectelor de artă neestetice, precum case cu scop practic, fapte morale, lucrări pur științifice, putem lua atitudinea estetică? Și apoi în fața naturii, fie ea animală, vegetală sau inorganică? Sosisud la ideea de natură, printr'o logică tranzițiune, am întrerupt speculația și mi-am revărsat atenția în simțurile externe. Mă desfășuram asupra grădinii înconjurătoare, ce mă ținea cu farmecul ei întunecat și covârșea simțurile neîncăpătoare. Numai D-tră care aveți o dragoste neroniană pentru grădini, puteți să mă înțelegeți. Întinam, mi se părea, sfios și sufletu-mi se minuna la privire. Luna ardea sus și lumina-i nemișcată imbrăștase foi de aur pe cărări, plutea deasupra arborilor. Umbra neagră și adîncă aiurea în reflexe; o fosforescență electrică, departe subtrunzișuri. Respiram pătimaș și mireasma de salcîm mă îmbăta de dragoste și viață. Atîta tăcere... Mă opream, închideam ochii, ascultam atent și n'auzeam decît un susur fin ca o iluzie, ascultam mai bine și mi se părea că aud respirația prin somn a păsărelelor din cuiburi, neliniștea foilor și-a firelor de iarbă, din cînd în cînd deșteptarea puzderiilor de lighioane mărunte. Deodată pocnea un vreasc, apoi se întindea din nou tăcerea și misterul în umbră. Fericirea ce-mi inunda pieptul era fără de margini și rămîneam, cu pleoapele închise, într'o înmărmurire eternă. Mi se părea că sînt un tînăr faun, beat de must și de creațiune și rătăcit, din nesupunere, din turma străvechiului nostru Dionisos trac. Mi se părea ca priu contemplarea estetică intrasem în fluxul de creațiune al lumii, eram eu insumi creator. Și ce voiți? Să mă mai întreb dacă e posibilă o atitudine estetică în fața naturii, cînd o simțeam vie în mine pentru a nu știu cîtea oară? Pentru că adevărul ei așa de simplu n'a fost recunoscut de toți, să mă îndrept la argumentele neoplatonici-

enilor, la discipolii lor din evul mediu și din Renaștere, la Te-sauro, la Muratori, la cartezieni, la esteticienii engleji moderni, la Kant, la Herder, la școala romantică, să învîrt discuții cu Schleiermacher, cu Humbolt, cu Bratranek ori Vischer? Eu aveam în-tuiția caldă în mine și pentru existența ei n'aveam nevoie de nici o marfă cărturărească. Numai pentru o analiză a ei și pentru chestiunea dacă arta neestetică poate fi obiect de contemplare estetică, să reluăm chestiunea naturii.

În fața artei estetice, recepțiunea estetică este chemată de obiect; arta neestetică cere un alt fel de recepțiune decît cea estetică; natura nu cheamă recepțiunea estetică, pentru că ea pare indiferentă. Chemările, excluziunile și indiferențele apar în con-siderarea empirică a obiectelor; și cînd le luăm din punctul de vedere metafizic și finalist, ele se modifică întrucîtva. În arta es-tetică, intenția estetică poate să fie interpretată ca ceva superfi-cial și în locul ei să fie pusă, de pildă, o intenție morală, care mai profundă, invizibilă pentru ochii vulgari, ar fi realizată prin mijlocul intențiunii estetice aparente. Deasemenea, artei neeste-tice i s'ar putea atribui o intenție estetică ascunsă, subordonînd pe cea practică sau intelectuală. Deasemenea s'ar putea întreve-dea în natura indiferentă sau intenții estetice sau neestetice. Dacă luăm aceste grupuri, din punctul de vedere metafizic mecanicist, recepțiunea estetică este totdeauna indiferentă. Dar în cazurile considerației metafizice, cînd chemarea, eseluziunea și indiferența variază, recepțiunea estetică sau neestetică este lipsită de certi-tudine și nu-i așa de general umană; și de aceea, în urmare, voiu alege considerația empirică. În caz de impresie estetică față de arta estetică, obiectul este mai activ și receptorul mai pasiv; în caz de receptare estetică a artei neestetice și a naturii, obiec-tul este mai pasiv și receptorul mai activ, de-o activitate ce va-riază după rezistența obiectului la estetizare. De pildă, noaptea Copoului subț bolta iluzorie, imensă și iluminată poate fi mai facil estetizată, decît un obiect ce provoacă senzații gastrice de repulziune. Pentru estetizarea grădinii și-a nopții era de-ajuns un perde-vară ca mine; pentru estetizarea trivialităților e neșesar un suflet artistic de naturalist.

VI *Observație*: definiția esteticului.

Am susținut personal, că esteticul nu trebuie inventat după arbitrarul fiecărui estetician, de oarece el are o existență socială, deși mai mult sau mai puțin vagă, în critica de artă estetică, în înțelegerea tradițională și actuală a publicului larg. Am căutat să prind această existență socială a noțiunii de estetic, să apre-ciez, să o retușez, să o îndreptățesc și să o formulez. Iată for-mula unde m'am oprit: *esteticul este impresia al cărei scop sau cvaziscop este mai mult plăcerea spiritualizată, mai mult sau mai puțin, și ajungîndu-și aproape sie înseși.*

V

E lesne de observat că impresiunea estetică e corespunzătoare termenului de „jour”, și că dela dinsa trecem la ceia ce corespunde termenului de evaluare. În impresia estetică intră, componînd-o în parte, mai mult sau mai puțin, mai obscure sau mai clare, judecăți de evaluare estetică. După s'îrșitul recepțiunii, ea poate deveni obiect al unei operații mai intelectuale: evaluarea estetică. Am văzut ce se înțelege prin evaluare: stabilirea de raporturi de preferință; — așa că putem termina acum, că *evaluarea estetică este stabilirea de raporturi de preferință estetică*.

Gh. Savul

Scrisori din Paris

Bilanțul filozofiei franceze contemporane

Interesul articolului precedent era mai mult conservator. Se încerca să se arate în el fixitatea spiritului francez așa cum se oglindește în categoria cea mai invariabilă a unei societăți: moravurile. În adâncimile maselor populare evoluția e lentă. Spiritul de invenție e redus; imitația nivelatoare e atotputernică. Nu de acolo pornesc inițiativele de transformare, nici mișcarea către noi orizonturi. Moravurile oglindesc trecutul sau formula medie prin care a strălucit odată genul unei societăți. Deaceia genurile populare sînt clasice; Creangă e poate singurul clasic român. Cînd Barrès a putut spune că există „une vérités françaises”, un adevăr care e numai al Franței, a făcut aluzie desigur la adevărul popular, cristalizat, osificat, în forme specifice și definitive.

La suprafață însă, în clasele intelectuale, adevărul începe prin a fi general înalte de a fi național. Acolo e patria utopiei. De acolo pornesc îndrăznelile, de acolo pornesc credințele care nu sînt decît rămășaguri riscate asupra realității. Îmboldurile către schimbare și progres pornesc — cași „pari”-ul lui Pascal, prin a fi gratuite. Păstrează doar o slabă legătură cu mentalitatea națională și prin aceasta se apropie de gîndire care e a tuturor și a nimănu. În urmă, mulțimea imită și selectează. Astfel, fiecare intelectual e, intrucitva, un „trădător”. Lipsa de prejudecăți și absurdul curaj de a privi soarele cu ochii liberi îl face să treacă pe deasupra logicei sociale și adeseori deasupra celei biologice de conservare. Deaceia nu veți cunoaște niciodată psihologia sau caracterul specific al unui popor din studiul elitelor intelectuale, care, fatal, trebuie să rămie înstrănutate. În articolul trecut am încercat, schițînd cîteva moravuri franceze, să arăt *ce a fost* Franța. Azi, indicînd caracterele generale ale gîndirii franceze, voi încerca să arăt *ce va fi* Franța. În adevăr noutățile apar întăiu în cercuri restrinse sub formă de teorii, pentruca în urmă să se difuzeze în cercurile largi ale maselor sub formă de credințe ori de obiceiuri. Distanța dela teorie ori idee la credință ori obicei e direct proporțională cu distanța dela elită la mulțime. Celace cîțiva îndrăznesc să demonstreze timid azi, toți vor afirma-o ca o evidentă mine. Filozofia mecanistă a Renașterii, care a făcut posibilă știința contemporană, a dus pe Galileu pe rug. Azi determinismul cauzal a devenit o deprindere, o categorie mentală ca spațiul ori ca timpul.

Mentalitatea „prelogică“, relatată de Levy-Brühl, nu cunoaște cauzalitatea și explică relațiile dintre fenomene prin miracol. Încă și azi magia, descinteleze ori blestemele populare prezintă rudimente de gândire precauzală. În cea mai mare parte însă știința a devenit o conduită până și în masele populare. În cea mai simplă experiență a vieții de toate zilele, chiar omul lipsit de instrucțiune va presupune-o ori va aplica-o.

Astfel arătând caracteristicile actuale ale gândirii franceze contemporane, vom arăta implicit cum caracterul teritorial, specific, se alterează, indicând alte orizonturi.

Tradiția filozofică franceză se rezumă în două cuvinte: *raționalism* și *pozitivism*. Germania, reluând în filozofie, cu mai puțină claritate și artă, tradiția Greciei antice, căuta printr'un romanțism metafizic să exprime inteligibilitatea existenței într'o singură formulă unitară, să o explice printr'un singur element. După cum la cel vechi esența lumii era presupusă în apă, în foc ori în rațiune, romanțismul teuton o găsește în monadă, în nimeni, în eu ori în voință. Patria metafizicelor universaliste e Germania.

Pedealtăparte, caracteristica filozofiei engleze se așează tocmai la extremele opuse. Gândirea anglo-saxonă e departe de a fi complicată. Ea e pe înțelesul tuturor, se apropie de mentalitatea comună, de bunul simț popular, de experiența imediată a simțurilor. Speculațiile ei rămân pe pământ. Formula ei reprezentativă e empirismul și filozofia simțului comun. Tot ce nu face parte din acești doi poli, nu e național, e importat.

Gândirea franceză se așează oarecum între aceste două extreme. Nesățioasă de logică și claritate, ea admite raționalismul care știe să pue ordine în univers. Totuși îi cunoaște exagerările și limitele. Atunci, ca corectiv se încearcă să-l controleze prin experiență, prin datele unui pozitivism mecanic. Astfel o nevoie de conciliațiune medie, de împreunare cuminte, inspiră toată filozofia franceză dela Descartes până azi. Curajul metafizic, gustul pentru absolut, n'a mers aici niciodată până la consecințe absurde. Descartes știe să facă o prudentă repartiție între substanța întinsă, fizică, și între substanța gânditoare, între determinism și liber arbitru. Malebranche împinge spiritul de compromis până la un ocazionalism comod. Materialiștii secolului al XVIII-lea se opresc printr'un filistinism de gândire lesne de înțeles în acele timpuri, pe pragul ultimelor afirmațiuni. Nici unul din ei nu s'a ferit să rezerve o ușă deschisă spiritualismului. Pozitivistul Auguste Comte a terminat-o în religia „umanității“, iar Ch. Renouvier regretând în ultimele cărți celace a spus în primele.

Cu toate acestea, în genere și mai ales în secolul trecut raționalismul și pozitivismul rămâne preponderant. Dela A. Comte la Talen, Renan, Claude Bernard ori Pasteur, niciodată nu s'au cinstat imauri mai apoteotice științei. Nicăeri știința teoretică sub forma ei cea mai desăvârșită: matematica, n'a căpătat o mai mare strălucire. E caracteristic faptul că facultatea de matematici din Paris n'a putut fi întrecută de niciun centru universitar din lume. Formula algebrică e aceea care convine cel mai bine acestui popor de „raisonuri“. Ideea

lui lor filozofice matematizarea întregului univers, după cum în politică, prin ideologia jacobină a marelui revoluționar, voiau să matematizeze societatea. Astfel caracteristica dominantă a secolului trecut, în care debilitatea elegantă, mondenă, a unui Cousin, Jouffroy ori Caro a rămas așa de fără de influență, era înainte de toate raționalismul și mecanismul determinist. Cel din urmă a pătruns definitiv în filozofie. Mulți din filozofii contemporani sînt înainte de toate oameni de știință, specialiști: un Poincaré, un Milhaud, un Duhem, un Paul Tannery. Cu toată critica pe care o aduc științei, Bergson ori Boutroux își grupează, își inspiră argumentația după o metodă strict științifică. Primul e în curent cu toate progresele biologiei, cel din urmă exact informat asupra fizicii ori matematice.

Gîndirea contemporană își exercită critica deasupra rezultatelor pozitive.

Mal mult ca oricînd speculația modernă devine o filozofie a științelor.

Cu toată această unire între știință și filozofie, pozitivismul determinist ca și raționalismul au căpătat în ultimul timp puternice atacuri în sistemele cîtorva gînditori însemnați care au revoluționat toată osatura argumentației tradiționale. Gîndirea franceză încearcă să se desrobească de mlaștilor formelor îmbătrînite. În locul unui mecanicism rigid, o filozofie a libertății, a vieții debordante, spontane, se afirmă încet-încet. În locul regularității, contingenta și hazardul își afirmă drepturile.

Încă din a doua jumătate a secolului trecut, Renouvier arătase printr-o critică dizolvantă, că în funcțiunea de cunoaștere nimic nu e sigur. Conștiința nu e pasivă. Ea nu reproduce, ci din haosul elementelor ce-l prezintă percepția, ea trebuie să alegă. Aici intervine voința. Omul cunoaște și crede fiindcă vrea să cunoască și să creadă. Renouvier e gînditorul genial din care pornesc toate curentele moderne, voluntariste, pragmatiste ori discontinuiste. Se știe omagiul și recunoștința pe care, de altă ori, l-a adus-o W. James, considerîndu-l ca maestrul său. Cîțiva ani după dînsul, E. Boutroux într-o teză, aproape singura sa lucrare, coaptă și adîncită o viață, inspirîndu-se din principiul ireductibilității științelor una în alta, principiu indicat și de Aug. Comte în Clasificația științelor, arată că noțiunea de lege e incapabilă să închidă între părății ei rigizi toată spontaneitatea naturii. Fatal, științele mai complexe vor trebui să prezinte contingente sau coincidențe neașteptate prin care hazardul își afirmă existența.

Opera brillantă a lui Bergson continuă această tradiție. Inspirat de Guyau și de Nietzsche în panvitalismul său mistic, de Lachelier și Renouvier în idealismul său libertar, cași de evoluționismul lui Spencer, Bergson arată cît de sărac, cît de increment în nepuțința sa apare determinismul științific în fața pulsului de creație eternă a vieții, în fața infinitelor combinații pe care le poate împleti multiplicitatea elementelor naturii.

Pe același cale matematicienii H. Poincaré și E. Leroy demonstrează că la baza investigației științifice, adevărul e departe de a avea ultimul cuvînt. Comoditatea și utilitatea intervin, reglementînd, selectînd postulatele. L. Brunschwig în a sa „Les étapes de la pensée mathématique”, dă prețioase sugestii în același ordine de idei.

Un fizician, Meyerson, într-o lucrare rămasă de atunci clasică: *Identité et réalité* (1907) definește natura ca o *revoltă* a faptelor contra științei, ca o *rezistență* contra principiului de identitate, care, dăruit consecvent, ne duce la sofismele eleaților. Gaston Milhaud, în două opere puternice: *Les conditions et les limites de la certitude logique* și *Le rationnel*, susține că certitudinea logică sub forma de necesitate absolută nu se găsește decît în construcțiunile noastre mentale. E zadarnic de a aștepta ceva analog în experiență ori în fapte. Acolo variația și contradicția domnesc. În același ordine de idei, cu ceva mai multă înclinare către idealism, se poate menționa și remarcabila operă a lui O. Hamelin: *Essai sur les éléments principaux de la représentation*. Răpit din nenorocire prea de timpuriu filozofiei printr-o moarte prematură, Hamelin, care era deja o puternică autoritate, ar fi devenit un creator de curente și un șef de școală.

În general, aspirația către libertate, către specificitate, către nuanță și analiză, rezistența contra reducăiunilor la general, contra uniformizării mecanice, dau o caracteristică comună filozofiei franceze contemporane, caracteristică fecundă, pe baza căreia o logică, o morală, o estetică și o sociologie sînt de clădit.*

Cu un nume comprehensiv, care ar avea meritul de a fi și acela care a fost întrebuit de șeful nedisputat al acestui curent, de Renouvier, l-am putea numi *discontinuism*.

O întreagă literatură filozofică încearcă să identifice discontinuismul francez actual cu pragmatismul anglo-saxon, reducînd originalitatea celui dintăiu. În fond, dacă și un curent și altul au puncte comune în critica raționalismului, în preponderența pe care o acordă voinții și acțiunii, în ideea evoluției adevărilor, ele se deosebesc în multe privințe.

Mai întăiu, ca punct de plecare, pe cînd pragmatismul e o derivațiune a empirismului (cartea fundamentală a lui James e închinată lui J. Stuart-Mill); discontinuismul francez pleacă dela o filozofie spiritualistă și idealistă. Cel dintăiu e expresia unei metodologii experimentale hipertrofiată, cel de-al doilea al unei nevoi strict filozofice.

În al doilea rînd, pe cînd pragmatismul urmărește să subordoneze știința tehnologiei și experienței brute, cel dintăiu tinde către un intuționism mistic în facultatea de cunoaștere. Unul păstrează preocuparea practică a temperamentului anglo-saxon, celăit, temperamentul neastîmpărat anarhic în nevoia lui de libertate a spiritului francez.

S'ar putea obiecta însă diagnozei pe care încercăm să o degăjmăm din aspectul filozofiei franceze contemporane că nu e așa de generală, întrucît două mari curente, dominante în gîndirea de aici, înăamnă o revenire puternică la mecaulismul determinist, la pozitivism: voesc să vorbesc de sociologismul lui Durkheim și psihologismul lui Pierre Janet.

Cel dintăiu printr-o sforțare perfect sistematică, ajutat și de o școală întreagă de colaboratori a încercat să modifice științele so-

* Vezi D. Parodi: *La philosophie contemporaine en France* (1921), Alcan, Paris, ca și E. Boutroux.

ciale după modelul științelor exacte în broșura sa program: *Les règles de la méthode sociologique*, el vrea să dea sociologiei o metodă obiectivă în care faptele sociale trebuiesc privite ca lucruri. Statistica și etnologia comparată sînt singurele metode care pot ajunge la acest rezultat. Psihologia cași morala sînt de înlăturat pentru partea lor subiectivă și inconsistentă. Levy Brühl neagă orice morală normativă înlocuind o pur și simplu cu o știință a moravurilor.

Pierre Janet * consideră de asemeni viața sufletească privită pe dinafară, obiectiv. Psihologia nu se poate funda pe fenomene interioare ci numai pe corelatul exterior, pe manifestări vizibile, exterioare ale acestora, adică pe studiul mișcărilor, căci el pleacă de la postulatul prim, că orice manifestație sufletească apare ca o conduită practică de adaptare și că deci orice formă sufletească are și „reversul” ei într-o mișcare. Vechea psihologie pornea de la interior la exterior, înloc să facă invers—ceiace conducea la o serie de metode subiective, deci nesigure.

Metodele psihologiei actuale nu pot fi decit patologia și studiul comparat al societăților inferioare.

Cu toată această aparență de rigiditate mecanistă, aceste două sisteme nu ni se par prea îndepărtate de întreaga atmosferă a filozofiei franceze actuale.

În ce privește Durkheim, se poate ușor observa că doctrina sa prezintă un vizibil *dualism*.—De la rigozitatea empiristă a primelor sale lucrări („*Les règles de la méthode sociologique*” și „*La division du travail social*”) până la „*Les formes élémentaires de la vie religieuse*”, e o mare distanță. În cele dinău se făcea știință pură, cu toate garanțiile pe care le cere această atitudine. În ultimele sale lucrări, noțiunea de societate se universalizează, devine un concept metafizic. Durkheim o implică în orice manifestație, după cum Schopenhauer implică voința ori Spinoza substanța. Știința sociologiei devine astfel o *metafizică pansocietaristă*.

Dar nu numai atât. Și Durkheim cași Janet pleacă de la un discontinuism științific prin puternica lor predilecție pentru „fapte”, studiate individual și nefalsificate de vre-o generalizare oarecare. Și unul și celalalt nu acceptă nici o teorie generală. Meslența lor merge până la un fel de atomism aproape istoric, în sensul că faptele devin la ei aproape *evenimente* și că—și găsesc explicarea în ele înseși.

* * *

Dacă acesta e aspectul filozofiei franceze contemporane, care sînt cauzele care l-au determinat?

În primul rînd tendința fatală pe care o are orice filozofie spiritualistă de a se transforma într-o filozofie a libertății. Debil pe la mijlocul secolului trecut, pe timpul cînd Talus îl ironiza crud în a sa „*Philosophes classiques du XIX siècle*”, spiritualismul unui Cousin ori Jouffroy cîștigă teren în momentul cînd „fallmentul științei arată că promisiunile acestora din urmă sînt departe de a se realiza. Științele pozitive inapte de a rezolva o puternică criză de conștiință apărută

* Mai ales în ultima sa lucrare: *Les médicaments psychologiques* și în cursurile ținute la Collège de France și neimprimate încă: *Les étapes de la vie psychologique* și *L'évolution de la personnalité*.

cătră sfârșitul secolului trecut fac loc unei renașteri mistice și religioase. În toată Europa sentimentul religios renaște sub diferite forme. Aici sub forma tolstolismului, dincolo sub forma socialismului, în altă parte sub forma pragmatismului religios. Omenirea șovăindă se cramponează de credințele ce i se oferă. Rousseau, Pascal ori misticii medievalli, François d'Assise ori Böhme, devin eroi de toate zilele, sînt truvitorii științei apune în indiferența generală.

În al doilea rînd, însăși metodologia științelor exacte nu mai e compatibilă cu un determinism mecanist prea rigid. Se introduce și acolo invenția, se face apel la raționamentul prin analogie, se tolerează intuiția și chiar sentimentul. Știința devine suplă. Nevoia de spontaneitate, de ghicire în descoperirea legilor nouă, aduce pe teren o mare și fecundă metodă: ipoteza. Realitatea e întrebată, e supusă la rămășaguri, calculul probabilităților. Și chiar presimțirile sînt legitime, viteza progresului care cere veșnic bănueli nouă, nu mai cadrează cu meticulozitatea timpurilor, cînd savantul avea răgazul să-și verifice lent și îndelungat presupunerile.—Grămezi de ipoteze îmbătrinite lasă loc liber la intuițiuni nouă.—Adevărurile vechi cad în hecatombe. În același timp individualul, contingentul pot forma și obiectul științei. Faptele pot constitui „evenimente” explicabile prin ele înseși, studiate ca atare. De aici creșterea enormă, în ultimul timp, a științelor istorice.

În sfârșit, nevoia de libertate se afirmă simultan și în mediul social.—Democrațiile aduc respectul personalității și garanțiile libertății în locul prestigiului autoritar. Societatea dezleagă indivizii de lanșurile seculare: Cu cit e mai specifică o opinie, cu atît e mai ascultată. Pluralismul modern respectă până și singularul. Căci fiecare credință reprezintă o parte din realitate, numai prin faptul că se afirmă. Adevărul total, reese din complexitate, din multiplicitate. El e sădit numai în totalitatea infinitelor variații ale universului, după cum numai din toată gama culorilor, țîșnește lumina albă a zilei.

Mihai D. Ralea

Scrisori din Londra

De finibus...—O artă a trotuarului.—Oameni care cuvintă:
de la Rabindranat Tagore la Einstein.—Centenar și
sexcentenar.—Expoziții, muzică, teatru.—
Shakespeare redivivus...

Ca un cargobot monstruos în radă, plin de funingine și unsoare, Londra acostează în vară. E o reculegere în aer, dar un zgomot dezordonat, de fuții și voci, de gîfeli și boloboace, la țarm și pe bord...

Londra n'a avut totdeauna decît armonia zarvei... Dar în ceea ce a devenit într'însa un mediu, anotimpul agonii aduce note stridente de final. După un spasm monden, Derby-ul, după tăceri ce s'au așezat în music-hall-uri și... simple săli de muzică—e ciudat că azi aceste două cuvinte mai prezintă identitatea etimologică — după ce mare parte din teatre au redevenit scîndura eternă și universitățile au dat ultimile premii,—iată o Londră abandonată lucrătorului deapururi, vînzătorului de fragi și banane, camioanelor incorrigibile și artistului cerșetor.

Orașul e numai puțin ciclopic, în complicitatea arșitei și a zădufului pe care îl suflă peste lume un cer căptușit și greu ca niște foale.

Dar sînt ore peste care coboară, dintr'un senin întimplător, transparențe mediteranee. Atunci o Italie ocuită pare că scutură ca dintr'o baghetă romantică o lume de șorțuri guralive, de cobze cu o coardă, de caterince pulmonare.

...E un moment latin, într'o lume excesiv engleză. Efectele sînt drastice.

Londra adaogă la arta de lené și de vis a verii, tot neobișnuitul acestor două cuvinte pentru dînsa. Astfel, ceiace în Milan, de pildă, e o poezie a cerului și a străzii, ce pune Traviata în gura măturătorilor la două noaptea,—în Londra melancolică și ursuză e o criză. O criză a binelui, a dispoziției; oamenii devin caraghioși, fiind prea serioși ca să înnebunească.

Trotuarele le ațin atunci pachete de muzicanți, deghizați în tîchii, sau sinceri în sdrențe, suflînd din fanfare nemiloase langoarea valsurilor la modă. Ghitarisți care și-au făcut chipuri de Negri

întâlnesc cu baude de copil cu sbenghleri multicolore pe față, cu hirtii de icrozi în cap, în șorșuri și picioarele goale, parodind fără să știe lume după ei cu niște cutii de untdelemn drept darabane și un gorfime și flecare colț de stradă e punctat cu vre-o paiață sau un muzicant care scutură în urechea trecătorului o casetă răsunătoare de zimți.

...Citeodată ca un fluviu de cerșetorie, în lungul Londrei, Armata Salvării trece, cărind cu dinsa toate aceste tapări mărunte.

Și astfel Londra e, în aceste cartiere expuse la soare, o vastă industrie a ciștișului benevol, cu drept victimă precoce și crudă fetița care îți sare în drum, întrebându-te: „N'ai, te rog, să-mi dai doi de cinci parale” și a cărei teroare e orga de barbarie care la ora siestei sfișie strada cu arta ei dezolantă.

Dar orașul tuturor tentativelor morale a căutat să reabiliteze și cerșetoria. Și în afară de caraghioșii de mai sus—n'am înțeles niciodată de ce cuvîntul „cocasse” e francez...—lingă un zid vezi pe o tolog care se împărtășește, printr'un preș de sac umed, din igrasia cimentului; sau, în marginea trotuarului, ridicindu-se absentă silueta bardului scofilcît și orb. Cel dințaiu așterne pe lespede pasteluri în șir, cu primăveri pe care nu le are și țărni și ceruri pe care le-a abordat în vis. Un „noroc să dea Dumnezeu” sau „așa vă doresc să fiți de fericiți” pus cu creta deasupra invită caritatea trecătorului, iar dacă unul mal... vizual se oprește, un pachet de cartoane umile scoase dela subsuoară desfășură o întreaga artă de mizerie visătoare.

Celălalt are o coardă numai la vioara slabă de pare că l-a imprumutat fizia, dar nota ei e arit de solitară și face atita gol în juru-l, că o ghicești a culva. Desigur și înundă același vulg dușman artistului, dar în zarva ciștișătoare a străzii, medieval, el duce nu mai puțin fragilitatea lucrului, care se numește inspirație. La Paris am văzut în music hall-uri cu renume, făcînd vogă „des musiciens badins”, recrutați de un impresar evreu și redați după o prealabilă adaptare la humor, din sera aceasta neagră a cîntăreșilor de cinci bani.

La Londra cel doi de mai sus, sumbri indivizi, sînt începătorii unei arte noi, de ingenuitate barbară, *arta trotuarului*... Nu știm cu va eși din... academismul de factură—pe care totuși nu l-ar renega de tot „la peinture empatée” actuală—și care esă din cutia de pasteluri a pictorului de „square”-uri; dar Debussy nu se poate să nu fi trecut pe lingă acel maestru al disonanței, diletant al cacofoniei, ca să ajungă la principiul acordului său imperfect. Verticalismul muzicii franceze moderne—pe lingă vecinătatea medievală a gamei gregoriene—cu barocul și cruzimea lui de factură și cu un vag retorism al omului care e singur, trădează un comerț, mai mult decît vague-rian, cu boema genială a faubourgului englez.

Spunem acestea gîndindu-ne și la muzica pe care ne-a servit-o la ultimul concert al *Orchestrai dela Queen's Hall* (Sir Henry Hood), din propria-l baghetă, doamna *dr. Ethel Smith*—unul din compozitorii cei mai de samă al Angliei de azi—a cărei sultă din opera *Naufragiașii* a înlocuit pe programul dela 30 April *Rapsodia romînă a lui Enescu*, demult de altfel executată aici. E o muzică de o compoziție barbară, de o stridență care atinge uneori perplexul comic și care cu o asprime ce nu evită disonanța redă brut, și prin aceia puternic, zbuciumul su-

fletesc dintre piratul Mark și Thurza, femeia șefului, care își îndeamnă amantul să reaprindă luminile pe care tovarășii lui de crimă le sting regulat pe coasta Cornwallei ca să poată surprinde corăbiiile în întunec. Lipsită de melodre și omorînd cu bravură dulceagul, ea are monotonia țipătului și plutește într'o atmosferă de vînt și alge.

Dezolata coastă a Cornwallei și, în cadrul ei, desperarea a două suflete ce nu pot simți decît la exces capătă o expresie cu șovăitoare reminiscențe wagneriene.

În același zi, profesorul scoțian *Bantock* și-a executat *Simfonia Hebridelor*, de o monotonie pe care nu o salvează decît inovații de corn și una din cele mai caracteristice descripții ale furtunii.

Aceiași serie de concerte a văzut de cîteva ori pe maestrul *Sibelius* la pupitru. *Oceanidele*, *Preludiul la Cristian II*, *Valsul liric*, *Dansul morții*, au trecut pe dinaintea noastră, într' *Concertul pentru pianoforte* al lui *Rachmaninof* și o *Suită* a lui *Dohnanyi*, într'un ciclu elegant și sobru de fantome negre.

Peste această muzică, de stradă și de concert, pun din cînd în cînd surdină cîteva oameni, de pe lemnul catedrei... *Rabindranath Tagore* și-a făcut apariția de sînt din Puvis de Chavannes ars de soare și înfășurat în „mauve”, la un club unde cu o voce de ventriloc inspirat a adunat omenirea în jurul brutalității engleze în India. Între aduceri aminte din țîntul unde rozele de Bengal mai suportă singure concurența de proză și tutun a negoșului saxon, și versuri sanscrite scandate sacerdotale, marele poet a cerut cu un gest nervos pace pe pămînt și bună învoire între oameni. În afară de cocoanele printre care ultimul cuvînt trebuie să fie: „veder Tagore e poi mori”, am admirat această artistică pirogravură, de caustice arabescuri în impermeabilul imperialismului englez, dela o înălțime al cărei „chair-man” nu era deloc un indian...

Centenarul lui Keats a dat loc la acte mai cu minte. S'a vorbit ceva mai puțin ca în Romaia... La University College, de pildă, „the Quain” * Professor William Paton Ker, a apărut la ora cealului, în Amfiteatrul Botanic îmbulzit de domni și doamnele citorva nații și s'a scuzat că despre Keats nu poate da noi date, timpul fiind prea scurt dela apariția *Memoriașului lui Keats*, volum care închide pentru cîteva timp tot ce autoritățile — printre care și el — pot spune despre geniul în chestie. — Ar mai fi de altfel ceva... — și Professor Ker scoate din niște hîrtii mărunte cîteva note sufletesti culese din corespondența, atît de interesantă, a poetului. Ca după un curs, domni și doamnele citorva nații au plecat șoptindu-și „very well”, „very well indeed!” **

Englezii care dîtare lobii cerebraii și-au extirpat demult pe cel al „elocvenței” — și doar au avut oratori și pot avea încă — nu concep alt omagiu adus unui mare prietîn dispărut decît: a-l cunoaște mai bine. E un alt mod de a resuscita în alții? Un jubileu deci, un centenar, însmnă la dîșii: o *monografie*. Keats a apărut de ziua lui în *Ediția completă a Prof. Selincourt*, de o tehnică cu adevărat memorabilă, cu toate izvoarele, variantele și interpretările poeziei lui, așezate alături în text definitiv, în frunte cu masca funerară a marelui fizic.

* E profesorul ce conduce o ramură de facultate la o universitate engleză și care de altfel e, acolo, singurul profesor; ceilalți fiind conferențieri, asistenți (deși chiar doctori) numai...

** „Foarte bine, foarte bine într'adevăr”.

Această ediție, împreună cu volumul de studii pomenit, e tot ce au putut face Englezii pentru Keats. La noi de zica cea mare a lui Eminescu s'a putut face mai mult: în orașul lui natal și aiurea, la mormint sau la statue, au vorbit ziaristi, poeți, miniștri; adică toți cei care nu l-au cettit pe Eminescu. Intre timp un Memorial a apărut voluminos îndeajuns ca din el să răsară cretinismul oricărui anonim, mai nimic din ce a fost Eminescu. Azi nu avem un volum de critică închinat exclusiv iubitului geniu, nu există o poezie a lui adnotată și numai una pe cît știm serios interpretată,* iar textul lui e încă în cea mai mare parte nesigur. Și ca mine, poimine, ne apucă un nou jubileu...

Dela aceeași catedră am auzit cu alt prilej pe publicis mand *Camaerts* în două conferințe despre *Maeterlinck*, în drama lui statică și asemănarea cu Shakespeare. Credem că modul de a vorbi al conferinței din urmă e celace se numește „une immense blague”. Afară de aceia că amîndoi, intrînd în biserică, și-ar scoate pălăria,—nu cunoaștem altă apropiere între *Maeterlinck* și Shakespeare.

La King's College prof. *dr. Weston* a vorbit despre *Romînia* (ciclul de conferințe asupra popoarelor micului Orient). Cu un indiferențism de catedră pe care nu l'a salvat takismul conferențiarului, nici prietînia sa cu poetul Goga, a fost o trecere în revistă, sumară și adesea superficială, pentru cei 30 de străini și vre-o cinci englezi care se găseau în sală.

Tot la King's College, dar în Sala Mare, care se dărîma de public, *Lord Haldane* introducea mai dăunază figura de muzicant pleștos a Evreului neam *Einstein*. „E în fața Dumneavoastră, a spus „chair-man”-ul, unul din cei mai mari oameni pe care i-a produs pămîntul în ultimii 500 de ani.” „Stîtem recunoscători Germaniei (de ce nu și poporul evreu?) de a ne fi dat geniul lui Einstein, așa cum Germania ne va fi și ea recunoscătoare că am dat lumii pe Newton.”

După... acest ultim schimb de prizonieri, ca la un piano—căci, după spusa *Lordului*, maestrul în matematici e și maestrul în Bach, Schuman și Mozart—prof. Einstein și-a așezat cuminte minile pe catedră și într'o limbă care era prea mult a lui ** a spus lucruri care sînt ale tuturor.

În mecanică, după vechea teorie a relativității, un corp era determinat cu ajutorul masei sale. Înțelesul de masă era dublu: ea însemna: a) proprietățile inerțiale ale corpului, b) cantitatea de forță exercitată de gravitate asupra-i. Însă experiența a dovedit că masa magnetică și cea inerțială a unui corp sînt egale. Acest punct noua teorie a relativității îl desvoltă. Ea observă că spre a accelera de pildă un corp se cere mai multă aplicare de forță cînd alte corpuri sînt prezente decît absente. Proprietățile deci fizice ale materiei depînd de împrejurimile corpurilor, care la rîndu-le influențează spațiul înconjurător. Așadar: *materia nu numai influențează, dar condiționează complet proprietățile spațiului.*

Revoluționismul teoriei se vede: Ideia lui Newton despre spațiul absolut cade. Cea a gravității suferă radical. Cînd se vor construi legi care să determine densitatea medie a materiei în univers, universul va fi, în acord cu aceste legi, el însuși determinat cu pri-

* *Mihail Dragomirescu*, despre critica estetică.
 ** Prof. Einstein a vorbit în nemțește.

vire la spațiu. Cu privire la condițiile de limitare, nevoia lor cade odată ce universul s'a determinat ca spațiu.

Universul e deci determinat, dar nemărginit.

Știința viitorului va arăta ce se poate scoate din această revoluție. Dela sonicitatea Romînilui Constantinescu, la Londra nu s'a vorbit de nimic în așa grad.

A mai avut Londra vizita și unui alt genial oaspe, a *sexcentenarului Dante*. Primirea lui a fost așa de așezată. O *Expoziție a lui Dante* (la care au colaborat mari muzee și bibliomani ai Angliei, dela manuscritele lui Don Gelasio Gaetani și F. di Buti, din sec. 14 și 15, la edițiile gravate de Sandro Boticeili sau cele „della Crusca”, și până la „Capul lui Dante” atribuit lui Gaddo Gadi sau cel datorit lui Giotto și „Paolo e Francesca” lui Dante Gabriel Rossetti.

Alături de recenta lucrare a lui Croce, volumul închinat poetului de profesorii dela University College of London conține ultimul cuvînt în critica dantescă.

Dar—afară cel mult pentru cîtiva bibliofili—aceasta n'a fost o expoziție a ochiului. Pentru acesta s'a deschis în ultimul timp, la *National Gallery* care se reîntocmește, zi de zi, *sala lui Rembrandt*. Se vîd acolo, într'un vis sumbru al lumînii, Neguțătorul evreu; Baia, a cărei femeie dolofană, în picioarele goale și cu un ten de aluminiu, e același cu doamna care-și face tualaeta la Luvru și același, pare-se, cu servitoarea ultimei dragoste a ciudatului om; Magii, a căror sofire înconjură taina unui fund de leste aureolat; Filozoful; și Pictorul însuși, în maniața lui cochetărie, cu tîchla de cirpă în cap, cu fața rubicondă și unșuroasă în care doi ochi de vînzător de „bric-à-brac” anunță, sub o încă jovială ironie, tristețea incisivă a unui început de faliment cu lumea.

În fața maestrului, primul său elev *Gérard Cou*, oferă chipuri pe care arta luminaristului nu le-a transfigurat încă. Fețe fragede, îmbujorate, din care lipsește mult interiorul. Apoi *Animalierul Snyder*, fiul vînzătorului de pește și vînat și *Iordaens*, rătăcesc crimpee din exuberanța lui Rubens. Numai *Ruysdael*, aparte, boltește pinza cu un peisaj de amărăciune lividă.

Arta curentă a Londrei și-a strins însă recolta în tradiționala *expoziție de vară a Academiei Regale*. Pentru ochi ce se găsesc la vre-o două mii de mile depărtare, vom spune generalități. O vastă lipsă de concepție, mai întălu, pe care nu face decît să o reveleze, prin contrast norocos, *Vanitate și Sfințenie* a academistului *Charles Shannon*, cu reminiscențe de parnasianism bizantin din decorativul *Gustave Moreau*, și *Ecce Ancilla Domini* de *Bell*, o anonclăție de o factură nouă în sugestiile de școală venețiană. *Portretul* care dela *Gainsborough* și *Sir Joshua Reynolds* a reabilitat biografia engleză în pictură și a promovat genul în Franța, stăruie în cultivarea „drăguțului”, mai ales feminin.

Aceasta împreună cu lipsa aproape totală a „picturii de gen”, tradează ciudat lipsa de viață interioară la un neam nu mai puțin nordic și de viața familiară tot atît de absolută ca la poporul vizionar al landelor.

În schimb *peisajul* își plimbă infallibil prin față natura lui *Wordsworth*. O *Expoziție Anonimă* la *Grosvenor Gallery* e un lucru care în Romînia, de pildă, n'ar prinde.

Aşa cum n'ar prinde nici *Bernard Shaw*. Et pour cause... de astă dată. Căci acest Ibsen al jurnalismului e un pamfletar care de-vine oşios pe scenă. La *Everyman Theatre* care-i consacră anual o sesiune, cu o companie excelentă am văzut: *Dilema Doctorului, Major Barbara, Om şi supraom*. Şi în lipsă de altceva mi-am adus aminte de anecdota care face pe Shaw să se ducă la un impresar cu o livrea de vânzare.—Păi, spune evreul, nu ūi-o pot cumpăra căci... pantalonii sînt ai lui Ibsen, halna a lui Nietzsche, iar jiletca e a lui Strindberg. — Da, răspunde autorul, dar priveşte fireturile... ce strălucitoare—ele sînt de mine!

Din familia mare engleză a lui *Samuel Butler*, *Bernard Shaw* ar scrie cea mai straşnică *Utope*.

Dar dintre toţi aceşti oameni, mari şi mici, străini sau localnici care aşează pe o zi sau ş'i'n eternitate viaţa Londrei, e unul care nu lasă în pace pe Englezi. Un duh, o „cirtică bătrînă“ care se amuză să lasă la anume ore de subţ pămînt ca să dispară iară. Nu se împacă Englezii, popor eminent biografic, să n'aibă—ca o ironie a genului—in ciuda lui Sidneylee*—o biografie şi mai ales... bibliografie definitivă a lui Shakespeare. După Lord Bacon, Chapman, Lord Derby, etc., etc. iată acum pe *Edmund de Vere*, autor al unei bune părţi din poeziile lui.** Lucrul n'are importanţă... Cu mult mai interesant e că la *Old Vic* într'un fantastic Caliban şi Richard III cîştigător, marele actor *Atkins* a dat cele mai mari creaţii din Shakespeare, cum s'a scris, dela *Betterton* încoace.

Chestiunea anonimatului lui Shakespeare priveşte... ştiinţa. Până la dînsa noi vom înţelege că cel mai mare geniu poetic al lumii are ceva din psihologia cosmică a stelelor. Prestigiul lui e că, zi şi noapte actual, rămîne pururi inaccesibil.

Dragoş Protopopescu

* Biograful cel mare a lui Shakespeare.

** E ceiace s'a susţinut şi combătut recent în cărţi şi reviste sarente.

Chişineul

Oraşul meu natal, al doilea în ţară după numărul populaţiei, şi de trei ani făcînd parte din România mărîtă, este încă puţin cunoscut şi în ţară şi în lumea mare; nici chiar în manualele de geografie nu este deplin descris.

Ca orice oraş moldovenesc, nou sau vechiu, este aşezat pe marginea unui prea mic pîrîaş, aici numit Bicu, în care altădată se prindeau peşti mari şi pe care erau mori. Este o datină veche la oraşele moldoveneşti (cu mici excepţii Bacău-Roman) că pîrîaşul din marginea (citeodată şi din mijlocul) lor să fie deuseul tuturor gunoaelor şi murdăriilor, din care cauză capătă un nume comun, foarte plastic şi expresiv, dar foarte puţin estetic. Aşa este şi cu Bicul pe care sînt aşezate tîbăcăriile şi toate murdăriile oraşului.

* Istoricii şi filologii nu s'au fixat încă bine dacă numele acesta vine dela Cişla-nouă adică odaia, firla nouă, sau dela Keşen (schil, mînăslire), aul (sal), sal mănăsliresc. În orice caz origina numelui este îndubitabil lătărească ca şi originile unor nume vecine: Buiucanii (Buiuc-han), Ghidighiş (Gide-kiş), Burcuţ, care vin alături de numele moldoveneşti a moştilor, pe care s'a făcut aşezarea ūrgului: Visternicenii, Gişeoanii, Ciocana. În documentele moldoveneşti prima menţiune de numele Chişineu se găseşte în hrisovul lui Alexandru-cel-Bun dat în Suceava la 25 Aprilie 1420 boerului Venea (Documente Venelin Petersb. 1840) în expresia mănăstirea Kişno-varzarev. A doua menţiune este dela 1436 în hrisovul Domnilor Moldovei Ilie şi Ştefan, dat logofătului Vancea (Hurmuzache, vol. II, part. I, pg. 878); apoi vin hrisoavele lui Petru Rareş (1527-1538) dat lui Tomşa dela Ciobrucci, a lui Petru Şchiopu (1576, 25 Aprilie, prin care moşia şi satul Chişineu a lui Vlaicu, care avea hrisov dela Ştefan cel-Mare, se vinde de cătră Vasuta, fiica Marikii, nepoata lui Eremie, fost visternic—lui Drăguş); a lui Radu Voevod, din 29 Noembrie 1667 (Constantin-vel-visternic cumpără moşia Kişineu dela moştenitorii lui Drăguş); a lui Vasile Voevod, din 4 August 1641 (moşia Kişineu se dă călugărilor mănăstirii Sf. Vineri şi Balicăi 7). În hrisovul din 14 Iulie 1712 a Voevodului Neculcea Alexandru, Chişineul pentru întăia oară se numeşte ūrg. Hrisoavele multiple de mai firziu arată acest ūrg, unele ca fiind de Orheiu, iar altele de Lăpuşna.

Pe malul drept al râului sînt așezări vechi cu străzi strîmte, întortochlate, cu clădiri joase, lipite una de alta, cu curți mici, fără pomi, fără verdeață: vechea și primitiva întocmire orășenească numită tîrgul vechiu, fîcuită acum de lucrători manuali, de agricultori, de mici negustori și meseriași în mare parte evrei. Vechile clădiri boeresti s'au ruinat,—moștenitorii și-au făcut așezări nouă în partea de sus a orașului. Din vechime (relativă) n'au mai rămas decît biserica lui Mazaraky pe un deal pietros de subt care izvorăște apa, care alimentează întreg orașul, soborul vechiu (catedrala veche) de lîngă rohatca Orhelului, biserica Rîșcanu pe malul stîng al Bicului, cu cîmîtirul vechilor boeri moldoveni din jurul ei, biserica armenescă și, aproape de hotarul dintre tîrgul nou și tîrgul vechiu, biserica Sf. Iișe, veche întocmire a meseriașilor Moldoveni, făcută și întreținută de ei, și biserica Sf. Haralambie.

Toată așezarea orășenească ce vine mai la miază-noapte de lînia care unește aceste două biserici, în sus pe coasta de deal, este nouă, deabia de 60-70 ani. Străzi largi, drepte, ca bulevardele din București, cu trotuare largi, plantate, tae în patrate mari această parte nouă și mare a orașului, făcută după un anumit plan pe coasta dealului foastelor moșii Bulcanii a mănăstirii Galata, și Chișineu a mănăstirii Sfintei Vineri. Strada principală merge paralel cu Bicul și cu lînia ferată dela rohatca Sculenilor la rohatca Benderului dela Răsărit la Apus. Toate străzile celalalte sînt paralele, sau exact perpendiculare pe ea, menajînd patrate mari pentru grădina publică, pentru catedrală, pentru primărie, pentru episcopie, pentru iarmarocul de vite, pentru piață (tîrgul nou), pentru liceu, pentru școala spirituală, pentru liceul real, etc.

De cum intri în oraș, îți izbește privirea o clădire mare cu turn, pe un vîrf de deal: școala secundară pentru fete de clerici, cu internaț și cu biserică. Așezămîntul acesta este făcut din banii clericilor moldoveni pe atunci, pentru fetele lor, încă subt oblăduirea farismului rusesc, nu din deosebită dragoste pentru cultură, sau tendințe feministe, ci pentru o mai repede rusificare a clerului prin soții și viltoare mame, și a poporului prin învățătoare-preotese.

În mijlocul orașului, lîngă frumoasa și impozanta clădire a băncei orașului, și aproape de clădirea simplă, sobră, dar mare și solidă a palatului de justiție, se înalță frumoasa clădire a primăriei, cu mulțimea de prăvălii elegante în față și cu biblioteka rusească în spate. Ceva mai departe, vechea clădire de reședință a arhiepiscopului cu biserica ei. E simplă, în stilul clădirilor vechi din mănăstiri. I se zice și astăzi de moldoveni și după ei și de ruși, Mitropolie, pentrucă a fost clădită de Mitropolitul Gavriil Bănulescu Bodoni. Alături se înalță cea mai mare și cea mai impozantă clădire nouă din Chișineu, casa eparhială făcută de un episcop Rus pentru ularea chirillor.

În fața mitropoliei se înalță monumentul imens de bronz al lui Alexandru I, răpitorul Basarabiei, cu niște ciubote colosale, iar în fața lui pe soclu o femeie—reprezentînd Rusia—cuprinde de gît o altă femeie, care trebuia să reprezinte Basarabia. Trecătorii subversivi dintre romini, moldoveni, poloni, evrei și chiar unli ruși, șopteau așezînd figurile celor două femei: Ulte cum Rusia stringe de gît Basarabia. Acum toate figurile sînt duse la muzeu și soclul de granit roș stă pustiu, așteptînd un sculptor și o imagină.

Alături vine o întreagă serie de clădiri: Seminarul cu biserica lui este unul din cele mai vechi așezăminte din oraș, mereu mărit, mereu renovat. A fost clădit dela început tot de mitropolitul Gavril pentru pregătirea preoților; dar tot timpul existenței sale, acest așezământ a fost întrebunțat în interesul politicei sistematice de stat, pentru rusificarea preoțimii și prin ea a poporului, cași școala de fete de clerici. Ambele școli au fost obiect de deosebită grijă din partea episcopilor ruși pe timpuri și a guvernelor, și nu s'ar putea spune că într'o măsură oarecare scopul urmărit, în ce privește clericii, nu a fost atins. Dar de îndată ce timpul și împrejurările s'au schimbat, aceste două școli cași școala spirituală (seminariu inferior) în mod natural și fără nici o silnicie s'au romanizat complet și instantaneu, elevii din primul an dând la examene rezultate egale cu orișice elev, dela orice școală, cit de veche, din orice parte a Romîniei, — pentrucă elevii au fost și au rămas romini de rasă, din clasa cea bine hrănită de popor a clericilor.

Imediat după seminar, pe aceeași stradă, vine patratul mare al grădinii publice, în care a rămas bustul de bronz al lui Pușchin cu inscripția: „Aici cu lira nordică pustietățile umplind de sunete, rătăceam“. Această grădină este foarte frecventată de tineret, Simbetele și Duminicile, cind cîntă muzica militară. În fața grădinii a rămas socul gol al foaștei statuii a lui Alexandru al II-lea, împăratul Rusiei, aliatul nostru dela 78, care ne-a răpit din nou sudul Basarabiei, redevenit romînesc la 54. Peste drum se înalță vechiul palat al guvernatorului. Nu este o casă frumoasă, are stilul clădirilor turcești și rusești din epoca Ecaterinei II, dar e simbolic aspectul acestei foaste reședințe a nobilimii, apoi a guvernatorilor, marii stăpînitori trimiși dela Petrograd, apoi a sovietului lucrătorilor și soldaților din lumea întreagă, acum a corpului nostru de armată, cu steagul nostru tricolor deasupra și cu dorobanțul de planton în față.

Peste drum de reședința Corpului de armată este teatrul și clubul orașului. Clădirile nu sînt nici frumoase, nici impozante. Interesant însă e cercul, — un fel de Jokey-club al Chișineului, altădată club englezesc, apoi cerc al nobilimii, acum pur și simplu club. Este interesantă și evoluția lui internă în ultimii ani.

La începutul anului 1917 sălile lui erau pline de demnitari locali și veniți de alurea, de funcționari în uniforme, de militari; intrarea muritorilor comuni era dacă nu imposibilă, totuși grea. La sfîrșitul aceluiași an, sălile clubului erau cercetate de orice soldat și lucrător. Cătrăru, pe atunci șef de garnizoană, venea și el să controleze publicul, să vîneze burju. La începutul anului 1918 încep să reapară la club vechii membri și Romîni. Raporturile bune s'au stabilit repede. Aici s'a sărbătorit la 24 Ianuarie 1918 proclamarea republicii moldovenești și la 27 Martie unirea. Acum, peste jumătate din membrii clubului și direcției lui sînt romini din regat, magistrați, ofițeri, funcționari, profesori; nu mai vezi uniforme militare și civile rusești: unirea, atit la mesele de mîncare din sufragerie, cit și la biliard, poker, maus, bridj, este deplină; chiar biblioteca are cărți romînești și aproape toate ziarele.

Mai departe, pe aceeași stradă, sînt clădirile mari — llocul al doilea cu biserica lui, și administrația financiară, pe frontispiciile căreia nu se mai văd urmele Vulturului cu două capete.

Dacă clădiri frumoase nu sînt multe în Chișineu în schimb clădirile solide și mari abundă și nu sînt toate la centru. În spatele

episcopiei, pe un mare patrat, este așezat liceul de băieți cu biserica lui. In acest liceu și-au făcut studiile multe generații de basarabeni; voi cita cîteva nume cunoscute la noi: Bogdan Petriceicu Hajdeu, Zamfir C. Arbore, C. Stere și S. Witte, fostul ministru a lui Nicolae II.

Alături de liceul I din 1918, numit al lui Bogdan P. Hajdeu, în localul fostului liceu de fete, este liceul nostru militar.

Mai sus, pe deal, este liceul real cu biserica lui, seminarul inferior cu biserica lui și liceul No. 3 cu biserica și internatul lui, frumoasă clădire albă construită de nobilimea din Basarabia pentru copiii săi. Această clădire este istorică: In ea s'a sărbătorit suta de ani de subjugare a Basarabiei de Nicolae II în persoană, venit anume la Chișineu și tot aici s'a adunat Statul Țării și s'a proclamat unirea la 27 Martie 1918.

Singurele clădiri din Chișineu într'adevăr frumoase și ca stil, sînt Muzeul, în care sînt adunate toate exemplarele din flora, fauna și producția locală, precum și oarecare începuturi de etnografie și artă, și închisoarea.

Bisericile din Chișineu, afară de cele din tîrgul vechiu, nu sînt interesante fiind prea nouă și nici frumoase ca arhitectură; în schimb sînt mari, bine ținute și aproape toate au cupole rotunde și colorate în verde. Aproape fiecare școală secundară mai însemnată își are biserica ei. Cea mai veche pare a fi biserica Sf. Arhangheli din tîrgul vechiu—numită și soborul vechiu—catedrala veche. O inscripție moldovenească din 1806 arată că a fost zidită de frații maiorul și sârदारul Măcărescu, în locul vechii biserici Sf. Neculae din tîrgul Chișineului, ținutul Lăpușnei. Biserici mai vechi sînt biserica Mazaraki și biserica Rîșcanu; dar toate bisericile, prin transformări, reparări și renovări și-au pierdut cu totul stilul și farmecul. Biserica frumoasă și în stil este biserica grecescă

Este curios aspectul mulțimii depe străzile din Chișineu. Sub țarism trei sferturi din mulțime era uniformată. Pe lângă militari în uniforme variate, absolut toți funcționarii, dela copist și ușier până la guvernator, umblau în uniforme. La aceștia se adăogau școlarii și școlărițele, pensionarii și o mulțime de nefuncționari, care dacă nu aveau uniformă completă, purtau o șapcă cu insignă, dovadă de o slujbă onorifică. La uniforme se mai adăoga și mulțimea de decorații complete sau reduse și insignele. Afară de lucrători și negustori, rar întâlneai om fără uniformă, decorații sau insigne. În timpul războiului, cînd și lucrătorii și mulți negustori au fost mobilizați și au îmbrăcat uniforme, rămăsese numai femeile neuniformate, dar și dintre ele multe purtau broboada albă cu crucea roșie. Din Martie 1917 mulțimea și-a adăogat pe lângă uniformă cîte o panglicuță roșie. În Noembrie și Decembrie 1917 în timpul mișcărilor bolșevice, toate uniformele luxoase și epoletele au dispărut; nu vedeai pe stradă de-

* O particularitate locală este că și astăzi toate crucile (marl. portative) din bisericile din Chișineu și probabil din toată Basarabia, au încă ca suport deasupra minerului vulturul cu două capete și inițialele împăraților N. I, A. II, A. III, N II.

cit uniforme simple soldățești; nici o doamnă în pălărie cu bijuterii; și, cu tot frigul, nici o blană. Toată mulțimea avea aspectul cenușiu. Era exodul soldaților ruși depe front: o masă imensă cu saci în spate se îndrepta spre gară pentru a lua trenul cu asalt sau mișuna prin tot tirgul. Nu vedeai nici o trăsură de casă, nici un cupeu. Incet-încet s'a scurs și valul acesta. În Ianuarie 1918 a apărut uniforma dorobanțului, zgribulit de frig, cu halna boțită, pătată și decolorată, pentru a schimba aspectul gris al mulțimii, cu petele albastre-verzui ale uniformei lui. Dar vechile uniforme reapărute un timp, încet-încet au plecat peste Nistru. Străzile s'au umplut de oameni îmbrăcați civil, au apărut femei cu pălării, bijuterii și blănuri, în trăsuri, pe jos și în automobile. Astăzi numărul șepcilor merge mereu scăzând, șepcile înlocuindu-se cu pălării și căciuli; și dorobanțul și-a schimbat aspectul: e mai gras, mai rumen, mai vesel, mai robust și e îmbrăcat *kaky*, cu ciobote americane.

Chiar țăranul autohton, care apare zilnic în Chișineu, la tribunal și la administrații, pe la băncile țărănești, la larmarocul de Mercurea, la piață ba cu lemne, ba cu cărbuni, ba cu alte produse și transporturi,—și-a modificat aspectul. În zilele de înainte de războiu, costumul alb, simplu, fără nici o floare, cu brâu roșu, cu curea, ciobote, mîntean, cojoc alb, căciulă sau șapcă decolorată și suman, îl distingea de toată lumea. În timpul și imediat după războiu, a apărut și el în manta cazonă rusească și cu diferite părți din costumul militar. Incet-încet toate aceste zdrențe cazon rusești s'au rupt, și el revine la costumul lui natural. Numai țărana nu și-a schimbat deloc și niciodată, nici portul, nici aspectul, nici vorba. Războiul și revoluția i-a făcut poate un bine: i-a redat furca cu care ea meșteșugeste, cum făcea din bătrîni, toată îmbrăcămintea familiei. Scumpetea și revoluția au readus și vechea oplucă, care din cînd în cînd își permite să calce macadamul Chișineului.

Biserici bogate, clădiri publice și particulare, cu aparență de soliditate și mărire, magazine mari, pline de toate felurile de mărfuri, piețe mari, școli, grădini publice, restaurante, hoteluri, cinematografe, teatre, operă, balet, lumină electrică, pavaj, apă bună, tramvai electric, birji și automobile, mulțime elegantă, — toate atributele (afară de canalizare) ale unui oraș mare și nou, sînt de față.

Întreg orașul, dar mai cu samă mahalalele și împrejurimile, sînt pline de vii, livezi cu fructe și grădini de zarzavat. Este unul din orașele care abundă în vinuri bune și variate și în fructe din cele mai alese și mai gustoase.

Toată întocmirea aceasta orașenească se bizuia și până acum se bizue încă pe producția de cereale, fructe, vinuri, tutun, yite și pe comerțul cu ele. Subt Ruși se mai bizuia și pe organizarea de stat care făcea din Chișineu centrul unei întregi provincii*: aici era

* Subt Moldova veche, Basarabia nu exista ca provincie sau unitate administrativă distinctă; ea intra în unitatea Moldovei, făcînd parte integrantă din ea. Partea de Nord a Basarabiei ținea de Țara de sus, partea de Jos ținea de Țara de Jos, avînd centrele administrative pe malul drept al Prutului. Celășile Hotinului, Sorocii, Benderului și Cetății Albe constituînd părțile, iar subt, Turci avînd raiete de jur împrejur. Rușii au instituit Moldova dintre Prut și Nistru ca provincie aparte și i-au dat ca centru tirgul Chișineului din ținutul Lăpușnei.

singurul tribunal pentru întreaga provincie, singura administrație financiară, autoritățile superioare administrative și polițienești, mulțimea școlilor secundare, băncilor, etc.

Acum această bază artificială de înflorire și întărire a Chișineului va începe să scadă.

Basarabia de Nord, ținutul Hotinului, adjacent Bucovinei, apropiat de Cernăuți, legat de ei prin șosele bune și linii ferate directe și apropiate, având acolo o piață de cereale, și drumul spre Polonia, și o piață de aprovizionare cu mărfuri occidentale, va scăpa de Chișineu, cum scapă și din punctul de vedere al organizării de Stat; i s'a dat și tribunal și administrație financiară și școli și licee și prefec-tură și poliție.

Tot așa scapă de Chișineu ținuturile Bălților și Sorocii, care se leagă economicște în mod natural cu Iașul și prin el cu Galațul, iar din punct de vedere a organizării juridice, financiare, școlare, administrative, constituie organisme de sine stătătoare.

Scapă Chișineul pentru aceleași motive și ținuturile Cahulu-lui, Ismailului și Cetății Albe care fac parte, ca legătură economică cu complexul dela gura Dunării, iar din punct de vedere al organi-zării de Stat constituie unități aparte, egale cu Chișineul, fără nici-o dependență de el.

Efectele acestei situații nu se resimt încă în deajuns, din cauza stării tranzitorii și a haosului, dar se desemnează și se vor pronunța.

Centralismul provincial fondat de Ruși, este profund surpat în favoarea vieții locale ținutale. Toate eforturile autonomiste care au și acest substrat de reminiscență de centralism provincial în Chișineu, nu vor putea rezista mersului fatal, supus necesităților economice.

In orașul acesta mare, modern, înflorit și liniștit, cu muzici, cu teatre, hoteluri, operă, — sub aspectul acesta calm, se petrec o în-treagă serie de transformări și o cumpănită tragedie: tragedia decă-derii vechilor stăpini.

Din centru administrativ și politic, sub absolutismul rusesc, din reședință a marilor bogătași rurali, din sucursală a tuturor băn-cilor și caselor de comerț rusești, Chișineul pe zi ce merge devine cum e și fatal, fără siluire, din ce în ce mai romănesc, cum sînt toate satele din ținutul său.

Cu căderea absolutismului rusesc, instinctul maselor moldovenești cu ajutorul statului român a respins elementele străine. O mare masă de funcționari ruși, importați, au plecat. S'a dus guvernatorul cu cancelaria și administratorii, polițaii, vardiștii, strajnicii, ureadnicii săi; s'a dus administratorul financiar cu controlorii, finanții, percep-torii, strajnicii; s'a dus direcția poștelor și telegrafului; s'a dus e-piscopii cu clericii, rectorii, profesorii, preoții și călugării lor; s'a dus generalii cu ofițerii și soldații lor; s'a dus Direcția căilor fe-rate cu toți nacealnicii și slujbașii; s'a dus direcția școlilor cu toate ajutoarele; s'a dus direcția vămilor, s'a dus sudul (tribunalul) cu su-diacii (judecători).

S'a dus peste Nistru, în Ucraina lui Scoropadsky, încă din 1918. Au rămas din ei puțini, fără nici-o ocupație, trăind la început din economii, apoi vinzînd lucrurile, apoi căutînd orice muncă, suferînd

și moralicește de decăderea statului căruia i-au slujit, de inadapta-rea lor la nolle împrejurări, suferind materialicește, decăzând din zi în zi, câștigând cu greu existența prin expediente, sau ocupații pentru care n'au fost pregătiți, murind de foame, sau învățând repede romînește și alergînd după funcții la instituțiile locale, sau la instituțiile de Stat, acoperindu-se cu acea denumire de Basarabeni care le ascunde și lor naționalitatea, trecutul, profesia, credințele...

În urma revoluției, marii proprietari latifundiați au rămas și fără pămînturi, care au fost luate de țărani încă din 1917, și fără alte averi, care erau depuse la băncile din Rusia și au rămas pe mâinile bolșevicilor de acolo. Lipsiți de mare parte din venituri, de privilegii și respectul deosebit al organelor de stat întău, și a lumii în-țregi mai pe urmă, deprinși a fi stăpîni, a trăi larg, a cheltui mult și a lucra puțin sau deloc, mare le-a fost bucuria (tăinică) la ideea că vin Romîni din România oligarhică și vor introduce întocmiri oligarhice pentru ei; dar mai mare le-a fost amarul și deziluzia, cînd întocmirea oligarhică nu s'a introdus. Mulți și-au adunat rămașițele, și-au restrîns cheltuielile și au încercat să se adapteze noulor timpuri. Nemulțumiți, profund jiguți în speranțele lor de către Romîni, cînd valul de peste Nistru le pare amenințător, ridică mulțumiri Domnului că i-a adus pe Romîni, care îl scapă de mai rău. Cel mai mulți nu sînt Ruși de sînge și de rasă, aparțin în mare parte aceluia amestec din porturile Mării Negre, care la Constantinopol își zic și Turci și Greci, la Varna Bulgari, la Constanța și Galați Romîni, la Odesa și Cherson Ruși. Sînt și Ruși adevărați, dar puțin de tot și amestecați cu Moldovenii, provenind mai toți din ofițerii ruși de cavalerie însurați cu fetele vechilor boeri moldoveni proprietari de moșii. Incolo Armeni, Poloni, Greci și un mic grup de Moldoveni mai mult sau mai puțin curați.

La aceste două categorii de stăpînitori: foștii administratori și funcționari ruși puțin rămași, foștii demitari ai statului rus și proprietari ai pămînturilor din Basarabia, în urma valorilor tot mai întense ale bolșevismului, în urma descompunerii armatei lui Iudenici, Denikin, Colceag, Vranghel, vin rînduri-rînduri noi oave. Oricine a avut vre-odată vre-o legătură oarecare de rudenie, cit de îndepărtată, de proprietate, cit de mică, cit de fictivă și cit de părăsită, se salvează în Chișineu. Intîlnesci aici foștii guvernatori de Ufa, foști camerheri dela curtea țarului, foști generali pe la Tobolsk și pe la Tașkent, foști magistrați și avocați pe la curțile și tribunalele din Kiev, Odesa și Cursc; vin valuri-valuri de naufragiați. Găsești între ei: nume istorice moldovenești, nume din protipendada biurocrațică țaristă, foști stăpîni, foști privilegiați, foști bogătași; și după ei, tot fugind de bolșevici, vin intelectuali, publiciști, profesori, ofițeri, medici, dantști, cîntăreți, baletști, gazetari, samsari, speculanți, bancheri, etc.

Toată această lume stă dezorientată, în continuă decădere și cu o psihologie curioasă, psihologie complexă de exilați, emigrați, desrădăcinați.

În momentul cînd Denikin a debarcat la Odesa și mergea spre Kiev, mulți, și din localnici, mai cu samă foști ofițeri, s'au grăbit să plece la dînsul—pentru a nu întîrzi la restaurarea unui oricare regim nebolșevist la Moscova, pentru a lua parte la împărțirea primei prăzi. Unii sperau chiar, că se vor întoarce în Basarabia în fruntea

unei armate a lui Denkin, care avea în statul său maior și un Guvernator pentru Galiția și unul pentru Basarabia, plătiți, în speranța acest val: au trecut și altele și au revenit mai săraci, mai deziluzionați și mai umiliți. Când sosesc și gustă pinea albă și mămăliga moldovenească, vlnurile albe, roșii și rubinii, se văd în libertate, nespionați și liniștiți, nepuși la muncă... binecuvintează România și pe Români, ceartă pe localnicii nemulțumiți de timpuri, împrejurări, oameni și întocmiri, pentruca peste puțin timp reminiscențele trecutului, privilegiul, bogăția, măriti și ușurințe de traiu, să facă și din ei nemulțumiți. Toată lumea aceasta oftează după trecut. Vinde și ipotechează ce au, caută să se plaseze pe la diferite întreprinderi, speculează cu valuta, cu bijuterii. Mulți lichidează tot, împart banii rămași pe o perioadă de un an, doi, trei, după calcule proprii, când așteaptă să le vie telegrama dela Moscova, dela Petrograd, dela Kiev, de oriunde, să-l poștească acolo, la restaurare, la situații, la funcții. Pentru această masă de foști stăpîni, și localnici, și venetici, cîtiva gazetari le scot gazete rusești, cîtiva artiști înjghebează concerte, opere, baluri de binefacere, bazaruri, loterii.

Masa aceasta de foști stăpîni de oarece a aparținut unui stat mare și puternic, care a elaborat o cultură literară și artistică însemnată, își închipue că dacă ea n'a fost inițiatore și făuritoare a statului și culturii aceleia, a contribuit totuși la ele. Această închipuire este o trăsătură a caracterului lor și ea se restringe și asupra autohtonilor moldoveni. Dar această închipuire în mare măsură nu are un fundament real. În fond, ei erau mai mult supuși umilii al unui stat străin și îngrășăminte pentru o cultură străină lor. Cultura artistică și literară, organizarea de stat le era în mare măsură și le este aproape cu totul străină. Mulți din ei erau mai cu samă tipurile de decadentă și descompunere din lucrările artistice ale lui Gogol și ale lui Cehov și Gorki. Cultura artistică și literară a trecut pe lângă cei mai mulți fără să-l atingă, fără să-l miște, fără să-l transforme. Izolați, fără gazete, fără reviste, fără literatură, fără artă, trăesc cum au trăit: dorm mult, mincă mult și bine, se mișcă încet rumegînd vechile idei, împrumutate, iar din actualitate mulțumindu-se cu ce le dau telegramele...

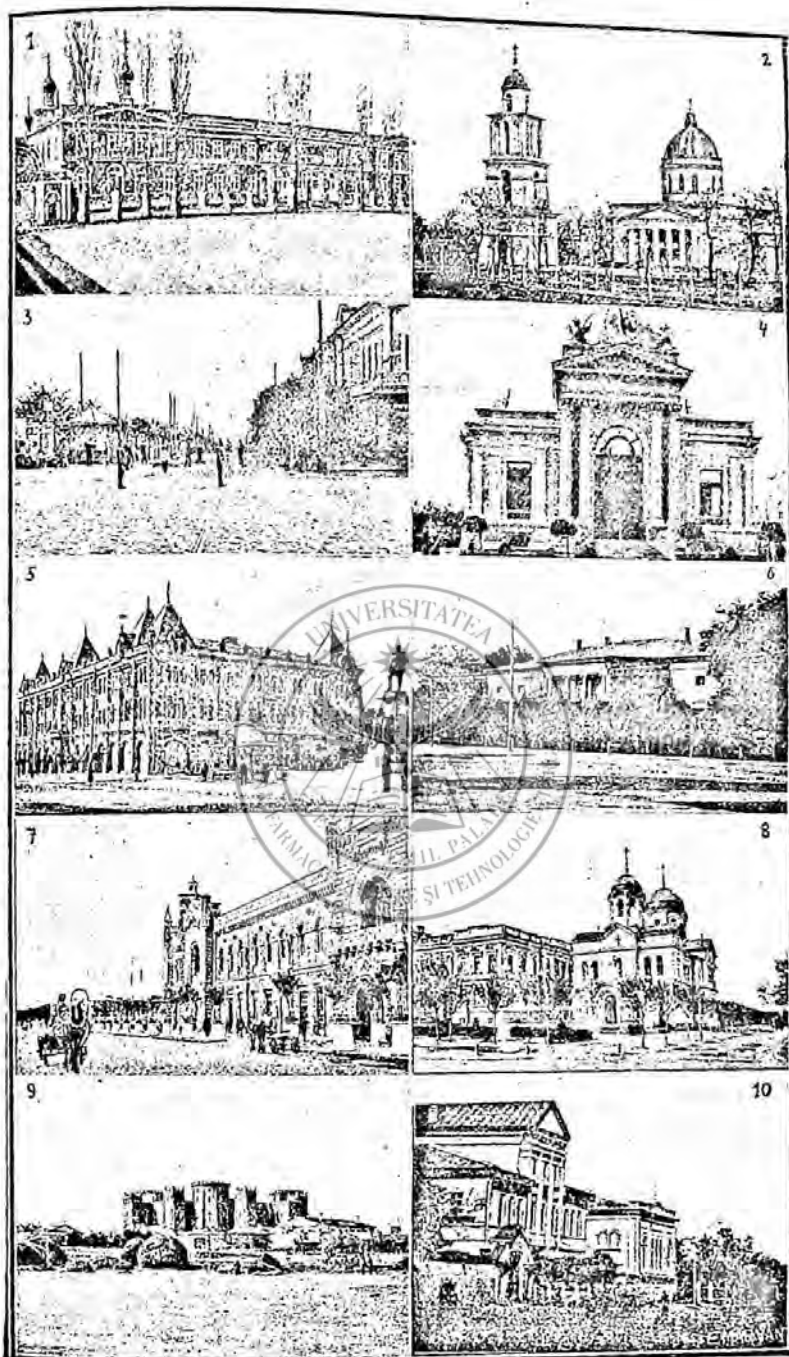
Așa se prezintă în trăsăturile generale foștii stăpîni. Dar între ei sînt multe straturi și individualități. Localnicii, cărora le-a rămas ceva după reforma agrară, din cei mai tineri și mai activi se adaptează noilor împrejurări, învață romînește—cei ce n'au știut,—se împrumută la Băncile Romînești, se asociază, întreprind industrii, comerț, lucrări agricole, luptă cu „Casa noastră” („Cirezviciailca”, în zic ei) ca să le lase mai mult pămînt, să le dea preț mai bun pentru pămîntul expropriat. Alții au mers mai departe: sub forma de țăraniști, averescani (în viitor sub alte forme) intră în parlament, în comisiile interimare a zemstvelor și orașelor, la prefecturi, în diverse funcții, bănci, etc. În lupta care se dă pentru autonomism, trebuie văzut și acest mobil pentru un plasament, pentru un locușor, pentru o slujbă. Aceste speranțe ale foștilor stăpîni, care țîn a deveni buni Romîni, cum au fost buni Ruși, a servi cu același credință romanizarea naturală, cum au servit rusificarea artificială, desigur că votul universal le va desminți în mare măsură, aducînd la suprafață alte elemente.

V

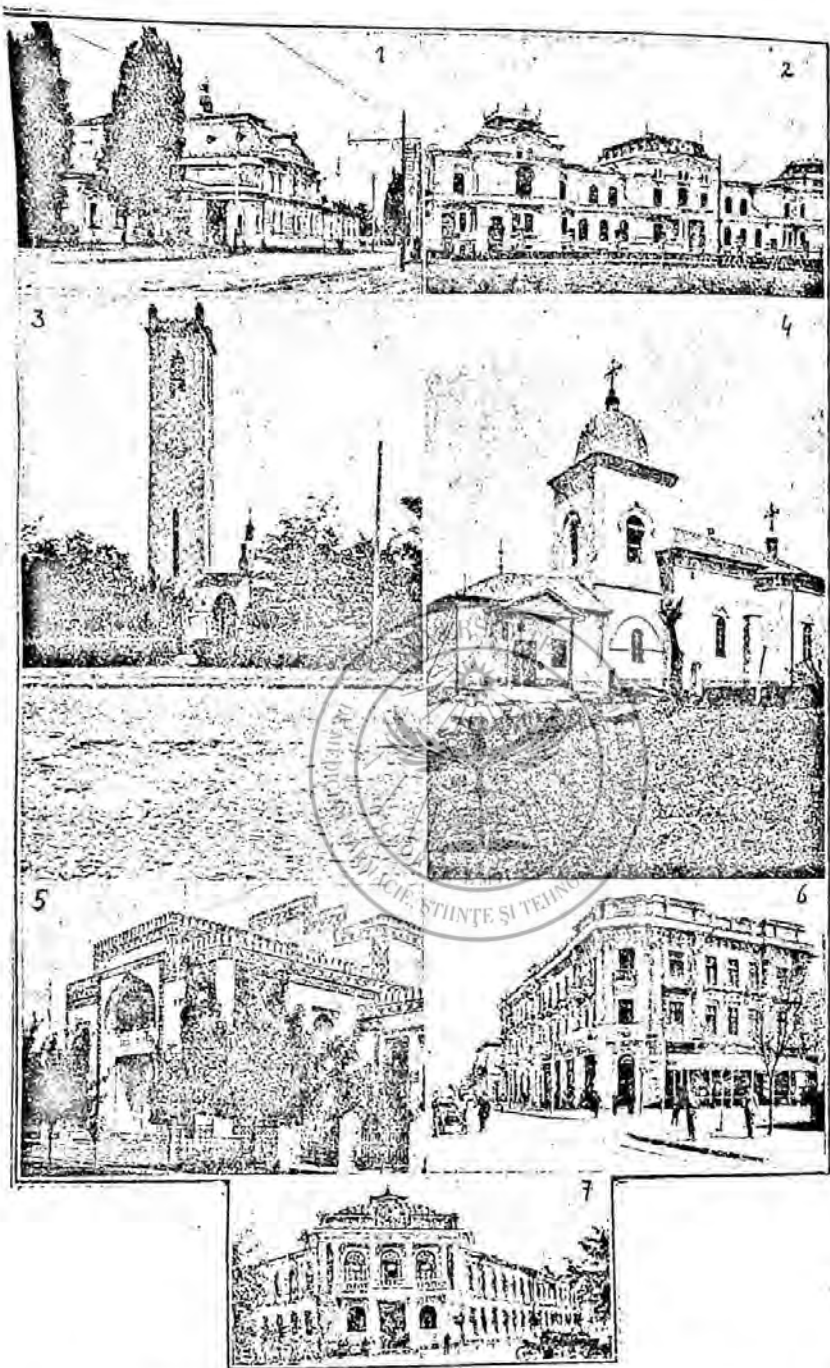
Pătura negustorească din Chișineu cu strinse legături în Rusia, de unde cumpăra și unde vindea, de unde se imprumuta și unde plătea, în mare parte străină și cu profunde răncune față de România, ca singura fără rămasă antisemită, care nu dăduse drepturi Evreilor și, ținând minte tratamentul aplicat la Șipote dezertorilor din armata rusească, în mare parte basarabeni din această clasă și rasă, mult timp a privit mișcarea națională și unirea cu nesimpatie, neîncredere, dacă nu cu sentimente și mai aspre.

Era și frica justificată, că antisemitismul local, susținut de antisemitismul de peste Prut, va duce la dezastre. Revoluția rusească le dăduse atât de mult: rolul pe care l-au jucat în ea și acel pe care de aici încolo credeau să-l joace, legăturile comerciale, bancare, de rudenie și cultură, îl legau strins cu tot ce era peste Nistru. Frica și neîncrederea acestor cetățeni, de curînd cu drepturi în marele stat rusec, față de noile împrejurări dintr'un stat mic și cu reputație antisemită, era într'o măsură justificată, cu toate că și propaganda interesată a tuturor formelor de etatism rusec lucrase mult la excitația acestei pături contra mișcării naționale, care fatal trebuia să ducă la unire, și contra unirii. Din ferietre, elementele locale, naționale, trecuse în mare parte prin revoluție și războiu, care îl purificase în mare măsură de antisemitism, iar intrarea armatei romine în Ianuarie și unirea din Martie 1918, s'au petrecut în momente cînd nimănu nu-l ardea de antisemitism; iar masele, și cele locale și dorobanții, nu fac prostii decît cînd sînt asmuțite. Au fost desigur și incidente urite și rele. Ele au fost exploatare cu mare zgomot și persistență de către interesele. Dar în total această pătură din Chișineu și din întreaga Basarabie n'a avut să se plîngă de antisemitism. Desigur că cei responsabili au avut mult de lucru pentru a opri unele porniri și a reprima unele prostii și ofențuri. Dar încet-încet, masa mare s'a convins că antisemitismul sistematic, organizat și ca politică de stat, nu există și că se pot face aranjamente. Apoi a venit compararea cu ce era și este peste Nistru, conștiința imposibilității de a importa de peste Nistru și a exporta acolo (afară de mică contrabandă periodică)—nu din cauză împrejurărilor locale, sau ale statului, ci din cauza lucrurilor așa cum sînt peste Nistru. S'a adăogat apoi mișcarea lui Petliura de peste Nistru cu pogromuri groaznice, apoi luptele bolșevicilor cu Denikin, recrutări și rechiziții din toate părțile, bande, noi pogromuri, care au făcut că mulțime de negustori, meseriași și simpli muncitorii evrei, cu neveste și copii, unii cu oarecare avere, alții săraci lipșiți, roți plini de boli sau cu germei de boli, să și caie scăparea vieții la noi. Toate aceste valuri de împrejurări și refugiați îngroziiți, au făcut mult pentru schimbarea sentimentelor păturii locale. La aceasta s'a mai adăogat și mișcările antisemite din Polonia și Ungaria, astfel că împăcarea cu starea actuală a venit fatal până acolo, încît recrutarea și în această pătură a mers fără greutate, mai cu samă că, cine nu vroia să fie recrutat, era liber să emigreze.

Necesitățile vieții comerciale și de credit au împins această pătură la legături directe și imediate cu comerțul și băncile rominești, cu atât mai mult, cu cît băncile locale, cu scăderea valorii rublei, de abia respirau, iar sucursalele băncilor rusești nu aveau mijloace. Au

No. 1. Mitropolia.—No. 2. Catedrala.—No. 3. Strada Alexandru cel Bun, în dreptul Grădinii Publice.—No. 4. Banca Oraşului.—No. 5. Casa Episcopiei.—No. 6. Corpul de Armată.—No. 7. Primăria.—8. Biserica liceului al II-lea.—No. 9. Inchisoarea.—No. 10. Clădirea vechiului Seminar.

No. 1. Teatrul popular și clubul.—No. 2. Sfatul Țării.—No. 3. Biserica protestantă.—No. 4. Biserica Mazaracki.—No. 5. Muzcul.—No. 6. O clădire particulară.—No. 7. Liceul de Fete.

Început călătoriile la Iași, Galați, Cernăuți, București, transport și trafic de mărfuri, tranzacțiuni și combinații de toate felurile, într'un cuvânt „afacerile”, iar afacerile primează în această pătură și în ațumiiți, foarte activi și foarte întreprinzători.

Desigur că în masa aceasta mare de negustorime sînt mai multe stratificări cu deosebite mentalități și sentimente, dar ar fi prea lung și mult de spus dacă am stăruia asupra tuturor amănuntelor.

VI

Chișineul nu este oraș industrial; cîteva mori, cîteva tăbăcării, fabrici de spirt, bere, cărămidării, teracotă, parchete—și s'a isprăvit industria mare; astfel încît de o masă de lucrători industriali de aici nu se poate vorbi. Mici meserii de toate felurile sînt multe. Între acești lucrători de toate naționalitățile, masa mare o formează moldovenii și ovreii; ei sînt nemulțumiți: chirii scumpe, alimente scumpe, îmbrăcăminte, încălțăminte scumpe. Mișcarea revoluționară din 1917 a încercat să-l organizeze în sindicate profesionale; a fost mult entuziasm, s'a clădit foarte repede, dar toate aceste organizații au fost efemere și au dispărut curînd din cauza stărilor de asediu și cenzurii de o parte și din cauza îmboldirilor străine la acțiuni revoluționare contra întocmirii sociale și a stărilor de stat actuale, pe de altă parte. De peste Nistru valurile aruncă mereu lucrători în mare parte ovrei, flămînzi și goi, care fac și propagandă antibolșevică, dar și concurență. De sigur că printre refugiații din diferite clase sînt trimiși anume de peste Nistru pentru a face o anumită propagandă. Această propagandă susținută cu destule mijloace și îndrăzneală în masa care pînă eri făcea parte din ciraci lui Crușevan, apoi din soluzul adevăraților Ruși, pentru a deveni repede revoluționari, cînd era ordin dela Petrograd pentru a se adînci revoluția, nu poate să nu albă și succese și să nu creeze dificultăți. Curțile marțiale judecă mereu bolșevici mai mult sau mai puțin veritabili și agenți trimiși de Lenin pentru a fomenta răscoale între lucrători și soldați, prin bani și manifeste.

VII

Dar tîrgul vechiu și tîrgul nou nu este tot Chișineul. Nu este oraș moldovenesc fără mahalale, și Chișineul le are: Mahalaua rusească, bulgară, Pietrăria, Melesteu, Gătaoanii, Malina Mare, Malina Mică, Valea Curvei, Petrecani, Rîșcanu, Valea Bulcanii, Valea Di-cescului, Rohatca Sculenilor, a Orheiului, a Benderului, a Hîceștilor.

Prin ce se deosebesc toate aceste mahalale ale Chișineului de cele ale oricărui alt oraș din Moldova? Prin prea puțin lucru. Mai întăiu, ele nu au aproape de loc țigani, afară de fierari și potcovari, dar și aceștia prin stabilitate, muncă, imitație și constrîngere administrativă au pierdut mult din aspectul așezărilor lor și casele lor sînt solide, vărute, împrejmuite și puse la linie. Lăutarii, puțini cîți au rămas din vechime, toți au așezări civilizate. Afară de mahalaua rusească, Bulgaria (numită așa mai mult pentru grădinarii decît pentru origina locuitorilor) și Caucazul (locuite de Ruși emigrați în mare parte

sectanți, molocani sau storoveri), toate celelalte sînt pline de moldoveni plugarî, vieri, lăptari, zarzavagii, meșteșugari, grădinarî, hamali, mici slujbași. Mai toți au întocmiri și așezări bune, sînt harnici și productivi. Ei se impacă mai bine cu noua stare de lucruri, care nu le atinge interesele de loc, dar le deschide mari posibilități, de care își dau sama. Obiectul marilor mirări actuale este ușurința cu care copiii lor învață carte și transmit învățătura familiei. Cu școala rusească ei nu se prea împăcau niciodată, le era străină și grea.

Dacă straturile de sus ale societății Chișineului, biurocrația, marii proprietari și negustorimea au avut de suferit și moralmente și materialcește de schimbarea împrejurărilor și întocmirilor, masa lucrătorilor și mahalalele au rămas neatînse, nolle împrejurări și întocmiri neaducîndu-le decît neplăceri ușoare și trecătoare: starea de asediu pentru organizațiile muncitorești și criza economică și financiară; dar cu starea de asediu ei erau deprinși sub regimul țarist, iar criza, își dau sama și ei, nu este un factor local. În schimb, noua stare de lucruri le-a dat liniștea și ordinea, la mulți pămînt și la toți școala și posibilitatea culturii omenești pe calea naturală, ușoară, singura posibilă a limbii și obiceiurilor rasei lor.

Basarabia și Chișineul în cadrul statului țarist erau clasate ca o provincie înapoiată, puțin cultă, aproape analfabetă. Antisemitismul și extremismul drept al lui Crușevan, Pușkevici și Serafim, pogromurile, ce au avut loc aici, altădată, au făcut o anumită reputație, care era așa de bine stabilită, încît la 1917 după constituirea guvernului provizoriu, Kerensky și sovietul lui din Petrograd au trimis pe un mare demnitar al Revoluției, avocatul Socolov, să cerceteze și să ia măsuri preventive împotriva unei mișcări antisemite separatiste sau de restaurare (contrarevoluția) la Chișineu. Rezultatul practic al acelei misiuni a fost trimiterea din Petrograd a unui grup de tineri de origine (proaspeții prozeiști ai revoluției) basarabeni cu multe mijloace, ca să adincească revoluția, să lupte cu separatismul și ne-cultura locală. În capul acestui grup de trimiși al lui Kerensky se aflau doi tineri, care, după ce au luptat pentru Rusia revoluționară contra separatismului, împlîși de timpuri, au schimbat frontul, au devenit republicani independenți, apoi separatiști, apoi monarhiști demnitari și se mențin și acum la suprafață schimbînd firmele: naționalism, marghilomanism, țărănism, averescanism, federalism, — iar în viitor și altele, care li se vor părea că au șanse să vie la putere. Afară de acești doi, restul de 39 sosiți la Chișinău la 1 Iunie 1917 au dispărut ca și un alt grup trimis cu același scop de sovietul din Odesa.

Cu tot numărul mare de școli secundare viața intelectuală era puțin însemnată. Masa mare a absolvenților acestor școli dispărea în imensitatea Rusiei; iar puțina intelectualitate locală era tributară producției importate de peste Nistru. Înaintea războiului trăiau cu greu aici două gazete zilnice locale rusești și „Cuvîntul moldovenesc” săptămînal și lunar. În timpurile „Statului Țării” au mai apărut două gazete zilnice care apărau interesele naționale și locale: „Statul Țării” în rusește și romînește. Deși în timpurile cele mai grele și tul-

burl aceste gazete au rezistat, în timpurile liniștite ele au murit în minile celor din urmă al lor conducători.

Acum apar următoarele gazete: „Basarabia” în rusește, cea mare, a partidului țărănesc din Basarabia. În românește, cu litere latine sau slave, țărăniștii din Basarabia nu au nici o gazetă. „Nașe Slovo” (Cuvîntul nostru), „Novoe Slovo” (Cuvîntul nou) și „Zvezda” (Steaua) tot în rusește, toate își zic că sînt guvernamentale averescane, în realitate reprezintă nuanțe deosebite în dosul căreia se grupează diferite mici interese. Este curioasă această situație a partidelor politice locale, care își exprimă ideile și fac propagandă în limbă străină, dar foarte explicabilă: Masa cea mare românească nu cetește de loc sau puțin. Cel care cetece recur la gazetele românești mari și bine informate din București. Rămîne o pătură care își ascunde originea, rasa, trecutul, ideile, interesele și idealurile sub numele comun de „Basarabeni” pentru a nu spune din diferite motive ce sînt. Aceștia cu rămășițele rusești și cu refugiații de peste Nistru constituie masa disputată de atîtea gazete rusești, cite s’au fost nici în timpul țarismului din cauza că nu au concurență din afară și sînt și subvenționate.

Gazete românești în Chișineu avem două: „Dreptatea” național-liberală și „Steaua” averescană. „Dreptatea” este gazetă mare, bine informată, și bine făcută, ține de dogma și tactica partidului național liberal, cu mici abateri de rîncune locale. „Steaua” românească averescană este slabă, mică, anemică.

Avem în schimb două reviste pedagogice românești, bine conduse de două grupuri deosebite de profesori de liceu; o foarte bună revistă juridică românească susținută de distinși magistrați și o revistă excelentă de popularizare pentru masele țărănești „Plugarul”. Mai avem reviste literare românești: „Moldova dela Nistru”, „Vulturul Basarabiei”, „Renașterea Basarabiei” și o revistă economică. Pentru un oraș care a stat o sută de ani sub Ruși, care are o imensă masă de refugiați de peste Nistru și care este de abia de trei ani al statului românesc, în asemenea timpuri grele, producția intelectuală românească este destul de însemnată și în progres.

Subt Ruși, orașul avea o mare bibliotecă rusească pusă gratuit la dispoziția publicului și un număr de biblioteci particulare care, ca și biblioteca orașului, împrumutau cărți pentru o plată modestă acasă. Erau mijloace de cultură și de rusificare. Pe lângă aceasta era un număr însemnat de librării. Acum multe biblioteci, afară de cea a primăriei, s’au închis din cauza scumpetel cărților, învechirii și scumpirii cărților și lipsei celor rusești nouă. Pe lângă școli s’au înjghebat și sînt în dezvoltare bibliotecile românești. Librăriile rusești sînt reduse acum și din cauza lipsei de marfă; multe au început să facă comerț cu cărți românești, pe lângă cele două mari librării românești care fac un comerț înfloritor.

Teatrul local rusesc pe timpul Rușilor ducea o existență grea din cauza lipsei de forțe locale; nu trăia decît prin operetă, trupe de drame și comedii importate și rare ori prin opere și concerte. Nici acum nu se pot da și nu se dau reprezentații: drame și comedii rusești; cele românești, date de o înjghebare locală, cu multă sirguință și cheltulală, nu prea au succes. În schimb trupele românești bine înjghebate, cum a fost turneul Manolescu și apoi Demetriad, au avut teatrul plin, succes moral și material complet. Iarna aceasta a fost și

o înjghebare de operă rusească cu forțe unitare bune, câteodată excelente (Tobuc-Caravia), dar cu secundanți, orchestre, coruri și celelalte părți (înjghebarea locală) dacă nu lamentabile, cel puțin submediocre. În schimb concertele diferitelor păsări călătoare, din cauza furtunii, dela Nord la Sud, au fost în cea mai mare parte foarte reușite.

Dar publicul mare, masei, fără deosebire de rasă, idei, partide, interese, etc. l-a plăcut opereta romină și cele câteva concerte ale orchestrei simfonice dela Iași. Aici s'au unit toți fără distincții recunoscând caracterul decent simpatice și vesel al operetei și superioritatea orchestrei simfonice din Iași.

A fost și balet la Chișineu. Bine înțeles, forțe individuale excelente, dar tot păsări călătoare de furtună și fără ansamblu.

IX

Păturile sociale vechi din Chișineu sînt în decădere și transformare, pături nouă se ridică și se transformă și ele.

La demnitățile politice, în perioada de tranziție, s'au urcat elemente noi tinere, eșite din popor și aduse la suprafață de valurile vieții cumplite de astăzi. Ele sînt în cea mai mare parte din Moldoveni, nu din orașe ci dela țară, sînt mulți din neam de clerici, din răzări cuprinși, țărani, sau dacă sînt din țirgoveți, apoi din mahalale. Sînt voinici la trup, sănătoși, au osătură și mușchi puternici, cu dinți buni, cu poftă de mîncare și poftă de muncă pentru a-și face loc și a cuceri o situație. Au făcut școli rusești, puțini au terminat universitatea, cu greutăți mari și în timpuri turburi, cel mai mulți au studii mai reduse. Din limbi străine știu numai rusește, dar majoritatea nu o vorbesc perfect; literatură, cultură, artă universală, cași pe cea rusească, le cunosc în cea mai mare parte puțin, din manuale; origina și mijloacele materiale, greutățile vieții și organizarea societății țariste, nu le dădea posibilități mai mari de a pătrunde mai sus, de a vedea și studia mai mult, mai pe ludele și mai adînc. Au trăit regimul țarist cu disciplina lui severă, cu necesitatea de a și disciplina naționalitatea, instinctele, dorurile, gîndurile, dar căutau să se adapteze acestui regim ca să parvie a-și satisface necesitățile vieții. În același timp, li atrăgea ce era oprit: broșurile revoluționare, cercurile, tot ce era opus organizării de stat care le oprima rasa, clasa, persoana, instinctele.

Unii au trecut și prin război, fiind soldați sau plutonieri, în orice caz în situații prea mici, în subordine, și au trebuit și acolo să disimuleze, să se supue și să înghită mult amar. Alții au stat pe la Petrograd—Kiev și alte orașe în mici funcții subordonați, amăriți și umili, mișcîndu-se din loc în loc, din situație în situație, prin anticamerile demnitarilor timpului: Casso, Serafim, Krupensky. În sfîrșit a venit revoluția făcută de alții departe de ei, dar izvorită și din amărăciunile și umilințele lor. Au trebuit să se adapteze noii situații, noilor împrejurări, noilor stăpîni ca să stee lângă ei. Dar haosul și schimbările vertiginoase l-au respins și au trebuit să se supue mulțimii devenite stăpîni. Această mulțime aruncînd pe vechii stăpîni, a impus satisfacerea instinctului ei oprimat de rasă și de dreptate și ei au slujit-o cum ar fi slujit pe ori cine, cum ea le-a cerut, cum ei au putut și cum împrejurările au făcut.

Această pătură ține acum să-și fixeze situațiile câștigate în noul cadru al vieții, din ea s'au recrutat în mare parte actualii senatori, deputați, unii prefecți și alți cirmultori mai mari sau mai mici. Pregătire și practică mare de conducere și de stăpânire nu au. Au însă o plasticitate încercată, o ușurință remarcabilă de a-și schimba aspectele, credințele, totul pentru a se menține, a ajunge, a nu mai fi supuși, a supune, a avea, a stăpâni, a lua parte la banchetul vieții. Calitățile lor îi slujesc bine, unii au ajuns la situații, mulți s'au îmbogățit repede, puțini au rămas mai în urmă, unii au căzut și cad, și valuri nouă vin, acestea însă trec prin școala noastră națională, fie universitară, fie politică. La aceștia s'au adăogit și din vechii stăpâni mai energici, mai curajoși, mai elastici, mai fără scrupule și din negustori.

Acum vezi tineri, săraci și idealști, cu puține studii și puțină muncă, într'un an-două de activitate politică, devenind proprietari de case și mobile scumpe, de vii, grădini, bijuterii, ducind o trenă de burghezi, de altădată, și alături de ei speculanți de făină, cereale, navete, furnituri, schimbători de ruble, cumpărători de acțiuni, etc. „Așa a fost, așa va fi”.

Așa pare masa noilor stăpâni. Sunt desigur între ei exemplare rare de curățente cristalină, de idealuri pure, de naționalism neîntinat, de democratism și abnegație încercată, dar cât de puțini par ei până ce va veni precipitarea, filtrarea și curățirea.

Din toamna anului 1918 Chișineul a devenit reședința Curții de apel. Tot atunci s'a introdus magistratura românească. Magistratura întreagă din Chișineu: Curtea, Tribunalul, Judecătoriiile,—este formată în majoritate din magistrați distinși din Regat și din Moldoveni localnici foști în magistratura vechiului regim. Dintre toate așezămintele și funcționarii—supuși unei aspre critici drepte și nedrepte—magistratura singură a fost cruțată desigur pentru un prea puternic motiv: nu s'au găsit motive.

Pe lângă curțile, tribunalele și judecătoriiile de aici, a venit un număr mare de avocați din regat. Din localnici puțin s'au înscris în barou. În schimb sînt și femei avocați, și localnice și din regat. O particularitate locală în materia juridică este instituția notariatului: birourii particulare, după depunerea unui anumit examen și cauțiuni, în care se autentifică actele. Majoritatea, dacă nu toate notariatele, sînt ocupate de localnici și sînt și două notărese. Un progres față de alte părți ale țării românești.

La celelalte instituții funcționarii sînt amestecați: localnici cu veniți din regat.

Băncile locale sînt puține, mici și slabe. Sucursalele băncilor particulare rusești, neavînd fonduri și neputînd nici lichida, nici face față plăților, mor. Sucursalele Băncilor statului rusesc, printr'o aberație, continuă încă să funcționeze, mai exact să încaseze numai. Nevoia locală de credit și nevoia băncilor din țară, de a-și plasa abundența numerarului, au creiat în Chișineu o mulțime de sucursale a Băncilor mari. Pe această cale s'au încheat o mulțime de relații comerciale și financiare strănse. Toate aceste instituții fac afaceri splendide. Este un teren unde afacerile, dorul de câștig, a unit toate națiile—cum însă capitalul este în mare parte românesc, acțiunea acestor instituții este binefăcătoare și în interes de stat.

X

Am arătat reputația de oraș necultural și țară la fel, pe care o avea Chișineul și Basarabia. În aceste împrejurări și, cum regimul țarist n'a fost de natură a dezvolta decît politica claselor privilegiate, și deci, fără să vrea, oprind dela politică, a dezvoltat în așa măsură spiritul de opoziție *a tout prix* în celelalte clase, încît nu se poate vorbi, mai cu samă în timpurile de tranziție, criză și suflu revoluționar în care trăim, în mediul așa cum l-am descris și cum a fost crescut și format de împrejurări, de cristalizațiuni, de organizațiuni de partide stabile și tradiționale politice. Masa mare rurală obținînd satisfacția pornirilor instinctive de rasă și de posesiune a instrumentelor de muncă este liniștită; mai sînt fulgere și valuri, dar cele de după furtună, nu de înainte. Cel ce se mișcă, se agită la suprafață pentru a nu cădea la fund. În haosul de idei, în resentimente, se observă curente, rămășițe, frinturi de organizații politice și începuturi de clădiri. Pușinii Ruși și rusificații autohtoni s'au uitat mult timp peste Nistru socotind că vine repede restaurarea și cu ea trecerea din nou la Ruși, cu atît mai mult cu cit toate nuanțele de peste Nistru încurajau aceste tendințe, iar aliații noștri, cu întîrzierilelor, ajutau. Și acum cu toată recunoașterea, mulți în fundul inimii ascund dorul trecutului liniștit și îl transpun într'un viitor analog cu trecutul. Toate nenorocirile timpului le aruncă pe noi, peste greșelile și ale noastre și ale localnicilor. În acest curent se disting elemente foarte variate. Cel mai activ din extrema dreaptă furnizează și astăzi material împotriva noastră lui Krupenschi, cel din extrema stîngă dau material tot împotriva noastră lui Smitd (social-popular), lui Moghillansky (social-revoluționar) și Tiganco (social-democrat). Supra-extremiștii lucrează și ei mult, dar cu stăpînii actuali de peste Nistru. Ura împotriva noastră îi unește pe toți aceștia. Unii din inconștienții noștri furnizează și ei arme vrăjmașilor.

Neextremiștii sînt puțin activi, ei cer timp pentru a se adapta noilor împrejurări, sînt gata să treacă și la dreapta și la stînga și înainte și înapoi, dar preferă să stea pe loc, în spatele altora și în așteptare, iar deocamdată oftează, speră și visează, întrețin presa, opera, teatrul, baletul rusesc și critică toate neajunsurile, și cele reale și cele inventate, ale noastre.

Moldovenii și străinii mai puțin rusificați caută să se orienteze, să cîștige timp, să menție particularisme și rămășițe, prin ajutorul cărora să-și păstreze unele avantajii, în concurența vitală cu cei mai bine adaptați și pregătiți în viața de stat românesc, veniți din altă parte.

Îi vezi și pe ei oftînd după trecut.

Elementul național activ, vechiul partid moldovenesc, care a făcut unirea, s'a risipit, în mare parte trecînd la țărănișm, dela care unii din desgust, alții din interes au trecut la averescanism, alții la liberalism. Toate aceste elemente sînt în criză de creștere, maturizare și orientare. Cu toate disensiunile, participarea la munca unirii și emoțiile puternice împreună trăite, îi leagă. Dar arivismul și demagogismul onora îi pune în rezervă pe alții, le strică raporturile și sporul muncii comune, atît de necesare. Acest fapt: izvorirea aproape a tuturor noilor formațiuni politice din vechiul partid moldovenesc.

al cărui bloc din Statul Țării a votat unirea, explică de ce cu toate deosebirile momentane, în unele momente unirea tuturor grupărilor politice locale este posibilă.

Avem deocamdată un club și o mică grupare liberală cu gazeta ei. Este încă proaspătă și slabă această formație fără adânci legături locale. Desigur că la venirea partidului liberal la putere ea se va mări mult cu elemente oportuniste din diferite părți.

Al doilea grup este cel țărănist, mai puternic, cu mulți aderenți și organizare locală, dar sfîșiat de multe ambiții, chestiuni personale și curente variate.

Al treilea grup este cel averescan, împărțit și el din capul locului, în mai multe curente și format din elemente ocazionale dispărute, mai mult cu ocazia venirii la putere, fără rădăcini adânci.

Alte grupări nu se desemnează, ca începuturi de organizare, nici cit cele descrise mai sus. Bolșevicii completează. Foștii social-democrați, socialiștii-revoluționari, socialiștii-populari, deși nu par a complota,—totuși nu vor să ia parte, cu toate invitațiile, la grupările din țară, ci privesc peste Nistru. Foștii cadeți tac sau luptă pentru autonomie sau centralism provincial. Foștii adepți ai lui Crușevan, Purișkevici, Serafim, din soluzul adevăraților Ruși, din aderenții lui Krupensky, stau ascunși și în rezervă sau au pătruns individual la averescani, la țărăniști, etc. În scurt timp vor deveni mulți din ei adevărați Români.

Administrația comunală locală încă din 1918 este în mina comisiilor interimare diferite, schimbate până acum de trei ori în raport cu schimbările guvernelor. Cetățenii nu au simțit o mare diferență în modul lor de administrare: încet-încet administrația comunală se romanizează. Cu mari greutatea are de luptat, în special finanțare și dacă nu face mari îmbunătățiri, nu i se poate aduce înviuirea că, în timpuri așa de grele, nu luptă cu succes pentru a menține gospodăria la limită.

Războiul, revoluția, criza economică și financiară, depreclerea banilor, schimbarea regimului de stat, decăderea unor păături sociale, venirea altora, îmbogățiri și sărăcirii subite, emigrări și imigrări, perindări de diferite armate, Ruși, Nemți, Franceji, Greci, Poloni, care sub diferite și puține steaguri adunau diferite rase, clase și neamuri, toate aceste valuri au zdruncinat profund omenirea, au făcut un traumatism nervos care se manifestă cu fenomene patologice nervoase și morale cum traumatismele fizice dau manifestațiunile și turburări fizice. Și Chișineul suferă de aceste urmări cași întreaga Basarabie: banditismul, tâlhăriile, escrocheriile, șantagiile, speculațiile și toate crimele din codul penal înfloresc, cași toate manifestațiile mai reduse care nu intră în cadrul codurilor penale dar se apropie de ele. Desigur poliția, jăndărmeria și justiția luptă cu ele, dar prea încet și prea greu, suferind și personalul acesta de urmările traumatismului nervos al omenirii întregi. Pe lângă aceasta suprapopularea orașului cu elemente străine imigrate fără ocupații, și de aici scumpețea, îngreuiază mult atmosfera. Numărul crimelor și numărul cerșitorilor în Chișineu, oraș așa de calm și liniștit în timpuri normale, este excesiv acum. Atmosfera aceasta nervoasă creiază o stare psihică totală curioasă: se nasc din nimic știrile cele mai groaznice și cele

mai năverosimile, ele se colportează din gură în gură, sînt amplificate și crezute pentru a dispărea ca stafiile și a reapărea sub alte forme.

Oricum, cu toate neajunsurile și deasupra tuturor lucrurilor trecătoare stă faptul că Chișineul se romanizează în mod vertiginos. Nu există instituție, magazin, piață, local, întreprindere unde să nu se vorbească rominește, să nu se înțeleagă elementele autohtone cu cei (cum se zice) din Regat. Protipendada, ofițerimea, magistrații oameni de afaceri, negustorimea se întilnește la cluburi, la restaurantele dela Suisse, London, Savoia etc. împreună la mese și discuții în vizite. Mijlocașii au localuri comune mai puțin pretențioase. Iar masa, la piață și Iarmaroc se înțelege perfect. Vizitarea pleții și Iarmarocului, unde se întilnește orașul și negustorimea cu satele de jur împrejur, dovedesc stăpînirea completă a acestora din urmă. Nu auzi aici o vorbă, un strigăt, un oftat, nici chiar o înjurătură rusască. Nu se vorbește decit rominește: nu pentru că ar fi oprite limbile străine, dar pentru simplul motiv că sînt nenaturale aici și deci imposibile mai ales acum, după ce Rușii cu o sută de ani de stăpînire silnică nu le-au putut introduce. Desfid pe oricine să deosebească un recrut moldovean din Vaslui, Iași, Fălciu, Tutova, Covurlui, etc. de unul din ținuturile Chișineului, Bălților, Soroclii, Cahulului, etc., întilnindu-i în Iarmarocul de vîite de Mercuri din Chișineu. Satele, recrutarea a două contingente în armata romină și cu deosebire școala șterg repede urmele trecutului și împing Chișineul pe calea culturii în limba națională a maselor — singura pe care se pot bizui cetățile, statele și se poate asigura mersul normal al omenirii pe calea binei, dreptății și progresului.

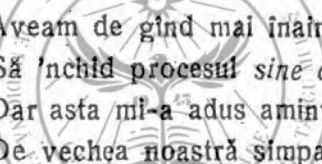
Dr. P. Cazacu

Cronica Veselă

---

*D-l Tăzlăuanu făcând ingerințe pentru
Reșița, deputatul Popa l-a tras o palmă.*

Aveam de gând mai înainte
Să închid procesul *sine die*,—
Dar asta mi-a adus aminte
De vechea noastră simpatie!

Și m' am gândit că nu se face
Să nu-ți trimit de la distanță,
Acum când ne găsim în pace,
O strofă de condoleanță...

Ți-a tras o palmă, va să zică...
Și nu l-ai apucat de guler?
O fi avînd pe tine pică
Fiindcă ești un fel de Schuller.

Vezi? Chiar în vremuri de prefaceri
E lucru foarte bun, prudența...
Și liberalii fac afaceri,
Dar ei salvează aparența!

Ai învîrtit tu foarte bine
 Comerțul nost' cu Europa
 Prin operații clandestine...
 Dar ți-ai găsit la urmă Popa !

II

Sonet estival.

Din cerul mat, încovoiat pe zare
 Ca un imens cuptor de porțelan,
 Un soare imobil și diafan
 Trimite raze perpendiculare.

Orașul „adîncit ca 'ntr-o visare“
 Cu tot aspectul lui cotidian,
 E bîntuît în fiecare an
 De felurite boli imaginare...

Vin de departe adieri suspecte.
 Prin atmosfera plină de insecte,
 Se furișază molima perfidă...

Trag storul la fereastră și, de frică,
 Simt inima că mi se face mică
 Cît un microb de febră tifoidă.

G. Topîrceanu

Recenzii

Gala Galaction, Răboji pe bradul verde, Iași, 1920, Edit. „Viața Românească”, Prețul 9 lei.

Ași pătruns vreodată în unul din acele frumoase peisagii de toamnă senină, caldă și nespus de tristă? Deasupra, un cer albastru de o seninătate nesfârșită, din care curge pe razele soarelui, molcom și obosit, o căldură îndepărtată, blândă și bună, peste cîmpia arsă. Înainte, de o parte și alta a șoselei curate, drepte, se ridică dealuri împădurite. Frunzișul bronzal, împietrit parcă, într-o liniște de o măreție eroică, de o adîncime smelitoare, freacă totuși o poveste molcomă, pătrunzător de tristă. E senin, e cald, e bine, și totuși peisagiul te copleșește, te înrîștează. Simți acolo sufletul curat și veșnic al naturii, alins vremelnic în exteriorizarea lui de aripa rece a toamnei, simți agonia verii și resemnarea măreață în fața legilor inextinguibile...

Aceiași impresie o aveți cînd opera d-lui Galaction. „Nici unul din celelalte anotimpuri nu e aiul de meșter pictor cum e toamna și, în același timp, nici unul nu e alif de dător de gînduri și chemător de amintiri”, — spune d. Galaction. Așa e și d-sa. Un pictor, în meștere vorbe, din școala impresionistă a vieții grele, a toamnei resemnate și gînditoare, „un îndrăgostit de neschimbare și trecut”, un creștin prin învățătură morală și tradiție, prin umanitate și filozofie etică, nu prin credință, care îl deschide prin rîndurile lui orizonturi de natură moartă, orizonturi de trecut frumos, orizonturi de gîndire morală, profund umanitară.

Așa l-am văzut pe d. Galaction în „Biserica din răzoare” și în „Clopotele dela Mînăstirea Neamțu”, așa e și în „Răboji pe bradul verde”, apărută acum cîva timp.

Sînt clipe răzlețe din viața unui gînditor impresionist însemnate pe bradul simbolic, veșnic verde, pe care vremea creștează urmele furtunilor și oamenii semnele capriciilor sau palimilor omenești; sînt tablouri de natură și tablouri sufletești, zugrăvite cu penița meșteră care conturează lapidar ruine istorice, biserici vechi, oameni care au trăit și clipe sufletești de o reculegere mormintală.

Cetești și înveți din ele creștinească pietate pentru trecutul neamului, pentru ruinele-i istorice amenințate de prefacere, de nimicire, înveți pietate recunoscătoare pentru marii noștri morți; înțeleg-

lul rege Carol, blindul Anghel, Caragiale, Coșbuc; afli deșertăciunea vanitășilor omenești și învești umanitatea și dragostea pentru cei mici și resemnarea cumințe creștinească în fața nenorocirilor. Cartea scrisă pentru cei pușini, artiștii din suflet, umaniști din inimă, aduce liniștire pașimilor și îndeamnă la gândire și reculegere.

S'au scris multe despre autorul acestei cărți; a fost învinovățit și alăcat pentru ideile lui, de acel care căutau țapi ispășitori incapacității lor. I s'a făcut o vină din atitudinea lui din timpul neutralității și a fost acuzat și de internaționalism. Cefind ce-a scris el, înțelegi cită patimă nedreaptă și josnică era în alacurile îndreptate contra lui, cași contra multora ca el.

E atita dragoste pentru trecutul neamului rominesc în tot felul lui de a simți, încit „germanofllismul” lui nu putea fi pornit decit din convingere sinceră și rivnă pentru binele țării. Cunoaște, din acest trecut, frumoase și înălțătoare pagini însemnate în platra înverzită de vreme a altor ruini istorice. Și o spune în însemnarea despre „găpia veche”: „Cit de mult ne pare rău că atitea castele, cetăți și mănăstiri, despre care amintește istoria, nu se mai dovedesc azi pe fața pământului rominesc!”

Cu cită pietate și dragoste recunoscătoare vorbește de regele Carol: „Din obscuritatea noastră sălbatecă și mândră, am iubit pe acest slăpin înțelept”, spune în: „Carol Vodă a închis ochii”. „L-am iubit ca pe un părinte, pe marele Vodă Carol” — scrie el în altă parte, unde termină cu următoarele cuvinte: „De e pace, vom merge la dăurita catedrală Curtea de Argeș, și vom șopti pe lespedeaa cea nouă: „Iar!-ne că te-am hilit și te-am mihnit ca niște neînțelegători!” De e războiu, vom merge și ne vom ruga Ierbinle: „Roagă-te lui Dumnezeu, suflet mare, pentru izbînda neamului rominesc!”

În fața frămîntărilor polițianilor noștri, înaintea intrării în războiu, scrie: „Și e un gînd de mîngîiere și e un gînd de mîndrie, că armata noastră este expresiunea viguroasă a întregului popor romin și scut de fier pe trupul țării noastre”.

Simțirea rominescă, legată strîns de pămîntul rominesc, și-o spune în: „Pe valea Dîmboviței”: „Pe brînci lingă Dîmbovița și cu ochii pierduți în năvala ei înspumată și verzue, te simți una cu această apă străbunică, una cu acești munți, cuibul vechilor viteji, una cu acest pămînt iubit, plătit, răscumpărat de atitea ori, în sînge și lacrimi.”

Apoi, nu se cheamă asta naționalism?... Și dacă ideile umane-tare îl duceau la înfrățirea socialistă internațională, ascultați totuși ce spune: „...De un singur lucru nu-mi stă inima la loc. Noi Rominii din Regat (mai ales acești cițiva care stricăm hîrția și purtăm haine negre) am fost și noi printre cei care au crezut cu superioritate într'un nolan de idealuri dovedite azi pe șapte fronturi de bătălie ca mincinoase și absurde... Ne trebuia pacea universală, grădina lui Epicur și seninul ireligiunii! Și azi ne frecăm la ochi, ca deșteptați din somn și ne pieșnește în cap ideea că nu era așa de prost, cum ne părea altădată, cel ce recomanda popoarelor ca lozincă eternă: „Să-ți fie frică de Dumnezeu și să păstrezi uscat praful de pușca!”

Aceiași cumînțenie îl face să spue în „La Sinaia”: „Tradiția pe care marele rege mort a căutat s'o răsădească pretulindeni, pe culmea aceasta, cași în sîngele poporului, în trebile Statului cași în zburcumatetele noastre suflete—a fost să fie o încercare uriașă, dar fără noroc? O Romini, Romini! deschideți cronicile neamului, învățați ce-au fost falnicele domnii romine timp de sute de ani, dați-vă sama dia ce haos îngrozitor am eșit noi azi în fața lumii și pricepeți că norocul popoarelor nu e niciodată un ciștig de loterie, ci o lentă și avară și dureroasă consolidare seculară!”

Neînțeles de mulți, prigonit pe nedrept, d. Galaction face parte din pușinii oameni de caracter pe care îi avem... De aici vine și căldura cu care d-sa ne dă la sfîrșitul volumului, într'un duios colorit, portretul d-lui Stere.

O. ALEXIU

* * *

Spiridon Popescu, Contribuțiune la munca pentru ridicarea poporului (Scrisori către învățători, preoți și către cei ce vor să-și cunoască neamul), Editura „Viața Românească”, 1921 București.

Deschizi cartea cu îndoielă: încă unul care scrie despre lucruri prea cunoscute, cu clișeele obișnuite, spre a da îndemnuri de altfel ori repetate. Dar e destul să citești două-trei pagini ca să vezi că îndoielă la a fost pripită, că autorul nu-i un sufler de rind, ci unul din cei mai ageri cunoscători ai sufletului săteanului român.

Rămii încântat și surprins.

Încântat de modestia cu care autorul analizează resorturile sufletești ale vieții țărânului român; surprins, pentru că bagi de samă cu uimire că până acum n'ai priceput nimic din această viață, pe care credeai că o înțelegi desăvârșit. Vezi că ai fost un străin între ai tăi, că i-ai răslălmăcit și deci însuși nu ai putut fi priceput de ei.

Te apucă un fel de ciudă împotriva simplismului vinovat cu care până acum ai privit toate chestiunile în legătură cu viața sufletească și culturală a săteanului: cartea lui Spiridon Popescu luminează și purifică.

Îndrumările lui vor fi firește eficiente locmai pentru că ele pornesc dela o minunăție și adevărată intuiție.

Autorul e născut la țară unde a petrecut un timp îndelung; tot ce-iace înfățișează în cartea lui e rezultatul unei nemijlocite experiențe. El a văzut prea de aproape viața săteanului pentru a se lăsa înșelat de statisticile obișnuite asupra știuturilor de carte și analfabeților. Vezi cu uimire că numărul analfabeților e cu mult mai mare decît credeai, pentru că el cuprinde o prea mare parte locmai dinire aceia care au urmat la școală și pot scrie și citi: dovadă—rezultatele școlael rurale.

Cartea nu e încă un mijloc de ridicare pentru țărânul nostru: el nu-i pricepe rostul în viața de toate zilele nu se simte vre-o deosebire între absolventul de patru clase primare și neabsolvent; și unul și altul trăiesc barbar de neigienic, nici unul nici altul nu întrebuințează cerneala și hîrtia, nu citește cărți sau ziare, nu știe mai multă șocoleală decît cea care se poate face pe degete. Gospodăria absolventului nu-i mai aleasă decît a celui ce niciodată n'a călcat pragul unei școli primare. Și unul și altul sînt superslîțoși și se lecuesc cu babe.

„Culmea ironiei ori a durerii: o bună parte din semnaril protestelor contra legii obligativității iscălesc nu prin punerea degetului, ci cu propria semnătură”.

Acest din urmă fapt e concludent: țărânul — chiar cel trecut prin școală — nu pricepe rostul școa ei. De aici repulsiunea sau indiferența lui pentru ea

Cauza fundamentală a răului e că nu există legătura sufletească necesară între învățător și sat. De aici urmează și faptul că și școlille de adulți „sînt o iluzie mai mult”.

„Simpatia satului pentru învățător e necesară”. Săteanul nu înțelege folosul cărților și deci al învățămîntului. Convingerea lui trebuie făurită pe toate căile, altfel învățămîntul primar e o costisitoare amăgire.

Dar vezi că:

„Învățătorul, victimă a orașului, tot căutînd să-și păstreze demnitatea, rămîne străin de sufletul țărânului... Fruntașii satului nu sînt totdeauna și oameni simpatici satului. Țăranii deci nu au nici un motiv să simpatizeze pe învățător din moment ce-l vedeau în tovărășia fruntașilor de sat”.

Urmează partea II-a a cărții: „Îndrumări”.

Îi se arată înștitulorului că pricina răului nu e în faptul că el se află într'un sat străin de satul său natal; că locuirea în satul natal e legată cu o mulțime de neplăceri care strică rolului său. Pe de altă parte nici într'un sat străin nu se pot găsi prietini între fruntașii satului, care nici ei nu pricep rostul școlii.

Nu rămîne decît ca învățătorul să se impue prin valoarea lui personală și a familiei lui (de aici interesantul capitol despre căsătoria învățătorului) și mai ales prin tactul lui.

Cu o adîncă pătrundere înlășisează autorul arta de a captiva sufletele simple ale țăranilor. Dela „Popa Tanda” al lui Slavici nîme n'a adîncit mai mult menirea de pedagog social. Tot așa de pătrunzător se arată meșteșugul „de a scăpa leafă din amestecul cu țărani”. E o adevărată strategie care trebuie condusă cu iubire pentru „dușman”, cu o continuă stăpînire și supraveghere de sine și mai ales prin exemplul strălucitor al strategului.

Unde culminează măiestria autorului sînt cele două capitole în legătură cu tendința firească spre răscoală a țaranului nemulțumit (scrise în 1903!). Celuia lor e trebuincioasă pentru oricine vrea să „realizeze” desăvîrșit mecanismul alît de simplu, dar tot alît de priemios al răzvrătirilor țărănești.

Expunerea clară, populară, plină de un sănătos umor romînesc, stilul curgător și atractiv fac din cartea d-lui Spiridon Popescu una din cele mai interesante cărți, în acest gen, scrise în romînește.

Cartea luminează și purifică. Lectura ei e indispensabilă celor ce se dedică carierei de lumînători ai poporului și în același timp o comoară de lucruri noi pentru cei mai mulți dintre noi, care în chestia învățămîntului rural „surecht am avut și nu am auzit, ochi am avut și nu am văzut”.

I. OLIMPIU STEFANOVICI

Maximilian Costin, Viata. — Măestrul și arta ei, Edit. „Viața Romînească”, București, Preț 15 lei.

Cartea d-lui M. Costin, frumos tipărită și admirabil ilustrată, este primul pas spre satisfacerea unei nevoi culturale, demult simțită la noi. Sîntem un popor cu neobișnuite însușiri muzicale, care orbăcesc este totuși, lipsit de îndrumare, călîndu-și idealul de armonie și melodie.

La noi nu există o tradiție muzicală; concertele sînt un lux al bogășilor și îmbogățitorilor, iar profesorul de muzică—vocală sau instrumentală—cînd e bun, e inaccesibil maselor mari, iar cînd nu e o călăuză competentă în tainele artei muzicale, atunci e mai mult decît nefolositor.

Există rătăcirii și superstiții în muzică, cum există în orice măestrle. Nenorocul e că ele la noi sînt exploatate de nepricelul, rătăcind și mai mult pe bietul pelerin în drumu-spre Paradisul de care vorbește Beethoven. Nu trebuie să se uite că inițierea muzicală a societății e o problemă culturală ce nu îngăduie amîinare.

D-l M. Costin are deosebitul merit de a face primul pas în această direcție. Cartea d-sale poate fi celîtă cu același interes de marele public, de toți iubitorii de muzică și istorie muzicală și mai ales de violoniști.

Dupăce face cu multă pricepere istoricul violinei în legătură cu familia ei, autorul dă lămuriri clare asupra actualei construcții a instrumentului.

În deosebi de captivant e capitolul despre Măestrul Violinei, în care ni se arată devotamentul marilor inspirați, evoluția înaripată spre idealuri tot mai înalte. Portretele succinte dar exacte, împreună cu o limpede caracterizare a școlilor violonistice, dau fiecărei pagini un

deosebit interes. Corelli, Tartini, Vioti, Paganini, Joachim, Ysaye, primesc deplina lor semnificație în galeria măștrilor cîntăreși din strune (Păcat că lipsește o listă sistematică a celor mai bune lucrări din literatura violinei).

În capitolul despre vioara în Țara Românească, avem lămuriri prețioase asupra dezvoltării interesului pentru muzică la noi, asupra rolului pe care l-au jucat violoniștii-apostoli ca Teodor Burada, Căuțel, asupra nobilului sprijin pe care Regina Elisabeta I-a dat măștrilor muzicale la noi în drumul ei spre culmea violonistică romine: George Enescu.

Dar unde d. Costin excelează, e partea finală a cărții: despre arta vioarei.

Distins profesor de vioară și pedagog muzical, avînd o bogată cunoștință a instrumentului și a literaturii lui, d. Costin înfățișează cu o deosebită înțelegere și intuiție psihologia specifică a violonistului. Cu dragoste, el dă minunate sfaturi elevilor violinei, le spulberă neîncrederea firească, îl încurajează întru învingerea multelor greutăți tehnice și de interpretare: simți în autor pe omul care cunoaște înțim lucrurile de care vorbește. Cartea d-lui Costin e un prielin, un profesor, bun și înțelegător pentru orice elev, — cartea d-lui Costin e o adevărată facere-de-bine.

I. OLIMPIU STEFANOVICI

Norman Angell, *Tratatul de pace și haosul economic european* (The peace treaty and the economic chaos of Europe), London, Swarthmore press.

O mare parte a Europei e amenințată de istovire și ruină. Rusia s'a cufundat deja în noapte, și riscul ca și restul să-i urmeze e de fapt foarte grav. Faptul în realitatea lui brutală e că Marea Britanie e o insulă foarte mică în marginea continentului și că pe acest continent cei 70 milioane de Germani reprezintă factorul național cel mai important și formidabil. Nu poți avea o Europă stabilă fără o Germanie stabilizată și nu poți avea o Marea Britanie stabilă și prosperă cît timp Europa se bălăcește alături în confuzie și dezordine"...

"...Am semnat tratatul de pace, nu pentru că îl consider un act satisfăcător, dar pentru că e imperios necesar să se sfîrșească războiul. Adevărată muncă pentru facerea păcii va începe numai după ce acest tratat va fi fost semnat... Tratatul nu-l decît lichidarea situației de război mondial".

Generalul Smuts.

Prin aceste două citate, unul pus ca motto, iar celalalt ca notă în cursul cărții, autorul lămurește vădit scopul cărții sale. N. Angell e cunoscut mai ales prin volumul său, cu mult zvon înainte de războiu, „Marea iluzie”. Cine l-a celtit își va aminti cu cită limpezime și pătrundere se arată primejdioasa zădărnice a ceiace autorul numea alt de nimerit: iluzia hărților geografice. Pentru această iluzie, spunea N. Angell, popoarele sacrifică fluvii de sînge omenesc, pentruca apoi deșteptîndu-se din furia distrugerii, să vadă că certurile internaționale ar fi putut fi vidate pe o cale cu mult mai ușoară și eficace.

Dar cum omenirea nu a ascultat niciodată pe gînditorii ei totdeauna pe vorbitori, cărțile de felul „Marei iluzii” au rămas voci în pustiu.

După marea nenorocire, urmăre firească a marei iluzii, n'au lipsit glasurile care cu mai multă sau mai puțină autoritate și talent și-au spus drept și cinstit cuvîntul lor.

Un astfel de cuvînt e cartea de care voesc să vorbesc aici a lui N. Angell care, alături de cartea lui Keynes, e unul din cele mai simpatomice semne ale deșteptării.

După ce Angell arată, și după rapoartele oficiale engleze, starea de plins în care se află Germania după încheierea păcii, cu degenerarea fizică și morală a locuitorilor ei, el accentulează teza sa că aceeași stare nu poate fi indiferentă Angliei și celorlalte state învingătoare, întrucât ea aduce o scădere a producției atât pentru Germania cât și restul Europei, producând o stare haotică generală.

Fraza obișnuită că Germania trebuie să plătească crimele ei, autorul arată că se bazează pe o eroare de judecată logică care la rândul ei aduce o... eroare de ordin moral și desigur și politic: pedeptirea prin foame și privații în afară de demnitățile omenească a copiii germani nenăscuți încă pe vremea începutului războiului și a invadării Belgiei. În loc de: „Noi n'am contribuit la infometarea copiilor Germani”, zice Angell, trebuie să zicem: „Sintem puși în dilema de a sili pe copiii inamici să moară de foame sau de a ne primejdi pacea noastră și viitoarea pace a lumii”.

Dar nu numai atât. E clar că țări ca Germania și Austria infometate, bancrutele și într'o stare de dezordine lăuntrică, nu pot plăti nici o despăgubire. În paranteză spus, procedeul seamănă cu ordinul cunoscut: „Fă-ți perie, fă-ți cizmă” etc.

De aici urmează fatal pentru Anglia că, „nepunând să-și strângă datoriile ei continentale, nu poate plăti datoria ei față de America”. Concepția „rivalilor comerciali” se bazează pe un simplism, întrucât Britania poate să-și mențină populația numai în virtutea comerțului cu „inimici” ei comerciali; căci dacă s'ar putea închipui o scufundare sub mare printr'un cataclism, a acestui inamic, — rezultatul pentru Anglia ar fi pur și simplu pierderea pieței Europei centrale.

Care-i efectul acestei stări de lucruri pentru Germania și restul Europei? Bolșevismul va crește inevitabil. Ce-ar fi dacă în locul maselor analfabete ruse, 60 milioane Germani, superior educați, ar fi mânăți de foame spre „experiența comunistă”? Căci unde e lipsă absolută, trebuie să se facă o egală împărțire a bunurilor: or această egalitate e primul pas spre statul comunist*.

Înșepănarea în alitudinea de pedeptitori care nu văd relația strinsă economică între pedeptiți și ei, dovedește că „lumea cea nouă se întemeiază pe cea mai crudă și goală afirmare a forței și că lucrurile pentru care tinerii noștri au fost îndemnați să-și jertfească viața — drept, justiție, miile, apărare a celui slab — n'au fost realizate”.

Cît oespre problema despăgubirii, „partide puternice conltauă să creadă că pentru a mulge vaca, întâiu trebuie să-i tai gîtul”.

Atunci se vede că nu vrem o indemnitate germană, căci moneda germană n'are nici o valoare, dacă Germania nu exportă. Și dacă vrei ca oamenii să lucreze pentru tine, nu trebuie să începi prin a-i lipsi de uneltele lor... „Și iarăși marele cumpărător al Angliei a fost continentul”. Așa că problema foamei în Germania e o parte din problema integrală a restaurării vieții economice europene pentru a preveni foamea, nu numai la populația germană, dar și la vecinii ei.

Problema se complică cu timiditatea Americii de a relua legăturile normale cu Europa amenințată de bolșevism tocmai din pricina tratatului de pace: Vanderlip indică aceasta în cartea citată.

Haosul economic perpetuat de tratatul de pace face ca statele să se leamă „de cîteva mii de pamflete bolșevice, prost lipărite și de agitatorii care poartă revoluția într'un geamantan”.

Dar poate se va răspunde că nu tratatul e de vină. La aceasta Angell răspunde arătînd relele economice ale tratatului după cum urmează.

* Nu ne-au adus, zilele acestea, zărele vestea că Lenin e foarte încințat de neînțelegerile între Franța și Germania, întrucât ele pregătesc țarina pentru maximalism?

** Frank A. Vanderlip în cartea sa: „Ce s'a întimplat Europei?”.

Tratatul :

1. Lipsește Germania de mai mult decât trei sterturi din mineralul de fier pe care se baza până acum industria germană;
2. Transferă suprafețe carbonifere și cere predări de cărbuni din restul izvoarelor;
3. Lipsește țara de principalele ei surse de zinc;
4. de potasă în Alsacia;
5. de mari suprafețe agricole;
6. Cere 140.000 vaci de lapte și o mare cantitate de unelte agricole, deși lipsa de lapte pentru copii a avut în adevăr un caracter foarte grav;
7. Lipsește Germania de toate coloniile ei care erau izvoare prospere de material brut;
8. ... de drepturi împărțite în comun cu alte națiuni în Maroc;
9. de stabilimentele ei în China;
10. ...de mari cantități de material rulant și vapoare;
11. Pune principalele ei comunicații fluviale sub controlul aliaților;
12. Blochează comunicația directă cu Rusia, căci teritoriul Memel a fost anexat de Aliați tocmai în acest scop;
13. Supune principalele industrii germane cererii Aliaților, dându-le acestora puțința de a le controla;
14. Pune comerțul extern al Germaniei sub controlul Aliaților.
15. Și după toate acestea impune Germaniei o despăgubire ce poate fi plătită numai cu ajutorul unei industrii naționale lucrând cât mai eficient și al unui export cu mult mai mare decât înainte de aceste pierderi;
16. Amină a indica datoria Germaniei până în Mai 1921. Și în sfârșit :
17. Neglijează să facă propoziții pozitive sau definite pentru elementele indispensabile industriei germane: acces la hrană, materii prime, tonaj, pleje și împotriva discriminațiilor fiscale ostile din partea statelor vecine.

Vina fundamentală a tratatului e de o fi încercat să împace două lucruri ce se exclud : „A încercat să reducă puterea economică a Germaniei și să prevadă sume pentru reparații; să abată gîndul acestei națiuni prin firea ei activă și disciplinată dela planuri agresive și să nu-i dea nici o posibilitate de muncă pașnică“. E clar că în felul acesta „recucerirea Lorenei devine pentru Germania, nu o chestie de mîndrie vexată, ci de lipsă de hrană“.

Fatal urmează o rezistență din partea statelor oprimate și o revenire la blestemul balanței puterilor, împotriva cărora Aliații au protestat atât de mult înainte de armistițiu.

Care e remediul acestei stări de lucruri ? Indispensabila revizuire a păcii, căci zice Angell : „Prețul unui naționalism eficient e un internaționalism economic care să promoveze munca“.

La o mai aproape privire vedem că azi încă nu avem o legătură internațională care să privească problema dintr'un punct superior a ceea ce numim suveranitate națională.

Că o legătură internațională poate—exista s'a văzut în timpul războiului, cînd numai grație unei organizații interaliate a putut fi hrănită toată partea europeană a Antantei. Le împiedeca o organizație internațională și supranațională — celace *frește* nu înseamnă alianța — care să joace rolul unui tribunal și unei poliții care, — *toți* avînd reprezentanți, să fie ascultată de toți; ea ar trebui să se întemeeze pe un cod economic al națiunilor.

Spațiul nu-mi permite să enumăr principiile care, după Angell, ar fi temeliea unei astfel de organizații; dar e clar că dacă ea a putut fi parțial realizată de dragul războiului, nimic nu împiedică realizarea ei de dragul păcii și al bunei stări universale.

„Mașinăria administrativă a unui internaționalism activant al mun-

cli există deja într-o formă rudimentară". La conferința muncii și socialiste (Bernă, Februarie 1919), rezoluția privitoare la Liga Națiunilor între altele spunea următoarele:

"Liga Națiunilor ar trebui să aibă pullna de a se dezvolta pre-făcându-se într-un organ de control al producției și al distribuției alimen-telor și materilor prime în întreaga lume, avind ca scop ridicarea a-ceslei producții și distribuții la cel mai înalt grad posibil de eficiență".

Celor cu *fiat justitia*, Angell le amintește cuvintele lui Wilson: "Noi n'avem nimic cu poporul german.... Nu sub impulsul lui guver-nanții lui au pornit războiul. Noi nu dorim nici o represăune împotriva poporului german..." Și Angell continuă: "Oare toate aceste declarații solemne sînt pe cale să devină petece de hirtie — pagini zmulse din cartea inamicului?"

Meritul cel mai de samă al cărții lui N. Angell — cași al cărții lui Keynes — e de a fi pus problema, nu din punct de vedere umanitarist-internațional, ci din punctul de vedere cel mai accesibil bu-nului simț: al interesului național bine înțeles. Cu simțul lui simț pen-tru independența fenomenelor economice, Angell demonstrează că e în interesul țărilor învingătoare punerea în stare a Germaniei etc. de a produce cît mai mult, întâiu pentru a plăti despăgubirile și apoi pentru împiedicarea haosului economic artificial, provocat de o pace artificială. Cu alte cuvinte, interesul național nu poate subsista fără o organizare internațională, fără codul economic al Națiunilor. Precum în culoarea albă se cuprind toate culorile, din punct de vedere al fizicii, tot așa din punct de vedere politic, în steagul alb al păcii universale se cuprind toate culorile naționale. Internaționalismul e condiția sine qua non a naționalismului — oricît, sub sugestia frazelor curente, s'ar părea paradoxal.

I. OLIMPIU ȘTEFANOVICI

Chr. Zervos, *Un philosophe néoplatonicien du XI siècle: Michel Psellos*, Paris. 1920, Ed. Ernest Leroux.

Filozofia bizantină (529 - 1453) n'a fost nicăieri încă amănunțit stu-diată, cu tot interesul mereu crescut pentru bizantinologie din a doua jumătate al secolului al XIX-lea. Că la noi nu s'au publicat studii a-supra filozofiei bizantine, deși ar fi fost așa de trebuincios din cauza a-propterii geografice, etnografice și a influenței externe ce am suferit, nu e de miral, din cauza greșitei orientări cu totul apusene a fi-lozofilor și a celor care au profetat filozofia la noi în ultima sută de ani, și din cauză că noi, în general, privim cu dispreț cultura bizan-tină prin cea fanariotă, și pe cea fanariotă printr'un șovinism, devenit inutil acum față de dînsa. Inceputuri de a privi obiectiv cultura bi-zantină și fanariotă s'au făcut la noi de istorici, dar ele nu au avut e-cou în preocupările filozofice înstrăinate. Totuși reacțiunea va veni cu siguranță, întorcînd acasă la noi în Orient o parte din energia îndrep-tată prea mult asupra Apusului.

Din studiul erudit, întins și uneori viu, pe care Zervos, deci un oriental, îl prezintă asupra lui Psellos, cititorul poate vedea ce intere-santă ar fi pentru noi bizantinologia.

Activitatea lui Psellos s'a petrecut, aici nu departe de noi, la Constantinopol. Nu ea să ne intereseze? Aici, aproape de noi, s'a dez-voltat o cultură ce a provocat renașterea apusană. Ne interesează gro-zăv renașterea apusană și nu vrem să știm de cultura care a provoca-t-o, plecînd de aproape de noi? Gloria lui era așa de răspîndită, încît cum se laudă singur într-o scrisoare: "Celți și Arabii au devenit cap-tivii noștri. Nilul stropește pămîntul Egiptenilor, dar numai vorbele mele îi însufleșește. Întrebați pe Persani și pe Etiopeni, și ei vă vor spune

că mă cunosc, mă admiră și mă caută. Nu demult a sosit unul din *Babilonitelor mele*. Nu e interesant? Ce scriitor a lăsat scrieri de aritmetică, geometrie, muzică, astronomie, fizică, științi naturale, astrologie, filozofie, poezie, gramatică, metrică, retorică, meteorologie, medicină, drept, agricultură, divină. Nu e atractiv un spirit așa de învățat? Ca profesor la Academia din Bizanț, el era un om modern, în senzul Făcea cursurile tratând problemele în linii generale, lăsând studenților să le dezvolte în amănunțimi; căuta să crească mai mult cugetarea, decât să încarce memoria studenților; alegea așa problemele în care învățătura lui să fie o preparare pentru viață; când simțea că studenții sînt oboșiți, plasa câte-o mică anecdotă sau cite o altfel de abateră instructivă; avea relațiile cele mai blinde cu studenții, îi numea cum întreceau cu gluma și-și pierdeau prea multă vreme cu teatru, jocul, circul, sau nu veneau la curs din cauza ploii, nu-i doțenea aspru, ci numai le amintea cum muncește el regulat până în adîncul nopții, zilnic, și cum filozofii antici înfruntau cele mai oboseitoare și primejdioase călătorii de studii, departe. Nu e modern și frumos? Unde e pedantul mușcălit, cum s'ar crede? Găsim la dînsul, teorii moderne ca aceea de a face filozofie întemeiată numai pe fizică, matematică și logică, sau ca încercarea actuală estină a unor expresionisti germani de a concilia creștinismul cu nielzscheianismul (helenismul). Noutatea serioasă în filozofie nu poate fi îndeajuns recomandată, căutată, ajutată și slăvită, dar pentru pseudonoutate și pentru mania de noutate nimica nu e mai bună decât o cură îndelungată și îngrijită de istoria filozofiei. Nu e utilă bizantinologia? Psellos era un spirit liber: făcuse, în vreme de creștinism acut, critica bibliei și a noului testament, arătînd contradicții și imposibilități în biblie, obscurități în noul testament. Ce mai vor liber cugetătorii? Fîind acuzat de păgînism, Grecul șiret și neeroic a făcut imediat declarație de creștinism ortodox. Nu sînt de actualitate asemenea specimene de conștiință? Dela mari funcții împărătești a trecut la mănăstire călugăr și pe urmă a revenit la viața mireană. Nu e o mobilitate de spirit modernă? Învățămîntul universitar era pe atunci gratuit. Nu e trist și umoristic, cînd ne gîndim la democrația de azi de după revoluția franceză și dela Ploștil? Psellos combate teoriile enchiște, care au influențat mult concepția filozofică a jărănimii noastre. Nu ne interesează? Psellos se ocupase să scoată din proverbele populare grecești înțelepciunea filozofică ascunsă în ele. Pentru cine nu s'o fi gîndit dinainte de a face aceasta cu proverbele universale și în special cu cele românești, nu poate fi bizantinul Psellos sugestiv? Nicl celirea lui nu e greoaie, căci era de o „supleță, eleganță și de o gravitate dulce” și cu o „fantezie abundentă”.

Ocuparea cu filozofia popoarelor orientale, și deci și cu cea bizantină, va fi de bună samă una din sarcinile de viitor ale filozofilor și ale profesioniștilor în filozofie dela noi.

GH. SAVUL

* *

Principesa Blücher, O soție engleză în Berlin, un volum de XI, 336 pagini, apărut în editura Constable Company Limited, Londra, 1920.

Este jurnalul Principesei Blücher, născută Miss Evelyn Stapleton-Bretherton și căsătorită cu urmașul celebrului „Marschall von warts”. În timpul războiului a trăit în Germania acolo, la izbucnirea ostilităților a trebuit să se întoarcă din Anglia, unde obținut locuitor. Autoarea nu-și ascunde simpatiile—ba adîncul patriotism englez. Din celirea acestui Jurnal rămii cu convingerea că, oricît de intime ar fi legăturile unei căsătorii mixte, tot nu este cu putință ca cineva să-și schimbe realmente naționalitatea—cel puțin cînd este vorba de Englezii. Parțialitatea vădită pentru Englezi poate să fie datorită și datei apa-

riștului volumului, după sfârșitul războiului autoarea dorind să armonizeze actele sale cu rezultatul evenimentelor. Mai suspiciam chiar că poate foarte bine fi vorba despre o pledoarie față de aristocrația engleză devenită alit de intolerantă, pentru a l se înlesni înlocuirea în Anglia, căci după armistițiul autoarea a părăsit Germania instalându-se în Olanda. Modul cum este redat Jurnalul, nu zi cu zi, cînd am putea controla nașterea și evoluțiunea sentimentelor, ci sub formă de compilațiune pentru spașuri de timp,—de obicei luni întregi și fără urmare absolută,—călă să întărească această bănuială.

În paginile sale autoarea ne redă viața cercurilor înaltei aristocrații germane, mai ales în Berlin, în tot timpul războiului. Este evident o persoană inteligentă și cultă și nu-i lipsesc nici pretențiuni de a scrie literatură, fără însă a dovedi însușiri prea personale.

Următoarele aprecieri atribuite unui conte K, asupra psihologiei Germanilor—dar care, prin forma lor paradoxală cu privire la Englezi „din care s'au eliminat urmele omului primitiv“, ne dovedesc în deajuns că în realitate sînt expunerea ideilor autoarei și ne dau o foarte bună idee de stilul său literar.

„În realitate noi (Germanii) sîntem o națiune de țărani muncitori de pămînt, în sensul cel mai înțeles și de aceea mai mult în contact cu natura decît Englezii și posedăm defectele și calitățile muncitorilor cîmpenești. După cum mica Anglie modernă prezintă un peisaj imblînzit pînă la aparența unei grădini de flori sau a unui parc bine îngrijit, tot astfel veacurile de cultură nelurburată și era îndelungată de prosperitate industrială și comercială au avut ca rezultat de a elimina urmele omului primitiv din Englez. Englezii sînt produsul unei culturi artificiale. Germanii sînt într'un grad mult mai mare produsul Naturii. Deabia în Scoția sau în vestul Irlandei se înșilește ceia ce se apropie oarecum de virginitatea neatinsă a întînșelor șesuri nisipoase germane, unde vinul poate sufla în voia lui cea bună, năvălind cu viscoalele din răsărit, sau de tragicul întuneric al marilor păduri de brad germane, loc de origină a cel puțin jumătate din legendele și basmele Europei, sau de augusta frumuseță a munșilor acoperiți de gheață unde omul poate rămînea alit de singuratic în fața Domnului.

„De multeori Germanii sînt numiți brutali, dar consider că ei sînt numai țari și simpli. Dela Natură ei au împrumutat puterea de caracter nemăestrilă și întocmai după cum ea nu este întoldeauna milostivă, dar din contra sălbatecă, nesimțitoare și crudă, tot astfel și noi am devenit neinduplecași în lupta cu dînsa. Geniul rasei noastre derivă dela pămîntul pe care am trăit. Sîntem filozofi și artiști, calități provenind din contactul cu Natura; sîntem însă diplomați și politici proști, acestea fiind calități purcedînd din contactul cu omenirea. Posedăm isteșimea țăranelui, iar nu viclenia omului de societate. Întocmai după cum trupurile noastre exprimă mai bine puterea și cerbia și sînt mai frumoase în costumele noastre naționale, decît în creațiunile modei pariziene, tot asemenea și sufletele noastre n'au fost educate pentru a exprima gîndurile și sentimentele noastre prin mijlocul acelor reticențe mai subtile pe care dumneavoastră le denumiți tact, iară noi lipsă de sinceritate. Dar admișind că sîntem brutali și agresivi cîteodată, dar sîntem totodată mari și eroici, iar idealurile noastre bărbătești și femești sînt Siegfried-ii și Brunehil-dele Niebelungenliedului, figuri care personifică pasiunile primitive ale omenirii.

„Adesea sîntem acuzați de îngustime de vederi, pedantism și meschinărie. Uitați că am fost totdeauna siliți să ne îndreptăm spre interior privirile noastre și să concentrăm atenșunea asupra noastră și a dezvoltării noastre intelectuale. N'am putut avea expansiunea Englezilor care dădorec largul lor spirit de generozitate, pe care-l admirăm într'alte, mai ales faptului că reflexul lor sufletelesc a fost îndreptat spre feluri depărtate în alte continente. Înainte de toate noi Germanii sîntem niște combativi. Fără granițe naturale la Răsărit și la Apus, am avut întoldeauna vecini hrăpăreși gata să năvălească la noi.“

Principesa Blücher nu s-a învaja însă nimic nou cu loată pozi-
lunea ce o ocupa.

Este de mirat chiar, cum cercurile înalte pe care le frecuenta
erau dispuse să dea crezare acelorasi basme ca publicul de rând.
Astfel ea ne vorbește de Ruși care cu tunuri cu tot se înecau în La-
curile Mazuriene (știm că Ludendorff contrazice această versiune po-
pulară). Susține că intervențiunea Englezilor a hotărât victoria dela
Marna! Ne mai vorbește de o principesă Salm-Salm (născută Arhidu-
desă de Austria) în a cărei prezență, în Spania, doi duci s'au bătut în
duel din cauza părerilor lor asupra războiului! Mai trebuie oare să
credem că împăratul Austriei, primind în audiență pe un agent al En-
teței a fost silit să-l ascundă în dulapul său, deoarece i se anunțase
Contele Czernin?!

Iar pentru o persoană cunoscând aristocrația germană ar fi fost
nimerit să facă mai puține greșeli de nomenclatură. Astfel Jagow, fostul
Ministru al Afacerilor străine și Kuhlman, indestul de cunoscut la noi
cu prilejul tratatului din București, sînt de mai multe ori trecuți ca ba-
roni, ceiace nici acum nu sînt. Feldmareșalul Eichorn, asistaat la
Kiew, este trecut cu generalul Eichendorff, etc., etc.

Singura parte care se poate oarecum considera ca documentară
este cea în care vorbește de rebelul irlandez Casement. După dînsa
Casement ar fi fost o victimă a Germanilor. Dus de ura lui în con-
tra Englezilor, el venise în Germania, — după ce, la începutul războiului,
înstăguse contra Angliei în America, — spre a vedea ce este de făcut
pentru cauza irlandeză. În Germania n'a avut o primire prea bună.
Multă lume îl disprețuia ca trădător; alții tot afit de numeroși îl sus-
pectau de a fi un spion englez, iar restul îl considera drept un ne-
bun. În această din urmă privință s-ar părea că într'adevăr îndelun-
gata lui ședere în țările tropicale și ărorile din Putumayo, îi alterase
oarecum mințile. Casement dobîndi repede convingerea că Germanii
vroiau numai să se folosească de dînsul și au certuri numeroase
cu autoritățile. Datorită chiar unor asemenea certuri cu Amiralitatea
Germană, spune Principesa Blücher, Casement a fost silit să între-
prindă expediția care trebuia să se isprăvească alit de fatal pentru
dînsul. Contrariu, Germanii ar fi amenințat să-l predea Englezilor. Se
știe că Casement a fost prins cînd a debarcat pe coasta vestică a Ir-
landei dintr'un submarin german. Acolo el ar fi trebuit să înțelească
un vapor încărcat cu arme trimis de Germanii, dar a căzut în mîinile
Englezilor. Curios este că vaporul a fost într'adevăr la locul desem-
nat chiar în ziua în care Casement a fost prins și că a văzut chiar
submarinul, dar deoarece amiralitatea germană nu-l înștiințase pe că-
pitan de prezența submarinului și a lui Casement, vaporul a plecat
fiind mai pe urmă scufundat de către Englezi. De aci înțiuarea că
Casement a fost trădat Englezilor.

Unele amănunte cu privire la debandada capetelor încoronate
germane imediat după revoluție sînt interesante. Aflăm astfel că la
Dresda revoluționarii au trimis regelui Saxoniei un automobil cu stea-
gul roș somîndu-l să se predea lor; în cazul contrar el (regele),
împreună cu mai mulți membri ai familiei regale, urma să fie impuș-
cați adouazi. Regele a refuzat să se pue sub protecția steagului
roș și împreună cu familia sa — fiecare individual spre a scăpa obser-
vațiunii — a părăsit palatul pe jos călînd un refugiu. Diferiții membri
ai familiei regale au rătăcit astfel cînci zile, ascunzîndu-se pe unde
puteau, străbătînd pe jos arături, sărînd garduri și neavînd ce mîncă.
Cu mări greutăți au ajuns la Breslau, unde stătura cîlva timp ascunși
la niște devotați. Dar trebuind să-și ascundă identitatea, n'au putut
să-și scoată cărțile pentru alimente și au avut să rabde de foame
până cînd aristocrația din împrejurimi, aflînd de soarta lor, le veni în
ajutor.

Cu privire la România, pasajul cel mai interesant este cel în care
subt dată de Iulie 1918 autoarea povestește că cineva care se afla pe
lingă împăratul Wilhelm la declarația de războiu a Romîniei, preînde
că Kaizerul a venit în odăe tremurînd și galben, zicînd că totul este
pierdut și că ar fi mai bine să abdice imediat. Nu același atitudine
a avut-o la intrarea Americii în războiu, pe care a primit-o cu ze-
flemele.

HENRI ROSETTI

C. W. Valentine, *An Introduction to the experimental psychology of beauty*, London, 1919, Revised edition, T. C. et E. Jack Ltd. O filozofie rominească, și întrecind nivelul local, nu e treburilor să albă cu Apusul decât anumite relații, dacă e să urmeze un procedeu natural. În primul loc să fie samă de problemele Apusului, mai puțin de cele învechite universitare și mai mult de cele vii ale societății largi; apoi de produsele de merit apusean caracteristice pentru progresul culturii atlantice față de cea orientală, mai apropiată sau mai îndepărtată, și de cea mediteraneană, în știință și tehnică; și numai în mod secundar de partea de argumentare și de soluție a filozofilor. Cum estetica experimentală, de care se ocupă tratatul lui Valentine, e o parte a filozofiei și științei pe care o vom pune în legătură cu capacitatea special științifică și tehnică a Apusului, pe noi ne interesează în mod limitat.

Valentine, fostul *lecturer** de psihologie experimentală și actualmente profesor universitar de pedagogie la Belfast, prezintă publicului, în a doua ediție revăzută, o expunere selectată a principalelor, după dînsul, rezultate la care a ajuns estetica experimentală până azi, relativ la aprecierea de frumos în culori, forme, echilibru, simetrie, pictură, intervale muzicale și ritm, pe care o completează cu câteva experimente proprii, mai ales relativ la muzică.

Activitatea experimentală apuseană, expusă de Valentine cu o claritate, inteligență, lipsă de moșturi și concluziune engleză, dar cu o selecție dubioasă** și cu o admirație pe care nu o împărtășesc decât puțin, este totuși dintre acele care nu sînt fără de folos. Se constată de celilor că ea a fost o atracție pentru experimenterii, printre care și un remarcabil număr de domnișoare, la un studiu distractiv ca și cinematograful sau filmările de chibrituri; un prilej pentru înlăturarea de cazuri rare și sugestive ce alături de ele ar fi rămas poate neobservate; un mijloc pentru o analiză mai bogată, mai precisă, mai controlată și mai probantă; un început pentru un viitor adînc. Cu toate aceste reale calități, experimentele expuse de Valentine se constată că au destule lipsuri ca să nu poată provoca, prin ele înșile, entuziasmul altora decât al autorilor, al novicilor și a necunoscătorilor insuflejiți pentru progresul științei. Lipsește din experimentele relatate de Valentine o precizare a noțiunilor de biologic, psihologic și de estetic, mereu întrebunțate, și un discernămint mai fin în analiza condițiilor problemelor, precum și abilitate în mijloacele tehnice de rezolvire. Se vede că unul, dintre cei recomandați bine de Valentine, se îmbată cu aparate, cu curbe grafice și cu statistici, cum s'ar îmbată cu apă goală; își permit să-și treacă timpul cu curiozități puerile, își propun să lămuirească chestiuni clare destul; au iluzia că sînt tot așa de exacti ca fizicienii sau chimiștii; se complac în comoditatea relativă a experimentelor, față de eforturile de gîndire cerute de estetica de observație și de raționare; sună platenii fanfaronadei științifice, trăesc în ocupația experimentală, pentru că e la modă; studiază numai starea de fapt totdeauna, nu și cea de drept mai interesantă și mai dificilă: arată un caracter științific foarte rudimentar cu toate curbele lor grafice și paracurbe; cer multă muncă și paradă de muncă și dau rezultate minime.

Deci, din nefericire, Apusul nu ne oferă decât puțin deocamdată, chiar în ce privește și meritul lui specific în studiul esteticii. Asta nu înseamnă de ioc pentru noi, că avem dreptul să-l insultăm sau că n'am avea mereu foarte multe de învățat dela dînsul; și nici că după ce l-am admirat exagerat, că avem dreptul de a trece la exagerarea opusă, căzînd în extaz în fața oricărei platitudinii, fleac, împrumut ascuns ori nostimade romineșii sau orientale.

GH. SAVIU

* Un fel de conferențiar.

** Ar fi putut fi ne samă, între altele, și de studiul compatriotului nostru d. Ștefănescu-Goangă: „Experimentelle Untersuchungen zur Gefühlsbetonung der Farben“ în „Psychologische Studien“ a lui Wundt, v. VII, p. 2:4—355.

Revista Revistelor

Louis Bertrand

Fidus are un studiu interesant asupra romancierului Louis Bertrand. Profesor la liceul din Alger, Bertrand a început a fi cunoscut în 1899, când primul său roman de moravuri algeriene s'a publicat în Revue de Paris și tinărul scriitor a fost apreciat de cercul grupat pe atunci în jurul poetului Hérédia. Bertrand nu scrisese niciun rând până la această dată, ci timp de zece ani, plătisli de studiile universitare, beat de lumină și de spațiu, făcuse călătorii lungi, cu caravanele sau cu cărușajii spanzoli, pe drumul Algeriei de sud și ale deșertului, observând oameni și lucrurile. Personajele care apar în primele lui romane, „Pépète le bien aimé” și „Le sang des races”, sînt lucrători italieni, francezi, spanzoli sau maltezi, importați din țările lor sau născuți în Algeria, caractere impulsive, aprige sau viclene, în ale căror discuții confuze și violente esă la iveală conflicte de interese, de rase sau de caste sociale.

În romanele lui Bertrand nu întâlnim tipuri de proletari fabricași de literatură pentru a produce un efect de antiteză burghezului, după formula codului naturalist. Eroii lui, ca Pépète, Baltazar sau Cosmo nu sînt automați montați de o mecanică savantă în cabinetul unui romancier din școala lui Zola. În figurele interlope evocate de Bertrand nu întâlnim niciuna

cu totul simpatică sau cu totul odioasă. Cercînd într'o zi să-și reprezinte viața antică, fără a reuși să parvină cu ajutorul restituițiilor savante, Bertrand și-a dat samă că ea trăește sub ochii săi, continuată de rasele pe care progresul civilizației materiale le-a atins prea puțin, într'o climă rămasă același. În bălile maure din Alger, el a revăzut Termele Romei imperiale și în mișcările ciobanilor de pe Citeron, în fața unei mese de circumă, gesturile vechilor regi păstori de popoare. Observînd cu atenție mulțimele orientale, el a avut viziunea celor antice; de aici incursiunea sa în romanul istoric. În acest gen, esențialul e pentru Bertrand adevărul omenesc, față de care culoarea locală e ceva accesoriu. El situează acțiunea și alege eroul într'o epocă determinată care nu e a noastră, pentru că această acțiune sau acest erou nu manifestă în această epocă, mai intens, sau mai clar, o pasiune sau un ideal, pasiune sau ideal care rămîn adevărate, oricare ar fi erorile de culoare locală. Astfel „Sanguis Martyrum” e cu totul altceva decît un episod al ultimelor persecuții sau restituția unui colț de viață antică, ci conflictul între două înalte sentimente, între o conștiință creștină de patrician rafinat, care vede ruina imperiului, a culturii și a vieții liniștite de care era legat și în același timp nu vrea să sacrifice, în fața lor, credința

și idealul său religios. De asemenea „L'Infante” nu e numai o istorie de amor contrarietă în luptă cu datorită, într'un decor plouesc, ci antagonismul în sufletul a două ființe ce se iubesc, a două țări ce se urăsc, fiindcă luptă pentru înălțate, una aproape de declin, alta aproape de zenit.

Eraina, deși dintr'o provincie veche a Spaniei, e invincibil atrasă de acel pol magnetic și luminos care e Versailles, și în fața lui Spania fanatică și incultă se afundă tot mai mult în trecut. Dar Bertrand nu e numai un colorist pulernic. Opera lui cuprinde și idei. Ea e înainte de toate o predică a energiei. Reacionând contra nirvanei intelectuale, în care se complăcea generația sa, el i-a revelat frumuseța vieții active, virtutea tonică a muncii manuale, echilibrul regăsit în contactul cu popoarele tinere, profilul moral pe care ea îl poate dobândi defrișind păduri și ridicând orașe. El a deșteptat interesul pentru acea Africă, care înaintea războiului a fost pentru Franța, cea mai bună școală a spiritului de întreprindere cași a volnței. Dar opera lui Bertrand e și un strigăt de alarmă în fața străinului, a barbarului. Trăind în mijlocul aștor populații ostile și de civilizație neegală, ca acele care se găsesc în Africa de Nord și în Orient, el a văzut că Franța se ciocnește acolo cu o mentalitate străină, cu rase dacă nu ireductibile, dar foarte puțin impresionate de civilizația noastră, rase care nu pot fi ciștigate cu simpatie și sînt sensibile numai la forță. Opera lui Bertrand e în mare parte un produs al Africeii; dar însușirile lui de vizual și de imaginativ l'ar fi făcut să zugrăvească cel mult tablouri strălucitoare sau subtile ca Chateaubriand sau Fromentin, dacă el nu ar fi avut o educație latină. Originele lui lorene explică deasemeni acel sentiment al dușmanului care se găsește în opera sa. Dar ceiace face originalitatea lui Bertrand e mai ales o extremă acuitate de observație, reunită cu o rară putere de imaginație și de reconstrucție, capabilă de a crea caractere și de a evoca mulțimile. (Fidus. *Revue des Deux Mondes*, Iunie).

Poetul Nedim și societatea otomană în secolul al XVIII

Cînd la începutul veacului al XVIII se lasă peste țările romine negura tristă a epocii fanariote, la Constaninopol se desfășură o viață de plăceri și de lux, de sensualism și poezie, ce caracterizează epoca de apunere morală și politică a unui popor. Turcii bătuți pe toate fronturile, nevoiți să închine pacea dela Carlovitz, renunță la visul de stăpînire a Europei centrale; sultanii și vizirii cași toți ceilalți demnitari trăind sub continua amenințare a revolteilor populare, provocate de înfrîngerii, vor să guse viața în tot ce are ea mai rafinat ca senzații. Ahmed III și vizirul său Ibrahim imprimă epocii lor o mare mișcare spre lux și plăceri, cu toate micile lor inconveniente sociale: adulterul, divorțul, celibatul femeilor în proporții îngrijitoare. „Toată viața publică e o reciprocă căutare a sexelor pe care le despart tradiții, legi, adesea obiceiuri și gusturi. Văre sînt partide de preambulări la țară cu dejunuri pe iarbă, sau mari serbări la Apele dulei, preambulări în grădini; iarna, sindroste inimă în jurul focului, mese și ceasuri de poezie și muzică. Poezii cîntă iubirea, societatea feminină e plină de seducție, de politeță distinsă, cu maniere delicate, cu o urbanitate mîndră și discretă ce ulmesc pe lady Montagne. Ocupate puțin de grijile casei, femeile—splendide creaturi de cele mai multe ori—brodează și dansează, cînd nu-și petrec zilele la băile publice unde flectăresc și se amuzează; etern îndrăgostite, pasionate pentru iubire cînd sînt literate, își exprimă durerile în versuri nostalgice pline de fineță și grație. Înălțirile cu bărbații nu-s așa de grele, cum ne-am închipuit. O aristocrație, propriu zisă, nu există; marii oameni de stat es din personalul de rînd al curții, recrutat și el din popor. Amintiți-vă numai de marele vizir Mustafa Kopruliu, despre care ne vorbește și Neculcea. Este cel mult o aristocrație a spiritului, a apititudinilor. Miniștrii curlezani, prelați conduc afacerile trăind sub teama eternă a mișcărilor de

stradă, unde și găsec moartea în mod invariabil. Celace-i d stinge e o surprinzătoare nepăsare față de villor, o aplecare spre veselie ce o știu efemeră, spre plăceri pe care nu le vor mai regăsi.

Poporul însuși, cînd zurbete se termină, pe cîl de violent și spontan în mînia sa, pe alit de liniștit și tăcut cînd se calmează, își are plăcerile sale favorite: saltimbancii, măscăricii, luptele de animale. Iar pe deasupra laturor viața religioasă, înveselită în zilele de post de un traiu de noctambuli, cînd se lungesc la înfinit serbările populare, recepțiile în lumea mare ce urmează zilelor de abstenență, de post și rugăciune.

Natural, în o asemenea societate lipsită de viață interioară, nu se poate naște o literatură de idei, de critică și observații. Totuși, cași literatura europeană, ea începe cu poezia epică și religioasă, dar se oprește în dezvoltarea sa, se concentrează într'o dispoziție de suflet ce rămîne invariabilă, se reduce la două-trei genuri și pare a se petrifica în visul său intim; calitățile ei de emoție sînt reduse, numărul de imagini limite, genurile literare sînt lipsite de amploare.

Nedim, cîntăreșul acestei epoci, creatorul tendinșelor nouă, cînd plîngător și prețios în expresii, cînd strălucitor de grație și volubilitate, rînd pe rînd dușos, ușuratic, flecar și licenșios subit accentele lui pasionale ascunde adesea madrigalul și surexcitația voluptoasă. De altfel în secolul al XVIII, Otomanii onorează poezia și poezii. Ei sînt primii la curte, unde împărat, curtezani și miniștri, foși versifică. Ibrahim-pașă, „sultorul poezilor”, gînerile și vizirul lui Ahmed III îi protejă cași pe istorici și calligrafi. Ibrahim fundează bibliotecă, școli, tipografii, pune să se traducă lucrări științifice, clădește palate admirabile pe malul Bosforului și favorizează industria porțelanurilor.

La seralele marelui vizir, noșii înregi miniștri și poezi discută literatura: Nedim este iubit de foșii, celit, laudat. Otomanii cu sentimentalitatea lor, născută din melancolie și pudoare, iubitorii de

poezie amoroasă, dar și de anecdote pipărate și satiră, găsec în opera lui expresia pasiunilor ce-l agită. Căci Nedim are emotivitatea elegantă și superficială, o melancolie ușoară, o senzualitate veselă și perverșită, alcătuită din diletanșism și corupție; are în sine sufletul epocii, colorat de acel gust de neant ce-l poartă în suflet ascuns orice oriental.

Inamorsit de *Idela* Iubirii, de senzație, de dorință, Nedim exprimă în versurile sale plăcerea de a iubi, de a dori, de a aștepta, a regretul și suferinșii; are în versul său ceva ce-și amintește cînd pe Verlaine, cînd pe H de Regnier, cînd pe Baudelaire, pe Samain și Banville; are în sine ceva din epoca noastră.

Fiu de preot, trăit în atmosfera licenșioasă și voluptoasă a cîrșii, el își găsește, cași protectorul său, Ibrahim, moartea în mijlocul unei revolte ce izbucnește pe neașteptate, care defronează pe sultan și dărîmă palatele de marmoră clădite de vizir.

(Reșad Noury, *Mercure de France*)

Muzee sovietice

Orici am fi de preocupat de celace se petrece în țările noastre proprii, și oricî de blazat ar fi devenit ochiul nostru în fața a tot ce era înainte rar și surprinzător, evenimentele din Rusia își vor păstra totuși multă vreme încă interesul, fiindcă sînt pușini călătorii, care se aventurează pînă la așa distanță și încă și mai pușini cei în stare să imprășite despre Rusia informații trecute prin prizme obiective.

Se știe că Rusia țaristă nu găsea niciodată bani pentru muzee. Galerile mai cunoscute erau ori proprietatea împăratului — „Ermitajul” — ori donații private: „Tretjakov” din Moscova. Astăzi raportul este invers. Prin naționalizarea bunurilor, guvernul sovietic a pus stăpînire pe toate obiectele de artă. Și de oarece clădiri nouă cu greu se puteau ridica, a transformat în muzee toate palatele și vilele particulare nelocuite. În unele din ele s'au găsit lucruri interesante. În ce privește pe Matisse,

palatul „Clukin“ din Moscova posedă cea mai însemnată colecție din lume. Tot așa, s'a dat peste pinze neprețuite de Cézanne, Gauguin, Derain. Două săli sînt pline cu Picasso... Proprietarii — care n'au fugit și care erau cunoscătorii în chestiuni de artă — au fost menținuți „conservatori“ ai propriilor lor galerii, fiind tratați cași lucrătorii întrebunțași în muzee. Muzeomania însă e ceva caracteristic pentru Rusia modernă. Țara a fost răsturnată cu fundul în sus, fiindcă orice sat șinea să aibă muzeul său. Unde nu erau palate, s'au amenajat biserici. Totuși nici așa nu ajungea spațiul. În unele muzee din Moscova tablourile stau aranjate în locmal ca și cărțile într'o bibliotecă. În Petrograd sînt săli umplute cu pinze până în tavan, ca depozitele de mărfuri ale negustorilor. Și fiindcă în starea aceasta nu pot fi folosite, muzeele aceslea stau inculte cu lacătul.

Dar alături de picturi și desene, nuri guvernul sovietelor se înterează și de biserică, mănăstiri — multe din ele interesante pentru arhitectură ori pentru frescele, care ar putea sta alături de lucrările lui Giotto din Padua. În unele mănăstiri sînt adevărate comori în aur și argint, icoane, broderii... Galeria Trețjakow a devenit muzeu național. E vorba să se întemeze un muzeu pentru pictura europeană apuseană. Alt muzeu cuprinde artă orientală; altul artă greacă și romană; în altul se găsește tot ce-l referitor la epoca lui Puschin; în altul pictură mai nouă. Pentru arta populară s'a înființat un muzeu aparte. Păpușile și jucăriile au mare căutare. Înainte de revoluție, negustorii le desfăceau mai ales hațiilor în localitățile, unde publicul venea să se tîmăduiască prin minuni. În Kremlin este un muzeu cu amintiri dela Petru cel Mare. Tot acolo e palatul de companie al lui Napoleon, comorile Romanovilor: coroane, sceptre, inele, cercei, salbe, serviciul de masă al lui Nicolae II. Poate că în niciun muzeu din Europa nu se află atîtea scumpeturi; din lipsă de spațiu unele lucruri

așteaptă subț peceji, închise în sute de lăzi.

Vizitatorii muzeelor — în fiecare an cite o sută de mii — sînt alții decît cei dinaintea revoluției. „Domnii“ stau îndurerat deoparte. În schimb se plimbă în ele gardiștii, școlarii în grupuri, muncitorii veseli că scapă de fabrică, soldații bucuroși să mai uite de cazarmă...

(Leo Mathias. *Das Tagebuch*).

Prezentul și viitorul lumii

D. Sit She-ichrang, actualul șef al Republicii Inflorite, este un om de o rară valoare intelectuală și morală. Opera sa recentă, *China după războiul european*, conține vederi interesante asupra situației financiare și economice a Europei, dar mai ales juste aprecieri a modului în care se face educația copiilor în școlile occidentale. D. Georges Soulié de Morant ne dă în câteva pagini analiza acestei cărți.

În prima parte a operei sale, d. Sit se ocupă de starea actuală a lumii. Din cele trei elemente ce constituie puterea unei națiuni, oamntii bani și materi prime, Europa a pierdut din 400 milioane, cit era populația sa, aproape 40 milioane de oameni, toți în floarea tinereții și puterii, — o treime din populația capabilă de muncă, dacă scădem femeile și bărbații mai mici de 20 și mai mari de 50 ani. În Asia, dimpotrivă: populația crește neconținut, muncitorii sînt mulți, disciplinași și eficienti, căci costul vieții nu s'a schimbat.

Pierderile în bogății materiale ale Europei, mine, cărbuni și produse agricole, autorul le socotește la 40 la sută anual din totalul de dinaintea războiului; iar din punct de vedere financiar, datoria publică înzecită și emisiunea de hirtle-monedă crescută de 14 ori cit era în 1914, peoind în China și India aurul este singura monedă de schimb.

Eforturile ce face lumea pentru a scăpa din dezastru, modul cum utilizează resursele fiecare națiune formează partea a doua a lucrării. Autorul cercetează tot: instrucție,

finanșe, agricultură, industrie și comerț, metode de guvern, etc. Vom insista asupra finanșelor și industriei. „In ce privește finanșele, zice d. Sii, metodele cele mai deosebite au fost întrebunțate în accident cu același rezultat: stagnarea comerțului și producției, șomajul și descreșterea impozitului prin exces de taxe. Rusia, care a încercat să desființeze datoria publică, e redusă la schimbul în natură”.

Aușorul nu vede decât o singură posibilitate de salvare: realizarea unității financiare a țărilor.

Industria împlină și ea pledici mari în reluarea avântului. Căci cele trei condițiuni, esențiale (materia primă, fabricația și vânzarea) sînt tulburate profund. Europa nu are materii prime suficiente, nici bani, nici lucrători, pe cînd China și India posedă cantități imense de materii prime neexploatate și au lucrătorii esențiali și numeroși; lipsesc însă mașinile, care în Europa sînt din belșug, dar din pricina dificultăților de transport, rarității materiilor prime, etc., rămîn neutilizate. Rezultatul este șomajul, diminuarea producției mondiale în toate ramurile de activitate. Dar și capacitatea de consum a Europei a scăzut din pricina reducerii populației și creșterii impozitelor; astfel că producția nu va putea prospera pînăce Europa nu va fi în stare să exporte produsele industriei; ori singurele pieșe bune de desfacere nu sînt decât China și India, îmbogățite în timpul războiului și cu valută foarte ridicată. Cheia renașterii industriei europene este deci chestia transporturilor.

Dupăce în a treia parte studiază politica marilor state și raporturile lor cu China și relevă cu multă amărăciune chestiunea tribunalelor consulare și vămirilor maritime ce ating grav independența cerescului imperiu, d. Sii atacă problema păcii definitive între popoare:

Desigur, zice savantul chinez, marele războiu a fost provocat de dorința Germaniei de a-și stabili dominația asupra golfului Persic, mai înainte, și apoi asupra Astei în regi, și de ciocnirea inevitabilă ce

s'a produs între interesele sale și cele ale Rusiei și Angliei, amenințate una la Dardanele și cealaltă în India. Dar tendința de a avea prin mijloace brutale celace nu-i al tău este comună tuturor oamenilor și tuturor popoarelor; ea se găsește la origina tuturor războaielor. Deci dacă voim pacea, trebuie să distrugem prin educație, prin legi, prin înțelegeri internaționale această tendință. „Insă toate manualele de istorie în Apus sînt pline de povestiri de lupte, de nume de generali victorioși. Abia de sint amintiți binefăcătorii omenirii. Civilizația europeană rezervă pentru războinici—chiar în vremuri de pace; onorurile sale și le înalță prestigiul prin uniforme strălucitoare, decorații nenumărate, desfilări, etc. Cum să nu fie atunci convins copilul că mărimea unei națiuni se măsoară prin cuceririle sale, fie cil de nedrepte, prin războaiele sale oricil de omoritoare? Mormințul căru înțelept egaleză în splendoare pe a lui Napoleon?”

În fața acestei concepții războinice a neamurilor europene d. Sii opune concepția chineză. „Ea a socotit totdeauna pe militari, și din punct de vedere moral și material, inferiori literaților, poezilor, funcționarilor civili. Un proverb popular zice: Din fierul bun nu trebuie să faci o sabie. Prăpădești un om deșteabă dacă faci din el un soldat”.

Educația chineză insistă asupra stupidității de a distruge fie viața, fie proprietatea; asupra folosului de a produce, de a trăi în pace cu familia și cu vecinul săt: Onorurile cele mai căutate, prestigiul exterior se dau înțelepților, funcționarilor publici.

Pe cînd Apusul apreciază mai presus de orice aspectul material al lucrurilor, în Orient civilizația se bazează pe aspectul lor imaterial: oamenii cu apucături violente sînt învățați să lupte, dar în contra sentimentelor lor antisociale. Din această deosebire de concepție a rezultat întîrzierea Orientului din punct de vedere material, mai ales dela a doua jumătate a veacului trecut, cînd știința în Europa s'a dezvoltat în proporții uriașe. „Dar care i-a fost cîștigul? Azi

Occidentul întreg este ruinal, pus-
lit, nesigur. Situația materială a
Răsăritului este mult superioară".
Până nu se va distruge spiritul de
cuceriri și violente, până nu se
va schimba direcția educației mi-
litariste în școli, pacea nu poate
veni pe pământ. În China, oricât
s'ar părea de ciudat, e adevărata
civilizație. Acolo nu e știință, nici
înțelegință, nici glorie sau bună
guvernare în afară de ce face ser-
vă la ameliorarea vieții în socie-
tate, la înlesnirea fericirii ome-
nești. Muncă și economie, studiul
sentimentelor reale, ajutorul reci-
proc sînt acolo scopurile imateriale,
dar cu mult cele mai importante,
ce se pot urmări. Civilizația Chi-
nei, veche de cinci mii de ani,
care a experimental toate doctri-
nele economice și politice, și a
experimental și comunismul, dar a
trebul să renunțe la el, căci liberia-
tea și proprietatea sînt prea scum-
pe inimii omenesii, tînde la sin-
gurul scop justificabil: fericirea
omenirii.

(Georges Soulié de Morant. *La
Revue Mondiale* Iunie).

Arbitrajele

Ne aducem aminte de demersul ca-
binetului Fehrenbach-Simons pe lin-
gă noul președinte american, Harding,
pentru a primi rolul de arbitru între
Germania și Antantă. De optimismul
acesta au fost purtați Nemții și rîndul
trecut, pe lângă Wilson, care la rîndul
său n'a întîrziat apoi să treacă în
tabăra lui Clemenceau. Lupta comu-
nă a întărit și mai strîns legături-
le dintre Anglia și America, astfel
că năzuința acestora azi e să-și pla-
seze în Anglia mai toate capitalurile,
de care dispune. Nu trece o zi ca
foile engleze să nu anunțe înființa-
rea de noi consorții americane pen-
tru întreprinderi comerciale în stil
mare. Tribunalele de arbitraj au fost
totdeauna un vis. Tratatetele indivi-
duale dela națiune la națiune pentru
regularea vămilor, a circulației pe
apă, a extradărilor... apoi convenția
din Geneva în scopul purtării unui
războiu mai uman, sînt singurele în-
voeli cu caracter pacific. Cîrtea din
Haga s'a mărginit numai să rezolve
cîteva incidente neînsemnate, care

nu amenințau deloc liniștea pămî-
ntului.

Totuși în decursul vremurilor s'au
făcut numeroase încercări pentru a
se ocoli vărsările de sînge. Iar cel
care s'a bucurat mai des de încre-
derea adversarilor a fost Papa. La
sfîrșitul s. XV, regii Ferdinand V
al Castiliei și Ion II al Portugaliei
au apelat la Papa Alexandru VI
Borgia, pentru delimitarea unor gră-
nițe. La 1885, în conflictul dintre
Germania și Caroline, Bismarck s'a
referi și el la Papa Leo XIII. Însă
cancelarul mai avea un interes: să
pue capăt în țara sa epocii zise
„Kulturkampf". De aceea se adre-
să Papei cu titlul de „Sire" ca unui
rege și unui împărat. E lesne de
înțeles cum Leo XIII, strășnic mă-
guit, acordă lui Bismarck ordinul
lui Cristos—cea mai înaltă decorație
bisericească și o cinste neobișnuită
pentru un necatolic.

Curios. În 1872 Wilhelm I fu ales
arbitru tocmai de dușmanii de azi—
America și Anglia—in chestia arhi-
pelagului Haro și a insulei San Juan.
Dimpotrivă, în 1905 Roosevelt refuză
arbitrajul între Germania-Anglia și
Venezuela. Dar Anglia avu și cu
Germania două conflicte: unul în
1889 pentru o insulă lângă coasta
Arctice de est, cînd a fost ales ar-
bitru regele Suediei. În 1872, tot așa,
tribunalul din Geneva avu să rezolve
între ele chestia Alabama.

Avînd în vedere plidele, era firesc
ca în războiul cel mare Benedict XV
să fie solicitat la fel. Decît, de rîndul
acesta voința Antantei a fost mai
mare decît autoritatea Papei. Ce mă-
runte erau altă dată certurile lumii!

(A. von Wilke. *Der getreue Eckart*).

Originea capitalismului modern și originea impo- zitelor

Cu prilejul cărții lui G. von Bel-
low, „Probleme de istorie econo-
mică", profesorul W. Merk (Mar-
burg) discută cîteva chestiuni, din-
tre care unele sînt de interes mai
general, bunăoară „originea capi-
talsmului modern și originea im-
pozitelor".

Întrebuințarea de capitaluri mari
în întreprinderi, zice Merk, începe

la sfârșitul evului mediu. De unde s'a strîns atunci aflat capital? W. Sombart, care s'a ocupat cel dintâiu cu chestiunea aceasta, a încercat să demonstreze (Modern Kapitalismus, I Aufl. 1902) că în evul mediu capitalul la naștere nu din comerț — cetățeanul orașelor medievale nu se îmbogățește din comerț — ci din acumularea rentei pămîntului. Von Below e de altă părere. Averele s'au născut din mai multe împrejurări, dar în special din afaceri comerciale, din venitul pămîntului și minelor. Deși venitul negustorului era modest, era totuși destul de însemnat, ca să-l facă om bogat. Renta pămîntului a crescut, numai după ce s'a dezvoltat comerțul și industria orașelor. Baza organizației meseriilor și industriei în evul mediu, în deosebi breslele și regularea producției meseriilor în favoarea întregii lor lovărășii, rămîn în ființă pînă la începutul secolului al XIX. Totuși pe ici colea sint tole-rații meșterii independenți și marii industriași. Activitatea acestora din urmă e foarte redusă în primele secole ale istoriei moderne. Un avînt simțitor iau ei abia în secolul al XVIII, cu fabrici întemeiate pe protecția statului, dacă nu erau cumva de dreptul întreprinderi publice și prin urmare niște creații artificiale.

Vechiul stat german nu cunoștea „impozitul”. Nici nu era nevoie de el, căci serviciile publice și serviciul militar se efectua pe socoteala particularului. Cînd Francii cuceriră Galia, găsiră acolo sistemul roman de impozite, dar nu l-au menținut și astfel nu s'a întins asupra triburilor germane. Cel mai vechiu impozit german este „die Bede”, ce se întîlnește pe la sfârșitul secolului XII ca dare către feudal, și avînd îndărătul său un întreg istoric. Existența acestei dări coincide cu întemeierea puterii feudale.

Faptul că nu regele, ci feudalul o percepe, simbolizează întreaga istorie a evului mediu. Le fapt „die Bede” privea numai pe cei ce aveau pămînt și imobile. Dar un impozit propriu zis asupra proprietarilor rurali — în afară de cele trei cazuri consacrate: captivita-

tea feudalului, dobîndirea rangului de cavaler al fiului și măritișul — a fost în primele secole rareori consimțit. Din secolul XV însă el deveni dare anuală, deși acordată prin învoire specială. Vechia „Bede” a continuat să stînzeze alături, pînă la reformele secolului XIX, cînd Instituțiile medievale încetează.

(N. Merk. *Die Grenzboten*).

Atitudinea aliaților față de chestia Orientului

Din cauza unor erori care își au originea la încheierea armistițiului, chestia Orientului s'a agravat. Franța luase acum o lună, la Londra, inițiativa unui acord cu Turcia, dar politica engleză nu a acceptat acest punct de vedere; și pe cînd aliații delibereau, evenimentele s'au precipitat. Azi Anglia, amenințată de complicații mai grave, a văzut necesitatea de a conferi cu Parisul și Lordul Curzon a fost trimis pentru a trata cu Briand. Prima problemă pe care o vor examina aliații e conflictul greco-turc Armata lui Kemal și cea a lui Constantin sînt gata de afac, dar nici una nici alta nu sint prea grăbite. Constantin s'a angajat într-o afacere în care își riscă tronul; Turcii încearcă să cîștige timp, alter-nînd amenințările cu lăgăduințele, discursurile naționaliste și xenofobe cu vorbele de conciliare. Franța nu se poate bizui pe cuvintele lui Bekir Samy Bey, după cum Anglia care complase pe Greci începe să-și dea samă că armata lui Constantin, lipsită de ofițerii ventelizi expulzați, nu e de loc sigură de izbîndă. Nici ea, nici Franța, nu poate avea cea mai mică simpatie pentru aventuragrea-că, mai ales acum cînd Grecia e sub regimul constantinian. Dar în realitate, ceia ce aliații au de examinat, nu e numai atitudinea pe care trebuie s'o aibă în războiul greco-turc, ci politica comună ce e de urmat în Orient. Căci conflictul dintre Turci și Greci, nu e decît unul din aspectele unei probleme mai vaste. În stadiul în care aliații au lăsat să ajungă evenimentele, toate chestiile sint

puse. Naționalismul otoman, pan-arabismul, sionismul și bolșevismul își dispută Orientul, întreprinzând dezordinea și neliniștea. Bolșevismul speră să opereze, în Orientul accesibil fanatismul, acea revoluție generală față de care Occidentul s'a arătat refractar; iar naționalismul otoman, fie că acceptă sau nu sugestiile Moscovei, știe să exploateze această temă față de aliași. Mandatul Angliei în Palestina a întâmpinat greutăți ca și sionismul, atunci când a încercat să treacă din faza lui mistică la realitate. În urma tulburărilor din Iaffa, provocate de nemulțumirea indigenilor creștini și musulmani, imigrarea Evreilor a fost oprită. Ura Arabilor împotriva sioniștilor amenință serios noul stat. Pan-arabismul inventat de Englezi e după părerea autorului una din veniturile cele mai riscate. În locul vechii politici turcești care consista în a diviza pe Arabi, Winston Churchill a inaugurat în Mesopotamia în 1920 o politică nouă care ține de organizarea uniunii arabe. Un guvern și o armată arabă autonomă, ar permite retragerea trupelor britanice. Dar emirul Faycal, pe care Churchill vrea să-l instaleze la Bagdad ca rege al Mesopotamiei, nutrește sentimente ostile Franței; și în ziua în care ambizia lui va fi satisfăcută și puterea Arabilor mai solidă, aceștia se vor îndrepta, dacă interesele lor o vor cere, nu spre aliași, ci spre Turci. Pacea cu aceștia e dorită de ambii aliași, dar va fi greu de realizat din cauza exaltării și a megalomaniei kemaistilor cași a lipsei de înțelegere ce există între guvernul din Constantinopol și cel din Angora.

Un acord anglo-francez ar putea însă fixa liniile esențiale ale unei politici comune în Orient. Anglia are aici un interes esențial, asigurarea drumului spre India, controlul pe uscat al căilor ce duc la fluviile Mesopotamiei și la Mosul. Franța are deosebit tradiții și interese în Levant, unde activitatea și influența sa e de ordine morală și economică. În 1916, guvernul francez și cel englez au încheiat o serie de acorduri asupra chestiilor orientale.

Dar în cursul negocierilor ce au avut loc mai târziu, aceste acorduri au dispărut și în Aprilie 1920, în consiliul suprem dela San Remo, s'a decis că Franța va avea mandat asupra Syriei, dar nu dela Taurus la Istmul de Suez, ci numai pe strimla bandă de litoral ce merge dela Tyr la fluviul Dji-honu. Franța a pierdut astfel, fără de compensație Taurus, Mossul și Cilicia. Dacă în ceia ce privește Ierusalimul, Anglia a obținut un mandat asupra căruia se va pronunța Societatea Națiunilor, Franța nu se poate dezinteresa de Constantinopol, care nu e numai un centru pentru interesele ei economice, dar și unul din punctele sensibile ale siguranței sale în Europa. Pentru ea, cași pentru Anglia, e o necesitate controlul strimtorilor cași paza lor cu forțe suficiente și ambele puteri trebuie să înțeleagă că această misiune nu trebuie să fie pentru ele o ocazie de rivalitate, ci de servicii reciproce și de solidaritate pentru un interes superior. Dacă naționaliștii turci ar reuși să ocupe strimtorile, politica europeană ar primi o lovitură dezastruoasă. Aliașii trebuie să păzească cu orice preț această regiune strategică, una din cele mai importante ale lumii.

În ceia ce privește Syria care a costat în patru ani două miliarde jumătate și unde Franța întreține azi 70,000 oameni, guvernul republican trebuie să tindă a reduce cât mai repede mandatul la expresia lui cea mai simplă, diminuând cheltuielile în oameni și bani. Căci faptul de a avea un mandat nu însemnă nici protectorat, nici administrație directă. Rolul generalului Gouraud și acel al colaboratorilor săi, e de a însănătoși și ameliora administrația locală, până în ziua în care Syria va fi capabilă să se guverneze singură, ca un stat autonom.

(XXX. *Revue de Paris*, Iunie).

Lord Robert Cecil și dezo-rientarea partidelor în Angliera

Un eveniment simbolic, care indică una din crizele politice ac-

tuale engleze este trecerea lordului Robert Cecil de partea opoziției. Cu acest prilej d. J. Augustin Léger scrie un articol: „Lord Robert Cecil și prăbușirea partidelor în Anglia”, în care se ocupă de personalitatea acestui politician. Lord Robert Cecil este fiul marchizului de Salisbury care în ultimii 15 ani a sec. XIX-lea a prezidat de trei ori cabinetul conservator fiind ministru de Externe. Studiile universitare și le-a făcut la Oxford. După ce-și termină educația servind ca secretar la tatăl său, intră în politică. În 1906 Lord Cecil fu ales în parlament pentru întâia dată. În timpul războiului, a fost pe rând subsecretar de stat la Externe, ministru al Blocului și Secretar de stat pe lângă „Foreign office”. A demisionat din aceste funcții pentru a-și căpăta libertatea de acțiune. Aceasta a făcut-o nu pentru că este împotriva disciplinei de partid, dar el nu poate admite ca-un partid să se sprijine pe alte baze decât comunitatea de principii. Altfel pentru a rămânea credincios legilor consiliului. În timpul războiului toate partidele și-au dat mâna pentru izbînda cauzei comune. Imediat după războiu guvernul britanic cere ca această unire să continue și în timpul păcii și chiar o impune în alegeri. Dar oameni, care au fost unanimi pentru apărarea patriei lor — încetează în mod inevitabil să mai fie solidari, îndată ce li se pun problemele fiscale, economice, sociale, diplomatice, cărora fiecare după trecutul său, după originile și tradițiile sale politice vrea să le dea o soluție diferită. Actualul parlament englez a fost ales din coalițiunea mai multor partide distincte, care nu se înțeleg și chiar se învidiază între ele. În astfel de condițiuni orice hotărîre luată, înloc de a fi urmarea clară și logică a unui principiu, nu-i decît rezultatul unui compromis, a unei tranzacțiuni. În Mart 1920 Lord Cecil denunță această stare de lucruri. Manevrele parlamentare, zice el, „au înăbușit principiile și nemi-avînd de urmărit niciun scop de interes național, acest regim nu mai are alt obiect decît de a se menține la putere”.

Care este programul Lordului Robert Cecil? Rezistența la revoluție, credința în libertate și spiritul de statornicie în politica externă. E un conservator; dar echilibrul spre care tinde el e dinamic și nu static; e ca acela al unui aeroplan care nuse menține decît înaintînd. Prima problemă care-l ocupă e împăcarea claselor, restabilirea păcii între capital și muncă. El crede că nu se poate elimina capitalul. Avem un exemplu viu: Din lipsă de capitaluri, Europa centrală pierel Cei doi termeni, Capital și Muncă, au importanță egală. Intre ei este o adevărată asociație. Deaceia Lord Cecil este apostolul sistemului participării la beneficii.

În politica externă, Lord Robert Cecil crede că numai dacă națiunile vor renunța să-și urmărească scopurile lor imediate, Europa va putea să revie. Dezarmarea este o necesitate universală, susține el, și ea nu este posibilă decît printr-o înțelegere internațională. Pentru a învinge patimile războinice trebuie să un acord al tuturor popoarelor lumii. Alianțele n'ar fi de ajuns căci ele ar provoca contra alianțe și deci o nouă întrecere în armamente. Liga e de-acum unica nădejde a lumii, liga popoarelor și nu liga guvernelor. Pentru a asigura viitorul omenirii e nevoie să facem să pătrundă aceste evidențe în adîncurile conștiinței populare, astfel ca fiecare cetățean să se intereseze în mod activ de succesul unei mișcări care nu poate să reușească fără concursul continuu a tuturor voievoilor. În țara sa Lord Robert Cecil lucrează la această operă de educație, care are de scop să lumineze cetățenii, prin conferințe, articole, broșuri, etc. El a luat parte la întrunirea ligei națiunilor și dacă acolo s'a lucrat cu folos se delorește în mare parte influenței sale.

Încălcarile consiliului suprem asupra domeniului ligei a fost unul din punctele de unde Cecil a început a se îndepărta de politica lui Lloyd George. Liga (e vorba de liga națiunilor), striga el în 1920, nu este decît o impostură sau o farsă dacă continuăm să întrebun-

lăm toate vechile momeli ale diplomației dinaintea de războiu.

D. Augustin Léger încheie, spunând că nu se poate prevedea nimic asupra viitorului acestui om de stat. Pretulindent i se recunoaște elocvența, caracterul, spiritul de largă umanitate, dibăcia dialectică, belșugul de idei, dar îi lipsește facultatea combativă. Ca Hamlet, Lord Robert Cecil excellează în monolog, dar îi lipsesc calitățile unui om de acțiune.

(1). Augustin Léger, *La Revue de France*, Iunie).

Chestia petrolului în raport cu politica mondială

Profesorul Schlawe din Berlin expune într'un studiu de o mare însemnătate, „chestia petrolului în raport cu politica mondială”. Marele războiu a scos în lumină importanța petrolului pentru flota, aereplane, automobile, tancuri. Grație superiorității lor asupra Puterilor centrale în această privință, aliații au purtat o ofensivă din August, care a avut rezultate hotărâtoare. Dacă lumea nu va vedea poate în viitor mari războaie continentale, ea va cunoaște desigur mari războaie navale. Și în acest caz, puterea cu mai mari șanse de succes va fi aceea care va dispune de cantități mai însemnate de petrol, a cărui superioritate ca combustibil asupra cărbunilor nu poate fi pusă la îndoială. Flota engleză e aprovizionată în momentul actual în proporție de 36% cu petrol și la sfârșitul anului va fi în proporție de 95%, iar flota americană și cea japoneză sînt aprovizionate numai cu petrol. O putere care nu poate duce singură războiu pe mare, nu poate fi considerată ca o adevărată mare putere, dar un astfel de războiu nu-l pot duce decît puterile care dispun de petrol în chip necondiționat și sigur. Franța, Italia și Japonia nu fac parte din aceste puteri, și e o iluzie să credem că cea din urmă ar putea duce un războiu cu Statele-Unite, fără sprijinul Angliei. Imperiul britanic are în lume destule baze navale, dar nu are destul petrol propriu. Statele-Unite

dispun de aproape 70% din producția de petrol mondială, dar cu excepția Insulelor Hawaii și Filipine, sînt lipsite de baze navale, în Africa, Australia și în aproape toată coastele europene.

Dacă războiul mondial n'a schimbat în această privință situația Americii, el a adus în schimb modificări însemnate în cea a Angliei. Ea și-a mărit bazele ei navale și a pus mîna pe zăcăminte, care în zece ani o vor face, din punct de vedere al aprovizionării cu petrol, independentă de Statele-Unite, asigurînd dominația ei maritimă. În 1913 producția de petrol mondială era de 50 milioane tone. Din acestea 33 mil. adică 65% la sută, aparțineau Statelor-Unite pe cînd Anglia în coloniile ei nu produce decît 1 milion de tone, adică deabia 2 la sută. În 1919 producția engleză de petrol s'a ridicat la 4.5 la sută, însă participarea ei la zăcămintele de petrol ale lumii s'a ridicat între 1913 și 1919 de la 2 la sută la 75 la sută. Aceste terenuri petrolifere au fost asigurate prin posesiuni, protectorate, mandate, tratate sau concesiuni, întreprinderilor engleze și se găsesc răspîndite în toată lumea, în Borneo, Birma, Persia, Mesopotamia, Palestina, Egipt, România, Mexic, Columbia, Venezuela, etc.

Importanța petrolului în caz de războiu a fost recunoscută de barbații de stat englezi, cu mult înainte de războiul mondial. Terenurile petrolifere din sudul Persiei atrăseseră atenția lor încă de la 1901 și acordul cu Rusia din 1907 s'a făcut mai ales în vederea exploatarea lor.

Zăcămintele din Mesopotamia, de la gura lui Sat el arab, a căror posesiune a fost asigurată de cîteva divizii engleze împotriva Turcilor și a Germaniei, au adus în limbul războiului însemnate servicii.

Franța înțelegînd și ea importanța petrolului, a utilizat în 1916 un moment critic al războiului pentru a obține ca vasaletul Mossul, din Mesopotamia, cunoscut prin bogăția lui în terenuri petrolifere, să cadă în sfera ei de interes. Cinci ani mai tîrziu însă, la San Remo, în April 1920, Franța renunța

la pretențiile sale, recunoscând dominația engleză în privința petrolului în toată Mesopotamia, mulțumindu-se cu o modestă participare în ceea ce privește capitalul cași reparatiia petrolului. Și fiindcă la San Remo nu s'a discutat numai chestia petrolului, e probabil că Germania a fost prețul acestei renunțări. Zăcămintele de petrol din Mexico, care au început a fi exploatare la începutul acestui secol, dau aproape 21 la sută din producția mondială. Exploatarea e în cea mai mare parte în mina Americanilor care au importat de acolo în 1920 peste 12 mil. tone; dar și Englezii importă din Mexic aproape 2 mil. tone. Interesele celor două mari puteri anglo-saxone se ciocnesc aici,—căci, după expresia unui ministru mexican, „ambele vor să aibă, sub controlul lor, ținutul cel mai bogat în terenuri petrolifere al lumii“.

Statele-Unite au consumat în timpul războiului cantități enorme de petrol și, în 1920, importul de petrol din Mexico a întrecut exportul său în alte țări cu 4 milioane. Directorul biroului minelor, Manning, a declarat că, față de consumul crescând al petrolului, peste 15 sau 20 de ani zăcămintele de petrol ale Americii vor fi epuzate. Iar amiralul Benson, descriind a capararea noilor zăcămintele de petrol din lume de cătră Anglia, a cerut măsuri împotriva ei. În Mai 1920, guvernul lui Wilson prezintă un raport Senatului, în care tendințele Angliei erau astfel zugrăvite: „Politica imperiului britanic lînde să înlăture supușii, statelor străine dela exploatarea zăcămintelor de petrol ale imperiului, căutînd pe de altă parte să-și asigure exploatarea zăcămintelor de petrol din alte țări“. Căutînd să atenueze conflictul și să liniștească opinia publică, Sir Auckland Geddes, ministrul englez din America, a declarat la un banchet în New-York că Anglia nu lînde la monopolul mondial al petrolului și nici nu are în vedere scopuri militare. Peste jumătate de an însă el făcea declarații alarmante cu totul contrare, iar Sir John Cadman, specialistul englez care a jucat un rol important la San Remo, a lipsit

dela congresul Internațional de petrol din Washington, unde trebuia să reprezinte punctul de vedere englez. În acest congres, Tegge, prezidentul lui Standard Oil, a fiinut o cuvîntare în care, descriind atitudinea unor puteri în chestia petrolului, a afirmat că America va fi silită să ia măsuri corespunzătoare, interzicînd exportul petrolului în acele țări, în ale căror colonii sau proteclorate, supușii americani sînt oprii dela exploatarea lui. Iar guvernul lui Wilson a protestat printr'o notă energică împotriva hotărîrilor luate la San Remo în privința Mesopotamiei, considerîndu-le ca incompatibile cu principiul Internațional al repartiției mandatelor. Deschisă de mai bine de un an, între Anglia și America, chestia petrolului e de parte de a-și fi găsit soluția și ea va da desigur naștere la complicațiuni serioase.

Dacă Statele-Unite ar interzice azi exportul de petrol în Anglia, viața economică a imperiului britanic ar fi puternic alînsă,—căci fără ceea ce aduce din coloniile și din alte țări, Anglia importă mai bine de 5 milioane tone de petrol din America. Iar în caz de războiu, fără petrolul american, Anglia ar fi aproape dezarmată, căci ea nu ar mai putea atunci importa petrol din Mexico; și acel pe care l-ar importa cu mari greutăți din India, Peru și coloniile olandeze, nu ar fi suficient.

Dacă însă Anglia dispune de cinci sau zece ani de muncă liniștită în Mesopotamia,—situația ei, în ceea ce privește petrolul, se îmbunătățește în fiecare an și ea devine din ce în ce mai independentă de Statele-Unite. Vor privi oare în liniște Statele-Unite această evoluție? Aceasta e problema hotărîtoare. În conflictul dintre cele două mari puteri, fiecare caută o apropiere de țările bogate în petrol, ca Rusia, Polonia și România, și fiindcă probabil el va fi tranșat prin arme, de marile puteri militare, Franța și Japonia. Dacă Anglia e sigură de Japonia, în ceea ce privește Franța pe ea caută s'o cîștige ambii adversari, situația ca și atitudinea ei într'un războiu viitor fiind de o mare însemnătate.

Franța va inclina, probabil, spre acea din marile puteri care va avea mai mari șanse de reușită și care, învingătoare, ar periclită mai puțin hegemonia ei pe continent. Până atunci, ea va obține și dela Anglia și dela America, tot ce doarește pe socoteala Germaniei, întrucât aceste dorinți nu vor fi în conflict cu interesele economice ale celor două mari puteri anglo-saxone.

(Schlawe. *Deutsche Rundschau*, Iunie).*

Primejdia impozitelor cerute de guvernele socialiste

Un socialist în contra impozitelor noi! Prin urmare iarăși miserie și greutăți financiare. De astădată e vorba însă de articolul din „Die Glocke” al cunoscutului economist Parvus, care arată „primejdia impozitelor cerute de guvernele socialiste”. Birurile sînt atât de mari, zice el, încît la contribuabilul negustor și industriaș e firesc să se observe tendința de a le eluda. Banul este demonetizat; prejurile mărfurilor nestabile; nu știi ce aduce ziua de mine. În împrejurările acestea singura scăpare în fața bancrutei sînt rezervele mari de capital. Aprecierile se fac în chip arbitrar, bilanțurile sînt ticluite anume cu deslăsa răucredință. Impozitele grele au adus prin urmare concentrarea capitalurilor și scoaterea din luptă a întreprinderilor mărunte. În loc să fie lovite marile averi—așa cum a fost intenția legiuitorului—s’ a ajuns la exproprierea micii burghezii prin marea capital. Pe de altă parte, nestabilitatea mărcii germane—și din cauza aceasta urcarea neîncetată a prejurilor—face ca străinătatea să ofere pe piețe mărfuri mult mai estine. De aici rezultă ruina industriei germane.

Odată fixată valuta, ar înceta și efectul dezastruos al impozitelor. Capitalul total al societăților pe acțiuni era în 1911—1912 de 18 miliarde mărci în aur, din care deplin vărsați 15 miliarde. După sistemul de azi, scăzîndu-se toate anagarele, ar rămîne la cișlig 55,5 milioane mărci, adică abia un 3.5%. În cazul acesta capita-

lîții germani vor prefera să-și scoală banii din industrie și să-l plaseze în împrumuturi de stat străine, de unde ar avea cel puțin 5%.

„Dar aceasta înseamnă adevărată expropriere”, zice Parvus, „și anume una plănuită anapoda și rău făcută. Ruinează industria privată, fără să pue în locul ei altceva mai bun”.

(Parvus. *Die Gegenwart*).

Evreii și Polonezii

De „Evreii și Polonezii” se ocupă domnul Pierre Lafue și Ladislas Mickiewicz, reprezentînd puncte de vedere deosebite.

D. P. Lafue notează numărul mare de Evrei din Polonia (în 1913, — 1.954.644), dintre care cei mai mulți se îndeletnicesc cu comerțul și cu industria, — și afirmă că spiritul de concurență, pe lângă resentimente mai vechi, determină antisemitismul polonez. Violențele exercitate asupra Evreilor, cași izgonirea lor în Palestina, nu s’ deosebesc de pagubitoare statului polonez. Forța comercială și industrială a Evreilor este enormă: ea nu trebuie înstrăinată prin diferite vexațiuni, și nici gonită peste graniță — deoarece însăși situația economică a Poloniei ar fi, în cazul acesta, compromisă.

Burghezia poloneză cuprinde următoarele partide: *Stoniștii*, care organizează emigrarea în Palestina, deinterestedu-se de problemele din statul polonez; *Populiștii*, mici comercianți, care cer autonomia limbii evreești (jargonul) și sindicate uvriere; și înștit *Ortodoxii*, conservatori religioși, care sînt organizați în „Comunități” și trăesc sub educația teologică a rabinilor. Ei sînt un element pasiv și retrograd, însă bogat.

Lucrătorii, pe de altă parte, s’au diferențiat deasemeni în partide: *Bundul*, compus din social-democrați, a aderat la Internaționala III. El se distinge numai puțin de comuniștii polonezi de sub conducerea lui Rubinstein și Warski. *Uniții* („Vereinigte”) sînt partizanii emigrării și ai autonomiei în-

Țăranul statului polonez. Poalesionistii, cu comitele secrete, admilind și terorismul, privesc Palestina ca leagănul unui viitor stat socialist. P.-S au aderat la Internaționala III. Ei și marxistii „Bundului” tind spre o înțelegere cu lucrătorii polonezi. Pentru dinșii chestiunile evreești au cazul pe planul al doilea, cele sociale fiind predominante.

Rechizițiile arbirare din timpul războiului, nesocolind în mod samavolnic proprietatea privată, au îndepărlat de idela de stat poloneză chiar spiritul populației evreești cu stare.

Autorul crede că extremismul evreesc este determinat de extremismul polonez. Dacă Polonezii ar dori într'adevăr colaborarea cu Evreii, o cale medie s'ar putea găsi cu ușurință. Elementele ponderate ale neamului evreesc cred însă că, dacă s'ar suprima violențele, dacă s'ar organiza școli în care unele obiecte să fie predate în evreește și altele în limba poloneză, dacă însfârșit o toleranță mai mare ar domni în țară, — atunci Evreii, laolaltă cu Polonezii, ar putea asigura existența unitară a statului polonez și prosperitatea acestuia.

Nici d. L. Mickiewicz nu-i pentru excluderea Evreilor, nu numai dintre granițele poloneze, dar nici dela o muncă rodnică comună. D-sa justifică însă atitudinea Polonezilor față de Evrei prin rolul, pe care aceștia din urmă îl au în bolșevism. În afară de aceasta, deprinderea Evreilor să stea de parlea Rușilor sau a Germanilor, stăpînii de pe vremuri ai provinciilor poloneze despărțite, într'o poziție ostilă oarecum Polonezilor, persistă încă și astăzi, însă sub o altă formă. Evreii n'au încă siguranță în rinduelile actuale. Ei nu știu cine va fi stăpîn. Și până atunci prudența îi face să stea de o parte. Polonezii ar trebui, cei dintâiu, să întindă mîna Evreilor — grăbind astfel înțelegerea, care trebuie să se producă în aceste timpuri, cînd antisemitismul se demodează și în curînd va dispărea complect, ca și sclavia.

(Pierre Lafue și Ladislas Mickiewicz. *Le Monde Nouveau*, No. 4).

Cel mai scump guvern din lume

Din noianul de notițe și articole elegiace, unde se vorbește aproape numai de mizerie economică, de îmbogățiri, de impozite și valulă, relevăm rîndurile lui M. Erzberger: „Cel mai scump guvern din lume”, în care fostul ministru de finanțe atacă pe actualul ministru Simons pentru că a avut la Londra o atitudine greșită și a adus din cauza asta Germaniei o datorie în plus de 50 de miliarde mărci în aur. Comisia de reparații le-a cerut azi 132 miliarde în valoare actuală; iar țara a fost amenințată cu ocuparea Ruhrului și cu măsuri militare pe apă și uscal, în cazul cînd nu primește celelalte condiții: dezarmare, pedepsirea crimelor de războiu, garanții... Pe de altă parte ocuparea militară poate dura și 36 de ani, fiindcă nu scrie nicăiri că odată cu împlinirea angajamentelor să se ridice și ocupația.

Erzberger analizează punct cu punct ultimatul dela Londra și-l compară cu „propunerile” mult mai avantajoase oferite Nemșilor la Paris și respinse. Dacă primeau propunerile, Nemșii puteau să încheie un nou tratat și deci să obție o ușurare. Dimpotrivă, ultimatul dela Londra cere executarea tratatului din Paris. Propunerile fixau o plată fixă; Londra impune o rentă pe vecie. După propunerile Parisului, Germania ar fi avut de plată, în 1921, 2 miliarde + 0.72 milioane din export (adică 12 la sută din totalul de 6 miliarde ale exportului), ceea ce face alte 2.72 miliarde aur. Însă după Londra, valoarea se va urca la 3.56 miliarde (adică 2 miliarde + 26 la sută din cele 6 miliarde). Tot așa în 1922, față de 2.95 miliarde conform propunerilor, Londra impune 4.08 miliarde. Și a. m. d. Propunerile puneau greutatea pe factorul fix; la Londra întăietatea o are factorul mobil, căci Antanta se teme azi de ridicarea rapidă a economiei germane.

Nu numai atât. Erzberger găsește că Simons a compromis Germania și în fașa lumii neutrale. America este azi cu totul în brațele Antantei. Însă capitolul cel

mai delicat este Silezia. Antanta îi amină soluția din pricina „reparațiilor”. Și pierderea Sileziei însemnează începutul desmembrării imperiului, — ocupația militară și exploatarea economică puțin aduce încă și alte defecțiuni. „Cum să scăpăm unitatea imperiului?...” se întreabă Erzberger. „Prin luarea unei fișii, întregirea se amină la infinit... Iar dacă Franța va lua Germaniei bogățiile miniere și industriale, își va asigura în Europa hegemonia politică și economică, schimbând totodată fizionomia economică a întregii Europe”.

(M. Erzberger. *Das Tagebuch*).

— Problema locuințelor

Lipsa locuințelor se simte pretutindeni, — la noi, cași peste hotare. Un guvern român a prezentat Parlamentului legea închirierii forțate. Măsura a părut multora prea radicală. Legea a fost retrasă, și, împreună cu dânsa, s'a retras — din mai multe pricini — și guvernul.

Principiul acelei legi a fost admis însă în Ceho-Slovacia, unde a dat rezultate bune. Legea cehă prevede un anumit număr de odăi pentru fiecare familie; dacă numărul odăilor este mai mare decât cel fixat de lege, din oficiu sînt instalați unul sau mai mulți locatari în încăperile de prisos.

Legea se ocupă și de cesiunile de locuinți, în schimbul unei mari sume de bani, cași de cazurile cînd proprietarii îi silesc pe chiriași să le cumpere mobila veche a apartamentelor cu preț enorm. Toate cazurile însemnate de speculă sînt prevăzute în legea aceea, care cuprinde sancțiuni severe împotriva celor vinovați.

Legea chiriilor se aplică de niște tribunale speciale, anume create, și care poartă numele de tribunale populare. Ele sînt, drept vorbind, un juriu, ai cărui membri sînt aleși dintre reprezentanții cu vază din toate clasele sociale. Acest juriu este prezidat de un magistrat de carieră, care conduce dezbaterile. Ca o derogare dela regula generală, juriul în materie de chirii se pronunță

nu numai asupra culpabilității, ci fixează și quantumul pedepsei. Pedepsele sînt de-o asprime rară.

Legea, — cum am spus, — a dat rezultate bune în Ceho-Slovacia și autorul articolului o prezintă drept exemplu și Franței.

(René Mergel și Philippe Bor-des. *Le Monde Nouveau* No. 5).

Inchisorile sovietelor

Foala socialistă revoluționară „Volia Rossii” din Praga a primit nu demult niște scrisori trimise din închisorile rusești, și din cuprinsul lor Elias Hurwicz a putut să reconstitue următorul interesant tablou despre „închisorile sovietelor”.

Inchisorile republicii sînt arhipline. La cele vechi s'a adăos secții nouă precum și „închisori interne”. În ele se află vechi și merritoși lupțatori pentru libertate. În Petropavlovsk zace șeful social-democraților, Dau; în Butyrki socialistul revoluționar Gotz, iar în Torteka se află Wedenjapin, pe lângă nenumărați alții mai puțin cunoscuți. Printre închiși se găsesc membrii „Asociației tinerilor menșevici”; băeli și fele între 14-16 ani. Sînt laolaltă anarhiști, menșevici, maximaliști, social-revoluționari, membri de ai cooperativelor, sau oameni fără partid. La sfîrșitul lui Martie 1921, erau în Butyrki 130 de social-revoluționari din dreapta, 25 din stînga, 110 menșevici și 30 anarhiști. Unii sînt arestați de doi ani fără nici o vină și fără să fi fost măcar judecați.

Că să silească autoritățile să-i judece, arestanții declarară într'un rînd greva foamei și cerură, odaltă cu judecata, libertatea cultului și libertatea plimbării. În cele din urmă greva foamei a fost însoțită de „obstrucție”: urlete în masă; femeile scoteau șipete isterice și se auzaurisete întricoșate; alții sfărîmă ră geamurile... Administrația închisorii scoase atunci mitralierele; însă greviștii se baricadară, înarmându-se cu cărămizi. Arestanții negreviști amenințară că se asociază și ei la grevă, dacă tovarășii lor nu sînt satisfăcuți. Administrația nu avu încotro, iar capitularea ei

În țesătura sărbătorită de închisori prin-
tr-un serviciu divin. Dintre toate,
închisoarea „Ceka” este cea mai
aspră. Oamenii n’au voie nici mă-
car să-și aerisească celula. Trăiesc
izolați, nu primesc pe nimeni, nu
pot să comunice între ei nici prin
bătăe în părele. Greva foamei este
aici la ordinea zilei; dăunăzi a fi-
nit 16 zile. Administrația este
cea mai afurisită. De pildă, spune
arestanților: „Treaba voastră. Pu-
teți să și muriți. Interesul statului
este mai presus de moartea citorva
îndivizi...”

(Elias Harwitz. *Die Weltbühne*).

Cîteva remedii contra slăbirii

- Excesul de grăsime cauză de slă-
bire deformează puritatea înaltă.
Preocupată de estetica corpului
nostru, știința caută necontenit re-
medii și în contra uneia și a ce-
leilalte.

Dacă ea dispune azi de mijloace
suficiente pentru a face să slă-
bească oamenii grași, a face să se
ingrașe însă pe cei slabi e lucru
mult mai greu. Mai întîiu sînt două
feluri de slăbiri: una constituțio-
nală, datorită insuficienței țesutu-
lui grasos subcutaneu și inter-
muscular, caracteristică la oame-
nii uscăliți și perfect compatibilă
cu o mare vigoare; a doua este de
obicei urmarea unei cauze fizio-
logice evidente sau unui proces
patologic mai mult sau mai pu-
țin clar; această slăbire aparține
domeniului patologic și e provo-
cată de bolile tubului digestiv, fi-
catului, pancreasului, de bolile
nervoase, etc.

Pentru primul mod de slăbire -
cea constituțională - doctorul René
Gaullier, un distins specialist, re-
comandă să se dea pacientului în
cantități suficiente și sub o formă
ușor de absorbit principii alimen-
tare compuse din albumine, gră-
simi și hidrați de carbon fără a
socoti sărurile minerale, băuturile
și substanțele așa de puțin defi-
nite, cunoscute sub numele de

vitamine sau acizi aminoali, care
acționează asupra digestiei.

Substanțele albuminoide sînt in-
dispensabile pentru a compensa
uzura organică, dar îngrășarea nu
mai prin carne este irealizabilă,
căci omul nu poate nici digera,
nici înghiți multă vreme cantitatea
enormă de carne necesară unei
mari rații alimentare. Deaceia
trebuie combinată cu grăsimi și hi-
drați: o parte grăsimi pentru două
de albumină și 8 de hidrați de
carbon. Hidrații se dau sub formă
de piurele, fierțuri variate, aso-
ciate cu zahăr și lapte, dar cu bă-
gare de samă spre a nu provoca
diarrii și fermentări vălămătoare
rezultatului curei. Sărurile mine-
rale servesc la fixarea apei și
corpurilor grase în țesuturi. Bău-
turile se lasă la discreție; se re-
comandă însă alcoolul în mici can-
tități și mai ales berea ce cuprin-
de alcool, hidrați de cărbune și
fosfați.

Alimentele acestea trebuie date
sub formă variată spre a excita
pofta de mîncare și a ușura di-
gestia și absorbția. Carnea toc-
cată, sucul de carne dau rezultate
bune.

Pentru a evita cheltuiala exage-
rată de energie se recomandă re-
pausul, cura de pat, haine calde
spre a evita pierderea de calorii,
și climaturile stimulente, marea
sau muntele, pentru a activa ape-
litul.

Orientalii, care privesc grăsimea
ca un atribut indispensabil al fru-
museții, întrebunțează foarte mult
băile calde; toți ei cunosc și în-
trebunțează din cea mai veche an-
tichitate fenugrecul, o leguminoasă
foarte bogată în substanțe nutri-
toare din familia papilionaceelor,
pe care dr. René Gaullier o în-
trebunțează cu mult succes, fă-
cînd prăjituri din sămînța ei pul-
verizată și amestecată cu miere.

În fine, pentru a modifica vita-
litatea generală, medicul poate re-
comanda medicamentele arseni-
cale și fosfate pe care toată lu-
mea le cunoaște și le întrebunțează
azi.

(René Gaullier. *Revue Mondiale*,
Iunie).

Mișcarea intelectuală în străinătate

LITERATURA

Jean Pellerin, *La romance du retour*, éd. de la Nouvelle Revue française, Paris, 1921.

Autorul a făcut campania din anul acesta și scrie versuri umoristice inspirate de melancolia amară a vieții de azi în capitala uriașă a unor compatrioți, ce petrec fără un gând de recunoștință pentru eroii, care le-au pregătit florii celui mai groaznic războiu:

Oul, c'est pour ces larves sans charmes

*Que Pellerin porta les armes
Et dormit au cantonnement...*

Imprejurările, oamenii sînt zgribuiți în tablouri vii și imagini pline de grație:

*Un sourire vient se loger
Au plus tendre coin de la bouche:
Lève ton visage que touche
Le bonheur au crayon léger.*

Hans Friedrich Blanck, *Der Wanderer*, Hamburg, 1920, K. Hanf, 48. S.

Un mic volumaș cu poezii lirice apreciate de lumea mai competentă pentru „modernismul” discret al autorului și pentru talentul, care îi dă o valoare mai generală, satisfăcînd gusturile unui cerc mai larg de cititori. Iată bunăoară sfîrșitul pastelului de la pagina 28:

...Wie ist die Erde heut so lichenmitde

Voll Güte unerschöpflich tief.

Ich steh vor ihrem wundersamen Bilde,

*Vor dem Madonnenbild verzückt,
der Wilde,*

Der Träumer, den sie zum Erstaunen rief.

FILOZOFIE

D. Parodi, *La philosophie contemporaine in France*, E. Alcan, Paris, 1921.

Un tablou complet al cugetării franceze actuale, care poate servi ca pendant la opera cunoscută a

lui Ravaisson și la raportul prezentat de Boutroux congresului filozofic din Bologna. Autorul deosebește trei mari curente: 1) filozofia științifică reprezentată prin Durckheim și școala sociologică, prin criticismul unui Boutroux sau Poincaré, 2) idealismul mistic reprezentat prin gânditorul cel mai influent al epocii, Henri Bergson, 3) idealismul raționalist care-și are origina în opera lui Lachelier și a fost dezvoltat mai ales de Octave Hamelin.

Expunînd imparțial și clar aceste curente, autorul ridică împotriva lor obiecții serioase, înclinînd mai mult către cel din urmă, în care vede desenindu-se filozofia viitorului.

H. Delacroix, *La psychologie de Stendhal*, E. Alcan, Paris, 1921.

Capitol din istoria psihologiei franceze în secolul al XIX-lea. Stendhal nu e filozof de profesie, nici un istoric al artei, ci un diletanț, cînd sentimental, cînd pasionat, un psiholog pătrunzător fără sistem, dar cu vederi profunde. Filozofii, pe care i-a studiat, sînt: Condillac, Helvetius, Bichal, Cabanis, Destutt de Tracy, Maine de Biran. Fidel școlii ideologice, Stendhal a fost un adversar al eclecticismului lui Cousin. Argumentele sale împotriva acestuia, se potrivește cu acele ale lui „ne” asupra psihologiei căruia Stendhal împreună cu Balzac și Sainte Beuve au avut o mare influență.

MUZICA

Paul Bekker, *Analyse zu Mahlers Sinfonien*, Schuster-Loeffler, Berlin, 1921.

Desigur, nu trebuie să ne închipuim că în Apus chestiunile de „rasă” se rezolvă pe altă cale decît la noi. Aceasta chiar și între oamenii cu carte. Bătrînul Simmel, destul de cunoscut în lumea științifică, nu era decît un biet „Privatdozent”... Iar în locul unei întruniri studentești de la altă universitate germană — ca să

dăm un exemplu ceva mai proaspăt — la dorința cuiva ca Rabindranath Tagore să fie poftit și în orașelul lor academic, să fie o conferință — pe cind președintele întrunirii, care n'auzise încă de numele acesta străin și neobișnuit în Europa, se adresa cerind lămuriri colegilor, dintre comilitonii din sală, care veneau la universitate pentru altceva decît examene, se ridică un veteran — un „alles Semester“ — și protestă: „Dar nu-l nevoie, domnule, de lămuriri... Ce lămuriri?.. Poate așa să fie altceva decît un rabin?“

Însă într-o țară cu 60 de milioane de locuitori sînt destul și de aceia, care-și fac despre lume altă judecată. O pildă este cinstea, de care se bucură azi Ehrlich, Einstein.. Iar la aceștia putem să adăugăm acum pe Gustav Mahler, ajuns în vremea din urmă o adevărată modă.

Într'adevăr anul trecut s'a organizat un „Mahlerfest“ în Amsterdam; anul acesta altul la Wiesbaden, unde s'au dus să-l asculte cu partitura în mîină chiar și miliarii de ai trupelor de ocupație... La Berlin, în „Philharmonie“, s'a dat de curînd un nou concert de sărbătoare. „In seara aceea Otto Klemperer, dirijorul, a cucerit Berlinul; mai mult: a fost un extaz“. Ai zice că Mahler devine un Beethoven al secolului XX. Toți șabii sînt „mahleriani“. Artiștii ceilalți sînt preocupați și ei de Mahler; un picior a lipărit o mapă cu litografi, simbolizînd motive din toate operele compozitorului. Azi sînt zece ani dela moartea lui. S'a născut în 1864 în Boemia. În Viena, München — activitatea lui a cășunat nemulțumiri mari, vrăjmășii pe toată linia întocmai soarta lui Wagner. Cît a trăit, a fost un „străin“ — idolul zilei filad pe atunci Richard Strauss. I se recunoștea doar îndeminarea, tehnica, și alții. Anton Bruckner însemna pentru Nemți ultimul compozitor de simfonii. Azi vorbesc toți de: „Des Knaben Wunderhorn“, „Das Lied von der Erde“, cele opt simfonii isprăvite... Acestea din urmă niște lucrări uriașe, așa de in-

linse, că una singură ocupă durata unei sări întregi de concert.

CĂLĂTORII

Charles Le Goffic, *La Bretagne*, 1 vol. în 4, ilustrat, E. de Boccard, Paris, 1921.

Nimeni, din acel care au scris asupra Bretei, nu a simțit mai intens ca autorul, frumusețile bătrînului țînat armorican, n'a interpretat mai bine obiceiurile sale, n'a pătruns mai adînc sufletul locuitorilor și simțul religios al raselor celtece. Autorul lubește c'o dragoste virilă pămîntul său natal, ale cărui moravuri au păstrat un parfum de arhaism, o nobleță și un farmec care seduce. În descrierile lui Le Goffic, arta pictorialului rivalizează cu a poelului, în pagini vibrante și pasionate.

TEOLOGIE

Adolf Harnack, *Marcion: Das Evangelium vom fremden Gott*, Leipzig, 1921, Hinrichs, XV—265 u. 558 S., M. 80.

Adolf Harnack a împlinit în luna Mai 70 de ani. Teolog cu reputație mondială, pentru Germani este o personalitate de mîna întălu. Probabil că nu-l necunoscut nici cetitorilor noștri, fiindcă în vremea ocupației germane a țînat niște conferințe în București. Însă în țara sa el se bucură și în societate de o situație aparte, de acela e instructivă lista cu diplomele sale onorifice: doctor de la patru facultăți, membru al Academiei, consilier latin cu titlu de Excelență, cancelar al ordinului „pour le mériite“ pentru știință și artă, nobleță ereditară... Este un reprezentant vrednic de Germania imperială.

Reputația și-a făcut-o cu „Lehrbuch der Dogmengeschichte“ în trei volume; dar mai răspîdită este altă carte a sa: „Wesen des Christentums“, în felul căroro doar două opere au mai stîrnit atîta vîlvă pella 1900: una de concepție mai înaintată — „Weltträtsel“ a lui Häckel, și alta sînd cu totul pe

dreapta: „Grundlagen des 19 Jahrhunderts“ a lui Chamberlain. Din cercelările sale în domeniul creștinismului a eșit însă lucrarea de față, asupra doctrinei lui Marcion. Cine e Marcion?

Marcion este reformatorul creștinismului primitiv, de aceea Harnack îl prețuește mai mult chiar decât pe Luther. În „Istoria sa dogmatică“ îl separă cu totul de ceilalți gnostici. „Fără Marcion gnosticismul ar fi avut în istoria bisericii un loc cu mult mai redus, iar creștinismul post-apostolic a dat naștere bisericii vechi catolice numai datorită influenței lui Marcion. Biserica dinaintea lui se deosebeste de biserica de după el mai mult decât biserica apuseană dinaintea și după reformă“.

Harnack se ocupă de secta lui Marcion, și de „marcionism“. Acesta este o reacțiune în contra spiritului iudaic păstrat în creștinismul primitiv. Religia noului Testament este alta decât cea din vechiul Testament. Morala „Dumnezeu“ — sînt noțiuni deosebite în cele două Testamente. Și o deosebire esențială. Dumnezeu evanghelic este „bunătate“, „iubire“; dimpotrivă, Dumnezeu „legilor“ este „drept“, în sensul răsplătit, după principiul „ochi pentru ochi și dinte pentru dinte“; o dreptate izvorâtă din egoism și care uneori devine cruzime, alteori ceva arbitrar, de oarece Dumnezeu iudaic îngăduie poporului său să fure pe Egipteni și Canaanii, în contra propriei sale porunci...

Marcion a fost un corăbier bogat din Sinope la Marea Neagră, pela 150 d. Chr. Pentru secta lui, „Mintuitorul“ înseamnă altăceva decât un Mesias iudaic. Mintuitorul nu „elberează“ în vederea unui stat divin, unde să devină obiect de exploatare al creatorului, ci în vederea unei existențe chiar și în sens moral cu totul diferită de existența pămîntească și care nu se poate exact circumscrie prin cuvîntul „spirit“, ci numai prin „iubire, bunătate“. Prin urmare creatorul lumii pămîntești — demifurgul — nu e Dumnezeu propriu zis, mare, atotstăpînitor, dela care derivă Mintuitorul, ci o ființă subordo-

nată... Marcion a pus temelie ilozofiei religioase de azi.

ISTORIE

Ernst Stein, Studien zur Geschichte des byzantinischen Reiches, Stuttgart, 1919, Metzler, VIII, 200 S., M. 18.

Autorul a vrut să ne dea istoria politică a Imperiului roman sub cei doi urmași ai lui Justinian I: Justinos II (565—578) și Tiberios II (578—582). La început vorbește despre politica externă, în deosebi despre războaiele cu Persii; apoi despre lupiele din peninsula balcanică și răsunetul lor în imperiul de apus. După acela autorul tratează politica dinăuntru: originea temelor, chestiuni de finanță și chestiuni de drept. În adăos, dă prospectivă ministriilor romani din anii 565—582. Stein a întrebunțat izvoare siriace și arabe, armenesti și chinezești, și aruncă o lumină nouă asupra caracterului chestorului Anastasius, asupra împăratului Maurikios și asupra lui Phylarche Munder, a cărui politică se explică în parte prin egoism, în parte prin motive de ordine religioasă. Autorul dă întâietate problemelor economice. Un ultim motiv pentru reluarea războaielor cu Persii, și deci orientarea politicii bizantine sub succesorii lui Justinian, a fost nevoia de a dobîndi noi cercuri militare de recrutare. Astfel de cercuri s'au constituit în Armenia și în țările dela Caucaz. Ele au adus scoalerea din armată a elementelor barbare, până atunci mai mult germane și uralo-altaice. Cea din urmă mare armată barbară pe semne că și-a încheiat rostul odată cu anul 575. Acum se pregătește regenerarea militară a imperiului roman de răsărit, prin colonizări interne, încheiate în secolul al VII sub dinastia heraclidică, celace asigură existența mai departe a imperiului bizantin timp de aproape o mie de ani. Autorul se ocupă cu câteva chestiuni de drept public: cezarul, *comes sacrarum largitionum, quaestor Justinianus exercitus*, raportul între proprietatea statului și domeniul coroanei...

ȘTIINȚĂ

F. N. Jaeger, *Lectures on the principle of symmetry and its applications in all natural sciences*, XII-354 pag., The University Press, Cambridge, 1917, 20 sh.

Autorul arată importanța principiului simetriei atât pentru studiul morfologiei cât și pentru cel al fenomenelor fizico-chimice. După ce a definit sistemele simetrice, cu exemple din lumea anorganică ori vie, autorul trece la studiul materiei cristaline stabilind legea, după care se limitează perioadele axelor de simetrie și deducând numărul grupelor cristaline posibile. Examinează apoi raporturile între simetria cauzelor și a efectelor, în ce privește fenomenele fizice — capitol asupra căruia P. Curie a făcut la rindul său considerații extrem de fecunde.

Autorul trece după aceea la sistemele nelimitate, în special la rețelele de puncte în spațiu, ceiace după Bravais reprezintă în chip schematic repartiția particulelor cristaline în corpurile cristalizate, a căror existență a fost decurând verificată prin descoperirea fenomenelor de difracțiune produse de cristale. Autorul arată de asemenea cum se aplică legile simetriei, din sistemele nelimitate, la organismele în stare de creștere, și mai ales cum se interpretează aranjamentul foilor la plante. Un întreg capitol este consacrat studiului discordanțelor, care se observă uneori între simetria cristalografică și simetria fizică, în urma agregării cristalelor între ele.

La sfârșit de tot, autorul vorbește despre disimetria moleculară și despre raporturile ei cu activitatea optică, chestiune cu care s'a ocupat și L. Pasteur (1848) și care se poate rezuma astfel: dacă configurația în spațiu a atomilor, ce constituie molecula unei substanțe chimice, este diferită de imaginea sa într-o oglindă, această substanță poate exista sub două forme izomerice, având în stare de soluție puteri rotatorii egale însă de semne contrarii, iar în stare solidă forme cristaline simetrice dar care nu se suprapun. Autorul a-

nalizează diferitele aspecte ale acestui principiu, împreună cu cercetările, pe care i le-a sugerat ori i le poate încă sugera.

POLITICĂ

I. Tchernoff, *Les nations et la Société des nations dans la politique moderne*, préf. de Albert Thomas, XXVII-200 pages, Félix Alcan, Paris, 1919, 3. 50.

Cartea aceasta tratează unul din numeroasele aspecte ale problemei politice, de care se ocupă publicistica din ultimii ani. Autorul schițează felul cum a luat naștere și cum s'a dezvoltat ideea Societății Națiunilor, considerată ca un produs al mișcării democratice, care s'a manifestat în Franța, Anglia și America.

După autor, marea revoluție franceză este aceia care a întrevăzut pentru întâia oară și a apărut solidaritatea, ce leagă între ele năzuțurile democratice ale tuturor națiunilor, și împotriva cărora s'a ridicat azi spiritul german de hegemonie a celui mai tare. Mișcarea franceză a susținut dreptul oricărui popor de a dispune liber de soarta sa.

Trecând cu vederea peste orice contribuție italiană, și mai cu seamă peste activitatea lui Mazzini, apostolul statelor unite europene — autorul arată cum la aceleași idei au ajuns pe căi deosebite și democrația americană și engleză, fiecare dând în felul ei pilda de cum trebuie înlemnită o Societate a națiunilor.

A. Crespi, *La funzione storica dell' Impero Britannico*, XI-428 p., E. III Treves, Milano, 1918, Lire 5.

Situația, pe care o ocupă Anglia între statele celelalte, spune autorul, se datorește nu puterii ei financiare și navale, ci faptului că s'a slujit de război ca să realizeze un ideal umanitar, făcând să coincidă apărarea ei cu apărarea libertății popoarelor oprimale. Prin urmare rolul său istoric, principiul ideal al „binelui comun" au izbutit să birue toate rivalitățile și particularismele existente, și să înfrunească în numele culturii universale niște

popoare separate profund de altele deosebiri etnice și culturale.

În fața idealului englez au dispărut deci orice antiteze, statul rămânând numai cu misiunea de a garanta supușilor toate condițiile de viață morală și intelectuală. Independența națională este necesară numai într'un singur caz, spune Crespi: când o națiune, care face parte dintr'un stat eterogen, nu se simte tratată egal și nu se poate dezvolta autonom. În cazul însă când ea se bucură de libertate și huzurește întocmai cași cum ar trăi singură și de capul ei, independența înseamnă atunci „negația interdependenței”, adică voința culpabilă de a păgubi pe altul.

Statul complex și de mai multe limbi este cea mai înaltă perfecțiune politică, întrucât el este în stare să organizeze pe o scară mai înaltă idealul de dreptate, potrivit cu nevoile fiecărui popor în parte. Atunci în schimbul unui minimum de constrângere va dobândi oricine un maximum de libertate, în viața publică și în cea privată.

Imperiul britanic reprezintă o vază dreptății pe pământ, este armonia alilor părțicele răzlele, este universul politic în sensul ideal al cuvîntului, este... dar ce nu este imperiul britanic pentru un autor, care exaltă un organism politic, unde cași alurea se găsesc: interese și numai interese !...

Tylar Dennett, *The democratic movement in Asia*, VIII-252 p., 34 fotogr., The Association Press, New-York, 1918.

Autorul a străbătut Asia, ca să facă o anchetă despre soarta ideii democratice. Din impresiile sale

ar rezulta, cu oarecare simplită, că Orientul evoluează cu repeziune către un regim de industrie. Părăsind deci starea agricolă primitivă, el face cunoștință cu toate problemele sociale și instituțiile solidare de azi, pornite dintr'un singur principiu: „poporul prin sine însuși”.

Aspirațiile acestea - exprimate în colonii prin dorința de a scăpa de tutelă, iar în țările independente prin nevoia de reforme democratice - se observă, spune autorul, în toate colțurile Asiei. China, deși republicană și mai stăpîină pe sine, nu prea știe ce să facă totuși cu libertatea. India, certată cu regimul britanic, rău sfătuită de aristocrație, e și mai puțin coaptă pentru idelle nouă. Japonia, cu toate ambițiile ei moderne și imperialiste, e prea conservatoare, prea stăpînită de tradiție, ca să se hotărască pentru o revoluție politică.

Autorul, adept al tovarășiei americane *Young Men Christian Association*, ne încredințează însă că spiritul vremilor noi este în progres, și că Negrii, Galbenii, Indușii ar putea, asimilînd creștinismul, să-și transforme viața politică și să formeze împreună cu noi un fel de solidaritate socială. În privința aceasta sînt instructive opera misionarilor anglosaxonii în Orient și acțiunea americană în Filipine, unde nivelul politic este superior tuturor popoarelor din Asia.

Cartea ne dă informații prețioase asupra spiritului civilizator american, care se vede că reprezintă în Orient o putere de mîna întâia.

BIBLIOGRAFIE

- P. Poni**, *Statistica Răzeșilor*, „Academia Română”, 1921, București, Prețul 20 lei.
- Jean Bart** (Eugeniu P. Botez), *Datorii uitate*, Ediția II, Editura „Viața Românească”, 1921, Iași, Prețul 12 lei.
- Maximilian Costin**, *Vloara* (Maeștrii și arta ei), Editura „Viața Românească”, 1921, București, Prețul 15 lei.
- N. Davidescu**, *Aspecte și Direcții Ilterare*, Editura „Viața Românească”, Prețul 15 lei.
- Virgiliu**, *Eneida*, Traducere de N. Pandelea, Editura „Viața Românească”, 1921, București, Prețul 22 lei.
- B. Marian**, *Dicționar de citate și locuțiuni străine*, (latinești, grecești, franceze, italiene, germane și englezești), Edit. „Viața Românească”, 1921, București, Prețul 15 lei.
- Quelques observations élémentaires sur les nombres entiers* (Théorème de Fermat), 1921, București, Prix 2 francs.
- Ecaterina Colona Steriad**, *Buna Menajeră. - Carte de bucate practică*, Editura „Viața Românească”, 1920, București, Pr. 20 lei.
- Gr. Mărunțeanu-Sfinx**, *Pomii fructiferi*, Mijloace practice și moderne pentru cultura intensivă a fructelor comerciale și de lux, Edit. „Viața Românească”, 1921, București, Prețul 20 lei.
- Elisa General St. Simionescu**, *Romîna de mine*, Editura „Viața Românească”, 1921, București, Prețul 8 lei.
- St. Anșim**, *Capitalul Mobilier*, Editura „Samitca”, 1921, Craiova, Prețul 5 lei.
- Darea de Samă a Consiliului de Administrație și Raportul Cenzorilor* (Banca de Petrol, Mine și Industrie - București), Tip. Țaranu et Co., 1921, București.
- Ioan Georgescu**, **Tudor Vladimirescu**, „Biblioteca populară Asociațiunii”, 1921, Sibiu, Prețul 5 lei.
- N. Iorga**, *Istoria Literaturilor Române*, Volumul I, Evul mediu, „Academia Română”, 1920, București, Prețul 20 lei.
- N. Iorga**, *Istoria Literaturilor Române*, Vol. II Epoca Modernă până la 1600, „Academia Română”, 1920, București, Prețul 55 lei.
- N. Iorga**, *Istoria Literaturilor Române*, Vol. III Epoca Modernă de la 1600 până în zilele noastre, „Academia Română”, 1920, București, Prețul 55 lei.
- N. Iorga**, *La o sută de ani după moartea lui Petru Maior*, „Academia Română”, 1921, București, Prețul 3 lei.
- Dr. G. Marinescu**, *Date și cercetări nouă asupra Etologiei celulei nervoase*, „Academia Română”, 1920, București, Prețul 4 lei.
- Ion Inculțez**, *Spațiul și timpul în noua lumină științifică*, „Academia Română”, 1920, București, Prețul 4 lei.
- S. Mehedintși**, *Caracteristica etnografică a unui popor*, „Academia Română”, 1920, București, Prețul 4 lei.
- I. Lupăș**, *Nicolae Popea și Ioan M. Moldovanu*, „Academia Română” 1920, București, Prețul 4 lei.
- Sextii Pușcarlu**, *Locul limbii Române între limbile Române*, „Academia Română”, 1921, București, Prețul 6 lei.
- Ștefan Ciobanu**, *Contribuțiuni privitoare la originea și moartea Mitropolitului Moldovei Dosoftei*, „Academia Română”, 1920, București, Prețul 4 lei.
- Analele Academiei Române seria II Tomul XXXIX*, Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 40 lei.
- Aurel A. Mureșianu**, *Simion Bărnuțiu*, Tip. „Arhidiecezană”, 1921, Sibiu, Prețul 3 lei.
- Comoara Suflului* (Cîntece populare), alese și orînduite de S. Teodorescu-Kirileanu, Edit. „Școala Română”, 1920, Suceava.

- Alice Soare**, *Ferestre luminate*, Edit., Gutenberg, 1921, București, Prețul 11 lei.
- Anuarul II al Școlael Medii de Fete**, cu un curs comercial superior de un an din Aiud (Anul școlar 1920-21), 1921, Cartonagenfabrik Tipografie, Aiud.
- Buletinul Societății Regale Române de Geografie**, Tip. Curții Regale, F. Göbl Fii, 1921, București, Prețul 50 lei.
- Anuarul Școlael Medii „Iosif Vulcan” din Arad**, Tip. Diecezană, 1921, Arad.
- N. Bațzaria**, *In închisorile turcești*, Editura Alcaalay și Calafeteanu, 1921, București, Prețul 15 lei.
- I. Telegarescu**, „Oltuz”, Eroli Neamului, Tip. Leon Friedmann, 1921, Roman.
- Mihail Pașcanu**, *Participarea Muncii la întreprinderi capitaliste și acționariatul urrier*, Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 7.50 lei.
- Jeronim Laurian**, *Mea Parvitas*, versuri, Institutul grafic „Luceafărul”, 1921, București, Prețul 10 lei.
- Dr. Radu Chernbach**, *Știința medicală. Umanitatea și seroșciul nostru sanitar*, Atelierele Z. Corlăteanu, 1921, Huși.

- La Nouvelle Revue Française*, 1-er Juillet, Prix 4 fr. 50.
- Mercure de France*, 15 Juin, 1-er Juillet, Prix 5 fr. 85.
- La Revue Mondiale*, 1-er Juillet, Prix 5 francs.
- Bulletin de la Sect. Scientifique de l'Acad. Roum.* 1. Mars 1921.
- Annales des Mines de Roumanie*, No. 5, Prețul 30 lei.
- Das Deutsche Buch*, Mai 1921, Leipzig.
- Ostland*, No. 17-18.
- Napkelet*, No. 11-13.
- Duminica poporului*, No. 1 și 2, Abonament anual 25 lei.
- Muzica*, No. 5-6, Prețul 6 lei.
- Farul Cooperatist Orășenești*, No. 1, Prețul 5 lei.
- Basarabia agricolă*, No. 3-4, Prețul 12 lei.
- Cuvântul Românesc*, No. 6-7-8, Prețul 2 lei.
- Cîmpul*, No. 12, Abonament anual 20 lei.
- Roma*, No. 6, Prețul 4 lei.
- Revista Sănătății*, No. 4, Prețul 5 lei.
- Lamura*, No. 9, Prețul 5 lei.
- Higiena*, No. 4, Prețul 3 lei.
- România militară*, No. 5, Abonament anual 60 lei.
- Cele trei Crișuri*, No. 12, Prețul 3.50 lei.
- Orizontul*, No. 23, Prețul 1 leu.
- Hasmonea*, No. 1, Prețul 5 lei.
- Gîndirea*, No. 5, Prețul 2.50 lei.
- Analele Dobrogei*, No. 2, Abonament anual 40 lei.
- Presa Dentară*, No. 4-3.
- Romania*, No. 12, Abonamente anuale: lire dieci.
- Ideia Europeană*, No. 70, Prețul 1 leu.
- Cooperativa Prahovei*, No. 1, Prețul 5 lei.
- Buletinul Muncii și al Ocrotirilor Sociale*, Aprilie, Prețul 1) lei.
- Buletinul Industriei*, Aprilie-Iunie, Prețul 20 lei.
- Economia Forestieră*, No. 4-5, Prețul 10 lei.
- Bulet. Cercului de studii și propagandă cooperatistă pentru Basarabia*, No. 9-10-11, Prețul 12 lei.

Revista Caricaturii

Caricaturile reproduse, fără să angajeze direcția revistei, au scopul să dea cetitorului, sub o formă distractivă, ecoul preocupărilor, care agită astăzi lumea.

Se caută un Napoleon...

Pentru serbările centenarului, *Comoedia* a organizat un concurs, să găsească un tip care să samene cu Napoleon. S'au prezentat fei de fel de tipuri...

Unii au crezut că e de-ajuns în tricorn și o redingotă gris...

...sau o simplă suviță pe frunte...

...sau o femeie pe care o chiamă Maria-Luiza și care te înșală!

(Le Rire)

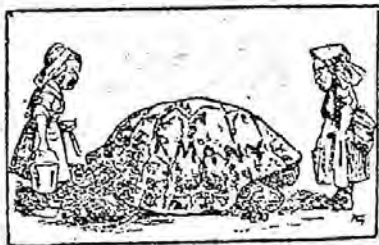
În flagrant-delict...

El (cătră gardist).— Ai văzut rezultatul ultimului recensământ? Scade populația... Și tocmai acum ți-ai găsit să faci mizerii celor care au toată bunăvoința?

(Le Rire)

Vaca Antantel și cele două lăptărese

Lloyd George.— E vorba acum : pe unde o mulgem ?...

(New-York)

La expoziția de pictură

— Ce, n'o recunoști? Ești primul bărbat care n'o recunoaște... E nevastă-mea, idiotule!

(Le Rire)

● Intrebare destinului

Ușor de semnalat

— Nu mai fumez.. Nu mai beau.
Despre partea femeilor, m'a ertat Dumnezeu... Ași vrea acum să știu ce-i asta:
idealism sau impotență?...

(Simpliçissimus)

— Cu astfel de urechi, e imposibil să nu fii om cinștit!

(Simpliçissimus)

La Riviera

- Nu știu cum, dar în film Italia mi-a făcut mai mare impresie.
- Da, și-apoi aici nici nu-i așa de cald ca la cinema.

(Simplificismus)

Întoarcerea din cruciadă

Maladia epocii

- Hai! Mi-am uitat cheia la Ierusalim...

(Le Rire)

Un curios caz de hipertrofie: tip de portar la biroul pașapoartelor.

(Lustige Blätter)

În atelierul pictorului

Pictorul.— Criticul X a fost fără milă cu operele mele. Le-a maltratat grozav în articolul lui.

Amicul.— Nu-ți face inimă rea. Ți-a n'ă avut niciodată o idee personală. Repetă și el ce spune toată lumea.

(London Opinion)

Bază de căsătorie

— Vezi, scumpă doamnă, dumneata jetești într-una pe soțul dumitale și eu pe soția mea! Am putea simplifica lucrul. Nu vrei să compătînim împreună?

(*Fliegende Blätter*)

Flu ingrat

— Secătura asta de flu-tău vrea să se însoare cu servitoarea.

— Cum? Să ne dezonoreze?

— Da... Și să ne lase fără servitoare!

(*Le Rire*)

Un sfat bun

Ea. — Și mai ales îți recomand prudență și economie... Așa, de pildă, așteaptă câteva zile înainte de a intra la brutărie... poate scade prețul pinii...

(*Le Rire*)

MIRAJUL ALPILOR

PIESĂ ÎNTR'UN ACT*

Scena reprezintă un mic „hall” dintr-un hotel, în Elveția. Fotolii, scrinuri, mese pe care sînt împrăștiate jurnale. Mobiliele sînt o înfățișare învechită, decolorată. În fund, în mijloc, ușă cu geam-lic dînd pe scara care scoboară în grădina. Ușa în stînga, planul al doltea. În fund, încadrînd ușa, două mari ferestre deschise prin care se vede frunzișul copacilor și la orizon, cîț vezi cu ochii, nesfirșitele zăpezi ale Alpilor.

După-amiaza unei zile frumoase de Mai.

Scena 1

D-na Pralin : 28 de ani, frumoasă, foarte palidă, elegantă. Vorbește cu o însuflețire care contrastează cu înfățișarea ei plăpiadă. Se înecă des și tușește.

D-na Roussel : 45 de ani. Nu se ocupă decît de fiica ei.

Louise : 16 ani, blondă, cu părul pe spate. Fața frumoasă dar răvășită de friguri.

Wrils : 35 de ani - Englez - aproape albinos. Plin de blindețe și ironic.

Antonio Ugolini : 52 de ani, fost colonel de cavalerie. Înalt, ras, chel. A fost frumos O ruină.

În afară de d-na Roussel care e sănătoasă, toți poartă mai mult sau mai puțin semnele boalei. Au ochii măriși, adînciți și încercănași.

La ridicarea cortinei sînt așezați în stînga în chipul următor :

* Tradusă din franțuzește de Al. O. T..

În primul plan Louise, într'un larg foliollu, cu picioarele întinse pe un „pliant“; pe umeri poartă un șal. Lingă „ea d-na Rousset care tricotează; apoi d-na Pralin legându-se din cînd în cînd într'un „belaș, olre“; pe urmă Wrils întins în „chaise longue“ cu picioarele înalte într'un pled; mai în fund, în fața scenei, Antonio Ugolini.

(Un timp tăcere)

D-NA PRALIN. — Ce 'ncet trece timpul, Doamne... Cît e ceasul?

WRILS — Patru.

D-NA PRALIN. — De unde știți?

WRILS. — Am remarcat că întrebați cît e ceasul la fiecare jumătate de oră. La urma urmei e un fel de a-l suna (întinzîndu-l ceasul). Priviți! Sînteți un orologiu infailibil.

D-NA PRALIN. — Atunci e timpul să mă sui în odaie... Nu mai pot.

D-NA ROUSSET (potrivind șalul Luise-ei). — Nu ești bine acoperită. (Cătră d-na Pralin) Fiica mea răcește din senin.

D-NA PRALIN. — Și eu la fel, de cîteva luni. Cînd mă gîndesc că înainte pieurezii eșeam pe cele mai mari friguri în pantofi decoltați și ciorapi de mătăasă (prîvind în vag)... cu capul gol... gîtul descoperit...

WRILS. — Nu vă mai gîndiți la Paris; de cîte ori o faceți, deveniți Insuportabilă. Nu uitați că vă găsiți în Elveția, la „Hotel Wrigt“, la Rane, o mie două sute de metri altitudine, pentru a vă îngriji pieptul care e delicat. E oprit să fumăm, să ne bucurăm, să ne întristăm; repaos absolut. Nu avem dreptul decît să respirăm.

D-NA PRALIN. — E singurul lucru pe care-l fac rău.

D-NA RUSSET — Și fiica mea se plictisea ca și dumneavoastră în primele luni. Acum s'a deprins. Nu-i așa, Louise?

LOUISE — Da, m'am deprins să mă plictisesc.

WRILS (d-nei Pralin). — Sfirșești prin a te adapta, credeți-mă... Acum doi ani, conduceam o uzină de bumbac la Manchester. Cu șase ani în urmă, prietinel meu Ugolini comanda un regiment de cavalerie și nu trecea lună fără să aibă un duel. În clipa aceea respira calmul și cumințenia. Priviți-l: ar putea figura într'un panoramă.

D-NA PRALIN. — O! (Ugolini nu se mișcă. Rămîne imobil, cu privirea absentă).

WRILS. — Nici n'aude... n'aude nimic. A abdicat!

D-NA PRALIN (Incel). — E nemaipomenit!... La ce se gîndește?

WRILS (cu putere) — Ei, colonel, allo!

UGOLINI (tresărînd). — Ce?... Ce spui?

WRILS. — D-na Pralin dorește să afle la ce visează colonelul Antonio Ugolini.

D-NA PRALIN. — La foastele amoruri... desigur.

UGOLINI — Nu, doamnă, amintirile mor și ele.

D-NA PRALIN. — În fine visați... Nu erați aici.

UGOLINI. — Nu eram nicăieri.

D-NA PRALIN.—Și se mai spune că Italianii sint de o galanterie excesivă!

UGOLINI—Cu vre-o zece ani în urmă, scumpă doamnă, n'ași fi cunoscut plăcere mai mare, decât să merit o singură dată blândețea privirii dumneavoastră. În clipa aceasta, dacă ași îndrăzni să vorbesc de dragoste, această vorbă mi-ar frige buzele pe care e atât de greu s'o înșeli, încît cei mai nebuni chiar, sfîrșesc prin a-i rămîne credincioși...

D-NA PRALIN.—Vă rog (tușește), nu-mi mai vorbiți de asemenea lucruri (tușește). Asta mă face să tușesc (se iacecă în tusă). Trece totul..

D-NA ROUSSET.—Tutu?

D-NA PRALIN.—Diminutivul tuberculozei. E mai draguț.

Scena 2.

Același. Serge care intră prin ușă din dreapta.

Serge: 35 de ani, brun, figură interesantă dar răvășită, slab, elegant, puțin adus.

Toți, afară de Ugolini care reîntră în nepăsarea lui, îl primesc cu un huuul reprobator. Serge se prefacă că vrea să plece.

D-NA PRALIN.—Poțim aici!

WRILS—Fugar!

LOUIE.—Dezertor!

SERGE (ipocrit).—Dar ce rău am făcut?

D-NA PRALIN.—Sînteți cel mai greu de văzut dintre toți pensionarii hotelului. Vă puteți lipsi de noi. Asta e jicnitor și de neertat. Vă refugiați în pădure, pentru a duce o viață ale cărei taine nu vreau să le aprofundez. Ce s'o fi întimplind oare acolo?

SERGE.—Mă reculeg... mă rog...

D-NA PRALIN.—Cum știi să minți!... Mă prind că singurătatea dumitale e foarte relativă...

D-NA ROUSSET (îngăduitoare).—Lăsați băiatul în pace... Dacă cutreeră pădurile e semn bun... Asta înșamnă că i-a revenit sănătatea.

Scena 3.

Același, doctorul Pierre Tarl, care intră prin dreapta. E un tânăr corsican de 29 de ani, foarte brun, viguros. Pare energie și autoritar. În timpul acestei scene Serge șade mai la o parte. Din cînd în cînd se uită pe fereastră.

PIERRE.—Au fost cuminți copil?

LOUISE.—Ca icoanele.

PIERRE.—Să vedem temperaturile. (Ia folle dela fiecare)... Bun!... Doamnă Pralin, nu văd temperatura dumneavoastră de azi dimineață.

D-NA PRALIN (aliniindu-se)—Doctore, la urma urmei, termometrul mă desgustă... Eram deprinsă să iau dimineața un pahar de Porto și fructe... Acum trebuie să iau o temperatură.

PIERRE (sever).—Doamnă Pralin, doriți să vă vindecați, sau nu?

D-NA PRALIN.—Mai încape vorbă! Dar să-ți recitști puterile cu prețul atîtor restricții, atîtor economii de fiecare oră, de fiecare clipă și asta luni și luni... Capitalizarea asta meschină, acest ciorap de lină al sănătății mă scirbește. Ași fi mai bucuroasă să mi se taie ceva, mîca de pilă, numai să recapăt sănătatea instantaneu.

PIERRE.—Această operație n'ar avea nici un efect asupra căilor dumneavoastră respiratorii. (Inapoiind foile Luise-iei și lui Wrils). Domnișoară, din ce în ce mai bine. Domnule Wrils sint mulțumit de dumneata.

D-NA PRALIN.—De ce nu luați temperatura colonelului și a domnului Vannot?

PIERRE (eludînd).—Doamnă Pralin, puneți prea multe întrebări pentru o bolnavă. Asta obosește.

D-NA PRALIN (încăpățînată).—Dece permiteți domnului Vannot să cuture pădurile?

PIERRE (surprins, lui Serge).—Ați fost în pădure, domnule Vannot?

SERGE (stîngerit).—Nu!... Doamna glumește... Ies cite puțin în grădină.

D-NA PRALIN.—Nu-i adevărat. V'am văzut dela geam.

SERGE (scurt).—V'ati înșelat!

WRILS (întorcîndu-se).—Se știe că sînteți mioapă. (Își pune repede degetul la gură pentru a-i face semn să tacă).

D-NA PRALIN (după un moment de mirare).—Se poate să mă fi înșelat...

(Un moment de stînjeneală: Doctorul fixează pe Serge).

PIERRE (scoțîndu-și ceasul).—Cinci! E timpul să ieșiți pe terasă. Hai, sculați-vă! (Toți ascultă și se scoală). Profitați de soare. E minunat!

D-NA ROUSSET.—De un ceas nu mai plouă. Poate că luna asta va sfîrși frumos.

WRILS.—Nu se știe! Azi dimineață picla se tîria pe munți...

D-NA PRALIN.—O, nu! Destule ploi!

LOUISE.—Destule ploi!

(Ies toți prin stînga; doctorul cel din urmă. Nu rămîne decît Serge. Se plimbă încet).

Scena 4.

Serge, Yahne

Prin ușa din fund, incetîșor, intră Yahne. E o fată frumoasă, sănătoasă și veselă. E îmbrăcată într'un „chaudail" de matase „jaune-or". Rochie, ciorapii și pantofii albi.

Se apropie în virtul degetelor de Serge care se întoarce și o surprinde. Își lau minile. În cursul acestei scene Serge se tînr, vibranți, febril chiar.

SERGE.—Ce-ați făcut de-un ceas, domnișoară? De unde veniți?

- YAHNE.—Ghici!...
- SERGE.—Așteaptă. (O alrăge la el, îi respiră părul, obrazul). Ai plături de apă în păr... Ai trecut pe sub copaci... Mirosi a ploae, a verdeță... Ai fost în pădure... De ce?
- YAHNE.—Mă privește.
- SERGE.—Am înțeles!... O, lacoma!... Ce-i pata asta roză, în colțul gurii? Sîngele unei pomușoare? A unui frag?
- YAHNE.—Tu ce crezi?
- SERGE.—Așteaptă. (O sărură repede pe colțul gurii). Ai mîncat pomușoară.
- YAHNE (indignată).—Serge, m'ai sărutat!
- SERGE.—Cum ai băgat de samă?
- YAHNE.—Ți-am spus că nu mai ai dreptul să mă săruți până ce nu-mi cînți „Humoresque”.
- SERGE.—Vioara mea sună fals.
- YAHNE.—Mînți.
- SERGE.—Muzica mă obosește.
- YAHNE (ameninșindu-l în glumă cu mîna).—Serge!
- SERGE.—Dacă mă atingi țip.
- YAHNE (calmă).—Ai să cînți, ca să-mi faci plăcere... o merit. Mi-am dat atîta osteneală ca să-ți redau gustul vieții și al artei tale... Dece nu m'am îndoit eu oare de talentul tău, cu toate că prima oară nu prea mergea? Bruscaj notele, îți tremura mîna...
- SERGE.—De doi ani nu mai atinsesem arcușul.
- YAHNE.—E o crimă.
- SERGE.—Mă credeam perdut. Primul doctor pe care l-am consultat îmi recomandase cîtiva ani de repaos absolut.
- YAHNE.—Fară asta ai fi continuat să fa i chefuri și să fumezi opium, ceiace nu ți-ar fi ameliorat cu nimic starea plămînilor... Nu țgădui... Acești doi ani de liniște te-au îndrăvenit. Dar încetează de a te mai crede bolnav. Sfirșește cu trîndăvia. Trebuie să lucrezi. Ești vindecat.
- SERGE (cu bucurie).—Crezi?
- YAHNE (supărîndu-se).—Te mai îndoești? (cu tărie) Ai scăpat. Doctorii nici nu se mai ocupă de tine. (surizînd) Nu-ți trebuia decît un medic al sufletului.
- SERGE.—Așa-i.
- YAHNE.—Cînd privesc în ochii tăi acea flacără care-i face să strălucească, sînt mîndră... îmi spun că e opera mea... Ce departe ești de „Guignol”-ul acela cu privirea stînsă, pe care l-am găsit aici acum cîteva luni!
- SERGE.—Risul tău a făcut minunea. Yahne, nu trebuie să mă părăsești niciodată. Atîta m'ai deprins cu fericirea că mi-a devenit aproape indispensabilă.
- YAHNE.—Atunci, ești fericit?
- SERGE.—Mi i frică să nu mai fiu.
- YAHNE.—De ce?
- SERGE.—Reîntoarcerea doctorului Tarsi. Frumosul Corsican trece drept logodnicul tău.

YAHNE (iritată).—Pierre n'a fost niciodată logodnicul meu.

SERGE.—E inteligent... și foarte voluntar.

YAHNE.—Prea... Fără mlădieri, fără fantazie... un buștean.

SERGE.—L-ai iubit.

YAHNE (ca și cum și-ar vorbi sie-și).—Să fiu femeia acestui om... O, nu! E un tiran.

SERGE.—Trebuia să vă luați totuși.

YAHNE.—Din fericire n'am făcut-o. Mi-am pierdut părinții, sînt singură pe lume, sănătoasă, am cu ce trăi liberă și-mi iubesc libertatea. Și apoi te rog să nu-mi mai vorbești de această istorie. (Ii atinge fruntea cu degetul, surizînd) Asta îți face între sprîncene o încrețtură care nu-mi place. Vrei s'o alungi?

SERGE (stringînd-o în brațe).—Atunci dă-mi părul să-l respir... —E cel mai bun balsam... (Ii respiră părul). Miroase a aer proaspăt și-a primăvară... Sînt pleoapele tale tremurînd și alintîndu-mi fața cu aripele lor nerăbdătoare... Le volu pedepsi. (o sărută pe ochi).

YAHNE (fredonînd vioae).—„La penitence est douce”. Destul, destul! Gura nu! (Se desface din îmbrățișarea lui). Știi prețul sărutului meu.

SERGE (comic).—Repede, vioara!

YAHNE.—Da, vreau să-mi cînti. Întăiu, pentrucă-mi place, și apoi, pentrucă trebuie să te pui pe muncă. Vreau să ajungi celebru, să te admire toată lumea și să nu mă iubești decît pe mine.

SERGE.—Yahne, de vei rămîne lângă mine, sînt sigur că-mi va reinvia talentul și încrederea... Ce vrei să-ți cînt?

„Humoresque”.

SERGE (cu melancolie).—Humoresque!... Imi amintesc de prima călătorie la Veneția, demult. Cîntam într'o noapte în camera pe care o locuiam la etajul al cincilea al unei case vechi. Adouazi, o femeie frumoasă dar sărăcăcios îmbrăcată m'a oprit în stradă, rugîndu-mă să cînt și în nopțile următoare aceiași arie, care—mă asigura ea—era divină. Mi-a făgăduit o vagă recompensă și-a dispărut. I-am împlinit dorința și în a zecea noapte, pe cînd cîntam, zăresc deodată de cealaltă parte a vechiului canal înălăbăstrit de lună, desprînzîndu-se din cadrul negru al unei ferești deschise, o femeie luminos de goală. Un păr de aur îi curgea de-alungul trupului desăvîrșit. Un păr ca al tău, Yahne, tot atît de frumos ca al tău...

YAHNE (enervată).—Serge, nu-mi place să revezi în mine vechile tale iubiri. Cînd părul, cînd minile, cînd ochii, îți aduc amînte de femeii care și-au plăcut altădată. Comparațiile acestea îmi displac. Știu c'ai iscodit pretutîndeni, dar nu vreau să-ți cunosc toate aventurile.

SERGE.—Tu singură mă rugai să-ți le povestesc.

YAHNE.—Da... la început mă interesau... Acum mă supără.

(Un timp).

SERGE (în șoaptă).—Yahne, fiil a mea... cu totul... doplu... și tot trecutul meu va fi șters... uitat pe vecie.

YAHNE (tresare privind pe ferestră). — Pierre!

SERGE. — Unde-l vezi?

YAHNE. — Vine din grădină.

SERGE. — Omul acesta te inspăimintă. De ce?

YAHNE. — Nu știu. Nu vreau să-l mai văd.

SERGE. — Să plece.

YAHNE. — Ei? Cu neputință. E medicul tuturor hotelurilor. Eu ar fi trebuit să plec, cum a sosit.

SERGE. — De ce-ai mai sta la Rane. Pleacă la Geneva. Te urmez.

YAHNE (repede). — Lasă-mă singură, Serge. Nu trebuie să ne mai găsească împreună. Ia-ți vioara... și pleacă... Unde te găsești? În pădure?

SERGE. — Nu știu. Acolo unde mă vei auzi cîntînd. Te va călăuzi muzica. Dar vino negreșit.

YAHNE (împingindu-l spre ușă). — Imdată ce te vreau auzi. Pleacă.

(Serge) se îndreaptă spre estrea din stînga, dar nu destul de tate pentru a nu fi văzut de doctorul care intră prin fund).

PIERRE. — Domnule Vannot!

SERGE (oprindu-se). — Domnule doctor!

PIERRE (deabia surizînd). — De ce plecați totdeauna cînd sosesc eu?

SERGE (glumet). — De ce sositi totdeauna cînd plec eu?

PIERRE. — Ciudată coincidență nu-i așa?

SERGE (acelasi joc). — Nu atît.

PIERRE. — În adevăr (pauză). Vă duceți la plimbare?

SERGE. — Mă duc să mă desmorțesc puțin.

PIERRE. — Poftim... poftim...

SERGE. — La revedere. (Ese).

Scena 5.

Pierre, Yahne

PIERRE. — Buna ziua.

YAHNE. — Buna ziua.

PIERRE. — Ce mai faci?

YAHNE. — Bine.

PIERRE. — Ce ai?

YAHNE (izbucînd). — Găsesc c'ai fost grotesc adîniaori...
Grotesc.

PIERRE. — De ce?

YAHNE. — Ce rost avea scena pe care ai făcut-o domnului Vannot?

PIERRE. — De unde scoți că i-am făcut o scenă? Ne ne-
căjim puțin, ca între camarazi.

YAHNE. — Nu te mai prefăce. E zădarnic. Nu-i nevoie să fim
vrăjitoare ca să cetesc în tine. Ești bolnav de gelozie.

PIERRE. — Ce te face s'o crezi?

YAHNE.—Să fii gelos, e în firea ta și nu pot decît să te plîng; dar cu ce drept îmi jicnești prietini!

PIERRE.—Care prietini?

YAHNE.—Serge!

PIERRE.—Îi spui pe nume?

YAHNE.—Ce rău e în asta? Sînt trei luni decînd ne vedem și ne vorbim zilnic. E foarte natural.

PIERRE.—Ar fi foarte natural dacă nu i-ai spune domnule Vannot în fața celorlalți. Desigur, cînd petreci în fiecare zi ore întregi în patru ochi cu cineva, luneci la familiarități.

YAHNE.—Acest om era bolnav, deprimat, singur. Ar fi trebuit ca cineva să n'aibă inimă ca să nu se îngrijească de el.

PIERRE.—Ascultă, Yahne, nu-ți fac nici o învinuire; vreau să te feresc numai de instinctele de caritate. Sînt oameni care excelează în a le transforma și exploata. Gelos? De ce-ași fi-o? Cînd ne-am cunoscut, acum un an, eram liberi, ne-am ales de bunăvoie. Ne-am fi putut cununa atunci, dar eram silit să plec și în urma rugămintelor mele ai primit să mă aștepti în acest mic ținut pierdut unde ne-am iubit. Am revenit (cu putere) și am încredere în tine.

(Pauză).

YAHNE (cu necaz).—De ce-ai plecat?

PIERRE.—Trebnia. Perfectionarea studiilor mele îmi impunea acest sacrificiu.

YAHNE.—Și te rugasem, te implorasem să mă iei cu tine.

PIERRE.—Aveam nevoie de toată libertatea mea de spirit. Era mai rațional să rămii aici.

YAHNE.—Rațiunea, veșnic rațiunea ta. Nu te gîndeai c'am să mă plictisesc?

PIERRE.—Nu aveai dreptul, fiindcă știi că te iubesc.

YAHNE.—Nu știu ce drept aveam. Știu că atunci cînd iubești pe cineva nu-l lași singur și că nu trebuie să ai încredere într'o femeie care se plictisește.

PIERRE.—Nu erai o femeie oarecare.

YAHNE.—O crezi?

PIERRE.—S'ar zice că vrei să mă neliniștești. Ia sama, să nu izbutești.

(Se aude o vioară cîntînd în depărtare „Humoresque”. Yahne tresare. Fața i se luminează).

YAHNE (prefăcîndu-se că glumește)—Nu lua în samă: glumeam. Ești o forță atît de minunată că uneori sînt ispitită să te înfrunt.

PIERRE.—Ca ce, acest joc?

YAHNE (rîzînd).—Pentru că e frumos astăzi... atît de frumos că mă duc să mă plimb prin grădină. La revedere, frumosule Corsican.

PIERRE (cu violență).—Yahne, rămii aici!

YAHNE.—De ce?

PIERRE (înaintînd spre dînsa).—Te duci după el.

YAHNE.—După cine? Ești nebun.

PIERRE.—Nu te mai pface... Cîntă, te cheamă.
YAHNE.—Divaghezi!... La revedere, până ți-or trece frigurile. (Pleacă).

PIERRE (o ia de mîină cu brutalitate făcînd-o să se înalocă).—N'ai să pleci!

YAHNE (inebunță de mîine).—Indrăznești?... Lasă-mă... Sint liberă să fac ce-mi place.

PIERRE.—Vreal să pleci pentrucă-l iubești.

YAHNE.—Lasă-mă!

PIERRE.—Nu te duce. Nu trebuie să vezi pe omul acesta.

YAHNE.—Imi strivești brațul. Brută! (Se desface, îl măsoară cu privirea și esă prin ușa din fund. Sunetul vioarei se aude îndepărîindu-se.

Pierre rămîne cîteva clipe nemișcat, apoi pleacă după Yahne, dar înaintea ușei se oprește ca și cum ar fi văzut ceva. Se întoarce înapoi și ese prin dreapta).

Scena 6.

D-na Pralin, Wrils și Ugolini (intră prin fund, cîteva secunde după plecarea doctorului).

D-NA PRALIN (sfîrșită).—E înțîia zi de primăvară...

WRILS.—Iată-vă împăcată cu Rane.

D-NA PRALIN.—Aproapă)... Cred că am putea începe să ne mișcăm puțin... Ce-ai zice de o mică escapadă în împrejurimi (cu infruntare). „*Nous nous sommes pas à un poumon près!*” (lui Ugolini). Colonele, nu poți fi ceva mai vesel? Devii insuportabil.

UGOLINI.—Cum izbutii să mă remarcăți, scumpă doamnă? Nu exist, aproape.

D-NA PRALIN.—Plictiseala dumitale există domnule, cit vezi cu ochii. Te urmează ca o trenă imensă pe care toată lumea calcă, se 'ncurcă, se împedică și cade. Mă duc pe terasă pentru a-mi pune buna dispoziție la adăpost.

(Esă prin sîinga).

WRILS.—Adevărul, e dragul meu, că pari mai întunecat ca de obicei. Te neliniștește cumva boala?

UGOLINI.—De foarte multă vreme nu mă mai interesează. Ascultă: am iubit cu patimă o femeie și trăiam cu teama, cu groaza de a fi înșelat. Priveam eventualitatea aceasta ca cel mai mare supliciu. Cu toate acestea, din clipa în care am aflat că mă înșală mi-a devenit complet indiferentă. Așa și cu sănătatea... și cu ideea morții care altădată mă îngrozea. Cum am aflat că sint perdut, moartea mi-a devenit indiferentă. (Pauză). Dacă mă vezi mai morocănos astăzi... e din pricina acestui soare minunat.

WRILS.—Preferi ploaia?

UGOLINI.—Soarele de primăvară invederează prea mult sbirciterile. Ar trebui să fii atît de tinăr pentru a nu întina acest val de aur care copleșește pămîntul. Imi vine să mă ascund, să-mi dosesc rușinea de-a fi bătrîn... Prefer ploaia.

(O pauză).

WRILS —Vii pe terasă?

UGOLINI.—Mă sui în odaie.

(Amândoi esă prin stînga.

In cursul scenelor următoare, crepusculul intră din ce în ce mai mult în scenă).

Scena 7.

Yahne și Serge intră prin fund.

(Yahne năvălește pe scenă rizînd, cu brațele încărcate de flori. Serge care vine în urma ei își așează repede cutia de vîioară pe-un scaun și se repede după ea).

YAHNE (refugliindu-se după o masă, în stînga). — Kss! Kss!

SERGE. —Yahne!

YAHNE.—Domnule!

SERGE.—Nu-l cinstit. Nu respectî convenția.

YAHNE.—Mă iartă, te-am sărutat.

SERGE.—Odată.

YAHNE.—Dacă te-ași săruta de mai multe ori ți-ar ajunge pentru cîteva zile și n'ai mai cînta.

SERGE.—Atunci, refuzi?

YAHNE.—Refuz!

SERGE (cu indiferență).—Cu atît mai rău pentru tine.

YAHNE.—Inchipuîți (face cîțiva pași spre mijlocul scenei;

Serge se repede, o ia în brațe și vrea să o sărute pe gură). Trădător! (se abate rizînd și lasă florile să-l cadă la pămînt; în clipa aceasta Pierre deschide ușa din dreapta și rămîne o clipă nemișcat, nevăzut, apoi în clipa în care Serge căuta să îmbrățișeze pe Yahne, se repede apucîndu-l pe Serge ca și cum ar vrea să-l zdrobească. Serge se smulge cu greutate și se retrăe un pas. Yahne intervine, tremurînd, rugătoare) Pierre, nu vreau!

PIERRE (respingînd-o).—Pieacă.

YAHNE. Sint bolnavi în g. adîină, Pierre... Aud...

PIERRE.—Ți-e frică... pentru ei.

SERGE (lui Yahne).—Lasă-ne singuri. Te conjur.

PIERRE.—Desigur, nu ți-e frică. Știi bine că nu poți fi omorît. Nu omori pe cei ce-au încetat să trăiască.

SERGE.—Dar le interzici să reînceapă o nouă viață, nu-i așa?

PIERRE (ricanînd).—Ha, ha! Imi spuneam eu că asta trebuie să fie capcana. Prin urmare așa ai prins-o. I-ai spus desigur că-i leacul și scăparea ta.

SERGE.—E adevărat, am spus-o... pentru că o credeam.

PIERRE.—Te-ai bizuit pe miia ei, desigur, și ți-ai spus că poate fi speculată. În fața morții poftele n'au frîu, nu-i așa?

SERGE (cu furie).—Doctore!

PIERRE.—Da, da, ai voit să-ți împlinești pofta, avînd tot atîtea scrupule cit are un verme care mușcă dintr'un fruct.

SERGE.—Destul! Nu-ți dau voce...

PIERRE.—Să spun adevărul?

SERGE.—Să-ți scuipi ura.

PIERRE. — Te urăsc, dar văd limpede.
 SERGE. — Dacă ai vedea limpede ai admite că și altul poate
 iubi cât dumneata.

PIERRE. — Să iubești? Nu aveai dreptul.

SERGE. — De ce?

PIERRE. — O știai.

SERGE. — Pentru că o iubi ai dumneata? Iți inchipui că e
 destul să iubești o femeie, pentru că ea să devie proprietatea du-
 mitale?

PIERRE. — Nu aveai dreptul pentru că ești bolnav și condam-
 nat. Nu ți-e îngăduit să sameni putregaiul.

SERGE (Rămâne cîteva clipe alurit de lovitură, dar se domină.
 Vorbește cu o furie care face să-i tremure glasul). — Minți! Minți pen-
 trucă ea-i de față. E josnic ce faci...

PIERRE. — Pentru că te-arăt cum ești? Da, da! Trebuie să-ți
 vadă urățenia.

SERGE. — Minți, sînt vindecat! E josnic!

PIERRE. — Josnic e să răspindești boala cu sărutul tău mo-
 răpșitor, cum făceai adînciori.

SERGE. — Ești laș, de două ori laș, pentru că te pui în dosul
 prestigiului dumitale de medic pentru a minți. Dar știu că ea
 nu te crede.

PIERRE (lui Yahne) — Yahne, nu mă crezi?

YAHNE. — Nu.

PIERRE (zdrobit). — Nu mă crezi?... Dar ce-a făcut din tine?
 Cum a putut să-ți fie astfel mințile?... Mint? Uită-te la el... pri-
 vește-l. Și-un copil ar vedea pe fața lui ravagiile boalei care-l
 mistue, care-l ucide. Privește ochii aceștia încercănați de friguri,
 privește fața asta lividă, privește-i obrații supți. L-a însemnat
 moartea care-l va lua în cîteva luni, în cîteva zile poate.

SERGE. — Minți!

PIERRE (îtrîndu-l cu sîla în fața oglinzii care se zărește în spa-
 tele lui Serge). Privește-te! Oglinda nu te va minți. Ce vezi?
 Capul unui om sănătos, sau al unui muribund?

(În fața oglinzii Serge e siluit să se privească. Se apropie din-
 ce în ce mai mult de chipul lui care apare nelămurit în crepuscul).

SERGE. — Doctore, pe cuvîntul dumitale de onoare că sînt
 adevărat?

PIERRE. — Pe cuvîntul meu de onoare... De altfel o știai.

SERGE (după o pauză, încet). — Nu știam, nu știam!

(În tăcere, anul Yahne într'un hohot: Serge! Se duce la Serge,
 îl ia în mîna. Serge tresare, figura i se luminează o clipă... dar scoate
 un geamăt, se smulge brusc de lingă Yahne și fuge. Yahne, face cîțiva
 pași, mașinal după dînsul, pe urmă se oprește și cade pe-ua scaun. Nu
 mai e decît Pierre și ea).

Scena 8.

PIERRE (cu durere) — Yahne!... Suferi pentru el! (o pauză).
 Îl iubești? Yahne, nu-l poți iubi! Iubirea ta n'a fost foc de paie,
 nu, o știi bine. Mi-ai dat inima ta pentru că nu mi-o puteai da

decît mie, pentrucă erăm făcuți să ne 'nțelegem, să ne iubim!... Yahne, spune-mi că nu-l iubești!

YAHNE (deabia vorbind). — Lasă-mă...

PIERRE. — Prin urmare... ai fost o ușuratică... o femeie ca celelalte... Tu?... Nu! Ar fi monstruos. Ți-a fost milă... așa-i? Mila te-a tîrît, de milă al întins mina acestui naufragiat... El... e un vechiu seducător care și-a făcut meseria... Te-a făcut să crezi că mila ta era dragoste, a exaltat pornirea spre jertfă care e în tine, în fine a izbutit să tragă din boală folosul pe care-l trăgea alădată din ochiade...

YAHNE. — Nu se mai credea bolnav.

PIERRE. — Crezi asta?... La urma urmei s'ar putea. A fost îngrijit de Gril care m'a înlocuit și care, din caritate, își minte totdeauna clienții (pauză). Dar... și tu îl credea-i vindecat? (Yahne face semn din cap că da). Atunci... nu era milă? (Impotrivindu-se unui gînd). Cu toate acestea nu-l poți iubi. Ce-a răscolit el oare în tine? Spune-o! Simțurile? Imaginația? Da, asta trebuie să fie... Curiozitatea cea bolnăvicioasă care m'a mai neliniștit odată... Imi amintesc bine... într'o zi mi-ai pus cîteva întrebări ciudate asupra unuia din bolnavii mei, un detracat... Ce vei fi avînd toate în voi pentru a fi atrase astfel de mocirlă... Ai eșit înaintea acestui stricat ca țarancele din Gohl care se îngrămădesc în calea leproșului... Asta e, nu-i așa?... Mărturisește-o!... Vorbește!

YAHNE. — Sufăr... (după un timp cu asprime). De ce m'ai lăsat singură?

PIERRE (după o pauză). — Da, m'am înșelat... Te visam prostește egala mea... Erăi un copil... M'am înșelat... Dar s'a sfîrșit... Te iau cu mine și vei fi o sclavă mă 'nțelegi, pentrucă nu meriți să fii o tovarășă...

(Zicînd aceste o apucă de brațe, ridicînd-o cu brutalitate).

YAHNE. — Pierre!

PIERRE. — Nu vei mai face decît voia mea... Mai întălu ai să pleci imediat de-aici.

YAHNE (rugătoare și totodată amenințătoare). Pierre!

PIERRE. — Imediat!

YAHNE. — Pierre ascultă..

PIERRE. — O vreau!

YAHNE (se zbate smulgîndu-se din minle lui). — Nu, nu! N'ai să mă învingi prin asprime. Ești despot dar nu sînt lucru. Fac ce vreau.

PIERRE (stăpînindu-se). — Fie... Zăresc pe domnul Vannot venînd încoace... li cedez locul. (își examinează ceasul) Ascultă: sînt șapte și jumătate. La opt trece acceleratul spre Franța, îl iau. Părăsesc Rane pentru totdeauna. Doctorul Gril va fi tot atît de bun ca mine. Tu, alege: poți rămîne... dar nu mă vei mai vedea... Poți veni cu mine... și-atunci, peste-un sfert de oră te vei găsi la poarta mare, unde te voi aștepta cu trăsura... Vei lăsa vorbă să și se trimeată bagajele pe urmă. Alege.

(Yahne îl privește esind. Deschide gura pentru o chemare pe care n-o poate articula. Pierre a plecat. Pe scenă e aproape întuneric. În depărtări, pe ninsorile Alpilor, roșește purpura „Alpengluhului”).

Scena 9.

Yahne, Serge

Un timp, apoi intră Serge prin ușa din fund. Se furișează aproape. Calcă timid, girbov, cu pași nesiguri și pare îmbătrânit deodată. Zăriind pe Yahne șovăie ca și cum ar vrea să dea înapoi.

YAHNE (eșindu-i înainte). — Mă ocolești?

SERGE (cu căldură). — Yahne, am fost vinovat față de tine... dar crede-mă Yahne, ți-o jur... nu știam că mai sînt bolnav. Doctorul nu mi-o mai spunea... și mă gîndesc... te iubeam, atît, că nu mai vedeam. Știu... ar fi trebuit să-mi păstrez luciditatea, ar fi trebuit să mă înving... Nu-ți cer să mă erți dar spune-mi... că mă crezi că nu știam...

YAHNE (luîndu-i mîinile, printre hohote). — Serge! Eu sînt vinovată .. Eu, te-am făcut să crezi...

SERGE. — Nu, trebuia să mă gîndesc pentru doi.

YAHNE. — Ș'apoi, de-î fi vinovat tu sau eu (mimică ce vrea să spue *tot una*). Serge, sufăr... sufăr... mă doare.

(O pauză).

SERGE (cu hotărîre). — Yahne, în'am gîndit. Nu trebuie să ne mai vedem. Trebuie să ne despărțim. Trebuie.

YAHNE (imperios). — Nu, vreau să stau lingă tine. Să nu ne mai vedem? Pentrucă ești bolnav? Te voiu î grîji eu și... cine știe? Există minuni... Poate că ceiace n'au făcut doctoriile va face dragostea mea.

SERGE (apărîndu-se). — Cu neputință! E-o nebunie.

YAHNE. — Nebunie, poate... dar o nebunie care îmi e mai scumpă decît toată înțelepciunea lumii.

SERGE. — Nu!..

YAHNE. — O vreau... și mă vei asculta dacă mă iubești.

SERGE. — Yahne!.. Știi că pentru mine ești tot, tot! (Buzele lor se apropie, apoi brusc Serge se smulge din îmbrășișare și se dă înapoi cu fața descompusă de groază). Sînt oare nebun? (Luîndu-și capul în mîini). Trebuie oare să simt buzele tale înțepenindu-se subț sărutul meu pentru a-mi înțelege ticăloșia?

YAHNE (cu disperare) Serge...

SERGE. — Am sunțit Yahne, nu minți.

YAHNE. — Aiurezi!

SERGE. — Poate că nici nu ți-ai dat samă, dar trupul tău a vorbit, pentrucă e sănătos.

YAHNE (cu lacrimi în ochi, rugătoare) Mă chinuești, Serge...

SERGE (cu violență) — Dar trebuie să înțelegem și tu și eu că sînt un mort, o creangă uscată din care viața s'a retras irevocabil. Venisem să ți-o spun .. și prezența ta, vorbele tale au fost de-ajuns pentrucă mirajul stupid să se reaprindă în mine.

Să rămii lângă mine? Să nu mai am oare nici măcar rușinea cnelului care-și ascunde agonia într'un ungher?

YAHNE. — Nu știi ce spui.

SERGE. — Să decad mereu, pe zi ce merge, sub ochii tăi? Yahnel! Lașitatea asta nu voiu avea-o. Când ești în preajma morții trebuie să rămii singur. (Cu durere). Cum am putut eu oare, cu moartea în mine, să trăiesc lângă tine atâtea lumi de voieșie, de dragoste și de nădejde? Vezi focurile „Alpengluhu“-ului sticlind în depărtare, pe virfurile ghețarilor? Soarele s'a dus, lumina lui rămâne totuși... Se cațără pe stînci, stăruitoare, se agită de piscuri, se sfișie pe creste și atîrnă în slăvi ca fășile unul vestmînt mîrunat. Așa și tinerețea. Când viața se stînge în noi, lumina flăcării apuse mai dăinuiește încă, ancorată în bietul nostru suflet ca un blestem, ca o batjocură. Yahne, am crezut că merg cu tine în strălucirea unei aurore...

YAHNE. — Serge, nu te lăsa abătut. Incede-te în mine. Te voiu ajuta să învingi boala.

SERGE. — Mirajul trebuie să-l înving... Să se stingă amăgitoare lumini cînd soarele nu mai este... Să piară minciuna! (Trecare privind pe fereastră). Doctorii!... Unde pleacă? Uită-te. Are valiză... Trăsura asta îl așteaptă. (Surprins). Vrea să plece? Yahne, și-a spus-o? Vrea să plece.

YAHNE (mișcălă). — Da.

SERGE. — A! Înțeleg. Nu ne mai poate vedea... Cit te iubește! (Cu violență) Yahne, asta nu se poate! Nu trebuie să plece. Eu am să plec. Să rămie. E locul lui. Du-te și i-o spune.

YAHNE. — N'o să vrea...

SERGE. — Ba da, o să rămie... Spune-i că plec. Eu? Nu folosesc la nimic. Du-te, du-te și i-o spune. Oprește-l.

YAHNE (apărindu-se, cu durere). — Nu, Serge!

SERGE. — O să plece-acuși, du-te! (O îndreaptă spre estre).

YAHNE (strigînd cu desnădejde). Serge, nu mă trimite.

SERGE (o îndreaptă spre ușă îndemînd-o).

(Yahne pleacă... face cîțiva pași, se întoarce brusc, se apropie de Serge, îl strînge în brațe cu disperare sărulindu-l pe gură. Pe urmă dispare.)

Serge rămîne singur, în picioare, în același loc...

Cîteva clipe în urmă se aude un svon de clopoțel, o trăsură îndepărtîndu-se)

SERGE (repezindu-se la fereastră). — Yahnel!

(Rămîne cu mîna crispată în pervazul ferestrei. Noaptea se scoară pe nesimțite. Încetul cu încetul silueta lui Serge se iese în umbră.)

— Corilias —

Teodor Scorțescu

Inserare

Apune soarele 'n văpăi.
Și inserarea, ca un val,
Pe subț drumbăvile din deal
Se lasă 'n liniște pe văi.

Coboară 'ncovoiat la pod
Un biet pescar, de pe Siret.
Și'n umbra sură pier încet
Pescar, și apă, și năvod...

De jos, din ceața de pe prund,
Doi pescăruși au apărut
Și'n zbor îngemănat și mut
Se duc spre bălțile din fund.

Închid pleoapele ș'ascult...
De pacea largă legănat,
Mi-adoarme sufletu'mpăcat,
Că un copil ce-a plîns prea mult...

Otilia Cazimir

Raporturile ruso-germane față de sud-estul european

Până la congresul dela Berlin, mai exact până la suirea pe tron a lui Wilhelm II, politica sud-estică europeană a Prusiei a fost în funcțiune de lărgirea sau de apărarea granițelor ei. Fără interese directe în sud-estul european, intervențiile Prusiei, în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, în neînțelegerile dintre Austria și Rusia, vechile rivale în aceste părți, nu aveau alt scop decât de a paraliza pe aceste două puteri și a le sili să acorde Prusiei compensațiile dorite. O rezolvire a competițiilor rivale ale Prusiei și Rusiei asupra Poloniei și Suediei, ale Rusiei și Austriei asupra Poloniei și Turciei era cu neputință fără o înțelegere între Austria, Rusia și Prusia.

Această politică, inaugurată de Frederic II, este rezumată în scrisoarea pe care, acesta o adresa, la 2 Fevr. 1769 ministrului său la Petersburg, Solms: „Contele Linar a avut ideea ciudată de a uni toate interesele principilor în favoarea Rusiei... El voește ca Rusia să ofere curții din Viena ... orașul Leopold și împrejurimile; să ne dea nouă Prusia polonă ... și dreptul de ocrotire asupra Dantzig-ului, iar Rusia ... să ia partea din Polonia ce i-ar conveni; atunci, ne mai fiind nici o gelozie între Austria și Prusia, ele s'ar întrece ca să ajute pe Rusia împotriva Turciei”.

La temelia acestei politici, Frederic II a așezat raporturile de prietinie, dar cu rezerve ascunse, cu Rusia vecină de care se temea, și aceste raporturi au fost cimentate în urmă și prin legături de rudenie între casele Hohenzolern și Romanov.

1 Ch. Dinu Arion, Țări de compensație. In Conv. lit. 49 (1915) 1197 și urm.

2 Citat în Djuvara, Cent projets de partage de la Turquie. Paris 1914 p. 285. Cf. Ibid 293: Frederic II c. Solms, 21 Aug. 1772.

Politica orientală a lui Frederic II a fost continuată de urmașii lui. Astfel la 1792 ministrul prusian Hertzberg era de părere că „trebuia lăsat celor două curți imperiale, victorioase la Dunăre, o mică parte de pradă, dar să se obție dela ele foșoare echivalente pentru Prusia“, în dauna Poloniei și Suediei. Tot așa în timpul negociațiunilor dela Tilsitt la 1807, ministrul prusian Hardenberg propunea împărțirea Principatelor române și a Turciei între Rusia și Austria, despăgubindu-se Prusia în Saxonia.² La 1829, Prusia sprijini pe Nesselrode împotriva lui Metternich care voia să pună la cale o manifestație europeană în favoarea integrității Turciei.

Prietinția dintre Rusia și Prusia s'a manifestat și la 1853-4 când Prusia a rezistat presiunilor Austriei și Franței pentru a o hotărî să se asocieze la o acțiune comună împotriva Rusiei.³ De pe atunci urmărirea Bismark planul de a face unitatea Germaniei sub heghemonia prusiană și întilnea în calea sa mîndria și tradițiile seculare ale Habsburgilor. Nu deci de dragul unor interese sudestice, care-l lăsau rece, s'ar fi gîndit el să strice prietinția cu Rusia de care putea avea nevoie în viitor.

Dar tot atunci Anglia și Franța făceau presiuni în același scop și asupra Austriei, care nu avea alt motiv de a refuza colaborare împotriva Rusiei decît datorita de recunoștință ce contractase față de aceasta la 1849, cînd cu represiunea revoltei maghiare. Pentruca Austria să se hotărască la o acțiune împotriva Rusiei, avea nevoie însă de a se asigura despre partea Prusiei, și atunci se putea ivi pentru Bismark prilejul de a

1 Ibid. 330.

2 Ibid. 347.

3 La 1854 guvernul englez a publicat doc. privilegiate la proiectele țarului Nicolae I de împărțire a Turciei. Aceste proiecte le împărțisese la începutul anului 1853 ambasadorului englez la Petersburg, sir Hamilton Seymour. (Djuvara, I. c. 395-9). Voia ca Principatele să formeze un stat neafirmat sub ocrotirea Rusiei, Tot astfel Sirbia și Bulgaria. Constantinopolul nu poate fi ocupat de niciuna din marile puteri, nici de Grecia. Țarul însă „n'ar zice nu“ dacă i s'ar îngădui să se așeze acolo nu ca proprietar, ci ca depozitar (Cf. Gr. Hrisocoléo, Politique russe de ce siècle en Orient 1877). Anglia, prin John Russell și lord Clarendon, respinse hotărîrile astfel de sugestțiuni (Memoriile ducesei de Dino, IV. 171-2). În Prusia chiar domnea îndolala că „blinda“ Rusie s'ar mulțumi să ocupe Constantinopolul ca „depozit“ (ibid. IV. 162).

4 Napoleon III pentru a hotărî pe Austria, se gîndi să-i ofere Principatele Române. Contele Hbner, ambasador atunci al Austriei la Paris, scrie în memoriile sale, sub data 29 Ian. 1854: „Împăratul (Nap III) crede că Principatele trebuie să fie date Austriei“. „N'a spus te compensații or cere“ (Neuf ans de souvenirs d'un ambassadeur (1851-9) Publicate de fiul său Paris 1904 p. 206). Thiers era de aceeași părere, chiar și „fără compensații“ (ibid. 248). Hbner, conștient de trair guvernului său, n'avea scrupule față de Rusia: „sint austriaci și țar au țar nu pot dori ca Rusia să ia Turcia“ (ibid. 251). În rapoartele sale combale pe rusofili austriaci (ibid 259). Cf. corespondența lui Cavour; de Luigi Chiala, VI, scrisoare c. Girardin, 1856, trad de Frincu în „Voința Națională“ dela 8 Mai 1887.

cere prețul unei înțelegeri. Astfel începu încă dela 1853-4 acel joc de echilibru între Rusia și Austria care a caracterizat politica orientală a lui Bismark. În negociațiunile lui de atunci cu contele Than, el se călăuzea de principiul că „cu cât se va arăta mai puțin grăbit, cu atât se va pune mai mult preț la Viena pe coopera ea Prusiei“. O contemporană foarte în concordanță cu politica europeană, rezuma politica lui Bismark prin cuvintele: „în scurt, face ca jidanul și tratează cum ar trata Rothschild un împrumut“.

Prusia nu se asocia la acțiunea împotriva Rusiei și împiedică și pe Austria de a da ajutor militar Franței și Angliei. Astfel făcu Bismark pe Rusia să contracteze atunci față de Prusia o datorie de recunoștință care, adăugată la tradițiile de prietenie ale celor două case domnitoare, a fost scutul dela răsărit al Prusiei în opera pe care avea să o înceapă de înăptuire a unității germane împotriva Austriei și împotriva Franței. De pe atunci începură și legăturile de prietenie dintre Bismark și Gorceacov.²

Pentru a doua oară rămase Rusia datoră Prusiei la 1863, cînd Bismark nu sprijini revoluția polonă.³ De altfel, și Prusia și Rusia urmăreau slăbirea Austriei. De aceea nici Prusia, nici Rusia nu puteau fi favorabile propunerii pe care, în Martie 1866, ministrul italian la Paris, Nigra, o făc a lui Napoleon III de a se ceda Austriei Prințatele române în schimbul Veneției ce s'ar anexa Italiei. Napoleon rămase „frappé de cette idée“ și interveni în acest sens la Londra unde întimpină refuzul lordului Clarendon.⁴ Atunci încheie ministrul italian Barral cu Bismark, la 8 Aprilie 1866, un tratat ofensiv și defensiv.⁵

Alegerea lui Carol de Hohenzolern ca domn al Principatelor-Unite a fost o primă înfrîngere a politicii austriace, și sprijinită ca atare pe sub mîna de Prusia. Singură Rusia a protestat contra acestei alegeri ca fiind o calcare a tratatului dela Paris, în scopul de a putea la vre-un prilej să ceară revizuirea aceluiaș tratat în clauzele care o umiliseră adînc princiarii la regimul străinorilor.

Înfrîngerea dela Sadowa (iulie 1866) păru că va produce dîslocarea Austriei. Slavi din monarhie „se adresau țarului ce-

1 Ducesa de Dino, IV, 167-8.

2 Iulian Klaczko, Deux Chanceliers, Paris 1877.

3 Eduard Simon, L'empereur Guillaume et son règne, Paris, Ollendorff, 1887 p. 97.

4 La Marmora, Un pò piu di luca, citat în Djuvara, I. c. p. 414. Klaczko, I. c. 245.

5 Djuvara, I. c.

6 În Fevr. 1866, consulul Prusiei la Buc. socotea că conspirația împotriva lui Cuza avea „să pregătească un folos însemnat pentru acțiunea guvernului dela Berlin“ (Klaczko, p. 241).

7 Gorlainow, Le Bosphore et les Dardanelles, p. 142. 150-8. Gladstone cași Beust se opuseră unei revizuirii.

rîndu-i să răzbune jignirea dela Muntele Alb și dela Kossovo, și să împlină stîncardul rusesc la Dardanele și pe Sf. Sofia. Se deslînțură agitații naționale: germană, sîrăă, croată, italiană, romînească, grecească, sprîjinite de Ratazzi, Garibald, Ion Brătianu, Komunduros.

Austria nu mai avea sprijin, șovăitor de altfel, decît în Franța. În întrevederile dela Salzburg dintre Francisc Iosif și Napoleon III, la 1867, da-ă se mai pomeni de proiectul celorlării Principatelor cîtră Austria, și nu se ajunsese decît la garantarea integrității imperiului otoman.

Prusia vedea firește cu ochi buni agitațiile pe care Rusia le întretinea în R. mînia împotriva Ungariei în urma dualismului, în timul guvernelor Golesecu-Brătianu la 1868. În cazul unui conflict, pe care Bismark îl dorea, între Prusia și Franța, răscoalele Slavilor și Romînilor de sub coroana Sf. Ștefan aveau să împiedice o colaborare a Austriei cu Franța. A trebuit ca Andrassy, pe atunci prim-ministru ungar, să amenințe la Berlin tocmai cu o eventuală acțiune ală uri de Franța, pentru ca Bismark să intervie la Buda este pentru schimbarea guvernului.

În ajunul războiului cu Franța, Bismark simți dec mai mult încă nevoia de a-și asigura neutralitatea Rusiei. În întvederea dela Ems (Iunie 1870) dintre regele Wilhelm al Prusiei și țar, Prusia luă angajamentul de a nu face opunere Rusiei dacă va cere revizuirea tratatului dela Paris. Int-meiat pe acest angajament, Gorciacov și denunță regimul stîmiorilor prin circulara dela 19.31 Oct. 1870. În conferința ce se adună la Londra pentru a examina dorințele Rusiei Bismark își plăti datoria de recunoștință. Ministrul prusian la Petersburg își exprimă chiar mirarea că Rusia nu ceruse și retrocedarea Basarabiei.

II

Dela 1870 însă, raporturile dintre marile Puteri europene se schimbă, în urma învingerii Franței și constituirii noului imperiu german fără Austria.

1 Klaczko, 539

2 James Caterly (G. Știrbel) Romînia. Trad. din l. engleză, de E. Lovinescu, p. 168.

3 Simon, l. c. 273.

4 Klaczko, p. 543: raport al baronului Eder, consul austriac la Buc. c. Beust, 6 Fevr. 868. Eduard von Wertheimer, Graf Julius Andrassy, Sein Leben und seine Zeit. Stuttgart, 1910 p. 454-5. De altfel și Napoleon III ceru înlăturarea guvernului oslîl Austro-Ungariei (Iorga, Politica externă a regelui Carol I, p. 70. 75. 80. 83. 98).

5 Simon, p. 273-4.

6 Simon, p. 7. Gorlainow, p. 157. Actul dela Londra s'a sernat la 15 Fevr. (1 martie) 1871. Anglia, unde nu mai cirnuia Palmerston, dusmanul neîmpăcat al Rusiei, făcu o orimă concesie asupra intransigenței ei în chestiile turcești (Gorlainow, p. 14. 302).

7 Gorlainow, p. 1.6.

Perspectiva unei Germanii prea puternice trezi îngrijorarea în cercurile panslaviste din Rusia. Se putea ca Germania să năzuiască a îngloba în hotarele ei nu numai Austria germană, dar și pe Sla vii din Boemia. Germania se putea gândi, pentru realizarea acestui scop, să cîștige simpatiile Polonezilor. Ea putea relua, cu alte cuvinte, tirul medieval al expansiunii germane în dauna Slavilor răsăriteni.¹

De altă parte, Franța învinsă, declară prin glasul lui Thiers că de acum înainte numai interesul francez trebuia să călăuzească pe oamenii de stat ai Franței. Ziarul „République française” al lui Gambetta propovăduia la 1872 alianța cu Rusia, lăsîndu-se acesteia mină liberă în Orient și Franța desinteresîndu se de Polonia și de țările dunărene și balcanice.

O schimbare urmă deci și în politica lui Bismarck. Acum „el însuși prevedea apropierea luptei între Germanii și Slavii; înțelegea nevoia de a sprijini organismul șubred al monarhiei austriace. Intrevederile dintre împărații Wilhelm și Francisc Iosif, dintre principele Bismarck și contele Beust la Ischl, Gastein și Salzburg, în Aug. 1871, au fost pregătite de cancelarul german pentru a împăca pe cei doi suverani”,² pe învingătorul și pe învinsul dela Sadowa. Bismarck simți că-i trebuie un sprijin împotriva Rusiei, dacă aceasta s'ar apropia de Franța, dar înț legea să se lege cu Austria numai în limitele necesare scopului urmărit.

Fată, pe de o parte, de cunoscuta rivalitate în Orient dintre Austria și Rusia, iar de altă parte, de relațiile prietenești, vechi atunci de peste 100 de ani, dintre Prusia și Rusia, era firesc ca aceasta din urmă să se intereseze de rostul apropierii ce simțea că se făcuse între Germania și Austria. De aceea și ambasadorul rusesc din Viena, Novicow se întormă pe lângă Schweinitz, colegul său german din acel oraș, despre înțelesul întrevederilor dela 1871. Schweinitz îi zise: „dacă m'ar întreba cineva ce am făgăduit noi Austriei în schimbul prieteniei ei, așa răspunde: viața!... Căci avem interes să menținem integritatea ei, mai necesară, după părerea noastră, pentru echilibrul european, decît chiar integritatea imperiului otoman”.³ Era destul de clar. Nu din cauza chestiunilor privitoare la sud-estul european se apropiase Germania de Austria, dar pentru a contrabalansa pe Rusia dacă aceea s'ar apropia de Franța contra Germaniei, ceiace ar strica „echilibrul european”. Bismarck voia să-și asigure spetele dacă Franța ar încerca să ia revanșa.

Tocmai de aceea nici nu înțelegea Bismarck ca apropierea austro-germană să neliniștească pe Rusia, pentru că nu era îndreptată împotriva ei. De aceea se și crezuse el dator, în

¹ Nicolas Nolovitch, *L'Empereur Alexandre III et son entourage*. Paris, Ollendorff, 1895.

² Gorlaïnow, I, c.

³ Ibid.

Intrevederea dela Salzburg (1871) să vestească pe Andrassy că Prusia era legată de Rusia prin tradiție seculară și prin prietenia celor două case domnitoare. Lăsase deci pe Andrassy să înțelegă că Germania nu era dispusă a sprijini aspirațiile sud-estice ale Austro-Ungariei împotriva Rusiei.

Politica lui Anorassy, din contra, se rezuma, conform tradițiilor ungare, în lupta contra Rusiei reprezentanta intereselor slave. De aceea voia o descentralizare a monarhiei habsburgice în favoarea Ungariei, căci dintre toate popoarele monarhiei Ungurii aveau cel mai mare interes „să nu lase pe Rusia, să devie stăpînă a Dunărei și Mării Negre”. Dacă însă guvernul din Viena va „persista în sistemul său de asuprire (a naționalităților) nu va găsi niciodată puterea de a face o barieră contra Rusiei”.¹

Andrassy ar fi vrut deci să dea politicii externe a monarhiei o direcție curat maghiară, îndreptată spre Balcani în antagonism cu Rusia. În acest scop căuta să-și atragă simpatiile Sârbiei și Principatelor-Unite române,² fără a slăbi însă prea mult pe Turcia care asigura granițele de sud ale monarhiei și care o putea sprijini mai bine, credea el, față de Rusia decît mici și slabe state neatinse. Dar cînd ajunse ministru de externe al monarhiei, la 12 Nov. 1871, el fu silit să-și stăpînească pornirea împotriva Slavilor și să se conforme vederilor cancelarului german. Fu nevoit să renunțe la orice veleități de expansiune în sud-estul european fără prealabilă înțelegere cu Rusia.

În toamna anului 1872 se înfîșește la Berlin cîte-și trei împărații: al Germaniei, al Rusiei, și al Austriei. Pentruca înțelegerea între ei să fie cu putință, atât Rusia cît și Austria au trebuit să declare că nu urmăresc anexiuni în dauna Turciei și că nu se vor amesteca în afacerile ei interne. Dar firește că acest rezultat oficial al întrevederii dela Berlin nu corespundea cu gîndul ascuns și cu adevăratele ținte nici ale Austriei, nici ale Rusiei. Și una și alta erau numai paralizate de al treilea tovarăș, de Germania.

Bismarck simțea însă că această situație falsă nu se putea prelungi. De aceea încă dela 1875 el se gîndea că o înțelegere mai trainică ar fi cu putință dacă Austria s'ar întinde în partea Bosniel, iar Rusia în direcția Basarabiei. Acesta era punctul de echilibru la care se ajunsese după rivalitatea

¹ Graf Iustus Andrassy, I. 60-1. Este interesant de observat cum Ungarii n'au aplicat această metodă naționalităților de sub coroana Sf. Ștefan.

² Ibid. I. 20. 48 sq. 91-2.

³ C. Stere în Viața Rom. 1912 p. 267.

⁴ Gorlaïnov, 314. Dealtfel la retrocedarea Basarabiei, Prusia consimțise încă dela Ems (1870), cînd în schimbul neutralității Rusiei, se legase a nu se opune la desființarea tratatului dela Paris.

seculară dintre Ungaria și Polonia mai întâiu, și apoi dintre ar-
mașele lor, Austria și Rusia. 1

Și la 1876, când nouri se adunau în Balcani, toată diplo-
mația lui Bismarck consistă în a nu îndispune pe Rusia pentru
a nu o arunca în brațele Franței, și tot odată a nu lăsa pe
Rusia să atace pe Austria. 2 Sudetul european nu-l preocupa
pe Bismarck decât în limita intereselor germane. 3

Subt auspițiile decl ale lui Bismarck, care veghea ca nici
una din cele două împărății rivale în Orient să nu copleșească pe
cealaltă, 4 se încheie întâia înțelegere dintre Austria și Rusia la
Reichstadt [26 Iunie (8 Iulie) 1876] prin care, în caz de înfringere
a Turciei de către Rusia, Austria își rezerva dreptul de a ocupa
o parte din Bosnia, cu gândul ascuns de a ocupa Bosnia în-
treagă și chiar Herțegovina. 5 Andrassy insistă în tot timpul
negociațiunilor pentru ca Serbia și Montenegro să rămie în a-
fară de influența rusească. 6 Prin aceasta chiar, România ră-

1 Incepînd dela preferințele de suzeranitate ale Ungariei asupra
Țării Românești și ale Poloniei asupra Moldovei. În diferitele proiecte
de izgonire a Turcilor din Europe și de împărțire a posesiunilor lor
între statele creștine, Bosnia, Dalmatia, Croația, Serbia sînt constant
atribuite Austriei. În privința Principatelor romîne, proiectele variază:
unele le atribuie Austriei (proiect dela 1435, al lui Sully la 1607, al lui
Alberoni 1736, al lui Carra 1772, al lui Bois-le-Comte 1829), altele Po-
loniei, apoi Rusiei (proiect dela 1572, al lui Ludovic XIV la 1685 al lui
Pozzo di Borgo 1809, al lui Marochetti 1828, toate în Djuvara, Ceal
profets de partaje de la Turquie). Pentru Polonia, apoi pentru Rusia,
Principatele romîne erau calea spre marea liberă. Pentru Austria, a-
nexarea Principatelor prezintă un îndoiit interes: a împiedica anexarea
lor de Polonia sau de Rusia; a acoperi drumul oriental al Austriei care
trecea prin Serbia și Bosnia. Unele proiecte împărțeau mărul discor-
diei în două: atribuiau Moldova Poloniei sau Rusiei, iar Muntenia sau
măcar Oltenia Austriei. Bucovina a fost revendicată, cași Basarabia,
de Polonia în negociațiunile dela 1688-1699. Mai tîrziu Austria anexînd
Galitia (1772) a revendicat și Bucovina. Pentru celelalte mari Puteri,
Principatele erau obiecte de compensație. Astfel, Napoleon I care,
după șovăelile dela Tilsit, cedă de silă Principatele Rusiei la Erfurt
(1808), ar fi preferit în cele din urmă să le vadă anexate la Austria,
cum era părerea lui Talleyrand încă dela 1805 și a lui Félix Beaujour
încă dela 1802. Rusia chiar, la 1811 oferea Austriei *Muțona și Mol-
dova pînă la Siret* în schimbul Galitiei (Urechis, Ist. Rom. VIII 264.—
D. A. Sturdza, etc. Doc. privitoare la renașterea Romîniei I. 455. 459.—
Djuvara, I. c. 339). Tot la Tilsit (1807) ministrul prusian Hardenberg
propunea împărțirea Principatelor între Austria și Rusia, pentru ca în
schimb Prusia să obție Saxonia (Djuvara, 347, —Sturdza, 569). În timpul
războiului Crimeei, Austria se convinsese că trebuia să renunțe defini-
tiv la orice gînd de anexare a Principatelor pe care i le oferit Napo-
leon. Fostul internunțiu Prokesch-Osten fusese chiar de părere că
Principatele puteau fi lăsate Rusiei, despăgubindu-se Austria în părțile
Siberiei. Napoleon III reluă fără succes ideea de a ceda Principatele
Austriei la 1860 pentru ca Austria să facă concesii Prusiei și aceasta
Franței (S mon, p. 61: întrevederea dintre Napoleon și Wilhelm la
Baden-Baden), și la 1866.

2 Andrassy I. 365.

3 Ibid. 366-7.

4 Gorisainov, 321.

5 Ibid. 318. 328-9.

6 Ibid. 331-2.

minea în sfera influenței rusești. În tren, în drum spre Reichstadt, între Gorceacov și Andrassy avusese loc următorul dialog: „Vrei Constantinopole?—Nu!—Slavă Domnului! căci altfel ar fi fost războiu!—Dar Basarabia, o vrei?—Da!—Și înțelegerea s'a făcut. S'a făcut ușor, căci nu era îndoială pentru desființarea tratatului dela Paris. Prusia consimțise la aceasta încă dela Ems (1870), iar Franța nu mai sta acum în calea Rusiei.

Totuși, la sfârșitul anului 1876. Andrassy era îngrijorat. Singur nu îndrăznea să se opue Rusiei, iar pe sprijinul Germaniei nu se putea bizui. Se tînea ca emanciparea Slavilor din Turcia să nu atragă și pe a Slavilor din monarhie. Andrassy refuză deci în Sept. 1876 o cooperare militară cu Rusia. Această refuz înăspri un moment relațiile austro-ruse până într'atît că Rusia puse la Berlin întrebarea dacă, în caz de războiu cu Austria, Germania ar rămînea neutră. Bismarck răspunse atunci că „nu va lăsa ca Austria să fie copleșită”. Fu silită deci Rusia să încheie cu Austria o a doua convenție la 3¹⁵ Ian. 1877 și în sfârșit o a treia, adițională, în Martie același an. Chestiile privitoare la Basarabia, Bosnia și Herțegovina erau pe deplin rezolvite, rămînînd însă ca în caz de disoluție a imperiului otoman schimbările teritoriale să fie regulate prin convenții speciale. 5 Ambasadorului rus din Viena, Novicow, i se părea că revenise astfel vechile înțelegeri dintre Căterina cea mare și Iosif II. 6 Înțelegerea se făcea, ca și atunci, pe socoteala noastră.

La congresul din Berlin, Bismarck uimi pe Gorceacov prin atitudinea sa. Bismarck socotea desigur că-și plătise la 1870-1 datoria de recunoștință. El nu sprijini speranțele pe care Rusia le hrănise pe urma rezultatului victorios al războiului cu Turcia și pe care le formulase în actul dela San Stefano. Acest act asigură stăpînirea Rusiei în Balcani. 7 Nici An-

1 Andrassy, I. 321.

2 Ibid. 386.

3 Goriainow, 333, 336.

4 Souvenirs de Bismarck, II. 250

5 Andrassy I 394. Goriainow, 322-4. 344.

6 Goriainow, p. 3.

7 Art. 8 prevedea că „trupele de ocupație rusești în Bulgaria vor păstra comunicațiile lor cu Rusia prin oțomina, și prin porțile Mării Negre, Varna și Burgas”. Era realizarea dorinței lui Kisseleff dela 1853. Gorceacov declară atunci generalului Ghica, la Petersburg, că dacă România va protesta contra acestui articol, țarul deja supărat prin chestia Basarabiei, „va ordona ocuparea României și dezarmarea armatei române” (Rumänien und der Vertrag von San Stefano, von einem rumänischen Senator. Viena 1878 p. 9). Aceste cuvinte ale lui Gorceacov pot fi apropiate de ale lui Nesselrode c. Budberg la 1854: „va veni timpul cînd acești Valahi nesupuși, care au deșteptat în cel mai înalt grad nemulțumirea M. S., vor plăti scump necredința lor” (ibid. 9).

glia, nici Austria, nu puteau tolera aceasta. Incă din timpul războiului, Anglia care se temea de o prea mare influență în Orient a Rusiei, declarase aceștia că Tarigradul va trebui să rămie Turciei și că regimul strimtorilor nu va putea fi modificat.² De altă parte, Andrassy nu era dispus să iasă din limitele convențiilor ce încheiase cu Rusia. Așezat astfel între interesele contrare ale Rusiei și ale Austriei, Bismarck zise lui Gorceacov: „nu mă siliți să aleg între voi și Austria”.³ Se mărgini la rolul de „samsar cinstit”, prin care făcu jocul lui Andrassy și nemulțumi pe Rusia. Aceasta dobândi Basarabia la anexarea căreia Austria consimțise la Reichstadt,⁴ dar Rusia fu despărțită de Slavii din Balcani prin Dobrogea.⁵ În fine nu putu Rusia să obție dreptul de trecere prin strimtori al vaselor ei de războiu.⁶ Chiar așa, tratatul dela Berlin însemna o nouă concesie pe care Anglia o făcea asupra politicii ei tradiționale față de Turcia.⁷

De atunci, firește, raportul dintre Germania și Rusia se mai răciră.

Presă panslavistă⁸ atacă pe Bismarck, iar Gorceacov începu să acrediteze zvonuri de apropiere franco-rusă. Atunci Bismarck simți nevoia de a se lega mai statornic de Austria și încheia cu ea tratatul dela 7 Oct. 1879, embrionul din care s'a dezvoltat tripla alianță și care îndispuse pe țarevici, viitorul Alexandru III. Rusia ar fi vrut o alianță ruso-germană îndreptată în contra Austriei și noul ambasador rus la Berlin, Saburov, începu chiar convorbiri în acest sens. Dar Bismarck îi răspunse că ar dori dimpotrivă să împace pe cele două Puteri și emise ideia unei alianțe între trei, pentru a săpa un șanț între Austria și puterile occidentale”, adică între Austria

1 Gorialnow, p. 372.

2 Gorialnow, 345, 357.

3 Ibid.

4 În schimbul făgăduinței că va putea anexa mai tirziu Bosnia, Hertegovina și Novi Bazar (Nehdow, Souvenirs d'avant et d'après la guerre de 1877-8, în Revue des deux Mondes, 1915).

5 Propunerea pentru anexarea Dobrogei la România o făcu Șovalov la Londra, 8 Iunie 1877. Dobrogea românească din actul dela S. Stefano era însă limitată la sud printr'o linie ce pornea dela nord de Rasova. Propunerea de întindere a acestui hotar până la Silistria-Mangalia a fost rezultatul unui acord între Andrassy și Waddington înainte de congres (Graf Julius Andrassy III. 36, 136) și a fost susținută la congres de Franța, Austro-Ungaria și Italia și sprijinită și de Bismarck (Alphonse d'Avril, Traité de Berlin, 385).

6 Gorialnow, 374.

7 Prima concesie o făcuse la 1871. După tratatul dela Berlin, Anglia perdu din creditul ei pe lângă Poartă prin atitudinea ei în afacerea Greciei și Muntenegrului la 1830, prin demonstrația navală dela Dulcigno, prin intervenția în favoarea Armenilor și prin ocuparea Egiptului (Max Choublier, La question d'Orient depuis le traité de Berlin, 228).

8 Un Komarow, un Kalkov, vedeau în Germania cel mai mare pericol pentru Rusia (Ewald Paul, Die Ziele des Russenthums, 1886 p. 39).

și Franța de care Bismarck, constant în politica lui, nu înceta să se preocupe. Guvernul țarului primi propunerea, dar Austria făcu multe greutăți până a se lăsa convinsă. În sfârșit se încheia între Rusia, Germania și Austria un tratat cu data de 18 Iunie 1881, semnat de Bismarck, Szechenyi și Saburov.

Puterile contractante se asigurau reciproc de neutralitate, dacă vre-una ar fi avut războiu cu o a patra Putere, — dacă Germania deci ar fi avut războiu cu Franța. Tot așa în caz de războiu al unuia din contractanți — adică Rusia sau Austria — cu Turcia, „dar numai dacă un acord prealabil se va fi încheiat între cele trei Puteri în vederea rezultatelor acestui războiu”. Dacă deci Austria sau Rusia ar fi pornit războiu contra Turciei fără a-și fi vestit aliații și fără a se fi înțeles cu ei, nu avea drept la neutralitatea acestora. Germania paraliza astfel iarăși tendințele de expansiune ale Rusiei și ale Austriei în sud-estul european. Cele trei puteri se legau a lua în considerare interesele lor reciproce în Balcani. Schimbări în statu quo teritorial al Turciei europene nu se putea face fără consimțimintul celor trei. Contractanții vor veghea ca Turcia să nu calce hotărârea europeană cu privire la închiderea strimtorilor în caz de războiu. Într'un protocol anex se stipula că Austro-Ungaria va putea anexa Bosnia și Herțegovina cînd va crede necesar. În fine contractanții se mai legau să previe o ocupație posibilă (din partea Rusiei sau Austriei) fie în Rumelia orientală, fie în Balcani și să se silească a împiedeca și pe Turci de la astfel de întreprinderi, cu condiție ca nici Bulgaria, nici Rumelia să nu sprijine atacul pornite de pe teritoriile lor împotriva provinciilor turcești. Cele trei Puteri mai declarau că nu se vor opune ca Rumelia orientală să se unească cu Bulgaria, dar și Bulgaria vor fi împiedecați de a ataca provinciile turcești, în special Macedonia. Tratatul era încheiat pe trei ani.

Până la recenta publicare de către bolșevici a doc. secrete din arhivele rusești, nu se știa nimic de acest tratat care era de altfel contrar sentimentelor panslaviștilor ruși, ostili Germaniei și care sta în calea aspirațiilor lor. Se știe într-a-

1 Se adevărea astfel exactitatea considerațiilor pe care un rus le expunea lui Gambetta într'o serie de scrisori: „Anligerman in Russia” numai intelectualii și cîteva saloane (Ewald Paul, l. c. 36 și urm.)

2 Emile Laloy, Les doc. secrets des archives du Minist. des aff. étr. de Russie, publiés par les bolchéviki, 4-e éd. Paris 1921, p. 7. — La 1878 camera de comerț din Viena arătase că libertatea navigației la gurile Dunărei era esențială pentru negoșul Austriei în Marea Neagră și pe coastele Asiei mici, amenințat de clauzele actului de la S. Stefano (Ewald Paul, p. 26).

3 Emile Laloy, l. c. 8-11.

4 În privința sângelui Novi Bazar se confirma declarația schimbată de plenipotențiarilor ruși și austro-ungari în timpul congresului din Berlin, la 13 Iulie 1878 (D'Avril, l. c. 368-9).

5 La 1832, un general rus, în treacă la Paris, adresă studenților sîrbi o cuvîntare în care preconiza alianța tuturor saviilor cu Franța contra Germaniei (Simon, l. c. 461). Este planul Franței după războiul mondial.

devăr că Rusia, după ce crelase Bulgaria, ar fi vrut s'o cirmuiască întocmai ca o provincie rusească, să exerce un protectorat asupra-i, urmînd ca după Bulgaria să vie rîndul Macedoniei și apoi al altor provincii ale Turciei. Nu se putea deci destăinui tratatul dela 1881 care nu lasa Rusiei mină liberă în Balcani.

Oficială era numai alianța austro-germană dela 1879 la care aderă Italia la 1883 și în urma Italiei, în același an, România. După desamăgirea dela 1878 România nu putea rămîne izolată, iar problema ce i se punea era de a se asigura împotriva Rusiei. Un minimum de garanție în acest sens putea găsi de partea triplei alianțe. Zic un *minimum*, pentru că pe deo parte Germania căuta să menajeze pe Rusia, iar de altă parte o înțelegere era cu putință, cum fusese la 1876, între Austro Ungaria și Rusia asupra sferelor respective de influență în sud-estul european. Alipindu-se de tripla alianță, România mai voia să împiedece aplicarea dispozițiilor jignitoare pentru noi din tratatul ce tocmai se încheiase la Londra (10 Martie 1883) cu privire la Dunărea.

Anul următor, 1884, se reinolă între Germania, Rusia și Austria, pe alți trei ani, tratatul secret dela 1881. În această nouă perioadă se întîmplară în Bulgaria evenimente pe care tratatul le prevedea. Planul răsesc era de a alipi Bulgaria Rumelia—ceiace se spunea în tratatele dela 1881 și 1884—și Dobrogea, 4 ceea ce nu se spunea în acele tratate, pentru că desigur n'ar fi fost admis de Austria, iar mai tirziu poate și Macedonia, dar toate acestea prin mijlocirea Rusiei și nici de cum prin vr'un act spontan al guvernului bulgar. Rusia singură avea să hotărască cum și cînd se vor implini toate acestea, țînd seama de interesele rusești. Rusia se lovi însă în curînd de spiritul de neațîrnare al Bulgarilor și atunci, pentru a stînji mișcarea naționalistă bulgară, se declară deodată potrivnică, sub diferite pretexte, tendințelor Rumeliotilor de a

1 Léonoff, Doc. secrets de la politique russe en Orient, p. 8. 19. Max Choublier, l. c. 208. Incă dela 1864, într'un memoriu secret c. țar, ministrul de externe Czaritoriski scria: „masa teritoriilor turcești în Europa trebuie împărțită în state separate, guvernate după localitățile și legate printr'o federație comună asupra căreia Rusia va putea exercita o influență holăritoare...” (Citat de B. Calargi în Conv. III. 49 (19.5) p. 449).

2 Regele Carol nu s'a hotărît să adere la tripla alianță decît în urma Italiei, stat latin (Comunicat de Măiorescu). Cf. Ion I. C. Brătianu în șed. Camerei 16 Dec. 1919 (Dezbateri p. 158). Tripla alianță prevedea că orice cișlig al Austro-Ungariei în Balcani trebuia să fie urmat de unul echivalent al Italiei (Corleanu, Războiul european, în Conv. III. 49 (1915) p. 194).

3 Pînă la destăinuirile bolșevicilor se credea că tratatul dela 1884 fusese cel din urmă.

4 Léonoff l. c. 127.

5 Ibid.

6 Ibid.

schimba situația ce le făcuse tratatul dela Berlin: 1 Rumelia proclamă totuși unirea cu Bulgaria și prințul de Battenberg, fără a aștepta instrucții dela Petersburg, se duce la Filipopol să ia cîrmuirea provinciei (Sept 1885). 2 Țarul se făcuse atunci apărătorul tratatului dela Berlin necotit de Bulgaria, 3 dar răzvrătutul Battenberg cîștigă prin atitudinea sa simpatia Angliei. Lord Salisbury declară că „pe cît o Bulgarie legată de Rusia prin recunoștința părăse periculoasă, pe aînt o Bulgarie unită, sub un prinț ascultător de Europa.. oferea o garanție solidă contra unei agresiuni rusești“. 4 Era ocazia pentru Anglia de a cîștiga simpatia unui mic stat balcanic și a atitudinea Bulgariei să nu redeschidă întreaga chestie a Orientului și de aceea se pronunță pentru statu quo. Dar ar fi vrut ca acest statu quo Turcia singură să-l asigure, fără a provoca intervenția Rusiei. 5 Germania era ca totdeauna nehotărîtă între Austria și Rusia. 6 Battenberg negocia direct cu Turcia și ajunsese la o înțelegere (1885), ceea ce nu ținea pe toate Puterile afară de Rusia. 7 În același an însă merge mai departe. Nu se mărgini a fi recunoscut guvernatorul al Rumeliei, numit de Poartă cu asentimentul Puterilor semnatare ale tratatului dela Berlin, dar proclamă unirea Rumeliei cu Bulgaria. 8 Tratatul dintre Rusia, Germania și Austria recunoscuse mai dinainte această unire, dar totuși Rusia protestă, pentru că actul se îndeplinise din propria inițiativă a guvernului bulgar. Se știe atitudinea intransigentă a Rusiei față de Battenberg, ridicat din palatul său printr'un complot ruseesc, revenit în scaun, dar silit să abdice. Această violare a voinței poporului bulgar era să provoace o protestare a Austriei, pe care însă o împiedecă Germania. 9 Ziarele germane (Sept 1885) se împăcau chiar cu ideea anexării Bulgariei de către Rusia, ceea ce Austria nu se arătă dispusă a admite, o după cum n'ar fi admis-o nici Anglia. 10 În Ian 1887 Bismarck declară în Reichstag că Germania nu se va certa niciodată cu Rusia pe chestia bulgară. „Datoria noastră, adăoga cancelarului german, este de a înfrăține pacea între Austria și Rusia“. 12

În aceste grele împrejurări, nici Rusia, nici Austria nu avuseseră deci dela Germania sprijinul la care fiecare, poate; se aș-

1 Choublier, l. c. 218.

2 Ibid. 220.

3 Ibid. 222.

4 Ibid. 227.

5 Ibid. 232.

6 Ibid.

7 Ibid. 244.

8 Ibid. 245.

9 Ibid. 250.

10 Ibid. 253, 259.

11 Ibid. 257.

12 Ibid. 263 n. 1.

teptase. Alianța lor cu Germania nu le servise decît a se paraliza reciproc. Chestia Rimeliei a fost ultima încercare făcîndă a Rusiei de a predomină în Balcani. Încercarea de a aplica Bulgariei tratamentul la care supusese în vremea regulamentară Principatele, dădu greș. 1 Dar nici Austriei nu i putea conveni ca alianța cu Germania să nu-i slujească la altceva decît a o menține, cu orice preț în pace cu Rusia. De același, la 1887, înțelegerea între cele trei împărății n'a mai fost reînnoită.

Și în Germania începuse să se ivească îngrijorări în privința tendințelor politice rusești. Publiciști germani arătau progresele neîncetate ale Rusiei în direcția Chinei, a Persiei și a Indiei. 2 Încă dela 1841 Moltke, la 1848 economistul Roscher văzuseră în Turcia un cîmp de expansiune germană. 3 Firul a fost reluat, depe la 1882, din inițiativă particulară, de bănci și de publiciști 4 Incepeau să releve că „Puterilor centrale le aparține drumul de uscat spre Orient și că trebuie pășit pe acest drum sub conducerea germană“. 5 Negoțul Orientului, ziceau ei, a fost acaparat de Franceji și Engli-ji în dauna Austro-Ungariei care nu și a înțeles menirea. A lăsat în părăsire chestia esențială a unor legături de căi ferate cu Balcanii până la mare. Și chestia Dunărei a fost neglijată de Germania 6 la 1883. Anglia n'are interes la un drum Constantin-pol-Bagdad, calea ei fiind din Egipt spre Bagdad. 7 Numai Puterile centrale au interes ca Turcia și statele balcanice să se desvolte economic, pentruca un schimb comercial să fie cu puțință. 8 Europa centrală are trei drumuri spre Orient: Dunărea, racordarea căilor ei ferate cu cele din Balcani, și drumul spre Adriatică. 9 La Berlin totuși aceste chestioni sînt privite ca secundare. 10 Dar nu este admisibil ca marfa engleză să pătrundă pe Dunăre până la Vidin și până în inima Balcanilor, și ca produsele Orientului să ajungă în centrul Europei pe calea lungă, engleză, a mării, ca fiind calea mai eficientă. 11 Europa centrală trebuie să se trezească până ce drumul Trebizunda-Teheran

1 Acest tratant era de altfel conform așa zisului testament al lui Petru cel Mare: „a se sluji de ascendentul religiei asupra Grecilor desbinași sau schismatice..., a-i cîștiga pe toate căile ademenitoare, a se numi ocrotitorul lor și a dobîndi un titlu la supremație...“ (Djuvara, p. 243)

2 Ewald Paul, Die Ziele des Russenthums, 1886 p. 10. 16.

3 André Chéradame, Le chemin de fer de Bagdad, p. 2-3. 217.

4 De banca Bleichröder la 1882, de Paul Dehn, de Sprenger care la 1886 scrie o broșură despre bogățiile „Babiloniei“ (Ibid. 5. 217. 222.

5 Paul Dehn, Deutschland und Orient, 1884, p. II.

6 Ibid. p. IV. 31, 46. 56 65.

7 Ibid. p. V.

8 Ibid. p. VII.

9 Ibid. p. X. 108.

10 Ibid. p. XV.

11 Ibid. p. 23. 140.

nu este încă rusesc, nici valea Tigrului și Eufratulul în stăpînire- engleză. 1 Este loc în Anatolia pentru prisosul de inteligență, muncă și capital german. 2 Dar trebuie stabilite căile de comunicație maritime și ferate între porturile germane și Orient. 3 Rusia caută să arăte că dela deschiderea canalului de Suez, Constantinopolul nu mai este cheia neapărată a drumului spre India și că Anglia maritimă nu se ciocnește de Rusia continentală. 4 Germania n'a avut încă o politică proprie orientală. 5 Trebuie stăruit pentru o apropiere germano-turcă a căreia început ar putea fi misiunile reciproce de ofițeri și funcționari între Turcia și Germania inaugurate la 1852.

Astfel încă dela 1883 în Germania se aude glasul precursorilor care preconizară depe atunci o politică pe care avea să o adopte mai târziu împăratul Wilhelm II. Deocamdată, Bismarck rămînea credincios politicii sale de asigurare a spetelor Germaniei în caz de vre-un nou conflict cu Franța și în acest scop nu voia să indispuie pe Rusia. De aceea, la 18 Iunie 1887 el încheie cu Rusia un tratat zis de reasigurare, 7 pe termen de trei ani. Se stipula: a) că statele contractante vor păstra o neutralitate binevoitoare dacă vreunul din ele ar fi atacat de o a treia putere. 8 Această clauză nu se aplică însă dacă vre-una din Puterile contractante ar ataca ele pe Austria sau pe Franța. 9 — b) Că Germania recunoștea dreptul de influență al Rusiei în peninsula balcanică și mai ales asupra Bulgariei și părții de est a României. Puterile contractante nu vor îngădui însă nici o schimbare în Balcani fără înțelegerea prealabilă între ele. — c) Că părțile semnatare recunosc caracterul european al regimului Bosforului și Dardanelelor și că nu vor îngădui Turciei să modifice acest regim făcînd vre-unei Puteri care s'ar afla în războiu cu Rusia (aluzie probabil la Anglia) concesiuni care să transforme străzătorile în bază de operații.

În fond acest tratat, garantînd pe Austria contra unui atac al Rusiei, rezervînd sfera obișnuită de influență a Austriei, care nu cuprindă nici Bulgaria, nici România, nu constituia o trădare față de Austria. Constituia însă o trădare față de Româ-

1 Ibid. p. XXVI.

2 Ibid. p. XXXVII.

3 Ibid. p. 128. 134.

4 Ibid. 143.

5 Ibid. p. XXIX.

6 Ibid. p. XXX și Chéradame, p. 3.

7 Destăinuit în întregime de Deutsche Allgemeine Zeitung din 12 Sept. 1911. Până atunci nu se știa decît ce se spusese în ziarul lui Bismarck, Hamburger Nachrichten din 24 Oct. 1896, anume că statele contractante se angajau reciproc la neutralitate, dacă vreunul din ele ar fi fost atacat de un al treilea, — adică — dacă Germania ar fi fost atacată de Franța.

8 Practic, dacă Franța ar fi atacat Germania, sau Austria pe Rusia.

9 Astfel, Rusia garanta pe Franța de un atac al Germaniei, iar Germania garanta pe Austria de un atac al Rusiei.

nia care dela 1883 a ferasse la tripla alianță, tocmai spre a fi apărată despre Rusia. Ce va fi îndemnat pe cancelarul german la un astfel de act? Explicația stă tot în teama constantă a lui Bismarck de a vedea pe Rusia alipindu-se de Franța. Și aceeași teamă nu era nejustificată la 1887.

Opinia publică rusească — intelectualii — era tot mai ostilă Germaniei. La curte chiar, împărăteasa, din familia regală a Danemarcei umiliată altădată de Prusia, voia „izolarea” Germaniei. Influința nobilimii balice, de origină germană, scădea în favorul a Rușilor băștinași. Se preconiza de panslaviști alianța cu Franța ca un „uniez al ligii universale a popoarelor amenințate în libertatea și autonomia lor”. Era ca o prevestire a coaliției care pe același temelie s'a făcut contra Germaniei în ultimul războiu mondial. Se spune că Italia s'ar putea ușor desprinde de Triplă oferindu-i-se Triest și Fium, adică, „stăpânirea fără părtași pe Adriatică”. 2. Țările mici, ca Belgia și România n'ar putea să se dispenseze de a adera și ele la grupare. 3. Austriei nu i s'ar cere decit... „să se abțină pe viitor de vederi ambițioase asupra peninsulei balcanice”, cu alte cuvinte să renunțe la tot rostul politicii ei externe. E drept că se declara că Rusia însăși — nu emite nici o pretenție în această parte” decit... „să se lase la propriile lor forțe popoarele pe care (Rusia) le-a emancipat”, și astfel „se va fi suprimat cauza de război”. Evident că popoarele lăsate astfel libere să dispună de soarta lor, aveau o datorie morală de recunoștință față de Rusia — și cei ce concepeau sistemul expus nu lipseau în consecință a se plînge că „Slavii din Balcani, uitând toate legile recunoștinței se emancipează încetul cu încetul de sub tutela binefăcătoare” a Rusiei. 4. Acești Slavi în care erau cu-

1 N. Notovitch, L'empereur Alexandre III et son entourage, p. 78. Cf. Choublier p. 260 n. 1, citat în Journal des Débats din Nov. 1886, și ibid. p. 263 n. 2 temerile Germaniei de o revanșă a Franței.

2 Visul pe care Italia l-a urmărit când s'a despărțit de Tripla alianță.

3 Ziarele franceze *Le Soleil* (1887), *Figaro* (25 Dec 1887, Iunie 1887). *La France* (1887, articol: La chasse aux alliances), *Le Temps* (14 Aug. 1888) preamăreau panslavismul și ne îndemneau să ne aruncăm în brațele Rusiei. O broșură în același sens „La Roumanie et son avenir”, a ărea tot atunci la București (1888). Contra acestei tendinse scrie Ion N. Șolimescu, senator, „România, Rusia și înțelegerea alianță”, Buc. 1889.

4 Tot cu scopul de dominație propusese Rusia o Dacie independentă la 1737 și 1782 și sprijinise la 1856 ideea unirii Principatelor.

5 Notovitch p. 51, 78. — „Am provocat admirația (Slavilor balcanici), dar admirația când nu e însoțită de respect nu ajunge pentru a prelunge recunoștința. Cruda dezamăgire pe care am avut-o la Sofia, o dovedește” (ibid. 146). „Nu putea fi îngăduinț ocrotitului nostru, acela: Alexandru de Battenberg, copleșit de binefacerile împăratului, ... să se pue el, suveran vasal de sub tutela noastră direcți, în fruarea unei răzvrățiri... Țarul a dat, cu acest prilej, o strălucită pildă de probitate celorlalți semnatari ai tratatului dela Berlin, care n'au roșit să se facă complici ai celui care pingărise semnăturile lor...” (ibid. 150). Adevărul însă era că țarul convenise la 1881 cu Germania și Austria să recunoască eventuala unire a Rumeliei cu Bulgaria.

prinși și Români, trebuiau firește readuși pe calea cea dreaptă. Anglia va fi ținută în respect în Asia, iar din Germania „izolată” nu se va alege decît „Brandenburg și Pomerania”. La 18 Aprilie 1887, într-o adunare la Petersburg, profesorul Cojilovici, în numele societății panslaviste declarase că „noi Rușii trebuie să prindem rădăcini în Orient, trebuie să punem mîna pe exclusiva stăpînire a Mării Negre”.¹ Anul următor, la 22 Mai, generalul Ignatiev, președintele aceleiași societăți, spunea, în prezența unui mare duce și a miniștrilor ruși, că „în curînd toți Slavi din lume (trebuie) să aibă aceleiași credinți... și aceleiași națiuni... și să vorbească aceeași limbă”.²

Cunoscînd această stare de spirit și cum Rusia cuprindea și ea Slavi în granițele ei, nu e de mirare ca realistul Bismarck să fi căutat a paraliza curentul ostil Germaniei, fie chiar cu prețul trădării mijcii aliate României, care de altfel nici în timpul panslavist nu era tratată cu mai multă considerație. Dar tot odată Bismarck trebuia să menajeze și interesele Austriei, așa că adevăratul lui gînd în acel dublu joc al său întîe cele două împărății era fără îndoială cel pe care-l comunica măiestru lui Bismarck: „In botezul răsesc sînt fermentații și zgomete îngrijitoare care ar putea să facă într-o zi explozie. Pentru pacea lumii ar fi mai bine ca această explozie să nu se producă în Europa, dar în Asia”. Și altă dată: „Impetuosul elefant

1 „Dacă Osman pîsa a pîlul ocupa (Plevna) și să se infărească acolo așa încît să ne fie (pe Ruși) în loc prea mult timp, astludinea Romînilor i-a ușurat mult această. Căci cîmă a vesilii pe generalissimul turc că era timpul să țese din Vidin și că bateriile dela T. Măgurele n-î pot împiedica mișcarea?... Armata romîna... își făcea astfel intervenția folositoare, dacă nu chiar indispensabilă.” (Notovich, p. 273). Aceste rînduri, pare-mi-se, trebuie puse în legătură cu astludinea generalului George Mano care nu trecu Dunărea la cererea poruncitoare a marelui duce, dar ceru deslegare dela „șeful său” domnitorul romîna. Pînă la sosirea ordinelor acestuia, Ru-ii se allară puși într-o astfel de situație încît marele duce fu silit să adreseze domnitorului Carol faimoasa telegramă în care implora ajutorul Romînilor, și care este datorită astfel chibzuinței și demnității generalului G. Mano (vezi C. G. Mano, Doc. privitoare la familia Mano, p. 650-1). Cf. Leonoff p. 7, rețretele Rusiei după 1878 că crease la fruntariile sale un staf ostil.

2 Notovitch, 51. 78.

3 Russische Rundschau, Aprilie 1887.

4 „Panslavismul... nu este numai o doctrină politică, este o realitate geografică și etnică a viitorului. Și azi încă (la 1895) revendicarea drepturilor generale ale rasei slave, apărarea intereselor comune... impune urmașilor Ecaterinei programul oarecum necesar al vieții și dezvoltării naționale” (Wallszewski, Catherine II. 1895 p. 404) Rusia oficială a știut la nevoie (spre pildă la 1875-6) să declare că nu poate rezista „curentului”, și să lucreze prin comiteele secrete panslaviste care se ascundeau sub nume de societăți de binelacere, de navigație sau de export. Iar mijloacele pentru a asigura izbînda nu se alegeau (Leonoff, p. 165). S'ar putea face o lucrătură paralelă între procedurile Rusiei în Principatele romîne în vremea regulămențării și procedurile ei în Bulgaria emancipată.

5 Romania liberă, 17 Mai 1888.

rus trebuie să umble între elefanții domesticiți, Germania și Austria".¹

După încheierea acordului ruso-german, soborul bulgară alege, în Iulie 1887, fără asentimentul prealabil al Puterilor, pe Ferdinand de Coburg prinț în locul lui Battenberg. Totuși Anglia, Austria și Italia se arătară dispuse a recunoaște actul izvorit din libera voință a poporului bulgar. Numai Rusia și cu ea Franța — rămase ireducibilă față de acest nou act de independență al poporului bulgar și al guvernului anti-rusesc al lui Stamboloff.² Și în această împrejurare, Bismarck păstra față de Rusia atitudinea lui șovăitoare. Rusia puse chiar mina pe acte compromițătoare pentru cancelarul german în această împrejurare, dar Bismarck afirmă țarului la Berlin în Nov. 1887 că actele ar fi fost false.³ Sigur este că pe deoparte Bismarck dădea la Petersburg asigurări prietenești, iar de altă parte, când Rusia încearcă să reacționeze de la amenințări contra Bulgariei la fapte, se lovi de opoziția Germaniei.⁴ Impăcarea între Rusia și Bulgaria nu s'a făcut până la 1894.⁵

Am arătat că încă depe la 1833, publiciști germani îndemneau spre o nouă orientare a politicii externe a țării lor, arătându-i căile Orientului.⁶ Bismarck nu avea (însă) altă concepție despre împărăția de dînsul favorită decît aceea de mare putere continentală... Parecă un profund instinct îl făcea adversarul noii tendințe... „der neue Kurs"... de expansiune mondială..., reprezentantul ei de frunte fiind chiar împăratul Wilhelm II° supt pe tron la 1888. Aceasta a fost una din cauzele îndepărtării cancelarului de fer.

Avîndu-se într'o politică mondială, Germania avea să se ciocnească mai întâiu cu Rusia. Până atunci o rivalitate ruso-germană nu s'ar fi putut naște decît din cauza intereselor sudestice ale Austriei și grija lui Bismarck fusese tocmai de

1 Billow, La politique allemande, tr. Herbette, 1914 p. 60. 85 Cf. Dinu Arion în Conv. Lit. 52 (1920) 757-8.

2 Lavisse et Rambaud, Histoire générale, XII. 519. — Choublier, 265.

3 Choublier, 268 și n. 2 — Lavisse et Rambaud, XII, 518.

4 Choublier, 267.

5 „Cînd Ferdinand de Coburg a primit un tron pe care numai Sultanul, de acord cu împăratul Rusiei, avea mandat să-l decerne, noi (Rusia) am refuzat cu încăpăținare de a consacra oficial o uzurpare" scrie panslavistul Notovitch, p 150, dar adaugă imediat: „orice s'ar face, știu că Bulgarii nu vor uita că aparțin marelui familii slave. Așteptăm cu răbdare să ne-o amintească, și în ziua aceea îl vom sădă de el înșiși, după cum i am liberat de Turci" (ibid. 151). Amintesc aici că programul comitetului panslavist, publicat în Times, Sept. 1889, atribuia României Ardealul cu condiția ca oștirea noastră să jure credință țarului și biserica noastră să fie subordonată celei rusești.

6 Dinu Arion, p. 758.

7 Billow, p. 87. 90.

a evita astfel de eventualitate ¹. De acum însă, Germania socotind că are interese proprii în sud-estul european și în Asia mică, se puteau naște motive directe de neînțelegere cu Rusia. Apoi o politică mondială trebuia să mai pricinuiască odară ciocniri și cu Anglia, obișnuită să nu cunoască rivali pe mări, nici dispusă să întâlnească noi concurenți în țările de colonizare.

Cancelarul Caprivi, înlocuitorul lui Bismarck, nu reînviă cu Rusia tratatul dela 1887, care expira la 1890. Repercuzia a fost că la 17 (30) August 1892 se și încheie convenția militară franco-rusă ². Se implini astfel actul de care Bismarck se temuse mai mult și pe care izbutise până atunci să-l împiedice. Cu toate acestea, tradiția b. nelor raporturi dintre Germania și Rusia era atât de înrădăcinată, încât acele raporturi au rămas în linie generală aceleași și după încheierea dublei alianțe. Și lucrul era cu puțință de oarece pactul franco-rus dela Kronstadt „a avut, între alte consecințe, grație ajutorului milioaneilor franceze, avântarea unei alte politici [rusești de eșire la mare: aceia (incepută odată cu aminarea planurilor asupra Tarrigradului] de eșire la Oceanul Pacific” ³. Prin aceasta Rusia nu se lovea de noile planuri de expansiune germană, nici nu intra în conflict cu obligațiunile de aliat ale lui Wilhelm II față de Austria. De aceea și Germania încurajă expansiunea Rusiei spre China și Manciuria. După pacea dela Shimonoseki impusă Chinei de către Japonia ⁴ la 1895, împăratul german scria țarului: „Voiu face tot ce va fi cu puțință pentru a menține Europa liniștită și pentru a acoperi spatele Rusiei așa că nimeni nu va stărueni acțiunea ta în Orientul îndepărtat” ⁵. Subt aceste auspicii se încheie o înțelegere la Petersburg (1897) între Goluchowski din partea Austriei și Muraviev din partea Rusiei, prin care aceste două Puteri declarau că nu urmăresc cuceriri în Balcani ⁶.

De altă parte, în această vreme, Germania nu intrase încă în rivalitate nici cu Anglia ⁷, a căreia dușmănie, în era Victoriană, era îndreptată mai ales împotriva Franței și ajunsese la culme când cu incidentul dela Fașoda 1898 ⁸.

În fine față de Austria, politica Angliei în jurul anului

¹ Cf. Dr. Kaindl, *Politica externă a Austriei dela 1866, în Oesterreichische Rundschau*, 1920, Heft 3.

² Cartea galbenă franceză în „*Mercure de France*” vol. 129.

³ Dinu Arion, 759.

⁴ Lavissee et Rambaud, *Hist. gén.* XII. 817.

⁵ Dinu Arion, 764 n. 3. În același timp, Germania gîndește că este loc și pentru ea în extremul Orient și la 1897 ocupă Kiao-Tshan (Chéradame, 218).

⁶ Barbu Catargi în *Conv. III.* 49 (1915) p. 695 (Problema anglo-orientală).

⁷ La 1891 Anglia insistă pe lângă Italia să reînnoiască alianța cu Puterile Centrale (Dinu Arion în *Conv. III.* anul 53 (1921) p. 90.

⁸ B. Catargi, p. 687.

1900, era încă celace fusese în mod aproape statornic, adică prietenească¹. Anglia continua a sprijini pe Austria și cât se putea și pe Turcia împotriva Rusiei².

Așa dar Germania lui Wilhelm II, Austro-Ungaria și Anglia erau pe atunci de acord pentru a împiedica expansiunea rusească în sud-estul european³. Acest acord convenea mînnat Romîniei, ale căreia interese fusese amenințate, fără ca ea să știe de tratatul încheiat de Bismarck cu Rusia la 1887.

Aceasta era situația cînd, la 1900, se născu un conflict între România și Bulgaria din cauza asasinării lui Mihăileanu. Destălnuirile bolșevicilor ne aduc lumină în această chestiune: „O convenție militară a fost încheiată între Austria și România în Septembrie 1900. În preambul se spunea că dorința Romîniei de a-și spori posesiunile dobîndind o parte a Basarabiei și cetatea Siliștria și de s'ar putea, Rusciuc, Șumla și Varna, apare ca foarte legitimă⁴. Rusia, sau mai probabil Bulgaria, dobîndind cunoștință de această înțelegere, începură tratative care ajunseră la întocmirea unui proiect de „convenție militară“ semnat de generalul Jitinski și trimis de ministrul de războiu A. N. Kuropatkin la 16 Mai 1902 conțelui V. N. Lamsdorff, ministru al afacerilor străine“⁵. Iată acest proiect: „Rusia va coopera cu toate forțele sale pentru apărarea integrității și inviolabilității teritoriilor Bulgariei“ (art. 3). „Dacă Austria nu ajută agresiunea romînească împotriva Bulgariei, Rusia poate rămîne neutră“ (art. 5). Convenția a și fost semnată la 31 Mai (13 Iunie) 1902⁶.

Se poate spune deci că dacă un conflict armat ar fi izbucnit pe la 1900 între Austria și Rusia, de partea celei dintăi ar fi fost nu numai Germania dar și Anglia măcar neutră, iar de partea Rusiei numai Franța.

1 Ibid 688.

2 La 6 Iunie 1878, Anglia încheiase cu Austro-Ungaria o convenție prin care „se lega să susție orice propunere privitoare la Bosnia, pe care guvernul austro-ungar ar crede de cuviință s'o facă la congresul din Berlin“. Politica lui Andrassy avea la bază „antagonismul Englezilor și Rușilor (celace) întărea poziția monarhiei ca rivală a Rusiei în Orient“ (Henry Wickham Steed, *La monarchie des Habsbourg*, p. 325-6. 354).

3 Dănuia totuși în Austro-Ungaria teama că Germania ar putea reveni la politica lui Bismarck și că s'ar putea ajunge la o înțelegere ruso-germană pentru împărșirea statelor habsburgice. (Steed, 458). Teama venea din amintirea atitudinii lui Bismarck după 1866. Dar această atitudine el o părăsise odată ce înfăptuise unitatea Germaniei (1871). Bismarck nu privea ca conformă intereselor Germaniei o extindere a Rusiei spre centrul Europei (Cf Dinu Prion în *Conv lit 52* (1920) 758 n 1). La 1887 Bismarck lăsase în sfera de influență rusă numai estul Romîniei și Bulgaria.

4 Guéchoff, *L'alliance balkanique*, p 61.

5 Laloy, I. c. 14.

6 Ibid. 15-17. De existența acestui acord pare că avea cunoștință Chéradame cînd scria la 1903 (I. c. 252) că Rusia poate obține contra Turciei mobilizarea Bulgariei.

Acastă situație s'a schimbat însă după suirea pe tronul Angliei a lui Eduard VII, la începutul anului 1901.

IV

Cuvintele lui Wilhelm II la 15 Dec. 1898: „Viitorul nostru este pe apă” răsunară adinc în sufletul printului englez de la Damasc, Kaiserul mai rostise alte vorbe semnificative: „Fie tesc în el pe Calif, să fie asigurați că împăratul german este prietenul lor 1 pentru totdeauna”. Atunci obținu Kaiserul concesiunea portului dela Haidar pașa, iar un an în urmă (1899) dreptul de prelungire a liniei ferate dela Conia spre golful Persic. Eduard VII nu avea pentru nepotul său Kaizerul, slăbiciunile de bunică ale reginei Victoria. El văzu îndată că „pe scena concurenței mondiale, ca un mosafir nepoftit (se ivise) rivalitatea neașteptată a Germaniei, a căreia nevoie de expansiune se rezema... pe o dezvoltare economică uimitoare... 2 În Anglia, ivirea Germaniei ca mare putere mondială avu repera o repercuție adincă asupra întregului edificiu... economic... în Turcia și în Asia mică, interesele Angliei... se găseau acum grav primejduite... În ochii Angliei multe apăru din nou spectrul îngrijitor al așezării unei mari Puteri... în ținuturile bogate și încă neexploatate ale Asiei occidentale, precum și stabilirea unei căi nouă pe uscat—cea mai scurtă—spre golful Persic și spre Indii... Chestia Orientului nu mai era o problemă rusească, ea devenea una germană... Misiunea (orientală) a Austriei neputincioase fusese reluată de poporul așezat la spatele ei..., înzestrat cu o mare putere de muncă... În Occident sortii de reușită (pentru un debușeu german) erau slabi, căci el gemea sub povara unei concurențe industriale destrinate..., iar peste mări... nu se mai găseau teritorii disponibile... Era decl firesc ca presiunea Germaniei să se îndrepteze spre locurile mai slab apărate, și să împrumute dinsa Austriei puterea de expansiune ce lipsea acesteia, să i se substituie... și să rivnească dinsa la cucerirea economică a celor trei căi care duc spre comerțul lumii... spre Triest, Salonc și spre Constanti-nopol.. (așezat) pe drumul cel mai scurt ce duce din Europa centrală... în Asia mică și spre Golful Persic... Dela nord aceste ținuturi sînt amenințate de politica tradițională a Rusiei... Dela sud și sud-est imperialismul englez înaintează triumfător... din Egipt și din Indii spre Mesopotamia și Arabia... Rezemată

1 Chéradame, p. 9-10.

2 Comerțul german în Turcia care la 1880 fusese numai de 8 jum. milioane, ajuns la 1900 de 81 milioane (Chéradame, 213). La 1896 Deutsche Bank răscumpărare „loturile turcești” din moștenirea austriacului Hirsch (ibid. 36).

pe cucerirea pieții comerciale a Turciei, Germania se pregătește acum să se împotrivescă faimoaselor proiecte de împărțire a Turciei asiatice... Căci... programul german nu ținde spre achiziții teritoriale pe care dînsa nu le-ar putea apăra militarmente, ci urmărește îndestularea unor nevoi economice pe care nu le poate satisface și desvolta decît prin menținerea și întărirea Turciei ca stat...¹

Drumul de fer spre Bagdad, pentru care Germania încheie convenția definitivă în Ian. 1902, avea să permită pedeparte Turciei să transporte mai repede trupe fie spre Constantinopol, fie în Asia contra Rusiei, dar avea să fie și o cale germană spre Indiile engleze². Acest proiect îngrijora deci și pe Rusia și pe Anglia, după cum de altfel neliniștea și pe Italia.

Astfel, în Turcia asiatică, Anglia înțilnea acum înloc de unul doi rivali care deocamdată o îngrijorau aproape deopotrivă. Pe Wilhelm II însă îl neliniștea mai mult preponderanța navală a Angliei, pe cînd progresele Rusiei spre *extremul Orient* îl lăseau rece, sau îi puteau chiar conveni intrucît îndepărtau pe Rusia de pe scena europeană. Socoti deci în interesul Germaniei de a sprijini pe Rusia împotriva Angliei. La 2 Ianuar 1902 el scria țarului Nicolae II că drumul de fer spre Bagdad, ce urma să se construiască de Germani, va folosi Rusiei împotriva Angliei⁴. În același an (1902) Anglia încheia un tratat cu Japonia pentru „a se împotrivi înaintării Rusiei în Mancuria”⁵, iar Germania un pact tacit de prietinie cu Rusia, la Reval, pact care nu era în contradicție cu obligațiile ei față de tripla alianță ce se reînnoie o lună mai înainte (29 Iunie 1902) cu caracter numai defensiv. Înțelegerea dela Reval avea asupra triplei alianțe această repercuzie, conformă cu tradițiile politiceii lui Bismarck, că nici Austria, nici Rusia, nu puteau întreprinde nimic în Balcani fără înțelegere prealabilă. Și într'adevăr, prin acordul dela Mürszteg din 1903 aceste două state rivale își fixară sferile respective de influență în aceste părți⁶ cu excluderea oricărei alte Puteri (aluzie desigur la Anglia). În același an, țarul și kalzerul se asigurau reciproc de prietinie și că nu se vor ataca niciodată⁷.

1 B. Catargi, l. c. 453-8. Cf. cartea lui Dehn, dela 1884, analizată mai sus, și cartea dr Rohrbach, 1902 în Chéradame 224.

2 Chéradame, 29 206 230-1.

3 Ibid. 247. 254. 312. De aceea, probabil, la 1902 încheie Italia un acord cu Franța prin care se leagă a nu se asocia la atacuri împotriva Franței. (Dastăinuit de Polncaré cu prilejul vizitei lui Vittorio Emmanuele la Paris. *Le Temps* 21 Dec. 1918. Cf. Dinu Arlon în Conv. lit. 1921 p. 90-2.

4 Dinu Arlon, în Conv. lit. 1921 p. 764.

5 B. Catargi, l. c. 689-690.

6 Uciderea părechei regale sîrbesii în noaptea de 11-12 Iunie 1905 și înlocuirea dinastiei Obrenovitch, devotată Austriei, prin dinastia Karageorgievici, înfeodată Rusiei, va avea repercuzie asupra politiceii sud-est europene a Austriei (Laloy, p. 17).

7 Arlon, l. c. 765-6.

Consecvent cu politica sa îndreptată împotriva Germaniei, Eduard VII se apropie la 1903/4 de Franța 1. Această apropiere n'a avut însă de urmare și o apropiere a Angliei de Rusia, aliata Franței. Dimpotrivă, la 1904, țarul și kaizerul întocmesc un proiect de înțelegere cu următorul cuprins: „In cazul când unul din cele două imperii ar fi atacat de o putere europeană (adică de Franța sau de Anglia), aliatul său îl va ajuta cu toate forțele sale” (art. 1) 2. Documentele secrete publicate de bolșevici ne arată că o alianță s'a și încheiat între Germania și Rusia la Bjorkoe în 11 (24) Iulie 1905 și ne dă și textul ei, până acum necunoscut 3. Se stabilea că „dacă un stat european (deci Franța sau Anglia) atacă pe unul din cele două imperii, aliatul său se leagă a-l sprijini în Europa cu toate forțele de uscat și de apă”. Impăratul Rusiei avea să facă d mersurile necesare pentruca acest tratat să fie adus la cunoștința Franței, cu invitație să adere la el. Era deci un tratat menit să asigure pacea lumii, pe care nici Anglia, nici chiar Franța, deși aliata Rusiei, să n'o poată turbura, atacând eventual Germania 4. Wilhelm II rămânea deci încă credincios tradiției lui Bismark, dar nu-și făcea prea mari iluzii. El scria atunci țarului: „sunt cu totul de acord cu tine că ne va costa timp, lucru și răbdare să aducem Franța de partea noastră” 5.

Tratatul ruso-german de la 1905, semnat de înșiși cei doi împărați și de miniștrii Tchirsky și Birifev, n'avea însă să intre în vigoare decât de la încheierea păcii între Rusia și Japonia 6. Dar înfrângerea de la Tsushima (1905) întărse pe Rusia din calea Extremului Orient (încotro o îndruma Germania) și o îndreptă iarăși spre Balcani și Constantinopol. De altfel, naționalității ruși nu încetaseră niciodată a crede că Țarigradul „mai devreme ori mai târziu trebuie să devie un oraș rusesc” 7.

De acum, Germania era pusă la grea încercare.

(Sfârșitul în No. viilor)

Ioan C. Filitti

1. Ibid. 765.—Catergi, l. c. 690.

2. Dina Arion, 767. — Așa dar Rusia nu se credea obligată prin tratatul ei cu Franța a sprijini pe aceasta decât dacă ar fi fost atacată de Germania.

3. Arion; în Conv. lit. 1921 p. 91 n. 3.

4. Cf. Ibid.

5. Ibid. 91

6. Laloy, 20-1, comentând acest tratat, pare a nu ști că era rezultatul unor mai lungi negocieri.

7. Declarația prințului Uhtomski în chiar sfinul războiului cu Japonia (Arion, în Conv. lit. 1920, p. 765 n. 2).

ORBUL

Pentru curățenia târgușorului nostru, așa de murdar, săracul, și pentru alinarea celor însetați, se aflau la noi numai două izvoare de apă, dar amândouă erau vrednice de luare-aminte.

Unul curgea bogat în ighiaburi lungi și adinci de lemn, pe gura cascată a unui leu de aramă. Aici era cișmeaua cea mare, boerească, de subțeralul târgului. Sacagiții aici își umpleau săcălile și apoi porneau la deal, pe drumul pieptiș urlând și biciuind caii. Deasupra casei de piatră unde se aduna apa, un meșter neamț așezase un soldat albastru cu chivără și cu cite-o sabie în fiecare mână. De citeori bătea vântul, soldatul începea să învîrtă c'o vrednicie grozavă paloșele lui. Făcea a războiu; și noi, „ghiavolii“, îi răspundeam cu cele mai ascuțite pietre adunate de pe șosea. Așa soldatul cișmelei, în bătaii memorabile, și-a pierdut o mână și a rămas ca Burcel al lui Ștefan-Vodă. Cu brațul cellalt tot ne-a mai amenințat o vreme, până ce-a rămas cu desăvîrșire calic, și ne privea neclintit și cu tristețe de pe înălțimea lui.

La cișmeaua aceasta, pe gura căreia fremăta apă bogată cit dintr'un pîrau, era totdeauna mișcare de sacale, de căruțe, de cîrduri de vite, și haidăi asudați răcneau într'una și suduiau îndesîndu-se, dîndu-și pe ceafă căciulele și ridicînd în sus bîtele pîrlite.

Izvorul cellalt de apă se afla drept în mijlocul târgului, și era la o adîncime de treisprezece stînjeni. Era o fîntînă largă, adăpostită subțeral șandrama mare cu opt stîlpi. Într'o găleată uriașă eșea din fundul pămîntului apă limpede și rece ca o gheață fluidă. Și aici, la acest izvor, subțeral streașina încăpătoare, era totdeauna „sobor mare“, căci aproape toți târgoveții trimeteau la fîntînă după apă de băut.

În zilele calde de vară cînd noi, copiii, ne duceam la scâl-

dat la Siretul cel mare, împresurat de zăvoae, făceam popas la cișmea. Apa năvălea spumînd și bulbucînd pe gura leului în igheaburi, și cînd ne așezam capetele, minile ori picioarele în razele argintii care țîșneau pe-alocuri, parcă ne frigea. Sara, după alergări prin șanțuri și prin umbra șandramalelor, ne trăgeam cătră fîntina cea adîncă; și răzîmați de parmaclic, ascultam sfaturile și poveștile care se iscau ca într'o șezătoare în jurul ghizdelor de stejar.

Aici, la fîntina cea adîncă de treisprezece stînjeni, și-a trăit multă vreme viața cel mai bun prietin al copiilor. L-am cunoscut de cum am început a pricepe ș'a vorbi și de cum am îndrăznit a trece șanțul, peste podețul nostru. Era un Ovreu orb cu desăvîrșire și-l chema Iosub.—Iosub Chiorul; Iosub Orbul.

Cum se arăta soarele și pornea mișcarea tîrgușorului, Iosub Orbul se arăta cu hîrdaele lui cele mari atîrnate de cumpenele jugului pe care-l purta pe grumaz. Cu ciomagui noduros țînut de pumn cu laț de piele, își pipăia ușor și repede drumul, și el intra întăiu sub șandramaua fîntinii și prindea să scoată apă. Dădea drumul roții lustruite, cerca apoi funia să vadă dacă s'a umplut ciutura, după aceea învîrtea domol roata, c'o mișcare de automat, cu ochii albi neclintîți îndreptați undeva, în sus. Cu o cană de tinichea își umplea hîrdaele; le prindea în cirlișe și pornea cu apa la un misteriu știut. Toată ziua căra apă fără întrerupere. Ajunsesse să simtă unde sînt locuințele tuturor tîrgoveșilor, îi știa pe toți pe nume, cunoștea pe toată lumea după glas; era un om harnic și folositor între toți.

Într'o zi am rămas foarte uimît, cînd am aflat că orbul e însurat, după legea lui Moisi. Am și văzut la fîntină lingă el doi țînci bălani, cu părul în cirlișonți. Erau copii ca toți copiii și priveau lîmpede lumea prin ochii lor mari. Iosub îl mîngîia pe frunte, le pipăia cușmele și hainele destul de curate. Li întrebă ceva în limba lui, apoi se scociori într'un buzunar, scoase și le puse în mînă cite-un pitac de aramă. Li duse de spate până la ușa șandramalei și-i îndemnă spre casă.

„Da' ce, Iosub, ai copii?“ îl întreb eu.

El oprî roata și răsuci pușin capul într'o parte. Obrazul lui ruinat complit de vărsat negru se luminează de un zîmbet.

„Cine vorbește cu mine? grăi el, atent. Apoi îmi rosti numele.—Is însurat! adăogi îndată. Am fost la rabinul nostru și l-am întreat: ce să fac? Eu, rabi, sînt orb și prost, n'am învățat nimica; dar am auzit că și eu sînt dator să înmulțesc lumea... Ș'aici orbul începu să ridă, cu fața lui neclintită întinsă și veșnic parcă în ascultare.—Și rabinul, urmă el, mi-a spus așa: Omule, tu poți să te însori, căci nu te-ai născut beteag... Tu ți-ai prăpădit ochii la trei ani...

— Cum, Iosub? tu la trei ani ai orbit?

— Da. Eu am văzut lumina soarelui. Și mi-a rămas în minte ceva frumos... nu pot să spun ce mi-a rămas în minte... căci de-atunci e mult... de-atunci sînt patruzeci de ani... Mi-au

rămas în minte lumini, soare și fețe omenești... Dar nu le mai pot desluși bine...”

Vorbea foarte curat românește; de mic, cu băcți din neamul lui, crescuse la un loc cu copiii Românilor.

„Și cum ți-a spus rabinul?”

— Rabinul? rabinul nostru mi-a spus așa: Omule, tu poți să te însori. Și m'am însurat. De ce să nu mă însor? Fete sărace sînt desule. Am copii frumoși și curați, și ciștig ca să-i pot crește... Eu, oameni buni, sînt mai detreabă bărbat decît oricare. Eu la casă străină nu pot nemeri, eu la crișmă nu mă duc, cărți nu joc, cum fac boerii noștri din țîrg. Eu tot ce ciștig, duc nevestei...”

Scuipă în palme și începu să învîrtă la schițele roții.

Unul din nenumărații slujitori care-și așteptau rîndul la scos apă, îi zvîrli o vorbă glumeată.

„Știm noi, Iosub, că tu ești vrednic și cu credință, dar nu știu dacă și „balabusta” poate spune una ca asta...”

— Cum ai zis? strigă orbul întorcînd puțin urechea; și obrazul îi rămase neclintit și serios. Apoi nu știu tu, Costachel, că cu chiorul e mai greu decît cu cel ce vede și ajunge să știe abia după ce vorbește și știe tot satul?... Chiorul mai degrabă simte. Și apoi noi mai avem și un ciomag noduros care merge groaznic, căci nici acela n'are ochi... și balabusta se teme de el ca de foc!”

În glasul orbului era ceva aprig și ascuțit.

De altminteri aparul avea simțurile foarte agere și necoatenit ne punea în uimire. Cunoștea cînd se întunecă, cînd e nou, cînd se face lumină. După glas recunoștea pe toți locuitorii țîrgului. Parcă avea ochi în virfurile degetelor. Deosebea monețele de argint de cele de aramă și nimeni nu-l putea înșela c'un ban cu pajură străină. Pe lingă asta era vesel și sfătos și lua o parte vioac la cislele de subt șandramaua fîntînii.

Într'o sară—îmi aduc aminte—avea chef de vorbă, și așteptîndu-și rîndul, asculta glumele și vorbele din juru-i. Deodată, înălțînd capul, zise răspicat:

„Răsare luna!...”

— De unde știi, orbule? îl întrebă cineva.

— Știu, ce? vă pare de mirare? Parcă numai cei cu ochi văd luna? Aici, subt șandrama sînt fete și flăcăi, și după cum șoptesc ei am înțeles că se petrece ceva. Asta o știu eu demult; e treabă veche!

— Apoi eu credeam că tot rabinul te-a învățat și asta! strigă rizînd Șarampei cel burduhos.

— Ba nu, măi Șarampei; rabinul nu știe de aceste, măcar că-l dobă de carte... Rabinul nu știe multe, și eu le știu, bătîr că-s un om prost, un „mişghiner”, cum zice el... El știe să se roage cu *stramel*, și cu *fițis*, și cu amîndouă *ifilin*,—eu nu știu nimica... eu am rămas un întunecat; el știe ce se petrece la *Pariz*, eu nu știu nimica, căci eu n'am văzut niciodată o carte...

Pe dinsul îl duc de subsuori doi *gabes*, eu car apă la tot tirgul și-s un biet om năcăjit; da' iaca eu, la o primejdie, mai degrabă decît el am găsit cheia lucrurilor!

— Ce chee? care chee, măi chlorule? strigă Șarampei țiganul cu glasul-i gros.

— Vă spun îndată, numai roata fintinei să nu stee... răs-punse Ovreiul. Ascultați. Acu' eu, muncind din greu precum mă știți, de dimineată până 'n sară, în toate zilele anului și de cînd sînt pe lume, am ajuns odată să string trei sute de lei buni cu zimți... Nu vă holbați așa la mine! adaogi orbul cu alt glas, ridicînd o mină; apoi zimbi. Așa-i că v'ați spăriat?—Ei și dac'am strîns eu paralele aceste, m'am gîndit ce să fac cu ele... Eu, is un prost; n'am știut atunci de casa de economie. Ca să nu-mi fure cineva francii m'am gîndit să-i îngrop undeva. Unde să-i îngrop eu? Am eșit sara în ogrăgioară, am scurmat la o rădăcină de răchită și i-am ascuns acolo.. Acu' mă duc după două zile... iarăși, sara, și caut paralele. Paralele, oameni buni, nicăeri, și, mie parcă a început să-mi coase cineva inima c'un ac cu ață... Ce fac eu? ce fac eu?—Hai la rabin! hai la învățătorul nostru! Mă duc eu la el, îi spun afacerea, îi pun doi franci în palmă; rabinul caută într'o carte, dar cartea nu-i spune nimic.—Începe rabinul să suspine, să mă mîngie, să-mi spue de Dumnezeu, dat eu, orbul și nenorocitul, mă gîndeam la părălutele mele strîse pe vinturi, pe ploii, pe geruri și furtuni...“

În șandramaua fintinii adînci toți tăcuseră; roata stătuse; în întunericul streșinei, de deasupra parcului boeresc, luna plină de lunie începu să reverse o lumină misterioasă. Orbul sta cu fața întoarsă către lună, și ochii lui luceau ca bucați de albașt copt.

„Și ce-ai făcut? întrebă încet un băiat.

— Ce să fac? oftă Iosub. Am eșit dela *fadical* nostru cel învățat. Și m'am dus eu acasă și am început a mă gîndi și m'am gîndit până ce a prins a mă durea capul... Și cum mă gîndeam, mi-a venit nu știu cum în minte Șulem casapul care-i vecin cu mine, bea rachiu de săcărîcă, nu-i om cinstit și joacă cărți în cafenea... Atunci am înțeles la ce l-au slujit ochii lui Șulem *cașap*. Bine, am zis eu; mă duc să cer un sfat vecinului meu. Poate el s'a pricepe mai bine decît rabinul. Și m'am dus eu la megieșul meu, care șede într'un pârte cu mine și care are ograda alături cu mine, și l-am cuprîns de mină și l-am cerut așa un sfat.—Dragă Șulem, zic eu, tu ești vecin bun al meu. Eu cer la tine un sfat. Am îngropat trei sute de lei, undeva: nu-ți spun unde. Mai am trei sute. O babă zice să-i speculez, să-i dau eu *profent*; eu mă gîndesc că în mina oamenilor banii se pot prăpădi; n'ar fi mai bine să-i îngrop lângă ceilalți?... Atunci a tremurat mina lui Șulem, și cu glas de bun prietin a dat și el sfat că poate-ar fi mai bine să-i țiu ascunși unde știu eu... Sara, m'am dus ș'am căutat la rădăcina răchii: am găsit banii... Șo-

lem voise să-i găsească cu dobîndă, sută la sută. Am luat paralele. Și dimineața, cînd am eșit la apă, am strigat pe *cașap* și i-am spus așa: Șulem dragă, m'am răzgîndit. Am scos și pe ceilalți de unde i-am pus. Eu socot că tot mai bine-i să-i dau cu proiect..."

Fața neclintită a orbului începu deodată să ridă în lumina lunii.

"Asta n'a știut-o rabinul!" zise el înălțînd capul.

Cineva vorbi:

"Istoria asta am mai auzit-o eu, Iosube! mi se pare că tu ne spui povești?

— Ai mai auzit-o? se poate! mi s'a întîmplat cam demult. Ori poate s'a întîmplat și altui om care a fost mai deștept decît rabinul; dar vă spun că mi s'a întîmplat și mie..."

După o tăcere, cel care învîrtea roata întrebă:

"Ia spune, Iosube, ce ai tu cu rabinul de tot nu-i dai pace?

— Eu? se apără orbul ridicînd la umăr palmele întoarse în afară; eu ce să am cu el? N'am nimica. Numai mă gîndesc că el șede pe perne de puf și de matasă și eu muncesc amar și trăesc ca un cînel..."

Nu știu de ce în sara aceea frumoasă de lunie, vorbele acestea ale aparului mi s'au părut nespuse de triste. Poate el singur le rostise cu obîdă, c'o lacrimă nevăzută pe globii albi ai ochilor lui morți...

Apa din ciurură ciurua pe pietre până în adîncurile cele răcoroase; luna se înalța; orbul trecu la roată și începu a scoate apă fluierînd ușurel un ciufec...

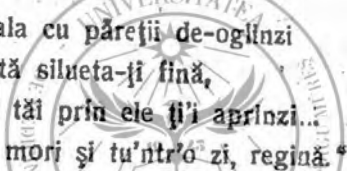
Am eșit de subt șandrama, m'am lăsat la vale pe-o uliță largă, pe subt parcul boeresc, ș'am ajuns la izvorul cellalt, unde apa gilgia pe gura leului de aramă, murmură strecurîndu-se din uluce, și plesnea ușor în bulbuci argintii. Povestea veselă și cuvîntul trist al omului fără ochi îmi deschiseseră deodată una din înțelegerile lucrurilor. Ani de zile îl auzisem cîntînd, ani de zile îl văzusem trecînd cu hîrdaele lui mișcat ca pe-o ață pe aceleași lungimi de drum, ani de zile stătuse în sfat pe parmaclîcul șandramalei, și-mi păruse un om fără griji. Dar omul acela avea ceva chinut și dureros în el, și'n ochii lui fioroși văzusem deodată o lacrimă...

Viața orbului a urmat așa neschimbată zile nenumărate în tirgușorul nostru. Din vreme în vreme, după ani de lipsă, cînd mă întorceam între ai mei, îl întîlneam și pe el lingă izvoarele vechi. Era mai bătrîn. Ii spuneam o vorbă. Mă recunoștea îndată după sunetul glasului. Acuma mi se pare c'a murit. Izvoarele cele vechi însă, în toamna aceasta, mi-au adus aminte din nou de lacrima lui.

Mihail Sadoveanu

Bufonul morții

— Obsesle —

— „Prin sala cu pereții de-oglinzi
Vezi înmilită silueta-ți fină,
Cînd ochii tăi prin ele îți aprinzi...
Dar ai să mori și tu'ntr'o zi, regină.”

„Treci fredonînd prin sala de cristal
Și faci un semn suitei ca să vină,
Să-ți poarte trena 'n sălile de bal...
Dar ai să mori și tu'ntr'o zi, regină.”

„Un nou poet îți cîntă madrigale
Și-ți simți de-odată inima ta plină,
Cînd îți sărută virful la sandale...
Dar ai să mori și tu'ntr'o zi, regină.”

„Prin toată lumea risul clar ți-l porți,
Și'n ciuda timpului tu bați senină
Cu ciocanașul lui de-argint la porți...
Dar ai să mori și tu'ntr'o zi, regină.”

„Ești fericită ca o zi cu soare :—
 O gingașă vibrație de lumină
 Din creștet blond și până la picioare...
 Dar ai să mori și tu'ntr'o zi, regină.”

— Așa, profetizînd asupra sorții,
 Vorbise la o Curte, printre fleacuri,
 Făcînd năzbitii mari, bufonul morții,
 Acum un veac sau poate mil de veacuri.

Și-a pus atunci regina să-l ucidă
 Cu pompă mare, pentru-atîta vină ;
 Dar astăzi într'a vremilor firidă
 N'a mai rămas cenușă de regină.

Umil m'am dus la Dumnezeu acasă.
 Știam că în flecare sărbătoare
 Deschide larg ferestrele în soare
 Și'ncap cîți vor de mulți la el în casă.

În pragul streșinei cu stuf de rază,
 El mi-a eșit bătrîn, cum sînt bătrîni;
 Și adumbrînd privirile cu podul minii,
 Lung m'a privit prin soarele de-amiază.

Îmi amintesc de-o prispă de lumină
 Pe care-am stat la margine de nor,
 Și că de-asupra casei un cocor
 Își împletise cuiburi de lumină.

Că Dumnezeu era la fel cu sine,
Și barba lui ca ploaia unui soare
Îi atrna pe-un piept ca orișicare;
Că Dumnezeu era la fel cu mine.

Din lungi ulcioare nu turnă'n pîrae
Lumina soarelui, cum 'am crezut;
Nici fulgerile nu a început
Să le arunce ca pe niște pae.

În ochii lui cînd m'am uitat mai bine,
Și m'am uitat adînc și n'am orbit,
Eu m'am văzut pe mine'n bătrînit,
Căci Dumnezeu nu-i altul decît mine.

Și amîndoi nu ne-am mai spus nimic,
Și-am înțeles suprema deslegare:
De asta-i Dumnezeu așa de mare,
De asta-i Dumnezeu așa de mic.

Demostene Botez

Clopotnița mănăstirii Putna

Publicînd în numărul dela 5 Iunie 1921 al *Adevărului literar și artistic* niște *Fapte și documente din trecut*, dl. Aurel Dumbrăveanu ne spune — între altele:

„Primul care a luat inițiativa de a se ține un congres studențesc, a fost Mihail Eminescu. Tinerimea universitară romînă din toate centrele studențești și-a trimis reprezentanții la Putna, unde a avut loc congresul. Congresul n'a avut totuși nici un succes, fiindcă fie din cauza unor divergențe de păreri, fie din cauza unor certuri politice nu s'au putut lua hotărîri mai însemnate, ceiace l-a făcut pe Eminescu să convoace un al doilea congres, unde s'a desbătut în cea mai largă măsură *propaganda culturală* — hotărîndu-se înființarea de biblioteci populare în orașe și sate, ținerea de conferințe, răspindirea gustului de cetit al literaturii romînești, etc. Toate acestea Eminescu le-a făcut în calitate de membru-bibliotecar al *Romîniei June*“.

Tot acolo d. Aurel Dumbrăveanu ne mai spune:

„Chiar în mijlocul Vienei tinerii dela *Romînia Jună* făceau literatură puternic influențată de *Junimea* dela Iași“.

Nu încapе îndoială că d. A. Dumbrăveanu pe temeiul actelor autentice din archiva societății *Romînia Jună* ne face împărtășirile sale despre aceste fapte, care azi, după cincizeci de ani, sînt de cea mai actuală însemnătate.

Așa însă, cum au fost spuse, împărtășirile ar putea să fie rău înțelese.

E — bunăoară — adevărat, că Eminescu a fost ales cu 30 de voturi bibliotecar al societății, dar congresul studențesc nu l-a pus la cale ca bibliotecar, ci ca secretar al comitetului așa zis central, care luase asupra sa sarcina de a aranja serbarea dela Putna și care'n timpul serbării se retrăsese în clopotnița mănăstirii.

Acolo, în clopotnița aceea, s'au plămădit toate; acolo a fost chibzuit planul pentru *„propaganda culturală“*, care nici până acum nu s'a făcut îndeajuns și pe care frunțașii de azi ai *„intellectualității“* romîne au de gînd s'o pornească de aici înainte.

Deasemenea numai câțiva dintre tineri dela „*România Jună*” făceau literatură puternic influențată de „*Junimea*” dela Iași.

Intre acești câțiva ne aflam Eminescu și eu, și d. Dumbrăveanu spune, că la alegere eu am obținut, ca președinte, 32 voturi, Eminescu s'a ales, ca bibliotecar, chiar numai cu 30, iară Ioniță Bumbac a avut 38. Acest Ioniță Bumbac, poet atunci în gândul multora mai însemnat decît Eminescu, se bucura deci de o mai mare trecere, iar aceasta tocmai pentru că se afla între cei ce-l luau atunci pe *Junimiști* drept niște „cosmopoliți” primejdioși.

Așa au venit lucrurile, că noi cei câțiva am primit după serbare un vot de blam, despre care d. Rădulescu-Pogoneanu și eu am publicat lămuriri în *Convorbiri Literare*.

Eminescu a stăruit, ce-i drept, ca să fie convocat congresul studenților romîni de pretutindeni, dar hotărîrea de a pune la cale serbarea dela Putna nu a fost luată de *România Jună*, ci de adunarea Romînilor din Viena, care a ales un comitet central în frunte cu Nicolae Teclu. Comitetul acesta, din care Eminescu nu făcea parte, s'a pus în legătură cu studenții romîni dela alte Universități și a adunat bani pentru serbarea ce urma să se ție la 15/27 August 1870, cînd cu hramul bisericii dela mănăstirea Putna.

Izbucnind însă războiul, serbarea a fost amînată și banii încă necheltuiți, peste 5000 fl., au rămas la o casă de economie. Președintele Nicolae Teclu, brașovean, a încredințat libretul casei de economii altui brașovean, bancherul Murășanu, ca să-l păstreze în casa de fer a lui; iar acesta, jucînd la bursă și avînd perderi mari, a scos dela casa de economii banii adunați pentru serbare, i-a perdut și a fugit apoi în America.

Noi ceilalți le-am aflat acestea numai în primăvara anului 1871, cînd comitetul central a convocat adunarea Romînilor din Viena și a declarat că, în lipsă de „fonduri”, nu mai poate să ia asupra sa sarcina de a aranja serbarea.

Au fost discuțiuni vii și purtate cu multă amărăciune, în timpul cărora Eminescu, pentru care serbarea era numai ocaziune pentru întrunirea congresului, stăruia cu toată hotărîrea, ca serbarea neapărat să fie ținută la 15/27 August 1871. Eu am scăpat deci vorba, că avem să mergem la Putna cu desagii în spinare, cum s'au dus Moșii în ziua de 3/15 Maiu 1848 la adunarea dela Blaj.

Aplauze, însuflețire juvenilă, avînt național, tîmbălău: comitetul central a declarat că se retrage, ca să aranjeze serbarea cei cu desagii în spinare.

Un nou comitet n'a fost ales și astfel lucrurile ar fi rămas baltă. Se zicea deci atunci, și mai zic unii chiar și astăzi, că era o ușurință juvenilă să punem cu toate acestea la cale serbarea.

Aceasta nu puteau și nu pot s'o zică decît cei ce nu știu, cum s'au petrecut lucrurile, și-l socoteau pe Eminescu poet, un visător lipsit de bun simț practic.

Adevărul e, că el era om de acțiune și că noi, cei cu de-

sagii în spinare, n'am fi ajuns să ne adăpostim în clopotnița dela Putna, dacă n'ar mai fi fost la mijloc și un al treilea brașovean Diamandi Manole.

Nu mai trăesc azi decît puțini dintre cei ce-l știu pe Diamandi Manole ca președinte zelos al Eforiei școlilor romînești din Brașov și tot președinte și al Camerei comerciale de acolo, și dintre puținii aceștia numai pe ici pe colo e și cîte unul, care-l-a cunoscut cum el în adevăr era. El a mai fost și adevăratul întemeetor al ziarului *Tribuna*, președinte al comitetului de direcțiune instituit pentru editarea acelu ziar, și astfel ne-am apropiat sufletește. Tocmai de aceea însă mă simt copleșit de simțimîntul neputințelor mele cînd vorba e să le spun celor ce nu-l știu—cine a fost el.

A fost, mai înainte de toate, cel mai cumpănit dintre frunțașii romîni, cu care am avut să lucrez în timpul, pe care l-am petrecut în Ardeal.

Om fără multă cultură sistematică, dar cu scaun la cap și luminat prin călătorii și prin necurmata atingere cu cei mai de seamă dintre contemporanii săi, el ți se uita cu ochii lui mari în față și dintr'o căutătură, dintr'un gest, din puține vorbe scăpate, îți ghicea gîndul, îți pătrundea intențiunile și te judeca.

Pe el nu putea nimeni să-l amețească prin vorbe înșirate cu măiestrie. De aceea în congresul bisericesc, în sinoade, în adunările naționale de orișice fel, glasul lui era hotărîtor.

Neguțător cu deosebire priceput în toate ale sale, el știa să-și chivirnissească treburile, nu se avînta niciodată, ci se mulțumea cu cîștig mic, dar sigur. Tot așa și'n relațiunile sale personale, precum și'n viața comună el era cu inima deschisă și de bună credință, căuta totdeauna restabilirea bunei înțelegeri și vorba lui prețuia mai mult decît subscrierea întărită cu martori și cu pecete; întreprinderea, la care lua și el parte, era sigură de reușită.

În viața socială el era o adevărată grădină de frumusețe, totdeauna voios și plin de duh, om care le vede și le judecă toate bine și vorbește mai mult în pilde.

Era, ca toți brașovenii adevărați, închinător al lui Șaguna, căruia nu-i zicea niciodată altfel decît „El”, iar uniților și în genere adversarilor lui Șaguna le zicea „Dînșii”.

Cei mai apropiați oameni de încredere ai lui Șaguna era vicarul Nicolae Popea și asesorul consistorial Nicolae Cristea, amîndoi zeloși și statornici. Pentru Diamandi Manole unul era *Andreas Hofer*, iar altul *Pater Ambrosius*.

Lui Ioan C. Brătianu îi zicea *Babacu*, iar Titu Maiorescu era *noter ami*.

Orișicare profesor era *Substantiv*, iar ziaristii și avocații erau *Neguțători de vorbe*.

Unul dintre prietînii săi, Ghiță Pop, proprietarul hotelului de Boulevard, om totdeauna spelcuit, era *Marchizul de Villamarina*.

iar Eugen Brote, om cam înțepat și orator chibzuit, era „*Lord Palmerston*“.

Ioan Bechnitr, cu care nu puteai intra în discuțiune fără ca să fie nevoie a te da în cele din urmă învins, era „*Verordnung*“ (ordin).

Eu eram „*Liliac*“ fiindcă soseam la Brașov de obicei cu trenul de sară și „*Curier rusesc*“, căci nu stăteam decît până dimineață, cînd îmi căutam de drum.

Umblînd la 1871 în treburile sale pe la Viena, el a aflat cele petrecute și era cuprins de viu neastîmpăr. Il văd parcă și acum umblînd în cafeneaua Troidl din om în om cu capul cam plecat, călcînd apăsător și cu pași lați parcă ia la goană pe cineva, și ștergîndu-și din cînd în cînd sudorile din față.

Lasă că în gîndul lui ar fi fost pentru tinerimea romînă o prea mare rușine să nu pună la cale serbarea după ce a adunat dela public banii pentru ea, dar mai erau la mijloc și doi brașoveni, unul, care n'a știut să păstreze banii, iar celălalt, care i-a furat, — ba el se mai simțea și personal atins, căci o însemnată parte din banii aceia de dînsul fuseseră adunată. El stăruia deci, ca familia lui Mureșanu, Nicolae Teclu și aceia dintre studenți, care dispun de mijloace, să pună mîna dela mîna, ca să restituie banii pentru ca publicul romîn și mai ales străinii să nu afle nimic despre cele petrecute.

Alții erau de părere, că în public are să fie răspîndit zvonul că guvernul a oprit serbarea.

Diamandi Manole cu una ca aceasta nu se putea împăca. Axioma lui era:

„Es ist nicht so fein gesponnen
Dass es sollt' nicht an Tageslicht kommen“.

(Nu e nimic urzit atît de subțire, ca să nu iasă la lumina zilei).

Dacă vorba era ca tinerimea să nu pată rușine, serbarea trebuia neapărat să se fie la 15/27 August, — nu însă cu desagii în spinare.

„N'avem, — zicea el, — decît să începem iar a aduna bani pentruca lumea să dea cu socoteala că cei adunați nu sînt destui și să mai dea. Am să adun chiar eu. Am un cumnat la Brașov, altul la Sibiu, iar altul la Rășinari. Am cite un cumnat la București, la Craiova, la Iași, am tovarăși de afaceri la Brăila și la Galați, precum și la Ploești, iar la București sînt acasă ca la Brașov. N'am decît să-i pun în mișcare pe toți, și treaba e făcută“.

Diamandi Manole nu umbla, ca alții, pe cerșite, ci trecea în lista sa pe ai săi, taxa pe fiecare dintre dișșii și-i executa fără discuțiune.

A pus apoi pe cumnatul său dela Craiova să obție votarea sumei de 1000 lei pentru serbare și să vestească despre aceasta pe cei dela București, dela Iași, dela Galați, dela Brăila și dela Ploești. Urmarea a fost că în timp de citeva zile Bucureștii și

Iași au votat câte 2000 lei, Galații, Brăila și Ploești câte 1000 lei, alte orașe câte 500 lei, cu totul peste 15000 lei.

Bucovinenii, cei mai zeloși stăruitori pentru serbare, lucrau și ei din răsuputeri, ca să pună lumea în mișcare.

Înspre sfârșitul anului școlar ne-am dus deci cu Eminescu pe la membrii comitetului central, le-am arătat rezultatele obținute și am stăruit să revie asupra hotărârii luate și să plece la Putna.

Ni s'a dat răspunsul că Diamandi Manole e un palavragiu, că pe voturile consiliilor comunale din România nu se poate pune nici-un temei, iar bucovinenii nu sînt în stare să ne dea vre-un ajutor.

Nu ni-a rămas deci decît să constituim noi un nou comitet. Deocamdată Vasilie Bumbac, un bucovinean mai în vîrstă, a luat asupra sa sarcina de Președinte, iar eu am primit să-i fiu secretar. Pregătindu-se însă pentru examenul de doctorat, V. Bumbac n'a putut să plece în Bucovina, am rămas deci eu președinte, iar Eminescu a luat asupra sa sarcina de secretar și a plecat în țară, ca să stăruie pentru sprijinirea serbării.

Ceilalți membri ai comitetului au fost toți bucovineni, între aceștia cei mai zeloși Vasile Moraru, Pamfil Dan, Casierul și Ion Luță.

Celelalte Universități aveau să-și trimeată și ele delegații, care intrau ca membri în acest comitet central, și la Putna, unde se adunase lume multă, comitetul astfel întregit se retrăsese în timpul serbării în clopotniță, unde cărasem pae, pe care le risipisem pe jos, ca să doarmă fiecare cum apucă.

Deși alergam însă toată ziua, nu prea ajungeam nici noaptea să dormim.

Congresul urma să fie prima ședință la 16/28 sara, după ce lumea venită la serbare va fi plecat. Vorba era deci, ca comitetul să stabilească ordinea de zi și să ia înțelegere în ceiace privește programul propagandei culturale. În timpul zilei eram ocupați și nu puteam să discutăm; rămînea deci să discutăm noaptea după ce ne-am adunat în clopotniță, și pe cei mai mulți dintre noi ne prindeau zorile zilei discutînd.

Eminescu avea, ce-i drept, stabilită ordinea de zi și-și croise și planul pînă în cele mai mici amănunte; iar noi, ceilalți membri din Viena ai comitetului, intrasem în comitet tocmai fiindcă împărțeam vederile lui. Vorba era acum să-i domirim și pe ceilalți și să-i înduplecăm a susținea și ei programul în fața congresului, lucru afară din cale greu.

De ce era adică vorba?

La 1866 se unise Italia, iar la 1870 s'a unit și Germania; era apropiat gîndul, că mai curînd ori mai tîrziu se va face și unirea tuturor Romînilor într'un singur stat.

Noi eram de părere, că unirea aceasta se va face în virtutea desfășurării firești a lucrurilor fie chiar și dacă noi înșine n'am voi-o. Lucrul de căpetenie era să ne pregătim pentru ea cum s'au pregătit Italienii și Germanii, care s'au sporit și s'au unit sufl-

tește mai înainte de a se fi unit politicește. Stăruiam deci ca tinerimea română să lucreze, înainte de toate, prin conferințe publice, prin reviste literare, prin biblioteci populare eftine, prin propagandă ziaristică, prin concerte și reprezentațiuni teatrale, pentru restabilirea unității în viața culturală a Românilor și pentru păstrarea disciplinei intelectuale și morale mai ales în România, unde înfrurirea bizantină și cea pariziană zdruncinaseră temeliile vieții sociale.

Ceilalți primeau și ei programul acesta, numai însă ca mijloc pentru o propagandă făcută în vederea unirii politice. Noi ziceam că propagandă politică e de prisos, căci Români nu vor respinge unirea într'un singur stat—cînd ea va fi cu puțință. Eminescu îndeosebi era de părerea, că propagandă politică ar fi chiar primejdioasă, căci prin ea le-am da Nemților, Rușilor și Maghiarilor dreptul de a înăbuși orișice mișcare făcută în vederea unirii suflatești.

La aceasta i se dădea răspunsul, că unirea suflatească se va face după ce se va fi făcut cea politică.

„Nu!—striga Eminescu. „Ar fi un fel de babilonie, o adevărată nenorocire națională statul român întemeiat fără ca Români să fi fost mai înainte pregătiți pentru aceasta”.

De aici înainte discuțiunile erau din ce în ce mai înțeleșite, câteodată urmate chiar cu patimă.

În partea noastră se afla A. D. Xenopol dela Berlin, iar cei mai îndrjiți adversari ai noștri erau G. Tocilescu, G. Dem. Teodorescu și Iancu Brătescu dela București, precum și C. Istrati și Șuărușul Duca dela Iași.

O porneam cei adunați în clopotnița sara, o urmam toată noaptea, cădeam unul cite unul răpuși de somn și dimineața ne aflam tot de unde o porniserăm sara.

O întorsătură de tot supărătoare au luat discuțiunile după ce unul dintre bucovineni a scăpat vorba, că întocmai precum tî-nărul, care suferă de o boală contagioasă are să se lecuiească mai înainte de a se fi căsătorit, România trebuie să se lepede de păcatele ei, fie bizantine, fie pariziane, mai înainte de a se fi ridicat în fruntea neamului românesc.

Mult ne-am zbuciumat deci în timpul nopților petrecute în clopotnița mănăștirii Putna, dar în loc de a ne fi apropiat unii de alții, ne-am învrăjbit și învrăjbiți am rămas și în fața congresului.

Cînd studenții veniți la Putna s'au adunat în marele traper al mănăștirii, ne simțeam ca în ajunul furtunii.

Știind cum stăm cu colegii noștri dela Viena și cu cei din comitetul central, eram pregătiți pentru o luptă crîncenă, din care nu prea nădăjduiam să putem eși învingători.

Erau acolo și oameni, care s'ar fi bucurat dacă lor urgisiții Nemți ar fi oprit serbarea și pe care îi supăra gîndul că serbarea s'a desfășurat în toată libertatea, fără ca să se fi produs vre-un „incident”. Aceștia ziceau că congresul studenților români nu se

poate întruni pe pământ stăpînit de Nemți, unde discuțiunile se pot urma decît fiind de față comisarul împărătesc, care-ți taie vorba cînd vrei să spui ceiace în adevăr simți și gîndești.

Eminescu a stăruit deci împreună cu Bucovinenii, ca comisarul împărătesc să asiste numai la deschiderea congresului, apoi să facă declarațiunea că pleacă pentru ca discuțiunile să poată fi urmate în toată libertatea, ceiace s'a și întimplat.

Cu atît mai furtunoase au fost discuțiunile, care s'au urmat pînă în revărsatul zorilor de zi fără ca să fi fost luată vre-o hotărîre.

Primul punct al ordinei de zi era retragerea comitetului care aranjase serbarea, și alegerea unui comitet, care urma să conducă lucrările congresului, să reprezinte studentîimea romînă și să convoace viitorul congres în înțelegere cu comitetele locale.

Unii șezînd împrejurul mesei, alții stînd în picioare, iar alții urcați pe scaune au discutat în mijlocul fumului de țigări cu mult avînt și cu încă mai multă cheltuială de vorbe pînă ce nu s'a făcut propunerea, ca tot comitetul de pînă acum să conducă și lucrările congresului, iar viitorul comitet să fie ales de cîtră studenții din Viena.

D. Dumbrăveanu vorbește și despre un al doilea congres, în care a fost votat programul de propagandă culturală, pe care-l propusese Eminescu. Cred că vorba e de a doua ședință a congresului dela Putna, pe care au ținut-o sara viitoare mai pușinii studenți, care nu plecaseră după prima ședință, mai ales Bucovineni.

În această a doua ședință în adevăr n'a fost combătut programul de propagandă, dar nici o votare în toată regula nu s'a făcut, ci a rămas ca comitetul ce va fi ales la Viena să stabilească și programul.

Un asemenea comitet n'a mai fost însă ales și astfel mișcarea pornită s'a înfundat.

Ar fi cu toate aceste o mare greșală, dacă s'ar zice că frămîntările nopților petrecute în clopotnița mănăstirii Putna au fost sterpe.

Multe din cele ce s'au petrecut în urmă, mai ales în Ardeal și în Bucovina, sînt urmări ale acelor frămîntări. Îndeosebi multe din faptele lui Eminescu și din scrierile lui ar rămînea neînțelese, dacă n'am ținea samă de zbuciumările, prin care a trecut el cînd cu silințele lui de a pune la cale congresul dela Putna.

Ioan Slavici

Reflecții

în casa în care a murit Darwin

În casa'n care a murit Darwin
Stau doi studenți din Peru, o princesă
Din insulele Tennerife cu o tresă
În păr, și'n nara dreaptă cu'n rubin,
Un japonez cu părul alb, o dansatoare
Ce face zâlnic cură pentru sină,
Doi cini de porțelan și trei Români
— Poeți desigur, care fac rumoare!—
Iar ca să scuture ai casei lari
O servitoare rea, cu ochelari.

Se scurge ziua 'ncet ca o epocă
Geologică de pare că-și repetă
Pământul tainic viața lui de rocă
Și urcă-o nouă Anglie din cretă.

De parcă-auzi cum straturile-apar
Și reci din apă-și scot câte o friză,
Atuncea când matroana la comptoar
Se-arată rubicond, ca pe-o banchiză
O ființă-care face revoluții,
Iar Malaezi, Pici Roșii, Albi din Kent
Răsar ca după câte-un continent
În ciclu nesfârșit de evoluții.

Cînd papagalul dimineața spune
 Asiduu că nu știe să vorbească,
 Iar groom-ul cu-o răbdare omenească
 De zeci de ori pe zi o mină pune
 Pe clanță, ca o ușă să-ți deschidă,—
 Atunci în mintea-ți pururea perfidă,
 Faci loc la imposibile reflecții :
 Că lupta existențelor descarcă
 De mult ponos pămîntul biet, dar parcă
 Nu'nseamnă totdeauna și: selecții.

Și că a fost de bună samă-un om.
 Cel care-a pus Natura să se-afirme,
 Dar sustrăgînd Creației un pom
 Li lasă toate speciile infirme.

Erorile-i,—sau pîtorești distracții,
 Le-a pus în legi, și dintr'un animal
 Uitat în concă surdă pe un mal
 Făcu, în loc de-abstracție, abstracții.

A pus atuncea Forța să servească
 Un lapte-conservat—eternității,
 Cînd paraziții pot să huzurească
 La adăpostul cald al lașității.

Și astfel dela greerul ce seara
 Imi ține 'n urechi monotonia
 Pămîntului, de pare că e ghiara
 Cu care-mi ricîi singur nebunia,

Pân'la matroana grasă ce sufocă
În margine de pîntec, ca pe-un bord,
Și gîfite nostalgic ca o focă
Spre lumile ghețarilor din Nord,
Dela frumosul Fenix futurist
Cu-așa de bune-intenții, însă'n git
Cu-așa dificultăți de grai încit
Ai zice că născut e simbolist,
Și până la princesa cu strămoși
Că l-au adus din insule pe umăr
Și-acum se pregătește pentr'un număr
De music-hall, cu încă trei Piei Roși,
Ca gărgărița 'n cupa unui crin
Toți află loc în casa lui Darwin.

Iar dacă pare că ceva lipsește,
Tabloul din părete, "sus" vorbește:
„Darwin copil în leagăn se dă uța”,
Te duce la strămoșul trist: maimuța.

Dragoș Protopopescu

Amintirile Caterinei State

Intr'un drum ce-l făcui tata la Iași, se înțelese cu moșu Mihai Harhaz, să mă dea la o școală franceză, în pensionul Gallet.

Cu toate că în aparență nimic nu mă legase de Vascani, la despărțire avui o simțire asemănătoare intrucitva cu aceia ce-o aveam părăsind mănăstirea. Dela fereastra trenului vedeam, prin lacrimi, valea întinsă a Siretului și căutam să zăresc, printre răchiși, potecile pe unde mă primplam adese cu Adeluța.

Parcul, Siretul și crîngurile îmi fugeau de subt ochi și trenul se opri în stația cea mai apropiată care-mi păru a fi la sute de poște de Vascani.

Tristeța și legănarea trenului mă adormiră și mă trezii, la Iași, într'o trăsură cu doi cai albi și cu un vizitiu gras, îmbrăcat în rochie de catifea albastră. Mergeam dela gară spre strada Zoe și locul, mișcarea, lumea multă și deosebită de ceiace văzusem până atunci, nu mă impresionă și, fără să-mi dau sama cum, Iași îmi duse gîndul departe, spre Varatic. Pe cerdacul unei căsuțe mici, ascunsă în flori și verdeață, un bătrîn își cetește liniștit jurnalul.

— Iaca moșu' l' zice mama, împingîndu-mă spre cel ce pare a nu auzi nimic din ce se petrece în juru-i.

Mă împedic, trec prin jurnal și mă pomenesc în brațele moșului Harhaz, care tresare, holbează ochii, își așează ochelarii strîmbați pe nas și, uitîndu-se pe deasupra tare în sus, mă cuprinde în brațe, sărutîndu-mă pe amîndoi obraji.

— Gîndacu'! ia uitați-vă cum o crescut gîndacu'!

Moșu' mă ia de mînă și mergem citeși-trei în casă.

— Elencule! Elencule! strigă bătrînul din sală, hai, deschide să vezi pe cineva.

Recunosc îndată pe cucoana cea înaltă și slabă dela Galata, care mă primește cu o bucurie ce n'o mai văzusem pe fața mînui, de cînd mă întorsesem dela mănăstire.

— Îți place la noi la Iași? mă întreabă mătușica, aplecându-se asupra-mi, ca cumpăna peste fîntină.

— Da, răspund eu timid, uitîndu-mă în altă parte.

— Să vezi mata, ce frumos e la noi, la Iași! Avem teatru, o venit și circu' Sidoli și la Georges sînt bomboane tare bune... Da, ce șede fata așa, parcă-i spărietă? Nu cumva o bați Anicuță? Mama pare a nu auzi și ia altă vorbă.

Moșu' Mihai nu mă pierde din ochi, se așează într'un fotoliu, mă ia pe genunchi și mă întreabă:

— În ce clasă ești mata, gîndacule?

— Am isprăvit clasa a patra.

— Îi prea mică pentru liceu; eu ași zice s'o mai repete.

— Știe, a fost premiantă, răspunde ca'n treacăt mama.

— Tocmai de asta, n'ar trebui obosită copilă, îmi pare cam slăbuță.

În mijlocul casei ne pomenim, cași cu o minge, cu doctorul Ciurea.

— Lume nouă, musafiri, toți Vascanii!

— Ce, doctore, nu-mi vezi nepoata? îl întreabă moșu, arătîndu-mă noului venit care, miop cum era, nu mă văzuse încă.

— Nepoata? A, da, știu, fata cea mică dela Galata, înșiră Ciurea, desmierdîndu-mă.

— E a cincea generație dela mine, știți?

O convorbire veselă se înclinge și eu alunec binîșor din brațele moșului și mă așez pe canapea, uitîndu-mă, cum mi-era obiceiul, la tot ce-i împrejur.

Odaia mare, cu favaul jos, cu mobila cea de lemn vișlatu, în medaliaone, cu fotoliile moi în care te afunzi cu totul, înecat în fum de tutun, ce se amestecă cu mirosul cafelei din cește și cu parfumul traudafirilor dintr'un pahar, e neînchipuit de plăcută și prietinoasă și îmi pare că samănă mult cu odaia stariței dela Varatic.

Vorbînd cucoana cea înaltă se uită din cînd în cînd la mine și, oprindu-se în mijlocul convorbirii, îi zice mamei:

— Anicuță, tu bați fata, *pariez* că o bați! Ia uite-te cum stă de strînsă pe canapea, parcă nici nu răsufică. Cînd mi-o adusesese dela mănăstire—din sălbătăcia acela—era mult mai vioae; acu-i spărietă... să n'o mai bați, Anicuță, că mă supăr. Moșule, cînd o pleca Ciurea, să te lase la Georges: să-i aduci fetei bomboane.

Si, luîndu-mă de mîna, mătușica mă duce în grădină, la flori, îmi arată cei trei căței și-mi spune numele canarilor care cîripesc, asurzitor, în coliviile din geamuri; Maria vine dela școală, încearcă să se joace cu mine, apoi îmi cîntă la piano... Sunetele frumoase și, poate, schimbarea mare și bună din juru-mi, mă împresionează și-mi stîrnesc o ploae de lacrimi. După ce se uită lung la mine și încearcă să mă liniștească cu cuvinte bune și cu citeva biscoturi, primblîndu-se cu mîinile la spate prin odaie, moșu se oprește în fața mamei și, netezîndu-și favoritele, îi spune:

— Anicuță, mata să iei bine sama, fata asta-i tare simțitoare. In strada Săulescu, în fundul unei ogrăzi cu iarbă verde, e o casă veche care, după față, n'ar crede nimenea că-i școală, de nu s'ar vedea eleve în uniformă intrind sau eșind pe poarta cea grea și mare ce pare a închide o cetate... O doamnă de vîrstă mijlocie, cu fața galbănă și brăzdată de cîteva cute, cu ochii verzi și vioi ce par a se fi rătăcit pe fruntea fără de sprincene, ne întîmpină într'o sală mare și întunecoasă, în care miroase a cărți nouă, a untdeft și a umezeală.

Moșu, ne prezintă și, după ce ne așezăm în jurul unei mese încărcată de hirtii și registre, doamna directoare spune mamei, într'o romînească stricată:

„La noi, madame, vias de famille, noi dem mancar bun, mult, pazim copil sa fi curat, ben educat et noi preparem ante fizic pour ca sa fim ma sigur du moral...—En ce clas fetisa? mă întreabă domna Gallet. Sînt distrată, mă uit împrejur și nu văd că mi se adresează mie.

— En chel clas? repetă directoara.

— N'auzi, unde ți-i capul? intervine mama, zgîlțindu-mi scaunul.

— Anicuță! zice moșu, netezindu-și barbetele.

— In clasa a patra! răspund eu timidă și roșie până'n frunte.

— A făcut clasa IV la Vascani, explică mama; s'o incurcat, nu știe ce spune...

— Da? așa mic n'ar să fi greu la clasa anteii?

— Așa credeam și eu, doamnă, spune moșu, netezindu-și peruca, ar fi bine să repete clasa, are de învățat: franceza, germana.

— Ba eu cred că tot într'antăi să intre; să nu piardă timp; cine știe... poate că o facem profesoară.

Vorbesc de condiții în timp ce eu, cu ochii în lacrimi, mă prefac a cerceta odaia.

Mama plătește directoarei, făgăduiește să-mi trimeată, spre sară, cufărul, îmi spune să fiu *cuminte* și, sărutîndu-mă pe frunte, în timp ce moșu' îmi netezește părul, eșim pe terasă, cu doamna Gallet, care ne însoțește până la scară.

— Să fii gata Sîmbătă sara; la patru vin să te iau la bae, pe urmă mergem la cofetărie și sara de-i avea note bune peste săptămînă, te duc la operă, zice bătrînul, închizînd asupra-și poarta școlii.

Directoara mă cheamă pe terasă, mă ia de mînă și mă duce în clasă; îmi spune tuturor numele mă așază în bancă, mai vorbește franțuzește elevei de lîngă mine și pleacă recomandînd tuturor, să se poarte bine.

— A mai venit una! zice o elevă intrînd busna pe ușă.

Toate fetele se uită spre mine și-și fac semne.

— Ce bine-i îmbrăcată! aud șoptind pe alta.

- Ba, pardon, parcă-i o cucoană cu rochia lungă; ia uită-te ce păr țepos are...
- Ochii is ca de șoareci!
- Parcă-i un băet cu fustă...
- Cum o cheamă?
- O spus madame Gallet: Caterina State, răspunde o elevă.
- Altfel, am auzit eu...
- Du-te de-o întreabă.
- Cum te cheamă pe mata, dudue?
- State Caterina.
- La noi nu se numește ca la școala primară; aici-i *pansion privat*, zice ascuțit o elevă. — De acu să-ți spu mai întâiu numele: Caterina State.
- Iacătă-! strigă o elevă; și se năpustește de pe catedră în bancă.

Un profesor mic și negru ca tăciunele, cu mustețile lungi și smulse, ca acele ale lui Victor Emanuel dela panoramă, intră în clasă.

- Cine-i aista? întreb pe vecina din bancă.
- Ssst! îi monsieur Nonotte, de franceză, îl tare rău... șoptește fata trăgându-mă în jos de minecă.
- Bonjour, mesdemoiselles.
- Bonjour! răspunde o parte din clasă.
- Bon-jour? Simplement bonjour? ô! quelles oies... On dit toujours: Bonjour monsieur, madame, mademoiselle.
- Ce spune profesorul? întreb eu speriată de glasu-i aspru.
- Zice că sintem giște...
- Qui est cette petite là-bas?
- Une élève nouvelle! răspunde jumătate de clasă.
- Une nouvelle élève! corectează, indesar, monsieur Nonotte.
- Ce spune?
- Întreabă cine ești și ne corectează...
- Comment vous appelez-vous, ma petite?
- Eu tac, habar n'am.
- Răspunde cum te chiamă, îmi zice o elevă ghiontindu-mă.
- State Caterina.
- Commencez toujours par votre petit nom...
- Aici ești la *pansion* adaugă iar ironic vecina.
- Bon, venez ici, près de moi, mademoiselle Francon passez moi vot' livre.

Profesorul se apleacă și, atingându-mi obrazul cu virful musteței lui țepoase, stârnește risul clasei întregi. Nu vede, îmi explică înainte pronunțarea vocalelor și-mi dă câteva exerciții de articulare; înțeleg ușor și cu darul de a percepe exact sunetele, pronunț bine.

- Bien, ma fille, très bien.
- Ce-a spus?
- Zice că știi...
- În recreație mă cheamă directoara și-mi dă o cutie de bom-

boane—trimeasă dela Georges din partea moșului Harhaz—și-mi spune s'o închid în „la malle”.

Nu înțeleg nimic și mi se umplu ochii de lacrimi.

Atunci, cu o rabdare demnă de din-a, doamna Gallet mă ia de mână și trecînd, prin săli și prin dormitoare, îmi vorbește într-una repetîndu-mi ades: „la malle”.

Intr'un colț întunecos, dintr'o odaie cu bagaje, stă, depărtat de altele, cufărașul meu care mă însoțise și la Varatic; directoara mi-l arată și parcă o aud și acum repetînd: „la malle”.

— Cum ziș ast franzezeșt?

— La malle.

— Bien, ma fille! și, bătîndu-mă peste umăr, doamna pleacă spunîndu-mi cîteva vorbe pe care nu le mai înțeleg.

Un înstrăinat care-și găsește pe unul din ai săi departe, în altă țară, pe alt continent, poate simți ceva din ce simțeam în fața lădiței mele.

Peste obiectele necesare, aduse de acasă, găsii o mulțime de lucruri nouă și frumoase; cutii de toaletă și de lucru, pălărie de uniformă, note de piano și cărți de povești cu ilustrații...

Tac și desfac cufărul și cu mulțumirea de a avea tot ce era într'insul și cu plăcerea de a vedea frumuseța unor lucruri pe care-mi părea că văd scris numele moșului Harhaz și mai cu samă cu acea simțire nedeslușită ce-mi dă cufărul meu, obiectul acela însuși.

Și'n aceeași clipă, în fața lădiței care mă bucurase atît de mult, mă simt străină, pierdută în lume, ca o fată din poveștile ce le cetisem; alerg în grădină și de lingă tulpina unui nuc, de unde se vedea gara, privesc printre lacrimi, în zare, spre Vărătic...

Simbăta dimineata mi se citeau notele; căpătasem peste săptămînă „bon point” la franceză, la istorie și la științe și cînd bătu, la Mitropolie, ceasul patru, moșu Harhaz se și ivi pe poarta școalei.

— Catherine State! mă strigau fetele prin clase și prin grădină pe cînd eu, în odaia cea întunecoasă, stam lingă cufăr.

M'a dus moșu, la baia turcească, un moșinoiu pe care, parcă în ciuda asfaltului de alături, creșteau, în voe, urzici și iarbă verde. Intrarea băii era mai jos decît pavajul străzii; mă așteptam să văd un beciu mic și întunecos cînd, scoborîndu-mă, ca'n pivniță, mă pomenii într'o sală caldă și bine luminată de jur împrejur cu paturi ascunse după perdele roșii. O femeie cu pestelcă albă îmi veni înainte și mă întrebă de vreau bae „de cadă ori de aburi”.

De aburi! răspund eu fără să știu de ce-i vorba (acasă mă scăldam vara în Siret și iarna în baia din spălătorie).

Femeia parcă mă măsoară, mă desbracă, mă duce într'o odăiță, plină de aburi, în care erau numai niște scări de piatră; mă așeză pe cea de jos și spunîndu-mi să sun cînd vol isprăvi bala, închide ușa...

Mă simt bine în căldura aceia moleșitoare și, observind că șus era mai des aburul, mai sui două trepte...

Deodată nu mai văd împrejuri... lampa parcă s'ar stinge... odaia se învîrte cu mine și mi-i tot negru înainte... M'am trezit într'unul din paturile cu perdele, cu gheață la cap, cu moșu, și o femeie lângă mine. Mi-i limba grea și sint amețită...

— Ți-i rău, gîndacule? Ce te doare? mă întrebă, îngrijorat, bătrînul.

— Nu mă doare nimic; ba da, genunchiul... și-s amețită.

— Știi ce, Smarando, du pe duduia la duș și fă-i o fricțiune bună.

Băeșita mă ia în brațe și mă duce într'o sală mare unde, pe o masă joasă de piatră sint citeva cuști zăbrelite; mă împinge într'una și mă întrebă:

— Pe jumătate ori peste tot?

Nu știu ce zice, dar nu-mi vine să-i spun și borborosesc:

— Peste tot!

Femeia sucește un șurub, deschide altul și deodată toată ploaia din cer se revarsă, cu furie, asupra-mi. Mă inec, nu pot respira și o iau, țipînd, la fugă; lunec, cad, mă scol și iar fug, prin sală, până ce dau de o ușă zăvorîtă unde mă prinde băeșita rîzînd în hohote.

— Ce, duduia, te-ai speriat? Mata n'ai mai văzut duș niciodată?

— Ba da; mint eu.

— A, știu, zice femeia ducîndu-mă la patul cu perdele, mata îi fi făcut duș de odae, aici-i altfel...

(Urmează)

Constanța Marino-Moscu

Criza economică actuală și inflațiunea

A vorbi de o criză economică recentă s'ar părea cel puțin superflou întrucât dela declararea războiului mondial, oricine știe, nu trăim decât într'o stare de criză permanentă.

Și totuși se poate vorbi de o criză nouă. În adevăr perioada dela 1914 încoace a fost o perioadă de dezechilibru, de perturbațiune, adică cea care se cheamă în termeni economici o criză. Ce anume fel de criză? O criză de subproducție. Brațele atîtor milioane de oameni, în cursul a 4 ani încheiați au fost sustrate oricărei activități productive, întrebuintate la distrugerea unui număr considerabil de bogății, echivalentul eforturilor îndelungate ale generațiilor anterioare.

Alte milioane de brațe fură ocupate în fabrici și uzine spre a prepara instrumentele de moarte și dezolațiune, cu care cei dintăiu puteau acoperi pămîntul de ruine.

Producției deficitare i-a urmat dezordinea financiară, anarhia monetară, cu consecința obligatorie—scumpirea traiului. Scandalloasele prețuri au transformat o bună parte dintre consumatori în victime expiatorii, menite unui lent asasinat.

De aproape opt luni de zile însă mișcării ascensionale a prețurilor i se substituie o mișcare retrogradă. Economia politică înregistrează deci o nouă criză, absolut antinomică celei precedente, criză de scădere a prețurilor. Evenimentul este considerabil, el merită o cercetare serioasă.

Care este origina, care este natura, cauza eficientă și consecințele acestei crize, care sînt raporturile ce se pot stabili între ea și inflațiunea monetară—sînt punctele ce vom încerca să elucidăm în paginile ce urmează.

Criza de scădere a prețurilor a izbucnit în Statele-Unite în cursul lunii Iunie anul trecut. Luna Mai 1920 înregistrează indicele cel mai ridicat, 272, față de 100 index-number în Iulie 1914.

Prima industrie atinsă de scădere fu industria mătasei. Mania de a purta mătasă a ajuns un fenomen universal în America, mai ales după armistițiul dela 11 Noembrie 1918.

Atrăși de beneficiile rezezi și fabuloase, mulți oameni de-lăsară vechile lor profesiuni pentru a lucra, negocia și mai ales specula un produs ce se bucura de favoarea generală.

Cantități mari fură importate din Japonia și China pentru a satisface o cerere ce părea nelimitată. Valoarea produselor manufacturate de mătasă atinse cifra de 750 milioane de dolari sau după cursul zilei aproape 7 miliarde $\frac{1}{2}$ franci.

La începutul anului 1920 prețul mătasei ajunge 220 % mai mare decât prețul din 1914 (100).

Înșelați de speranța unor câștiguri mereu în creștere, speculatorii constituiră stocuri considerabile, ajutați de creditele acordate de bănci. La un anume moment însă, sub presiunea prețurilor devenite absolut prohibitive, consumatorii se răriră, cumpărăturile încetară. Băncile în sfertarea lor de a se degaja, începură prin a limita creditele de speculațiune.

Ele grăbiră astfel o criză în german. Izbucnită în industria mătasei, ea contamină un număr important de alte industrii, cum fu aceia a automobilelor, cauciucului, textilelor, construcțiilor și metalelor. Totuși scăderea fu umidă și neregulată, se opri la prețurile engros, și nu atinse de loc produsele alimentare.

Nebunia prodigalității ce urmasă armistițiului din 1918 luă astfel sfârșit, epuizând cele din urmă disponibilități. Mișcarea de contracțiune a pieții se accentuă din ce în ce. Ea avu de efect o diminuare a numărului de greve, o reducere importantă a salariilor, închiderea unui mare număr de uzine, chomajul obligatoriu pentru aproape 9 milioane $\frac{1}{2}$ de lucrători din industriile manufacturiere.

Inflațiunea, fără să existe sub forma ei monetară ca în țările europene, bîntue și în Statele Unite, însă sub o formă nouă, puțin cunoscută—aceia a creditelor de bancă.—Inflațiunea de credit constituia deci un mediu intern de propagare a crizei, din cele mai prielnice.

Dacă adăugăm valuta depreciată a Europei, adevărată barieră la importul produselor americane, ne putem da sama de toată importanța crizei ce lovește greu industria și comerțul american.

Particularismul economic al Statelor-Unite manifestat cu atîta brîo până și în mesagiul Președintelui Harding, omul marelui finanțe și industrii americane, primește lovitura de moarte prin criza actuală. Opulența așa de vertiginoasă, clădită în bună parte din speculațiunea mizeriei europene, a creat un moment în America iluzia unei durabile autonomii economice. Iluzia începe însă să se risipească. America nu poate trăi izolată, fie chiar

concentrând¹⁾ din aurul mondial și avînd la îndămină cele mai variate și mai complete ramuri de bogăție.

Economia modernă tinde spre o specializare crescîndă incompatibilă cu vechiul particularism. Ea devine mondială ca o consecință fatală, interdependența vădită a organismelor naționale. Deși adevărul economic pare cel mai nesocotit dintre toate felurile de adevăr, deși el pătrunde cu greu atît în conștiința oamenilor politici cît și a opiniei publice, totuși de data aceasta el a repurtat o adevărată victorie. Americanii îngroziiți de proporțiile dezastrului ce-i așteaptă prin incapacitatea Europei de a cumpăra, se gîndesc să-i servească de bancheri, acordînd credite pe lungi termene, pentru mărfurile importate. Odată scurgerea stocurilor efectuată, cataclismul va fi înlăturat. Ideia va lua ființă peste puțin timp, în așa numitul „*Foreign Trade Financing Corporation*” care va emite obligațiuni în valoare de 1 miliard dolari, și cu care se va putea mobiliza creanțele exportatorilor americani, — asupra clientelei europene.*

Numai pentru perioada Noembrie 1918 — August 1920, balanța comercială era în favoarea Statelor-Unite cu mai bine de 6 miliarde de dolari. Din această creanță asupra străinătății, jumătate a fost acoperită numai prin creditele acordate de înșeși băncile americane importatorilor străini. Modul acesta de plată se va generaliza, dîndu-i-se o organizare de stat. Exportul american riscă altmînteri să fie complet paralizat.

Felul în care a apărut actuala criză în America, cu un caracter manifest de supraproducție, dovedește mai mult decît oricînd afirmația lui J. B. Say: „că produsele se schimbă contra produse, că moneda nu e decît un intermediar sortit să dispară la sfîrșitul operațiunii”.

Bătrîna teorie a debușeurilor devine de o arzătoare actualitate. Căci nu moneda lipsește țărilor europene spre a importa produsele de care au o așa de urgență nevoie, ci produsele, căci numai ele au o reală putere de achiziție. Criza de supraproducție la origină, contaminînd Englitera și Franța, ea pierde caracterul originar și apare pe continent ca o criză de subconsumație. Măsele consumatoare, fie că sînt incapabile de a cumpăra din pricina dezechilibrului survenit între prețuri și venituri, — forma silită a neconsumației, — fie că se abțin așteptînd o scoborîre a prețurilor, ceiace ar fi forma voluntară, rezultatul e același: lipsa de potrivire între producție și consumație. Afirmația unor economiști, care cercetînd criza actuală fără să țină îndeajuns samă de caracterele ei local-naționale, după care, ar fi vorba de o criză generală de supra-producție, a stîrnit o unanimă protestare. În special lucrătorii siliți la trista necesitate a chomajului și a micșorării salariilor au mers pînă la indignare

Lor cel puțin li se pare ciudat să li se vorbească de supra-

* *Financial Chronicle*, 27 Noembrie 1920.

** J. B. Say, *Cours d'Economie Politique*.

abondență într-o Europă devastată pe întinderi considerabile cu un utilaj uzat, cu grabnice nevoi de reconstrucție. Supraproducție nu poate exista decît în sensul „qu'il y a trop de marchandise pour la demande au prix déterminé par les conditions de la production”, ceiace e cazul în America și numai acolo.

Dar primul paradox al crizei actuale se complică cu un al doilea. Pretudindenii se vorbește de lipsa de bani, tocmai în momentul cînd globul întreg e inundat de valuri de bancnote.

Nici cînd n'a fost nevoie de o mai intensă producție, nici cînd lumea n'a posedat atîția bani. Și totuși cei care ar voi să vîndă nu pot să o facă, după cum cei care n'au altă dorință decît să cumpere și să consume produsele celor dintăiu, deși împotmoliți de revărsarea aceasta de semne monetare—se văd obligați să renunțe descurajați.

Care să fie explicațiunea acestei ciudate situații în urma căreia lumea apare despărțită în două tabere deopotrivă de neputincioase—incapabile de a relua vechile și fecundele raporturi economice de altădată?

Care să fie cauza acestui haos în care se zbat popoarele lumii, și care e pus și mai mult în evidență de actuala criză?

Cauza aceasta nu e decît inflațiunea sub diferitele ei forme. Ea singură poartă răspunderea anarhiei monetare, deprecierei valutei, intolerabilei scumpete a trafului. Agrăvînd izolarea, singularizarea diverselor economii naționale, ea este factorul predominant în izbucnirea ultimei crize.

Din paginile precedente s'au putut vedea argumentele care înlătură dela început caracterul de supra-producție, atribuit de unii economiști crizei actuale. Războiul mondial, prin uriașele deplasări de oameni aparținînd tuturor rase or și tuturor continentelor a deșteptat dorințe nebănuite, trebuințe nouă de consumație. El a vulgarizat, democratizînd în același timp un mare număr de produse rezervate până atunci unei categorii restrînse de consumatori. Astfel consumația de carne, de pîne albă, de cafea, etc., în Franța este cu mult mai importantă ca înainte de războiu. Aceste produse alimentare au devenit, în special pentru clasa țărănească, de consumație curentă, reducînd într-o largă măsură vînzarea lor orașelor înfometate.

Fenomenul acesta ni se pare generalizat și aiurea decît în Franța. Războiul, prin el însuși simbol al distrugerii, a fost din punct de vedere economico-psihologic un adevărat creator. Aceste toate dacă erau de natură să excite producția, să o încurajeze în sforțările ei creatoare, în cele din urmă trebuiau să accentueze lipsa de echilibru între cantitățile oferite și trebuințele violent crescute.

Greutatea unei juste înțelegeri a crizei actuale stă în faptul că ea se manifestă cu toate simptomele, cu toate caracterele unei adevărate crize de supra-producție, fără să fie în realitate.

Similitudinea de manifestare fiind așa de perfectă, confuzia se strecoară cu ușurință în determinarea naturii sale. Se pare că sîntem în prezența unui fenomen de para-supraproducție, comparabil paratifoidei ori paratuberculozei. *

* * *

După cercetarea momentului și locului unde a izbucnit, după constatările asupra adevăratei sale naturi, rămîne să cercetăm care este cauza crizei actuale.

În deplin acord—dealtmînteri cu prejudecata populară—s'a atribuit speculațiunii acest lucru.

Fără să împărtășim cunoscuta opinie după care speculațiunea, cași magarul fabulei lui La Fontaine, ar fi sursa întregului rău de astăzi, ridicînd și scoborînd prețurile după plac în mod durabil, cu ajutorul unor forțe oculte și tenebroase,—recunoaștem rolul ei în actualele împrejurări. De obicei activitatea speculațiunii în desfășurarea evenimentelor economice apare într'o penumbră misterioasă, ce reușește să impresioneze spiritul popular gata să vadă într'însa explicația ultimă a unui lanț de probleme indescifrabile.

Empirismul său cași dorința unei explicațiuni comode este astfel satisfăcută. Un caracter pejorativ s'a atașat din vremuri îndepărtate de această operațiune care, pentru un analist obiectiv, prezintă reale avantagii economice. Speculatorul în genere e un om care și-a făcut din prevedere o profesiune, iar din informație o armă, un adevărat haruspice al vieții moderne. Scrutînd orizontul economic el poate uneori domina, poate dirige evenimentele. El leagă diferitele piețe comerciale între ele, face operă utilă de ajustare economică, echilibrînd în fiecare moment consumația și producția, cei doi termeni ai ecuației de schimb. Dar la aceste incontestabile avantagii trebuie adăugate, nenumăratele erori de apreciere, manevrele de o onorabilitate dubioasă, scandalurile răsunătoare, care au aruncat un discredit așa de profund asupra unei operațiuni cu reale avantagii, pentru societate. Prețurile—simplu raport între bunuri și trebuințe, în perpetuă oscilațiune—pot fi fără îndoială impresionate vremelnic de cătră speculațiune, dar nu determinate în principalele lor mișcări. Astfel definit rolul speculațiunii, scăderea prețurilor, fenomen profund și durabil, își are cauza aiurea, în abținerea voluntară sau silită a consumatorului, în contracțiunea consumatoare.

Același consumator care în perioada de scumpete a prețurilor prin graba cu care cerea livrarea mărfurilor, prin groaza cu care acumula proviziuni, era incontestabil un factor de urcare

* Jean Lesoure, Baisse des prix, Revue économique Internationale, 1920.

a prețurilor, devine prin abținerea tenace o cauză de estinare a traiului.

Astfel, dela gospodina prevăzătoare, care s'a grăbit să-și formeze un stoc de cutii de conserve de ex. și până la marele angrosist ce a acaparat formidabile cantități de materiale, — cu unica speranță, că prin ridicarea continuă a prețurilor, grăbind cumpărarea și întârziind vânzarea sau consumația, vor câștiga din diferența de preț o margine de profit apreciabilă, — toată lumea a jucat la bursă, toată lumea a speculat.

Dacă nu am putut atribui numai excesului de speculațiune, ridicarea continuă a prețurilor în cursul ultimilor șase ani la fel nu o putem face în ce privește scăderea lor.

A crede că un fenomen așa de complex și de universal, cum a fost și cum este încă în atâtea țări scumpetea traiului, s'ar datori numai unei „over speculation“, cum afirma recent *sir Cecil Budd.*, iar deprimarea actuală restricțiunii creditelor de bancă, este a avea o idee prea simplistă de natura fenomenelor economice.

Speculațiunea ca și restricțiunea de credite sînt circumstanțe agravante, care se adaugă unei cauze fundamentale, singura eficientă.

Acea cauză noi nu o vedem decît în fenomenul inflațiunii, adevărat bulion de cultură în care se vor desvîlta microbii bolilor de mai târziu.

Speculațiunea precipită criza de subconsumație. Parcimonia băncilor în acordarea de credite lărgeste domeniul crizei, o concretizează prin lichidările silite ori vânzările ruinătoare. Cantități de mărfuri, deținute astfel numai prin baloanele de oxigen ale creditelor de bancă, sînt zviruite pe piață — pe prețuri inferioare; consumatorul totuși ezită, se abține, deși trebuințele cer și dorințele sale sînt imense. Compresiunea apare ca o necesitate îneluctabilă. Ea se afirmă față de obiectele de lux, față de consumațiunile futele, a căror lipsă e mai puțin penibilă. Scumpetea prețurilor atinge în primul rînd obiectele de consumațiune generală în ordinea necesității, cum sînt produsele alimentare. Ea se propagă până la obiectele de lux care, lovite de scumpete în ultimul moment, cad victimă cele dintăiu în momentul crizei de estinătate. Până la urmă, produsele agricole, sprijinite de universală necesitate de consumație, de cantitatea lor limitată în timp și spațiu, rezistă. Păturile agricole, după ce au profitat cele dintăiu de scandaloasa scumpire a vieții, rămîn cele din urmă să sufere de scăderea prețurilor.

Curba generală a prețurilor a atins în cursul lunii Aprilie 1920 culmea cea mai ridicată. În niciun caz ea nu mai poate fi depășită. Scăderea prețurilor ni se pare definitivă cu o vădită

tendință spre generalizare. Ea se propagă deja cu putere în sîmii diferitelor economii naționale și repercursiunile ei se vor face simțite în afară mai repede decît se crede.

Ameliorațiunea valutei în Franța, care se va manifesta într'un viitor apropiat în Italia și în unele din țările Europei orientale, va fi de natură să accentueze această mișcare retrogradă. În Franța nu sînt puțini cei care afirmă că virulența crizei în această țară se datorește în bună parte ameliorațiunii francului față de lira sterlingă și dolar—mai ales. E drept, aceasta nu e decît urmarea angajamentelor formale luate de Germania în chestia reparațiilor. În deprecierea francului un important coeficient era reprezentat de faptul că sarcini, ce juridicește cădeau în sarcina Germaniei, erau suportate de tezaurul francez. Peste 25 miliarde de franci au fost astfel plătite în contul Germaniei * dăunaților de război franceji. Aceste avansuri se făceau sub forma unor emisiuni suplimentare de bilete de bancă, ce se reflectau peste granițe în deprecierea valutară, ori sub forma emisiunii bonurilor de tezaur, elementul principal al datoriei flotante.

Dela 1 Iulie 1919, dată la care au încetat acordurile economice între Aliați, moneda franceză suportă un coeficient de depreciere, care în mod normal ar fi fost suportat de marca germană, dacă Franța n'ar fi fost instituită prin însuși tratatul de Versailles, bancherul fostului său inamic. Această solidaritate economico-monetară, eronată concepută și mai ales detestabil aplicată, a păgubit greu Franța, fără să fi cruțat în mod apreciabil Germania. Căci ori ce s'ar spune, deprecierea mărcii germane este ajunsă la limită.

Instrumentul monetar al unei mari națiuni de 55 milioane harnică și producătoare, ce posedă o putere de cumpărare internă apreciabilă, nu poate merge la infinit. Deși profesorul J. Lescure, unul din economiștii eminenti ai Franței actuale, înlătură fenomenul monetar al inflațiunii în ce privește explicarea crizei actuale, noi socotim totuși că o asemenea eliminare este imposibilă. Din contra pentru noi cauza principală a tuturor greutăților economice de astăzi residă în acest fenomen. Dacă scumpetea prețurilor este consecința inflațiunii, scăderea lor ar fi urmarea unei deflațiuni, ori adevărul e că inflațiunea progresaază zilnic și pretutindeni.

Altă explicare nu poate fi decît că scăderea prețurilor ca și urcarea lor sînt cele două fețe ale aceluiași fenomen, adică inflațiunea. Deși s'ar părea puțin veridic ca aceeași cauză să dea naștere la două fenomene perfect antinomice, totuși adevărul acesta este. O analiză mai pătrunzătoare ne va dezvălui ascunsa structură a acestui fenomen.

Prin inflațiune, o putere de cumpărare considerabilă a fost acordată diverșilor consumatori posesori de bilete, determinînd

* Loucheur, Discours au sénat, Journal Oficiel Débats, 1 Juin 1921.

astfel o primă urcare a prețurilor. În același timp trebuințele și dorințele de consumație au crescut într-o măsură cu mult mai largă, cu o viteză mult mai accelerată, decât puțința de satisfacere a producției. Primul dezechilibru în ecuația schimbului își face apariția. Neînțetatele emisiuni ale băncilor centrale n'au făcut decât să agraveze acest dezechilibru, reducând valoarea monezii de hirtie la o valoare pur nominală. Salariile și în genere toate veniturile (chirii, rente, dobânzi) se îndepărtează brusc de prețul vieții, adică de valoarea reală.

De asemeni trebuințele statului, devenit prin forța împrejurărilor primul consumator al națiunii. Pentru a suporta cheltuielile formidabile, el confiscă periodic o parte din venitul particularilor prin impozitele mereu augmentate sau și-l aproprie prin împrumut. Mulțimea de consumatori contribuabili începe să se restrângă pentru a face față noilor impozite. Prin etatizarea principalelor instituțiuni economice, statul — arogându-și funcțiuni comerciale pentru care este impropriu — agravează o situație critică prin ea însăși. Prost observator al fenomenelor economice a mișcării prețurilor, condus de o birocrație leneșă și risipitoare, fără inițiativă și fără răspundere statul înghite sume din ce în ce mai fabuloase — pe care, natural, ori le împrumută ori le crează ad-hoc, după comodul sistem al emisiunii fiduciare. Iată adevăratul creator al inflațiunii. Adevărată otrăvă ce se răspîndește în întregul organism al națiunilor, cu o repezițiune uimitoare, provocînd lanțul reacțiunilor dizolvante. În goana aceasta nebună spre abis, mînat de inflațiune, consumatorul cade epuizat pe cale. Stors de puteri, el provoacă izbucnirea crizei, prin abstențiunea sa.

E o criză provenită din abstențiunea voluntară ori involuntară a unor consumatori doritori de a cumpăra, însă incapabili de a suporta scumpetea prețurilor. Propaganda tenace, care s'a făcut în toată presa occidentală pentru estinirea traiului, a întărit convingerea abstenționiștilor voluntari, că o perioadă de scoborîre a prețurilor nu va întîrzia să apară. În dezlănțuirea crizei actuale, trebuie să recunoaștem influența binefăcătoare a acestei campanii.

Chomajul, la rîndul său, a venit să amplifice criza obligînd masele muncitorești la o dureroasă și vătămătoare abstenență. Criza actuală apare astfel într-o lumină nouă diferită de înfățișarea clasică. Ea nu e decât la începutul ei, și se va menține atîta vreme cît deuseuri de importanța Rusiei și a Europei Centrale vor fi îndepărtate dela o consumație efectivă. Utilajul industrial al Statelor-Unite și în special al Engliterei nu poate subsista mai departe, fără un schimb continuu de produse, fără importantele deuseuri dinainte de războiu. Astfel privite lucrurile, criza actuală proiectează o crudă lumină asupra economiei britanice. Ea singură ne poate da sensul manifestațiilor politice a unui Lloyd George, înțelegerea numeroaselor tractațiuni diplomatice, dedesuptul atitudinelor așa de contradictorii uneori ale politicii engleze.

* * *

În genere marele public ca și mulți dintre economiști au o idee foarte superficială despre fenomenul inflațiunii. Clasică teorie cantitativă a monezii, după care inflațiunea este un simplu raport între volumul mărfurilor și cantitatea semnelor monetare, este departe de a ne satisface.

Limitată la capitolul emisiunii fiduciare, ea apare în momentul când hirtia-monedă a atins astfel de proporții încît raportul obligatoriu între bilet și garanția metalică este cu desăvîrșire nesocotit. Neconvertibilitatea biletului e proclamată legal. Incepe epoca cursului forțat. Fiecare bilet nou, emis în astfel de condițiuni, aruncă un procent de discredit asupra întregului stoc de hirtie. Unitatea monetară în contact cu bunurile oferite consumației pierde din puterea ei de achiziție. Producătorul devine din ce în ce mai exigent; el nu consimte să alieneze produsele sale, decît contra unui preț care să-l garanteze de viitoarea depreciere a monedei.

Fiecare operație de schimb, fiecare tranzacțiune devine astfel un prilej nou de depreciere, pentru că neîncrederea vânzătorului este alimentată de emisiunile succesive de hirtie monedă. Publicul consumator face cunoștință cu inflațiunea în piață. Scumpețea traiului, singura formă sub care el o distinge, i-a redat-o familiară. Explicațiunea dată de teoria cantitativă se oprește aici. Ori felul în care inflațiunea se înfățișează actualmente, e departe de a avea acest simplu aspect. Ravagiile pe care ea le-a făcut deja în majoritatea țărilor, dezordinea pe care a provocat-o în raporturile dintre clasele sociale, îmbogățind pe unii, sărăcind pe alții, haosul în care a scoborit activitatea economică dintre națiuni—nu pot fi explicate de simplista teorie a economiei clasice.

Din nenorocire, războiul cu strașnicele sale necesități a dat naștere unor numeroase și foarte complexe forme de inflațiune cu un caracter clandestin, subteran—cum se exprimă Achille Loria în limbajul său pitoresc.

Aceste forme nebanțuite sînt singurele capabile să explice intensitatea crizei actuale.

Pe lîngă cunoscuta inflațiune provenită, dupăcum am arătat-o deja, din crearea *biletului de bancă neconvertibil*, ori a *biletului de stat* (currency note în Anglia, federal notes în Statele Unite), războiul a scos la iveală *inflațiunea de credit*, prin deschideri de credite în bancă, în folosul statului sau al particularilor. În modul acesta s'au subscris o parte însemnată din împrumuturile de războiu în Anglia și mai ales în America. În statele-Unite, abuzul deschiderilor de credite a mers așa de departe, încît după închiderea diverselor împrumuturi, apeluri se îndreptase către subscriptori îndemnîndu-i să înceapă economisirea sumelor subscrise. Cu sistemul acesta inflațiunea încetează de a fi o boală specială țărilor cu monedă depreciată, ea există pînă și în țara a cărei monedă face primă pe toate piețele lumii, devenind etalonul internațional.

Bonurile de tezaur, sau de apărare Națională, cu scadența de 3, 6, 9 și 12 luni, prin ușurința cu care pot fi scontate, prin mobilitatea ce posedă, prezintă caracterul unui succedaneu de monedă, formă nouă de inflațiune, care grevează circulația monetară a unei țări, fără limită și fără niciun control. Numai cu ajutorul formelor nouă de inflațiune ne putem explica cum a fost posibilă finanțarea imenselor cheltueli de războiu și cum prețul vieții a putut atinge scumpetea actuală.

Ascunse și necunoscute, formele acestea de inflațiune sînt cu mult mai importante decît inflațiunea fiduciară propriu-zisă. Citeva cifre vor ilustra cu prisosință afirmația de mai sus. Astfel în Franța la o circulație fiduciară de 38 miliarde (cu o garanție în aur de 5 jumătate miliarde), avem o circulație de bonuri de tezaur, de bonuri ale apărării naționale și deschideri de credite de aproape 120 miliarde — adică o inflațiune ocultă de 120 miliarde.

În Anglia pentru 200 milioane lire sterlinge circulație fiduciară, în modul arătat mai sus, s'au creat peste 670 milioane lire st. Inflațiunea această i-a permis să suporte cheltuelile marelui războiu. Toată această bogăție fictivă nu poate trăi fără suportul unei averii reale, care nu e decît puterea de muncă, activitatea productivă a unei națiuni. Perspectiva viitorului apare întunecată și posomorită, reacțiunile inflațiunii pot fi fatale, prin dizlocările profunde ce le operează în structura economică a lumii. Aceiași inflațiune care a provocat în cursul celor din urmă 6 ani scumpetea subțire a cărei greutate geme încă consumatorul, e pe cale să ruineze activitatea industrială a Statelor-Unite și Angliei de-ocamdată, a Franței mai pe urmă. Inflațiunea a determinat în aceste țări o lipsă acută de capital, pentru că în același timp în care ea crează capitaluri nouă, crează trebuințe paralele cu însuși volumul inflațiunii. Spiritul de întreprindere excitat se lansează în căutarea de afaceri nouă și remunerări ce înghit toate disponibilitățile în capital. Astfel perioadele de inflațiune coincid în deobște cu epocile de mare secetă de capital, lucru vădit prin creșterea continuă a dobînzii.

* * *

Dar fenomenele aceste de ordin economic, cum e inflațiunea, își manifestă reacțiunile importante până și în ordinea politico-socială. Latura aceasta a inflațiunii ni se pare cu desăvîrșire importantă și vom încerca să scoatem la iveală două din consecințele sale cele mai grave, în legătură cu criza actuală.

În primul rînd e vorba de antagonismul crescînd între orașe și sate, în al doilea de proletarizarea burgheziei mici și în special a păturilor ei intelectuale. Orașele, în concepția neo-marxistă a lui Bernștein ori în aceia a lui Faures și Vandervelde, apăreau ca niște organisme tentaculare, ființe de apocalips, menite să smulgă satelor sub forma arenzii ori a redevențelor ipo-

tecure, ultima parcelă de profit. Ori din acest punct de vedere criza economică, inflațiunea au dat naștere unei adevărate revoluții. Orașul, cetatea capitalistă, exploatoare nu numai a proletariatului urban, ci și a celui rural — e pe punctul de a-și pierde o situație quasi-milenară, în cele mai multe din țările occidentale. Insuficiența și scumpetea produselor agricole au făcut din rural un adevărat monopolizator. În cursul războiului, exploatarea se pare să-și fi schimbat lagărul. Afirmățiunea aceasta n'are valoare decît pentru țările occidentale; ea nu poate avea niciun sens în țări abia eșite din faza feudalismului, cum ar fi România de exemplu.

Inflațiunea a fost o adevărată mană cerească pentru păturile agricole. În special în Franța o parte considerabilă a solului cultivabil a trecut și continuă să treacă în deplină proprietate țărănească. Eliberarea de grelele ipotecii funciare, ce grevau proprietatea țărănească, este aproape completă. Accesiuinea țărănimii la proprietatea liberă și deplină a solului e unul din fenomenele economice cele mai importante din Franța actuală. O datorie ipotecară de aproape 30 miliarde a fost liquidată numai cu ajutorul inflațiunii, în ultimă analiză.

Dacă prima consecință a inflațiunii este de natură să scoabe mai multă dreptate în raporturile economice dintre clasa rurală și celelalte clase ale națiunii, reale avantajii pentru întreaga colectivitate; — cea de a doua, proletarizarea burgheziei mijlocii, va avea cele mai triste rezultate pentru societatea contemporană.

Burghezia mijlocie, cu aspirațiuni democratice, cu instincte liberale, din sinul căreia se recrutează elementele intelectuale ale națiunii, o bună parte din diriguitorii ei, se află într'o completă decadentă în Franța ca și aiurea.

Ea se stinge din lipsa puterii de rezistență economică și de adaptare la cerințele vremii de după războiu. Burghezia aceasta se proletarizează în folosul unei plutocrații, avidă de puterea politică, brutală și ignară. Formată în marea ei majoritate de speculatori norocoși, de acaparatori, de furnizori de războiu, pătura aceasta se înalță spre putere, pe ruinele fumegînde și înșingurate ale Europei.

Viguroasă și cinică, ea este pe cale să învingă definitiv bătrîna clasă conducătoare dinaintea de războiu, oboșită și sărăcită.

Pentru observatorul atent, Franța retrăește din acest punct de vedere epoca lichidării bunurilor naționale, zilele revoluției de la 1789, fără teroare și fără ghilotină.

* * *

Perioada de depresiune actuală, pe care ne-am silit să o cercetăm sub diferitele ei aspecte și mai ales să-i aflăm adevărata ei origină, va fi desigur un pas spre însănătoșirea economică. Mișcarea de eftenire a prețurilor e dorită cu nerăbdare de con-

sumatorul epuizat. Cercurile industriale și în general producătoare se silesc să încetineze, dacă nu să oprească, o mișcare care li se pare fatală. Dăunătoare unor anumite categorii economice, criza va fi salutară interesului obștesc. Ea ne apare ca un fenomen profund și durabil, de o absolută necesitate. Incercările de a împiedica propagarea și universalizarea ei rămân fără efect. Cantonată în grupul obiectelor de lux și materiilor prime — mărginindu-se doar la prețurile en gros — criza de scădere va contamina ansamblul activității economice și va reuși să zdrobească rezistența tenace a detailistului. Victimele vor fi numeroase, însă marea mulțime consumatoare va putea să respire înstfrișit.

În ceasul în care problema inflațiunii va fi atacată cu curaj și energie de către conducătorii actuali, fața economică a lumii se va fi schimbat. Haosul în care se zbat actualmente statele, împărțite în două tabere distincte, va înceta. Grupul statelor, împotmolite de propria lor producție, cum e America, va putea dirija către celălalt grup, de state, sărăcite și anemiate, un curent binefăcător de viață și de putere. Izolarea dăunătoare tuturor va fi încetată, singularizarea economică va dispărea cedind locul unei fecunde colaborări. Incetarea inflațiunii va fi astfel primul pas spre convalescența economică.

Georges Strat

LEON DREI

(Roman)

Rămânând singur, Ovsei Gavrilovici își netezi părul și, în așteptarea unui rezultat favorabil, se așază pe un scaun, puse lângă dînsul pălăria cea tare englezească, își aduse aminte de toate povețele date de nevasta sa, Fani, azi dimineată, și cu încetișorul începu să-și pue Idelle sale în ordine. De spaimă și de emoție inima i se bătea așa de iute, încît își auzea bătăile inimii chiar undeva în afară de organismul său, nu departe... Palmele minilor îi asudaseră, fruntea i se acoperise de picături de sudoare, dar el nici nu observa. Totul era să repete ceiace îi poruncise Fani, nevasta iubită, respectată și care-l conducea foarte bine. Convorbirea cu Leon Drei, viitorul patron al firmel, Ovsei Gavrilovici trebuia s'o înceapă cu un salut respectuos, fiindcă după vorbele lui Fani, toți acești parveniti și venetici țin la închinăciuni adînci respectuoase,—fire-le-ar de cap. Apoi, după închinare trebuie să-i aduci aminte despre tine. Trebuie să-i spui parvenitului și veneticului,—și tot respectuos,—că ești Blumchin, că ești tocmai acel Ovsei Gavrilovici Blumchin, căruia domnul Leon Drei, în timpul prezentării personalului amploiaților, a bine-voit să-i închee nasturele dela rendingotă; și că în urma acestui eveniment, Ovsei Gavrilovici i s'a prezentat, iar drept răspuns domnul Leon Drei l-a fericit cu o strîngere de mînă.

Putea el să le uite pe toate,—continua să viseze plăcut Ovsei Gavrilovici,—dar acest amănunt cu nasturelê, cum spunea Fani, Leon Drei trebuia să-l țină minte. Doar lucrul acesta s'a întîmplat numai cu Ovsei Gavrilovici. La ceilalți amploiați erau încheiați toți nasturii. Dar și la el nasturele s'a deschiat cu totul întîmplător. Poate că în această neglijență se ascundea deja viitorul lui noroc.

Fața lui Ovsei Gavrilovici se luminează de un zimbet multumit, aproape fericit. Mai știi? Uneori într'un nasture stă soarta.

omului: iar el habar n'are și se poartă cu nasturile ca cu o nimică toată. Pe viitor trebuie să judeci mai cu băgare de samă. Continuând să viseze mai departe. Ovsei Gavrilovici începu să observe, că raporturile lui cu Leon Drei se aranjează foarte bine. În mintea lui totul se desfășoară în chipul următor. După amintirea despre nasture, parvenitul, lingăul, veneticul,—Fani prevăzuse totul,—începe să se pătrundă de o vie simpatie pentru Ovsei Gavrilovici, și între dinșii are loc un dialog:

— Eu sint acel Ovsei Gavrilovici,—vorbește zîmbind vizitatorul către Leon Drei,—cărui d-voastră în timpul prezentării personalului amployaților noștri ați binevoit a-i încheia nasturele dela surtuc.

— A-a dumneta ești,—are să zică Leon Drei cu bucurie,—atunci ia loc și spune-mi, cu ce îți pot fi de folos. Eu fac absolut totul pentru dumneta. Nu te jena și spune, ca și cum în fața dumitale ar fi nu șeful, ci tatăl dumitale. Am fost doar și eu odată,—și nu odată,—în situația unui solicitator. Cunosc bine stările, prin care treci dumneta azi. Noi, parveniții...

Aici gândirea lui Ovsei Gavrilovici pentru o clipă se prăbușește undeva; și numai după ce o scoate din prăpastie, Ovsei Gavrilovici continuă să viseze dulce mai departe.

— Sint gata,—aude Ovsei Gavrilovici vocea lui Leon Drei,—să fac pentru dumneta absolut tot. Fizionomia dumitale mi-a plăcut foarte mult. E așa de simpatică. Văd că dumneta ești un om, deși timid, dar detreabă și sincer. Respect oamenii sinceri, timizi. Afară de asta, știu dela Nina Marcovna despre devotamentul dumitale pentru firmă. Aud că ești unul din oamenii cei mai punctuali, cei mai conștiincioși și muncitori. Pe dumneta ea te dă tuturora ca pildă. De pildă administratorul, Isidor Isacovici Zucherman, parcă poți să-l pui pe aceeași treaptă cu dumneta? E un hoț. E un hoț, Ovsei Gavrilovici, și numai bunătaea, sau poate orbirea doamnei Nina Marcovna îți permite dumneaei să continue a avea încredere în el. Sau, de pildă, Veniamin Solomonovici, ajutorul lui! Un bandit! Dar orbirea bunei Nina Marcovna... În schimb, dumneta, Ovsei Gavrilovici, devotamentul dumitale pentru firmă...

— Eu ador firma dumnevoastră,—are să-i tragă aici o mică minciună Ovsei Gavrilovici, Domnule Drei... eu sint sclavul firmei dumnevoastre. Sint mîndru, că slujesc în asemenea casă. Mai mult, dacă firma care vă concurează, Vărsătorul și Comi-ar propune chiar o leafă dublă, ca să trec la ea, ași respinge cu indignare o propunere așa de desgustătoare. Nu, domnule Drei, dumnevoastră nici singur nu știți, cît e de plăcut să servești în biurourile doamnei Serebreanaia și Com,—continua să lingusească în gînd Ovsei Gavrilovici. Mai întălu de toate, treaba e condusă de o persoană, deși hotărîtă în măsurile ce ia, dar extraordinar de inteligentă și delicată. A fi sub șefia unei persoane delicate e visul oricărui slujbaş. Să luăm ca pildă cîteva alte înlesniri. Ceaiul de dimineață—totdeauna

fierbinte. Vă spun în secret, în alte contuare uşierul serveşte nişte ceaiu destul de rece, ceiace,—se înţelege,—e nesănătos pentru slujbaşi. Uşierului ce-i pasă? Dar dumitale stomahul nu-ţi lucrează trei zile după ceaiul lui. Stai la biurou, când colo: mereu trebuie să eşi.. O situaţie, vă asigur, mizerabilă. Afară de asta, în care contuar şi se permite să vorbeşti despre politică cu un coleg de slujbă, sau să discuţi despre o noutate, pe care ai cetit-o într'o gazetă? Nici într'unul. Pe când la noi se poate, minţea Ovsei Gavrilovici. La noi se poate orice. La noi e republică, descentralizare deplină, independenţă—absolută,—se încurca tot mai mult în minciuni şi visuri Ovsei Gavrilovici. amestecând într'o singură gramadă ceia ce auzise dela Fani cu propriile-i gânduri, care i se învîrteau prin cap cu o juţea şi o incoherenţă extraordinară. Cabinetul, de pildă: dracu' ştie unde, jos, într'o gaură. Poftim de te foloseşte de el iarna. Pe scară frig, dinspre intrarea principală bate vîntul: greu să capeti o pneumonie? Iar de călătorit până acolo trebuia de două, ba şi de trei ori pe zi. Doar nu fiecare posedă organe de fier. Nu invidiaţi pe slujbaşi, domnule Drei! Dar să te irăşti pe jos pe orice vreme, zilnic, la biurou? O firmă cumsecade, care ţine la aploiaţii ei, ar trebui să se îngrijească de un omnibus pentru ei; dacă nu se poate face pentru toţi, să se folosească de el barem cei mai de samă, cei mai devotaţi firmei. Dar eu sînt mulţumit, eu sînt sclavul firmei,—strigă în gînd Ovsei Gavrilovici..

Ovsei Gavrilovici se trezi de strigătul inimii sale, se uită în juru-i, ca să-şi dea samă, unde se află, îşi aduse aminte totul, se uită la ceasornic şi făcu o grimasă de mare nemulţumire.

„He-e, — se gîndi el, — am stat aici un ceas întreg. Dar cam mult se scaldă netrebnicul ăsta! Oare nu-şi bate el cumva joc de mine? La urma urmelor eu, aici, încă pe nimeni nu l-am rugat despre nimic, şi am dreptul să mă simt jignit. Eu sînt primul contabil, eu nu sînt o caracudă oarecare. Poftescă să mă găsească în tot oraşul un contabil ca mine. Poate s'ar cuveni să plec? Ce păcat că nu-s eu bogat? Să fiu bogat, cu siguranţă aşi pleca. Cum îi poţi da de ştire parvenitului ăstui, că-l aştepti cu nerăbdare, că însfirşit sînt jignit de asemenea lipsă de atenţie? Dar dacă aşi eşi încetişor, ca să suna două oară şi să-i declar cu mîndrie, că nu permit bătae de joc la adresa mea din partea nimănuia, şi plec. Frumos ar fi. Dar ce va fi mine? Dar dacă mă dau afară din slujbă? Am nimerit în cursă! Să plec nu-i chip, să rămîn—mi-e scîrbă. He-e, bre Ovsei, n'ai tu un pic de respect pentru tine,—şopti Ovsei Gavrilovici, croind o grimasă plină de dispreţ. Fani găsea ce să facă în așa clipe, tu nu poți, nimic nu poți tu! Un nenorocit, un suflet mărunt, un fricos..”

—Dracu' să-i ia,—începu el peste o minută deodată să injure,—dar ce-i asta? Asemenea mizerabili! Vine la ei nu un

„Băteându-l, ci un om onorabil, și ei își permit să se poarte cu el în felul ăsta! Eu sînt un muncitor cinstit! Eu am trei copii, domni mei. Am părul cărunt. Fani a mea demult făcea scandal aici, și numai eu rabd ca o cîrpă. Nu, eu plec domnilor! Ducă-se dracului de Leon Drei, de parvenit, de venetic, cu toată firma lui. Dau cu piciorul!..

— Ei bine,—își răspunse el după ce se răzgîndi puțin,— eu plec, dar ce are să zică Fani? Are să-mi minince zilele, dacă nu sîrșesc afacerea. Se minie cu siguranță și pleacă deacasă la soră-sa pe vr'o șapte zile cel puțin. Și atunci? Are să trebuiască din nou să mă plimb pe subt ferestrele afurisitei de surori, care întotdeauna ia partea lui Fani, și nu-mi dă drumul în casă. Pentru nebuna asta eu întotdeauna am fost și sînt un barbar, un monstru. Ce zici, Ovsei, despre frumusețele acestei vîleți? Dracu' să-l ia, l-am așteptat mai mult de un ceas, îl mai aștept puțin.

Aerul limștit și sigur începu cu încetul să părăsească pe Ovsei Gavrilovici. Se ofili, se muie, și acum nu mai sîmăna deloc cu acel Ovsei Gavrilovici Blumchin, care anunțase că domnului Leon Drei are să-i placă să vorbească cu el. De supărare mașinal își îndesă pălăria-i virtuoasă pe cap, tot mașinal și-o lăsă pe ceafă și încetă deodată de a mai sîmăna a Englez. Acum pălăria îi trăda în chip vădit origina lui neengleză, așa de tristă, de mîhnită. Un sunet neașteptat al soneriei îl învioră într-o clipă, îl făcu să-și revie. Într-o clipă își regăsi curajul, scoase pieptul înainte și zmulse pălăria depe cap și-și dădu un aer cu totul independent. Se auziră pași. Ovsei Gavrilovici căuta o țigară. Întră Isac Grabov, deschise ușa dela intrare și, spre neplăcuta surpriză a lui Ovsei Gavrilovici, apăru ajutorul administratorului, Veniamin Solomonovici Milmon, zîmbind larg, ca de obicei cu gura lui fără dinți.

— Pot să văd pe stimatul Leon Alexandrovici? — auzi Ovsei Gavrilovici.

„Probabil pentru aceiași afacere, cași mine,— se gîndi el.— Ce bine e, că am venit mai devreme! Nici nu-mi pare rău, că a trebuit să aștept așa de mult. Doar tot contuarul are să vie la Leon Drei cu aceiași cerere. Cel dintăiu totdeauna are mai multe șanse“.

Și cît se poate de mulțumit de această idee, Ovsei Gavrilovici se grăbi să exprime pe fața lui cea mai vie mulțumire de întîlnirea cu colegul. Se sculă, îi dădu mîna și-i șopti în fugă, că Leon Drei își ia baia.

— A-a,—tărăgăni cu respect Veniamin Solomonovici și sîsii: dar primește?

Ovsei Gavrilovici apucă numai să dea din cap, fiindcă Isac Grabov rosti intrerupt:

— Poftim, dumnevoastră sînteți poftiți.

Ovsei Gavrilovici zîmbi binevoitor lui Veniamin Solomonovici,—nu se știe pentru ce,—își încheie în grabă toți nastu-

rii, scoase pieptul înainte, în grabă își puse în ordine ideile și, auzindu-și din nou bătăile proprii inimi înafară parcă de organismul său, intră destul de speriat, în cabinet. În aceeași clipă Isac Grabov strigă într'un chip asurzitor:

— Ovsei Gavrilovici Blumchin!

Totul fu așa de neașteptat încît Ovsei Gavrilovici făcu un pas îndărăt. Pieptul i se lăsă în jos într'o clipă. Undeva, în apropiere i se zbătea inima.

Leon Drei, după ce ascultă cu plăcere răcnetul lui Isac Grabov, îl aprobă în gînd foarte mult și porunci să i se aducă evantaiul cel japonez.

— Vreau să ascult pe Ovsei Gavrilovici,—începu el să explice lui Isac Grabov,—cu evantaiul în mînă.—Grozav de cald.—Japonez,—zise el expresiv,—arătînd lui Ovsei Gavrilovici evantaiul:—o cunoștință din Japonia mi l-a adus.

Începu îndată a-și face vînt cu el grațios, strîngînd picioarele subt dînsul, ca un Japonez, și de existența lui Ovsei Gavrilovici parcă ar fi uitat cu totul.

Ovsei Gavrilovici, pierzînd prezența de spirit în fața unei priviri atît de trufașe, rosti cu o voce cu desăvîrșire străină pentru el însuși complimentul învățat pe dinafară, dar nu tocmai așa de frumos, cum îl rostea Fani acasă. Apoi se închină: nu respectuos, ci pur și simplu stîngaciu, și începu dela atuu, adică dela istoria cu nasturele.

— Sînt tocmai acel Blumchin,—începu Ovsei Gavrilovici cu o voce întreruptă, care, dacă binevoîți a vă aduce aminte, în timpul, cînd vi se prezenta personalul slujbașilor, stătea al treilea. Da, repetă el, după ce se gîndi puțin, al treilea din dreapta... și începu să gîngăvească.

„Tremuri,—cu plăcere se gîndi Leon Drei, tot făcîndu-și vînt cu evantaiul și neuitîndu-se inadins la Ovsei Gavrilovici,—tremuri, canalie! Toți aveți să tremurați așa în fața mea. Da, e dulce să ai puterea în mînă. Vreau, praf se alege de el; vreau—il fericesc. Grabov,—zise el deodată poruncitor,—dă-mi limonadă cu sirop. Mi-i cald. Nu uita să pui ghiță în pahar.—Continuă, Ovsei Gavrilovici, te ascult.

— Nasturele,—gîngăvi pe neașteptate Ovsei Gavrilovici, intimidat de Leon Drei.

— Ce, nasture?— se miră Leon Drei. Parcă ai spus, nasturele? Sau mi s'a părut?

Ayu loc o clipă de neînțelegere, iute împrăștiată din fericire de două sunete de clopoțel din antreu.

„Probabil, tot de ai noștri, din contuar“,—se gîndi cu grijă Ovsei Gavrilovici,—bine că-s cel dintăiu“.

Și luînd hotărîrea de a nu se întoarce acasă nici într'un caz cu mîinile goale, răspunse:

— Ați binevoit atunci, la prezentarea personalului să-mi încheiați un nasture, se înțelege... fără a avea nimic în vedere, ca să zic așa, mașinal... mă rog, cum alungi o muscă depe

fața cuiva... începu deja să se încurce Ovsei Gavrilovici simțind deodată toată inerția, tot rizicul vorbelor sale și neputința de a se descurca singur din fraza, în care s'a înmocerit. — Vreau să zic, — continuă el, lăsând ochii în jos în fața privirii întrebătoare a lui Leon Drei, — că nobleța acestei fapte dezinteresată a rămas în familia noastră ca cea mai frumoasă amintire...

„Tremuri—se gândi cu deliciu în timpul acesta Leon Drei, care acuma înadins nu mai ridica ochii depe el. Da, e în mine ceva, care impune. Evantaiul ăsta japonez pe cine n'ar băga în draci? D'apoi eu însumi? Cum stau! Ce poză măreață! Mai că ași trece drept un șah al Persiei! Ia să mă uit eu puțin în oglindă... Da, nici vorbă, puneți o tunică pe acest voinic, o cruce la gât, două trei stele la piept, — și nici dracu' n'are să știe, că sint fiul lui tată-meu“...

— Nasturele aduce cu el uneori noroc, — gîngăvea între acestea Ovsei Gavrilovici, — pierzînd tot mai mult terenul de sub picioare și dorind grozav să fie întrerupt de Leon Drei, — nasturele, el... de, el e totdeauna la locul lui, dar uneori se întâmplă de se deschee... Mult stimată domnule Drei, — cu disperare îi scăpă deodată lui Ovsei Gavrilovici, — eu nu știu, de ce mi-am adus aminte despre nasture... Sint foarte emoționat... mi se cam învîrtește capul... Încă n'am dejunat... Eu, vedeți, rosti el cu bravură, după ce scăpă la drumul bătut, — avînd înalta onoare de a servi ca prim contabil de șase ani în onoarea dumnevoastră contuar și învrednicindu-mă să obțin stima atât din partea patroanei noastre, Nina Marcovna Serebreanaia, cit și a tuturor slujbașilor, îmi iau îndrăzneala să vă rog a interveni pe lângă Nina Marcovna, pentru sporirea remunerației, cu ocaziunea așteptatei dumnevoastre căsătorii cu dumneaei.

Scăpînd la drumul sigur, Ovsei Gavrilovici prinse inimă și se învioră, mulțumi în gînd nevastei, pentru discursul pe care i-l alcătuisese așa de bine, și aștepta rezultatele cu deplină încredere.

— Așa dar, — rezumă Leon Drei, după o scurtă tăcere și făcîndu-și vînt cu evantaiul, — îmi ceri ca, fără să te cunosc cituși de puțin, să rog eu pe stîmata mea logodnică, ca să-ți sporească leafa. Foarte bine. Dorința e firească și inspiră chiar simpatie... Ovsei Gavrilovici zîmbi mulțumit și, plin de speranțe, își luă un aer de demnitate; inima încetă de a-i zvîcni. — Dar ascultă, cu toate acestea... — târăgăni Leon Drei, Ovsei Gavrilovici, — așa te chiamă, parcă, — spune sincer, ești dumneta om deștept?

— Adecă... — se încurcă Ovsei Gavrilovici, care se aștepta la orice, afară de asemenea întrebare — adecă... Mi se pare că da!

— Așa, — aprobă din cap Leon Drei, — anume acest răspuns îl așteptam și eu dela dumneta. Acuma explică-mi mie, Ovsei Gavrilovici, cum ți-ai luat îndrăzneala dumneta, om deștept cum te crezi, să stărui personal pentru dumneta? Cine face așa? Un om deștept a trebuit să-și pue următoarea în-

trebare: de ce eu Ovsei Gavrilovici, cred că domnul Drei va voi să îndeplinească dorința mea? În viață,—începu el să explice,—pirghia cea mai importantă e protecția. Și nu poți dumnețea să te protejezi pe dumnețea însuși. Iaca, dacă de pildă, ar slăruți pentru dumnețea vr'o femeie nostimă, atunci,—se înțelege, efectul ar fi altul,—zise Leon Drei, desfătându-se de propria-i elocvență—și de zăpăceala lui Ovsei Gavrilovici.

— Fără îndoială... o femeie...—îndrăzni să rostească Ovsei Gavrilovici.

— Eu încă n'am sfârșit,— îl întrerupse aspru Leon Drei. Inchipue-ți, Ovsei Gavrilovici, că în locul dumitale vine vr'o frumuseță? Ha? Efectul, ce efect! Aici la moment s'ar înviora totul. S'ar răspîndi parfumurile cele mai delicioase. Toate colțurile s'ar lumina de zimbete. Nu înțeleg: îți inchipuiai dumnețea, că ai să produci impresia unei femei nostime? Nici cu cea mai mare bunăvoință n'ar putea să aibă cineva milă de dumnețea. De ce? Fiindcă ești bărbat.

Ovsei Gavrilovici își șterse zăpăcit fruntea și simțind, că conversația cu Leon Drei ia o cale primejdioasă și seamănă din ce în ce mai puțin cu dialogul, pe care îl avusese el cu dînsul în inchipuire, în antru, zise aproape implorînd:

— Fără îndoială... domnule Leon Drei... eu sînt bărbat...

— Mai adoagă,— îl ajută vesel Leon Drei,—și cu barbă. Apropo, netezește-ți-o. Cine și-ar putea face milă de un bărbat bărbos? Dar de o femeie? Dacă aici în locul dumitale, ar fi o femeie, vr'o brunetă nostimă, sau vr'o blondină, cu o pălărie șic, în mănăși, care să-i cuprindă într'un chip minunat minuțele grăsulii, sau slăbuțe, decoltată—drăguț,—și mai bine—, decoltată într'un chip seducător, care,—continua s'o descrie Leon Drei,—nu să între aici ci să zboare, nu să vorbească, ci să ciripească—într'un cuvînt, una, care să-ți învirtească capul dintr'o singură privire a ochilor ei frumoși, atunci ce ar fi? Cine e în stare să reziste unei rugămînți de femeie? Ba mie, de pildă, trebuie să-ți mărlurisesc, Ovsei Gavrilovici, grozav îmi place, cînd o femeie nostimă mă roagă ceva. Inchipue-ți, nu sînt în stare să refuz nimic unei frumuseți. Fire așa!

— Domnule Drei,—rosti inspirat Ovsei Gavrilovici, dorînd din suflet să ajute pe Leon Drei,—dumnevoastră aveți toată dreptatea, și eu de bună samă am făcut greșală, că nu m'am gîndit la o protecție. Nevastă-mea are o soră. Dacă-mi dați voie, am s'o rog, să stărue ea pe lîngă dumnevoastră.

— Dar de ce să deranjez pe sora nevestei dumitale,—obiectă Leon Drei, făcîndu-și vînt cu evantaiul,—dacă ai chiar nevastă? Nu-i așa, nu ești de părerea mea? Cu toate că nici contra surorii n'am nimic de zis. Las' să vie amîndouă. E și mai picant, și rugămîntea dumitale va avea mai multe șanse de reușită. Apropo, demult ești însurat?

— De șase ani,—răspunse Ovsei Gavrilovici, simțind cu bucurie, că afacerea lui însfirșit e pe calea cea bună.

— Numai?—răspunse Leon Drei, mulțumit. Minunat! Dar ia spune,—întrebă el deja cu totul liber,—nevasta dumitale e tânără, e nostimă? Mie cineva mi-a spus că-i nostimă,—minți el.—Dealtfel dumneta singur ai să-mi spui. Nu te jena, Ovsei Gavrilovici, dă-mi informații amănunțite, e în interesul dumitale. Cu cât văd mai clar chipul unei femei, cu atât devin mai mări-nimos, mai bun. Atunci mă pot hotărî la orice. Te previn că pentru o femeie lucrul ăsta nu prezintă nici o primejdie, nici într'o privință. Ți-o spun numai pentru liniștea dumitale.

— Dar eu nici nu mă gândesc la nimic,—se grăbi să-l liniștească Ovsei Gavrilovici.—Nici n'ași îndrăzni să mă gândesc la ceva rău. Chestia atinge numai protecția, și eu singur înțeleg, că protecția trebuie să fie protecție, nu altceva. Dacă-i frumoasă nevastă-mea?—repetă el întrebarea lui Leon Drei, apucându-se de barbă și înfățișându-și în gând pe Fani. Frumoasă, mi se pare. Da, e frumoasă fără îndoială,—se lămuri el pe sine însuși,—și, ca chestie de protecție, va fi tocmai la locul ei.

— Așa-a,—tărăgăni dulce Leon Drei, și poate că, spre norocul dumitale, e și brunetă?

— Anume brunetă,—zise Ovsei Gavrilovici, luându-se iar de barbă și mulțumit, că poate confirma dulcea presupunere a lui Leon Drei.

— Atunci de ce n'ai trimis-o pe ea să stăruie pentru dumneta,—roști Leon Drei nemulțumit, chiar cu necaz? Singur nu-ți înțelegi interesele,—începu el să-l dojenească. M'ai făcut și pe mine să-mi pierd timpul, și nici dumneta n'ai făcut nimic. Dar, poate, îi ai cel puțin fotografia? Sint mulți bărbați,—o știi asta,—care poartă cu ei fotografiile nevestelor.

— Cu părere de rău, stimate domnule Drei...—începu Ovsei Gavrilovici...

— Trebuie s'o porți, trebuie s'o porți,—il întrerupse aspru și nemulțumit Leon Drei. E chiar foarte ciudat: vii cu o cerere așa de importantă, și n'ai cu dumneta fotografia nevestei. Ce-i asta? Ce va să zică asta?

— Regret foarte, foarte mult,—roști tremurînd Ovsei Gavrilovici. Dacă știam, că importă așa de mult! Sint un om foarte nepriceput, domnule Drei. Erlați-mă de data asta. Dacă-mi permiteți, mine v'o aduc.

— Nu,—zise hotărît Leon Drei, nu-i nevoie. Las' să vie singură. Principalul, dă-i a înțelege, că pe mine trebuie să mă roage cum se cuvine. Cochetăria nu-i interzisă. Prevenindu-te despre toate astea, n'am în vedere, decît binele dumitale. Când o femeie mă roagă frumos și cum se cuvine, nu-i refuz de obicei nimic.

— Atunci pot nădăjdui, că umila mea rugămintă...—zise Ovsei Gavrilovici, strîngînd cu drag mina lui Leon Drei...

— Nădăjduiește, nădăjduiește,—răspunse Leon Drei, grav și pe nas, concediînd pe Ovsei Gavrilovici...

— Ascultă, Grabov,—zise Leon Drei, când rămase în patru ochi cu Isac,—cum ți s'a părut idiotul ăsta ?

— Nu-i idiot,—răspunse Isac Grabov,—ci, cum se exprimă tată-meu, mai degrabă un dobitoc cu haz.

— Atunci înseamnă în carnetul meu, la numărul unul, pe nevasta acestui dobitoc pentru mine, ora 9, sara, și tirăște încoace pe cellalt. Poți zbiera și mai tare, când mi-l anunți. Le inspiră o frică strașnică. Se fac mici de frică. Iar dacă toți cei din contuar au venit pentru aceeași treabă, spune-le pur și simplu să-și trimeată nevestele. Mai simplu și mai expeditiv. Sper să capăt câteva amante proaspete și nostime. Cîți sînt acolo în antreu ?

— Or fi vr'o zece,—răspunse Grabov.

— Minunat, minunat,—aprobă Leon Drei. Are să fie un vinat bun. Adă-l pe cel de al doilea, pe ceilalți prevină-i.

Isac Grabov eși supus și intră din nou, tîrînd, ca prin ajutorul unei funii invizibile, pe surizătorul și blajinul Veniamin Solomonovici Milman.

— Veniamin Solomonovici Milman,—răcni sălbatec Isac Grabov.

Și șmecherul, știrbul, vicleanul, cepeleagul Veniamin Solomonovici aiergă vesel și surizător spre Leon Drei, îi întinse mina prietinește. Dar Leon Drei îi răci cu o privire disprețuitoare, și Veniamin Solomonovici, întocmai ca un cal nărăvit sub mîna de fier a călărețului, se potolî pe loc. Mina îi atîrnă moartă, în aer.

„Cum mi-a luat apa dela moară, mizerabilul!—se gîndi Veniamin Solomonovici cu ură,—și eu credeam, că stau bine cu el. Acuma ? Trebuie s'o iau dela început... Intr'un fel, sau altul ești al meu, Dreisor ! Te încalec eu, Dreisor ! Te struneșc eu, n'ai grijă. Femeiuștele îți plac doar ! Ți le servim, n'ai grijă... Eu Dreisor, conversația ta cu mine n'am uitat-o. Iar lui Isidor Isacovici i-o fac eu cdată ! Ia să mă fac eu că nu s'a întîmplat nimic, și să-i trag o închinăciune cît mai plăcută“.

Il linse cu o privire plină de blîndeță și rosti cu un ton plin de dulceață și simpatie.

— Cu tot respectul,—Leon Alexandrovici. Frică mi-i, că am venit la un timp nu tocmai potrivit. „Musafirul neașteptat e mai rău decît Tatarul“, cum zic... Francezii,—adăogă el cu un rîs timid și respectuos.

— Nu-i nimic, nu-i nimic,—răspunse Leon Drei, căutînd să-și aducă aminte, ce conversație avusese cu el.—Grabov ia să-mi aduci evantaiul cel japonez. Japonez,—repetă el, arătînd lui Milman evantaiul cu care începuse a-și face vînt, cît se poate de grațios.—Cu ce afacere ? Eu te ascult.

Convorbirea merse strună. Veniamin Solomonovici se arătă mai priceput și mai șagalnic, decît Ovsei Gavrilovici. Aici deosebirea fu numai în amănunte. Leon Drei își închipuise, că nevasta lui Veniamin Solomonovici trebuie să fie blondă, dar

Veniamin Solomonovici nu confirmă dulcea presupunere a lui Leon Drei și mărturisi nu fără regret, că e brunetă. Mai avură loc și alte amănunte. Dar nu strică nimic. Pentru brunetă data întîlnirii fu hotărîită deocamdată pentru a patra zi.

În antret sunetele clopoțelului se succedau într'una. Parcă întregul contuar ar fi umblat să se mute acolo. Isac Grabov alerga într'una, ca să deschidă.

„Ce dracu', — înjura el în gînd; — un fel de balamuț, au a-1 dea gata pe ziua de azi“.

Iar peste două ceasuri își puse mîinile în cap, cînd trebui să noteze în carnetul lui Leon Drei..

„No. 15 Olimpia Rapaport, Miercuri 4 August, ora 9 sara“.

„Mai bine cumpăra niște cîni“, — cîrtea el în gînd, — la ce-i trebuie lui atîtea femei? Înțeleg una, înțeleg două, dar cînsprezece!.. Un adevărat mîncător de femei! Interesant ce-ar zice despre el tata și mai ales scumpa mămică.

Iar sună, lua-i-ar dracii!..“.

Iudita stă pe o bancă, în strada Druo, pe Montmartre și nu-și ia ochii depe ferestrele lui Armand al ei, care purta numele de Leon Drei. Cît de frumos e Parisul, orașul eroilor ei iubiți! Mergea pe cheu, Sena își purta liniștit valurile. Casele înalte priveau impasibile, în oglînda riului, în care se răsfrîngeau și cerul curat și străveziu al Parisului, și omnibusele, încarcate cu parizieni grăbiți! Cîte crime se pregăteau aici în fiecare unghiu, ce taine se ascundeau în dosul fiecărei fereste, fiecărui stor lăsat! O țesătură nesfirșită de drame a legat Parisul dintr'un colț la altul. Și ea, Anita, e atrasă de soartă în acest vârtej, și ca o pasere se zbate în mîinile ei. Nu, ea acum nu mai luptă, ea e învinsă. O, Armand, cît suferă ea! Înțelege-va el oare această jertfă?

Iudita privește fereasta, doar-doar s'ar arăta odată scumpa lui siluetă. Iată că s'au deschis obloanele. Lacheul Jaques se uită în stradă. Oare n'o fi căutînd-o pe ea? Nu s'o fi gîndit să-i transmită vr'un bilețel din partea scumpului Armand? În fiecare zi bunul Jaques îi aduce scurte scrisori, pline de iubire din partea lui Armand. Multe scrisori a adunat ea dela omul iubit, pe care le păstrează ca pe niște relicvii. Iubire, iubire, veșnicile piedeci, lacrimi, severul tată, salvarea de sărăcie a unei familii nobile... Sărmanul Armand!... Dar ea s'a hotărîit. Las să piară, dar Armand al ei n'are să mai suferă!

Are să vie la dînsul și are să-i spue:

— Sînt a ta, scumpe Armand. Știu ce mă așteaptă după un pas atît de pripit. Lumea niciodată nu mă va erta, dar eu m'am hotărîit. Iubirea mea pentru tine e mai puternică decît orice. Iubești-mă și dă-mi să beau din cupa fericirii.

Ce groază, ce amar! Ea, mîndra Anita, aici, în strada Druo, singură, fără dama de companie! Ce ar zice contele, tatăl ei?

Deodată simți lovitura inimii sale. Da, el e, el e, Armand al ei! Dumnezeu, cît e de frumos! Iute vâlul pe obraz, ea să n'o recunoască! El încă nu trebuie s'o recunoască. Ea s'a hotărît să vie la el pe neașteptate, să-l surprinză, altfel el, cetățit de nobil, nu va primi jertfa ei. Așa dar, mai iute, mai iute, ajut'o Doamne.

Se sculă, se uită în juru-i rătăcită. De emoție abia se ține pe picioare. O Paris, Paris, ce-ai făcut tu din mine! Dar eu sînt datoare, sînt datoare! Lanțul fatal va fi rupt de mîna mea slabă. Iată o lună de zile încurînd, de cînd îl pîndesc. S'a pierdut o lună întreagă de fericire, de uitare, o lună întreagă de bucurii nespuse cu ființa iubită. Apoi—vie și moartea! Las' s'o înghiță apele cele reci ale Senei; ea tot va mulțumi pe Domnul pentru clipa de fericire, pe care i-a dăruit-o. Anita, ești frumoasă,—își zise ea sîși,—ești plină de curaj, mergi; îți poruncesc în numele suferințelor tale, în numele iubirii pentru acest om. Te conjur.

Parcă ar fi cetit din cartea iubită—repetă ea cuvintele, rămase în memorie. Parcă noi toți nu purtăm măști? Iată o marele regisor a rostit conjurația sa. Pe fețe—alte măști. Rîdeți, plîngeți, mîhniți-vă, bucurați-vă, așa-i voia regisorului!

Pipăi pachetul de scrisori dela plept, le sărută în gînd și, simțindu-se tîrîtă în vîrtejul dramei, care se lăsa asupra ei, trecu strada și urcă spre Leon Drei. Se opri lingă ușă și, pierzînd conștiința, sună...

Leon Drei în clipa asta abia își începea dimineața lui de pierde-vară, bogat, liber de griji, care adormise foarte tîrziu, după niște ceasuri plăcute, pe care le petrecuse în ajun cu Noșase,—cu nevasta ajutorului de contabil, o brunetă, picantă, grăsuță, de 22 de ani, ușuratică și nepăsătoare, ca vîntul. Pe mesuța rotundă de lingă divan se vedeau rămășițele ospățului din ajun: lichior, cognac, o cutie deschisă cu bomboane, un coșuleț cu o pară și două mere, niște cești în care Grabov servise cafeaua turcească. Dar Leon Drei nici nu le observa. Era cufundat în clipa asta într'o distracție nouă, nevinovată, cu totul neobișnuită pentru el: cetea niște versuri din Pușchin. Dece versuri, dece versurile lui Pușchin: la asemenea întrebare n'ar fi putut da un răspuns mulțămitor. Poate fiindcă Saul Rozen scria versuri, fiindcă Bertia l-a făcut atunci de rușine. Oricum, cetea cu o răbdare de inger. Fruntea îi era încrețită de sforțarea de a înțelege cele cetite. Un braț îi era întins pe așternut, cu cellalt ținea cartea. Din cînd în cînd simțea un adînc respect față de propria sa persoană, pentru o petrecere de timp atît de folositoare. Pentru cetire nu simțise gust niciodată, și în privința cărților avea o convingere proprie pe care însă nu se hotăra încă s'o dea pe față în societate. În cît privește, în

special, versurile,—cîte o poezie-două,—încă tot le mai cetea din cînd în cînd prin gazete, dar totdeauna cu convingerea, că face autorului cea mai mare onoare și cel mai mare serviciu. În sufletul lui însă niciodată nu putea să înțeleagă, la ce adică mai sînt bune și versurile, și avea, la drept vorbind, cel mai mare dispreț pentru scriitorășii, care-și publică idioatele lor producții. Pușchin,—da, Pușchin e mîndria Rusiei. Pușchin a fost omorît la duel după cum se spune, din pricina unei poezii de-ale sale. Versurile lui, ce e drept, prezintă puțin interes, ba sînt chiar plicticoase, dar odată ce întreaga Rusie... Afară de asta, față de o damă poți arunca—cumva—și praf în ochi. Cine mai cetește azi pe Pușchin? Într'un cuvînt, are să-l folosească el pe Pușchin așa, cum trebuie.

Invingînd una din poezii, începuse să cetească „Ingerul”. Ridîcînd frumos sprîncenele, ca să exprime dintr'odată, și mirare, și sarcasm, strigă cu un ton măreț:

— Grabov, ia poftim încoace!

Isac Grabov, care în clipa asta curăța hainele lui Leon Drei lingă fereastă, de unde putea vedea bine pe cunoscuta necunoscută depe bancă, era ocupat de gînduri grave. Prindea în gînd pe necunoscută. Grabov e agent polițienesc, însărcinat cu descoperirea acestui mister. Se duce îndată la ea și-i spune: Doamnă, dumneata de mine n'ai să te poți ascunde. Am hotărît între noi o distanță de 5 pași, tertipurile n'au să te ajute. Am să te urmăresc până la capăt, am să aflu odată, cine ești dumneata, și ce vrei dela domnul Leon Drei. Nici nu te uiți? Perfect. Ai oftat de trei ori. Minunat. Inadevăr, pentru a urmări pe cineva, nu vād nici o greutate. Îmi închipuiam lucrul ăsta mult mai complicat... Se pricepe ea oare, că o urmăresc? Sau, poate, bănuște și numai se preface că-i liniștită. Bagă de samă, Isac! E șiretenie, fără nici o îndoială. A luat o birjă! Iau și eu o birjă. Am prevăzut eu această întorsătură!.. Zburăm. Ea înainte, eu după dînsa. Calul ei zboară ca vîntul, dar nu se lasă nici al meu! Se uită îndărăt speriată. Mulțimea se ia după noi. Minunat. Gardiștii șueră. Ea părăsește birja și se ascunde într'o curte cu două eșiri. Eu după ea! Ea pe scară, și eu pe scară. Ea pe acoperiș, eu—după ea. O damă și un tînăr pe un acoperiș de casă. O dramă pe acoperiș. Splendid!

Aici ideile lui Isac Grabov luau o nuanță cu totul haotică. Isac respiră des, și cînd conștiința i se lămurește—aude, cum îi spune lui Leon Drei.

— Ah, domnule Drei, domnule Drei, ce plăcere găsiți dumnevoastră, om tînăr, voinic, bogat să linceziți degeaba în orașul ăsta blăstămat și plicticos? Vindeți tot ce aveți, cum-părați două puști bune, două revolvare, două pumnale și—hai mîndeva, departe, să ducem o viață de vînători liberi. Lăsați naibii femeile. Pentru aventurile noastre e deschisă întreaga lume. Să plecăm în Africa sau în India. Să vînam lei, tigri, elefanți. Ce fericire trebuie să fie, să omori o fiară, ca tigrul!

Vom mînea prin pădure. Mii de primejdii ne vor amenința. Vă e frică? Se cunoaște că sînteți orășan. Păcat. Atunci vă fac altă propunere. Să mergem să căutăm pe cei obișnuiți de soartă, pe cei care așteaptă ajutorul dela niște salvatori nebănuți. Să restabilim dreptatea, călcată în picioare. Să ne prefacem în doi Don-Chișoți! Dumnevoastră veți fi Don-Chișot cel mare, iar eu—Don-Chișot cel mic. Ce victorii o să obținem împreună! Vă implor, domnule Drei, renunțați la viața sătulă. Ce vă așteaptă pe dumnevoastră în viitor? Uritul și dezamăgirea. O să îmbătrîniți de vreme. O să vă îngrășați. Leon Drei—gros! Nu-i ceva oribil? Dar boalele?... Pe cînd așa, mereu pe drumuri, o să fiți totdeauna voinic, vioiu, mintea va fi ocupată cu vr'o problemă nobilă. Cîți amici nobili o să cîștigați!"

Vocea lui Leon Drei îi dărimă cu brutalitate lumea frumoasă, în care trăia acum o clipă. Isac aruncă o privire spre necunoscută, și cu hainele periate intră în odaia de dormit a lui Leon Drei.

— Deabia-deabia te-ai arătat—roști Leon Drei nemulțumit,—ce făceai acolo? Doar n'ai să spui, că prindeai muște! Pune hainele la locul lor și vorbește. Îți plac versurile?

Isac Grabov se uită la stăpinul lungit în pat, în poza liberă a unui Apolon în odihnă și, simțind în întrebarea lui vr'un șiretlic, răspunse evaziv.

— Până acum nu m'am gîndit la așa ceva, domnule Drei.

— Atunci gîndește-te îndată, îi porunci îngăduitor Leon Drei, care dorea să-i arăte numai de cîți unele impresii ale sale despre poezia cetită.

— Mai întăiu,—răspunse Grabov,—e destul de greu să spui deodată, apoi,—adăogă el cu îndoială,—nu cred, că lucrul ăsta ar intra în cercul îndatoririlor mele.

— Intră,—ii împrăstie orice îndoială Leon Drei. Și—fără multă vorbă. Lasă pe meseriașii de tot felul să discute, pe croitorii, care nu pot face un pas fără să chibzuiască și așa. și așa—răspunde cinstit, deadreptul: îți plac versuri, sau nu?

— Să zicem, că-mi plac,—răspunse cu băgare de samă Isac Grabov.—Ce-i cu asta?

— Atunci ascultă poezia asta a lui Pușchin, și spune ce crezi dumneata despre ea? Se numește „Noaptea“. Ascultă cu băgare de samă, Isac!

„Vocea ta pentru mine, și blîndă, și dulce“—începu Leon Drei, imitînd pe Saul Rozen...

— Ei, ce zici?—întrebă el triumfător, după ce ceti poezia, și sigur că va auzi propria sa părere, exprimată de o altă persoană.

— E bine, mi se pare,—răspunse Isac Grabov, care, fără să-și dee sama cum, se simți mișcat într'un chip plăcut. N'ăși refuza chiar s'o mai ascult odată.

— Cum bine?—zise Leon Drei dezamăgit.—Eu te întreb, ce zici dumneata despre o poezie slabă, și dumneata răspunzi

„bine“. Iaca, veșnic așa,—începu să învețe el pe Grabov,—toți strigă: Pușchin, Pușchin, dar ce lucru grozav găsec ei aici în Pușchin? Unde,—arată-mi, te rog,—vezi dumneata aici ritm? Într'o poezie lucrul principal e ritmul, și tocmai ritm eu aici nu văd,—continuă el, repetind cu plăcere cuvântul, pe care îl întrebuițase în prezența lui, Saul Rozen.

Dă-mi ritmul, și ai să te bucuri de lauda mea.

— Dar ce e, mă rog, ritmul,—întrebă cu o curiozitate naivă Isac Grabov.

— Cum, dumneata nu știi, ce e ritmul,—se îngrozi Leon Drei;—cu neputință! Glumești? Dar cine nu cunoaște înțelesul acestui cuvânt? Oprește pe cel dintâiu copil din stradă, și la întrebarea dumitale, ce-i ritmul,—îndată, are să-ți răspundă.

— Imi pare foarte rău, domnule Drei, că nu știu înțelesul cuvântului acestuia,—zise Isac Grabov,—dar părerile de rău, spre părerea noastră de rău, n'adaogă la știință. Ași vrea să capăt dela dumnevoastră explicația acestui cuvânt. Mi-ați spus, că în poezia pe care ați citit-o, nu vedeți ritm. Va să zică, ritmul e un lucru trebuincios în poezie. Eu cred, că știu tot felul de lucruri, dar lucru, care să se numească ritm, încă n'am finut în mână, deciind sînt

— Ce tot dai zor cu lucru?—se supără Leon Drei, simțindu-se deodată strîns cu ușa—ce „lucru“, măi idiotule? Ce tot incurci? Vorba nu e despre vr'un lucru, ci despre ritm! Despre ritm,—înțelegi odată, idiotule cu ochi holbați, ce ești. Am și spus-o: că Pușchin te are pe toate, afară de ritm, divinul ritm! Și un orb ar fi de părerea mea,—continuă el cu îndrăzneală, fără să aibă idee ce e ritm, fără să-și închipue că Isac Grabov are să-i ceară explicația acestui cuvânt. Cetești: totul frumos, totul bine, neted, toate parcă ar fi la locul lor. Ești mulțumit, ești gata chiar să spui: scriți, d-lor poeți, scriți; și deodată, tocmai la urmă te trezești: mă rog, dar ritmul?... Tocmai principalul lipsea! Iată ce nu e cinstit, Grabov,—roști el deodată cu amărăciune: Dumneata pe poet l-ai crezut, cînd colo—te-ai înșelat... Dece ai șterpelit ritmul, ca un măsluitor de cărți? Ne-ai tras pe sfoară, domnule poet! Și sigur că avea dreptate, de o sută de ori avea dreptate Saul Rozen, imputînd poeților din generația veche lipsa de ritm. Saul Rozen,—iată adevăratul reprezentant al poeților celor noi. Are ritm cît vrei. Strălucește cît de colo, îl vezi cît de colo; parcă-i viu, așa joacă! Ai înțeles? Imi pare bine. Aruncă pe mine un cerșaf.

Isac Grabov, primind această lecție, nu-și exprimă mulțumirea prin nimic și implini în tăcere porunca lui Leon Drei.

— La urma urmelor,—zise Leon Drei, după ce se mai răs-giandi,—eu îi ert, și lui Pușchin, și tuturor poeților. Li las în plata Domnului. Las' să scrie. Trebuie să trăiască și ei. Scriți, domnilor, scriți; cu ritm, fără ritm—scriți. Vă dau voe. Chi-nuiți-vă, născociți ritmuri, căutați comparații, într'un cuvînt,

muncii, domnilor! Nu fiți trindavi; scriți, scriți, băeți! Și eu, dacă voi fi dispus, vă cetesc cu indulgență; voi fi rău dispus, — cu severitate. Mi-o plăcea—vă laud. Nu mi-o plăcea, n'ați brodit-o, — toate cărțile voastre le trimit în... cabinet. Atunci, fără supărare! Iar acuma, Grabov, ajută-mă să mă îmbrac. Vreau să mă duc pe la Nina Marcovna. Mi s'a subțiat punga.

Cind treaba ajunse la ghetă și Isac Grabov se așază în genunchi dinaintea lui Leon Drei, acesta, privind spinarea lui largă și observind mișcările omoplaților, zise cu plăcere:

— Inadevăr, Grabov, ar trebui să recunosc, că o duc foarte bine. Ca în sinul lui Dumnezeu. Unii m'ar întreba: pentruce? Le-ași răspunde: imbecililor, numai mulțumită genialității mele! Sînt un om genial, Grabov. O spun, fără să mă laud. Ași putea să pun stăpînire pe tot globul pămîntesc, dacă însăși natura n'ar pune o margine forțelor omenești. Femeile, depildă, toate sînt ale mele. Dar și bărbații deasemenea; toți sînt ai mei. Ai văzut cum mă joc cu ei? Mijloace pentru a cuceri omul, am neamărate, Lingușire, șiretenie, curtenire iscusită, vr'o combinație neașteptată, naivitate ademenitoare și afabilitate: iată cu ce birui eu, iată cum am făcut eu pe oameni să mă servească. Despre extraordinara mea inteligență n'am să mă întind, asta se înțelege dela sine. Gîndește-te, de unde am plecat, și unde am ajuns. Și am numai 26 de ani. La vrîsta de 30 de ani nădăjduesc să capăt influență în Anglia, la 35 de ani mă apuc de America... Apropo, Grabov, ia spune-mi, ce număr de femei e la rînd, și cînd trebuie s'o aștept? Dumneata, Grabov, — continuă Leon Drei a-i dezvolta noua sa temă, care-i venise, pe cînd Grabov se tăvălea la picioarele lui, — dumneata nici nu bănuiești cit sînt de dragălașe aceste numere, aceste femei ale slujbașilor noștri. Să-ți lingi buzele! Niște ființi cu desăvîrșire aparte! Ce naivitate! Ce neștiință a finețelor amorului; ai zice, că bărbații lor sînt niște complecți cretini! Dar cu cită lăcomie se dau la știința mea! Unele, inadevăr, la început plîng chiar, dar roadele lacrimilor sînt totdeauna gustoase. Dar, ce cărnuri! — zberă el deodată entuziasmat, ce forme! Damele mondene nici nu se pot compara cu ele! Dar, in general, dama mondenă e adesea o vorbă goală.

În clipa asta în antreu se auzi soneria. Leon Drei, care n'aștepta pe nimeni, se uită întrebător la Grabov, care cu aceiași întrebare se uita la el.

— Cine ar putea să fie? — șopti Leon Drei, aducînd teatral mîna la frunte.

— Cine ar putea să fie? — șopti și Isac Grabov, prinzîndu-și vîrfurile nasului între două degete.

Vr'un minut amîndoi rămaseră pe gînduri. Insfirșit Leon Drei strînse din umeri. Nu putea să-și închipue cine a sunat.

Grabov își chinuia mereu vârful nasului, neștiind ce să între prinză.

— Văd o singură eșire,—se pricepu Leon Drei,—trebuie să te duci să deschizi ușa.

Lui Isac Grabov capul i se limpezi îndată după această vorbă, și se repezi în antreu.

— Ea! — strigă el în șoaptă, întorcându-se peste o secundă.

— Cine? — se sperie Leon Drei, retrăgându-se la toată întâmplarea spre fereastă.

— Necunoscuta, — răspunse Isac Grabov cu o emoție prietenoasă.

— A! Dar nu-i înarmată? — întrebă Leon Drei cu o voce străină; — adică n'ai observat în mână vr'un revolver.

— Din punct de vedere exterior totul pare a merge bine, domnule Drei...

— În cazul acesta, — se rățoi cu curaj Leon Drei, — o primesc. La tot cazul, Grabov, să-mi fii la îndămină.

Și cu pasul ferm, bărbătesc se îndreptă spre cabinetul său cochet și bine îngrijit. Iudita îl aștepta deja cu palpație repetind o rugăciune... Procedind după codul romanelor franceze, ea aruncă mai întâiu o privire jurîmprejuru-i prin odaia persoanei iubite, și cu satisfacție le găsi toate la locul lor. Apoi se uită în inima sa și găsi aceste cuvinte: sărmanul Armand, lui nici prin gând nu-i trece să mă aștepte, ba încă la o oră atît de matinală. Cum are să întîmpine el pe Anita lui? Doamne, dă-mi puteri, întărește slabul meu suflet!"

Apoi puse pe un scaun enormă sa umbrelă neagră și în fugă se privi cochetă în oglindă. O femeie fermecătoare, în vual albastru o întîmpină cu o privire amabilă și voioasă. Trăsăturile elegante ale figurii sale, erau pline de farmec și nobleță. În ochii ei scînteiau foc și extaz. Mînuțele mici tradau origina ei aristocratică. Slaba roșeață, revărsată pe obraji, reflecta o emoție adîncă, tănuită însă de zîmbetul fermecător, care aluneca melancolic pe buzele ei.

Auzi pași în apropiere, în oglindă se reflectă figura nobilă a lui Armand. Surprinsă, Anita se retrase, speriată, dela oglindă, se întoarse și, întinzînd mînile cătră Leon Drei, șopti cu o voce abia auzită, plină de iubire și disperare.

— O, Armand, o, Armand al meu!

El o cuprinse în brațele-i puternice, ea își lăsă capul pe umerii lui.

— O, Armand, — zise Anita, adunîndu-și cele din urmă puteri și simțînd o bucurie nepămîntească în brațele tînrului om, — însfirșit sîntem din nou împreună. Singuri, amîndoi, la tine, în locuința ta de holțeu. Dar tu n'ai să mă condamni. Iubirea e singurul conducător al inimii mele. Iartă, iartă pe nebuna ta de Anita!

— Te-am și ertat, scumpa mea Anita.

— Nu, nu, tu trebuie să mă așculți întăiu Armand. Ar-

mand, — rosti ea cu putere și seriozitate, privind cu ochii încintați figura lui, atât de scumpă, frumoasă, bărbătească. — Armand, îți tu minte ceasul acela, când ți-am dat eu inima? Eram așa de naivă, ascultam numai de șoaptele inimii, nu bănuiam, că viața e cași o roză înconjurată de spini, care sfîșie fără milă pe îndrăznețul nesocotit, ce vrea s'o rupă. Și am urmat orbește chemarea inimii. Pentru o clipă de fericire se întimplă să plătești uneori cu întreaga viață...

— Scumpa mea Anita, — răspunse Armand, strîngînd-o la piept și căutînd parcă să n'o cedeze nimănuia, — vei fi a mea.

— Armand, — obiecta Anita, zmulgîndu-se din brațele lui puternice, dar aruncîndu-i o privire recunoscătoare, — vorbele tale sînt dictate de pasiune. Dar contele niciodată nu va erta o căsătorie neegală. Armand, tu asta o știi bine, și eu niciodată nu voi călca peste voința nobilului conte, tatălui tău. O, Armand, m'am gîndit mult la familia ta, la tine. Tu trebuie, tu ești dator să ascuți poruncile tatălui tău.

— Anita, — zise Armand, lăsînd capul în jos, — tu mă copleșești cu nobleța ta. Dar eu nu pot primi jertfa ta. Ce-mi pasă mie de tatăl meu? Nu vreau să știu de poruncile lui. Acestea nu pot să-mi ceară întreaga viață. Te iubesc, — rosti el, cufundîndu-și fața în culele rochiei ei.

— Armand, Armand, scoală, tu-mi răpești curajul cu desperarea ta, — exclamă Anita, stăpînîndu-și lacrimile. Am venit să-mi iau adio dela tine. Ascultă-mă, mine dimineață Anita nu va mai fi pe lumea asta. Cedează locul norocoasei sale rivale. Dar ziua de azi, Armand, ziua de azi e a noastră. Ți-am adus ultima mea jertfă și iubire. Armand, scumpul meu, primește cea dintălu sărutare a mea de fecioară...

Lumina în otel se stîNSE. Al cui plîns se aude în camera din colț? Cine a auzit cuvintele de delir, care au precedat taina iubirii?

Leon Drei, văzînd că necunoscuta îi zice Armand, își exprimă cu drăgălășie mirarea pe față, și se gîndi: ea trebuie să se fi înșelat, dar eu nu mă dau în lături de a mă numi și Armand, dacă nu-i urită.

— Stimată doamnă, — zise el, — n'am încă fericirea să vă cunosc. Dați-vă osteneala de a vă numi...

— Armand, — continuă necunoscuta răpede, parcă ar fi cedit pe o carte.

„Cu asta, mi se pare, nu-i nevoie de ceremonii, — se gîndi Leon Drei. Ce aventură caraghioasă! la să-i ridic eu vualul de pe față. Ce risc? Pot să fac cu ea orice și nu răspund; e la mine“.

Se apropie mai mult, și pecînd vorba ea, îi ridică voalul și, mirat, se dădu îndărăt.

„Dar e ludita! A înebunit de dragoste pentru mine. Săraca băbuța! Dar ochii îi strălucesc ca niște brillianți. Curioasă aventură!... Cu babe încă n'am avut a face. Mă prefac că n'o cunosc. Doar — nici o răspundere. Să gustăm și din fructul asta

— Grabov,—strigă el,—pleacă, du-te de te plimbă undeva. Pentru dumneata sînt acasă peste un ceas.

Și întorcîndu-se către Iudita, zise cu blîndeță:

— Vorbește, copilul meu, eu te ascult.

„Dealtfel nu-i nici așa de lepădat cum mi s'a părut mai înainte,—continuă el să se gîndească, așezîndu-se lîngă ea pe divan. Să mă fac, că-s Armand oarecare. În orice femeie e ceva picant. La urîtenii mai ales. Ciudată aventură. Trebuie să-i scot pălăria. Să-i despletesc părul. Mi se pare, gulerul îi împiedică grozav vorba. Să-i scot și gulerul. Da, gîtul nu-i de prima tinereță...

— Armand, Armand,—auzi el...

— Da, da, doamnă, sînt Armand, se înțelege!

„Ce tot șoptește ea acolo?... Ce mă privește?—Da, da,—vorbea el distras, răspunzîndu-i; și-i scoase pantofii din picioare. Acuma s'o îmbrățișăm. Las' să mă sărute. He-he! Ce sărutări. Mă încălzesc! Pieptul,—plinuț, n'am ce zice. Dar mă stingherește jacheta. Ia s'o dezbrac...

E sară. În aer—liniște.

Strada e scaldată în lumina lunii. Depe arbori cade pe pămînt, fără zgomot, podoaba îngălbenită a verii. Cerul, fără un pic de nour, pustiu și nemărginit, e plin de farmecul trist al începutului de toamnă. Iudita, albă ca un spectru, stă retrasă în balcon. Farmecul nopții a pus stăpînire pe ea. Viața apropiie de ea apele sale. Ea le vede, aceste ape întunecoase și lacome, și pe demonii, care îi întind mîinile lor negre și tenace. În sufletul ei, pustii și sleit de chinuri, e luptă. Anita vrea să trăiască, dar pentru Anita nu-i altă eșire.

Vinul e în cupă, ea trebuie să-l bea...

Iar în odaia de dormit, mică și pașnică, de alături, se petrece un act solemn. Saul Rozen stă lîngă masa de scris și trece în caet noi fapte din viața noii născute,—Sarocicăi, numită „Zîmbetul Fericirii“. Scumpa Betsi s'a așezat în vechiul fotoliu, cu „Zîmbetul Fericirii“ în brațe, ca o Madonă, și cu un zîmbet fericit urmărește pe soțul, care din cînd în cînd aruncă îndărăt părul său de poet, sau îndreaptă pe nasu-i subțire, puțin coroiat, pensneul. Fiecare mișcare a lui Saul îi atrage luarea aminte, cași cum și-el ar fi tot așa de mic și de plîpînd cași Sarocica.

Sarocica stă liniștită sub înveliș și cu ochisorii ei strălucitori și mici, cu obrăjelul roșiatic amintește o păpușă, rău făcută. Dar mamei, Sarocica i se pare culmea perfecțiunii. Pe fața Sarocicăi se vede și pe dînsa, și pe Saul. Asta e una. Obrăjorul e de adevărat inger. Două. Dar parcă mai există pe lume, poate să mai existe o asemenea jucărică, încă un asemenea ingeraș? Sarocica e o fetiță unică, cea mai fermecătoare,

cea mai nostimă, mai extraordinară din lume, și Betsi are în privința asta mii de dovezi din cele mai elocvente.

„Mai întâiu de toate, — își zice Betsi, urmărind pe Saul — ochii. Ochișorii Sarocicăi nu-s ochi, ci două steluțe, doi mici sorii, două zimbetel! Apoi, năsușorul! Ce frumuseță! Cine mai poate încreți năsușorul așa de frumos, așa de drăguț, ca Sarocica? Nimeni. Dar obrăjeii, dar, bărbia, care-i dulce ca mierea? Dar trupușorul? — continua să dovedească, — nu știu cui, — Betsi: cea mai scumpă, cea mai delicată catifea nu se poate compara cu netezimea pielii Sarocicăi. Dar piciorușele, dar degețelele...

Saul Rozen pune un punct și răsfoește cu plăcere grosul său caet, intitulat așa:

Jurnalul Sarocicăi Rozen. Scris de părintele ei, poetul Saul Rozen.

Jurnalul începe cu următoarele cuvinte:

„Nașterea mea“.

„Eu, Sarocica Rozen, m'am născut în noaptea de 17 Iulie, la ora trei și patru minute. Iată ce mi-a rămas în amintire din clipa, cind am apărut în lume, în micuța și liniștita noastră odaie de dormit, din strada Zdrănelor, No. 5, apartamentul 10. Cind buna și drăguța noastră moașă, mătușa Fani, a declarat că s'a născut o fetiță, eu îndată am scos un țipăt caracteristic, care a umplut de o bucurie divină și palpitândă inimile scumpului tătică și scumpei mele mamică. Scumpul papa, care tot timpul stătuse în odaia de mâncare, la fereastră, cu fața lipită de geam și plîngea în tăcere, ascultînd gemetele scumpei mamică, de îndată ce a auzit vocea mătușei Fani, a alergat în odaia de dormit, s'a aruncat la scumpa mamică, a căzut în genunchi lângă patul ei, și ascunzîndu-și capul în pernă, plînsese cu lacrimi de fericire. Scumpa mamică i-a mîngîiat cu gingășie capul. Lacrimi i-au lucit și ei în ochi. In curînd m'au arătat tăticăi, care s'a uitat la mine și a exclamat: „Dumnezeule, cît e de drăguță!“ Și iar vru să plîngă, dar aici buna noastră moașă, mătușa Fani, începu să-l gonească din odaie, fără ceremonii, și tăticu' se supuse îndată. Apucă numai să sărute mînuța mea mică, să arunce o privire de adio asupra mea și a mamicăi și eși din odaie oftînd. Scumpa mamică închise ochii de fericire. Lacrimi mari luceau pe genele ei“.

* * *

„Iulie 18, ora două și șase minute după amiază. Decurînd scumpa mamică m'a numit „Zimbetul Fericirii“. N'am să uit niciodată această minunată, limpede zi de soare. Drăguțul nostru balconaș era învăluit de o umbră răcoroasă. Arborii din grădinuță dormitau într'o aromă plăcută. Ingerii se scăldau în azurul palid al cerului. Scumpul tătică, privindu-l îngîndurat, zise deodată scumpei mamică:

— Sarocica noastră încă eri se juca cu îngerii colo, sus,
iar acuma e cu noii

Atunci mamica, cuprinsă ca de o inspirație, strigă: Să nu-
mim pe Sarocica noastră un „Zîmbet al Fericirii”. De azi în-
colo în casa noastră va fi un zîmbet de fericire. Parcă n'a
aruncat ea o lumină de fericire peste întreaga noastră viață?

Scumpul tatică îmbrățișă cu gingășie pe scumpa mamică.
Mătușa Estera a aprobat, dînd din cap. Mătușa ludita, nu știa
dece, a început să plîngă. Iar sara, exact la ora opt, scum-
pul tatică a scris o poezie, pe care mi-a dedicat-o mie. A nu-
mît-o „Zîmbetul Fericirii”. I-a plăcut mai ales scumpei mamică,
care îndată a învățat-o pedinafară. Iată acea poezie:

„Zîmbetul Fericirii”. Stanțe.

Compusă de poetul Saul Rozen, scrisă în onoarea
noei născuțe, Sarocicăi.

Cînd

Coliba ta

O va lumina

Un zîmbet modest de fericire, mergi

La templu și

Rîdică ruga ta!

Zîmbetul fericirii

E unul.

Aleargă în calea soarelui,

Salută lumea

și lumina.

Zîmbetul fericirii

E unul.

Află:

O nouă lume, biruind

Adîncul Chaosului

S'a născut!

Slăviți-l, slăviți-l,

Slăviți, slăviți

Pe acela

Care

A însămintat lumea

Și a adormit

În pace.

— Betsi, — zise deodată Saul, — am citit din nou stanțele
mele „Zîmbetul Fericirii”, și numai acuma am înțeles adevă-
rata lor frumuseță și adîncime. „Pe acela, care a însămintat
lumea și a adormit în pace”, — repetă el cu venerație. Vorba
e, se înțelege, despre Dumnezeu. Dar cum e spus! Am tur-
nat un conținut nou într-o noțiune veche. „Și a adormit în
pace”. Aici e conținutul unui întreg sistem filozofic. Intreba-
rea despre libertatea conștiinții e aproape rezolvită prin această

scurtă formulă. Mă înțelegi tu, mica mea Betsi? Poezia filozofică nu-i mai prejos decât cea lirică. Da, cu poezia asta se poate compara numai vechea bucată, stingace poate, dar tot așa de profundă „Pînea“.

Ți-o amintești?

O, pîne, o, plantă, o, minunat
Grăunte, care poartă în el
Enigma vieții!

Crește!

declamă el cu căldură.

— Iată taina divină, — zise el, — iată pentru ce trăim noi cu tine, iată senzul acestui prunc. A transforma înțelepciunea în frumusețe, a o îmbrăca în haină poetică, e chemarea cea mai înaltă a omului.

— Dar ce-ai scris tu azi despre Sarocica? — întrebă Betsi, desfătată de cuvintele lui Saul.

— O, nimica toată, așa, citeceva, — răspuse Saul.

— Atunci scuză-ne, — se rugă Betsi pentru ea și pentru Sarocica. Sarocica trebuie să fie martoră la tot ce facem noi.

— Cu plăcere, — consimți îndată Saul; cheamă pe Iudita și pe Estera, las' să asculte și ele.

— Iudita! — strigă Betsi, modulînd înadins cu melodie vocea, ca să se deprinză Sarocica cu sunetele muzicale. — Estera, veniți la noi. Indată Saul are să ne citească o mică pagină despre Sarocica.

Iudita n'auzi chemarea. Se plimba încolo și înapoi pe podul dela Arcole. În fața ei e Sena, teribila Sena, care a înghițit atîtea vieți tinere. Dar ea nu va tresări în clipa hotărîrî. Fericirea lui Armand al ei e în slabele ei mâini; dar ea nu va trada pe iubitul ei. O, sărmana ei inimă! O, Paris, o, roman, plin de minuni, cu un sfîrșit atît de trist, asupra căruia cu miile vor vărsa lacrimi! O, soartă, soartă, e grea răzbunarea ta! Dar eu m'am supus. Am băut din amîndouă cupele vieții. Am cunoscut și suferința, și cea mai mare fericire. Nu cîrtesc, o, Doamnel „În minile tale las sufletul meu“...

Rătăcind și dibuind, se urcă pe parapetul podului dela Arcole și privește fără frică întunericul rîului. Niște diavoli de culoare liliachie întind spre ea brațele lungi și răspingătoare. Muzica rîului cîntă un *requiem*. Sena se pregătește de sărbătoare. În adîncimea ei s'au aprins acum torțele solemne...

Iar în tîhnita odae de dormit a început deja cetirea.

„August în 5, sara, ora opt și un sfert, Vineri, — cetește Saul. Tocmai au sfîrșit cu baia mea. Scumpa mamică a preparat totul pentru baia mea. M'au pus pe masa mea, au desfăcut chiloțica, în care mă simt așa de bine, și atunci am început să mă întind cu atîta plăcere... Și scumpa mătușică Estera a spus că eu cresc. Aici am tușit puțin. Tusa mea a speriat foarte mult pe scumpa mea mamică, și ea a strigat: „vai

de mine, a răcit Sarocica" ! Dar eu am liniștit îndată pe scumpa mamică. Un zîmbet ușor a trecut pe fața mea, și așa au fost de încîntați cu toții, încît fiecare a început să strige, dar ce anume, n'am înțeles. Apoi mătușica Estera luă cămășuica de pe mine așa de frumos, iar mamica m'a înfășurat într'un mic cearșaf. Scumpul tătică încercase să mă așeze în mica mea bae, dar scumpa mea mamică îl dădu laoparte cu blîndeță și m'a cufundat ea singură în apa călduță, și așa de plăcută. Cu toții, cu zîmbete înconjurară albioara. Văzui scumpa față a tăticii, care se aplecase asupra mea. Mamica îmi turna apă pe căpușor. Stăteam liniștită și nu plîngeam deloc, cum fac alți copii răi. Cu plăcere lîngeam apa, care-mi cădea pe buze. Dragi și minunate clipe ! Niciodată, niciodată n'am să vă uit ! Niciodată n'am să uit pe tînărul meu tătică și tînăra mea mamică".

— Fermecător, fermecător ! — exclamă Betsi, cînd sfîrși Saul; „Zîmbetul Fericii” noastre a eșit ca vie în descrierea ta. E pur și simplu surprinzător.

— Cînd Sarocica va fi mare și va ceti jurnalul,—zise Estera,—ca viu are să treacă pe dinaintea ei acest tablou al scîldării, făcut de tine așa de minunat. Are să-ți fie pe veci recunoscătoare. Are să se iubească pe ea însăși în descrierea ta.

— Eu caut un singur lucru,—zise Saul,—să rămîn credincios realității!

Între acestea Betsi se sculă și așeză cu băgare de samă fetița în coșul de rufe, care înlocuia acumă căruciorul copilului.

— Priviți „Zîmbetul Fericii” noastre,—exclamă ea entuziast, împreunîndu-și minile ca la rugăciune,—cît fi de fermecătoare ! I s'au îmbujorat obrăjeii. Dar cum samănă cu Saul ! Chipul turnat al tatălui,—adăugă ea, lăsînd capul într'o parte și admirînd chipul fetiței.

Saul și Estera se apropiară în virful degetelor și începură și ei s'o privească.

Saul zîmbea fericit și-și sucea încet mustățile. Estera, citva timp compară pe Saul și pe Sarocica și însfîrșit zise:

— Mie mi se pare, Betsi, că Sarocica seamănă mai degrabă cu mama noastră, decît cu Saul. Mama avea sprincenele întocmai ca Sarocica.

— Nu, nu,—stărui Betsi cu o încăpăținare de mamă. Ea are sprincenele mele ! Incolo samănă cu Saul. Are nasul lui Saul, ochisorii lui Saul.

— Scumpă Betsi,—rosti Saul cu zîmbet,—cum poate ea să aibă nasul meu, cînd nasul meu e coroiat, are bosă, și al ei deloc ? Nu, Betsi, ea are năsușorul tău, îl are în sus, delicat, fermecător, cu nările rotunde. Năsușorul tău, al tău,—strigă el, și începu s'o sărute.

— Dar bosa are să-i crească,—se încăpățînă Betsi,—acumă Sarocica e numai cît o păpușică. Ea trebuie să aibă nasul tău !

— Ba eu cred că n'are să-i crească, și nici nu trebuie s'o

aibă, — zise Saul domol. Și însfirșit, nici nu-i frumos să aibă
 • față nasul coroiat. Și ochișorii sînt ca ai tăi. Parcă eu am
 ochi așa de adînci, de lucitori, ca tine? Am ochii cei mai
 obișnuți.

— Ei bine, cedez, — conveni Betsi cu mîrînimie, după o
 clipă de șovăială. Dar n'ai să tăgăduiești că buzișoarele îi
 sînt ale tale. Tu ai buze doar foarte frumoase, mai ales cea
 de jos. Și ovalul feței e al tău. Intr'un cuvînt, e portretul
 turnat al tatei și al mamei, — hotărî ea deodată, aruncînd o pri-
 vire încîntată asupra lui Saul, a Sarocicăi și, în gînd, asupra-i.
 Toți trei sîntem ca unul. Adevărat, Estera?

Și făcu o mișcare, spre a cădea în brațele lui Saul. Saul
 • prinse; și se sărutară deasupra leagănului fetiței. Dupăce
 emoția soților se potoli, trecură cu toții în sufragerie, care își
 întîmpină cu drag stăpînii fericiți. Lampa atîrnată răspîndea
 • lumină plăcută. Samovarul clocotea vesel pe masă. Prin
 fereastra deschisă privea cerul, acoperit de nouri.

— Cît e de bine la noi, — rosti Betsi, fără să vrea; să mai
 găsească și Saul un serviciu bun; — i-ași cumpăra Sarocicăi un
 cărucior. Visez numai căruciorul ei!.. Gîndește-te, Saul: în-
 loc de coș — un cărucior! Am plîmba pe Sarocica noastră prin
 odae, ca pe o princesă mititică!

Ca un fel de răspuns la dorința ei, se deschise ușa, și
 în prag se arătă un tînăr, de o statură aproape gigantică, cu
 umeri largi, cu un nas enorm. Străinul scoase pălăria, se lavi
 cu două degete peste nas și întrebă cu o voce răsunătoare:

— Aici stă domnul Saul Rozen?

Se ridicară tulburați cu toții depe locurile lor. Saul Ro-
 zen, ca cel mai îndrăzneț, eși înainte și, dînd laoparte, cu o
 mișcare emoționată, șuvița de păr de pe frunte, rosti:

— Eu sînt Saul Rozen. Cu ce vă pot servi?

— La drept vorbind, cu nimica, — răspuse tînărul, uitîndu-
 se cu curiozitate la femeile din jurul lui, — v'am adus o scri-
 soare dela domnul Drei.

— O scrisoare dela domnul Drei, — exclamă Saul, aruncînd
 o privire elocventă spre Betsi, și cu sfială întinse mîna. —
 Scumpă Betsi, — îi scapă lui aproape fără voce, — eu... tremur de
 frică. Ce mă fac, dacă... un refuz? Scuzați, — se adresă el
 către musafir, — nu v'am propus un scaun. Dar m'am emoțio-
 nat până la atîta... mărturisii el..

— Nu-i nimic, — îl liniști musafirul, — pot să stau și în
 picioare.

Cu mînile tremurînde Saul desfăcu scrisoarea. Betsi cu
 emoție îi urmărea expresia feței.

— Betsi, — exclamă Saul, — sînt primit în slujbă. Sarocica —
 zbieră el aproape, — sînt primit. Primit! 150 pe lună! Căru-
 ciorul nostru deja vine!

Nu știa ce să facă de bucurie. Sărută pe fericita Betsi
 pe Estera, se aruncă spre musafir și fu cît pe-aici să-l sărute!

— Glumă-i, Betsi, o sută cincizeci de ruble? Acuma sîntem bogătași. Asta ne-a făcut-o norocul Sarocicăi.

— Dar noi în bucuria noastră am uitat de musafir, — șopti Betsi, lovind pe Saul cu cotul, — poștește-l la masă. — Scuză-ne, domnule, noi ne-am zăpăcit cu totul de fericire, — zise ea tare, adresîndu-se musafirului.

— Da, da, iartă-ne, — rosti Saul încurcat. Spuneți-ne numele dumnevoastră. Vă mulțămim din suflet pentru vestea bună. Vă spun drept, dumnevoastră ne-ați adus fericirea în casă.

— Mă numesc, — răspunse necunoscutul, lovindu-se cu două degete peste nas, — Isac Grabov. Sînt în serviciile domnului Drei.

— Sînt încîntat, sînt fericit, — rosti Saul radios, și-l prezintă damelor.

„Dar unde o fi cealaltă, — se gîndi Isac Grabov, — unde-i aceia, cătră care am eu scrisoarea dela Drei? Nu-mi vine să întreb... Dealtfel, să mai așteptăm, poate se arată ea..“

Cu toții se așezară la masă. Estera eși pentru o clipă din odaie. Saul Rozen îndată iniție pe Isac Grabov în toate afacerile sale întime: că are pe umeri o familie grea, că prima dela socrul său numai 60 de ruble, că numai acuma patru săptămîni a devenit fericitul tată al unei încîntătoare fetițe, la care ține mai mult decît la viață.

— Acuma închipue-ți dumneata, cum o ducem noi cu șai-zeci de ruble, — spuse el increzător lui Isac Grabov, care asculta cu cea mai mare luare amînte, scînteind, cînd din ochiul cel albastru, cînd din cel căprieu.

Pe Saul îl înlocui Betsi. Isac Grabov se întoarse poli-ticos spre ea, se lovi cu cele două degete peste nas, — ceiace făcu pe Betsi, să bage de samă nasul lui și să se gîndească: Ah, ce nas mare! De necrezut. Dar e simpatic. Chiar păcat!

— Acuma, — zise ea tot așa de sincer, cași Saul, și cău-tînd să nu se mai uite la nasul lui, — am să pot îngriji cumse-cade de sănătatea bărbatului meu. E, sărăcuțul, atît de slab, de palid! Uită-te dumneata la dînsul. Lui, domnule Grabov, îi trebuie lapte, ouă, nu mai puțin de un funt de carne pe zi. Și eu, deasemenea am nevoie să mă hrănesc bine, fiindcă alăp-tez. O femeie care alăptează, domnule Grabov, trebuie să se hrănească bine, altfel copilul va crește debil, bolnăvicios.

Isac Grabov o susținu pedepplin, zicînd:

— Mama întotdeauna căuta să bage în cap tatei, că ma-mele sătule au și copii sătuli. Dar fiindcă dumneaei era tot-deauna flămîndă, apoi și noi, copiii, deasemenea eram mai în-totdeauna flămînzi. Dar asta nu-l împiedeca pe tata, să susție, că din noi au să iasă niște zdrahoni. În privința mea și a u-neia din surori, lucrul s'a adevărit, dar ceilalți vr'o șase... — Nu vă trudiți să dezlegați, — se adresă el cătră Estera, care a-dusese un borcănaș cu dulcețuri, — dați-mi voe mie... Știu să leg și să dezleg foarte bine. Ar trebui numai schimbată hir-

tia, — continuă el, examinînd borcanul cu un aer de cunoscător. N'aveți o foaie de gazetă? Acuși dreg eu totul.

Estera se uită la el cu mirare, dar și cu simpatie, și-i dete borcânașul. Toți începură să privească curioși măestria lui Grabov, care, regulînd cum trebuie borcânașul, le povestii, cum a învățat el meșteșugul acesta dela mama, care e admirabilă gospodină, admirabilă mamă și soție. Despre tată se exprimă ca despre un rar umorist înăscut; și se știe, cît e de greu unui umorist să fie un bărbat bun, cu toate că tata e un om neprețuit, un om excelent.

Vorba lui Isac Grabov produse o impresie minunată, și deodată începu să li se pară la toți, că e o veche cunoștință, pentru care se găsește rezervat chiar un loc în jurul mesei, anume între Saul și Estera.

— Cu toate astea, — zise Saul, după ce își dădu bine samă de noile sale sentimente față de musafir, — eu pot nu-mi pot reveni de atîta fericire. Am devenit un Cresus! Nu mă îndoesc, că Betsi, de mine încolo n'are să mă mai numească decît „Domnule o sută cincizeci“.

— Dece mine? — răspunse șiret Betsi, — eu încep chiar azi. Dar observ, că scumpa noastră Esteră găsește atîta plăcere în societatea musafirului, încît a uitat să-i propună un ceai.

Surprinsă, Estera se înroși ca un bujor și zise încet:

— Betsi, nu se poate să nu inventezi ceva. Vă torn îndată, domnule Grabov.

— Vă rog, numiți-mă pur și simplu Isac, nu domnule Grabov, — zise Grabov, drept mulțumire, vă voi numi și eu pe toți după nume.

— Primim, — răspunseră încîntați cu toții în cor.

— Atunci, Esteră, mai toarnă-mi un ceai, — zise Isac răzînd, dumneta vezi cît de iute am dat gata întăiu pahar. Imi place foarte mult ceaiul și, mărturisesc, pot să beau ușor fără popas zece pahare.

— Cu puțință? — rosti Estera mirată, — și nu-ți face rău?

— Niciodată nu m'am întrebat, — răspunse Isac, dar mai probabil că-mi fac bine. Sînt doar foarte robust. Ia uitați-vă la mușchi. Ași putea să fiu un ferar de minune. După această mărturisire conversația luă un caracter cu totul amical și intim. Isac Grabov povestii cîteva întâmplări nostre din viața sa. Apoi împărțăși lui Saul cîteva din visurile lui tainice. Mai întăiu de toate, doarme, și se vede vînător. Ce poate fi depildă, mai interesant, decît o vînătoare de elefanți? Sau de lei? Să bagî eiefantului un glonte în ochiu — nu-i treabă ușoară! Dar colții unui elefant?... Colții de elefant se prețuesc pe greutatea aurului. Dar asta nu-i nimic. E farmecul primejdiei, e viața liberă. Ce-i orașul față de o pădure virgină?... Inchipu-e-ți dumneta o asemenea pădure dimineața! S'a trezit leul în desiș și face să răsune pădurea de urlatul lui grozav. S'a tre-

zit tigrul. Incepe să se tîrască șarpele. Paserele s'au trezit prin arborii seculari. Și vînătorul aprinde focul...

Era ascultat de toți cu mare interes. Mai ales se emoționa Estera. Acesteia nu-i scîpă un singur gest, un singur cuvînt. Și deodată farmecul încetă. Isac se sculă pe neașteptate și zise incurcîndu-se:

— Dar mi se pare, că v'am plictisit. Dar asta nu-i nimic. Mă așteaptă domnul Drei și probabil turbează de nerăbdare. Așa dar^s vă doresc tot ce doriți.

— Ce păcat, ce păcat!—rosti Betsi cu o sinceră părere de rău. Nu îndrăznim să te reținem. Mai vroiam să-ți prezint pe fetița mea. Doarme, dar trebuie să se trezească curînd. Știi ce, vino mine, dar numaidecît! Dumneta trebuie să vezi pe Sarocica mea. E o fetiță minunată.

— Extraordinară,—întări Saul.

— Cu mare plăcere,—răspunse Isac Grabov, mirîndu-se, că Iudita încă nu s'a arătat, dar ne îndrăznind s'o spună tare.— Mine vin numaidecît.

— Atunci perfect,—se liniști Betsi.—Dar,—își aduse ea aminte deodată;—noi nu te-am făcut cunoscut cu Iudita. Cum s'a făcut?—se întoarse către Saul. Bravo nouă! Are să ne arăte ea! Dar unde-i? Poate e în odaia de dormit? Așteptați o clipă, o chem îndată.—Iudita, dragă Iudita,—începu ea să strige.

La chemare nu răspunse nimeni.

— Iudita,—se auzi din nou,—Iudita!

Dar Iudita nu mai putea răspunde. O înghițiseră valurile turburi ale Senei....

(Sfîrșitul în numărul viitor)

Semen Iușchevici

Indemn la drum

De-acum — îngroapă-ți sufletu 'n pământ :

Spini veștezi li vor crește pe mormînt,
Cu frunze 'nfipte 'n vînt ca niște ghiare...
— Vor răsări flori albe de turbare
Ca niște crini mucegăiți, murdare...

E vremea. Noaptea va veni curînd.
Și vîntul urlă ca un lup flămînd.
Îngroapă-ți inima în drum :
E vremea să te duci de-acum...

Stele de păcură pe cer...
Vin îngerii de smoală să te jee :
Rămîi cu bine, suflete stingher...

Și-ascute Timpul coasa lingă tine...
Dă pînteni Morții. E tîrziu de-acum.
Îngroapă-ți inima în drum.
Nu zăbovi. Tăcerea vine.
Ghețarii nopții s'au topit în scrum...

Ohe! Mai este mult? Nimeni nu știe...
O veșnicie
S'a isprăvit, cînd ai făcut un pas...
În urma ta tu singur ai rămas.

Nu zăbovi. Tăcerea vine.
Se prăbușește noaptea de catran.
Și 'mbrățișat cu moartea laolaltă
Tot mai aproape gîfîie Satan...

Al. A. Philippide

Nume de localități românești provenite dela nume de popoare

Așezarea geografică a Românilor i-a silit ca încă dela început și pe însuși teritoriul lor să aibă atingeri cu tot felul de popoare străine. Pe unele dintre acestea, precum Cumanii, Tătarii, etc. le-au mînat spre țările noastre numai dorul lor de pradă și de cucerire; altele, ca Rușii, Ungurii și, în general, neamurile vecine cu noi, au fost împinse, firește, și ele de aceleași năzuinți ca precedentele, dar și de nevoile vieții zilnice, care le făceau să părăsească, în grupuri mai mari sau mai mici, țara lor de baștină și să vadă în tinuturile românești o nouă patrie, mai bogată și deci mai puțin vitregă. Acest din urmă caz a început să se ivească din ce în ce mai frecvent atunci cînd sărăcirea economică provocată de războaie și alte nenorociri, a statelor vecine coincidea cu scăderea din aceleași pricini a populației principatelor noastre. Inadevăr, mai cu seamă din secolul al XVI-lea încoace, voievozii romîni au luat, în vederea repopulării țării, o serie de măsuri, dintre care cea mai des aplicată era întemeierea așa ziselor *slobozii*, sate alcătuite din nou, pe locuri goale și cu locuitori în principiu totdeauna străini de țară. Toponimia românească ne-a păstrat până astăzi amintiri și despre o categorie și despre cealaltă categorie de popoare străine. Nu numai atât: chiar modul cum s'au servit Romîni de numele străinilor pentru a boteza locurile cucerite ori populate de aceștia dovedește o finețe de spirit deosebită. Vom vedea mai jos, cînd vom nota diferitele nume topice de acest fel, că, în general, localitățile pe unde numai au trecut neamuri străine sînt denumite altfel decît acelea în care s'au așezat oameni străini de țară: acestea întrebunțează numele poporului respectiv la plural, celelalte au acest nume de obicei ca atribut pe lângă un alt cuvînt, indicator al felului localității, al poziției ei, etc.

Din cercetarea întregii nomenclaturi geografice de felul celei anunțate în titlul acestui articol am reținut două constatări, care ni s'au părut interesante; le vom expune aici, imediat.

S'a 'afirmat totdeauna că poporul român este mult mai sensibil la deosebirile de religie decât la cele de naționalitate, când vine în contact cu popoare străine. Toponimia pare că dovedește contrariul. Nume de localități arătând religia locuitorilor găsim deabia două-trei: *Calvini* (Buzău), *Horlești-Catolici* (Iași) și *Prăjăști-Unguri* sau *Catolici* (Bacău)—aceste două sînt întrucîtva suspecte din cauza cuvîntului *catolic*, pe care țăranul îl întrebuințează sub forma *catolnic* sau, mai des, îl înlocuiește prin sinonimul lui, *papistaș*; pecind nume topice desemnînd naționalitatea populației sînt nesfîrșit de multe. Deși această sărăcie de nume de localități privitoare la deosebirile religioase se poate explica prin aceea că dintre popoarele vecine, care au venit să se așeze la noi, numai Ungurii și Sașii erau de alt rit și deaceia cele cîteva nume de mai sus pomenesc tocmai de *Catolici* și *Calvini*, iar Turcii, singurii de altă religie decât cea creștină, nu aveau voce, conform tratatelor noastre cu Poarta, să se stabilească în țările romîne, se vede totuși că Românii ține tot așa de bine samă de deosebirile naționale, cași de cele religioase, cînd împrejurările îi permit aceasta. Mai mult decât atât. Sensibilitatea poporului nostru față de naționalitatea locuitorilor străini de țară a fost așa de mare, încît Românii dintr'o provincie au socotit ca fiind de alt neam pe Românii din altă provincie: Moldovenii pe Munteni, aceștia pe Moldoveni, iar și unii și ceilalți pe Ungureni, adică pe Românii din Ungaria.

Aproape toate popoarele știute de Istorie, cu care Românii au venit în atingere, au lăsat amintiri despre ele în felul cum au fost numite unele localități. Lipsesc doar Hunii, Avarii și altele foarte puține. Și totuși, dela un popor vecin, dintre cele mai cunoscute de Romîni, n'au rămas aproape deloc urme în toponimie: aceștia sînt Bulgarii. Zicem aproape deloc, fiindcă cele cîteva numiri topice amintitoare de Bulgari sînt neînsemnate, mai cu samă că nu există nici un sat numit cu forma de plural, *Bulgari*; și acest fel de nume interesează, cînd este vorba de sate întemeiate cu populație străină. Această constatare este cu atât mai surprinzătoare, cu cît toată lumea știe că, de fapt, se află, cu deosebire în Muntenia, numeroase sate, a căror populație a fost la început bulgărească, iar unele din ele prezintă pînă în momentul de față un pronunțat caracter bulgăresc. Weigand, în al VIII-lea Anuar, Lipsca 1901, constată numai în Muntenia propriu zisă 53 sate cu locuitori de origine bulgară. Spre a se încredința de adevărata naționalitate a lor, Weigand le-a pus întrebări cu vorbe specific bulgărești (loc. cit., pg. 248 și urm.). Aceiași experiență am făcut-o și noi, în mai mic, cu locuitorii unui cartier din Buzău, a căror înfățișare de Bulgari izbește dela început pe oricine, și care totuși sînt numiți de Romîni și ei înșiși se numesc Sirbi. Această ultimă împrejurare explică, pentru noi, lipsa complectă de sate cu numele *Bulgari*; vrem, adică, să spunem că multe

din numeroasele sate numite *Sîrbi* au avut populație de neam bulgăresc. Cum s'a născut această confuzie, de altfel foarte veche? (Să se compare denumirea de *limbă sîrbească* dată limbii slavone, care este tocmai vechea limbă bulgară).

Cu această chestie s'a ocupat mai de curind d. Ilie Bărbulescu în *Les relations des Roumains avec les Serbes, les Bulgares, les Grecs et la Croatie*, Iași, 1912, bine înțeles dintr'un alt punct de vedere. În pg. 176—310 d-sa susține și se silește să probeze, cu ajutorul unui bogat material de documente și informațiuni de tot soiul, că Romînii au cunoscut tot așa de bine pe Bulgari cași pe Sîrbi, iar faptul că despre Sîrbi se vorbește mult mai des trebuie explicat prin relațiile mai frecvente pe care le-am avut noi cu Sîrbi. Chiar limba slavonă depe vremuri, spune d. Bărbulescu, deși e limba așa numită veche bulgărească, a fost introdusă la noi cu pronunțarea ei sîrbească. Sîrbi veniți la noi au pornit mai ales din Macedonia, a cărei populație slavă este socotită ca sîrbească de către înșiși Slavii acelei provincii. Cu ajutorul datelor istorice d. Bărbulescu arată pentruce relațiile Romînilor cu Sîrbi au trebuit să fie mai strînse: mărirea puterii sîrbești în paguba celei bulgărești a adus odată cu supremația politică și pe cea culturală. Din cercetările d-lui Bărbulescu reținem aceste două rezultate interesante pentru noi: 1) că cu Sîrbi am întreținut legături mult mai intime decît cu Bulgarii; 2) că populația slavă balcanică, așezată la noi, își avea originea mai ales în Macedonia. Din 1) trebuie să scoțem încheerea că Sîrbi au fost mai cunoscuți Romînilor și deaceia satele numite *Sîrbi* sînt foarte numeroase, peicind numele *Bulgari* lipsește cu totul. Nu urmează însă că toate satele *Sîrbi* au avut populație sîrbească, căci este imposibil de admis că—oricare ar fi fost împrejurările—au venit la noi numai Sîrbi și deloc Bulgari, mai ales că această presupunere contrazice în chip flagrant *faptul* existenței Bulgarilor în Romînia. Romînii cunoșteau mai bine pe Sîrbi și dădeau acest nume tuturor Slavilor veniți de peste Dunăre; doar poporul nostru n'avea puțința de a distinge adevărata lor naționalitate. Cu ajutorul constatării 2) (vezi mai sus) ne explicăm pentruce Bulgarii dela noi nu numai se lasă numiți, dar ei înșiși se numesc Sîrbi. Populația slavă din Macedonia nu are un caracter național bine definit, cum spune d. Bărbulescu. Limba ei se apropie și de cea bulgară și de cea sîrbă; deaceia poate fi considerată ca un idiom slav aparte. Dar din cauză că această populație se numea și se numește sîrbă—datorită puterii sîrbești de odinioară—, înțelegem pentruce chiar acei Slavi macedoneni, așa de asemănători Bulgarilor, se numesc Sîrbi.

Confuzii de felul acesta au comis totdeauna popoarele: au dat numele unui trib întregului popor căruia aparținea tribul. Să se compare, de pildă, germ. *Welsch*=romanic, în special italian, provenit din *Volcae*, numele unui trib celtic din Gallia

Narbonensis; sau fr. *Allemand* = german din *Alemanni*, trib germanic, și altele (vezi H. Hirt, *Die Indogermanen*, Strassburg, 1905, pg. 610).

Am spus în treacăt că numele de localități românești provenite dela nume de popoare sînt de două categorii: unele amintesc numai despre trecerea prin acel loc a neamului respectiv, altele, despre așezarea acestuia. Cele din urmă întrebunțează numele poporului străin sub forma lui de plural și stau singure ori ca determinative pîlîngă un alt nume. Acest ultim caz se întîmplă atunci, cînd lîngă un sat cu populație românească băștinașă s'a întemeiat un altul cu populație străină, care însă a păstrat numele celui vecin; dintre cele două sate cu același nume primul are ca determinativ cuvintele *Pămînteni* sau *Romîni* în Muntenia și *Moldoveni* în Moldova, al doilea are ca determinativ numele populației străine. De exemplu: *Băleni-Romîni* alături de *Băleni-Sîrbi*; *Dobrovățul-Moldoveni* alături de *Dobrovățul-Ruși*.

Vom înșira acum nume topice de toate categoriile pomenite aici; pe cele rari și prin această mai interesante le vom nota în întregime, cu arătarea județului unde sînt situate; pe celelalte, numai în parte și fără indicarea așezării lor geografice. Le luăm după Marele Dicționar Geografic al Romîniei, 5 volume, București, 1898-1902.

Arbănași (Buzău, Tecuciu); *Arnăutul* (Vasluiu),^a *Fîntîna Arnăutului* (Dorohoiu), *Movila Arnăutului* (Constanța): *Arbănaș* și *Arnăut* sînt sinonime cu neologismul *Albanez*.

Armeanul (Vîlcea), *Armeneasca* (Covurluiu), *Iazul și Platoul Armenilor* (Vasluiu), *Odața Armenilor* (R.-Sărat), *Rădiul Armineanului* (Dorohoiu). - Forma *Arminean* trebuie socotită ca o contaminație între rom. *Armean* și rus. (adică rutenescul) *Armianin*, *Armenier*'.

Baranca (Dorohoiu, Romanai), *Baranga* (Ialomița), *Bărangi* (Argeș): despre acest nume vezi A. Philippide. *Barangii* în istoria Romînilor și în limba romînă, „Viața Romînească”, anul XI, vol. XL, pg. 214 și urm..

Bulgarul, *Iazul Bulgarului*, *La Podul Bulgarului*, *Pușul Bulgarului*, *Valea dela Podul Bulgarului*, *Bulgăreasca*, *Bulgăria*, *La Bulgărie*: acestea sînt toate numele topice privitoare la Bulgari; nici unul nu ne arată populație bulgărească.

Cazaca (Buzău), *Cazaci* (Dîmbovița, Neamțu, Olt), *Movila Cazacilor* (Buzău, Dolj, Tulcea), *Cazacul* (Botoșani, Ialomița, Iași, Prahova), *Gîrla Cazacului* (Tulcea), *Măgura Cazacului* (Vlașca), *Poiana Cazacului* (Olt), *Vâlceaua Cazacului* (Vîlcea).

Cerchezele (Mehedinți), *Cerchezoaia* (Iași, Ilfov), *Cerchezul* (Dorohoiu, Iași), *Dealul și Valea Cerchezului* (Buzău), *Slava cerchezească* (Tulcea).

Comana (Buzău, Vlașca), *Comanca* (Romanai, Vîlcea), *Cîmpia Comancei* (Teleorman), *Valea Comancei* (Olt), *Comani*

(Dolj, Olt), *Comanul* (Bacău, Neamțu, Vilcea); apoi derivate, ca *Comăneanca*, *Comăneanul*, *Comăneasa*, *Comăneasca*, *Comănești* în diferite județe. Măcar că nimeni nu se îndoește de originea populară a acestor nume, amintim totuși că înlocuirea peste tot a lui *u* neaccentuat din varianta cultă *Cuman* prin *o* în toponimie este un argument hotărâtor în sprijinul vechimii numelor notate aici.

Măgura Dacilor sau *Tătarilor* (Dolj): cuvântul *Daci* ni se pare suspect, pentru că este greu de admis ca României să fi păstrat amintiri despre *Daci*, fie și numai numele lor. Credem că acest nume are o origine nouă și, prin urmare, nepopulară.

Gepizi și *Cimțitirul Gepizilor* (Olt): suspecte pentru același motiv ca precedentul.

Goșa (Olt); *Goșul* (Suceava): bănuiala exprimată sub numele *Măgura Dacilor* ni se pare întemeiată și aici. Afară de asta, nediftongarea lui *o* accentuat din numele *Goșa* întărește părerea că avem a face cu denumiri de invenție cultă.

Greaca, *Greci*, *Dealul*-, *Gîrla*-, *Va'ea*-, etc. *Grecilor*, *Grecul*, *Lacul*-, *Mărăcinii*-, *Pîrîul*-, etc. *Grecului*: foarte dese în toată țara.

Hușani (Botoșani), *Hușanul* (Dorohoiu), *Dealul Hușanului* (Tecuciu), *Lunca Hușanilor* (Dorohoiu): *Hușanii* sau *Hușulii* sînt un neam de oameni de origine cumanică, dar rutenizați astăzi; locuiesc în așa numita *Pocuție* și ceva mai la sud. În port, obiceiuri și limbă ei prezintă multe asemănări cu României. (Vezi studiul lui Kaluzhnicki: *Rumunisches im Rutenischen und Polnischen*, publicat în *Wanderungen der Rumunen* ale lui Miklosich).

Jidanul (Iași), *Gîrla Jidanului* (Tulcea), *Pîrîul Jidanului* (Neamțu); apoi *Ovreiul* (Ialomița), *Măgura Ovreiului* (Dolj), *Piscul Ovreiului* (Olt).—Din punct de vedere al formei lor tot aici aparțin și următoarele: *Jidava* (Muscel), *Jidova* (Buzău), *Jidovi* (Mehedinți), *Jidovele* (Gorj), *Movila Jidovilor* (Romanși), *Jidovina* (Dorohoiu, Fălciu, Mehedinți, Neamțu), *Piatra Jidovului* (R.-Sărat), *Vâlcea Jidovului* (Teleorman). Din explicațiile date de autorii Dicționarului sub *Movila Jidovilor* rezultă că acest nume desemnează pe *Cazari*, un popor mongolic, dar de religie mozaică, mai sălbatic decît Hunii; stăpînirea lor se întindea prin veacul al VII-lea pînă în Panonia. Religia și sălbătăcia lor au făcut pe Români să-i confunde pedeoparte cu Evreii (=Jidovii), iar pedealtăparte să păstreze pînă astăzi (în Muntenia, depildă) cuvîntul *jidov* cu înțelesul de „uriaș din timpurile vechi”.

Leahul (Botoșani, Dorohoiu), *Piscul Leșilor* (Vlașca). Numele *Leși* lipsește, deși ar fi trebuit să-l întîlnim, pentru motivul că locuitorii veniți din Polonia și așezați la noi erau, foarte probabil, de alt neam, nu Poloni, care, ca stăpîni în țara lor, trăiau relativ bine și nu erau nevoiți s'o părăsească.

Lipovanul (Botoșani), *Iazul Lipovanului* (Dorohoiu), *Lipo-*

veni (Botoșani, Ialomița, Neamțu), *Gîrla Lipovenilor* (Tulcea), *Schitul lipovenesc* (Neamțu).

Liteni (Iași, Suceava), *Liveni* (Dorohoiu): ambele nume înseamnă *Lituanieni*.

Moldoveanul (Mușcel, R.-Sărat), *Moldoveni* (Buzău, Ialomița, Romanai); și în Putna: *Mîndrești-Moldoveni* (alături de *Mîndrești-Petrești*); acest nume datează, probabil, de pe vremea cînd județul Putna aparținea Munteniei.

Munteanul, *Dealul Munteanului*, *Munteni*: toate în Moldova; cel din urmă foarte des ca nume de sat. Întîlnim totuși acest nume și în județele Dolj, Ialomița, Mehedinți, unde însă însemnarea lui este desigur aceea de „oameni dela munte”; în adevăr, satul din Ialomița este numit complect *Munteni-Buzău*, fiindcă locuitorii lui sînt veniți din munții Buzăului.

Neamțul, *Cetatea-*, *Dealul-*, *Iazul-*, etc. *Neamțului*, *Nemți*, *Dealul-*, *Măgura-*, etc. *Nemților*, apoi derivate, ca *Nemțeni*, *Nemțești*, *Nemțisorul*; etc: răspîndite în toate județele.

Olteanca, *Olteanul*, *Olteștești*, *Olteni*, *Oltenița*, *Oltenicioara*: în toată țara, și în Oltenia, unde, bineînțeles, acest nume înseamnă locuitorii (veniți) de pe lângă Olt'.

Peceneaga (Brăila, Buzău), *Picineaga* (Tulcea), *Picineagul* (Mușcel).—Dela *Uzi*, un trib al Pecenegilor, ne-au rămas: *Oituzul* (Bacău, Putna), *Uzul* și *Poiana Uzului* (Bacău).

Podoleni (Fălciu, Neamțu, Tecuciu): locuitorii veniți din Podolia.

Rusca, *Rusciori*, *Rusenii*, *Rusul*, *Măgura-*, *Piriul-*, etc. *Rusului*, *Ruși*, acesta singur sau cu alte nume ca determinative, de ex: *Ruși-Bojica*, *R.-Ciomortanul*, *R.-lui Asan*, ori el însuși ca determinativ pîlîngă alte nume, depîdă: *Dobrovățul-Ruși* (spre deosebire de *Dobrovățul-Moldoveni*).—Unele sate sînt numite *Ruși* sau *Roșiori*: ultimul nume trebuie socotit ca un diminutiv al celui dintîiu, pentru că altfel nu ne putem explica aceeași îndoită numire; pîlîngă asta, diminutivele sînt foarte obișnuite în toponimie. O în loc de *u* se explică ușor, din pricina lipsei de accent; la această modificare a contribuit și analogia cuvîntului *roșior* (diminut. adj. *roș*), cu care s'a și confundat numele nostru.—Tot aici aparține numele *Bitca Muscalilor* (Suceava).

Sasa (Roman), *Sasca* (Suceava), *Sasova* (Vasluiu), *Sasul* (Brăila, Mușcel, Putna), *Săsenii* (Buzău, Covurluiu), *Sesenii* (Gorj), *Poiana Sasului* (Roman), *Valea Sasului* (Argeș), *Biserica săsească*, (Dorohoiu, Suceava), *Raiul Sașilor* (Prahova).—Pentru primele trei nume să se compare n. top. sîrb. *Sase*, rut. *Saska*, *Sasöv* (Miklosich, Slavische Ortsnamen aus Appellativen, Wien, 1872, sub *sasin*).

Schiaua (Brăila, Prahova), *Scheia* (Roman, Vasluiu), *Scheiul* (Argeș, Buzău, Dîmbovița), *Scheia* (Roman), *Scheulețul* (Roman), *valea Scheilor* (Buzău): toate aceste nume provin din diferite forme ale cuvîntului mediolatin *Sclavus* „slav”, rezultat

din *Slavus* prin contaminație, provocată atit de asemănarea formei, cit și de aceea a înțelesului, cu *sclavus* „rob”.—La Tikti, Rumänisch-deutsches Wörterbuch găsım *Schiau*, pl. *Schei* (în limba literară veche, sec. XVI și XVII) „Bulgare”.

Secuia (Vasluiu), *Secuiul* (Dolj), *Săcuieni* (Bacău, Dimbovița, Roman, Suceava), *Săcuianca* (Prahova), *Gruiul Săcuiului* (Bacău), *Neagra Săcuilor* (Suceava), *Piciorul Săcuilor* (Suceava), *Piatra Săcuilului* (Putna).

Sîrbești, *Grădina Sîrbului* și, mai ales, *Sîrbi*: foarte numeroase în toată țara. Cel din urmă se găsește numai ca nume de sat, fie singur, fie ca atribut pelingă alt nume; depildă: *Brebeni-Sîrbi*, *Iepurești-Sîrbi*, *Leurdeni-Sîrbi*, etc., pentru a se deosebi de satele vecine, numite tot *Brebeni*, *Iepurești*, etc., dar cu determinativul *Romîni* sau *Pămînteni*.

Tătărca, *Tătărul*, *Tătărăi*, *Tătăroaica*, *Tătărăuși*, *Tătărăușul*, *Băile Tătărilor*, *Drumul Tătărilor*, *Mormîntul Tătărului*, *Movilele tătărăști*, *Beciul tătărăsc*; apoi derivate, precum *Tătărăni*, *Tătărănul*, *Tătărăni*, *Tătărășani*, *Tătărăști*: foarte multe în toate ținuturile.—Tot aici *Nohai* (Buzău), dela tribul tătărăsc, *Nohaii*.

Turcul, *Balta*, *Bordeiul*, *Cotul*, *Fîntîna*, etc. *Turcului*, *Piscul* și *Poiana Turcilor* și derivate, ca: *Turceni*, *Turcești*, *Turcina*, *Turcinești*, *Turcoaia*, *Turculești*, *Turcuieșul*, răspîndite în țara întreagă.—Tot aici este locul următoarelor nume: *Dealul*, *Mucea*, *Valea* și *Virful Lazului*, pentru că *Lajii* au fost niște negustori turci, originari din Trapezunt, pe care Poarta otomană îi însărcinase pe vremuri cu cumpărarea cerealelor din Principate. Despre felul neomenos al purtării acestor negustori, foști ieniceri, ne informează d. Radu Rosetti în *Pămîntul, sătenii și stăpînii în Moldova*, București. 1907, pg. 327 și 393—Însfrîșit, despre Turci amintesc și numele: *Odaia Pașei* (Brăila), *Spahiile* (Gorj), *Vizireni* și *Vizirul* (Brăila), *Vizureni* (Tutova), *Vizurești* (Dimbovița, Tecuciu).

Țiganca, *Țigani*, *Țiganul*, *Țigănași*, *Țigănașul*, *Țigăniia*, *Grîndul Țiganilor* și derivatul *Țigănești*.—Sinonime cu acestea sînt următoarele, care vorbesc despre meserii țigănești: *Lingurari*, *Rudari*, *Ursări*, *Zlătari*. Deasemenea vom așeza tot aici numele *Roma* (Buzău, Prahova), *Romani* (Vilcea), *Romanul* (Gorj), pentru două motive: 1) Subt numele *Roma* (Prahova) autorii Dicționarului ne spun că prin partea locului există o tradiție, după care foștii stăpînitori ai ținutului aceluia, Tătării, au fost alungați de Romani, niște oameni foarte răi, care apoi s’au așezat în locul celor izgoniți; acești Romani nu sînt decît Țiganii lăieși, care și astăzi își dau numele de Romani sau Rîmi. 2) O parte a comunei rurale *Romani* (Vilcea) purta mai de mult numele *Dezrobiși*, probă că locuitorii acestui sat sînt foști robi țigani.

Ungureni: foarte multe în toată țara, fie singur, fie ca atribut pe lingă alte nume (vezi cele spuse sub *Sîrbi*).

Ungurașul, Ungurei, Ungurelul, Ungureși, Unguriul, Unguroaio, Arșița Ungurului, Brătășanca Ungurului, Corni-Unguri, Mărgineni-Unguri, Prăjăști-Unguri sau *Catolici*: în diferite județe.—Aceiași însemnare o are numele *Boangherul* (R.-Sărat), căci *boangher* este o poreclă pentru Unguri.

Vlașca (județul cunoscut din Muntenia), *Vlășcuța din deal* și *Vlășcuța din vale* (ambele în Argeș), apoi *Voloseni* (Fălciu) și *Voloșcani* (Putna): aceste nume sînt foarte interesante prin faptul că ele au fost date unor localități din România de către o populație străină de țară, anume slavă; Slavii ne numesc pe noi astfel (să se compare *vlahs* (vbulg.), *vlah* (vsîrb), *romanus*, *vlahus*, *pastor*, *vlahs* (bulg.) *valaque*, *vla'ki* (bulg.) *valaque*, *roumain*, *volohs* (rus) *Walache*, *volo'kii* (rus.) *walachisch*, etc.). Ele ne arată cit de răspîndită a fost în trecut populația slavă prin țările noastre.

Cetatea Zaporojenilor (Tulcea): această numire topică ne aduce aminte de vestiții Cazaci zaporojeni.

I. Iordan

Cronica politică

Cu prilejul unei noi cărți asupra Dunării*

De regimul Dunării este condiționată existența și propășirea Statului român—adevăr care trebuie spus mereu mai ales astăzi când se hotărăște la Paris statutul definitiv al marelui fluviu, la gurile cărui străjui. Istoricul *Chestiunii Dunării* stă în strinsă legătură cu istoria frământărilor politice—întâia a Principatelor române și apoi a statului românesc modern;— în mare parte această chestiune a determinat tendințele și alianțele lui politice externe, până în momentul izbucnirii Marelui Războiu din vara anului 1914.

La 1829, prin tratatul dela Adrianopol, Dunărea s'a deschis comerțului internațional și prin aceasta Principatele Române—grânare neprețuite pentru Anglia în special—au interes ca regimul dunărean să fie cât mai liber pentru corăbii care acostau în porturile Galați și Brăila. Cu dezvoltarea exportului românesc crește și interesul nostru la *siguranța, libertatea și adâncimea Dunării.***

În fața intereselor românești—care colucidau cu interesele generale europene—se ridicau obstacole puternice de cătră Rusia și Austria, care amândouă nu puteau privi cu ochi buni cum cele două Principate dunărene tindeau să intre în rîndul statelor civilizate, în detrimentul aspirațiilor lor politice din sud-estul Europei. Austria—caracterizată printr'o politică de *acaparare*—căuta să aibă o influență precumpănitoare asupra întregii Dunăre din care cauză a făcut gre-

* Dr. Gr. Anilpa, *Dunărea și Problemele ei Științifice, Economice și Politice*, București, Librăriile „Cartea Românească” și Pavel Suru, 1921, Preț 12 lei.

** După Pacea dela Adrianopol se poate spune că chestiunea raporturilor de proprietate la noi, ia un caracter *acut*. Până atunci proprietatea asupra pămîntului se confundă cu drepturile personale ale proprietarilor (*stăpînitori de sate*) asupra locuitorilor depe moșii. Dreptul de proprietate s'a obiectivat în pămînt odată cu deschiderea Dunării și a adâncirii ei. Proprietatea devine scumpă și dorită de săteni—cultivatorii lui atunc cînd s'a urcat prețul grînelor în urma îmbunătățirii mijloacelor de transport—care în principal a fost Dunărea.

șeli mari și anume dînd mină liberă Rusiei în Delta, sprijinind scoaterea brațului Chillei de sub jurisdicțiunea Comisiunii Europene. Rusia—în drumul ei de expansiune spre sud pentru a ajunge la Constantinopol—avea tot interesul ca să înăbușe cele două Principate române la stăpînirea cărora rîvnea, și astfel vedem cum încearcă să pună piedici navigabilității Dunării. Spre norocul nostru Anglia—care se aprovizionează cu cereale din Principate—a stat în calea tendințelor înăbușitoare rusești. Diversitatea de interese dintre aceste două mari puteri colorează regimul Dunării, ducînd la instituirea *Comisiunii Europene* sub jurisdicțiunea căreia a fost pusă *Dunărea Maritimă* (dela Sulina la Brăila).

La Congresul din Berlin, Principele Gorciacof, la întîmplările pe care i le făcea Austria în privința Basarabiei, zicea :

„Basarabia este a mea; o iau înapoi; în privința Dunării, luați-vă toate garanțiile, iată condeiul!“ Și Austria și-a înscris în tratat orice a voit în privința Dunării. Baronul Heymerle singur a redijtat art. 44 din tratat care se referă la chestiunea Dunării*. Dar mesinceră era și Rusia cînd zicea că nu o interesează Dunărea—căci a venit mai tîrziu cu *chestiunea Stari-Stambul* prin care căuta să ne scoată dela Gura Chillei, singura care ne-o dăduse tratatul dela Berlin,—precum tot alt de perfidă era Austria, „asigurată“ la Dunăre de către Heymerle, care după trei ani de zile după încheierea tratatului dela Berlin, vine cu cunoscuta propunere *Barrère***. Iar în 1918, cînd în Palatul dela Căroceni se trata o *pace austriacă*, chestiunea Dunării preocupa în principal pe delegații monarhiei Austro-Ungariei. Primele tratări dela București sînt caracterizate prin întrebarea pusă de către împuternicirii foastei monarhii vecine: *Dar cu Dunărea ce facem?* Și cu toate luptele grele duse de către diplomații noștri de atunci, în fruntea cărora se găsea însuși Primul-Ministru,*** om politic crescut la școala Regelui Carol, fondatorul dinastiei române****, Austria—învîgătoare de o clipă—ne-a smuls concesionarea porturilor Dunării pentru 30 de ani, cu drept de prelungire și a căutat ca prin surprindere să pună mîna pe flota noastră comercială, care n'a fost salvată decît prin concursul Germaniei.—Ne putem oare închipui ce soartă ar fi așteptat-o pe mica Romînie în ipoteza unei *păci rusești*? Și să nu uităm că la 1916 ca și la 1877 eram aliații colosului dela Nord—pretendentul strîmtorilor și a Constantinopolului—care își ridicase armatele în numele civilizației... Ce limbaj ar fi ținut oare d. Stürmer—primul sfetnic al lui Nicolae al II-lea?... „Dunărea este a mea... în privința Ardealului...“

La *Verailles*... în 1919... Austria și Rusia sînt zdrobite. Romînia care a singurat atît de mult în Marele Războiu; intră în cate-

* M. Kogălniceanu. Discurs rostit la Iași în ziua de 25 Martie 1883, pag. 74, Iași, Tip. Națională, str. V. Alexandri.

** *Propunerea Barrère*: 1) Austria să fie primită ca stat țermurean pe o întindere a Dunării unde dînsa n'avea nici un palmac de țerm, 2) Comisiunea Europeană să se transforme în *Comisiune mixtă*, 3) Preșidenția Comisiunii mixte să fie dată Austriei.

*** D. Al. Marghiloman.

**** Regele Carol I a fost *Romînul* care a înțeles cel mai bine importanța Dunării pentru statul românesc. Ca răspuns la sfatul ce i s'a dat de a nu accepta coroana unui stat fără viitor, El a pus linia pe hartă și arătînd Dunărea și mersul ei—ca formînd linia cea mai ăreapță dintre Europa și Indii—a răspuns că acestei țări îi este rezervat un mare rol în comerțul mondial.

goria stat-ilor cu *interese limitate*. Și cu toată lipsa celor doi dușmani de moarte ai României—s'a încercat ca să se *limiteze* cât mai mult drepturile noastre incontestabile cu privire la Dunăre. Se pare că spiritul de dreptate și bunul simț a învins în parte la masa verde unde s'a întrunit *Comisiunea internațională* creată de art. 347 (Tratatul din Versailles) pentru a stabili *statutul definitiv* al Dunării. Totuși unele state—cu toată internaționalizarea Dunării—și-au rezervat oarecare privilegii asupra acestui fluviu, pe care de bună seamă le vor întrebuița în anumite momente de *crize politice și diplomatice* cu titlu de compensațiune—fapt curent în istoria diplomatică și de care a uzat pentru prima oară Franța la 1883.

Dar chestiunea Dunării nu-i numai o chestiune politică, ea este o chestiune de geografie economică, fizică și comercială. Și d. dr. Gr. Antipa, care a tratat așa de limpede și frumos chestiunea politică, ne conduce pe aceste noi cărări, cu același dibăcie și competență. „Proiecțiunea de lumină”, pe care o aruncă autorul acestei lucrări asupra problemelor principale ale Dunării,—ne arată câtă măreție și ce bogăție însumează acest fluviu, sfânt și blagoslovit, pentru statul românesc mărit și unitar. —Dunărea ne ține în contact cu popoarele civilizate din apusul și centrul Europei și ne deschide calea largă a mării, prin care trimetem produsele solului și subsolului nostru. Astfel Dunărea devine o mare cale mondială, la dezvoltarea și păstrarea căreia trebuie să luptăm mereu, ea fiind nu numai o chestiune de demnitate națională, ci și de existență și de dezvoltare economică.

Dunărea românească reprezintă o treime din lungimea ei totală (955 km.), jumătate din lungimea ei navigabilă și 36 la sută din suprafața totală a basinelului ei. Se caracterizează printr'o largă zonă inundabilă (1 mil. Ha.) care zonă îndeplinește rolul unei supape de siguranță a fluviului în timpul creșterilor mari de apă.

Delta este partea cea mai tinără a Dunării formată din brațele: *Chilia, Tulcea, Sf. Gheorghe, Dunavățul*. Ceiace caracterizează Delta, deosebindu-se mult de Dunărea inferioară sînt cele trei mari insule: *Letca, Sf. Gheorghe și Dranovul* cu nenumărate bălți adînci acoperite cu stuf. Intreaga Delta are aparența unei imense mări de stuf verde, în care se văd scliplind ca niște oglinzi uriașe, frumoasele ei lacuri. Delta are o suprafață de 430.000 Ha. din care 379.000 o formează bălțile cu stufăriile. Chestiunea genezei și evoluțiunii *Deltel Dunării*, este una din cele mai importante probleme științifice, pe care a tratat-o d. Antipa în lucrarea *Problemele științifice și economice ale Deltel Dunării*. S'a crezut mult timp că Delta este o lăcușă mlaștină în care se găsesc nenumărate bălți și gîrle. D-rul Antipa a dovedit că nu-i decît o baltă mare, adîncă de doi metri sub nivelul mării, împărțită într'o serie de bazine prin grindurele ce străbat și deasupra căreia plutește *plaurul* cu vegetația lui bogată ce crește pe el. Părțile neacoperite (cam 108.000 Ha.) formează bălțile, sălălele, gîrlele care se văd scliplind ca niște ochiuri luminoase în această pădure de stuf (pg. 64-65).

Dunărea deschide un cîmp larg de activitate învățaților și oamenilor practici. —Principalele probleme care se leagă de Dunăre sînt:

- 1) *Pescăriile*, care-s unice în Europa prin variație și bogăție.

* Delegatul francez din Comisiunea Europeană, în ședințele Comisiunii Europene, vota după indicațiunile delegatului rus. El întrebă ostentativ pe delegatul rus cum să voteze.

2) *Valorificarea terenurilor din zona inundabilă a Dunării.* Bălțile împreună cu fluviul formează un tot organic condiționându-se în mod reciproc. De aceea să nu comitem greșala făcută de Unguri în regiunea Tisei, unde au îndiguit apa, transformând bălțile în niște mlașteni improductive.

3) *Valorificarea stufărilor, a plantelor acvatice și a pădurilor de baltă.*

4) *Problemele utilizării Dunării pentru irigații și ca izvor de energie.*

Problema îmbunătățirii condițiilor noastre agricole se confundă cu problema irigațiilor,

Dunărea mai poate fi și un excelent generator de energie.

Prof. Ing. Ant. Smrcek Arno, delegatul guvernului Cehoslovacia la Comisiunea interaliată a Dunării, spune că la Porțile de Fer s'ar căpăta o forță hidroelectrică anuală de 500.000 H. P., care transformată în electricitate poate alimenta toată România (*Le Danube international*, No. 2, Mai, 1902, pg. 3).

Dunărea are o importanță capitală pentru poporul nostru prin aceea că-i pune la dispoziție cea mai importantă cale naturală de navigație. Adună mărfuri din occidentul și centrul Europei, pe care le duce spre Marea Neagră, iar noi trimitem tot pe acest drum cam 86 la sută din totalul exportului. Instrument de transport al produselor noastre, cale pe care se dezvoltă un mare comerț de transit, Dunărea este chemată să contribuie în cea mai măsură la dezvoltarea noastră comercială și industrială. Însă aceeași minunăție a calei naturale n'a putut ajunge la o dezvoltare atât de importantă și în raport direct cu fireasca ei menire — un rol mondial — din cauza a două categorii de obstacole :

1) *Obstacole naturale* și 2) *Obstacole politice.*

1) *Obstacolele naturale* sînt : 1) Bărele de nisip dela guri care cresc mereu, 2) Bancurile mișcătoare din abile, 3) Stîncile dela Porțile de Pier care fac ca adîncimea navigabilă să fie deabia de 1,60 m. sec. 4) Variațiunile în adîncime, din care cauză un șlep de 650 tone poate merge numai până la Regensburg, iar la Brăila nu pot veni vase mai mari de 10.000 tone.

De acela este nevoie ca statele riverane să lucreze de comun acord și să îndepărteze aceste obstacole naturale care împiedică navigația pe fluviu și scumpesc transportul fluvial. Pe lîngă regulări de cură și lucrări de adîncime, mai trebuie făcute și deschideri de canale și să se lege Dunărea de Rin, Oder, Elba și chiar cu Vistula, stabilindu-se legături cu bazinele de cărbuni din Silezia, Polonia și Țările Renane. Fiind o circulație mai vie pe Dunăre, taxele de transport mai scăzute, se va putea concura cu transportul maritim care-i de trei ori mai lung, însă cu 40 la sută mai puțin. După calculele lui Rosemeyer, dacă Dunărea dela Severin în sus ar avea o adîncime uniformă de 2 m. și un canal comod între Dunăre și Main, prin care să circule șlepurile de 650 tone, transportul între Giurgiu și Colonia ar costa (prețurile din 1914) : pe cale maritimă 14 mărci pe tonă în 33 de zile și 9.50 Mk. pe tonă în 24 zile pe Dunăre.

2) *Obstacolele politice.* Bazinul Dunării este repartizat între unsprezece state : Elveția (o pătrime la sută), Baden, Württemberg, Hohenzollern, Bavaria, Austria, Cehoslovacia, Iugoslovacia, Ungaria, Bulgaria și România. Mai toate audus o politică cu totul particularistă în dauna intereselor generale. Dacă Bavaria și statele de sud ale Germaniei

au dus o politică sinceră și în armonie cu interesele generale, statele de nord sub inspirația și influența Imperiului German au pus cele mai multe obstacole la dezvoltarea Dunării, căutând astfel să favorizeze traficul porturilor din Marea Nordului și Baltică.

Austria a fost condusă de tradiționala ei politică de acaparare despre care am vorbit la începutul acestei cronici.

Ungaria a dus o politică de păcăleală taxând mărfurile noastre mai scump.

Serbia și *Bulgaria* n'au înțeles niciodată importanța Dunării din punctul de vedere economic general și de acela au dus, nu numai o politică de indiferență, ci și agresivă față de strădăniunile românești de a o face accesibilă marelui comerț. Singură *România* a dus o politică sinceră pentru a apăra libertatea navigațiunii și a comerțului pe Dunăre.

La *Gurile Dunării*—pentru care s'a înființat Comisiunea Europeană—*România* a avut de luptat cu un adversar și mai periculos: *Rusia*. Însă aici am fost sprijiniți de *Germania*, *Anglia* și *Italia*,—*Franța* fiind totdeauna alături cu aliata ei *Rusia*.

D. Antipa se ocupă și de *Regimul Dunării în urma Tratatului dela Paris*, dovedind—cu multă durere—că am fost foarte slab reprezentată de către oameni absolut nepregătiți în această grea și complexă chestiune.

Cere un regim civilizat pentru Dunăre și nu de robire, iar *România* să ducă o politică ofensivă și constructivă. Pledează pentru desființarea Comisiunii Europene dela *Gurile Dunării*, ca nemai avînd niciun interes dăunătoare ei, *România* fiind un stat mare și puternic și deci în stare de a apăra și face lucrările necesare din *Deltă*, iar pericolul rusesc fiind îndepărtat prin realizarea *Basarabiei la Patria mamă*.

Opera d-lui *Gr. Antipa* este scrisă într'un stil cald, limpede și colorat. *D. dr. Antipa* este dintre puținii cunoscători ai *Dunării*, privită în totalitatea problemelor ei. A scris asupra acestui *fluviu sfînt* mai bine de 30 de publicațiuni și de sigur că savantul academician român era indicat să fie consultat acum cînd la *Paris* se stabilește pentru multă vreme regimul dunărean.

Politicianismul nenorocit a făcut ca țara să fie lipsită de lumi-nile și patriotismul sincer al d-rului *Antipa*. Cînd la 1918 țara noastră se găsea sub călcîiul dușmanului învingător, d-rul *Antipa* a luptat fără preget în Comisiunile economice contra tendințelor de acaparare și subjugare economică ale acelor care ne împuneau o dureroasă pace. Și autorul acestei cronici știe că d-rul *Antipa* cu singele lui semna și parafa Convențiunile economice ale *Tratatului dela București* din primăvara anului 1918...

Dr. N. Ionescu-Rimniceanu

CRONICA VESELĂ

Vara la țară

D-lul C. Nottara

Locuința mea de v'ără
E la țără...
Acolo era să mor
De urit și de n'ristare,
Beat de soare
Și p'irlit îngrozitor !

Acolo, cînd n'are treabă,
Orice babă
Este medic comunal !
Viața ce aci palpită
E lipsită
De confort occidental !

Nu există berărie
Nici regie.
Doar un hoț de cîrciumar
Care are marfă proastă
Și-o nevastă
Ce se ține c'un jandar'.

Cind te duci pe drumul mare
 La plimbare,
 Este praf de nu te vezi:
 Trec, mișcând domol din coadă,
 Spre livadă
 Ale satului cirezi.

Și te poartă sub escortă
 O cohortă
 De țințari subțiri în glas,
 Inzestrați la cap c'o sculă
 Minusculă,
 Cu pretenție de nas...

Cind se la cite-o măsură,
 Lumea 'njură
 Pe agentul sanitar
 Și-l întreabă fără noimă:
 — Ce-ai cu noi, mă?
 Pentru ce să dăm cu var?...

Ale satului mari fete
 Fără ghetes
 Ies la garduri pe 'nserat...
 (Am văzut aci 'ntr-o noapte
 Niște fapte
 Care m'au scandalizat!)

Lingă foc, o babă surdă
 Și absurdă
 Spune, ca și alte dăți,
 Tot povestea cu Ileana
 Cosinzeana,
 Plină de banalități;

Spune și-o cimilitură
 Cam obscură,
 Intr'un stil întortochiat, —
 Ca o strofă mai slăbuță
 De Bucuță,
 Când e foarte inspirat.

Doarme-apoi adînc comuna...
 Numai luna
 Galbenă ca un bostan
 Ese, mare și rurală,
 La iveală
 Dintr'o margine de lan.

Cînd și cînd, un cîine urlă
 Ca din suriă...
 Carul Mare s'a oprit
 Suspendat, ca un macabru
 Candelabru,
 Peste satul adormit.

Dar în zori încep cocoșii,
 Păcătoșii,
 Ca să facă iar scandal, —
 Să te sature de viața
 Și dulceața
 Timpului patriarhal !

D'aia zic eu, prin urmare,
 Vorbă mare
 Că de-acuma, să mă tai,
 Nu-mi mai trebuie-altă cură
 În natură,
 Să mă duceți cu alai !

Meargă-astmaticii la țară
 Ca să piară
 De căldură și de praf!
 Mie dați-mi străzi pavate,
 Animate,—
 Dați-mi cinematograf!

Ca un fluture pe floare,
 La rigoare,
 Poți să mori la cinemă...
 Nu-mai vreau țărănci naive,
 Primitive...
 Mie dați-mi altceva!

Dați-mi, dați-mi, strada 'ngustă
 Unde gustă
 Omul viața mai din plin,
 Cu trăsuri, femei cochete
 Și cu fete
 Incălțate cel puțin!

Și sfârșiți cu valea verde,
 Unde 'și pierde
 Omul viața la aman!
 Nu vreau basme azurate
 Și 'nstelate...
 Vreau covoare d'Ispahan!

G. T.

Străoanți - Tupilași, 15 August

Recenzii

C. Hogaș, *In munții Neamțului*, Edit. „Viața Românească”, Iași, 1921, Prețul 15 lei.

Dăm loc aceluia care „Citeva Cuvinte” cu care d. Mihail Sadoveanu însoțește noua ediție a primului volum din opera mult talentatului C. Hogaș:

„Cuconu' Calistrat”, bătrînul și jovialul nostru prieten, acești mare și necunoscut încă artist, a dus o viață sănătoasă și cumpănită între orele lui de clasă și minunatele-i excursii în munți. Adăpostit ca sub un cori de pălăria-i calabreză, c'o romanică pelerină aruncată neglijent pe-un umăr, trecu nepăsător pe cărările vieții, frumos și plătosc în urîșenia și masivitatea lui. Umblînd larna fără palton și descheiat la jachetă ca să i se vadă lanțul ceasornicului, sculîndu-se totdeauna la cinci în ziua ca să minice o halcă de carne friptă pe cărbuni și să-și înceapă crunta-i muncă de dascăl, cuconu' Calistrat a străbătut naiv și bun vales această zidită de Dumnezeu pentru excursii, purtîndu-și original și mareș anii și căzînd din ploaie și brusc ca un copac din sîhlă, într'a șaptezecua primăvară.

Calistrat Hogaș se trage din razeșii dela Tecuci. Tatăl său era protopop cunoscut într'un ținut întreg. S'a născut prin anii luiburi-1847-1848 și și-a făcut învățătura la vechea *Academie Mihăileană* din scaunul Moldovei. Și-a început de lină cariera de profesor secundar la Piatra. A trecut pe la Alexandria, s'a întors iar la Piatra, unde îl atrăgeau munții și Bistrița, s'a strămutat la Roman, apoi la Iași, — s'a murit în vremea războiului la Roman. Trupul lui se odihnește însă tot la Piatra, în centrul lumii și aluziilor lui, pe malul învolburat și limpedel Bistriței.

Cele dintău lucrări ale lui — descrieri de călătorii prin munții Neamțului — au fost înmormintate așa putea zice în foarte puțin celula *Arhivă* a lui A. D. Xenopol. În cercul acestei reviste în care se publica puțină literatură, a fost remarcat și prețul de bătrînul nostru istoric. Mai lirziu, după ce a început a tipări în *Viața Românească*, unul din admiratorii lui era marele Caragiale, care vorbea cu entuziasm despre *părintele Iovinadie*, *părintele Ogherănușă* și alte bizare și măiestrit încondeiate chipuri de pe căile bistrigene.

Datorită unor împrejurări potrivnice, opera lui Calistrat Hogaș n'a străbătut în marele public. Culegerea impresiilor lui de călătorie, tipărită încă înainte de războiu s'a mislul într'un incendiu înainte de a fi dată în librării. Celace a tipărit, la răsîmpuri, în reviste, n'a ridicat din obscuritate numele lui. Cu toate acestea avem de-a face cu un mare artist, cum ușor se vor convinge cititorii.

Aceste două volume ale lui, pe care abia azi putem să le dăm la lumină, sîntem deplin încredințați că vor așeza la locul ce i se cuvine pe modestul și incomparabilul „cuconu' Calistrat”.

MIHAIL SADOVEANU

Post-Scriptum. Cititorul operei „In Munții Neamțului” este rugat să corije în text, înainte de a începe lectura volumului, următoarele greșeli de tipar care strică cu totul înțelesul:

În bucata *Floricița*, din fruntea volumului, — a se citi pretutîndeni „Floricița” în loc de: Florica.

La pag. 29, rîndul 3 de jos în sus, a se citi: „fața-i rotundă și brusnată”, în loc de: brunată.

La pag. 38, rîndul 1 de sus, a se citi „alabastru” în loc de: albastru.

La pag. 69, rîndul 5 de jos în sus, a se citi: „o căpălnă de usturoiu”, în loc de: o căpîlă de usturoiu

La pag. 72, rîndul 5 de sus în jos, a se citi: „să desfacă”, în loc de: să facă.

La pag. 73, rîndul 15 de sus în jos, a se cell: „unei vechi obișnuiți” în loc de: unei vechi neobisnuinți.

La pag. 74, rîndul 6 de sus în jos, a se cell: „strîmturile”, în loc de: strîmturile.

La pag. 74, ulltmul rînd, a se cell: „regina din Saaba”, în loc de: regina Saaba.

La pag. 75, rîndul 7 de sus în jos, a se cell: „ale brazilor”, în loc de: al brazilor.

La pag. 76, rîndul 4 de jos în sus, a se cell: „arătă”, în loc de: arală.

La pag. 104, rîndul 6 de sus în jos, a se cell: „Isis”, în loc de: Iris.

La pag. 161, rîndul 1 de sus și la pag. 163, rîndul 3 de sus în jos, a se cell: „organul”, în loc de: organul.

În afară de aceste greșeli, multe illere sînt sărite la Ipar, - în cel cellorul va fi silit să reconstitue cuvintele în cursul lecturii.

Ed. Haraucourt, Don Juan de Manara, tradus de I. Gr. Perlețeanu, Edif. „Viața Romînească”, 1921, București, Prețul 15 lei.

Autorul urmărește, într'o nouă critică și istorică, concepția personajului din momentul cînd conflictul dintre carne și spirit, precognizal de creștinism, izbucnește ca o ciocnire a ascetismului întunecat al vechilor profeși cu elementul păgîn divinizînd puterile naturii. Catolicismul a văzut într'însul sinleza tuturor pornirilor criminale și înfioșoare, care și-au găsit o întrupare vie în alții lirani sîngerosti și deltracaji și cronicile vorbesc de existența unui Don Juan de Tenoris, lovarăș de orgli și crime al regelui, dispărul misterios într'o mănăstire și de a cărul moarte clericii se desvinovălesc prin acea minune măreață a staluei răzbnătoare. De atunci mitul devine popular, cutreerind timp de vre-o trei veacuri Andaluzia, și numai firzlu, un frate al ordinelor se gîndi să-l ridice pe scenă. Deși contemporană cu genialele creații ale renașterii literare, drama călugărului Tellez, în pornirea moralizării ei brutale, nu are nimic din finețea unei psihologii umaniste și se salvează doar ca o valoare de simbol.

Don Juan este, alături de Faust, personificarea revoltei gîndirii libere și a pastunii, față de constrîngerea obscurantistă și scolastică. Satanică, în prima ei întrupare, de un scepticism amar, pe cel de crud și bațjocorilor, ride mai firziu cu Rabelais, discută și cercetează cu Luther și Calvin și dănuște în orice năzuință spre lumină și ideal.

Firea amoroasă a lui Eros, puterea brațului, apare mereu, implementă cu virtutea intelectuală: cînd mai presus de dînsa, cînd subjogată ei și a făcut ca acești eroi să reprezinte mereu, după secol și după popor, o soluție a amorului însuși. Fiecare din marii literați, a rezolvat-o în felul său.

Don Juan al lui Haraucourt e mai curînd ecoul unui spleen byronian, o tristețe pecetluind ca un blestem sufletul ce nu-și află idealul în mulțumirea simțurilor, dezamăgit de femei, așijal numai de împotrivire și de imposibil, inventînd chinul subtil și omerind din plictiseală. Dar e și revolta, nihilismul inspirat de desertăciunea catolicismului esoteric, al dogmatismului lui steril și neomenos. De acela primul spirit împăciullor, larg creștin, îl convertește din necredință și crimă și îl preface într'un ocolitor al suferinșii, un apostol al omenirii. Don Juan moare ca un sfinț. Lumina care i-a deschis drum cătră minuire a fost ridicarea idealului deasupra amorului steril, îndreptîndu-l cătră caritate, făcîndu-l susceptibil de nesfirșit. Amorul nu mai este o jîntă, ci un mijloc.

Drama, cu cele clac acte, cu declamașille lungi, cu gesturile teatrale, păstrează toate alurele vechiului stil dramatic (scrisă la 1889) cu moșteniri din Schiller și romantismul francez.

Ne întrebăm, față de laborioasa traducere a d-lui I. Gr. Perlețeanu, ce motive de ordn literar sau estetic l-au îndemnat să depue

alita osteneală pentru piesa prea trecută ca să nădărdulască a vedea rampa și neposedind îndeajunsă callăși pentru a fi reprezentivă din punct de vedere istoric-literar. Fără de asta, îndemănarea sa de traducător, cu mici nereguli, ici colo, de formă sau de expresie și uneori fără destulă libertate, ar fi putut face operă folositoare.

Cuvîntul „acilea” nu-l putem însă admite în dicționarul literar.

CORA IRINEU

* * *

Ramiro Ortiz, *Cronici Italiene*, Edit. „Viața Romînească”, 1921, București, Prețul 14 lei.

Nu sînt numai o evocare a unor frumuseți literare, o desfășurare de erudiție poetică, ci reușesc să lumineze tablouri largi printre nejurile istoriei, să ne înfățișeze concepțiile artistice în frământarea dramatică a evoluției lor, iar autorii ca pe niște eroi pasionați ai unei credințe îngemănată cu religia și cu politica.

Nicăeri ca în leagănul pur al clasicismului latin, năvala singelui nordic nu a provocat cu mai multă putere acea reacțiune spirituală—romantismul, și de aceia spiritul medieval nu și-a găsit nicăeri o întrupare mai personală ca în autorul Comoediei, care să întipărească epocii întregi pe cea a geniului său. Din cercetarea acestui trecut sugestiv, de micul număr de ani încoace de cînd d. R. Ortiz ocupă catedra de literatură italiană la universitatea noastră, figura marelui florentin ni se înfățișează statornic, prinsă în nimbul laurilor lizii, arătîndu-ne un izvor bogat de inspirație și o îndreptare nimerită de informație și cercetări literare.

Și lată un poet format la această școală de erudiție și pietate a trecutului: Glosuș Carducci. Dar refugiul său în sînul întunecat și eroic al evului mediu nu trebuie explicat decît prin sila și descurajarea pe care umilirea patriei o provoca în sufletul lui mîndru și dornic de libertate. Idealizarea trecutului, satira tașilăii contemporane, cu exagerările firești uau temperament impetiv, care-l împinge, fără de tranziție dela o extremă la alta, sînt formele unei inspirații în funcție de sentimentul său patriotic, prin care se strevăd evenimentele mișcătoare ale începutului Italiei contemporane: înălțarea Savoiei, Cavour, luptele cu Austriacii, Victor Emanuel și Napoleon, victoria.

Antonio Fogazzaro în schimb reprezintă sufletul întens care, dacă se avîntă în exaltul credinții și mărturisește încă aderența tradiției catolice, nu este un quietist, ci revine, chinuit de geniul îndoelii și al ironiei la practica unei religii în care el a știut să împace dogma cu schizările științelor naturale, înfățișînd un întreg sistem de idei religioase, metafizice, etice, politice și estetice. Nu este modern, spune d. Ortiz; dar acest cugetător înalțat, care rămîne un catolic fervent, susținînd cu hotărîre până și infailibilitatea papei, e una din figurile care au provocat în jurul ei polemici pasionale și pentru înțelegerea cărora ne trebuie, alături de comprehensiunea artistică, un element de care culturile tinere sînt cu totul sarace: farmecul stăpînitor al tradiției religioase și sociale.

O caracteristică se desprinde mai ales din interesele și numeroasele contribuții ale d-lui R. Ortiz: critica prin simpatie. Nu trebuie să-și însușească nici unul din criteriile pe care le afirmă. E destul să-l iubești, să-ți de bună credință, pentruca să-l înțelegi, cînd sînt demni de admirație. De aceia nu întilnești la d-sa decît autori față de care nu trebuie să-și măsoare dărnicia entuziasată și cei ce se ating de dinșii parcă îi aduc o jignire personală. Impulsivitatea napolitană se înflerbință și un duel de argumente repezi și energice îți trece pe sub ochi, ca strălucirile de spadă din țara vendetei.

CORA IRINEU

* * *

B. Marian, *Dicționar de citate și locuțiuni strălune*, Edit. „Viața Romînească”, 1921, București, 15 lei.

Flaubert spunea cîndva că cea mai amuzantă carte e un dicționar

și ceiace ar părea o glumă de oboșit, e totuși pentru mulți un adevăr. E un adevăr pentru poeți și pentru esteți, pentru care cuvântul liberat de constrângerea frazel trăește cu o viață nouă, proaspătă, plină de sugestii neașteptate, întrecând adesea înțelesul călăui.

Un dicționar de locușuni și citate e dimpotrivă gândirea prinsă, ferecală într-o idee lip, care și-a înfip sugesila în spiritul universal. Citajia e binevenită cind n'al o asemenea idee vie sau o imagine la îndămină exprimind într'o formă lapidară, sintetică ceiace limbajul comun ar exprima vag, nesigur, șters.

Dicționarul d-lui Marian, care e o complectare mai largă a unei vechi edițiuni prezintă o colecție bogată de asemenea citate, aforisme și proverbe populare, coborîndu-se pe cît posibil până la originea lor și urmărind adaptările lor mentalității postume.

Dicționarul d-lui Marian e o operă populară care, dacă nu încurajează zelul unei culturi autentice, e în tot cazul o puțință de control pentru exactitatea expresiei și ar putea evita multora erorile comice cu care se alimentează vorba humoristică.

CORA IRINEU

Knight Dunlap, *Personal beauty and racial betterment*, 1920
London, Henry Kimpton.

Unul dintre defectele creștinismului în aplicarea lui la epoca modernă și contemporană, orice s'ar zice, este desconsiderarea corpului omenesc. În vremea de demult și la noi a răzbătut sub formele lui teoretice pronunțate creștinismul acesta, și în lucrări ca „Mărgăritare, adică cuvinte de multe feluri... a lui Zlatousi” în traducerea lui Creceanu (1691), se vedeau rînduri crude despre iubirea corpului: „Lut lauzi și țărînă și cenușă, care nu taste altă lără, numai morcînt vărul, frumuseaja trupului”. Acuma asemenea vorbe creștine ar suna strania, de acela se și evită. Și nu numai că nu se mai scriu, dar atenția ce se dă omului în întregime, corporal și mintal, pune în asemănare epoca noastră cu cea elenă, întrecînd-o chiar, deși decoramdată numai teoretic. Eugenica este știința nouă, ce se ocupă cu perfecționarea întregului om, și studiul lui Dunlap tratează despre relațiile așa de interesante dintre eugenica și frumos.

Dunlap, profesor de psihologie experimentală la universitatea americană John Hopkins, constată cu auzoritate că chestiunea frumuseții corporale „este pentru rasă și pentru civilizație de o așa de profundă importanță, că nici o altă considerație fundamentală a fericirii omenestii și a progresului nu poate fi despărțită de dînsa”, și totodată constată, deși lipsit de spirit paradoxal, că oamenii de astăzi sînt urși. Că frumuseța corporală are o mare însemnătate, o pot vedea foarte mulți; numai afirmarea urîșeniei oamenilor ar putea părea exagerată. În ce mă privește, cred că savantul american are multă dreptate. Despre barbați s'ar crede că afirmația urîșeniei este mai lesne admisibilă; dar dificultatea se ivește cind e vorba de femei, a căror principală preocupare este frumuseța corporală proprie. Cred că psihologul american are multă dreptate. Ceiace mai poate da iluzie că femeile ar fi frumoase este imbrăcămintea, în care oricum femeile se pricep oleacă. Dar cine are ocazia să le vadă pe o elegantă plajă mixtă de pildă, unde vin cele mai frumoase dintre ele, și fără să fie prea pretențios, totuși le va surprinde de înșelătorie estetică, va vedea cît de urite sînt femeile frumoase. Alcea nu e nici o glumă. Le-am văzut și eu pe plaja dela Lido. Veniseră acolo aduse din toată lumea de bogatași doritori de petrecere, și înaintea mea nu mai era nici un mister. Dunlap are dreptate. Degeaba făceam pe urîțul sfînx acoperit de nășip și răzămîndu-mi capul de cele două labe. Nu mai era vorba de nici un mister. Înaintea mea era proza cea mai goală, sau mai exact proză în tricou foarte scurt. Repei că Dunlap are dreptate. Femei care imbracate, pe terasă, provocau admirația moșnegilor și a vagabonzilor, și pentru care

* Sînt scena bătrînilor și a Helenei la Homer...

ar fi făcut ceva salturi mortale și sfântul Zlatoust, apăreau nude pe plajă ca niște pietre fără preț șierse de pasul tuturilor greoilor, fără viață ca niște tricouri puse la uscat pe frînghie și răsturnate de vînt. Le auzeam pe unele cîrîpînd monolone și vulgare pe plaja cea auriferă ca un eldorado și în amfiteatru meridional sportivă. Ce este o astfel de generație și ce procreare poate să dea? Lumea asta nu va muri de urîșenie nesănătoasă? Sau poate exagerez? Cine sînt le mai cînte pe femeile celea? Un exaltat poet antic ori un armonios filozof depe vremea lui Pericles ar fi simțit că trebuiau rupse coardele oricărei lire și vocile oricărei ode. Marea se părea că e de aceeași idee cu noi, și-și arunca disprețul în spuma de zbor a trupului sănătos, în riselul stîncer, luminos, blînd și primăvăratilic, trecea prin reflexele de safir ale tuturilor oglinzilor mării, și vestea frumoasa lume nouă a eugeniciiilor. Oamenii sînt urîși; Dunlap cred că are dreptate.

Autorul vrea conservarea oamenilor urîși, conservarea și dezvoltarea oamenilor frumoși. Într'un spirit curajos dar și prudent, Dunlap admite, deși numai în anumite limite, conservarea celor urîși, ca slăbii mintali, criminalii, bolnavii incurabili de boli transmissibile prin ereditate și cere evitarea procreării prin ei. Evitarea să se producă prin educație, publicitate, legi igienice printre care și relativi la sterilizare, dar în ultimul caz cu foarte mare control. Dacă toate guvernele s'ar înțelege să distrugă bolile venerice, evenimentul istoric ar putea fi pus alături, zice autorul, cu o comparație de tot neașteptată, de înfrîngerea Mahomedanilor de Carol Martel...

Studiul lui Dunlap are pasagi interesante relativ la chestiuni de anatomie comparată și psihologie comparată; relativ la raporturile dintre dezvoltarea bărbatului, a limbii pedecaparte și a inteligenței pedecalla, între care el schițează oarecare concomitențe, asupra caracterului erectil al unei mari părți din membrana ce căpătușește cavitatea nazală; sau asupra mîlei umanitare ca împiedicînd în parte buna selecție a frumosului; sau asupra efectelor bune sau rele ale prostiluției în perfecționarea rasei.

Scăderi însemnate se remarcă ușor în ce privește analiza filozofică a noștilor de frumos, de sănătos, de ideal, sînt generalizări necritice; și cu toate meritele, autorul nu se ridică decît rareori peste bunul simț în chestii filozofice. Și bunul simț e bun, dar *faute de mie* x... O chestiune ca aceea tratată de Dunlap ar căștiga așa de mult în rezultate mai complexe și mai întemelte, cînd s'ar aprofunda și în aspectul ei estetic, nu numai biologic.

GH. SAVUL

Z. L. Zaleski, *Le dilemme Russo-Polonais*, Payot, Paris in. 16, 252 p.

În introducerea autorul schițează istoricul alianței franco-ruse începînd cu tensiunea din 1887 între Rusia și Germania, din cauza lui Ferdinand al Bulgariei (prima manifestare a interesului german pentru Balcani), urmat de excluderea valorilor rusești de pe piața din Berlin, care a determinat pe Ruși de a se prînde de nada de aur a uniției de revanșă franceză. Autorul subliniază că tot timpul Rușii căutau să evite de a se angaja în alianța militară și chiar după semnarea acesteia, făcîndu cu mari greutatea la 1893, Rușii vizînd Austria și România, iar Franța și Germania, Rușii au căutat încă înțelegerea cu Germania: dovadă întrevederile dela Danzig, Kevel și Posidam 1909, la Wolfsgarten 1910, tratatul vamal din 1904, tratatul ruso-german de Bjorko unde—după expresia lui Bonpard, „Franța era pusă în alternativa dureroasă de a se pune sub suzeranitatea a două imperii dirijate de Wilhelm al doilea, sau de a rupe alianța franco-rusă și de-a rămîne izolată în fața vrăjmașului decît a o distruge”, și în sfîrșit amînarea convenției navale pînă la 1912, 16 Iulie. Solidaritatea ruso-germană era solidaritatea de

lăcomie, care le-a împins de a înghiți Polonia și, după înghițire, era solidaritate de complicitate pentru a o digera în lăcnițe și a lua măsuri comune contra posibilității învierii Poloniei ca Stat. De aci ezităările Rușilor de a încheia alianța cu Franța, de aci „slăbiciunile” lui Nicolai al II-lea, de aci tratatul dela Brest-Litovsk din 1918. „Cum „victoria permite Franței de a se debarasa dintr'odată de vrăjmașul său cel mai implacabil și de aliatul care o compromitea”.

Într'o serie de mici capitole așezorul, pe bază de fapte istorice, stabilește diferențele fundamentale între tradițiile și caracterele Rușilor și Polonilor. Dela început el precizează, că sub numele de Ruși el înțelege pe moscoviți (nu pe Ruteni, locuitorii grupului de principate, care s'a format în secolul IX pe Nipru, în jurul Kievului, și care la 1240 au fost subjugate de Tătari, iar la 1320 au trecut la Lituanii și la sfârșitul secolului al 14-lea la statul unit polono-lituanian până la epoca împărțirilor Poloniei), la care au început formațiunea de state în jumătatea secolului al 12-lea, prin învingerea și slavizarea autohtonilor de către coloniștii slavi emigrați, și imediat aceste state la 1238, au trecut sub jugul tăărăsc aspru și înjositor; acest jug a impus prinților moscoviți titluri de „umili servitori ai Hanului” (Karamzin) și a fasonat oamenii și metodele lor politice: „hipocrizia în afară, săpînire absolută și crudă înăuntru”. „Astfel primii țari ai Moscovei au fost decendenții hanilor tăărăști și nu a prinților ruși” (M. Wallace, Rambaud).

Pe lângă această primă tradiție tăără, apare în curînd, prin biserică ortodoxă, un alt factor, bizantinismul: „dragostea de aparență și de aparat, forme grandioase și sompluoase dar lipsite de viață, frica de schimbare și de mișcare și rece hipocrizie”.

La sfârșitul secolului al XV-lea jugul tăără este sfărâmat și începe „adunarea pămînturilor slave și nivelarea societății moscovite”. Procedurile de adunare a pămînturilor slave au fost aceleași până la 11 Martie 1917: *învingerea mîlilară, disrugeră oricărui focar de viață politică, extirparea oricărui veteșă și de îndeidență prin teroare și unificare*: „Distrugeți, distrugeți, dărămăturile se aseamănă”.

Insuși Millucov (La crise russe, Paris 1907) recunoaște aceste sisteme de adunare, nivelare și unificare, ca avînd origină bizantină și tăărăscă. „La liberté et la tolérance religieuse ne sont ni plus ni moins qu'une rupture avec la tradition nationaliste russe” (Millucov pag. 96).

Asupra acestei tradiții rusești s'a exercitat și influența civilizațoare polonă în secolul al XVI și XVII mai cu samă. Limba polonă se vorbea la curțile țarului, între preoțimea cultă, înșiși țarii Teodor Alexeevici și țareviciul Alexei Alexeevici vorbeau polonește, meșteri și artiști polonezi, pictori, sculptori, muzicanți, institutori și profesori de toate felurile lucrau în Moscovia, bibliotecile rusești erau pline de cărți poloneze, sau traduse din limba polonă. Influența poloneză se manifestă și în arta militară, chiar în ritul ortodox și în dogme (concepție imaculată, Purgatoriu, J. A. Chiliachine, Sf. Dumitru de Rosslov). Influența polonă era liberală și acest liberalism pătrundea în Rusia ca o opoziție cu spiritul tradițional absolutist tăără bizantin.

Dar această influență occidentală latină și liberală poloneză, care mergea până la existența unui partid polono-occidental se întreprinde brusc prin căderea țarevnei Sofia, sora lui Petru cel Mare. Latinizații și liberalii sînt goniiți de reacționarii ignoranți, penruca împreună să fie striviți de Petru cel Mare, care europeniza „a l'asiatique” Russia, introducînd birocrăția autocratică protestantă germană, care a devenit dominantă, corespunzînd spiritului autocrat al lui Petru și originii succesorilor săi pe deoparte, precum și scăderii puterii statului polon prea precoce pentru timpuri, constituțional și liberal, — între autocrăția rusă și germană, care nu-l puteau admite ca sursă posibilă de contagiu jacobin.

Autocratismul rusesc nu se putea realiza fără pasivitatea și disocierea vieții rusești, ruperea legăturilor politice, sociale și morale

in societate. „Difuzibilitatea, fluiditatea aparentă și reală a tipului rus, darurile sale incomparabile de analiză și critică (mai cu seamă de auto-analiză și critică) nu sînt decît dovada și în același timp rezultatele indirecte ale acestei disociațiuni fundamentale“. De aici eroii lui Tolstoi și Dostoievsky, de aici „Părinții și copiii“ lui Turghenev—Andriei—Gorky. „Sistematic nivelată, zdrobită și persecutată de puterea centrală, societatea rusă n'a putut creta tradiții“. „In domeniul religiei, instituțiilor publice, trecutul n'a lăsat tradiții prezentului; această concluzie este egal justificată prin studiul istoriei aristocrației, micilor nobilimi și a burghezilor“ (Millucov).

Prima mișcare socială și liberală (Radischev) nu apare decît la 1790. O întrerupere și apoi vine tentativa eroică dela 1825. În fine de abia la 1840 se organizează mișcarea politică, care rupe cu trecutul. „Respectul trecutului? Dar care este punctul de plecare a istoriei moderne rusești dacă nu totala negare a tradiției? Noi stătem independenți pentru că n'avem nimic, nimic ce am putea iubi“ (Is-cander. Herten).

Același fenomen de discontinuitate în mișcare îl constată și Tchaadalev: „Noi mergem calea timpului într'un mod ciudat, fiecare pas făcut se prăbușește pentru noi fără întoarcere... Noi creștem fără a putea ajunge maturi“.

Fiecare generație nouă: occidentalii dela 1840, nihilistii dela 1860, poporanștii dela 1870, tolstoienii dela 1880, socialiștii revoluționarii, marxistii, inclusiv bolșevicii actuali, toți încep prin negarea radicală a trecutului, prin ruperea aspră cu precedesorii imediați, sau depărtași. „Simbolica desbateră între părinți și fii continuă și opera autocratică de disociere se împlinește contra sfîrșirii liberatorii îndreptată împotriva autocratiei“.

De aci și concepția rusă, pur negativă și abstractă, asupra libertății. Singurul factor social pozitiv în tradiția socială, independența rusă este mirul; dela 1840 el este punctul de plecare a tuturor sfîrșirilor gîndirii sociale ruse; dela el, la Bakunin și socialiștii ruși de toate nașunile; ideea saltului rusec peste regimul capitalist direct în colectivitate iar la adversarii lor slavofili; mesianismul regenerării „occidentului putred“. Caracteresle esențiale ale mirului sînt: responsabilitatea fiscală colectivă, repariția periodică a pămînturilor după capacitatea de muncă și nevoile fiecărei familii; justiția după obiceiul pămîntului, de aci dependența de drept și de fapt a individului de colectivitate, până a nu putea părăsi comuna fără autorizare. Desigur că „Sovietele lui Lenin au fost ajutate de tradiția mirului“. Aciunea acestei instituții este de nivelare și supunere mecanică, negarea libertății individuale, a solidarității vii organice diferențiate. La această supunere a masel se juxtaponă și o completează revolta periodică. Reparitia periodică a pămîntului, instabilitatea proprietății, dau revolta periodică, care egalizează în impersonalitate, nivelează prin scoborîre. „Mojicul revoltați suprimă, desagreghează, distruge, realizînd astfel modul său de a fi liber“.

„Supunerea și revolta sînt teribilele virtuți ale țăranului moscovit și trăsăturile esențiale ale educației mirului rusec“.

Mirul rus a contribuit desigur la conservarea vieții primitive, difuze, impersonale și neorganizate, susținute prin constrîngerea exteroară și mecanică. Pasivitatea, simplitatea, naivitatea primitivă, nu exclud la țăranul rus nici șiretenia, nici răutatea, care ajunge adesea și subit la cruzime aproape inconștientă și, în sfîrșit, deprinderea de cugețare colectivă prin proverbe, care caracterizează deșteptăciunea lui primitivă. Dostoievsky, Garchin, Turghenev, Tolstoi, Pisemsky, Uspensky, Rezetnicov, Gorky, îl descriu și îl analizează sufletul, stabilînd pe lîngă cele de mai sus și hipocrizia, alături de cordialitate și duplicitate.

Astfel, mirul și „autocratismul“ s'au suprapus pentru a elabora supunerea, pasivitatea, sclava și lenevia până a fi ridicată de Tolstoi la dogma de a „nu te opune răului“ și tot ele au elaborat ideea

de libertate ca negațiune și ideea de ordine ca supunere mecanică sau exterminare.

Polonia se prezintă de autor ca contrast.

Deja așezarea geografică este opusă: Rusia platou șes, Polonia excavatiune. Rusia începe prin colonizare, Polonia se formează prin lupte pentru apărarea hotarelor împotriva Tatarilor, Nemților, Rușilor, Cehilor, Ungurilor, Turcilor, Cezacilor; dar până la sfârșitul secolului al XVIII-lea ea n'a suferit sclavaj străin, care stă la baza istoriei ruse.

Moscovitul se servește la interior de unificare prin nivelare și exterminare. Polonul face politică de federație: „egali cu egali, liberi cu liberi” (Hodor la 1413, unirea cu Lituania, etc.). Primind creștinismul dela latinii, Polonii s'au unit cu civilizația latină occidentală: Roma în opoziție cu Bizanțul, — Polonii au dus luptă defensivă contra Germanilor. Autorul enumeră războaiele și tratatele cu Germanii din secolele X—XVII. La est ea a fost avangarda Occidentului. Prima perioadă se termină la 1340 cu alipirea Galiei. A doua perioadă de politică de unire cu Lituania, dinastică la 1386, reală la 1569, e plină de idealism creștin.

Prin unire cu Lituania, Polonia devine protectora Ucrainei, pe care o colonizează și în care introduce latinismul și spiritul occidental, fără constrângere, fără exterminări. Farmecul libertăților poloneze exercită atracțiune asupra Lituaniilor și Ucrainenilor.

În interior, grație unui concurs de împrejurări favorabile, viața politică se dezvoltă prea „precoce”, spune autorul, așa că deja, în secolul al XVI-lea Polonia începe lupta contra dificultăților și abuzurilor unui regim parlamentar. „Pe cînd Rusia nu există istoricește decît prin absolutismul autocratic, quasi millenar, Franța și Anglia au trecut printr'o lungă perioadă de absolutism. Polonia singură, arzînd elapele, la eșirea chiar din eul mediu, se aruncă în regim parlamentar și constituțional”. Cauza, sau mai bine condiția primordiale a structurii politice și sociale a Poloniei a fost situația geografică. Nesiguranța frontierelor a forțat Statul să aibă la început o forță militară considerabilă. În perioada acalmiei (XI și XII) întreținerea ei fiind grea, militarilor li se distribuie pămînturi, ca abodii, adică proprietăți cu condiția de a se prezenta armatei la apel. În secolul XII și XIII rolul politic îl joacă marii seniori. La sfîrșitul secolului XII apar orașele ca forță politică de contrabalansare a seniorilor. Așa că până la a doua jumătate a secolului XIV structura politică a Poloniei apare ca o autonomie puternică a seniorilor, clerului și orașelor, echilibrată și sub dominația absolută de nume, dar limitată în fapt, a șefului Statului. *Țăranul este liber*. La sfîrșitul secolului XIV apar ca forță politică foștii militari improprietăriși (mijlocia și mica proprietate), „*șleahți*” ca forță politică. Numărul, conștiința importanței lor în stat, stăbirea orașelor și a clerului (Reforma), capacitatea, îl împune ca forță preponderentă în viața națiunii spre sfîrșitul secolului XVI cînd Polonia are Cameră, Senat și diete provinciale. Dar încel încel epuizarea puterii creatrice, descentralizarea excesivă, disperarea individualistă, stagnarea, slăbesc statul polon.

Autorul analizează părerile emise asupra cauzelor căderii statului polon. Pretinsul „fanatism” („Caterina II”) polonez, în statul cu toleranță și libertate religioasă — nu se poate compara cu fanatismul rusesc, oficial, exprimat în persecutarea groaznică a uniților. Situația geografică nu a împiedicat existența statului polon nouă secole (Em. Bourgeois). Chestia jărănească a servit istoricilor ruși și germani ca o scuză pentru desființarea Poloniei. În realitate starea jărănilor era rea, foarte rea în Polonia, recunoaște autorul. „Dar era ea mai rea oare ca a jărănilui rus care fugea cu zecile de mii în Polonia din Rusia?” Dela 1762 până la 1795 Caterina a II-a a scris 50 de instrucții, note și manifeste, privitoare la jărăni ruși fugiți în Polonia, cerînd extradarea lor (Bilbasov). „Polonia a căzut nu pentru că a menținut servajul, dar pentru că vrul să scape de el”, zice Henri Grappin. Polonia a căzut pentru că nu era destul de forte și nu avea com-

parativ o populație destul de numeroasă ca să reziste coaliției vrăjmașilor, iar ca politică externă, Polonia era izolată și, contra solidarității în crimă a vrăjmașilor ei, nu s'a ridicat o solidaritate în drept a statelor europene".

Dar distrusă ca stat, Polonia a existat și s'a apărut ca națiune. La prima împărțire Polonia reprezenta 12 milioane de locuitori, din care numai 6 milioane Polonezi de limbă, civilizație, de răsă. Acum, după datele oficiale, ca întotdeauna intenționat pesimiste, numărul total al Polonezilor se urcă la 25 26 milioane, deci Polonezii s'au cuadruplat ca și Rușii, Nemții, Englezii: fenomen desigur biologic, care arată însă vitalitatea și energia latentă pentru repararea mutilației politice, datorită unui accident istoric. Pe lângă acest fenomen biologic există tradiția, care împiedecă degradarea. Tradiția de civilizație, de libertăți politice, de cultură, împingea elementele poloneze, dispersate în trei state, la luptă legală și ilegală, împotriva tuturor persecuțiilor. Societăți patriotice, asociații școlare și de instrucție, boicotașul (școlărilor rusești), răscoale, organizații economice (creditul funciar polonez a fost prototipul creditului funciar francez, fondat de Volovsky), întreprinderi industriale și financiare, societăți agricole, cooperative, etc. toate aceste instrumente au fost minuite de Polonezi cu dibăcie pentru menținerea și ridicarea naționalității lor. *"Prin munca sa politică și socială, prin știința, literatura și artele sale, Polonia și-a recreat viața sa națională și este gata a intra în viața comună a popoarelor independente. Literatura a furnizat desigur mijlocul cel mai puternic de legătură sufletească a întregului popor polon dispersat. Poezii și literatură, Kosprovicz, Jeromsky, Ladslas Reymont, Jez, Krascewsky, B. Prus, Orszkowna, Sieroszewsky, Weysenhoff, Strug, Berent, Kaden, formau agenții și comisarii guvernului suprem compus din Mickewici, Sloyacki, Kraslinsky, Wyspiansky. Pentru economia morală a națiunii, aceștia au fost de o importanță vitală"*.

În centrul vieții poloneze a stat tot timpul ideea de libertate, constituind aproape o tradiție istorică. Literatura lor exprima voința de a umaniza societatea. Ideea de ordine este reprezentată și simțită nu ca o disciplină rigidă, ci ca o coordonare de voințe liber convinse.

În ultimul capitol, "paralelisme și contraste", autorul se rezumă: Polonia preferă riscurile și pericolele libertăților decât quietudinea, Rusia dacă nu preferă quietudinea sclavajului decât libertățile, suferă lung timp și cu răbdare ordinea autocratică.

De aici profunde divergențe și contraste, de aici la Ruși tendința „de adunare și unificare a pământurilor”, pe când la Poloni „unirea liberă a popoarelor”. De aici la Poloni regimul libertăților, la Ruși învelare.

La Poloni multiplicitatea pericolelor externe, diminuând presiunea socială interioară, a favorizat dezvoltarea individualismului, și a spiritului tranșacțional de unire. Sub influența transformărilor sociale și sub presiunea nenorocirilor statului național, individualismul polon merge spre coordonarea voințelor și asigură continuitatea tradiției istorice de libertate. În Rusia presiunea autocratică nivelatoare a distrus sursele vieții politice. Pusă în dilema de a se supune, sau de a fi exterminată, societatea rusă s'a rupt înăuntru. Disocierea socială și discontinuitatea morală sînt caracteristice existenței rusești, de aici slăbiciunea legăturilor sociale și fragilitatea solidarității interioare. Excesul de ordine autocratică provoacă natural formidabile reacțiuni distrugătoare (Stenka Razin, Pugaciov, Lenin, Trozky).

"Patria pentru un Polonez este o entitate eminentemente morală, corpul material al ei este neglijabil. În Rusia patria este o concepție abstractă, aproape fără conținut și suprapusă unei entități pur materiale". „Această opoziție de două patriotisme a avut urmări incalculabile: Polonia, mărită în nenorociri, înviază. Rusia, adesea victorioasă, nu poate suferi învingerile; ea nu poate trăi decât în succese".

Clitar noțiunile de libertate diferă. „La Ruși libertatea se zice „svoboda”, l'psă de obstacol, libertate negativă, vid fără marginal, în care totul se poate realiza, sau nu. La Poloni, libertatea se zice „vol-

noștri" dela volia, voiața, libertatea de a vol, acțiune, libertate dinamică energie creatrice. „Omul etern rus" (expresia lui Mitchevici), purtând pe umerii săi largi imensă sarcină a lungului său sclavaj, își dirijă pașii către această libertate înfinită și deșartă; pe cind omul „etern polonez", care a suferit de beția și de pericolele libertății, pare a vol să realizeze acea armonie („lad") vie, care înșamnă și ordine și frumusețe.

Polonii sînt convinși că Rusia poate trăi, prospera și dezvoltă, independentă, fără a înhama alte națiuni slave la greoiul car al statului. Liberarea interioară a Rusiei are nevoie de un sprijin moral de la vecina sa Polonia, expertă în libertăți și lipsită de spiritul de cucerire. Dar ca această cooperare să fie fecundă, sau numai posibilă, trebuie un echilibru just și stabil să fie asigurat, pericolul externalității și nivelării trebuie înlăturat și asigurată independența ambelor state.

Am rezumat cartea d-lui Zalesky, fără a împărtăși părerea lui că Rușii sînt plini numai de păcate, iar Polonii numai de virtuți, pentru a pune în curent pe ceilalți cu modul de a vedea al unei înțineri păluri de Polonezi și modul de a pleda cauza lor, justă și fără aceste argumente, în fața opiniei publice franceze.

Dr. P. CAZACU

A. Demangeon, *Le declin de l'Europe*, ed. Payot, Paris 1921.

După O. Spengler care a profetizat în Germania decadența occidentului, profesorul de geografie dela Sorbonna, Demangeon, pe altă cale, pe cea economică, ne dă o serie de cifre din care se poate vedea „haudicapul", pe care-l au celelalte continente față de Europa.

După războiu, Europa, care era o imensă uzină, căci se hrănea din transformarea materiilor prime pe care le ofereau celelalte continente, și-a distrus o bună parte din utilaj. Industria ferului în care Germania excela a luat proporții colosale în America. Coloranții și țesătoria la fel. De unde înainte de războiu Statele-Unite exportau mai mult materii prime, azi mai mult decît Europa sînt o țară transformatoare. În ce privește transportul, marina comercială cași cea de războiu, egalează azi Anglia, în urma imensei fabricații de vase pe care a făcut-o în timpul războiului. Ca sferă de influență ea cîștigă pe fiecare zi vechile deșezuri europene—America de Sud, Asia răsăriteană, o parte din Australia sînt cîștigate.

Alături de ea, Japonia își extinde influența asupra întregii Asii, căușind să stabilească regula „Asia Asiaticilor", după cum „America Americanelor". Ea se întinde în Australia unde contrabalansează politica economică a Angliei în ce privește țesăturile, condimentele, etc.

Care e situația Europei în fața acestei prosperități a celorlalte continente? O datorie publică enormă, o dezorganizare care scade producția la jumătate, lupte politice care paralizază state întregi ca Rusia; o descresștere enormă a natalității și o creștere a mortalității, o criminalității, pauperismului și emigrațiilor. Vădit sîntem în fața unei puternice decăderi. Poate asistăm la „inceputul sfîrșitului". Perspectivele? Autorul nu le vede așa de negre. El crede într-o reorganizare morală și economică. Nu prea vedem însă cum. Solidaritatea politică și culturală lipsește. Vechile uri dezlănțuite de războiu continuă să înhidă popoarele în zidul chinezesc de ură reciprocă. În ce privește problema culturală, după cum obseră publicistul german Ernst Curtius (Das neue Merkur, München, Mai 1921) legăturile franco-germane, începute înainte de războiu de un Romain Rolland, de grupul dela „Nouvelle revue française", de un A. Gide, de un H. Barbusse și alții, azi e dizolvată. Germania suferindă n'are altă eșire culturală decît către misticismul rusesc, iar Franța o repetare până la saturație a vechilor ei tradiții, care azi, oricît de bogate ar fi fost ele, n'o mai pot satisface. Pe de altă parte solidaritatea economică e paralizată de problema reparațiilor.

Să credem ca Bismark că deacum se ridică soarele slavismului și că începe dominația Rusiei? Sau să vedem pericolul dinspre America ori Japonia?

Nimeni nu ne-o poate spune pentru moment. Poate că sentimentul de conservare continentală va reuși să se substituie aceluia de regionalism sovinișt, ca un pas promițător către fraternitatea totală a omenirii suferinde.

MIHAI RALEA

Revista Revistelor

Jérôme și Jean Tharaud (Siluete contemporane)

Născuți la Saint Junien în Limousin, frații Tharaud au avut o copilărie fericită într-o regiune poetică. Crescuți într-un mediu de mică nobleță rurală, ei ar fi putut deveni ca și Georges Sand romancierii provinciei lor, dacă nu ar fi moștenit spiritul de aventură al familiei: doi frați ai d-nei Tharaud, ofițeri de marină, au murit la interval de câteva luni, în voiaje îndepărtate. În familia lor era însă și o tradiție culturală: bunicul, fost elev al școlii normale, fusese camaradul lui Victor Duruy și restaurase, ca director, liceul din Angoulême. De acela cel doi băieți fură destinați carierei universitare. Jérôme fu primit la 1895 la școala normală, iar Jean urmă dreptul și finanțele. La școala normală Jérôme cunoșcu pe Charles Péguy, cu care legă în curând o strinsă prietenie. El considera pe acest strănul mic om pasionat ca șeful generației sale și primele lui încercări fură publicate în revista lui Péguy: „Cahiers de la Quinzaine”. Pe cînd era la școala normală, Jérôme a început a voiaja în timpul vacanțelor, la Milan, Londra, Amsterdam, Maroc. La eșirea din școală i se oferî un post de lector francez la un colegiu din Budapesta. În Ungaria el cunoșcu pusta și poezia ei—țăranul ungar; și observă mai ales de aproape fenomenul evreesc, strîngînd material pentru cîteva din vîltoarele lui ro-

mane. Aici Jérôme începu o operă al cărui erou era Wagner, dar ea rămase neterminată. Iar în timpul războiului anglo-bur, care-l pasionase deosebite, el compuse primul său roman care fu remarcat de Academiile France și premial de Academiile Goncourt, „Dingley”. După patru ani de exil, Jérôme se întoarse la Paris și începu a scrie cu frațele lui o serie de nuvele în revista lui Péguy, dar ele nu erau prea gustate de public și viața celor doi scriitorii devenea tot mai grea. Nevoii să se expatrieze pentru cîteva timp la Berlin, prin intervenția amicului lor Carolus de Peslôuan, ei fură recomandați lui Barrès, care-i luă ca secretari. Cei șapte ani petrecuți în intimitatea celebrului scriitor au avut asupra lor o mare influență. Ei au învățat dela Barrès mult în ceia ce privește tehnica literară ca și o înțeleaptă economie a forțelor. În acest timp ei publicară „La maîtresse servante” în 1911, apoi „La fête arabe”, „Ravallac”, „Déroutède”. Iar după războiu „L'ombre de la croix”, „Une relèvé”, „Rabat el Marrakesh”. Aceste cărți au cucerit marele public. Frații Tharaud sînt poate cei mai buni pictori, de la Lolî încoace. Descrierile lor spre deosebire de acele ale scriitorilor naturalisți, nu samănă cu niște tablouri suspendate într-un apartament, ci fac corp cu subiectul, amestecîndu-se cu povestirea ca și atmosfera și eclerajul într-o scenă reală. Prin partea cea mai strălucită și mai populară a opere

lor, ei aparțin familiei orientaliștilor și, dacă cuvântul nu ar fi pe-
dant, sînt niște specialiști ai pro-
blemei raselor, problema evreiască
și cea musulmană. În această privință ei pot fi comparați cu Louis
Bertrand care l-a precedat în do-
meniu african. Pe cînd acesta re-
prezintă însă Berberul ca barbar
și refractar progresului, frații Tha-
raud zugrăvesc în culori frumoase
pe indigenii. Ei regretă dispariția
păstorului și a nomadului care nu
e după Bertrand decît lăcusta de-
șertului, salbaticul și primejdiosul
Numid. Dacă pentru Bertrand nu
există decît un singur tip superior
de civilizație, și tot ce se îndepăr-
tează de Roma e barbar, pentru
Tharaud și barbarul poate avea no-
blețea lui, căci unele virtuți ale
plantelor omenesci se conservă mai
bine într'un deșert decît într'un
salon sau într'un computer. Prin o-
riginile și prin copilăria lor, frații
Tharaud erau pregătiți să guste
unele forme de aristocrație, căci
în adevăratul rural trăiește înot-
deauna ceva feudal, adică un ste-
m care, dacă a fost distrus azi,
conține desigur o parte de adevăr
omenesc. Ei privesc fără mișcîndu-
se vechile castele ale Adasului,
cu același sentiment cu care pri-
veau în copilărie ruinele castele-
lor feudale din Limousin și au re-
gretul evului mediu. Comparată cu
atitudinea rațională și voluntară a
lui Bertrand în fața acelorași lăpte,
acea a fraților Tharaud apare ca
sentimentală și romantică.

Spre deosebire de ceilalți scri-
tori francezi, la care studiul inimii
și al pasiunii amoroase sînt pe
primul plan, raporturile dintre sexe
nu joacă decît un rol minimum în
opera fraților Tharaud. Faptul se
explică tot prin sentimentalitatea
lor rurală. Tăranul are în cea ce
privește femeia un fel de pudoare,
amestecată uneori cu dispreț, alte
ori cu respect. Iubirea e pentru el
un fenomen excepțional; eltele sînt
pentru dînsul marile interese ale
vieții. Căsătoria, copiii, pînea de
toate zilele, ambiția, meseria, ac-
țiunea iată obiectele reale ale ce-
lor mai multe existențe. Iată de ce
frații Tharaud nu au scris romane
erotice și viajismusulmană în care

femeile nu apar și omul păstrează
secretul asupra acestor lucruri in-
time l-a atras atît. Liberați de ob-
sesia iubirii, ei au văzut viața așa
cum e și preumblînd simpatiiile și
curiozitatea lor în toate colțurile
Europiei, au revelat lumii, miracu-
losul israelit și cel musulman, des-
coperind noi leme de poezie.

(Eidus. *Revue des Deux Mondes*,
Iulie).

Ibsen

(Mai tot ce a publicat Croce ca
studii critice a fost scris întălu pen-
tru revista a cărei director este, și
apoi s'a lipărit în volum aparte. Du-
pă cele patru volume de studii cri-
tice asupra literaturii italiene con-
temporane, după admirabilul stu-
diu Ariosto, Shakespeare și Cor-
neille" pentru a nu aminti pe a-
cel asupra lui Dante", B. Croce
a început să publice în ultimele
numere ale *Criticai o serie de Note
asupra poeziei italiene și străine
în sec. 19-lea*. În fascicula de față
se ocupă de Ibsen, făcînd o serie
de observațiuni estetice cu privire
la ansamblul operelor dramatur-
gului norvegian).

Toți eroii și toate eroinele ibse-
niene sînt bînluite de setea de ex-
traordinar, sublim, disprețuesc fe-
ricirea idiică, virtutea modestă și
resemnată la propriile lor imper-
fecțiuni.

Această inspirațiune de bază pre-
domină atît dramele din epoca ma-
lurității cit și pe cele anterioare.
Între primele și secundele, Croce
constată diferențe mari ca formă
și ca mijloace de realizare artis-
tică, dar nu o diferență substan-
țială în ce privește ideea dramatică
în sine. În afară de cea artistică,
Ibsen nu a avut o adevărată și dis-
tinctă evoluție, nici din punct de
vedere intelectual, nici sentimen-
tal, cu profunde transformări și
conversivni.

Dar această împetuioasă pornire
spre extraordinar și sublim nu se
sustine niciodată, sau cel mult
prin aîtruge, ea de sine, ce face în
teatru ne duce la tragedie. I se
împotrivesc realitatea meschină,
forma socială existentă. Iar din a-
ceastă neputința de adaptare la

mediu, eroii ibsenieni, în loc de purificare, trag după ei moartea și distrugerea, dacă nu se salvează la timp, renunțând tocmai la ceia ce e mai adânc înrădăcinat în sufletul lor: selea de sublim și de extraordinar irealizabil (Croce notează însă pe drept că această renunțare nu o constatăm la cele mai tipice și grandioase personaje ibseniene: Brant, Peer Gynt, Solness, Edda Gubler, Borkmann, etc.).

„Poezile mai desădușdăuă decit oricare alta este drama lui Ibsen, dar nu a pesimismului plăcerii care usucă, ori a vieții care trece, ci a pesimismului care nu-i alta decit conștiința nepuținții pentru om de a realiza vreodată scopul pe care însăși firea sa îl îmboldește să-și propună, ori îl face să dorească de a și-l propune”.

Această stare sufletească este perpetuă în drama ibseniană: se schimbă figurația, dar viața sa creativă se închide cu aceeași nostalgie și deziluzie cu care se deschisese, fără ca această atitudine psihică constantă să oprească evoluarea și perfecționarea mijloacelor de realizare artistică (Ibsen începu a fi cu adevărat original după 1875 când publică „Sirigoli” și „Cesa Păpușilor”, dar punctul culminant al grandorii îl atinse după 1883, cu „Raja salbatică” și „Rosmersholm”. Această perfecționare consistă într-o mai clară întuire a propriilor sentimente și într-o sensibilitate mai ascuțită a instrumentelor de introspecție. Căci Ibsen adevărat e acela ce poate contopi într-o singură pagină dramatică selea de extraordinar, păcatul care o roade și renunțarea, dezolarea ori moartea care o așteaptă.

De obicei interpretii ariei ibseniene văd în ea „o artă de probleme morale și sociale”. Croce nu se împacă cu acest lucru de oarece după dînsul nici un alt poet nu este mai puțin cerebral ca Ibsen (pg. 9, deși surprindem în opera sa *tendința* de-a propune o serie de probleme ale „casuisticii morale” pe care logica le dă ca insolubile și ca atare le lasă, firește, și Poetul.

Iată deci pe Croce care apără arta ibseniană de „cerebralitatea”

pe care majoritatea criticilor i-a atribuit și în parte l-o și împetase. Pentru criticul napoleian personagiile ibseniene sînt plămăiri faniastice, izvoite dintr-o profundă stare afectivă, nu simple scheme de cugetare. Numai așa vom explica marea forță plastică a teatrului lui Ibsen, deși mijloacele sale scenice sînt reduse la ultima expresie, fapt ce dă naștere unei alte prejudecăți critice: confundarea simplificării creative cu simplitatea și sărăcia de resurse stilistice.

(Croce. *La Critica*, No. 1)

Eстетica Contemporană

Un „spirit nou” circula acum prin toate op rele omenești. Un spirit mecanic. Atelierele și uzinele, construind mașini și aparate, nici nu-și dau s. a. m. a. ca ele pun bazele esteticei nouă. În fața regulilor rigide de odinioară, după care oamenii construiau opere pompoase, greoaie și incomode, „spiritul nou” ridică principiul economiei și al confortului. Vapoarele și aeroplanelle sînt produsele cele mai superioare ale spiritului tehnic. Niște pătate masive, cu odăi luminoase, în care elementele severe, simple se combină cu cele delicate, — plutesc astăzi pe oceane, c'o admirabilă siguranță în mișcări. Aeroplanelle uriașe, cu încăperi confortabile, transp. rind chiar o sută de persoane, arată că spiritul omeneșc este capabil să rezolve problemele cele mai complicate. O îndrăzneală, un simț al ordinii și al proporțiilor, un calcul matematic caracterizează astăzi munca inginerilor și a tehnicienilor.

Arhitectura însă progresaază extrem de încet. Arhitecții continuă să clădească, pe vaste fundatu, uriașe clădiri cu ziduri groase, cu geamuri întincoase, cu acoperișuri complicate și inutile. Clădirile actuale sînt blocuri imense, care apasă asupra spiritului omeneșc. Acest spirit trebuie să se elibereze. Sulpi zvelfi de beton armat trebuie să înlocuască masele de fundament. Ornamentele, acoperișurile trebuie simplificate. Lumina trebuie să intre în odăi prin geamuri enorme, ca'n sălile restauratorilor sau ale vapoarelor.

Omul modern nu mai poate locu

le încăperile de azi, în mijlocul mobilierului obișnuit. N'avem acasă destul confort: de-aceia bărbații preferă cluburile, iar femeile five o'clock-urile.

Să expulzăm mobilele inutile din odăi; omul are nevoie de pat, de masă, de scaune. Garderobe și bibliotecile trebuiesc desființate. Dulapurile cu rafturi în perete sînt mai comode: nu ocupă loc și apără cărțile și tablourile de praf. Tablourile nu trebuie să îmbrace peretii, ca niște timbre postale. Tablourile vor sta în dulapurile din perete: picturi bune sau copile lor fotografice. Cînd cronica de ziar sau cartea ultimă ne aduc aminte de-un pictor, scoatem tabloul favorit și-l admirăm în voce: apoi iar îl punem la loc. Covoarele sînt de prisos.

Camera cea mai spațioasă să fie cea de baie, cu lavuar, căzi, dușuri, aparate de gimnastică. Ar fi de preferat ca această cameră să dea pe o terasă — pentru băi de soare.

Un salon mare.

O cameră de toaletă. Acolo ne vom desbrăca și îmbrăca. Desbrăcătul în camera de dormit este un prost obicei: produce o dezordine extraordinară. Dormitorul va fi de-o simplitate extremă: pereții goi.

O sufragerie.

O odă de lucru, — cîm scaun comod, mobil, care să poată lua orice poziție, c'o tabletă mobilă pentru cartea de citit, c'o altă tabletă pentru ceașca cu cafea cu lapte.

O bucatărie, — cît mai sus, ca să nu vie mirosul de bucate în casă.

O odă pentru servitori — la etaj.

În general mai multă economie decît la părinții noștri. Expulzarea tuturor lucrurilor de prisos. Și preocuparea permanentă, nu de a îngrămădi lucruri „frumoase” pentru ochii musafirilor, ci de un confort cît mai simplu și cît mai perfect pentru traul nostru de toate zilele.

(Le Corbusier-Saegnier. *L'Esprit Nouveau*, No. 8 și 9).

Ercle Luigi Morselli

Giov. Papini închină cîteva simfite pagini memoriei prietenului său și dramaturgului mori de curînd „Ercle Luigi Morselli” (1882-1921). Prin tragediile sale de de-

but, *Orione* și *Olauco*, acesta reușe să se ridice printre frunzașii teatrului italian contemporan, astfel că acest singur fapt îl recomandă atențiunii noastre. Dar paginile de față, mai au meritul de a ne înfățișa și cîteva momente din viața polemistului florentin, căci multă vreme viața lui Morselli a fost viața lui Papini. „Pierzînd pe Morselli am pierdut pe unicul poet de teatru pe care-l avea Italia” își începe acestă din urmă articolul, adăogînd că „festivul de adevărată poezie în Italia se reduce întreg, în secolul de față, la volumul lui Morselli”.

Și s'a pierdut odată cu el unul din cele mai scumpe, mai bogate și mai pure suflete, animal de în-sistență tinereță a spiritului.

Papini îl cunoscuse dela vîrsta de 16 ani, și petrecură adolescența împreună, crescînd, învălînd, vi-sînd și trăind laolaltă. Se văzură în 1897, în casa unui văr al lui Papini care se chinula să învețe pe Luigi „puțină grecească liceală” (pe acela care mai tîrziu avea să revîvie în chip măestru milurile vechii Grecii). Terminînd cu chiu cu val liceul, se înscrie la Medicină în Firenze, deși celea numai poezii și se preocupa doar de psihiatrie (căci era era lui Lombroso) de care se ocupa mult și Papini, mergînd împreună în sala de disecții sau disedimineață, primăvara și vara, luam o carte și ne suiam la Vialle del Colli: descoperisem chiar sub San Anlato, un copac mare cu crengile groase și-l alesesem drept sală de lectură”. Ceteau acî pe James ori declamau versuri din Shelley și D'Annunzio.

Din această epocă datează primele încercări poetice ale lui Morselli. Ele vin odată cu perioada cea mai frămîntată din viața sa, pe cînd, în tovărășia lui Papini, Mori și Prezzolini către erau zgomotoși strădufele pașnicei Firenze în timpul nopții.

„Spiritul nostru pe atunci era fă-șiș anarhic: ba chiar, nemulțumii cu cetirea lui Sturmer și cu lipetele de: „îrăiască anarhia” de pe la fe-restre, spre marea spaimă a ma-meii lui Morselli care odată ne a-menință că se duce să ne spună la poliție, — discutam adesea și cu

nesei despre revoluții jacobine și se făcuse până și un plan de a pune slăpînire pe Firenze" (375).

Spirite de aventurieri și de boemi, în dorul lor de a merge la Paris fără bani, se mulțumeau cu călători mai mici, prin Toscana, pe jos și mîncînd pine pe malul mării, purlînd cu ei și singurî cartile: Zarathustra lui Nietzsche (care influență atît pe Papini cît și pe Morselli în „Glauco” mai ales).

Din aceste vagabondării trebuia să iasă neapărat și ideea unei reviste literare. - Idee ce se realizează abia în 1903 cînd Morselli însă nu mai era printre ceilalți „inseparabili”. Între timp, Luigi trecu și pe la facultatea de litere, dar lăsat la un examen de literatură italiană, porni în lume în tovarășia lui F. V. Ratti (autor al unei monografii asupra Romînelor, printre altele); se îmbarcă pe-o corabie ce mergea la Capul Bunei-Speranțe, ca simplii marinari, pentruca așunși în Africa de Sud, să se improvizeze pictori și să strîngă banii necesari călătoriei pînă la Buenos-Aires. Aci, din cauza mizeriei se înrolară ca voluntari în armata din Uruguay contra unui trib răzvrătit (Morselli fu numit căpitan de Stat-Major). Odată războiul finit, cei doi peregrini, se întoarseră în Italia și Morselli, stabilit la Roma, se apucă de scris literatură (fondează o revistă comercială) și se însură cu pianista Bianca. Din această epocă datează un volum de romane: „Favole per i re d'oggi” (1909) și primele încercături dramatice. În 1910 reprezentă cu zgomotos succes „tragicomedia mitologică” *Orione*, care-l făcu repede celebru. Cu banii ciștigai începu să se caute de boala de piept care începuse să-l roadă pe înclul. Purtat dintr'un sanatoriu într'altul, continuă să scrie pentru teatru, căci mizeria cea mai neagră, - mizeria foamei, îl istovea pe el, pe Bianca și pe fetița Giuliana. Ajuns conductorul unei întreprinderi de cinematograf, repede fu silit să renunțe căci avea nevoie de aerul Adriaticei.

Acuzat de dezertare în timpul războiului, fu închis dar pus în libertate după puștia timp, publică alte romane (1918) și, printre crize,

sîrși capodopera teatrului său, - tragedia mitologică *Glauco*, care avu o și mai caldă primire din partea publicului (1919). Deși stîns de boală, făcu înconjurul Italiei, împreună cu compania lui Ninchi, după care se retrase din nou la Pesaro (scria pastorală *Definis și Cloe* cînd boala îl doborî de-a binelea). Se stînsă într'un sanatoriu din Roma la 15 Martie al acestui an.

Cu tot chinul scurtei sale existențe, Morselli a reușit să dea cele mai desăvîrșite și adînci fabule ale literaturii noastre moderne și a lăsat cu *Orione* și *Glauco* două diamante de apă limpede pentru tezaurul tare sărăcăcios al teatrului nostru de artă, închee Papini admiratorul său articol.

(Giov. Papini. *La Lettera*, No. 5).

Pleiada și latina Renașterii

Ronsard, una din cele mai originale figuri ale literaturii franceze, începe să fie studiat cu sîrguință de învățați, celîi de poeți, editat în felurile formate. La această mișcare, strălucî nu iau parte decît într-o mică măsură.

D. Nohac crede că „Ronsard este, ca Racine, unul din acei zei domestici ai căror cult nu-l celebră deplin decît la patria naștinii...”. Ceiace merită mai cu osebire să fie cunoscut este revoluția pe care Pleiada în frunte cu Ronsard a făcut-o în literatură, motivele imitației Latinilor și Italianilor și principiile de care s'a condus. La început, scriitorii din Pleiadă s'au aflat în mijlocul unei înfloritoare activități humaniste de poeți și literați care scriau în latina clasică. Același, dacă nu puteu fi originali, cel puțin scăpau de platitudine avînd mereu înaintea marile modele ale scriitorilor din antichitate. Mai mult, această poezie, unde au fost în adevăr neamărate mediocrități, a avut și ea maeștri pe care Ronsard și ai săi îi admirau și n'au încetat să înlățească legături cu ei.

Cînd cercelăm activitatea poetică din vremea lui Francisc I, vedem că alături de poezii de limbă națională Clément Marot, maurice

Scève, sînt talente ca Poilevin, Salmon Macrin și Theodore de Bèze, care scriu în limba latină. Contemporanii iau cu totul în serios această poezie și-l păstrează rîsul lingă sora ei mai mică. Chiar cînd a început, cu Ronsard și Du Bellay, strălucia reînnoirea limbii franceze, la Paris cași în provincii apar încă numeroase și variaje producții latinești. Montaigne însuși crede în fecunditatea celor două muze și se entuziasmează deopotrivă pentru una cași pentru cealaltă.

Neolatiniții mergeau mult mai departe decît egalitatea care li se recunoștea. Înaintea strălucitului succes al lui Ronsard, ei revendică cu emfază meritul de a fi înzestrat Franța cu o artă adevărată. Ei susțin că, datorită lor, Franța a scăpat de renumele de „țară barbară”. Această exagerare a humanismului a adus servicii mari literaturii naționale. Ea a format pentru Pleiada cetitori capabili de a înțelege. Ronsard chiar și-a comis pe în latină cele dintîi versuri de iubire. Dacă n'a stărut mai departe și dacă s'a făcut „un francois” cauza este că a găsit lucrurile ocupate de oameni de merit care l-ar fi stîngerit în cîștigarea succesului. Dealtfel mărturisește singur:

...aimant certe mieux estre
En ma langue ou second, ou le
liers, ou premier
Que d'estre sans honneur à Rome
le dernier.

Și această rezistență la ispita de a scrie în limba marilor literați, rămîne pentru istorie un fapt de importanță capitală... Pentru a-și atinge țelul său, fără a disprețui opera latină a contemporanilor, el a refuzat să li se alăture. Voia să arate printr'un exemplu nesrămutat că stilul nou introdus de școala lui, era îndestulător pentru orice poezie. Ronsard adresează o adevărată rugăciune către „Latini-zori și Grecanizori” pentru a-i face „să aibă milă, ca bunii copii, de sărmana lor mamă naturală”. Dar cea mai mare parte din poezii Pleiadei, Du Bellay, Jean Dorat, Jossette Pontus de Tyard, mar-

Antoine de Muret—au scris opere în latinește după modele furnizate de Horajiu, Catul și Virgiliu sau de producțiile contemporane ale Italianilor: Jaques Sanazare, Politien, Fracaslor. Ș'atunci se întrebă d. Pierre de Nolhac, chiar Ronsard, care a învățat dela neolatini arta de a adapta frumusețile antice la inspirația unui secol nou, taina transpușierilor fericeite și îndrăzneala acelor glorioase „jăfuli” care îmbogățeau templul muzelor noastre, n'a fost îngrat exprîmîndu-și pen ru ei, la sfîrșitul carierii sale, un așa de mare respect?

(Pierre de Nolhac. *La Revue de France*, Iunie).

Biserica și înfrățirea popoarelor

În 1919 Comisia sinodală a bisericii reformate din Berna a făcut consistorului național din Geneva o întrebare. Voia să știe dacă nu-i dispus să participe și el la acțiunea întreprinsă de Asociația bisericilor evanghelice din America, în favoarea unei înfrățiri a popoarelor... Răspunsul a fost un refuz hotărît.

Cetitorii își aduc aminte cîte patimi a dezlănțuit, și printre cetățenii pașnici dela noi, războiul acesta furios; cît venia a sîrecural în suflere ecoul îndepărtat al luptelor din Apus... Vremea, care s'a furiosat încet-încet l-a astîmpărat; iar deziluziile, care au urmat, au avut efectul hăuturii din poveste; lumea s'a incredințat, încă odată, că nu-i niciunul mai breaz, că toți sînt „auf gleichen Fuss”, cum spune la Faust...

Așa gîndeam și visul de înfrățire plutea aproape de pămînt. Dar se vede că oamenilor nu le eșă din minte „rațiunea” lunului. Glasul urii n'a amuțit. Și de rîndul acesta surpriza vine din partea bisericii elvețiene.

Pastorii din Berna vădit germanofili s'au gîndit la o reconciliere creștinească generală. Scumpețea din Germania, blocada Antantei, suferințele de tot soiul l-au înduioșat; după limbă pastorii din Berna sînt și ei Nemți. Iasă cei

din Geneva sint Franceji. Din comunitatea de limbă cu Parisienii i-a făcut pe aceștia să scrie o scrisoare, din care reproducem câteva rânduri, ca să se vadă cât de adinacl sint instinctele în oameni.

Ce-au zis pastorii germani, cind armata lor s'a năpusit asupra cetătenilor oasnici, arzind, împuscind, fără umbră de pretext, numai ca să terorizeze popoarele? Au făcut ca niște lași sau, în ciuda dovezilor, au lăgăduit ca niște nerușinați. Și dintre aceștia așa zisi creștini nici unul n'o avut curajul să protesteze, cind au început deportările și părănșii și fiii au fost zmulși de lângă mame și copii, fără pic de sentiment pentru umanitate; cind a început sistemul torpilărilor submarine, conlunat apoi cu cruzime nemai-pomenită prin scufundarea chiar și a cor biilor de pescari și de pasageri; cind gazele otrăvitoare au adus miilor de liniți dureri neînchipuibile și omoarăle spăimnătoare! Ca în parabola „ispitei“, diavolul le-a spus lor: vă dau gloria și toate împărățiile lumii, dacă vă închină-neți mie — și ei au implinit opera lui și au făcut totul pentru blestemul creștinătății și al posterității, pentru indignarea ingerilor din ceruri, pentru durerea lui Cristos și pentru bucuria puterilor drăcești, care au tăbărit asupra lumii. Ce sint durerile Germanilor azi, asemănate cu acelea, pe care le-au căsunat ei altor popoare? Ziceți că suferă de scumpete, că n'au alimente? Lacrimile interesate nu ne mișcă deloc. Noi de altfel am încetat demult să mai credem în vorbele lor. Practica bolșevismului și tot ce auzim că născocesc ei azi sint alitea dovezi că nu au inimile umilite și înricoșate... Li se potrivește vorba: ai aruncat piatra în sus și a căzut în capul tău“.

Parcă sintem chiar în 1914. Iar cei care scriu așa lucruri sint preoți și predică evanghelia și celesc măcar odată pe an din Matei, 7, 1...

(G. H. Der Türmer)

Studențimea germană

Celam în Türmer că greutățile de trai ale studenților se înăspresc din zi în zi. Din populația unei univer-

sității, com 15 la sută dispun lunar de 300 - 400 M. Și numai 4 la sută au mai mult. Prin urmare 8 la sută stau mai prost decit lucrătorii de aceeași vrsilă, căci aceștia câștigă cel puțin de două ori pe alții.

Războiul l-a lovit greu. Fără vinelor, peste jumătate din studenți au pierdut mai mult de trei ani de studii. Iar cel care termină în sfirșit școala, nu scapă încă de constrangeri, de oarece ca să ocupe un postilitular trebuie să treacă întâiu printr'o perioadă de pregătire și de practică...

Greutățile acestea fac pe studentul german susceptibil de idei și curente politice, care-l zmulg pentru toldeana din mijlocul cerțărilor obiective și științifice. În privința traiului, studenții străini sint mai norocoși, dacă se bucură în țara lor de o valută urcată. Dar nemților li se face atunci o nedreptate. „Deaceia Universitățile să perceapă dela străini o taxă excepțională sub forma unor „impozite culturale“. Ar trebui să se sfirșească odată cu indulgențanostă țatată!...“

S'ar putea veni astfel în ajutorul studenților germani — întâiu, celor care și-au pierdut rosiul și sănătatea în războiu; apoi celor înzestrați și sirguincioși. „Dar în loc de ajutoare insuficiente, e mai folositor — și pentru ei și pentru familie — să renunțe la cariere academice cu perspective așa de îndoelnice, și să se apuce de altceva... În felul acesta n'ar mai spori proletariatul intelectual, iar ocupațiile obișnuite ar aduce cu mai puțină sforțări poate aceiași mulțumire. E singura cale pentru combaterea crizei economice în viața studențească“.

(Paul Bülow. *Der Türmer*).

Emisiunea bilețelor de bancă

În Parlamentul francez, d-ali Aubriot, Levasseur, Rozier și J. Barthélemy au prezentat un proiect de lege relativ la o nouă emisiune de bilete de bancă. În virtutea acestei legi, Banca Franței ar avea dreptul să emită bilete de 150 miliarde franci.

Din suma aceasta, 50 miliarde ar servi la reconstruirea regiunilor devastate; 50 miliarde—la rambursarea bonurilor de lezaur; iar 50 miliarde—la răscumpărarea rentelor.

Lansarea pe piață a 150 miliarde monedă ar activa viața economică. Produsele de ori ce fel își vor arca prețurile. Lucrătorii, după cîteva greve, vor obține salarii mai mari. Ar reveni vîrsta de aur a „dancing”-ului universal.

Ne mirăm că guvernarea franceză n'au recurs mai demult la această soluție extrem de simplă, pentru funcționarea căreia o presă și un sul de hîrtie cu vignetle sînt arhisuficiente.

Biletele d-lor Aubriot, Levasseur și Barthélemy sînt niște „asignate” Deloc. Ele ar avea o serioasă acoperire: creanța germană.

În curînd datoria Germaniei va fi stabilită. Jumătate dintr'însă ar servi la amortizarea datoriei externe franceze, iar cealaltă jumătate—la emisiunea de 150 miliarde. Deținătorii acestor bilete, peste 42 de ani, — cînd Germania își va fi plătit complet datoria, le vor putea preschimba în aur.

Antreprenorii regiunilor devastate vor pune în circulație biletele cuvenite lor. Lucrătorii vor cumpăra, cu ele, mărfuri. Bonurile de lezaur, cu scadență peste trei luni, eași titlurile de rentă, cu scadența peste 30 de ani, transformîndu-se în bilete de bancă, vor oferi posesorilor lor posi illtatea de a dobîndi imediat, în schimb, produse consumabile sau utilizabile.

Dar unde se vor găsi produsele necesare? Căci avalanșa de bilete nu va crea în Franța, desigur, nici un puma de grîu, nici haine, nici cărbuni, nici instrumente.

În Germania? Dar peste Rin nu vor circula biletele Băncii franceze, care în acest scop vor trebui convertite în mărci după un curs variabil. Germania de altfel nici n'are mărfuri suficiente. De aceea Aliații i-au și acordat un termen de 42 ani pentru plată. Dar chiar mărfurile disponibile cu greu vor intra în Franța, din pricina barierelor vamale, stabilite

de Franceji pentru împedecarea exportului german.

Dacă ai dreptul să cumpert mărfuri în Germania, dar nu poți să pul slăpînire pe ele, — biletul de bancă, neputîndu-și îndeplini menirea, rămîne un simplu titlu de împrumut amortizabil în 42 de ani și fără dobîndă.

Marea emisiune de bilete va avea, în acest caz, un singur efect: Biletele circulînd numai în Franța, — cum mărfurile vor rămînea în aceeași cantitate, iar moneda va deveni de patru ori mai multă, — puterea de achiziție a biletelor se va reduce la un sfert. Astfel, un bilet de 100 franci, care nu valorează acum decît 40 franci aur, va cădea la 10 franci. Măsura aceasta ar deprecia numai schimbul.

Tochmai acest lucru voim și noi, — răspund d-nii Aubriot, Levasseur, Rozier și Barthémy.

Depreciarea monedei este cel mai bun mijloc de a desvolta exportul, de a rî ica industria și a înviora activitatea națională. Germania a utilizat deprecierea mărcii, intensificînd exportul.

Fabricantul german, cumpărînd materiile prime din străinătate cu o marcă depreciată, le plătește mai scump decît concurenții englezi, americani, belgieni sau franceji. Dar moneda țării avariate se depreciază mai repede pe piața externă decît pe cea internă: de unde rezultă că salariul unui metalurgist din Ruhr sau a unui țesător din Saxa este mai scăzut decît al unui lucrător de aceeași categorie din Birmingham sau Leeds. Aceasta i compensează.

Un obiect german vindut la Londra în livre sterlinge va avea: materia primă mai scumpă decît similarul englez, dar manopera și transportul mai efline ceiace face, ca prețul lui de vînzare pe piața internațională să fie inferior prețurilor engleze, americane sau belgiene. Astfel, viața economică germană poate dobîndi puțin din prosperitatea ei de odinioară.

Acest mod de a utiliza deprecierea monedei poate determina ori cînd măsuri restrictive din partea

jărilor invadate de marfă strălucă mai efliină

Franța însă ar putea să încerce o oșifel de lovitură ?

Agricultura franceză nu poate oferi produse pentru export, și nici industria. Industria de lux a Franței nu găsește destul clienți în Europa sărăcălă. Metalurgia n'are cărbuni. Uzinele textile nu s'incă restabilele. Industria chimică — încă în adolescență ; porturile — prost utilitate ; comerțianții și bancherii — prost preparați.

O lovitură cu sorși de izbândă în această chestie presupune înșeală. Nu poți reuși, dacă nu ai la îndămină o industrie puternică, un organism economic orientat demult spre export. Germania îl posedă, Franța încă nu.

De-aceia Rathenau și Stinnes au dreptate, pe cînd Aubriot, Levasseur, Kozier și Barthélemy greșesc cu siguranță. Aceștia însă sînt susținuți de mari industriali și de însemnați financieri, care își dau seamă de riscurile proiectului și le acceptă fiindcă ei nădăjduesc enorme cîștiguri din jocul de bursă cași din vinderea cu preț urcat a mărfurilor care se gășesc în posesiunea lor.

Numai întreprinderile lor vor fi prospere, și numai în primul moment. Țara însă va eși Istovită din această aventură financiară

(Francis Delaisi. *L'Esprit Nouveau*, No. 8).

Planetele

În sistemul lui, soarele nostru se bucură de o suită numeroasă de planete, lună și planetoide. Dacă însă colegii săi din univers sînt singuri ori însoșiți și ei de tovarăși muși și orbi, nu vom ști cu ochii niciodată, căci ochiurile abia dacă prind în agiunile stelelor fixe, iar dintre acestea cea mai apropiată — Centauri — se găsește la patru ani de lumină : 230.000 de ori depărtarea soarelui ! Totuși avem dovezi că multe stele fixe au însoșitori plaaceie cu lumină de împrumut :

Bunăoară *Algol* din constelația Perseus, care la fiecare trei zile își schimbă lumina de două ori,

este însoșit de un corp ceresc întunecos, și acesta trecînd pe dinaintea lui îl impune o cludată schimbare la față. Noi care ne gășim la o depărtare de 50 de ani de lumină, vedem din trei în trei zile eclipsă ușoară... Dar alte stele fixe — Ț din Lira — își schimbă lumina de mai multe ori

Cît de mari trebuie să fie însă corpurile acestea ceresti, ca să arunce pe fața stelelor o pată de întuneric, pe care noi s'o vedem epoi dela așa depărtări ! Căci dacă prin imposibil planetele ar trece deodată toate pe dinaintea soarelui, întunecimea care s'ar lăsa peste cea mai apropiată stea fixă, abia s'ar observa... Puternicul Jupiter abia acoperă o sutime din suprafața soarelui... Iar dacă corpurile cerului sînt mai mărunte, trecerea lor prin fața stelelor fixe nu se zărește deloc.

Dintre milioanele de planete oarbe risipite în univers, multe poate că sînt atît de apropiate pămîntului, și primesc lumină și căldură cași noi. Dece să nu trăiască atunci și în ele ființe asemenea omului ?... Cine poate cunoaște condițiile și formele de viață cu pînă ?... Nu avem chiar pe pămîni bacterii și ființe inferioare, care trăesc fără oxigenul din aer ? Și dintr'un creier altfel conformul decît vesicula noastră cerebrală nu poți fiinduri ?

Cetitorii noștri și-aduc aminte de ce spunea dăunazi profesorul de la Iena (V. R., 1921, No 4) : „Omul nu se mai poate dezvolta a doua oară nici pe pămînt, dar mi-lie într'un corp ceresc, unde condițiile de existență sînt așa de profund deosebite de ale noastre... E drept, ceva la fel nu se mai găsește nicăiri în sistemul solar. De aici însă nu urmează că în alte condiții nu vor putea lua naștere ființe cu rațiune. Orice planetă ar putea să fie așezarea unei vieți deosebit alcătuite. În părintescul adăpost al cerului sînt destule locuiale : pămîntul este numai una din ele.

(Fr. Schaal. *De. Türmer*).

Bietul Debril

După cîl se vede războiul a inspirat și în Germania puțtae lucrări

de talent. Cu toate uriașele onorarii încasate și acolo pentru crearea de entuziasm național — ori poate tocmai de aceea — nu se vorbește deloc de opere însemnate de artă. Dimpotrivă, la Geneva au apărut în anii grozăviilor niște compoziții mai durabile într-o publicație periodică: „Feuille”.

Aceasta era redactată de scriitorul Jean Debrit și de artistul Frans Masereel. Unul din Elveția, cellalt din Flandra. În orașul acela, cu accentuată cultură franceză, au catezai amândoi să ia apărarea omenirii — ceiace după împrejurările de acolo însemna a lua poziție pentru Germania. Căci în țările cu sentimente franceze, cel care păstra compănă umanității între doi dușmani, trecea drept prieten al „boșilor”, dupăcum în Germania cine făcea același lucru era un dușman al patriei sale.

Naționaliștii puneau piedică în cercărilor de pace generală, pentru că aceasta nu se potrivea cu planurile lor războinice. Înșă cete scriau prieteni ai noștri de dincolo de graniță, purtători de aceleași gânduri ca noi și luptind împotriva nedreptății ori prostiei patriilor lor — naționaliștilor germani le plăcea totuși stranic, căci „Feuille” era în anii aceia una din publicațiile cele mai cete și mai reproduse.

Azi însă pacea fiind făcută, serviciile lor nu mai au valoare, fiindcă nu mai pot sluji la îndușmânirea popoarelor!... Pe de altă parte, prin stăruința sa de partea Germaniei, Jean Debrit s'a făcut în Geneva imposibil. Lupta pentru adevăr „de nuanță prea germană” s'a distrus cariera de scriitor. De aceea a venit acum la noi, să trăiască... cel puțin ca dascăl de franceză. Dar nici aceasta pe semne că nu i se iartă. Și bietul Debrit, fiindcă a luptat împotriva Germaniei pentru dreptate, nu găsește la noi un prieten, care să-l ajute.

Încă o rușine pentru Germania. (Prof. Georg Fr. Nicolai. *Die Weltbühne*).

Nol orientări în politica Internațională

Avem impresia că azi marea consolație europeană nu mai are pentru interesele engleze nici o însemnătate. O dănuire mai îndelungată este pentru Anglia o încălușare. Ea a vrut întâiu să ingenucheze concurența germană și n'a izbutit pe deplin. Iar nesuccesul ei altădă acumă greu, căci mijloacele întrebunțate au transformat Franța dintr'o țară de rențeri într'un stat industrial; și s'a creat un concurent nou, care îi amenință depe acumă toate piețele.

Într'adevăr produsele metalurgice franceze sînt mai estine. În curățarea sa în chestia Sileziei Lloyd George la aceasta a făcut aluzie, cînd a accentuat comunitatea de interese dintre Anglia și America. Bilanțul de războiu englez este, pentru cine știe cită vreme, foarte încurcat; mai încurcat decit bănuesc cei mai negri pesimiști.

Troupele coloniale, care au făcut campanii, au devenit acum și ele o primejdie pentru imperiul englez, din pricina conștiinței naționale trezite în toate popoarele din colonii. În sfîrșit, războiul a adus industrializarea întregului nostru continent, intensificarea economiei în măsură mai mare și mai grabnică decit ar fi putut-o aduce vreodată evoluția normală a anilor de pace.

Ideia trusturilor a încetat demult să fie apanajul industriei naționale engleze. Pe continent se pune acum problema trusturilor internaționale, cu ștergerea de tot a granițelor naționale. Încercările din vremea din urmă, făcute de industria ceho slovacă pentru acapărarea pieței rusești, dovedesc că și „Mica Antantă” se va transforma într'o confederație economică de țări balcanice, alipită nu numai de Răsărit dar și de Nordvestul Europei.

Intenția grupului Sillanes-Castiglioni, deci cu interese germano-italiene, de a participa la comorile ceho-slovice din Carpați, dovedesc lămurit că politica europeană ră-

mine legată de problema economică, și misiunea ei este ca acum, după ce a trecut cutremurul războiului, să asigure vieții o dezvoltare normală în direcția prescrisă de realitățile economice.

(Olay Olsen. *Die Wellbühne*).

„Prăbușirea Puterilor Centrale“

În Apus cartea această e celtită și răsceltită. Pe lângă relațiile, necunoscute până azi dintre Germania și Austria, Karl Fr. Nowak mai vorbește în ea despre înțelegerea anglo-germană din 1914, despre tratativele de pace germano-engleze din 1918, rezultând de acolo cauzele adevărate ale căderii lui von Kùlmann. Dar găsim capitole, care ne interesează și pe noi. Bunăoară paginile cu năruirea tragică a Bulgarilor, împreună cu istoria mai puțin cunoscută a abdicării țarului Ferdinand; tot așa tratativele de la Brest Litowsk.

Încă din vara anului 1917, situația militară a Puterilor Centrale era slabă. Diplomații se gîndeau de pe atunci la o pace avantajoasă. Pentru teritoriile pierdute, Austria căuta o compensație alurea, fiindcă Germania și Bulgaria eșisera și ele considerabil mărite. Dar singura indicație pentru Austria erau Balcanii. Serbia micșorată trebuia să fie silită să intre în legături de vasalitate mai strînsă cu Viena. De asemenea, României i se lua Muntenia de nord, și se rupea Moldova până la Siret cealaltă jumătate fiind lăsată Rusiei. Dobrogea rămînea Bulgariei. De acum misiunea României era să poarte grije de gurile Dunării și să slujească de tampon între Rusia și Bulgaria.

Austria numai în cazul acesta era dispusă să cedeze Galizia Poloniei. „România este un obiect de miliarde”, a zis Czernin, „ea va trebui mai întîlu anexată monarhiei și guvernul în chip autocratic, iar pe urmă vom mai vedea. Ungurii, care din pricina politicei lor naționale nu prea sînt dispuși să anexeze România, se vor învoi ca această țară să treacă la Austria. Iar dacă Germania resitue Franța, Belgia

și încă ceva pe deasupra, avem atunci și pacea. Cancelarul german mi-a fugădui în cel mai strict secret orice sacrificiu. Dar ca să ajungem acolo, nu-l pot spune că noi la răsărit cerem Polonia pentru noi..”.

(Karl Nowak. *Das Tagebuch*).

Restaurarea Franței și a Europei

D. Pierrepont B. Noyes, fost înalt comisar al Statelor-Unite în provinciile renane și președintele comisiei interaliate de cărbune în teritoriul german ocupat, a scos de curînd de sub tipar un important volum, *White Europe waits for peace*. În vreme ce Europa așteaptă pacea). Ținta lucrării sale e să facă atenți pe concetățenii săi de peste ocean asupra primejdiei ce rezultă pentru ei din prăbușirea politică, economică și socială a Europei. „Trebuie ca publicul american să se pătrundă de acest adevăr dezagreabil: s'a făcut prea puțin pentru refacerea Europei; ruina pîndește deaproape pe cei mai mulți din vechii noștri aliați; în fine nu poate fi nici un progres fără o activă intervenție din partea noastră. Războiul nu numai a întrerupt activitatea productivă și a consumat produsele, dar a distrus mașinile industriale; și pentru a înțelege situația Europei din punctul de vedere al producției, — singurul fapt de samă, căci pe el se rezimă regenerarea socială și politică, — trebuie să ne concentrăm privirea asupra Franței și Germaniei. „Aceste două țări constituie pivotul pe care se bazează întreg sistemul continental. Ele sînt sediul bolii actuale. Frontierele lor cuprind mai mult de o sută de milioane din cei mai buni producători ai Europei”. Starea lor economică e factorul primordial de care depinde prosperitatea celorlalte națiuni europene; împreună cu Anglia formează trei sferturi din capacitatea producătoare de care atîrnă bunăstarea și fericirea celor 470 milioane de locuitori europeni. „Căci micile națiuni, noi și vechi, împreună cu Italia, deși reprezintă un sfert din producția europeană, sînt

însă așa de strins legate economice de Franța și vechiul bloc central german încît soarta lor va depinde în mare parte de situația care se va desena în Franța și Germania. Europa deci va trăi sau se va prăbuși după cum aceste două țări se vor ridica sau nu economicște. Însă „ele sînt acum greu rănile; sînt sîrăcile într'un grad necunoscut în vremurile moderne. Au nevoie una de alta; au nevoie să-și unească sforțările. Toată energia lor, toată inteligența lor ar fi trebuit consacrate, în aceste allime optsprezece luni, să cruțe cele câteva resurse industriale și economice ce le rămîn. Și chiar de s'ar fi grăbit să iulătore cît mai late rîlnile acumulate de războiu și să adopte o politică de conlucrare și încă sarcina care li se impunea era teribil de grea. Dar ura, neîncrederea, teama le-au dictat o politică contrară”.

D. Noyes analizează apoi situația de după războiu a Franței. Pierderile ei în ban sînt de 35-40 miliarde de dolari, în vreme ce populația sa e de cel mult 40 milioane locuitori și toată averea ei publică și privată era la începutul războiului de 50 miliarde dolari. Dar ei au dus greul războiului, țara lor a fost cîmp de bătăie; de aceea mai serioase încă sînt pierderile rezultate din distrugerea materialului său și din slăbirea forțelor economice pe care trebuie să conteze în acoperirea imensului său deficit. A pierdut un milion și jumătate din cei mai buni lucrători ai săi, oamenii între 18 și 40 ani și e obligată să mențină o armată permanentă de 700.000 oameni. Regiunile sale devastate, deși nu reprezintă decît 7 la sută din suprafața totală, produceau înainte de războiu 20 la sută din mărfurile exportate. Mai mult: de aici se scotea 92 la sută din mineraturile de fier, jumătate din cărbune, 60 la sută oțel, 77 la sută zinc, 80 la sută pînză, 70 la sută bumbăcării, 20 la sută mașini și instrumente, etc... Și deși nu tot materialul care servea la producție a fost distrus, dar minele de cărbune și instalațiile metalurgice au fost reduse în așa stare că în Martie trecut exploatarea nu ajunsese de-

cît la 13 la sută în mine și 23 la sută în uzine. Nu numai alți: ruina financiară și economică, decepțiile cauzate de pace au creat o situație internă primejdioasă: elementul extremist a crescut în proporții neliniștitoare. A trebuit să se aducă depe front în uzine un mare număr de lucrători pentru a asigura producerea stocurilor necesare de muniții; astfel că din cei un milion și jumătate de oameni ucși, Franța, relativ, a pierdut un număr mult mai mare de țărani, care constituie elementul conservator al populației decît muncitorii industriali și aceștia modificare în echilibrul social va putea exercita asupra cursului evenimentelor o influență decisivă. Statisticile electorale dovedesc că socialității și ultra-radicali au obținut mai multe voturi decît la alegerea precedentă.

Situația Germaniei e tot așa de tristă: Datoria publică și circulația monetei fiduciare înglobează o sumă de 70 miliarde de dolari la care se adaugă 24 miliarde dolari, indemnalațea minimă impusă prin tratatul de la Versailles. În toată vremea războiului, Germania a făcut numai împrumuturi interne, lucru foarte bun, dar la sfîrșitul lui, ea s'a trezit fără mărfuri și fără materii prime, ca să producă toate.

Muncitorul german a pierdut capacitatea de producere din pricina reducerii orelor de muncă, a șase ani de insuficiență alimentară și în fine din cauza extremismului cere la maselor gustul de muncă serioasă. Industria germană nu are cărbunele necesar: producția lui nu este decît 60 la sută din totalul dinaintea de 1914. Pricinile: scava calitate a mîinii de lucru, deteriorarea mașinilor și pierderea bastunurilor carbonifere din Sar și Lorena, căzute în mîinile Franței. Pierderea Sileziei care producea înainte de războiu 40 milioane tone de cărbuni neliniștește serios pe Germani; ei se vād puși în alternativă ori să nu mai dea cărbuni Franței ori să-și închidă fabricile proprii.

Germania nu are mijloace de transport: flota l-a fost luată de aliați, căile ferate au un material

de rulaș redus și deteriorat; căci a trebuit să dea Franței 5000 de locomotive, iar din cele rămase jumătate stau continuu în atelierele de reparații.

Germania suferă de foame: rația muncitorului în primele 7 luni ale anului 1920 era de 1090 calorii față de 1500 calorii în timpul războiului și de 3000 înainte. Rezultatul e că producția cași-morală a poporului se resimte de această subalimentare continuă.

Tratatul de Versailles obligă Germania la o indemnitate de 24 miliarde dolari, însă zice d'Noyes, „nu-i rațional chiar fiind socotită de toate împrejurările, ca Franța să poată scoate din Germania o indemnitate de 80 ori mai mare ca cea care i-a fost impusă în 1870”.

Somajul în proporții îngrijitoare sînt azi în Germania 1.500.000 lucrători recunoscuți oficial ca fără lucru și ajutați de guvern. Față de asemenea situație, autorul conchide: „sînt absolut convins că Germania, odinioară și răspînză industrială a continentului european, se cufundă progresiv într-o elăbăclune socială și economică foarte primejdioasă pentru pacea lumii... Vor deveni bolșevici dacă aliații li lasă prea mult să tîncească în neputință și, desperare”.

Dar tabloul german are culori și mai sumbre. Franța, din frică permanentă a renașterii Germaniei și mai ales de cînd America s'a retras din Societatea Națiunilor, duce o politică foarte pronunțat militaristă; ea lînde: 1) să favorizeze mișcările separatiste între diversele state germane; 2) să stabilească pe Rin granița sa orientală; 3) să instaleze pe frontiera răsăriteană a Germaniei o Polonie militaristă; 4) să procedeze la noi ocupații în Germania. „Orice activitate germană, care i s'a părut că primejduiește aceste ambiții, a fost imediat înăbușită”.

De teamă ca Germania să nu renască economicște mai lute ca dînsa, Franța refuză să fixeze cifra maximă de indemnitate, cere căruine mai mult decît poate da Germania și se opune ca ea să facă împrumutul în străinătate.

Ocupația Renaniei de trupele in-

teralitate e pentru un timp nedeterminată grație lui d-lui Millerand, care a fixat că cei 15 ani de ocupație decurg dela data cînd Germania își va fi îndeplinit toate obligațiile. Ori „unele din aceste obligații sînt inexecutabile azi”. Iată cîteva linii ale tabloului de ocupație: „Toate orașele Renaniei sînt pline de ofițeri aliați, stabiliți în cele mai frumoase locuințe particulare, rachiziționate de autoritățile militare... Regulamente municipale, relative la circulație și prețul mărfurilor sînt decretate de reprezentanții puterilor ocupante. Toate legile și ordonanțele germane trebuie aprobate de acești reprezentanți, alfel nu sînt executorii în toată Germania ocupată. Presa e supusă cenzurii, curierii pot fi opriți ori cînd și orice particular ca să plece din o localitate în alta are nevoie de pașaport. Dreptul de rechiziție exercitat de ofițerii și funcționarii aliați în ce privește articolele de hrană face să cadă în orice moment programul de „raționare” e-laborat cu mare greutate de Comisarariatul german de alimentare. Cei mai mici funcționari locali trebuie numiți cu aprobarea reprezentanților și faptul că pot fi revocați din o zi în alta, pentru motive pe care numai comisiunea are să le cunoască, constituie pentru Consilieri, burgmaistri, prezenți, o permanentă amenințare”. Și cite alte ingerinși vexatorii în viața zilnică, inseparabile de o ocupație inamică. Și „notați bine, zice autorul, că aceste sînt condițiile existînd în teritoriile ocupate ale Germaniei, sub un regim cu un caracter pur civil și pe care elementele ponderate ale Conferinței l-a făcut cîtu puțut mai liberal cu toată opoziția violentă a grupului militar”.

Aceasta e situația în două din cele mai principale țări ale Continentului; dar prelungind este insolubilitate financiară, marasm economic, foame, mizerie și demoralizare socială; toate aceste fenomene, reacționînd unul asupra altuia, vor produce cu necesitate un sfîrșit tragic. Recentele evenimente politice îl vor precipita. Căci „o Franța ruinată de războiu își arogă cu ajutorul miciei Belgiei, a

Italia săracă și a Poloniei înșelate, stăpînirea militară a Europei, în vreme ce Rusia, ca un urias din Brobdîngnog și călîndu și drumul într-o lupă sîlbatică, simte un dor de răzbunare tot mai aprig; și o Germanie mai puternică virtual decât această nouă alianță militară, își așteaptă ceasul. O sută șasezeci de milioane de slavi, sprîjiși de Dumnezeu sînt cîte milioane de asiatici, se vor găsi în fața unei Europe în'oarse la doctrina ferului și a singelui. Vor găsi poate o Germanie împinsă de disperare să se unească cu ei. Catastrofa este în mers, numai Statele-Unite ar putea-o, poate, opri.

Iată remediile ce le propune d. Noyes din partea Americii:

1) Să ratifice tratatul și să ia inițiativa creerii unei adevărate Societăți a Națiunilor.

2) Să calmeze neliniștea Franței și să ajute în toate țările elementele pașnice, să alunge din cancelariile lor agenții ambiției militare și a spiritului de răzbunare.

3) Să ia direcția pentru salvarea financiară a Europei.

4) Să anuleze toate datoriile Franței contractate în cursul războiului.

Și totul trebuie făcut repede, altfel va fi prea târziu. „Deja milioane de oameni au murit, alte milioane au suferit de foame și mizerie și sute de mii au aderat, din disperare, la credința bolșevică”. Lucrurile sînt astfel că numai America mai poate scăpa civilizația europeană.

(Pierrepont B. Noyes. *Revue Mondiale*, Iulie).

Politica anti-sovietică

Fără de regimul bolșevic, Franța a luat dela început poziție ostilă: războiul usque ad finem. Dela 1917 și până acum, toate guvernele franceze au urmat planul schițat de Clemenceau, care ca și ingerii răsvrâțiți din „La revoltă des anges” — a neglijat să prevadă posibilitatea unei retrageri. Astăzi Anglia, Germania, Scandinavia, Italia, Cehoslovacia au recunoscut, sau sînt pe cale să recunoască de fapt, iar unele: chiar de drept, — Repu-

blica Sovietelor. Franța însă nu vrea să facă nici o concesie.

Pe lângă nemulțumirile, nu numai sentimentale provocate de pacea dela Brest-Litovsk, Franța are considerații și de ordin financiar care îl determină intransigența. Guvernul francez pretinde recunoașterea necondiționată a datoriilor. Guvernul rus însă a adoptat punctul de vedere al concesiilor reciproce.

Intransigența franceză ar fi avut, poate, sorți de izbîndă, dacă toți creditorii Rusiei ar fi căzut de acord. Anglia însă a declarat inestimabile și inviolabile bunurile sovietice depe teritoriul britanic. Acest exemplu va fi imitat, poate, și de celelalte Puteri. „Gajurile” rusești, răspîdite în toate țările aliate, scapă astfel de urmîrire. Franța vîzîndu-și periclitată posibilitatea de îndestulare. Mai are rost, în aceste condiții, spirital intransigent?

Franța s'a angajat prea mult în politica anti-sovietică, din care guvernele ei și au făcut un trampolin electoral. Emigrații ruși, în conflict cu guvernul bolșevic, au lăsat teritoriul francez. Nimeni nu condamnă respectarea regulilor de ospitalitate. Dar Franța a făcut ceva mai mult. Ea a permis ca aceștia să urzească intrigi pe pămîntul ei, să se întrunească acolo în Constituantă și să transforme Parisul în bază de operații politice contra Sovietelor. Emigrații ruși sînt pensionarii tezaurului francez. Propaganda anti-bolșevică este plătită de Ministerul de Externe. Din foștii țariști, Franța organizează o elită de guvernanți, care cînd se vor prăbuși Sovietele — vor lua conducerea afacerilor publice în Rusia.

Guvernul, în direcția aceasta, este ajutat de marea finanță. Ună emigrații, sub vechiul regim, au fost stăpîni de mine și de întreprinderi industriale. Noul regim a naționalizat aceste bunuri. Financiarul, scîndind căderea bolșevicilor, au avansat mari sume de bani, ca acot asupra concesiunilor și cointeresărilor încheiate. Politica anti-sovietică, după cum se vede, — capătă îmbolduri nouă.

Dind faliment operațiile militare ale lui Colceag, Judenici, Denikin și Wrangel, ca și alfișările la revollă, Franța s'a încercat să a-trăgă în tabăra sa și alte puteri aliale sau asociate. N'a reușit însă.

Bolșevicii, totuși, se mențin la putere de aproape patru ani. Primejdia externă, înreștinută de Franța, a trezit sentimentul național slav și a creat o agitație pan-rusă.

În ultimul timp, toți și-au dat samă că debușeul rus este indispensabil Europei. Mari puteri au încheiat tratate economice cu Republica Sovietică. Reconstrucția rusă cere însemnate eforturi din afară, făgăduind în schimb mari câștiguri, pe lângă cele indirecte rezultate din normalizarea legăturilor comerciale dintre toate țările europene. Numai Franța și Statele-Unite stau deoparte. Dar dacă Statele-Unite își pot permite luxul unor ostilități, care de altfel nu se știe cât vor dura, Franța însă, refuzând să participe la munca, pe care o va depune stăinătatea pe vasul cimp de exploatare dela Nord, își clarină serios situația economică și diplomatică.

(R. Chenevier. *L'Esprit Nouveau*, No 9).

Comunitatea de interese italo-maghiara

(Afară de cunoscuta și reputata revistă „Nyugat”, ce-si continuă apariția de dinainte de războiu cu același bogal program strict literar, apare în capitala Ungariei de după războiu o revistă cam de aceeași proporții, dar cu un material mai variat: „Magyar Helikon”, „socială, literară, critică și economică”.

Subt titlul „Comunitatea de interese italo-maghiare”, revistă publică un articol semnal de d. Lendvay Károly, care, pornind dela alște declarații asupra intereselor economice comune pe viitor ale celor două țări, făcute de reprezentantul Italiei la Budapesta, arată importanța și șansele unei apropieri italo maghiare și sugerează celorlor nădejdi pe care i le trezește autorului însuși o aseme-

nea apropiere. Articolul e foarte curtenitor față de Roma și pune la contribuție și legăturile trecute ale pribegilor unguri din epoca revoluționară).

Italia ca țară industrială și Ungaria ca țară agricolă sînt avizate una alteia. Valuta ei, în plus, este mai bună decit a Cehilor ori Austriacilor, și ei vecini și cu industrie bogală. E regretabil, continuă autorul, că dela Ludovic Koșuth și Ștefan Tör, prea puțini oameni de stat maghiari au fost orientați asupra relațiilor politice și economice din Italia, pecind din partea Italiei se manifestase chiar și ideea unei cooperări politice. Aliața cu Austria, dușmanul comun al Ungurilor și Italianilor, Crispi o făcuse de nevoie în profesările opiniei publice, spre a putea face față imperialismului francez, alături de Germania. Bismark îi spusese că „drumul spre aliața cu Germania trece prin Viena”. Dar în marele războiu, Maghiarii au făcut oltă gresită (Maghiarii care numeau Italia „trădătoare”, cind pretindeau că ea să respecte „pecul de hirtie” semnal de Crispi: Italianii niciodată n'au avut de gînd să respecte acel tratat și s'au mirat mult cind au constatat că țara lui Koșuth și-a trimis și ea regiment: la Isonzo. Autorul îi acordă toate scuzele Italiei în vederea viitorului

Dar dacă, după declarația ambasadorului Italian la Budapesta, interesele economice ale celor două țări sînt comune, atunci nu mai incapa îndoială că o Ungarie puternică și independentă este în interesul Italiei. Căci steaua politică a casei Arpad și mai tirziu a inesei casei de Anjou era ideea unei cooperări cu Italia. Această politică a dus la înflorirea Ungariei și ea a fost și idealul lui Ludovic Koșuth. Apoi, după declarațiile d-lor Giolitti și Vitti, Roma trebuie să fie azi mijlocitoarea politică dintre Răsărit și Apus. Acum cind Italia își manifestă simpatia pentru Ungaria, oamenii de stat maghiari să fie atenți și să folosească această simpatie cu deosebire mai tinind samă și de faptul că *Entanta a dat Italiei condu-*

zerea statelor născute din fosta monarhie. E vorba și de realizarea planului lui Francisc Koșuth de a lega Adriatica cu Dunărea printr-un canal, punind Budapesta în legătură directă cu marea făcând astfel primul pas spre realizarea idealului regilor maghiari și al lui Ludovic Koșuth: alianța italo-maghiară.

„Azi — încheie autorul — cum Italia este mai tare decât odinioară, ne putem aminti locinca cu care au înfăptuit unitatea italiană și au eliberat Italia de sub jug: „Italia fara da se“. Minunata reînviere a Italiei ciopârțite a scris-o Ludovic Koșuth în vol. IV al scrierilor sale. Dar acest volum nu este numai o operă amintitoare a patriotismului italian, ci cea mai grandioasă călăuză spre a putea prin muncă dezinteresată să eliberăm și Ungaria ciopârțită... Spre înțelegerea Italiei de azi această operă conduce în primul rând, iar nu ochelarii austriaci folosii până azi. Opera lui Ludovic Koșuth nu luminează numai trecutul italo-maghiar, și la baza natură a willow-ului italo-maghiar. Invoelile Italiei cu Cehii și Sirbii nu sînt naturale, sînt numai trecătoare și pe acestea nimeni nu le ia în serios nici în *Impriul* ceh improvizat, nici în Balcanul veșnic nesigur și încă mai puțin în Italia“.

(Lendvay Károly. *M.ghyar Heltokou*, Iulle).

Lenin sau Troztki

(Folosindu-se de experiența culeasă la fața locului a stat și el în închisoare, și s'a întors din Rusia abia de puțin — Fr. Winck face o paralelă interesantă între cei doi dictatori ai sovietelor).

Autoritatea, zice el, o are astăzi în rindul întâiu Troztki și acesta nu în adue să-l contrazică nimeni, vrea disciplină nesmintită, supunere de cadavru — nu numai din partea burjuilor, dar și din a lucrătorilor cu sentimente comuniste, și a jăranilor. Troztki vrea militarizare, uniformizare. Această e rețeta lui.

Alături stă Lenin. Și el e bolșev-

vic marxist. Și ele vinovat de păcatele trecutului și de mizeria proletariatului rus. În Decembrie 1920 spunea: „Nu putem renunța la măsurile de constringere. Menținem în totul dictatura proletariatului“. Pria aceeași el înțelegea: dictatura comitetului central al partidului rus comunist și a „extraordinarei“ — asupra proletariatului. (Vezi și cărțile lui Troztki: *Terrori mus*, *Kommu ismus* și *Anti-Ka tsky*).

Prin cese deosebește atunci Lenin de Troztki? Cum se face că se bucură de simpatie chiar și la jăranii ostili comunismului? În Rusia există, probabil, instinctul că e nevoie de un dictator, care să fie totodată și om. Un om, care să învețe ceva din greșelile sale, mărlurisindu-le, și să pue bunăstarea proletariatului deasupra „dogmei“.

Lenin recunoaște însemnătatea problemelor economice. Căci el zice: „Oricât de profundă e reforma, trebuie să trezim interesul și înțelegerea celorlalți; să convăgem milioanele de necesitatea ei“. Trebuie să meseriași făcuți să lucreze de bună voe la punerea bazelor economiei rusești. Într-o țară de mici agricultori, trecerea în comunism este neasemănat mai greu. Lenin menajează pe jăran, pentru că acesta formează masa și nu poți face nimic fără vola lui“. Țăranul nu-l socialist, însă mijloacele și puterile statului trebuie să-l sprijine în rindul întâiu pe el. Avem nevoie de o mai bună economie rurală, de o mai rațională cultură de primăvară. Fără educația practică a maselor, a micii proprietăți rurale, nu există mintuire, nu este cu puțință o recliadire economică a Rusiei“.

În teul acesta Lenin a ajuns să facă propuneri cu totul opuse idealului bolșevic, marxist. Victoria lui Lenin prin urmare, înfringerea terorismului și utopismului lui Troztki va însemna garanția că se respectă invoelile contractate cu străinătatea; va însemna credința că reorganizarea Rusiei sovietice este cu neputință fără ajutorul instrumentelor, lucrătorilor și specialiștilor străini. Dar cită vreme încă domnește regimul lui Troztki — cu

tot prestigiul lui Lenin, Trozki are încă trecere tehnicienii străini au se vor încumeta de loc să meargă în Rusia.

(Friederich M. Miack. *Das Taggeb. ch.*)

Problema emigrației ungurești

(*Napke et* dela Cluj își continuă apariția regulată în al doilea an de existență și cu aceeași îndrumare serioasă și fermă în activitatea ei. Apărind sub îngrijirea citorva scriitori cunoscuți din Ardeal, cu un material literar variat și interesant, păstrează un ton demn în dezbaterile tuturor chestiunilor de actualitate, iar în chestiunile care ating de aproape interesele naționale, politice și culturale ale minorității maghiare din România se pare că au o înțelegere justă care poate armoniza interesele statului român cu interesele acestei minorități).

În No. 13 dela Iulie, vorbind despre problema emigrației ungurești prin statele moștenitoare ale Ungariei; ca o consecință a regimului Horthy, d. Kadar Imre găsește că mijlocul cel mai îndecat de mprejurări pentru a grăbi căderea aceluși regim, emigrația Ungarilor pe calea și în alianță cu democrațiile vecine. Pe de o parte trebuiau să deschidă ușa împotriva mentalității iredntiste, iar pe de alta aceeași emigrația, reprezentanții ai democrației prizoniere la Budapesta, trebuiau să amintească națiunilor stăpîne azi, vechea tovărășie de luptă din fosta Ungarie și datorita pe care o au față de deia democratică. Parte nică dintre emigranți au urmat acest drum săvîrșind o muncă grea dar productivă; căci au înțeles că o punte între democrația maghară și națiunile moștenitoare. O asemenea platformă poate să pună capăt tenziunilor de revanșă și să asigure libertatea deplină de dezvoltare pe sama minorității ungurești. Sprijinirea pe ajutorul cercurilor reacționare nu poate să aducă decit rele servicii minorității maghiare ca și ideii democratice, — libertăților publice, — iar în Ungaria întărește și mai mult poziția regimului Horthy.

Drumul acesta mai lung și mai greu

este mai bun, mai îndecat decit toate celelalte, decit spre pildă intervenția armată în Ungaria, cu întregul ei cortegiu de monoci. El aduce rezultate mai tirzii, dar sigure, prielnice consolidării unei Ungarii democratice, pacifice, ca și asigurării unei dezvoltări libere pe sama minorităților maghiare din statele moștenitoare.

(Kadar Imre. *Napkelet*).

Chemarea Ardealului

(Înt'un articoluș „Chemarea Ardealului” d. Szentimrei Jenő se ocupă de poziția specială a Ardealului în Europa de sud-est și de rolul special ce l-a avut și va trebui să-l aibă și în viitor de a face legătura între Apus și Răsărit). Ungurii înșiși au neglijat Ardealul, cea ce din unele puncte de vedere a fost rău, dar a fost și bine, căci astfel Ardealul a fost mai puțin despuilat de ceea ce este al său și și-a pastrat conștiința de sine, necesară. 400 de ani în urmă, ca și azi, în harta Europei centrale Ardealul gravita spre Răsărit, Ungaria de Nord ajunsesub dominația Apusului, iar în Ungaria proprie stăpîneau Pașii turci. Atunci viața maghară și-a căutat, și-a alcătuit alte centre: Presburg, Kasovia Cluj și Alba-Iulia. Și această situație rămîine și după Turci. După dezastrul dela Mohacs pentru multă vreme rolul conducător trece asupra Ardealului. În timpul de asuprire austriacă, liberalismul își găsea adăpost în Ardeal. În aceleași vremi, tipografiile din Ardeal s'rvesc restul Ungariei cu tipăriturile lor, iar familiile nobile aduc învațați din Apus care stabilesc contactul cultural al Apusului cu Ardealul și, prin Ardeal, cu toată Ungaria. Această țară cu amestec de neamuri și confesiuni devine aluatul Europei sud-estice, razan la veșnică fierbere, pe care-l alimentează cele două canale ale culturilor apuseană și răsăriteană. Cele dintăiu lucrări sistematice în știință și artă au eșit din Ardeal. Și politicește Ardealul păstra deopotrivă contactul și cu Apusul și cu Răsăritul, cu Viena și cu Poarta, și făcea să i se resimtă influența lui diplomatică în amîdouă direcțiile. Fiind locuit de trei popoare, a îmbrățișat și cultura

germană și pe cea română, iar pe cea din urmă a îndrumat-o în măsură tot așa de mare ca pe cea maghiară în unele epoci. De această însemnată a fost despuț Ardealul prin unirea dela 1849. Revoluția dela 1918 a redșteptat conștiința ardelenască în sufletul popoarelor lui — și oameni politici români, maghiari și sași au început înfruirea României de dincolo de Carpați. Ardealul trebuie să-și capete legătura și cu Ungurea din Apus. Lumea retrăește zilele luptei de clasă. Paralel cu lupta de clasă merge o concepție nouă despre viață, în luptă cu concepția conservatoare — și pe deasupra granițelor, lumea cultă este și ea împărțită în două tabere. Viitorul este al înțelegerii și el se alcătuiește din influența reciprocă a culturilor.

(Szentimrei Jena. Napkelet).

Steaua Săcuilor

„Insirșit se roșește puțin cerul răsăritean deasupra munților întunecați ai Harghitei. În aurora nesigură a viitorului, parcă acum începe să strălucească arătarea cerească, ce se joacă cu pămîntul: nădejdea Maghiarilor, steaua Săcuilor... Și cum ne face semn nouă lumina îndepărtată, minuitoare a învierii, cu aceia în ficcare zi trecută, mai precis contur primește acea primejdie care amenință România. Armata rusească desfășurată la granița basarabeană a și început hărțuiala și doar zile ne despart de începerea atacului de front, a cărui consecință se și poate prezice cu toată siguranța. Și cu aceasta începe acel mare proces de disoluție, prin care la urma urmei, va trebui să fie răsturnată situația Europei răsăritene. Viitorul dezolat al României, cu adevărat trebuie să pue pe gânduri statele mici crescute după războiu. Iată o țară care, liniștită, ar fi străbătut prin războiul cel mare, dacă ar fi rămas cinsit în serviciul strict al țelurilor ei naționale. Dar România a fost cuprinsă de nebunia de a deveni mare putere și s'a amestecat în luptă numai cu scopul de a apăca din pradă. Scopul și l-a atins: pacea forței a umflat hotarele României și această țară, ce

se tăvălea în mocirlă, s'a arătat asemenea broașlei umflată. Și-a închipuit că e Jupiter. A rămas singură cu trufia și prostia ei; hotarele ei le impresioară vecinii cu sentimente dușmănoase, dar România se mai încrede încă în puterea sfință și nevătămată a Ententei. Forța brută a dat ființă acestei alcătuirii de stat putrede pânăla cele mai adînci rădăcini ale ei și autoritatea Ententei, puterea ei amenințătoare îi mai fine sufletul deocamdată. Cît prețuește o asemenea putere? Alți cit valorează ciomagul pentru cetățenii fără apărare. Dacă vine odată în față o altă forță, care este mai tare și mai brutală, mai dură și mai expeditivă, în clipa aceea baza existenței României s'a clătinat. Acum însă armata rusă odihnită, este un adversar cu mult mai puternic. Deloc nu mai poate fi îndolată că România a pierdut această luptă în primul moment. Poate că acum, la strîmtoare, își dă seama cu cît ar fi fost mai bine să fi încheiat cu vecinii, cu Bulgaria și Ungaria, o pace liniștitoare. Noi în tot cazul așteptăm cu atenție încordată desfășurarea evenimentelor pe frontul ruso-român. Niciun fel de concuzie nu mai adăogăm la faptul că armata română va trebui să-și ducă cel din urmă om pe frontul răsăritean. Dar în suferențele noastre se redșteaptă nădejdea credinței și încrederii, ca rugăciunea vechiului psalmist calvin: *Dumnezeu este celulea noastră țară!* Pornește dar, cetatea noastră puternică. Desfă lanțurile tale; deschide drum liber evenimentelor care vor avea să facă dreptate! Gemetele multor milioane de Săcui și Maghiari, fraji ai noștri, se ridică la ceriu. Aceștia sînt oameni iubitori de pace, liniștii, care trăesc cu lozîca muncii cinsite, a virtuții patriotice și a cinstei cetățenești, războiu nu doresc, bun străin nu voesc să ia, însă cu teamă căzută în desperare, nopți întregi își ridică inimile spre adevărul de deasupra stelelor și această se roagă către el: *fă dreptate, Dumnezeu puternic, care tronezi sus în cerurile înalte și, poți să vezi ce s'a ales din țara mindră a Ardealului!*

(Cronica. Magyar Heilkon, Iulle).

Mișcarea intelectuală în străinătate

TEATRU

Jean Schlumberger, *La mort de Sparte*, éd. de la Nouvelle Revue française, Paris, 1921.

Aclunea se petrece în Grecia, într'o perioadă de istorie mai puțin cunoscută, pe cînd în apele Carleaginei și Italiei nu se oșelise încă forța invincibilă a Romanilor.

Pela 250 a. Chr., deci după moartea lui Alexandru cel Mare, cetățile grecești erau dezbinată de frămîntări—obișnuite în istoria decadenței unui popor: lupte dela cetate la cetate, războaie cu participarea tuturor orașelor, liga etolice, liga acheică... o serie de revolte și fricțiuni între norod și aristocrație.

Atunci apare la Sparta un prinț, în care partizanii reformelor populare văd un îndrăzneț om de acțiune și deci o garanție că revendicările lor se vor împlini. E Kleomenes.

O conspirație omoară pe rege, iar Kleomenes e logodit vrînd nevîrînd cu regina văduvă, Agiatia. Urcat pe tron, înăruit autocraț își asigură o armată de mercenari. Are noroc strălucit în cîteva întîlniri cu liga acheică... și sprijinit de soldatescă pășește la realizarea viselor de reformă ale celor care îl susținea așa de sus. Poate că în acest sens îl va fi educat însăși regina Agiatia, poate că vor fi existat și alte influențe... Destul că Kleomenes desfrîntează pe efori, exilază pe oligarhi. Apoi, probabil după amnestierea datornicilor, procedează la o împărțire nouă a tuturor moșilor spartiate. Nu neglijează însă nici armata — 4000 de oșii organizați după sistem macedonean! Reîntrînește legendara disciplină „liturgică” cu educație severă, cu proverbiala ciocbă a tinerilor spartani...

Kleomenes este la ordinea zilei, este admirat. În sufletul ei, plebeu orașelor dușmane este de partea lui Kleomenes, care obține în-

sfîrșit hegemonia întregului Pelopones. Atunci liga, care a continuat să reprezinte interesele reacționare-conservatoare, nu văzu altă scăpare decît în ajutorul Macedonenilor. Iar în fața coaliției Kleomenes avea aerul unui Napoleon primejduit. Din nefericire, împrejurările îl dezorientază și pe el, și în fața speranțelor prea exagerate ale partizanilor în propriul său lagăr, situația i se năruiește pe încetul. La Sellasia este bătut de Antigonos, comandantul megalopolților izgoniți din Sparta. Și se întimplă ce s'a mai întimplat și cu alții: o carieră măreață se spulberă într'o clipă, iar lui nu-i rămîne decît să fugă în Egipt, la mizerabilul Ptolemaos IV, care îi pregătește o moarte năpraznică. Și efemera monarhie spartană se nimicește.

Trăind o epocă mai cunoscută, poate că piesa era mai sigură de simpatia spectătorilor comuni. Apoi și din punct de vedere estetic, instinctul dramatic se entuziasmează mai greu în fața plămuirilor, care pierd contactul cu realitatea, pe măsură ce se depărtează în timp.

CĂLĂTORII

Wilhelm Herzog, *Russisches Nottzbuch*, Ernst Rowohlt Verlag, Berlin, 1921.

Un alt călător, care de asemenea a stat timp îndelungat în țara sovietelor, scria: „Admir sirguinta, idealul, devotamentul și voința comuniștilor, nu însăși organizația lor. Bolșevicii au expropriat, au naționalizat, au centralizat. După aceea au început să descentralizeze, și din nou să rechiziționeze produsele agricole. Guvernul n'a ținut seamă și de individ. A vrut să înlăpuiască un program, și cînd colo a realizat o economie birocratică cu o producție descrescîndă și cu proiecte irealizabile, din cauză că lipseau punctele de plecare. Cîci odată proletariatul nu l-a mers așa de rău”.

Celilorți au auzit de scrisoarea lui Leonid Andrejew, trimeasă cu puțin înainte morții sale, din Finlanda, ca un apel către „oamenii din toate țările” și intitulată „s. o. s.” — *save our souls*. S’au cheltuit, zicea el, sute de milioane pentru cumpărarea presei; mil de mașini imprimă și răspundesc neadevăruri; mil de mincinoși fac zgomot și pescuiesc în apă tulbure, înfășurând pământul cu fantome. Până și aerul mințe. O, radiografele acestea ticluite... Informațiile acestea de noapte, care pătrund în ureche și turbură judecata!... Dar după cum între bipede se află și oameni veritabili, între gazetari se vor găsi și de acela, care să scrie cu sine și cu nervi. Lor mă adresez eu cu strigătul: ajutați-ne! Înțelegeți în ce primejdie se află „omul”, ajutați-ne!”

Wells a vorbit și el despre Rusia și a arătat și el în ce mizerie a găsit pe oamenii de știință și litere. Inșă pe cind unii călători au făcut din bolșevism ce-au vrut ei, la rindul lui bolșevismul i-a transformat pe alții cum a vrut el... Și aceștia vorbesc despre Rusia încântați și cu inima ușoară. Glumesc. Niciun cuvântel jurat despre foamele. La întruniri ei spun că asistența izbucnește în ovăși — o manifestație spontană a miilor de cetățeni entuziaștii de regimul comunist. Dimpotrivă cei ce aduc de acolo vești triste, seamănă cu Englezul, care venind pentru întâia oară în Germania și întâlnind la cafenea un chelner cepeleag și cu părul roșu, a raportat degrabă în Anglia că Nemții vorbesc pește și au cu toții părul roșu...

Informațiile despre Rusia sînt așa de diferite, încît parcă teiești în „tropii” lui Sextus Empiricus; care-l adevărul?

Mizerie? Dar unde nu-i mizerie? Cu atât mai mult la ei, în contra cărora statele europene civilizate au ridicat un zid din dușmănie ori din lăcomie de câștig lăsînd pe bătrînul Kropotkin — 78 de ani — fără hrană îndeajuns: nici un, nici lapte..

Inșă ceiace pare că agravează situația comuștilor, sînt propriile lor greșeli. Din fanatism pentru

idelle marxiste balanța s’a inclinat, iar oamenii nu mai dispun de sine rece. Inloc să economisească energile, întrebunîndu-le cu zgrincenie la organizarea țării, ei le risipesc inutil pentru discutabile deosebiri de „vederi”. Celilorți au avut prilejul să constate cine populează închisorile sovietelor: socialștii... ba chiar comuștii.

In cazul acesta guvernul nu mai are ochi pentru realitatea practică; el trebuie să-și apere ideile și concepțiile. Funcționarii și amplotașii sînt ținuți să-și declare întăiu crezul politic. Chiar dacă n’ai făcut niciodată politică, trebuie să simpatizezi cu bolșevismul, ca să nu înfunzi celulele „comisiilor extraordinare”. Inșă aceasta duce la manie, tulbură armonia chiar și în Olimp: știți diferendele între Lenin și Troțki.. Și atunci dacă dăruiești lui Kropotkin trei funzi de unt, nu mai ai credința că l-ai făcut un bine: se va găsi careva să l-l ia și să-l aresteze pentru „speculă”...

Și totuși guvernul sovietelor are nevoie de artiști, de operatori și oameni de seamă cît mai mulți. Specialiștii, care să creeze bazele de normalizare, au rămas prea puțini. Iar pe aceștia controlul partidului îi împiedică, le ia libertatea de mișcare. Noțiunea „specialiști” a dobîndit cu vremea o peiorativă nuanță de dispreț.

Sovietele se gîndesc să aducă acum lucrători experienți, tehnicieni străini, care să importe instrumente agricole, mașini, materiale chimice.. Cum să lucreze a ceștia în așa condiții?...

ROMANE

Rudolf Stratz, Das Licht von Osten, Berlin, 1919, Ullstein u. Co., 448 S., M. 11.

Cu cele douăzeci de romane ale sale, R. Stratz și înainte de războiu era destul de cunoscut. Inșă de la 1914 începe cărțile lui sînt imbibate aproape numai de spirul patriotic și dacă în corpul romanului tehnica literară l-a impus o atitudine mai rezervată, în schimb în prefețe autorul s’a simțit ca la el a

casă. Avîntul lui Stratz s'a ridicat pînă la înălțimea năzuințelor sale de fiu devotat patriei: „să te lupfi cum se luptă poporul german în aceste mari și strălucite zile, așa ceva e posibil numai cînd îți iubesti patria...” (*Lieb Vaterland* - München, în luna glorioasă a lui August, 1914), sau aiurea: „Deasupra războiului de azi se ridică de pe acum, în toată strălucirea ei, pacea victorioasă, pacea care a supus lumea, pacea noastră.” (*Friede auf Erden*) Rînduri lipărite la „Berlin, în primăvara noastră din 1918...” probabil înainte de a începe retragerea tristă de pe toate fronturile)

Și totuși Stratz este un scriitor bun, posedă înțușia vie și povestește interesant, eloquent. Romanul său „*Lieb Vaterland*” e cunoscut celorlor noștri din traducerea d-lui Slavici. Karl Feddersen reprezintă în el pe cetățeanul cosmopolit, în contrast cu nevasla sa - o nemțoaică trăită tot timpul în țară, și care nu-și reneagă neamul în orice mediu ar pune-o fatalitățile vieții. — „*Friede auf Erden*” a fost scris cu o intenție analogă: puterea Germaniei este unire; odată aceasta sfîșiată, se întorc vremurile de tristă memorie ale războiului de treizeci de ani.

Sufletul său juvenil l-a făcut pe Stratz să scrie în anii din urmă numai romane de război: „*Das deutsche Wunder*”, apoi „*Der eiserne Mann*”, după aceea „*Das freie Meer*” Dar în ultimul roman: „*Lumina din răsărit*” R. Stratz este decepționat. Soarta baronului Kerkhuss reprezintă soarta Germaniei nepregătită să profite de împrejurările, prin care a trecut.

ARTA

Frans Masereel, Politische Zeichnungen aus dem Weltkrieg, Erich Reiss Verlag, Berlin, 1921.

Profesorul Georg Fr. Nicolai, autorul cărții celebre „*Biologie des Krieges*” - a spus despre Masereel cam următoarele: „Nu vorbesc de valoarea artistică a acestor deseneuri. Spun numai atât că în simplitatea lor lapidară ele te impresi-

sionează așa de profund încît, dacă senzul și scopul suprem al artei este să trezească în alții un sentiment anumit, lucrările lui Masereel sînt desigur din cele mai bune. Răsfolind aceste 48 de gravuri, trăiești, încă odată războiul - și îl re trăiești după cum a vrut Masereel”.

Desenurile au apărut întâiu la Geneva în gazeta lui Debrit: „*Feuille*”. Prin conținut, ele înseamnă lupta pentru umanitate. Expresia lui Voltaire „écrasez l'infamie!” trăiește în ele sub formă concretă. Și nu numai c'au apărut într-o țară neutră; sînt imbibate și de spirit neutral. Și aceasta înseamnă astăzi mult, dacă îți socotești că autorul este Belgian. Inșă „omul” rămîne „om”, ori care ar fi culorile țării sale de origină.

La prima lor apariție, naționaliștii germani au aplaudat, deși rostul artei îi privea pe toți deopotrivă și pe Nemți și pe Francezi și pe Belgiani. În Germania s'au scris articole numeroase în lauda lui Masereel și a prietenului său Debrit. Prin urmare Masereel nu mai putea sta în Elveția, iar gravurile sale apărură în colecție tocmai în Germania. Inșă și naționaliștii nemți au ca pretext denigrându-l psihologie. Artă lui Masereel a fost bună numai pentru anti-războiului, cînd se puteau așija cu ea popoarele. Azi ea nu mai are valoare. Firește, pacea odată încheiată, Maurul...

MEMORII

Voltaire, Mein Aufenthalt in Berlin, O. C. Recht Verlag, München, 1921.

Vre-o sută cincizeci de ani lucrarea acesta a fost, din motive de siguranță de stat, oprită în Prusia. Dar cu prilejul apariției ei în nemțește, mi-a fost dat să stau de vorbă cu un Neamț, care se pricepea întru citva și în chestiuni de literatură; și acesta îmi împărlăși impresia lui că scrierea de față a fost în tot cazul mai primejdioasă pentru reputația autorului ei decît pentru statul prusac. Și Neamțul meu își îndreptăți afir-

mașta astfel: „Insemnările marelui Voltaire sînt mai curînd un act de război, decît niște discuții între un suveran al cugetării și un autocrat. Nu găsesc, zise el, deloc pe aulorul „Candidei“ pe care îl știam în stare să mobilizeze toate forțele spiritului împotriva abuzului, de putere. Să mă erji, dar aici vorbește valetul dat afară de slăpin...”

M'am uitat lung, să văd dacă în ochii lui se observă ceva din culoarea limbajului acestuia roșu și dur. Partenerul adăose îndulă: „Vorbesc fără ură. Cuvintele îmi exprimă exact impresia... Că Friedrich era zgîrcit și fără tact, asta o știe toată lumea destul de bine. Că versurile lui se deosebeau mai mult prin canilitate, că femeia nu reprezintă pentru el chiar idealul creațiunii — toate acestea erau arhicunoscute și fără mahalagismele lui Voltaire. În zilele noastre de scandaluri, cînd se cheltuiesc pe nimicuri mîllarde, spune-mi, te rog: poți să te miri că regele Friedrich plătea unei dănuitoare, Barbarina, 32000 franci — pentru ce? — pentru niște picioare de bărbat.”

DREPT

G. Scelle, *Le pacte des nations et sa liaison avec le traité de paix*, préf. de Léon Bourgeois, X-460 pages, libr. de la soc. du Recueil Sirey, Paris, 1919, 7.50.

În prefață, L. Bourgeois zice că scrierea lui Scelle e opera unui juriconsult și unui filozof, care ne învață dreptul nu numai cum este, ci și cum ar trebui să fie. Autorul analizează dreptul internațional dinaintea războiului, și așa cum a eșit el pe urma Societății națiunilor, care n'a creat un stat federal, și nici o confederație de state, ci un simplu guvern, pe temeiul unei conferințe permanente, în scopul de a studia și discuta interesele comune mondiale.

Scelle examinează normele de drept eșite din ființa și conucrarea laolaltă a feluritelor state, în ce privește legislația, jurisdicția și sancțiunea, cele trei elemente

indispensabile oricărei discipline juridice desăvîrșite. Edificiul noului drept internațional trebuie clădit pe temelia acestel uriașe Societăți a statelor, și anume avînd baze democratice, ferindu-se de utopia unui stat internațional, dar în același timp lăsînd fiecărui popor independența și autonomia sa proprie.

Inspirîndu-se din aceste principii, pactul dela Paris n'a vrut să înstitue o putere legislativă obligatorie, ori o jurisdicție cu competență absolută, dar nici o putere executivă propriu zisă. Cu toate lipsurile lui, pactul acesta are o valoare uriașă, căci reprezintă mijlocul constant de colaborare între națiunile pacifiste, și un guvernămint real avînd un secretariat permanent și o adunare, ca organe de lucru și legislație, și un consiliu ca organ de jurisdicție și decizie. După ce se vor risipi norii și va reveni liniștea și siguranța în interior, popoarele vor da acestui guvern și organizația juridică și consiliul sa legală necesară.

FILOLOGIE

Platon, *Oeuvres*, tr. par Alfred Croiset, tome II, Les Belles Lettres, Paris, 1921.

Croiset, cunoscut la noi aproape numai ca autor al unui manual de literatură grecească de liceu, tipărește acum textul filozofului grec împreună cu traducerea lui pusă față în față. O juxtă.

Francezii n'au o publicație științifică a lui Plato. În lipsă de lexicoane și monografii, ediții complete ori parțiale, împrumută dela Englezi sau Germani: Hermann și Wohlrab, și mai ales Burnet (1900-1907, în cinci volume). Schanz este necomplet, căci sub numele lui Plato s'au păstrat 42 de dialogi, 12 scrisori și mai multe „definiții” — *ōpōt*. E drept, autenticitatea multor dialogi este contestată încă din vechime, iar în vremea noastră există discuție și'n privința scrisorilor. Pentru toate aceste chestiuni științifice lectorul găsește interesante informații în cartea lui *Willamowitz-Moellendorff* (Platon, I Bd., Leben u

Werke, VII-756 S., 28 M.; II Bd., Beilagen u. Textkritik, II-425 S., 16 M., Berlin, Weidmann).

În Mai s'au împlinit 2348 de ani dela nașterea lui Plato. Filologii englezi și germani i-au statornicit bine toate datele și împrejurările vieții. Tânărul Plato a scris întâu ditirambi, poezii melice, epigrame—acestea în parte s'au păstrat — și tragedii. Chiar și mai târziu, poezia are la Plato mare însemnătate. Filozoful gîndește în imagini. Apoi Plato s'a interesat de filozofia lui Heraklit, de doctrina heleană, și la 20 de ani a fost elevul lui Socrate.

Pentru preocupările vieții publice n'a găsit timp. După moartea lui Socrate s'a retras, împreună cu alți prieteni de studiu, în Megara, la matematicul Eukleides. De aici porni în călătorii îndelungi. A fost de trei ori în Sicilia la curtea lui Dionisios I și Dionisios II. Dar regulat s'a certat cu el. Odată a fost vîndut sclav și în urma unor intrigi era cîț pe aci să fie omorît, însă l-au scăpat niște școlari de ai lui Pitagora. Atunci și Plato făcu cunoștință de aproape cu doctrina acestuia.

Se apucă după aceia de școala sa, pe care o întemeie la 387 în grădina lui Akademos, unde era și un gymnasium—punînd astfel început celei mai vechi societăți filozofice din Atica. A fost un entuziasm! Din toată Grecia alergară auditori. Cursurile se făceau în formă de dialog, deși se zice că Plato a ținut și conferințe obișnuite. Dar învățătura era pe gratis.

Oswald Spengler în cartea sa: „Der Untergang des Abendlandes“ zice despre cultura elină că-i euclidică și nu-i recunoaște deloc putere de reflecțiune, deși Grecii sînt creatorii metafizicei, iar Plato i-a dat acesteia forma de desăvirșire, sub care ne-a transmis-o elenitatea.

În conștiință opoziție cu sofistii, Plato și-a îndemnat învățăcelii să năzuiască spre adevărata știință. A construit o etică și o politică cuprinzătoare. Sufletul omenesc este asemenea sufletului lumii. Fără început, fără sfîrșit. Descinde dintr'o existență superioară și, după moarte, se întoarce în lumea lui, dacă s'a întimplat să trăiască fără pată. Altfel, dincolo își primește pedeapsa ori

este silit să vagabondeze prin viața sub chipuri de animale și oameni. Preexistența este origina memoriei. Cu întrebări meșteșugite poți face pe om, nu să învețe ceia ce nu știe, ci să-și reamintească ceia ce sufletul a posedat aitădată.

Deci trupul este mormîntul sufletului. Prin virtute și înțelegere, omul trebuie să ajungă pe zei. Iar știința adevărată este condiția fundamentală a virtuții. Cine-și face datoria, este drept, iar scopul statului este să asigure dreptatea și virtutea, adică fericirea cetățenilor. Și fiindcă acestea se găsesc numai în filozofie, rangul întâu în stat se cade să-l aibă oamenii învățați, apoi miilarii, și la urmă de tot țărani și meseriași. Statul la asupra-și educația primelor două categorii sociale, supraveghînd recolta rațională a copiilor. În statul lui Plato nu există proprietate privată; femeile sînt comune.

Comuniștii de azi pot să revendice pe Plato ca pe un predecesor al lor.

ȘTIINȚA

M. ARTHUS, *La physiologie*, VI-430 p., Masson et Co., Paris, 1920, Prix 10 fr.

Cartea este un tratat de metodologie și istorie fiziologică. Autorul se ocupă înălu de metodele de cercetare, pe care le grupează în trei categorii: 1. observațiile simple, 2. experiențele, 3. fenomenele patologice. Observația constă în a nota faptele așa cum se produc ele în ființa vie; experiența notează aceleași fapte însă produse în condiții artificiale, voite de observator, pentru înăvîșirea rezultatelor științei; examenul patologic constă în notarea funcțiunilor organice în imorejurări anormale, produse de boală. În toate aceste cazuri fiziologul nu se mulțumește numai să observe, ci *interpretează* observația cu ajutorul ipotezelor și fixează valoarea acestora servindu-se de observație, experiență ori patologie. Autorul reunește și rezumă rezultatele și ipotezele, care decurg din toate aceste metode de cercetare. Simpla observație a fap-

lelor anatomice, mecanice, fizice, chimice, isologice, psihologice și vitale, a condus la descoperiri importante. Spallanzani, Harvey, Cl. Bernard, Pasteur și a. sînt și acuma neintrecuți în arta de a observa și interpreta natura vie.

Autorul învață cum să alegem animalele pentru experiență, cum să desfacem organele, suprimînd anumite funcțiuni, exciind pe altele și sîndu-le astfel să dea la iveală toate secretele lor fiziologice. Pentru studiul fiziologiei omenești, fiziologul profită de alterările organice cauzate de boli, căci suprimările de funcțiune din cazurile acestora seamănă cu operațiile fiziologice ale omului de știință.

În restul cărții, după ce s'a ocupat cu celula și viața celulei, autorul tratează fenomenele fizico-chimice, mecanismul nervos și humoral, intoxicațiile. Concluzia generală este că nici până azi fenomenele fiziologice n'au fost reduse toate la mecanică, fizică și chimie, unele rămînd pur și simplu niște *fapte vitale*.

POLITICĂ

K. K. Kawakami, *Japan and world peace*, XV-196 p., The Macmillan Company, New-York, 1919.

Ca să precizeze rolul Japoniei în Societatea Națiunilor, autorul face o expunere recapitulativă a momentelor mai însemnate din politica Japoneză dela 1914 încoace: guvernul liberal al lui Hara și ambiția Niponilor de a statornici coloni în ținuturile Oceanului; intervenția Japoniei în Siberia și astuzia Japonezilor față de doctrina lui Monroe; în sfîrșit conduita impusă de împrejurările politice din China.

Kawakami condamnă expansiunea violentă „sistem german”, fiindcă Imperialismul japonez este de altă natură, este singurul remediu pentru criza de dezvoltare — cum zice el, — de care suferă de o bucată de vreme țara sa! De o potrivă de interesant motivează Kawakami astuzia Japoniei față de China: uriașa republică este

un organism slab, care în ipocrizia sa a socotit că-i practic să e-nerveze pe creditorii și să-i ajile pe unii împotriva altora...

Kavakami își complectează analiza arătînd că Japonia are grozavă lipsă de bogatele mine de fer și cărbuni ale Chinei. Și fiindcă republica nu-i în stare să le exploateze singură, Japonia se simte dator să intervie... Această mărturisire brutală este însă numai o glumă inocentă. Japonia se mulțumește adică și cu Institutul unui regim de suveranitate internațională — dacă bine înțeles, Putețile convin ca să facă din ea mîndatarul lor oficial.

Karl Fr. Nowak, *Der Weg zur Katastrophe*, 16 25 Aufl., Ernst Rowohlt Verlag, Berlin W. 35, 1921, 10 M.

Prefața este de mareșalul austriac Conrad von Hötzendorf. Legăturile autorului cu oficialitatea imperială s'aporesc succesul altfel cărți tot așa de cunoscute: „Der Sturz der Mittelmächte” (Georg D. W. Callwey Verlag für Kulturpolitik, München, 1921).

Nowak dă material interesant și știe să-l înălțeze cu destulă dibăcle. Dovadă rîndurile, care urmează și care zugrăvesc raporturile din 1918 între Kaizer și generalii săi de frunte.

În anul acela zice Nowak — urma să se ia hotăriri importante. Împăratul aștepta la Berlin pe Hindenburg, Ludendorff; trebuia să mai vie von Kühlmann și generalul Hoffmann. Ludendorff intră supărat și se adresă lui Hoffmann, indignat: „Cum ai permis, domnule, să plece nota asta?...” Hoffmann, care arareori își perdea cumpătul, de data aceea nu prea înțelese întrebarea și nici împrejurarea, ce provocase nota în chestie. „Dar, Excelență, răspunse el, Dumnealor șosesc chiar acum dela Kreuznach. Și acolo mi-am închipuit că ați luat o hotărîre...” Ludendorff protestă cu energie: „N'am luat nici-o hotărîre!”

Așa și era. La 18 Decembre, în prezența Kaizerului, se vorbise la Kreuznach despre toate, fără să se ia vre-o hotărîre. Ludendorff arătase dorința să se pună stăpî-

nire pe toate statele baltice, iar pentru consolidarea graniței să se ia din Polonia o fișie laă de vren un milion și trei sferturi Polonezi... „La urma urmei, zisese von Kühlmann, nu sînt contra unei împlințări a steagului în Baltica, însă vă sfătuesc energic să nu-l lăsați acolo...” Poltica viitoare a lui von Kühlmann era schișată. Împăratul o aprobase și n'o contrazisese nimeni. Totuși de data aceasta la Berlin abia se atinse chestia ofertei generale de pace, Ludendorff se sculă și protestă. Și fiindcă pe frontul rusc Nemții erau în plină ofensivă, ceru lămurit stăpînirea Balteei.

La 2 Ianuarie 1918 avu loc al consiliu de coroană, la castelul Bellevue. Deși încă nehotărît în privința Poloniei, Kaizerul nu era de partea lui Ludendorff. Cu o zi înainte avusese o convorbire cu Hoffmann, și acesta demonstrase interesul Germaniei de a nu spori numărul supușilor de limbă polo-

nă cu niciun chip. Din Polonia să se ia numai cît trebuia ca să se apere gara Thorn de tunurile poloneze. Prin urmare cîțiva chilometri, să zicem o sută de mii Polonezi. De aceea Kaizerul întinse pe masă o hartă și zise: „Domnilor, iață care ar fi între Prusia și Polonia granița, pe care o hotărăsc eu în calitate de ocirmuitor politic suprem și de generalisim...” Și explică: „Pentru asta m'am adresat unui specialist și bărbat competent: generalului Hoffmann, care-i de față...”

Granița era în adevăr trasă de Hoffmann. Von Kühlmann fu de aceeași părere. Deodată Ludendorff se învineși. Uită de finulă, de ton, de tot... Incepu să strige că împăratul nu trebuia să treacă peste el și să se adreseze altuia. Granița aceasta nu poate fi definitivă... Hindenburg își arătă atunci și el colții: „În chestia asta trebuie să măi vorbim...” Și Kaizerul închee: „Bine, să măi vorbim...”

BIBLIOGRAFIE

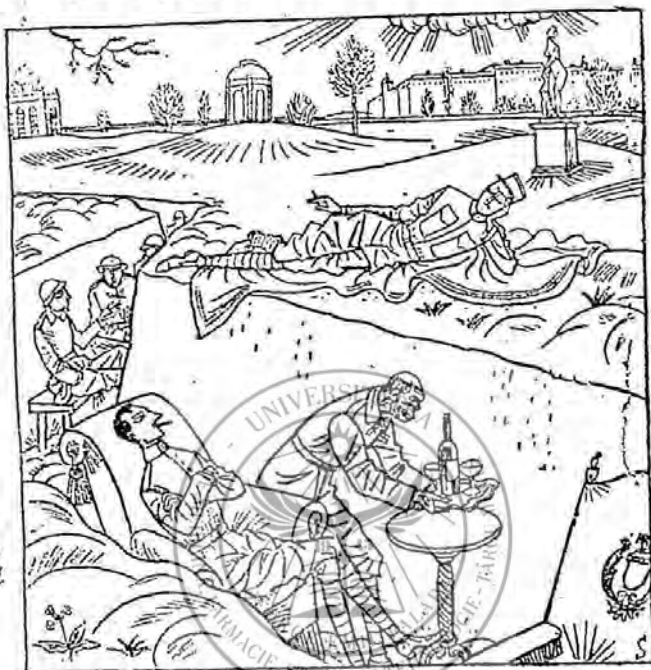
- Dr. A. Vereea**, *Din suferințele copiilor noștri*, Edit. „Viața Românească”, 1921, București, Prețul 7.50 lei.
- Virgiliu**, *Eneida*, Trad. de N. Pandelea (Tipăritura III, revăzută), Edit. „Viața Românească”, 1921, București, Prețul 22 lei.
- Iacob Negruzzi**, *Amintiri din „Junimea”*, Edit. „Viața Românească”, 1921, București, Prețul 25 lei.
- Ada Umbră**, *Sub Ploaie*, Editura „Ramuri”, Prețul 10 lei.
- N. Negrușiu**, *Anuarul Liceului de Stat „Timoteiu Cipariu” din Ibașfalău (1920-1921)*, Tip. G. A. Reissenberger, 1921, Mediaș.
- Victor Morariu**, *Căluza istorică a orașului Suceava*, Edit. „Glasul Bucovinei”, 1921, Cernăuși, Prețul 5 lei.
- M. Sadoveanu**, *Șoimii* (Ediția IV-a), Editura „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 16 lei.
- Constantin V. Șufureanu**, *Crestomaște pedologică* (Ediția II, revăzută și adăugită), Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 17 lei.
- Mihail Lungeanu**, *Zile Senine*, Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 15 lei.
- I. Simionescu**, *Oameni aleși* (I. Străinți), Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 12 lei.
- Eug. Bouréanu**, *O istorie din alte vremuri*, Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 16 lei.
- Gheorghe Adamescu**, *Contribuție la Bibliografia românească*, Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 19 lei.
- A. Vișnușă**, *Pile rupte*, Edit. „Cartea Românească”, 1921, București, Prețul 16 lei.
- P. Cancei**, *Termeții slavi de plug în Daco-Romana*, Edit. „Casa Școalelor”, 1921, București, Prețul 6 lei.
- P. Cancei**, *Despre „Rumin” și despre unele probleme lexicale vechi slavo-romane*, Edit. „Casa Școalelor”, 1921, București, Prețul 7 lei.
- Ion San-Giorgiu**, *Sebastien Merciers—Dramaturgische Ideen im „Sturm und Drang”*, Buchdruckerei Z. Hirzen A.-G., 1921, Basel.

- La Revue Mondiale*, 15 Juillet, Paris, Prix 3 fr.
- Mercure de Franco*, 1-er Août, Prix 3 fr. 85.
- La Nouvelle Revue Française*, 1-er Août, Prix 4 fr. 50.
- Annales des Mines de Roumanie*, Iunie, București, Prețul 30 lei.
- Romania*, No. 13, Numero: centesimi quaranta.
- România Militară*, Iunie, București.
- Lamura*, Iulie-August, București, Prețul 10 lei.
- Higiena*, 26 Iulie, București, Prețul 3 lei.
- Orizontul*, 4 August, București, Prețul 2 lei.
- Hasmonea*, Iulie-August, București, Prețul 5 lei.
- Clindirea*, 1 August, Cluj, Prețul 2.50 lei.
- Foaia Plugarilor*, August, Chișinău, Prețul 2 lei.
- Buletinul Muncii*, Mai, București, Prețul 5 lei.
- Cimpul*, 1 August, București, Abonament anual 35 lei.
- Cele trei Crișuri*, 1 August, Oradea-Mare, Prețul 3 lei 50.
- Independența economică*, No. 4-5-6, Prețul 12 lei.
- Ideea Europeană*, 17 — 24 Iulie, București, Prețul 1 leu.
- Roma*, Iulie, București, Prețul 4 lei.
- Economia Națională*, April-Mai, București, Prețul 8 lei.

Revista Caricaturii

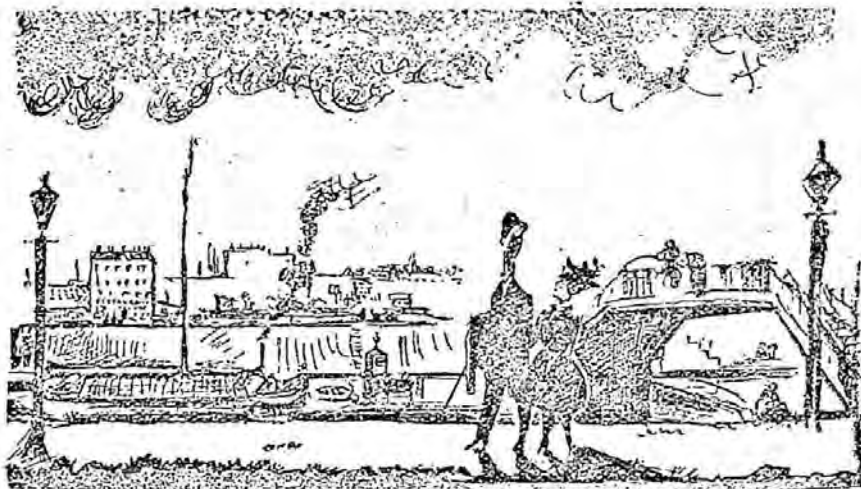
Caricaturile reproduse, fără să angajeze direcția revistei, au scopul să dea cititorului, sub o formă distractivă, ecoul preocupărilor, care agită astăzi lumea.

În tranșeele parcului din Düsseldorf

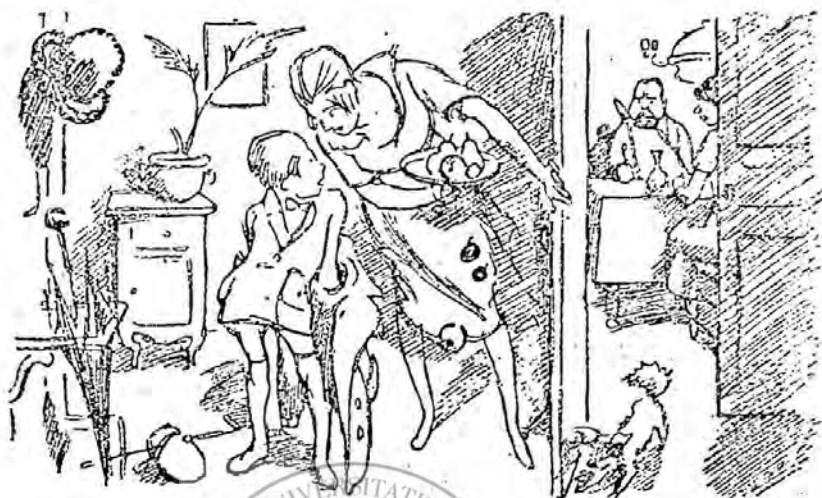
— E, Marcel, așa războiul mai zic și eu: leafă mare și privim fără pericol cum singera înamicul. (Simpliçissimus)

Lună de miere

— Pufule, problema locuinței am rezolvat-o: tu locuiești în inima mea și eu într'a ta. (Simpliçissimus)

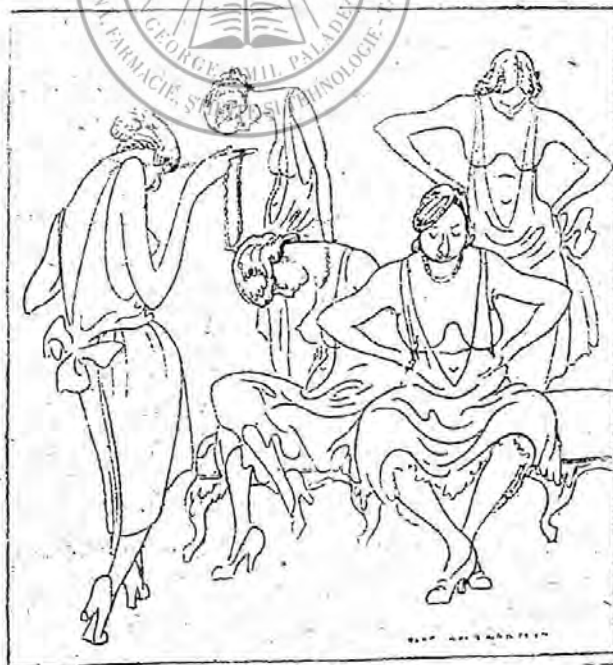
Copiii de azi

- Grozav ai infirizat, domnule Jean.
- Din pricină că m'a reținut lipsa mea!

(Le Rtre)

Ultima modă

După pilda lui Rabindranath Tagore, vestul Berlinului se exercită
în contemplarea ombilicală...
(Simpliçissimus)

Biurocrația

— A murit militarismul în Germania! Tră-
lască, biurocrația!
(Simplificissimus)

Motocicleta

— Mergе bine mașina?
— Mergе l... Ar mergе și mal bine, dacă n'ar
fi pe străzi atîția pietoni fără experiență...
(Le Kire)

Soartă vitregă

— Bieții curățitori de zăpadă—
blestemată meserie! Numai trei
luni pe an pot să facă grevă...
(Simplificissimus)

Oficiul de închiriere

— Dacă nu mi găsești casă, dă-mi
măcar o slujbă în biroul d-tale. Cel
puțin să am unde dormi ziua.
(Simplificissimus)

Discuții literare

— În 1921 devine și Gottfried
Keller „liber”.
— Dar ăsta adică de ce a stat
închis?...
(Simplificissimus)

Tabla de Materie

a

VOLUMULUI XLVII

(Anul XIII, Numerele 7, 8 și 9)

I. Literatură.

<i>Aderca F.</i> —Biblice (Culegătoarea de spice.—Semnul.—Esther)	208
<i>Batzaria N.</i> —Cocoșul lui Iusuf Aga	27
<i>Botez Demostene.</i> —Cuvinte moarte	93
—Bufonul morții.—Basm	363
<i>Caragiale Ion Mateiu.</i> —Remember	187
<i>Casimir Otilia.</i> —Inserare	335
<i>Davidescu N.</i> —Ne me perdas illa die	46
<i>Iușchevici Semen.</i> —Leon Drei (Roman)	78
. . . . .	213
. . . . .	394
<i>Marino-Moscu Constanța.</i> —Amintirile Caterinei State	376
<i>Nanu D.</i> —Munții (de Albert Samain)	62
<i>Philippide A. Al.</i> —Isgonirea lui Prometheu (fragment-preludiu dintr-o tragedie)	167
<i>Protopopescu Dragoș.</i> —Reflexii în casa în care a murit Darwin	373
<i>Philippide A. Al.</i> —Indemn la drum	420
<i>Sadoveanu Marin Ioan.</i> —Vară.—Noapte clară	25
<i>Ștefănescu-Galați, dr.</i> —Zile negre	48
<i>Sadoveanu Mihail.</i> —Școala	161
<i>Scorțescu Teodor.</i> —Mirajul Alpilor (Piesă într'un act)	321
<i>Sadoveanu Mihail.</i> —Orbul	358

II. Studii.—Articole.—Scrisori din țară și din străinătate.

<i>Barnoschi V. D.</i> —„Republica aristodimocraticească”	201
<i>Botez Octav.</i> —Un roman al Ardealului (L. Rebreanu: «Ion»)	65
<i>Cazacu P., dr.</i> —Chișineul	264
<i>Filitti C. Ioan.</i> —Raporturile ruso-germane față de sud-estul european	336
<i>Gherman Anton.</i> —Din registrul ideilor gingașe (Feminism)	97
<i>Jordan I.</i> —Nume de localități românești provenite dela nume de popoare	421
<i>Krupenski C.</i> —Anglia și Germania înainte de 1914 (Părerile unui om de stat englez)	34
<i>Protopopescu Dragoș.</i> —Scrisori din Londra (De finibus...—O artă a trotuarului.—Oameni care cuvintă: dela Rabindranat Tagore la Einstein.—Etc.)	258

<i>Ralea D. Mihai</i> —Emile Durkheim	5
<i>Răutu N. N.</i> —Botoșanii...	126
<i>Ralea D. Mihai.</i> —Scrisori din Paris (Bilanțul filozofiei franceze contemporane)	252
<i>Savul Gh.</i> —Scrisoarea a doua (Definiția evaluării estetice)	234
<i>Slavici Ioan.</i> —Clopotnița mănăstirii Putna	366
<i>Strat Georges.</i> —Criza economică actuală și inflațiunea	382
<i>Zarifopol Paul.</i> —Artă literară și simplă literatură (Observații nepractice și unilaterale)	173

III. Cronici

<i>Aderca F.</i> —Cronica literară (Cîteva trăsături ale literaturii antirăzboinice)	102
<i>Dron C., preot</i> —Cronica economică (Situația actuală a cooperăției în România întregită)	110
<i>Filotti Eugen.</i> —Cronica externă	106
<i>Ionescu-Rîmniceanu N., dr.</i> —Cronica politică (Cu prilejul unei noi cărți asupra Dunării)	429
<i>Topîrceanu G.</i> —Cronica veselă (Chestiuni la ordinea zilei)	121
<i>Topîrceanu G.</i> —Cronica veselă	281
<i>T. G.</i> —Cronica veselă (Vara la țară)	434

IV. Recenzii

<i>Aderca F.</i> —Țapul (Cora Irineu)	133
<i>Blücher, principesa</i> —O soție engleză în Berlin (Henri Rosetti)	291
<i>Costin Maximilian.</i> —Vioara—Maestrîi și arta ei (Ștefanovici Olimpiu I.)	286
<i>Dunlap Knight.</i> —Personal beauty and racial betterment (Gh. Savul)	441
<i>Demangeon A.</i> —Le declin de l'Europe (Mihai D. Ralea)	447
<i>Galaction Gala.</i> —Răboji pe bradul verde (O. Alexiu)	283
<i>Hogaș C.</i> —In munții Neamțului (Mihail Sadoveanu)	438
<i>Haraucourt Ed.</i> —Don Juan de Manara (Cora Irineu)	439
<i>Jaloux Ed.</i> —La fin d'un beau jour (O. Alexiu)	140
<i>Manoilescu Mihail</i> —Regimul impozitelor față cu producția națională (Demostene Botez)	136
<i>Marian B.</i> —Dicționar de citate și locuțiuni străine (Cora Irineu)	440
<i>Norman Angeli.</i> —Tratatul de pace și haosul economic european (Ștefanovici Olimpiu I.)	287
<i>Ortiz Ramiro</i> —Cronici italiene (Cora Irineu)	440
<i>Patrașcanu D. D.</i> —Strategie și O excursie de plăcere (G. Topîrceanu)	133
<i>Popescu Spiridon.</i> —Contribuțiune la munca pentru ridicarea poporului. (Ștefanovici Olimpiu I.)	285
<i>Rosetti Radu.</i> —Povești moldovenești (M. Sevastos)	135
<i>Șalom Alehem.</i> —Stația Baranovici, etc. (M. Sevastos)	139

<i>Teposu E., dr. și Cîmpeanu L. dr.</i> —Apele minerale și stațiunile climaterice (Dr. A. Vereea)	137
<i>Verri Pietro.</i> —Discorso sull'indole del piacere e del dolore (Gh. Savul)	141
<i>Valentine W. C.</i> —An introduction to the experimental psychologie of beauty (Gh. Savul)	294
<i>Zervos Chr.</i> —Un philosophe néoplatonicien du XI siècle: Michel Psellos (Gh. Savul)	290
<i>Zoleski L. Z.</i> —Le dilemme Russo-Polonais (Dr. Cazacu)	442

V. Revista Revistelor

<i>Adam Paul.</i> —Ligny și Waterloo (La Revue de France)	147
<i>Bertrand Louis.</i> —O evoluție nouă a romanului istoric (Revue de Paris)	143
<i>Bülow Paul.</i> —Studentimea germană (Der Türmer)	454
<i>Cassagnac Paul de.</i> —Specula ilicită (Le Monde Nouveau)	149
<i>Croce.</i> —Ibsen (La Critica)	449
<i>Le Corbusier-Saugnier.</i> —Estetica contemporană (L'Esprit Nouveau)	450
<i>Chenevier R.</i> —Politica antisovietică (L'Esprit Nouveau)	461
<i>Cronica.</i> —Steaua Săculilor (Magyar Helikon)	465
<i>Delaisi Francis.</i> —Emisiunea bițetelor de bancă (L'Esprit Nouveau)	454
<i>Erzberger M.</i> —Cel mai scump guvern din lume (Das Tagebuch)	307
<i>Fidus.</i> —Louis Bertrand (Revue des Deux Mondes)	295
—Jerome și Jean Tharaud—Siluete contemporane (Revue des Deux Mondes)	448
<i>Giraud Victor.</i> —Rousseau, profet religios (Revue des Deux Mondes)	144
<i>Goll Ivan.</i> —Mișcarea teatrală în Germania (L'Esprit Nouveau)	145
<i>Gaultier René.</i> —Cîteva remedii contra slăbirii (Revue Mondiale)	309
<i>G. H.</i> —Biserica și înfrățirea popoarelor (Der Türmer)	453
<i>Hamp Pierre.</i> —Louis Loucheur (La Revue Hebdomadaire)	150
<i>Hurwicz Elias.</i> —Inchisorile sovietelor (Die Weltbühne)	308
<i>Imre Kadar.</i> —Problema emigrației ungurești (Napkelet)	464
<i>Jena Szentimrei.</i> —Chemarea Ardealului (Napkelet)	464
<i>Kerschagl Richard.</i> —Proiectele de refacere economică a Austriei (Oesterreich.sche Rundschau)	151
<i>Károly Lendvay.</i> —Comunitatea de interese italo-maghiare (Magyar Helikon)	462
<i>Larbaud Valery.</i> —Joséph Conrad (La Revue de France)	148

<i>Léger Augustin J.</i> —Lord Robert Cecil și dezorientarea partidelor în Englitera (La Revue de France)	302
<i>Lafue Pierre</i> și <i>Mickiewics Ladislas.</i> —Evreii și Polonezii (Le Monde Nouveau)	306
<i>Mathias Leo.</i> —Muzeele sovietice (Das Tagebuch)	297
<i>Merk M.</i> —Originea capitalismului modern și originea impozitelor (Die Grenzboten)	300
<i>Mergel René</i> și <i>Bordes Philippe.</i> —Problema locuințelor (Le Monde Nouveau)	308
<i>Minck M. Friederich.</i> —Lenin sau Trotzki? (Das Tagebuch)	463
<i>Nikitin Boris.</i> —Rolul lui Kerenski în revoluția bolșevică (Otecestvo)	152
<i>Noury Rechad.</i> —Poetul Nedim și societatea otomană în secolul al XVIII (Mercure de France)	296
<i>Nolhac Pierre de.</i> —Pleiada și latina Renașterii (La Revue de France)	452
<i>Nicolaï Fr. Georg., prof.</i> —Bietul Debrit (Die Weltbühne)	456
<i>Nowak Karl.</i> —„Prăbușirea Puterilor Centrale“ (Das Tagebuch)	458
<i>O sen Olav.</i> —Noi orientări în politica internațională (Die Weltbühne)	457
<i>Parvus.</i> —Primejdia impozitelor cerute de guvernele socialiste (Die Gegenwart)	306
<i>Papini Giov.</i> —Ercol și Luigi Morsehi (La Lettura)	451
<i>Pierrepont B. Noyes.</i> —Restaurarea Franței și a Europei (Revue Mondiale)	458
<i>Savary R. R.</i> —Reparațiile și acțiunea aliaților (Mercure de France)	146
<i>Soulié de Moraut Georges.</i> —Prezentul și viitorul lumii (La Revue Mondiale)	298
<i>Schlawe.</i> —Chestia petrolului în raport cu politica mondială (Deutsche Rundschau)	304
<i>Schaal Fr.</i> —Planetele (Der Türmer)	456
<i>Vandérem Fernand.</i> —Beaudelaire (La Revue de France)	147
<i>Veyssié Robert.</i> —Prima condiție a reconstituirii franceze și mondiale (Le Monde Nouveau)	149
<i>Wilke von A.</i> —Arbitrajele (Der getreue Eckart)	300
XXX —Atitudinea Aliaților față de chestia Orientului (Revue de Paris)	301
VI. Mișcarea intelectuală în străinătate	153, 310, 466
VII. Bibliografie	157, 315, 473
VIII. Revista caricaturii	158, 317, 474